
EESTI
NSV

TALLINN
KEILA
HAAPSALU
HIIUMAA
MÄRJAMAA
LIHULA
PÄRNU
KINGISSEPA

RAKVERE
KOHTLA-JÄRVE
NARVA
TAPA
JÕHVI
VÄIKE-MAARJA
PAIDE
JÕGEVA
PÕLTSAMAA
VILJANDI
TARTU
ELVA
PÕLVA
VALGA
RÄPINA
VÕRU

EESTI NSV

ANDMETE KOGUMIK

Koostanud

V. TARMISTO

geograafiateaduste kandidaat

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS · TALLINN 1959

Umbris, kaanekujundus, vinjetid — O. Soans.

2N
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
45679

SAATEKS

Kogumik on mõeldud eeskätt lektoritele, propagandistidele, kooliõpetajatele, kõigile, kes on huvitatud meie nõukogude tänapäevast ning tulevikust, eriti aga neist suurtest muutustest, mis toimuvad Eesti NSV ühiskondlikus elus eelseisval seitseaastakul — kommunismi hoogsa ülesehitamise ajajärgul.

Me oleme ise selle suure töö keerises, selle tõttu ei suuda me alati hõlmata seda laiaulatuslikku, kogu elu haaravat ning ümberkorraldavat tööd, mis meie ümber toimub. Me oleme harjunud nägema, et kõikjal keeb ehitustegevus tööstushoonete, kaevanduste, teedevõrgu, elamute, koolide, haiglate, lasteasutuste, spordihoonete rajamisel, ehitatakse linnades ja asulates ning mitte vähem maal — tootmishooneid, elamuid, koole, haiglaid, kaevatakse magistraalkraave, rajatakse detailkuivendusvõrku maaparanduseks jne.

Kõikjal näeme partei poolt innustatud kollektiive võitmas raskusi, karmilt kritiseerimas neid, kes liialt aeglaselt kõrvaldavad takistusi, kõikjal on püüd teha kiiremini, paremini. See on kujunenud meie elu kõige iseloomulikumaks jooneks.

Milline vastand sellele oli meil eilne päev ning on seda tänapäev kapitalistlikus maailmas!

Ajavahemikul 1923—1938 tuli mul elada suletuna Patarei süllapaksuste müüride vahel, kust vabanedes liikusin palju piki Tallinna tänavaid — nii kesklinnas kui agulites. Kõikjal rõhus üks mulje — kui vähe on muutusi! Lasnamäe paene pind oli ka 1938. aastal kaetud samade vaesust ning häda varjavate majahütikestega, nagu see oli 1922. aastal, Koppel oli letargilises poolunes, Lilleküla rohelistel heinamaadel mäletsesid rahulikult lehmad.

Ainult poliitilise elu kaugelt horisondilt kostis kõue lähenemist.

Kui ka tänapäeval liikuda kas või säärases suures maailmakeskuses, nagu seda on Pariis, võib käia tundide kaupa, ilma et

näeks ühtki ehitusplatsi, kusjuures kunstipäraste suurehitiste läheduses võib näha terveid kvartaleid ja rajoone, kus ehituste iga mõõdetakse sajanditega, kus on keelatud autode läbisõit, kus on kõikjal väljas sildid majade varisemisohu hoiatamisega.

Neid säilitatakse mitte austusest mineviku vastu — kapital tunneb austust mineviku vastu ainult siis, kui see annab kasumit —, kuid ta ka ei lammuta neid ammu ajast ning koidest läbipuretud maju. Ta ootab, et need ise kokku varisevad. Kapital ei rutta ehitamisega, kui see ei tõota suuri kasumeid. Nii on see Pariisis, kuid nii on see ka Brüsselis, nii on see Amsterdamis, nii on see paljudes, paljudes kapitalistlikes maades ja linnades.

See on esimene sügavam mulje, mille saab nõukogude turist tänapäeva kapitalistlikest maadest.

Meil muudab ehitustegevus maakohtade ja linnade nägu, noorendab neid pidevalt, muudab meie majandusgeograafiat. Seda muutust on tarvis jälgida üksikasjaliselt, neid fakte ja tegusid on vaja süstematiseerida, et nende varal süveneks nõukogude patriotismi tunne, see teadmine, et kõigi meie edusammude aluseks on nõukogude kord — seda ülesannet täidabki antud koguteos. Kogumik tõstab esile meie rahva töö ja tegevuse tulemused, kasvatab, süvendab usaldust partei juhtimise õigsusse, koondab uusi rahvahulki partei ümber.

Kuid sellise koguteose tähtsus on laiem: kogudes ning süstematiseerides meie tänapäeva elu iseloomulikke fakte ja tegusid, antakse ühtlasi materjal teaduslikuks tööks, teaduslikuks mõtlemiseks meie homse päeva sihtide rajamiseks, sest nõukogude rahvamajandus areneb plaanipäraselt, riikliku plaani alusel, mis on välja töötatud marksismi-leninismi teooriast kantuna, ta on rajatud teadusele. Ei saa otsustada homse päeva sihtide üle, kui ei uurita, ei analüüsita eilse töö tulemusi.

Viisteist aastat sotsialismi ehitamist on põhjalikult muutnud mitte ainult meie ühiskondliku tootmise materiaalse ja tehnilise baasi, vaid on põhjalikult muutnud ka meie rahva tootmissuhteid: meie vabariik on muutunud üheks kõrgeima industriaalse tasemega vabariigiks, kus tööstustoodang iga elaniku kohta ületab 37 protsendi võrra üleliidulise keskmise taseme. Vastavalt on ka tööliste ja teenistujate osatähtsus rahvastikus kõige suurem meie vabariigis, kõige kõrgem (koos Läti NSV-ga) on linnaelanike osatähtsus rahvastiku arvus ning kõik teised sellest tulenevad järeldused. Seda asjaolu ei saa ignoreerida plaanivad organid lasteasutuste, tervishoiuasutuste, kaubandusvõrgu väljaarendamise plaanimisel. Seega on konkreetse reaalsuse tundmaõppimine hädatarvilik igale nõukogude aktivistile ning seda võimaldab teha antud kogumik.

Peamiseks uurimisobjektiks on kogumikus majandusprobleemid, kuid ometi mitte ainult need — ka nõukogudeaegne vaimne looming kirjanduse, kunsti ja teaduse alal leiab raamatus oma kajastuse. Muidugi on kunsti- ja heliloomingust kirjutada hoopis

raskem, kui vaadelda kunstinäitust või kuulata heliloomingut. Seetõttu ei anta kogumikus kaugeltki edasi seda loomingulist küllust, mida võime kuulata kontsertidel, ooperites ning lugeda raamatutes. Kuid kokkuvõtliku põgusa ülevaate saame ka sel alal.

Kokkuvõttes: see tagasihoidliku alapealkirjaga (materjalide kogumik) raamat jälgib meie ühiskonna elu kõiki saavutusi, ta näitab, mis oli, mis on ja mis on saamisel. See on huvitav, kasulik ja tarvilik raamat igaühele, kes on huvitatud nõukogude elu ehitamisest nii linnas kui maal, nii materiaalsete kui kultuuriväärtuste loomisest.

A. Veimer

Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu esimees

EESSÕNA

Käesoleva kogumiku näol on tehtud katse anda ülevaade Eesti NSV majanduse ja kultuuri alal tehtud saavutustest sõjajärgsetel aastatel ning arenguperspektiividest seitseaastakul 1959—1965. Ühtlasi on püütud näidata Nõukogude Eesti kui NSV Liidu ühe koostisosa majanduse kohta Nõukogude Liidus ja üleliidulises tööjaotuses.

Raamatu esimeses — üldosas — käsitletakse Eesti NSV looduslikke tingimusi ja ressursse, rahvastikku, majandust, tervishoidu ja kultuurielu Eesti NSV kohta tervikuna. Raamatu teine — regionaalne osa — annab ülevaate vabariigi majanduse ja kultuuri alal tehtud saavutustest rajoonide ning vabariikliku alluvusega linnade lõikes. Materjali rohkuse ja piiratud ruumi tõttu käsitletakse rajoonide looduslikke tingimusi ja tähtsamaid ressursse ainult sedavõrd, kuivõrd need esinevad rajooni majanduse arengu eeltingimustena. Majanduse osas piirdutakse ainult peamisega — ülevaatega tööstuse, põllumajanduse ja transpordi kohta, kuna kultuuri käsitlev lõik puudutab peamisi näitajaid eeskätt rajooni koolide, raamatukogude, teaduslike asutuste, teatrite-kinode, klubiliste asutuste, kunstilise isetegevuse jt. küsimuste osas. Muud küsimused, nagu näiteks vabariigi ja rajoonide ajalugu, etnograafia, folkloor, rahandus, rajoonide kaubandus, tervishoid jne., ei leia käesolevas kogumikus ruumipuudusel käsitlemist. Paljude nimetatud küsimuste osas valgustatakse rajoone teistes lähemal ajal ilmuvais teostes. Kuna vabariigi majanduse ja kultuuri arenguperspektiividest seitseaastakul antakse küllaltki ülevaatlik pilt kogumiku üldosas, ei leia need kordamiste vältimiseks ulatuslikumat käsitlemist raamatu regionaalses osas, välja arvatud vabariikliku alluvusega linnad.

Kogumiku üldosa vastavate osade autorid on näidatud sisukorras.

Regionaalses osas kirjutas rajoonide looduslikke tingimusi ja ressursse, asulastikku ning muid üldandmeid käsitleva osa,

samuti vabariikliku alluvusega linnade (välja arvatud kultuur) iseloomustuse V. Tarmisto. Rajoonide tööstust käsitlev osa on kirjutatud R. Renteri, põllumajandust käsitlev osa E. Vindi ja H. Elenurme, transporti käsitlev osa J. Rebase ja kultuuri käsitlev osa A. Ansbergi poolt.

Regionaalses osas esitatud rajoonide ülevaatekaardid, mis on koostatud põhiliselt 1958. aastal välja antud Eesti NSV kaardi 1:600 000 alusel, annavad kõige üldisema skemaatilise ülevaate rajoonidest nende uutes piirides ühes tähtsamate asulate ja ühendusteedega.

Kuna käesolev kogumik anti trükki enne 1960. aasta plaaninäitajate kinnitamist, siis on nende näitajate osas võimalikud mõningad kõikumised.

Kogumiku käsikirja läbivaatamisel ja trükki toimetamisel tegid asjatundliku ja tänuväärse töö seltsimehed H. Allik, O. Ambur, V. Issako, I. Jürisson, E. Kull, A. Nordberg, E. Parmet, R. Peterson, V. Ranne, E. Teemägi, L. Tiik ja E. Varep.

Rajoone ja vabariiklikke linnu käsitlevate osade käsikirjade läbivaatamisest võtsid osa vastavate rajoonide ja linnade parteikomiteede töötajad.

Koostaja

ASEND, PIIRID, ADMINISTRATIIV-TERRITORIAALNE JAOTUS

Eesti NSV asub Nõukogude Liidu loodeosas Läänemere rannikul Soome ja Riia lahe vahelisel mandriosal ja saartel. Ta on kolmest Balti liiduvabariigist põhjapoolseim ja territooriumilt väikseim — pindalaga 45 100 ruutkilomeetrit (Läti NSV — 64 000 km², Leedu NSV — 65 000 km²). NSV Liidu vabariikide hulgas on Eesti NSV territooriumilt 13. kohal. Eestist väiksemad on Moldaavia (34 000 km²) ja Armeenia (30 000 km²).

Eesti NSV suurimaks kauguseks on ida-lääne suunas 350 km; põhja-lõuna suunas tunduvalt vähem — 240 km. Seega kulub Eesti territooriumi läbisõitmiseks autoga keskmiselt ainult 5—6 tundi.

Vabariik on kolmest küljest piiratud veega — põhjas Soome lahega, edelas ja läänes Riia lahega ning Läänemere vetega; ka idas piirab vabariiki veepiir — poolteisesaja kilomeetri ulatuses põhjast lõunasse ulatuv Peipsi ja Pihkva järv.

Vabariigi mandriosa äärmisteks punktideks on põhjas — Purekkari neem Pärispea poolsaarel (Harju rajooni idaosas); lõunas — Naha küla Peetri jõe ääres (Valga rajoon); idas — Narva jõgi (Narva linn); läänes — Ramsi neem Noarootsi poolsaarel (Haapsalu rajoon).

Saartest on põhjapoolseim Vaindloo ja läänepoolseim Nootamaa (Vilsandist edelas).

Maismaapiiri on Eesti NSV-l vähe — kõigest 600 kilomeetrit. Mööda maismaad kulgeb vabariigi piir lõunanaabriga, Läti NSV-ga ja lühikeses osas Vene NFSV-sse kuuluva Pihkva oblastiga. Vabariigi põhja- ja läänepiir on ühtlasi Nõukogude Liidu riigipiiriks.

Vabariigi piiridesse kuuluvate saarte arv on suur (ligikaudu 800 saart ja saarekest). Saarte all on kokku 4200 ruutkilomeetrit ehk ligemale üks kümnendik vabariigi pindalast. Suurima saare — Saaremaa pindala on 2700 km². Järgmine oma suuruselt on

Hiiumaa — ligemale 900 km². Üle 100 km² suurusega on Eesti vetes veel ainult Muhu saar (204 km²). 10—100 ruutkilomeetri suurusi saari on Eesti piirides kõigest üheksa. Kõik ülejäänud saared ja saarekesed on väiksemad.

Eesti NSV geograafiline asend Nõukogude Liidu loodeosas on tähelepanuväärne. Lähedus NSV Liidu ühele suurimale tööstuskeskusele — Leningradile — ja mereäärne, laevasõiduks soodne asend, eriti talvekuudel, aitavad igati kaasa Eesti NSV majanduslikule arengule. Tallinna sadama kaudu peab NSV Liit ühendust temast läänes asuvate maadega, eeskätt rahvademokraatlike riikidega (Poola, Saksa Demokraatlik Vabariik jt.).

Administratiivselt jaguneb Eesti NSV maarajoonideks ja vabariikliku alluvusega linnadeks (varem jagunes Eesti NSV 13 maakonnaks ja need omakorda valdadeks). Maarajoonide parteija nõukogude organid alustasid tööd 1. oktoobril 1950. aastal.

Eesti NSV administratiiv-territoriaalse jaotuse ümberkorraldamine oli tingitud eeskätt sellest, et eesti talurahvas ühines kolhoosidesse. Kuna kolhooside arv oli tol ajal suur — üle kolme tuhande, oli vajalik, et juhtimisorganid asuksid vahetult tootmise ümberkorraldamise juures ja annaksid kolhoosidele vajalikku abi. Maakonnaorganid, kes olid küll vastava ettevalmistusega, olid aga vahetust tootmisest liiga kaugel. Teiselt poolt oli vallaorganites vähe vajaliku kvalifikatsiooniga töötajaid. Kokku moodustati 1950. aastal Eesti NSV-s 39 maarajooni.

Maarajoonide loomisega ühtlustati Eesti NSV administratiiv-territoriaalne jaotus üleliidulise jaotusega.

Eesti NSV administratiiv-territoriaalses jaotuses pärast 1950. aastat toimunud tähtsamad muudatused on järgmised: 1957. aastal likvideeriti Loksa rajoon, mis jaotati kahe — Harju ja Rakvere rajooni vahel; samuti likvideeriti Pärnu rajoon, mis läks Pärnu linna alluvusse. Seega vähenes maarajoonide arv 37-le.

Suurem muudatus Eesti NSV administratiiv-territoriaalses jaotuses toimus 1959. aasta 24. jaanuaril, mil vastavalt Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusele „Eesti NSV rajoonide reorganiseerimisest" likvideeriti Antsla, Kallaste, Kilingi-Nõmme, Kiviõli, Kose, Mustvee, Orissaare, Otepää, Pärnu-Jaagupi, Suure-Jaani, Tõrva, Türi ja Vastseliina rajoon. Likvideeritud rajoonide külanõukogud liideti naaberrajoonidega, kusjuures Pärnu-Jaagupi alevi ning Are, Halinga, Häädemeeste ja Kabli küla töörahva saadikute nõukogu allutati Pärnu Linna Töörahva Saadikute Nõukogule; Kiviõli linna, Püssi alevi ning Lüganuse, Maidla, Rannu ja Sooda küla töörahva saadikute nõukogud allutati Kohtla-Järve Linna Töörahva Saadikute Nõukogule.

Samal kuupäeval andis Eesti NSV Ülemnõukogu välja veel teise seadluse, mille kohaselt Kohtla ja Kukruse töölisalev liideti Kohtla-Järve linnaga.

Toimunud ümberkorralduste tagajärjel ulatub maarajoonide arv vabariigis 24-le. Seega on praegu Eesti NSV mandriosas

järgmised rajoonid (tähestikulises järjekorras): Abja, Elva, Haapsalu, Harju, Jõgeva, Jõhvi, Keila, Lihula, Märjamaa, Paide, Põltsamaa, Põlva, Rakvere, Rapla, Räpina, Tapa, Tartu, Valga, Viljandi, Võru, Väike-Maarja ja Vändra.

Vabariigi saartel (Lääne-Eesti saarestikus) on kaks rajooni: Kingissepa — Saaremaal ja Hiiumaa samanimelisel saarel.

Rajoonide keskusteks on enamikus linnad, kuid viie rajooni (Lihula, Märjamaa, Rapla, Räpina, Vändra) keskusteks on alevid. Peale nende on veel kaks rajooni (Põlva ja Väike-Maarja), kus ei ole ei linna ega alevit, mistõttu on nimetatud rajoonide keskusteks rajooni suurem asula.

Rajoonide keskused on tavaliselt rajooniga samanimelised, välja arvatud Hiiumaa rajoon, kus keskuseks on Kärdla linn, Harju rajoon, mille keskuseks on ühtlasi Tallinn, ja Abja rajoon, keskusega Abja-Paluojas.

Maarajoonid jagunevad omakorda külanõukogudeks. Maarajoonide koosseisu kuuluvad ka alevid ja enamik linnadest.

Vabariiklikus alluvuses on 6 linna: vabariigi pealinn Tallinn (jaguneb 3 rajooniks), Tartu, Narva, Pärnu, Kohtla-Järve ja Sillamäe.

Kõik ülejäänud 29 linna alluvad maarajoonidele. Need on: Ahtme, Antsla, Elva, Haapsalu, Jõgeva, Jõhvi, Kallaste, Keila, Kilingi-Nõmme, Kiviõli, Kunda, Kingissepp, Kärdla, Mustla, Mustvee, Mõisaküla, Otepää, Paide, Paldiski, Põltsamaa, Rakvere, Sindi, Suure-Jaani, Tapa, Tõrva, Türi, Valga, Viljandi ja Võru.

Ulatuslikud muudatused vabariigi administratiiv-territoriaalses jaotuses olid tingitud paljudest põhjustest. Viimaste hulgas oli üheks tähtsamaks see, et pärast väikeste kolhooside ühinemist vähenes tunduvalt kolhooside arv, ulatudes 1959. aasta jaanuaris 764-le, põllumajanduse eriteadlaste arv maal kasvas aga viimase kümne aasta jooksul 3-kordseks, kusjuures enamik nendest töötab kolhoosides ja sovhoosides agronoomidena, zootehnikutena, brigadiridena, farmijuhatajatena jne. Pärast põllumajandusmasinate omandamist kolhooside poolt lisandusid eespoolmainitutele veel traktoristid, kombainerid ja palju insener-tehnilist personali. Tunduvalt kasvas maal ka haritlaste — õpetajate, arstide ja kultuuri alal töötajate arv. Märgatavalt suurenesid partei- ja komsomoliorganisatsioonide read. Enamikus kolhoosides ja sovhoosides on loodud partei- ja komsomoliorganisatsioonid.

Seega on maal kolhoosides, sovhoosides, haridus- ja kultuuriasutustes jne. praegu tegemist kõigiti tugeva kaadriga, mistõttu ei ole rajoonides enam vajadust nii suure administratiivaparaadi järele kui varematel aastatel.

Eeltoodust lähtudes oli tekkinud objektiivne vajadus vabariigi administratiiv-territoriaalse jaotuse ümberkorraldamiseks, s. o. likvideerida väiksed, suhteliselt suure administratiivpersonaliga rajoonid ning tugevdada ja suurendada nende arvel teisi. See

võimaldas ühtlasi vabariigi administratiivaparaati tervikuna odavamaks muuta.

Rajoonide ümberkorraldamist soodustas ka asjaolu, et autopark vabariigis, eriti maal kolhoosides ja sovhoosides, on viimase kümne aasta jooksul mitmekordistunud, kusjuures autoteede olukord on tunduvalt paranenud.

Vabariigi rajoonide reorganiseerimine on tähtis üritus, mis vastab kõigiti meie vabariigi majanduse ja kultuuri praegusele arenemistasemele.

RAHVASTIK, ASULASTIK

Vabariigis oli 1959. aasta jaanuari arvestusandmetel 1 196 000 elanikku. Sõjaeelse, 1939. aastaga võrreldes on vabariigi rahva arv suurenenud üle 140 000 elaniku ehk rohkem kui 11 protsendi võrra. 1940. aastal oli Eesti NSV-s (praegustes piirides) 1 052 000 elanikku. Viimase 40 aasta jooksul on vabariigi rahva arv kasvanud üsna tunduvalt — ligemale 200 000 inimese võrra.

Teiste liiduvabariikide hulgas on Eesti NSV rahva arvu suhteliselt kasvult ajavahemikul 1939—1959 (113,7 protsenti) kümnendal kohal. Eesti NSV-st on tagapool peale Vene NFSV, Ukraina ja Valgevene ka teised Balti liiduvabariigid — Läti ja Leedu.

Rahvastiku paiknemine vabariigis ei ole ühtlane. Tööstuse arengust ja linnade suhtelisest rohkusest tingituna on rahvastiku enamik koondunud Eesti NSV põhjaosse. Põhja-Eesti kuues rajoonis (Harju, Keila, Rapla, Tapa, Rakvere ja Jõhvi), mis hõlmavad ligikaudu veerandi Eesti territooriumist, elab peaaegu pool vabariigi rahvastikust. Suur osa sellest tuleb panna meie pealinna Tallinna arvele. Kui aga pealinn arvestusest välja jätta, kaldub esikohale põlevkivibassein, mille kahes administratiivses rajoonis (Rakvere ja Jõhvi) elab $^1/_8$ vabariigi rahvastikust, samal ajal kui Põhja-Eesti ülejäänud neljas rajoonis (Harju, Keila, Rapla ja Tapa) on elanikke tunduvalt vähem — $^1/_{10}$ eesti rahva arvust.

Kesk- ja Kagu-Eestis, kuhu kuulub üle poole vabariigi administratiivsetest rajoonidest ja pool Eesti NSV pindalast, paikneb suhteliselt tunduvalt vähem elanikke kui Põhja-Eestis — ligikaudu 40 protsenti Eesti NSV rahva arvust.

Lääne-Eestis, kuhu kuuluvad Haapsalu, Märjamaa, Lihula ja Vändra rajoon, Pärnu linnapiirkond ning saared, on territooriumi suurusega võrreldes kõige vähem elanikke. Hõlmates ühe veerandi vabariigi pindalast, elab siin umbkaudu üks kuuendik

Eesti rahvastikust. See on suurel määral tingitud sellest, et Lääne-Eesti on vabariigi soode- ja metsaderikkamaid piirkondi. Tingimused põllumajanduseks, seega ka maa asustamiseks, on siin tunduvalt piiratumad kui mujal Eestis.

Sõjaeelsega (1934. aasta rahvaloenduse andmetega) võrreldes on vabariigi rahvastiku geograafias toimunud silmapaistvad muutused. Paistab silma rahvastiku suur kontsentreerumine Põhja-Eestisse. Ajavahemikul 1934. aastast kuni viimaste aastateni on rahva arv Eesti põhjaosas suurenenud üle 40 protsendi, sellest juurdetulnud rahvastikust on põhimass asunud linnadesse. Huvitav on seejuures, et elanike arv nii põlevkivibasseinis kui ka Tallinna ümbruse rajoonides (ühes Tallinna linnaga) on suurenenud enam-vähem ühesuguselt. Rahva arvu suurenemise tempolt on aga vabariigis esikohal põlevkivibassein. Suured muutused Põhja-Eesti rahvastikugeograafias on kindlas seoses majandusliku arengu ja tootmise paiknemise iseärasustega eeskätt sõjajärgsetel aastatel. Sõjaeelsega võrreldes on tööstuse arengutempo olnud eriti suur just Põhja-Eestis — Tallinnas ja põlevkivibasseinis.

Kõneldes Eesti kohalikest rahvastiku ressurssidest, on märkimisväärne, et rahva arv Põhja-Eestis on suurenenud eeskätt saarte ja Peipsi-äärse arvel, kus kapitalismi tingimustes oli tegemist nn. ülerahvastusega. 1934. aastaga võrreldes on saarte ja Peipsi-äärse elanike arv tänapäevaks vähenenud umbkaudu 1/4 võrra. Tõsi küll, saarte rahvastik näitas ka kapitalismi tingimusis vähenemise tendentsi, kuid seda põhjusel, et põlluharimiseks piiratud tingimuste, kalapüügi vähese tasuvuse ja vähearenenud tööstuse tõttu ei suutnud saared oma põliselanikke enam elatada. Seetõttu leidis aset pidev töötajate vool saartelt mandrile — „suurele maale". Tööstuse madala arengutaseme tõttu ei olnud aga kerge mandril püsivat tööd leida, mistõttu enamik tööd otsivatest saarlastest pidi leppima hooajatöödega kulakute juures, naised aga majateenijakohaga linnas jne.

Nõukogude võimu tingimustes, seoses tööstuse erakordselt kiire arenguga, on aga olukord vastupidine — tööstus vajab tungivalt töökäsi, mida aga maarajoonidel ei ole niipalju anda kui tarvis. Teiselt poolt, tänapäeval — kollektiivse põllumajanduse tingimusis —, mil saarte põllumajanduse näitajad ulatuvad mandri parimate näitajate tasemele ning kalapüük ja kalatööstus on kaluritele jõukuse allikaks, jõuavad saared elatada kaugelt rohkem rahvast kui varem, kodanlikul ajal. Arendades kiiresti oma majandust, hakkavad saared ise vajama „suurelt maalt" tööjõudu, kui seda ainult oleks anda.

Silmapaistev rahva arvu vähenemine on toimunud ka Peipsi-äärses, kust 1934. aastaga võrreldes on lahkunud umbkaudu veerand elanikkonnast. Peipsi-äärne oli kodanlikus Eestis samuti maaelanikega n. ö. üleasustatud, mistõttu ta sai tööjõuallikaks Nõukogude Eesti tööstusele.

1934. aastaga võrreldes on rahva arv vähenenud suhteliselt kõige rohkem Lääne-Eestis. Kesk- ja Kagu-Eestis, mis hõlmab poole vabariigi territooriumist, on rahva arv sõjaeelsega võrreldes vähenenud väga vähe. Võiks öelda, et küllalt pikka perioodi arvestades on Kesk- ja Kagu-Eesti rahvastikugeograafias (välja arvatud Peipsi-äärne) toimunud muutused — kui kõnelda ainult rahva arvust — tähtsusetud.

Rahvastiku paiknemises esinevast ebaühtlusest tingituna on rahvastiku tihedus vabariigis vägagi erinev. Põhja-Eestis tuleb ühele ruutkilomeetrile ligemale 50 inimest, see on kaks korda rohkem kui keskmiselt vabariigis. Eesti põhjaosa on vabariigi kõige tihedamini asustatud piirkonnaks. Suhteliselt kõige hõredama rahvastikuga on Lääne-Eesti, kus ühel ruutkilomeetril elab umbkaudu 15 inimest. Ülejäänud vabariigi osa on asustatud n. ö. keskmise tihedusega, olgugi et ka siin esineb rajoonide vahel tunduvaid erinevusi.

Silmapaistvad on erinevused ka vabariigi linna- ja maarahvastiku vahekorras. Enne Esimest maailmasõda oli linnarahvastiku osatähtsus kogu rahva arvus väga väike — kõigest 18,6 protsenti. 1934. aastal toimunud rahvaloenduse andmeil oli kodanlikus Eestis linnarahvastiku osatähtsus küll Esimese maailmasõja eelsega võrreldes märgatavalt suurenenud, kuid ulatus siiski ainult 31,1 protsendile. Esimesel nõukogude aastal (1940) hakkas linnarahvastiku osatähtsus seoses tööstuse kiire arenguga kasvama ning ulatus 33,8 protsendile. Sellele tõusule tegi järsu lõpu hitlerlaste kallaletung Nõukogudemaale ja Eesti NSV ajutine okupeerimine fašistlike vägede poolt. Fašistliku okupatsiooni ajal langes linnarahvastiku osatähtsus tööstuse alakoormatuse ja üldise majandusliku laostumise tõttu isegi madalamale kodanliku Eesti 1934. aasta tasemest.

Pärast Nõukogude Eesti vabastamist fašistlikest vallutajatest algas linnarahvastiku kiire tõus. Sotsialistliku industrialiseerimise ulatusliku programmi teostamisega vajasid taastatud, uued ja laiendatud tööstusettevõtted ning transport suurel hulgal töökäsi. See tööjõud saabus peamiselt maalt, kus põllumajanduse kollektiviseerimise tulemusena hakati põllutöödel massiliselt kasutama masinaid ja muud põllumajanduslikku tehnikat, mis võimaldas inimtööjõu vajadust piirata. Kuid linnadesse saabus tööjõudu ka teistest liiduvabariikidest. Vabariigis hakkasid arenema tööstusharud, mis vajasid selliste elukutsetega töötajaid, keda vabariigis siiani ei olnud või oli väga vähesel arvul. Eriti suur oli vajadus tööjõu järele põlevkivi-, masinaehitus- ja tekstiilitööstuses, samuti ka ehitustel.

Linnarahvastiku osatähtsus kogu vabariigi rahvastikus on praegu silmapaistvalt suur — 56 protsenti 1959. aasta jaanuari üleliidulise rahvaloenduse esialgsete kokkuvõtete andmetel, ületades tunduvalt üleliidulise keskmise, mis mainitud aastal oli 48 protsenti. Teiste liiduvabariikidega võrreldes on Eesti NSV koos

Läti NSV-ga linnarahvastiku osatähtsuselt esimesel kohal NSV Liidus. Linnarahvastiku osatähtsuse poolest on Eesti NSV suuresti ees Leedu NSV-st, kus 1959. aastal elas linnades kõigest 39 protsenti vabariigi rahvastikust. Valgevene NSV on linnarahvastiku osatähtsuselt (31 protsenti) kaugelt madalamal Eesti NSV tasemest.

Linnarahvastiku geograafias on Eesti NSV-s samuti tegemist üsna suurte erinevustega. Kõrgeim on linnarahvastiku osatähtsus Põhja-Eestis. Sõjaeelsega võrreldes on Põhja-Eestis linnarahvastiku juurdekasv olnud suur. Lääne-Eestis on linnarahvastikku suhteliselt ligemale poole vähem kui Põhja-Eestis. Lääne-Eestis on linnarahvastiku osatähtsuse kasvutempo olnud vabariigis kõige suurem, seda peamiselt Pärnu linna erakordse kasvu arvel. Kesk- ja Kagu-Eesti on linnarahvastiku osatähtsuselt viimasel kohal vabariigis. Lääne-Eestist jääb aga Kesk- ja Kagu-Eesti maha üsna vähe. Ka linnarahvastiku juurdekasvult on Kesk- ja Kagu-Eesti olnud vägagi stabiilne: sõjaeelse, 1934. aastaga võrreldes on linnarahvastiku juurdekasv olnud suhteliselt väike. See on ka mõistetav, kuna Põhja- ja Lääne-Eestiga võrreldes on tööstuse arengutempo Kesk- ja Kagu-Eestis olnud tunduvalt väiksem. Siia ei ole sõjajärgsetel aastatel rajatud nii rohkearvuliselt uusi ja siin ei ole laiendatud nii suuri tööstusettevõtteid nagu põlevkivibasseinis, Tallinnas või Pärnus.

Järgnevalt vaatleme linnarahvastiku kasvu üksikasjalisemalt — tähtsamate linnade lõikes.

Tähtsamate linnade elanike arvu dünaamika

Linna nimetus	Elanike arv		Elanike arvu kasv või vähenemine	Suurenemine (protsentides)
	1939. a.	1956. a.		
Tallinn	160 000	280 000[1]	+120 000	175
Tartu	57 000	74 000[1]	+ 17 000	130
Pärnu	21 886	36 300	+ 14 414	165,9
Narva	28 834	21 300	— 7 534	73,9
Kohtla-Järve	ca 5 000	21 700	ca + 16 700	430,4

Eesti suurematest linnadest on elanike arv eriti silmapaistvalt kasvanud Tallinnas, Pärnus ja Kohtla-Järvel. Viimane oli kodanlikus Eestis veel alev. Linnaks sai Kohtla-Järve alles pärast sõda, 1946. aastal. Ka Pärnus, mis näitas kapitalismi tingimusis aeglast kasvu (1922. aastal 18 500 ja 1934. aastal 20 300 elanikku), on sõjajärgsetel aastatel, seoses tööstuse arenemisega, elanike arv suuresti kasvanud — üle 14 000 inimese, võrreldes 1939. aastaga.

[1] 1959. aasta üleliidulise rahvaloenduse esialgsete kokkuvõtete andmeil.

Suurematest linnadest on Narva ainuke, kus elanike arv ei olnud 1956. aastaks veel jõudnud sõjaeelsele tasemele. Hoopis kaugel on Narva Esimese maailmasõja eelsest elanike arvust — 45 000. Kuid sellest hoolimata tuleb Narva elanike arvu suurenemist sõjajärgsetel aastatel pidada vägagi tähelepanuväärseks saavutuseks, kuna Narva näol on vabariigis sisuliselt tegemist uue linnaga. Vana, ajalooline Narva hävines peaaegu täiesti sõjatules.

Erilist tähelepanu väärib elanike arvu kasv vabariigi pealinnas. Tallinna elanikkond on suurenenud 160 000-lt 1939. aastal 280 000-le 1959. aasta algul — seega rohkem kui poolteisekordseks. Tallinna on 1939. aastast peale elama asunud 120 000 inimest, see on ligikaudu $^1/_{10}$ vabariigi rahvastikust.

Niisugusest elanikkonna juurdevoolust on tingitud, et ligemale $^1/_4$ Eesti NSV rahvastikust elab praegu Tallinnas (enne sõda elas Tallinnas ainult 15 protsenti Eesti rahvastikust).

Teiste liiduvabariikidega võrreldes nähtub, et kümnes liiduvabariigis viieteistkümnest ei moodusta pealinna elanikkond 12 protsentigi vastava liiduvabariigi rahvastikust. Kuni 18 protsendini küünib elanike arv ainult Tbilisis ja üle 20 protsendi neljas pealinnas: Riias, Tallinnas, Bakuus ja Jerevanis. Seejuures on Tallinn oma elanikkonna osatähtsuselt (23,4 protsenti vabariigi rahvastikust) Riia järel (28,9 protsenti Läti NSV rahvastikust), Jerevani järel (28,8 protsenti) ja Bakuu järel (26,2 protsenti Aserbaidžani rahvastikust) neljandal kohal liiduvabariikide pealinnade hulgas.

Elanikkonna suhteliselt suur juurdekasv Tallinnas tekitab seoses elamufondi purustamisega sõja ajal ja elamuehituse mahajäämusega raskusi elanike elamispinnaga varustamisel praegu ja veel lähemas tulevikuski.

Nõukogude võimu tingimustes on vabariigis kasvanud linnarahvastik ning on suurenenud ka linnade ja alevite arv. Kodanlikus Eestis oli kokku 31 linna. Praegu on aga Eesti NSV-s 35 linna.

Uued linnad Eesti NSV-s

Linna nimi	Moodustamise aeg	Administratiivne tähtsus	Millisesse rajooni kuulub
1. Kohtla-Järve . .	1946	Vabariikliku alluvusega	—
2. Kiviõli	1946	Rajooni alluvusega	Allub Kohtla-Järve TS Nõukogule
3. Ahtme	1953	Rajooni alluvusega	Jõhvi rajoon
4. Sillamäe	1957	Vabariikliku alluvusega	—

Väärib tähelepanu, et kõik uued, sõjajärgsetel aastatel tekkinud linnad paiknevad eranditult põlevkivibasseinis, kusjuures kaks nendest on vabariikliku alluvusega linnad. See kõneleb jällegi põlevkivitööstuse erakordsest tähtsusest meie vabariigi majanduses ning põlevkivibasseini suurest mõjust rahvastiku paiknemisele ja asustusele.

Aleveid on vabariigis 24, nooremad nendest on Maardu (moodustatud 1951. aastal), Püssi ja Tamsalu (mõlemad moodustatud 1954. aastal). Alevite poolest on rikas jällegi põlevkivibassein — kahes administratiivses rajoonis on praegu kokku 6 alevit (Küttejõu alev on liidetud Kiviõli linnaga). Seevastu vabariigi saartel ei ole ainustki alevit.

Vabariigi rahvastiku paiknemisele on sõjajärgsetel aastatel üldiseks iseloomustavaks jooneks tema pidev kontsentreerumise protsess asulatesse — linnadesse, alevitesse, rajoonikeskustesse kui ka nõukogude võimu ajal loodud uutesse maa-asulatesse remondi- ja tehnikajaamade juures, sovhoosi- ja pikaldasema tempoga kujunevatesse kolhoosikeskustesse. Sellel on elanikkonna tunduvalt parema materiaalse ja kultuurilise teenindamise seisukohalt suur tähtsus.

Sotsialistlikule riigile omaselt on Eestis sõjajärgsetel aastatel toimunud põhilised muutused rahvastiku sotsiaalses ja professionaalses struktuuris. Neist silmapaistvamaks on tööliste arvu suur kasv, mis näitab Eesti arenemist tööstusmaana. Tööstustööliste arv (104 675) 1955. aastal ületas kodanliku Eesti tööstustööliste arvu (1939. aastal ligikaudu 60 000) 75 protsendi võrra. 1000 elaniku kohta tuli kodanlikus Eestis kõigest 54 tööstustöölist (Eesti NSV-s 1955. aastal 95,1 töölist).

Eesti NSV on tööstustööliste arvult 1000 elaniku kohta Balti liiduvabariikide hulgas esikohal, ületades Läti NSV-d (79,1) ja suuresti Leedu NSV-d (43,6 tööstustöölist 1000 elaniku kohta). Ka üleliidulist keskmist (71,4 tööstustöölist 1000 elaniku kohta) ületab vabariik tunduvalt. Seejuures väärib tähelepanu, et ehkki juba 1950. aastal oli tööstustööliste osatähtsus Eesti NSV-s üsna suur (73,5 — 1000 elaniku kohta), oli tööstustööliste juurdekasv 1950.—1955. aasta jooksul ikkagi üsna silmapaistev — 29,4 protsenti, mis ületab ka tööstustööliste juurdekasvu Läti NSV-s.

Eeltoodust järeldub, et kohalikud tööjõureservid rahvamajanduse, eriti aga tööstuse arendamiseks on Balti liiduvabariikides üsna erinevad. Kõige vähem reserve on Eesti NSV-l, kus tööstustööliste suhe elanikkonnaga läheneb enamarenenud tööstusmaade tasemele. Prantsusmaal näiteks tuleb iga 1000 elaniku kohta ligikaudu 120—130 tööstustöölist.

Tunduvalt ületab Eesti NSV tööstustööliste arvult iga 1000 elaniku kohta selliseid maid, nagu Soome ja Taani, kus tööstustööliste arv ei ulatu üle 70-ne 1000 elaniku kohta (Soomes 1954. aastal 68).

Siinkohal peab veel märkima, et juba tsaari-Venemaa tingimustes oli Eestimaa kubermang Venemaa üks arenenumaid nn. tööstuskubermange. Eestimaa kubermangus tuli enne Esimest maailmasõda iga 1000 elaniku kohta 43,8 tööstustöölist (Venemaa keskmine 13,3).

Samadele järeldustele jõuame ka siis, kui võrrelda tööliste ja teenistujate koguarvu rahvamajanduses 1000 elaniku kohta. 1955. aasta andmetel tuli iga 1000 elaniku kohta töölisi ja teenistujaid NSV Liidus 242, Balti liiduvabariikides keskmiselt 260 (Eesti NSV-s 324, Läti NSV-s 276 ja Leedu NSV-s 182). Teiste liiduvabariikidega võrreldes on tööliste ja teenistujate arvult iga 1000 elaniku kohta Eesti NSV esimesel, Vene NFSV teisel, Läti NSV kolmandal ja Leedu NSV kuuendal kohal NSV Liidus.

Rahvamajanduse tööjõuga varustamine Eesti NSV-s on seega kõige pingelisem mitte üksnes Balti liiduvabariikide hulgas, vaid ka teiste liiduvabariikidega võrreldes.

See seab vabariigi ette täie teravusega ülesande arendada eeskätt neid tööstusharusid, mis vajavad suhteliselt vähe, kuid seeeest kõrgelt kvalifitseeritud tööjõudu. Mainitud järeldus on täielikus kooskõlas ka sellega, et omades suhteliselt väheseid looduslikke ressursse, peab vabariik palju tööstusele vajalikku toorainet sisse vedama. Vabariiki kaugelt sisseveetava tooraine koguste vähendamiseks on otstarbekas spetsialiseerida tööstus suhteliselt vähe toorainet vajavatele tööstusharudele.

LOODUSLIKUD TINGIMUSED JA RESSURSID

Looduslike tingimuste lühiiseloomustus

Eesti NSV territoorium on osa Ida-Euroopa e. Vene lauskmaast. Ta on peamiselt madalik, keskmise kõrgusega 50 meetrit üle merepinna. Üle 100 meetri kõrgusel merepinnast on ainult umbkaudu $^1/_{10}$ vabariigi territooriumist. Kõrgused suurenevad rannamadalikest ida ja kagu suunas. Vabariigi kõrgeim osa asub kagus. Siin — Haanja kõrgustikul — on Eesti kõrgeim punkt — Suur Munamägi, 317 meetrit üle merepinna.

Pinnakatteks on Eestis enamikus osas mannerjää poolt mahajäetud moreen, mis moreenkuhjatistena on kohati kujundanud Eestile iseloomulikke moreenmaastikke. Järvede- ja järvekesterikastest vahelduva ja kauni loodusega moreenmaastikest on eriti huvitavad Haanja ja Otepää kõrgustik oma metsarohkete ning mitmesuguse kujuga suurkuplite ja kühmudega, millede vahel läigivad järvekesed ja ojad.

Pinnakattele aluspõhjaks on Põhja-Eestis ja saartel paas, mis on tekkinud sadu miljoneid aastaid tagasi meres. Lõuna-Eestis on aluspõhjaks pael 200 m paksuselt lasuv punane liivakivi. Nii paest kui ka liivakivist aluspõhi paljandub vastavalt Põhja- või Lõuna-Eesti jõgede sängides. Põhja-Eestis paljandub aluspõhi peale selle veel lagedail paepealseil.

Geograafilisest asendist tingituna on Eesti kliima n. ö. üleminekukliima mereliselt kontinentaalsele. Eesti territoorium on peamiselt Atlandi ookeanilt ja Ida-Euroopa lauskmaalt saabuvate õhumasside mõjupiirkonnas. Ülekaalus on siin merekliima tunnused. Mere lähedusest tingituna on meil suhteliselt lühike, jahe suvi ning pehme talv. Kolmest talvekuust (detsember, jaanuar, veebruar) valitseb näiteks Tallinnas sulailm kuni 36 päeval. Aasta keskmine temperatuur on vabariigis +4,8°, veebruari keskmiseks temperatuuriks on —5,9° ja juulis +16,8°. Lääne-Eestis on

Lõuna-Eesti maastik.

kliima pehmem ja vegetatsiooniperiood mõnevõrra pikem kui vabariigi mandriosas.

Sademeid on Eestis keskmiselt üle 600 mm aastas, mis vähese aurumise (sademete hulk ületab aastas 8 kuu jooksul aurumise) ja tasase reljeefi tõttu põhjustab soostumist. Sademeid on Lääne-Eestis vähem kui mujal vabariigis.

Sisevete — jõgede, järvede, soode ja rabade poolest on Eesti NSV rikas. Sisevete rohkus on tunduval määral tingitud sademete rohkusest.

Tähtsamad jõed on Narva, Pärnu, Emajõgi, Kasari. Jõed on lühikesed ja sademetevaesel ajal väheneb neis vesi suuresti. Jõgede langeva vee koguvõimsust arvestatakse ligemale 140 000 kilovatile, kusjuures pool sellest kuulub Narva jõele. Laevatatavad on jõgedest vaid Emajõgi ning osaliselt Narva, Pärnu, Võhandu ja Ahja jõgi.

Järvede all on viis protsenti Eesti territooriumist. Järvi on vabariigis üle 1500. Rohkem järvi on Eesti kõrgustikulises osas. Suur osa järvedest on väikesed, ainult umbkaudu 50 on neist pindalaga üle ühe ruutkilomeetri. Pindalaga üle kümne ruutkilomeetri on vaid kolm järve: Peipsi (koos Pihkva järvega) 3600 km², Võrtsjärv 385 km² ja Suurlaht (Saaremaal) 14 km². Osaliselt kuu-

lub Eesti NSV piiridesse ka uus suur kunstlik siseveekogu — Narva veehoidla, pindalaga umbkaudu 240 ruutkilomeetrit. Kalamajanduslik tähtsus on eeskätt Peipsil ja Võrtsjärvel ning Narva veehoidlal, kus toimub ka laevasõit.

Soode ja rabade all on 14—15 protsenti Eesti pindalast. Suuremad soo- ja rabamassiivid paiknevad Pärnu ja Emajõe, samuti ka Keila, Pirita ja Jägala jõgikonnas. Tugevasti soostunud on ka Peipsi järvest põhja pool asuv maa-ala.

Vabariigis on üldjoontes kolm mullastiku vööndit: Lääne-Eesti saartel, Loode- ja Põhja-Eestis levivad karbonaatsed (lubjarikkad) mullad, Pandivere kõrgustikul ja Kesk-Eestis jääkkarbonaatsed mullad (lubjasisaldus väiksem) ning Lõuna-Eestis sageli lubjavaesed leetmullad. Sügavama põhja ja vee parema ringlemise tõttu on kaks viimatinimetatud vööndit taimekasvatuseks soodsamad. Siin paiknevad vabariigi parimad põllualad.

Taimkattelt kuulub vabariik segametsade vööndisse. Metsa all on 20 protsenti Eesti territooriumist. Valdavaks on okasmetsad, mille all on 70 protsenti metsapindalast. Ülejäänud osa on lehtmetsa all.

Eestile on iseloomustavaks segametsade loomastik. Imetajate liikide arv ulatub 50-le. Linnuliikide arv on suur — aasta kestel esineb ligemale 300 liiki. Kalaliike meres ja sisevetes on üle 70. Metsloomade rahvamajanduslik tähtsus on väike. Suur on aga kalade tähtsus. Peamisteks püügikaladeks on räimed, kilud, tursad, lestad, kohad, siiad, lõhed ja angerjad.

Tähtsamad loodusvarad ja nende kasutamine

Vastavalt NLKP Keskkomitee veebruaripleenumi (1957. a.) otsusele „Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasisest täiustamisest" on NSV Liidus, sealhulgas ka Eesti NSV-s, üle mindud tööstuse juhtimisele territoriaalse printsiibi järgi, majanduspiirkondade baasil. Seetõttu osutub kõigiti vajalikuks senisest paremini tunda Eesti NSV kui iseseisva majanduspiirkonna loodusvarasid. Tuleb uurida nende leiukohti, varude suurust, omadusi ja praegust kasutamise astet, et leida võimalusi nende edasiseks mitmekülgsemaks ja efektiivsemaks kasutamiseks.

Põlevkivi

Vabariigi tähtsaima maavara — põlevkivi tööstuslikud varud paiknevad Kirde-Eestis umbkaudu 3000 km² suurusel maa-alal. Põlevkivi (kukersiit)[1] esineb aluspõhja ordoviitsiumi ladestu Kukruse lademes mitme

[1] Nimetus tuleneb Virumaal asunud Kukruse mõisast, mille maadelt leiti põlevkivi.

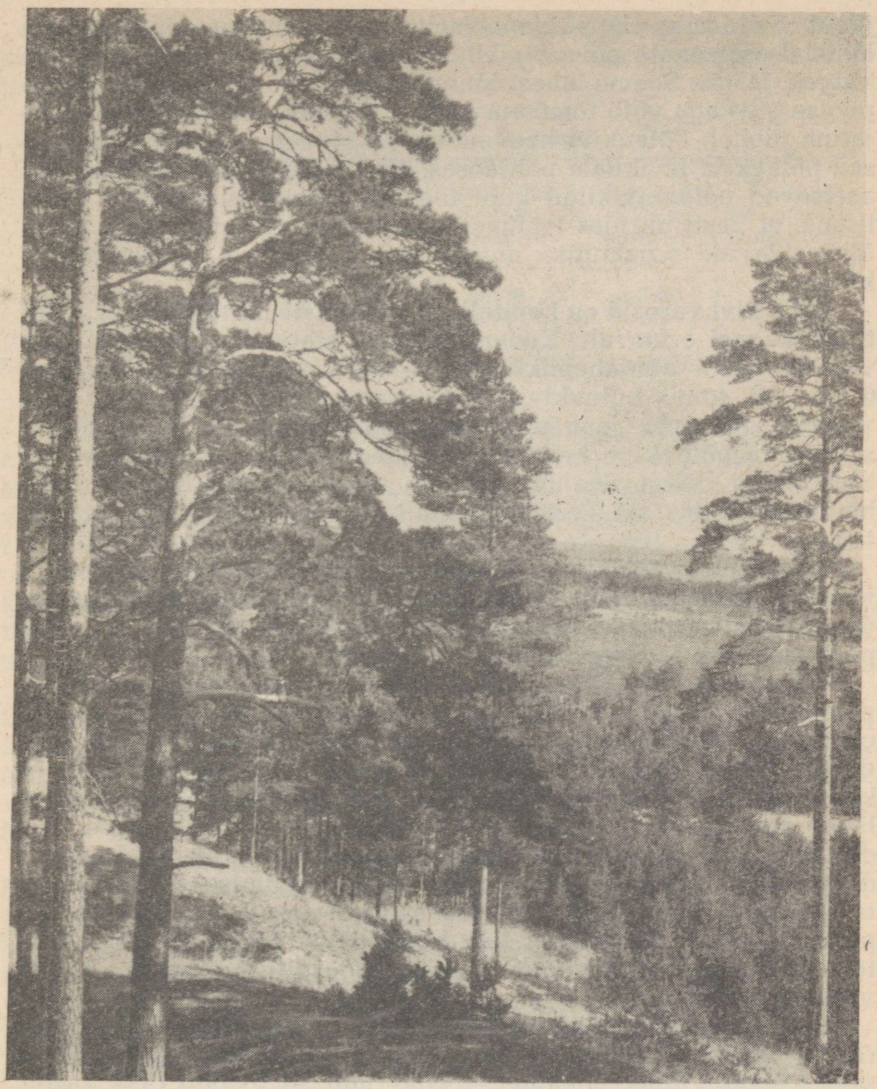

Vaade Võisiku mägedelt (Pärnu—Riia maantee ääres).

kihina, mis vahelduvad lubjakivikihtidega. Kuigi Kukruse lade ulatub Eestist kaugele Leningradi oblastisse, ei esine põlevkivi selles igal pool tootmisväärsel hulgal. Eesti NSV-s loetakse põlevkivi kaevandamist tasuvaks maa-alal, mis ulatub ida-lääne suunas umbkaudu Kadrinast (Tapa ja Rakvere vahel) kuni Narva

jõeni. Selle maa-ala põhjapoolseks piiriks on maapinnale üsna lähedal asetsevate põlevkivikihtide põhjapiir, mis sopilisena itta kulgeb, jäädes Soome lahest lõunasse 5—15 km kaugusele; lõunapoolse piiri aga võib tõmmata umbkaudu Rakvere—Iisaku—Skarjatina joonel. Põlevkivi kaevandamiseks on soodsamad võimalused põlevkivi levikuala põhjaosas. Levikuala lõunaosas seevastu asetsevad põlevkivikihid kuni üle 100 meetri sügavuses. Tuleb lisada, et Eesti piirides leiduvas põlevkivis on tunduvalt rohkem õlisisaldavaid orgaanilisi aineid kui Leningradi oblasti põlevkivis.

Põlevkivi varusid on kapitalismi ja sotsialismi tingimusis kasutatud vägagi erinevalt. Kodanliku Eesti statistika andmetel kaevandati Eestis ajavahemikul 1928—1937, s. o. 10 aasta jooksul, 6 miljonit tonni põlevkivi. Nõukogude Eestis kaevandati aga viimase 10 aasta jooksul (1948—1957) kokku kuni 54 miljonit tonni põlevkivi — seega peaaegu 10 korda rohkem kui kodanlikus Eestis. Seejuures tuleb arvesse võtta, et põlevkivibasseini tööstus sai Teise maailmasõja ajal tunduvalt kannatada.

Nõukogude võimu tingimustes on põlevkivi kaevandamises ja kasutamises toimunud suur pööre. Küsimus ei seisa aga mitte üksnes põlevkivi kasutamise kvantitatiivses kasvus, vaid ka põlevkivi kasutamise struktuuri muutuses.

Kodanlikus Eestis kasutati umbkaudu pool kaevandatavast põlevkivist kütteks ja ülejäänud osa toorõli tootmiseks, millest omakorda saadi bensiini, petrooleumi, määrdeõlisid ja teisi produkte. Nõukogude Eestis läheb praegu samuti umbkaudu pool kaevandatavast põlevkivist kütteks. Põlevkivi-toorõli tootmiseks läheb aga tänapäeval kaevandatavast põlevkivist suhteliselt tunduvalt vähem (30 protsenti), kuna umbkaudu 25 protsenti kaevandatavast põlevkivist kasutatakse gaasi tootmiseks. Seejuures on põlevkivist saadavate keemiaprotsesside nomenklatuur praegu tunduvalt suurem kui kodanlikus Eestis. Uute toodetena tuleb märkida fenoole, väävlit, hüposulfiiti, email- ja trükivärve jne.

Suureks saavutuseks on Nõukogude Eestis põlevkivi mineraalse osa üha laialdasem kasutamine ehitusmaterjalide tootmiseks. Põlevkivituhk-sideainet — kukermiiti — toodeti 1958. aastal üle 43 000 tonni, mis ületab tsementidoodangu taseme kodanlikus Eestis 1935. aastal. Ka kodanlikus Eestis kasutati põlevkivituhka ehitusmaterjalide — nimelt telliste tootmiseks, kuid väga vähesel määral (1935. aastal toodeti ligemale 3,5 miljonit põlevkivituhk-tellist). Arvestades ka seda, et Nõukogude Eestis hakkavad lähemal ajal põlevkivibasseinis tööle võimsad ehitusplokkide ja konstruktsioonide tehased, mis kasutavad toorainena eeskätt põlevkivi mineraalset osa, on selge, et põlevkivi varusid kasutatakse Eestis sotsialismi tingimusis kaugelt täielikumalt ja ratsionaalsemalt kui kapitalismi tingimusis.

Põlevkivi varude kasutamise taset vabariigis ja teistes NSV Liidu põlevkivi kaevandavates rajoonides iseloomustavad alljärgnevad andmed.

Põlevkivi varud ja toodang

	Varud (miljard t)	Varud iga elaniku kohta (t)	Toodang 1955. a. (milj. t)	Toodang iga elaniku kohta (kg)
Eesti NSV	2,9[1]	2520	7,0	6372,5
Leningradi obl.	3,0	700	2,1	500,0
Volga rajoonid[2]	2,9	360	1,7	210,0
Kasahhi NSV	1,2	140	0,001	0,12

Teiste põlevkivi kaevandamise rajoonidega võrreldes seisab Eesti NSV varude poolest Vene NFSV järel teisel kohal. Põlevkivi toodangu osas (nii absoluutselt kui ka iga elaniku kohta) on vabariik esimesel kohal NSV Liidus. Nõukogude Liidu teist tähtsat põlevkivi kaevandamise ja töötlemise rajooni — Leningradi oblastit — ületab vabariik põlevkivi toodangu poolest ligemale kolm ja toodangu hulgalt iga elaniku kohta 12 korda. Väärib tähelepanu, et kui võrrelda vabariigi põlevkivi toodangut iga elaniku kohta kivisöe toodanguga reas liiduvabariikides, siis nähtub, et Kasahhi NSV tootis 1955. aastal 3,3 tonni, Ukraina NSV 3,1 tonni, Vene NFSV 2 tonni ja NSV Liit keskmiselt 1,9 tonni kivisütt iga elaniku kohta. Seega ületavad vabariigi saavutused põlevkivi kaevandamisel nii üleliidulise kui ka teiste liiduvabariikide taseme põlevkivi kui ka kivisöe kaevandamise alal.

Iseloomustav on ka see, et põlevkivi varusid kasutatakse Eesti NSV-s tunduvalt mitmekülgsemalt kui teistes NSV Liidu põlevkivitööstuse rajoonides. Eesti NSV annab 70 protsenti NSV Liidus toodetavast põlevkivigaasist ning valdava osa põlevkivitoorõlist ja põlevkivituhk-sideainest.

Põlevkivi varusid on edaspidi võimalik kasutada tunduvalt täielikumalt. Praeguste põlevkivi kaevandamise meetoditega jääb 40—45 protsenti põlevkivi varudest („F"-kiht) maa alla, mida hiljem ei saa enam kasutada. Märgime võrdluseks, et kivisöe kaevandamisel (Donetsi basseinis) jääb maa alla kõigest 12—17 protsenti kaevandatavast kivisöest.

Viimase 10 aasta jooksul on vabariigis kaevandatud 54 miljonit tonni põlevkivi, selle aja jooksul rahvamajandusele kadumaläinud põlevkivi varud ulatuvad seega vähemalt 35 miljonile tonnile.

---

[1] Bilansilised varud seisuga 1. jaanuar 1958.

[2] Uljanovski oblast, Kuibõševi oblast, Saraatovi oblast, Tatari ANSV, Mordva ANSV — rahvastikuga 8 milj. elanikku.

Eeltoodust tingituna forsseeritakse paralleelselt põlevkivi kaevandamise suurendamisega kõigiti uurimistööd põlevkivi kompleksseks kaevandamiseks ja maa-aluseks gaasistamiseks ning suurendatakse põlevkivi kasutamist põlevkivi-keemiatööstuse toorainena, milles seisab kahtlemata põlevkivi kasutamise tõeline tulevik. Kõneldes põlevkivist kui kütusest, tuleks märkida, et vaatamata oma üleliidulisele tähtsusele on põlevkivi põhiliselt ikkagi kohalik kütus, mis peab lahendama nii tahke, vedela kui ka gaasilise kütuse näol NSV Liidu loodeosa, eeskätt Balti liiduvabariikide vajadusi, kus, nagu teada, puuduvad peale põlevkivi, turba ja puidu muud kütuse ressursid.

Turvas

Põlevkivi järel on vabariigis tähtsuselt teiseks energeetiliseks maavaraks turvas. Turbasoode üldpindala ja turbavarude poolest on Eesti NSV teiste liiduvabariikide hulgas neljandal kohal.

Eesti turbavarud (ligemale tuhat turbasood) hõlmavad umbkaudu 5600 ruutkilomeetri suuruse pindala, mis moodustab ümmarguselt 13 protsenti vabariigi maismaast. Turbasoode osatähtsus on eriti suur mandri edelaosas. Suurimad Eesti turbasood on Pärnust loodes asetsev Jõõpre raba (223 km^2), Suursoo (138 km^2), mis asetseb Haapsalust kirdes, ja Suure-Jaanist läänes olev Kuresoo (98,5 km^2).

Geoloogilised turbavarud ulatuvad Eestis 1240 milj. tonnini, Läti NSV-s 1665 milj. tonnini ja Leedu NSV-s 450 milj. tonnini. Seega jääb Eesti NSV turbavarudelt maha Läti NSV-st, kuid ületab suuresti Leedu NSV-d. Turbavarude suuruselt iga elaniku kohta (Eesti NSV-s 1127 t, Läti NSV-s 832 t ja Leedu NSV-s 166 t) on aga Eesti NSV esimesel kohal. Kuid vaatamata suhteliselt suurtele varudele on Eesti NSV kütteturba toodangult (kaasa arvatud brikett) iga elaniku kohta (1955. aastal Eesti NSV-s 455 kg, Läti NSV-s 635 kg ja Leedu NSV-s 596 kg) viimasel kohal teiste Balti liiduvabariikide hulgas. Eesti NSV-s toodetakse ühe tonni geoloogiliste turbavarude kohta 0,4 kg, Läti NSV-s 0,7 kg ja Leedu NSV-s 3,5 kg kütteturvast. Seega jääb vabariik turbavarude kasutamise intensiivsuselt iga elaniku kohta Läti NSV-st maha ligemale kaks korda ja Leedu NSV-st üle 8 korra.

Vabariigi turbavarude kasutamise ebarahuldav tase nähtub ka sellest, et 1955. aastal oli turba ja turbabriketi osatähtsus vabariigi kütusebilansis kõigest 6,2 protsenti. Läti NSV-s aga moodustab turba osatähtsus kütusebilansis 20 protsenti ning Leedu NSV-s veelgi rohkem.

Kaugema perspektiivi seisukohalt lähtudes ei saa turbavarude vähest kasutamist kütuse tootmiseks pidada otstarbekaks, kuna sellega jääb lahendamata vabariigi maa-asulate ning vähemate linnade ja alevite varustamine ajakohase kütusega. Viimaseid pole võimalik ei gasifitseerida ega ka varustada põlevkivikütusega, sest põlevkivi ei saa kasutada koduses maja-

Karksi org.

pidamises. Turbavarude vähesest kasutamisest kütteturba tootmiseks on tingitud puidu ülemääraselt suur kasutamine kütteks.

Vabariigi turbavarude ratsionaalse kasutamise seisukohalt on suur tähtsus ka alusturba tootmisel. Alusturba tootmiseks on võimalik ära kasutada ka väikseid kohaliku tähtsusega turbavarusid, kuna turbabriketi ja elektrijaamadele vajaliku turba tootmiseks on võimalik kasutada ainult suuri turbasoode massiive.

Hüdroenergia

Eesti NSV jõed kuuluvad Soome lahe, Riia lahe ja Peipsi järve vesikonda. Kasutatava võimsuse poolest on esikohal Soome lahe vesikond koos Narva jõega, mis annab 82 protsenti, s. o. valdava osa kogu vabariigi kasutatavast hüdroenergiast. Teisel kohal on Riia lahe vesikond (11 protsenti) ja viimasel kohal Peipsi järve vesikond (7 protsenti vabariigi kasutatavast hüdroenergiast).

Majandusliku kasutamise seisukohalt on seega üksikute vesikondade jõed tunduvalt erinevad. Peale mõne üksiku erandi kasutatakse kõiki vesikonna jõgesid suuremal või vähemal määral hüdroenergia saamiseks. Võimsaim teiste hulgas on Narva jõgi, mis ületab oma võimsuselt teisi suuremaid Eesti NSV jõgesid rohkem kui kümnekordselt.

Riia lahe ja Peipsi järve vesikonna jõgede tähtsus hüdroenergia saamiseks on kaugelt väiksem Soome lahe vesikonna jõgedest. Selle-eest väärivad Riia lahe ja Peipsi järve vesikonna jõed tähelepanu hüdromelioratsiooni, laevasõidu, parvetuse ja kalapüügi poolest.

Hüdroelektrienergia tootmise ja kasutamise tase on Eestis teiste Balti liiduvabariikidega võrreldes järgmine.

Hüdroenergia varud ja kasutamine 1955. aastal[1]

	Hüdroenergia varud (kW)		Hüdroelektrienergia tootmine	
	absoluutsed varud	iga elaniku kohta	toodang (milj. kWh)	iga elaniku kohta (kWh)
Eesti NSV	140 000	0,12	55,6	48,3
Läti NSV	700 000	0,3	367,5	183,7
Leedu NSV	600 000	0,2	11,4	4,2

Tabelist nähtub, et Eesti NSV on Balti liiduvabariikidest kõige väiksemate hüdroenergia varudega nii absoluutselt kui ka iga elaniku kohta.

Nende varude kasutamise aste oli 1955. aastal järgmine: 1 kW hüdroenergia ressursside kohta toodeti Eesti NSV-s 397,1 kWh, Läti NSV-s 525 ja Leedu NSV-s 19 kWh hüdroelektrienergiat.

Lähtudes vabariigi hüdroenergia varude senisest kasutamise astmest ja sellest, et vabariigis ei ole peale Narva jõe teisi suuremaid jõgesid, mis oleksid sobivad võimsate hüdroelektrijaamade rajamiseks, tuleb teha järeldus, et Eesti NSV-s on saavutatud hüdroenergeetiliste ressursside kasutamisel hüdroelektrienergia tootmiseks optimaalne piir, mille ületamine ei ole majanduslikult enam õigustatud. Seda seetõttu, et väikeste hüdroelektrijaamade ehitamine nõuab suhteliselt siiski küllalt suuri kapitaalmahutusi ja nende poolt vähesel hulgal toodetav elektrienergia on kallis.

Puiduvarud

Eesti NSV kuulub NSV Liidu nende liiduvabariikide hulka, kus metsavarud ei ole suhteliselt kuigi suured. NSV Liidu territooriumist on metsa all keskmiselt 31 protsenti. Eesti NSV, kus metsa all on 20 protsenti vabariigi territooriumist, jääb NSV Liidu keskmisest tunduvalt maha.

Metsapindala osatähtsuselt on Eesti NSV teiste liiduvabariikide hulgas 5. kohal. Eesti NSV-d edestavad sellised vabariigid, nagu Vene NFSV, kus metsa all on 38 protsenti territooriumist,

[1] Hilisemate andmete puudumise tõttu Läti NSV ja Leedu NSV kohta tuli võrdluse saamiseks kasutada ka Eesti NSV kohta 1955. aasta andmeid.

Gruusia — 34 protsenti, Valgevene — 27 protsenti ja Läti — 27 protsenti territooriumist.

Eesti NSV metsad ei ole jaotatud ühtlaselt üle vabariigi. Meie suuremad metsamassiivid asuvad niiskeil, liigvee all kannatavail aladel. Suurim metsamassiiv jaotab vabariigi edela-kirde suunas kaheks osaks. See metsamassiiv hõlmab kirdest alates täielikult või osaliselt järgmisi rajoone: Harju, Rapla, Tapa, Paide, Vändra, Viljandi, Pärnu linnapiirkond ja Abja. Teine suurem metsamassiiv asub Kirde-Eestis — Alutagusel (Jõhvi, Jõgeva, Väike-Maarja rajoon). Metsarikkamaid alasid on Pedja ja Laeva jõe vesikond (Põltsamaa rajooni ida- ja Tartu rajooni lääneosa). Metsarikkaid rajoone on ka Kagu-Eestis. Saartel on metsa rohkem Saaremaa ja Hiiumaa lääneosas.

Puiduvarud Eestis ulatuvad riigimetsades 75 miljonile tihumeetrile. Balti liiduvabariikidest on puiduvarudelt esikohal Läti NSV (riigi metsafondi varude suurus 135 miljonit tihumeetrit), teisele kohale tuleb Leedu NSV (85 miljonit tihumeetrit). Kui aga võrrelda metsavarude suurust vastava vabariigi rahvastikuga, tuleb esikohale Eesti NSV (68,1 tihumeetrit puitu iga elaniku kohta); pisut vähem on puiduvarusid Läti NSV-s (67,5 tihumeetrit iga elaniku kohta), Leedu NSV-s tuleb iga elaniku kohta ainult 31,4 tihumeetrit puiduvarusid. Seega on Eesti ja Läti puiduvarudelt enam-vähem võrdses olukorras, kuna Leedus on varusid poole vähem.

Puiduvarude kasutamisest annavad teatud pildi andmed metsa ülestöötamise kohta. 1955. aastal töötati üles 100 tihumeetri varude kohta metsa: Eestis 3,2 tihumeetrit, Lätis 3 tihumeetrit ja Leedus 1,8 tihumeetrit. Seega on puiduvarude kasutamise aste suurim Eestis. Eesti ja Läti ületavad omakorda tunduvalt Leedu taseme.

Sõjaeelse, 1940. aastaga võrreldes suurenes puidu väljavedu 1956. aastal Eesti NSV-s 1,8-kordseks, Lätis on jäänud see peaaegu sõjaeelsele tasemele, kuna Leedus on puidu väljavedu koguni vähenenud. Kuna sõja ajal said Eesti NSV linnad ja asulad rohkem kannatada kui teistes Balti liiduvabariikides, oli Eesti NSV puiduvarude suhteliselt ulatuslik kasutamine sõjajärgsetel aastatel õigustatud. Lähtudes metsavarude ratsionaalsemast kasutamisest, tuleb pidada otstarbekaks siiski veel suurendada Eestisse metsa sissevedu teistest NSV Liidu rajoonidest ja spetsialiseerida puidutööstus eeskätt vähe puitu vajava toodangu valmistamisele. Vähendada tuleks puidu kasutamist ehitus- ja küttepuuna ning arendada puidujäätmetest ehitusmaterjalide tootmist. Tselluloosi tootmist, mis vajab suurel hulgal puitu, ei ole otstarbekas enam arendada. Kõigiti tuleb forsseerida metsade taastamist endistel metsaaladel ja võtta põllumajanduseks vähesobivaid maid ulatuslikult metsa alla.

Fosforiidivarud on Eestis silmapaistvad mitte ainult oma suuruselt, vaid ka kvaliteedilt. Eesti NSV põhjarannikul asetsevate fosforiidimaardlate geoloogilised varud ulatuvad kaasajal umbkaudu 150 miljoni tonnini. Selline fosforiidivarude ulatuslik suurenemine, sõjaeelsega võrreldes, toimus tänu sellele, et viimastel aastatel tehti kindlaks uued suured tööstuslikud fosforiidivarud Aseri ja Ontika—Saka piirkonnas, mis ületavad Tallinna lähedal asetseva Maardu fosforiidimaardla varusid rohkem kui kahekordselt.

Eesti obolus-fosforiit, sisaldades P_2O_5 keskmiselt 10—15 protsenti, on superfosfaadi töötlemiseks paremaid tooraineid teiste fosforiitide hulgas. Mis puutub Lätisse ja Leedusse, siis neis liiduvabariikides mineraalväetiste tootmiseks vajalikke toorainevarusid ei leidu.

Eesti kohalikust fosforiidist toodetakse tavalist ja rikastatud fosforiidijahu, mida kasutatakse vabariigis hapudel muldadel väetisena. Fosforiidijahu turustatakse ka teistesse vabariikidesse. Superfosfaadi valmistamiseks tuuakse aga vabariiki Koola poolsaarelt apatiiti.

Tõsiseks puuduseks Eesti NSV-s on fosforiidileiukohtade mittekompleksne ekspluateerimine. Teatavasti ladestuvad Eestis koos obolus-fosforiidi kihtidega püriitse aine, diktüoneema-kiltkivi, glaukoniit-liivakivi ja üsna paksud paekivi kihid. Kaevandatakse aga ainuüksi fosforiiti, kuna teised väärtuslikud toorained jäävad peaaegu kasutamata. Sellest lähtudes on käimas ulatuslikud eeltööd fosforiidileiukohtade kompleksseks kasutamiseks juba lähematel aastatel.

Lubjakivi, dolomiit, mergel Rikkalikumalt kui ükski teine maavara on Eestis esindatud lubjakivid, dolomiidid ja merglid, millede varud on praktiliselt piiramatud. Lubjakivid ja dolomiidid (paas) paiknevad peamiselt Eesti põhjaosas ja saartel. Paasi kasutatakse laialdaselt ehitusmaterjalina. Puhast lubjakivi, mida saab kasutada suhkru- või tselluloositööstus, leidub üksikutes kohtades, nagu Jaagarahul (Saaremaa), Vasalemmas (Keila rajoon) ja Kalanas (Põltsamaa rajoon).

Dolomiidi poolest on rikas Lääne-Eesti, eriti Saaremaa, kus peale poleeritava dolomiidi leidub ka tulekindlate kivide valmistamiseks sobivat dolomiiti.

Vähesel määral leidub (ülemdevoni lademes) lubjakivi ka Eesti äärmises kagunurgas (Võru rajoon).

Neid väga mitmeks otstarbeks (ehituskiviks, dekoratiivkiviks, killustikuks, lubjaks, suhkru-, tselluloosi- ja paberi- ning tsementitööstusele) sobivaid tooraineid ei kasutata veel vajaduse ja võimaluse kohaselt. Seetõttu on ette nähtud ulatuslikult uurida vabariigis lubjakivide, dolomiitide ja merglite leiukohti, et neid

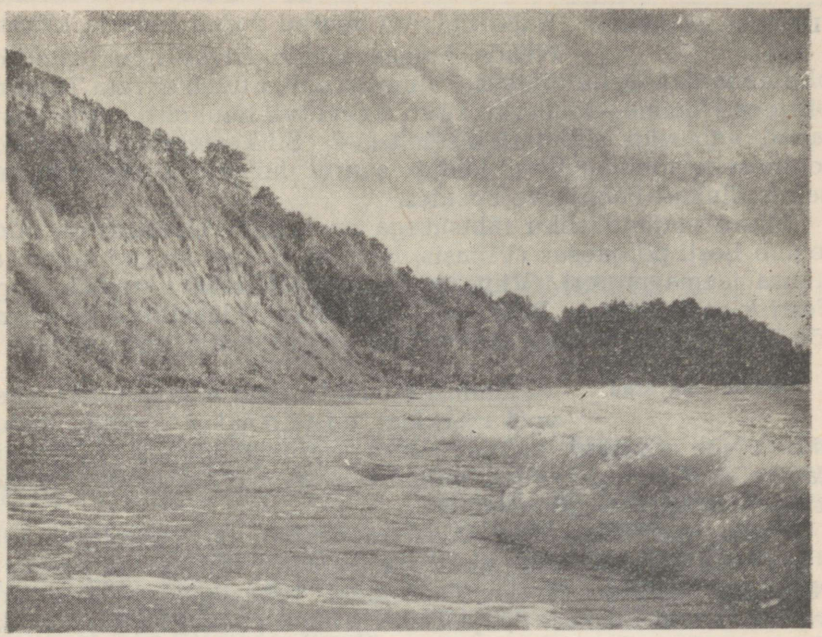

Pankrannik Utrias.

kasutusele võtta tööstuslikul eesmärgil ning et kindlaks määrata nende sobivus üheks või teiseks otstarbeks vastavalt konkreetsele leiukohale.

Savivarud Savi leidub suuremal või vähemal määral peaaegu kõikides vabariigi rajoonides. Majanduslikult on ehitusmaterjalide tootmiseks suurima tähtsusega Põhja-Eestis Tallinna ja Sillamäe vahel leiduv kambriumi sinisavi, mida esineb aluspõhjas pideva ja kuni 85 m paksu lasundina. Sinisavi kasutavad toorainena Eesti suurimad tellisetehased ja Kunda tsementitehas. Suur tähtsus on ka Eesti pinnakattes esinevatel viirsavidel. Viimased levivad Eesti NSV lääneosas ja saartel, Peipsi- ja Võrtsjärve nõos, kuid kohati ka Põhja-Eestis — Loksa ümbruses. Viirsavide ulatusliku leviku ja sobivuse tõttu kasutab neid toorainena enamik tellisetehaseid.

Peale tellisteks, katusekivideks, põllutorudeks, ahjupottideks ja savinõudeks sobivate savide leidub vabariigis ka eriomadustega savisid, mida on võimalik kasutada keramsiidi, tulekindlate telliste ja metlahhplaatide valmistamiseks, vormisaviks valutsehhidele jne. Vabariigi savivarude paremaks kasutamiseks on ette nähtud rea defitsiitsete toodete, nagu seinakatte plaatide, metlahhplaatide, tulekindlate telliste ja teiste, eriti ehituseks vajalike toodete valmistamine.

Liiva- ja kruusavarud Vabariigis on suured varud liiva ja kruusa. Nende hulgas leidub liivasid, milledel on oluline majanduslik tähtsus. Viimaste hulka tuleb arvata Tallinna piirides Nõmme—Männiku suuri deltaliiva leiukohti, mida kasutavad vabariigi silikaattellisetehased. Silikaatehitusmaterjalide tootmiseks sobivat liiva leidub suurel hulgal ka põlevkivibasseinis Illuka—Pannjärve oosides.

Suure majandusliku tähtsusega on samuti klaasiliivad, mida leidub Eesti põhjaosas (Viimsis, Kundas, Sakal) kui ka kaguosas (Piusa jaama juures). Viimatimainitud leiukoht varustab kogu Eesti klaasitööstust. Peale eeltoodu leidub klaasiliiva ka Pärnu jõe ääres (Tori). Kruusa leidub kõikides vabariigi rajoonides.

Muud maavarad Majandusliku tähtsusega maavaradest tuleb veel märkida diatomiiti, mida leidub Narva jõe vasakul kaldal Narva-Jõesuust lõunas. Diatomiiti kasutatakse soojus-isolatsioonimaterjaliks ja tooraineks termoisolatsioontelliste valmistamisel.

Üheks defitsiitsemaks ehitusmaterjaliks on käesoleval ajal ehitusvärvid. Eriti suur on vajadus lihtsate ja odavate väliskatte värvide järele. Tooraineid vabariigis ehitusvärvide tootmiseks on olemas. Põhja-Eestis esineb paekaldas ulatuslikke glaukoniitliiva lademeid, mille paksus ulatub poolest meetrist kuni viie meetrini. Eraldades glaukoniitliivast glaukoniiditerad, saab viimastest peenendamise ja puhastamise teel odavat valgus- ja ilmastikukindlat rohelist või ka pruuni värvainet, mille tootmist on ette nähtud laiendada.

Eesti NSV-s mitmel pool soistes kohtades esinevate muldsete rauaühendite (ookrid) varud, milliseid on ka kasutatud, on väiksed ja madala kvaliteediga.

Laialtlevinud maavaraks on Eestis veel järve- ja allikalubi. Olles küll ühesuguse keemilise koostisega, on nad oma tekkeviisilt siiski erinevad. Järvelubi esineb praeguste või endiste järvede põhjas, asetsedes viimasel juhul turbakihi all. Järvelubja suurimad varud paiknevad Kesk-Eestis Põltsamaa rajooni lääneosas, Elva rajooni põhjaosas jm. Tapa rajoonis toodetakse järvelupja söödakriidiks.

Allikalubja varud paiknevad seal, kus põhjavesi ilmub maapinnale, s. o. tavaliselt oruveerudel ja nende jalameil. Allikalupja esineb harilikult väikeste leiukohtadena peamiselt Lõuna-Eesti kõigis rajoonides. Eesti NSV kohalikel magevee-lubisetetel on suur tähtsus põlluviljakuse tõstmisel (põldude lupjamine) Lõuna-Eestis.

Majanduslik tähtsus on Eestis leiduvatest maavaradest veel tervismudal. Tähtsamateks leiukohtadeks on Suurlaht Kingissepa lähedal ja Haapsalu laht. Arvestades tervismuda varusid ja kvaliteeti, võiks selle kasutamine sanatoorseks otstarbeks olla tunduvalt suurem.

MAJANDUSE ÜLDISELOOMUSTUS

Kuni Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini arenes Eesti majandus Venemaa gigantse majandusliku organismi osana. Eesti kaasaegne territoorium ühes teiste Balti kubermangudega oli majanduslikult arenenumaid rajoone Venemaal. Vastavalt ajalooliselt kujunenud tingimustele ja heale geograafilisele asendile toimus Eestis alates XIX sajandi teisest poolest kapitalismi kiire arenemine. Suur osa põllumajanduse ja tööstuse kaubatoodangust läks Peterburi turule.

Seoses raudteede ehitamisega XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul tihenesid majanduslikud sidemed Venemaa siserajoonidega veelgi. Eesti territoorium muutus Loode-Venemaaga ühtseks majanduslikult lahutamatuks tervikuks. Raudteedevõrk Eestis oli tihedamaid Venemaal. Enne Esimest maailmasõda tuli Eestimaa kubermangus iga 100 000 elaniku kohta 98,9 versta raudteed, Kuramaal 72,8, Jekaterinoslavi kubermangus 66,2 ja Liivimaa kubermangus 66,5 versta. Teistes kubermangudes oli raudteid vähem. Raudteed ühendasid eesti sadamaid (neist Tallinn oli 1880-ndate aastate esimesel poolel kaubakäibelt Peterburi ja Odessa järel kolmandal kohal) Venemaa siserajoonidega. See soodustas igati majanduse arenemist.

Tööstus saavutas tolleaegsel Eesti territooriumil suhteliselt kõrge arengutaseme. Tööstustoodang Eestimaa kubermangus moodustas enne Esimest maailmasõda iga 1000 elaniku kohta 125,2 rubla (Venemaa keskmine 27,2 rubla).

Tööstus paistis silma kõrge kontsentratsiooni poolest. 1900. aastal töötas üle 500 töölisega ettevõtetes 65 protsenti tööliste koguarvust. Juhtiv koht tööstuses oli tootmisvahendite tootmisel (vagunite, elektrimootorite ja põllumajandusmasinate ehitus); samuti oli arenenud tekstiilitööstus. Neile tööstusharudele lisandus 1912. aastast peale laevaehitus. Esimese maailmasõja alguseks olid Eesti suurimateks tööstusettevõteteks Vene-Balti Laevaehitustehas (1916. aastal — 15 000 töölist), vaguniehitustehas „Dvigatel", Venemaa ja Euroopa suurim tekstiilitööstuse ette-

võte — Kreenholmi Manufaktuur (1913. aastal — 11 000 töölist) jt.

Põllumajandus arenes kapitalistlikul alusel ning oli suhteliselt kõrgel tasemel. Tähtsamaks haruks oli loomakasvatus, eeskätt piimakarjapidamine. See saavutas oma arengutasemelt ja toodangu kvaliteedilt koos teiste Balti kubermangudega ühe esikohtadest Venemaal. Laialdaselt oli levinud põldheinakasvatus. 1912. a. andmeil tuli iga 1000 tiinu külvipinna kohta Eestimaa kubermangus 210 tiinu põldheina. See oli kõige kõrgem põldheina külvipinna protsent kogu Venemaal.

Valitsev positsioon põllumajanduses oli saksa mõisnike käes, kellele kuulus 57,9 protsenti kogu maast.

Transpordi alal kujunes Eesti tähtsaks transiitterritooriumiks Venemaa majanduslikes sidemetes Lääne-Euroopaga.

*

Eesti ja kogu Baltikumi vägivaldse lahtikiskumisega Venemaa küljest ja „iseseisvate" Balti riikide loomisega anti nende territooriumide majanduselule ränk hoop. Endised Balti kubermangud lakkasid täitmast neid funktsioone, mis neil Venemaaga kauaaegsete ajalooliste sidemete ja geograafilise asendi tõttu olid välja kujunenud ning mis olid rohkem kui kahe sajandi jooksul nende territooriumide majanduse arenemise aluseks.

Kõneldes tööstusest märgime, et niisugused võimsad suurtööstuse ettevõtted, nagu Kreenholmi Manufaktuur, Balti Manufaktuur, Vene-Balti Laevaehitustehas, „Dvigatel" jt., töötasid kodanlikus Eestis alakoormatusega või lõpetasid üldse oma tegevuse. Tööliste arv suurtööstuses vähenes 1939. aastaks, võrreldes 1913. aastaga, peaaegu 3-kordselt. Töötute arv suurenes 1933. aastaks 24 000-le. Tööstuses peremehetses väliskapital, kellele kuulus 58 protsenti põhifondidest.

Eesti tööstus muutus kodanliku valitsuse lõpuaastail fašistliku Saksamaa varustusbaasiks, tema aktiivseks abistajaks Teise maailmasõja ettevalmistamisel.

Arenenud tööstuskubermangust, milline Eesti oli Venemaa koosseisus, sai kodanliku diktatuuri aastail agraarmaa — imperialistlikke riike tooraine ja pooltoodetega varustav poolasumaa.

Isoleerimine Nõukogude Liidust avaldas negatiivset mõju ka põllumajandusele. Peterburi laiaulatusliku turu kaotamine mõjus Eestis laostavalt eriti kartulikasvatusele. Kodanliku Eesti entsüklopeedia märgib, et „ühes piiritustööstuse langusega Vene turu kaotamisel on kartulikasvatus kahanenud, sest tärklisetööndus ei ole temale pandud lootusi täitnud ja kaotatud Leningradi värske kartuli turgu ei ole suutnud asendada muud välisturud — Soome ja Rootsi".

Kodanliku võimu kehtestamisega vähenes piiritusetoodang Eestis kuuekordselt. Ränga hoobi sai linakasvatus, kus külvipind tsaariajaga võrreldes vähenes umbes 50 protsenti.

Tagasi läks ka loomakasvatuses. Nii sea- kui ka lambakasvatuse alal ei jõudnud kodanliku Eesti põllumajandus isegi 1935. aastaks ületada 1916. aasta taset.

Loomulikke ja aegade jooksul väljakujunenud majanduslikke sidemeid Venemaa teiste kubermangudega tuli kodanliku Eesti tingimustes hakata asendama uute, kunstlikega.

Kodanlik Eesti kaotas peaaegu täielikult oma tähtsuse ka transiitterritooriumina. Kui veel 1922. aastal moodustas Nõukogude Venemaa transiit läbi Eesti 345 000 tonni, siis eesti kodanluse üha vaenulikuma hoiaku tõttu Nõukogude Liidu vastu vähenes transiit 1929. aastaks 23 700 tonnile ning moodustas 1933. aastal ainult 700 tonni.

*

Nõukogude võimu taaskehtestamisega Eestis ja Eesti astumisega NSV Liidu koosseisu 1940. aastal toimus vabariigi majanduses, tema poliitilises elus kui ka kultuuri alal kiire tõus. Esimese nõukogude aastaga (1940—1941) suurenes tööstustoodang Eestis üle 60 protsendi. Tööstustööliste arv kasvas kiiresti. Likvideeriti tööpuudus.

Saksa fašistlike vallutajate kallaletung Nõukogude Liidule 1941. a. juunis katkestas sotsialistliku ülesehitustöö Eestis. Okupandid tekitasid Eestile 16 miljardi rubla suuruses materiaalset kahju. Tööstusettevõtete võimsustest hävitati 45 protsenti. Suuresti kahjustati energiamajandust. Okupandid hävitasid tunduva osa karjast. Linnades purustati ja hävitati 57 protsenti elamufondist.

Neljanda viisaastaku jooksul (1946—1950) Eesti NSV majandus taastati ja ületati tunduvalt sõjaeelne tase. Sotsialistliku industrialiseerimise tulemusena saavutati väljapaistvat edu tööstuse arengus. Rajati uued tööstusharud, nagu põlevkivigaasi-, täppismehaanika- ja aparaaditööstus jt. Kõikides tööstusharudes viidi läbi põhjalik tehniline rekonstrueerimine. Vabariigi põllumajanduses kasvas teravilja ja kartuli tootmine. Suurenes loomakasvatuse toodang. Viidi põhiliselt läbi põllumajanduse kollektiviseerimine.

Sotsialismi võit ja esimese sõjajärgse (neljanda) viisaastaku edukas täitmine lõid kõik eeldused uueks, veelgi võimsamaks tõusuks järgmisel viisaastakul.

Viiendal viisaastakul arenes eriti kiire tempoga põlevkivi kaevandamine ja töötlemine, sealhulgas põlevkivigaasitööstus, elektrienergia ja elektrimootorite tootmine, masinaehitus, keemiatööstus, ehitusmaterjalide, tekstiili, liha- ja piimasaaduste tootmine. Tööstuse kogutoodang ületas 1955. aastal sõjaeelse taseme 6,7-kordselt ning suurenes 1950. aastaga võrreldes 204 protsenti. 1958. aastal ületas tööstuse kogutoodang juba 9,5-kordselt sõjaeelse, 1940. aasta taseme.

Tööstuse toodang tähtsamate tooteliikide järgi suurenes 1958. aastal sõjaeelse, 1940. aastaga võrreldes järgmiselt:

põlevkivi	475,7 protsenti
elektrienergia	570,1 „
turvas	143,8 „
tellised	424,5 „
klaas	251,1 „
paber	411,1 „
puuvillane riie	495,6 „
villane riie	280,0 „
linane riie	304,2 „
nahkjalatsid	467,4 „
kalapüük	254,8 „

Põhjalikud muutused toimusid ka vabariigi tööstuse struktuuris. Kodanlikus Eestis (1940. aastal) olid tööstuse põhilisteks harudeks kerge- ja toiduainetetööstus. Toiduainetetööstuse osatähtsus tööstuse kogutoodangus moodustas 32,2 protsenti, kuna kergetööstuse peamise haru — tekstiilitööstuse osatähtsus oli 17,2 protsenti. Rasketööstuse osatähtsus oli väga väike: 1940. aastal ligikaudu 24—25 protsenti; metallitöötlemise ja masinaehituse tööstuse toodang moodustas kõigest 7,7 protsenti tööstuse kogutoodangust. Puudus peaaegu täielikult tootmisvahendite tootmine.

Käesoleval ajal on olukord põhjalikult muutunud: Eesti NSV tähtsamateks tööstusharudeks on rasketööstuse harud. Juba 1950. aastal oli rasketööstuse osatähtsus vabariigi tööstuse kogutoodangus 41 protsenti. Viienda viisaastaku lõpuks aga suurenes veelgi rasketööstuse osatähtsus, moodustades 1955. aastal 45 protsenti vabariigi tööstuse kogutoodangust. Ka seitseaastakul jätkub Eestis rasketööstuse harude kiirendatud kasv, kusjuures 1965. aastal ületab rasketööstuse harude osatähtsus vabariigi tööstuse kogutoodangus 50 protsenti.

Tähtsaimaks rasketööstuse haruks vabariigis on käesoleval ajal masinaehitus ja metallitöötlemise tööstus, millise tööstusharu toodang moodustab ümmarguselt 13 protsenti vabariigi tööstuse kogutoodangust. Suurimate arenguperspektiividega rasketööstuse haruks on Eestis põlevkivitööstus, millel seisab ees suur tulevik.

Eesti NSV tegi lühikese aja jooksul läbi kiire industrialiseerimise protsessi, mille tulemusena tööstustoodang moodustab üle 80 protsendi tööstuse ja põllumajanduse toodangust kokku.

Seega on Eesti nõukogude võimu tingimustes muutunud väheArenenud tööstusega agraarmaast arenenud põllumajandusega industriaalmaaks.

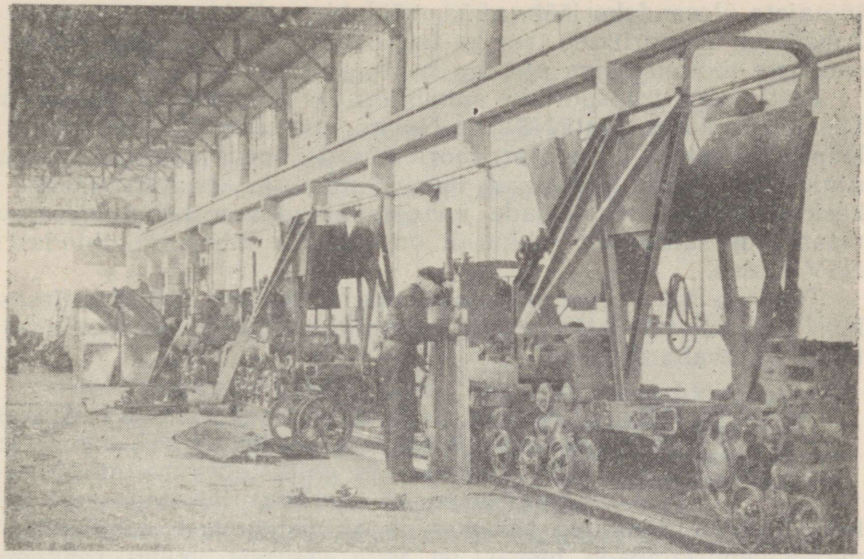

Tallinna Ekskavaatoritehase monteerimise tsehhis.

Eesti NSV põllumajanduse põhisuunaks on loomakasvatussaaduste tootmine, mis annab üle $^2/_3$ vabariigi põllumajanduse kaubatoodangust.

Loomakasvatuse arendamisel on sõjajärgsetel aastatel saavutatud silmapaistvat edu. Hoolimata sellest, et Saksa okupatsiooni ajal (1941—1944) vähenes lehmade arv ligemale poole võrra, on vabariigi sõjaeelne võitoodang (13 239 t) ületatud. 1958. aastal ulatus Eesti NSV võitoodang juba 14 100[1] tonnile. Lehmade arv ei ole küll veel saavutanud sõjaeelset taset, kuid märgatavalt on tõusnud piimatoodang iga lehma kohta, mis moodustas 1958. aastal kõigi majandite kategooriate keskmisena 2537 kilogrammi. See ületab suuresti kodanluse diktatuuri kõige parema aasta (1935. a.) saavutuse, mil piimatoodang lehma kohta ulatus 1981 kilogrammini.

Põllumajandusmasinate massilise rakendamise abil on sõjajärgsetel aastatel põllumajanduslike tööde mehhaniseerimine kolhoosides saavutanud kõrge taseme. Kiiresti areneb põllumajanduse elektrifitseerimine.

Piima- ja võitoodangult iga elaniku kohta on Eestis juba ületatud Ameerika Ühendriikide tase. Vabariigi põllumajanduses

[1] Tööstuslik toodang (ilma kolhooside toodanguta).

töötajate ülesandeks jääb nüüd võidelda selle eest, et ületada Ameerika Ühendriikide tase ka teiste tähtsamate põllumajandussaaduste tootmises iga elaniku kohta.

Eesti NSV transpordile annab erilise tähtsuse Eesti asend Läänemere ääres. Eesti NSV on Nõukogude Liidu üks tähtsamaid läände viivatest transiitterritooriumidest. Teedevõrk on vabariigis tihe. Kõik tähtsamad tööstuslinnad ja enamik rajoonikeskusi on raudteejaamade vahetus läheduses. Kõva kattega maanteede suhteliselt rohkuselt on vabariik ühel esikohtadest NSV Liidus.

Tihe on ka vabariigi lennuliinide võrk, mis ühendab Eesti NSV pealinna teiste tähtsamate vabariigi linnade ja saartega ning teiste liiduvabariikidega.

Eesti NSV koht NSV Liidu ja Balti liiduvabariikide majanduses

Praegusel ajal, mil vastavalt NLKP Keskkomitee veebruaripleenumi (1957. a.) otsusele „Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasisest täiustamisest" on NSV Liidus üle mindud tööstuse ja ehitustegevuse juhtimisele majanduspiirkondade baasil, on vaja senisest veelgi rohkem tähelepanu osutada sotsialistliku tootmise kompleksse arendamise ja õige paigutamise küsimuste lahendamisele.

Majanduspiirkondade majanduslike arenguperspektiivide kindlaksmääramiseks on ühe esimese sammuna vajalik võrrelda looduslike ressursside ja tootmise spetsiifika poolest enam-vähem sarnaste majanduspiirkondade majanduse arengutaset. Teiste sõnadega — on vaja kindlaks määrata ühe või teise majanduspiirkonna majanduse arengutase, tema koht ühe või teise majanduspiirkondade grupi majanduses. Arvestades looduslike ressursside, tööjõu ja teiste tegurite kasutamise intensiivsust, on majanduspiirkondade tootmistaseme omavahelise võrdlemisega võimalik välja selgitada reserve ühe või teise majanduspiirkonna tootmise arendamiseks.

Antud juhul on püütud Eesti NSV majanduse arengutaset võrrelda NSV Liidu kui terviku ja teiste Balti vabariikide majanduse arengutasemega.

Vabariigi kui iseseisva majanduspiirkonna koha kindlaksmääramiseks NSV Liidu majanduslikus organismis võrdleme Eesti NSV tööstuse toodangut (tähtsamate tooteliikide järgi) NSV Liidu ja teiste Balti liiduvabariikide vastavate tööstusharude toodanguga. Seejuures tuleb osutada erilist tähelepanu *toodangule iga elaniku kohta*. Viimane on iseloomustavamaid näitajaid, mis annab objektiivse hinnangu ühe või teise majanduspiirkonna majandusliku arengutaseme kohta.

Edaspidiselt käsitletavate materjalide paremaks mõistmiseks esitame eelnevalt mõningad ülevaatlikud andmed Eesti NSV kui NSV Liidu ühe osa kohta:

Eesti NSV territoorium moodustab NSV Liidu territooriumist . . . . . 0,2 protsenti
Eesti NSV rahvastik moodustab NSV Liidu rahvastikust . . . . . 0,5 „
Eesti NSV tööstustööliste arv moodustab NSV Liidu tööstustööliste arvust . . . . . 0,7 „
Eesti NSV tööstuse põhifondid moodustavad NSV Liidu tööstuse põhifondidest . . . . . 0,7 „

*

Nõukogude Eesti paistab silma Balti liiduvabariikide hulgas ja NSV Liidu kogu loode-osas oma arenenud energiamajandusega. Energia tootmine baseerub Eestis peamiselt põlevkivi ja hüdroenergia kasutamisel, kuna turba kasutamine elektrienergia tootmiseks on veel vähetähtsal kohal.

Hoolimata suhteliselt suurtest looduslikest energeetilistest ressurssidest oli energiamajandus kodanlikus Eestis väga madalal tasemel. Tööstuses, transpordis ja kommunaalmajanduses kasutatavast kütusest moodustas küttepuidu osatähtsus 40 protsenti. Põllumajanduses ja väikelinnades oli aga puit peaaegu ainsaks kütuse liigiks. Tööstuses ja transpordis kasutati peale kohalike kütuste ka suurel hulgal sisseveetavat kivisütt ja naftat. Hüdroelektrijaamade osatähtsus elektrienergia tootmises oli väga väike — kõigest umbkaudu 10 protsenti. Valdavaks olid kodanlikus Eestis väikesed linna- ja maa-soojuselektrijaamad, milledest ligi pool hävines või purustati Saksa fašistliku okupatsiooni ajal.

Sotsialismi tingimustes on Eesti energiamajanduses tehtud suuri edusamme. 1940.—1958. aastal suurenes elektrienergia tootmine 5,7-kordseks. Sellest hoolimata on Eesti NSV osatähtsus NSV Liidus elektrienergia tootmises nimetatud ajavahemiku vältel suurenenud üsna vähe. See on tingitud sellest, et NSV Liidus tervikuna on 1940.—1958. aasta jooksul elektrienergia tootmine suuresti kasvanud — 4,8-kordseks.

Elektrienergiat toodeti iga elaniku kohta Eestis 1958. aastal 1008,7 kilovatt-tundi, NSV Liidus keskmiselt aga 1163,8 kilovatt-tundi, seega mõnevõrra rohkem kui Eesti NSV-s. Võrdluseks on huvitav märkida, et 1940. aastal toodeti Eestis iga elaniku kohta 181 kilovatt-tundi elektrienergiat, mis oli tunduvalt allpool NSV Liidu tolleaegsest keskmisest elektrienergia toodangu tasemest — 252 kilovatt-tundi iga elaniku kohta.

Teistes Balti liiduvabariikides kasvas sõjajärgsetel aastatel elektrienergia tootmine samuti tunduvalt. 1958. aastal toodeti Balti liiduvabariikides üle kuue korra rohkem elektrienergiat kui 1940. aastal. Eriti paistab silma Leedu NSV, kus sõjaeelsega

võrreldes toodetakse üle 9 korra rohkem elektrienergiat. Suur tõus elektrienergia tootmise alal Leedu NSV-s on seletatav sellega, et kodanliku võimu tingimusis oli Leedu elektrienergia tootmises ühel viimasel kohal Euroopa riikide hulgas.

Elektrienergia tootmise kasvutempo Eesti NSV-s on ligilähedane Balti liiduvabariikide keskmisele, kuna Läti NSV-s oli kasv 1958. aastaks, võrreldes 1940. aastaga, mõnevõrra väiksem. Balti riikidele kodanliku võimu ajal omasest suhteliselt madalast elektrienergia tootmise tasemest tingituna on mõistetav, miks elektrienergia tootmise kasvutempo Balti liiduvabariikides ajavahemikul 1940—1958 tunduvalt ületab üleliidulise elektrienergia tootmise kasvutempo samal ajavahemikul. Sellele vaatamata ei ole Balti liiduvabariikide osatähtsus NSV Liidu elektrienergia toodangus kuigi suur, ületades ainult pisut 1940. a. taseme.

Eesti on Balti liiduvabariikide seas elektrienergia toodangu poolest Läti järel teisel kohal. Toodangu hulgalt iga elaniku kohta (1958. a. andmeil) nihkub aga esikohale Eesti NSV (1008,7 kWh iga elaniku kohta), ületades üle poolteise korra Läti NSV-d (634 kWh iga elaniku kohta) ja ligemale kolm korda Leedu NSV-d. Võrdluseks on huvitav märkida, et Leedu ja Läti jäävad elektrienergia tootmises iga elaniku kohta üsna suuresti maha ka Taanist (1955. aastal 873,8 kWh elektrienergiat iga elaniku kohta). Eesti NSV seevastu ületab Taanit. Kõik Balti liiduvabariigid jäävad aga omakorda elektrienergia toodangu poolest veel maha Soomest, kus 1956. aastal toodeti 1578 kWh elektrienergiat iga elaniku kohta.

Põhiliselt muutub Eesti NSV koht NSV Liidus elektrienergia tootmise alal seitseaastaku lõpuks, mil elektrienergia tootmine Eestis kasvab 5-kordseks, võrreldes praegusega, ehk 33-kordseks, võrreldes 1940. aastaga. Seega tõuseb Eesti NSV elektrienergia tootmiselt iga elaniku kohta esimesele kohale teiste liiduvabariikide hulgas ja ühele esikohtadest maailmas, toodes ligemale 5120 kilovatt-tundi elektrienergiat iga elaniku kohta aastas. Märgime, et 1955. aastal toodeti Ameerika Ühendriikides ligemale 3900, Inglismaal üle 1700 ja Saksa Föderatiivses Vabariigis 1500 kilovatt-tundi elekrienergiat iga elaniku kohta.

P õ l e v k i v i tootmises on Eesti NSV Nõukogude Liidus nii absoluutse toodangu poolest kui ka toodangu hulgalt iga elaniku kohta esikohal. Eesti NSV põlevkivitööstus annab üle 68 protsendi NSV Liidu põlevkivi toodangust. Järgnevatel kohtadel on Leningradi oblast ja Volgamaa.

1940. aastaga võrreldes vabariigi osatähtsus NSV Liidu põlevkivi toodangus 1958. aastal pisut väheneb, kui märkida, et 1940. aastal Eestis kaevandatud põlevkivi kogus moodustas 72 protsenti NSV Liidu põlevkivi toodangust. See on seletatav sellega, et sõjajärgsetel aastatel on põlevkivi kaevandamine Leningradi oblastis ja Volgamaal tunduvalt suurenenud.

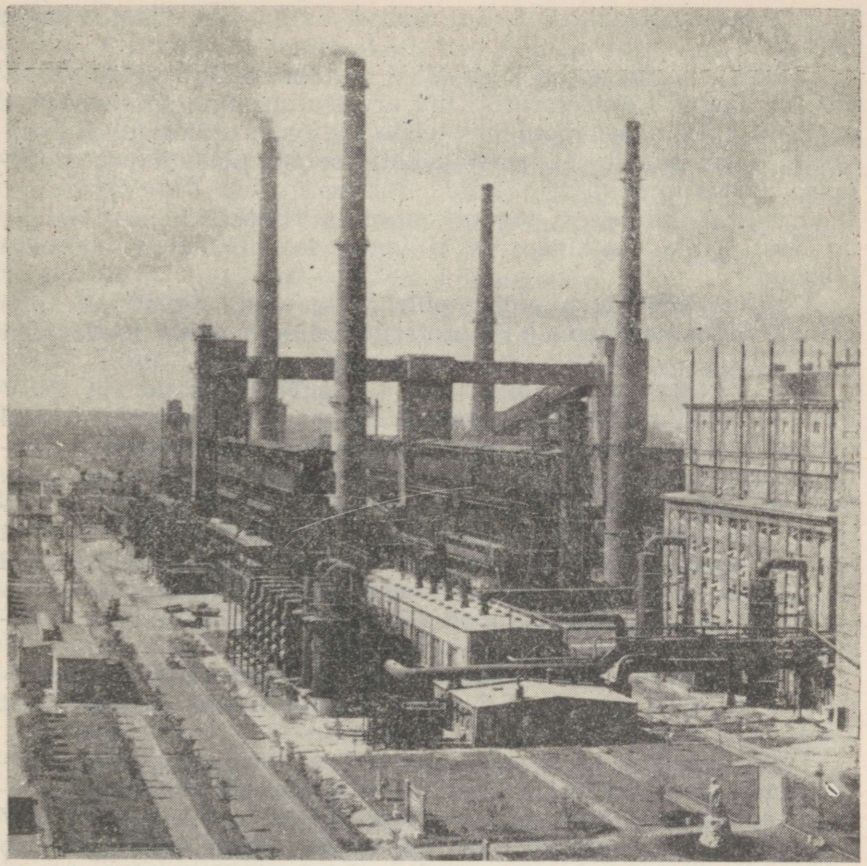

Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadi Gaasitehas.

Väärib tähelepanu, et Eestis toodeti 1955. aastal iga elaniku kohta 6,4 tonni põlevkivi. See ületab ligemale 2-kordselt Kasahhi NSV ja üle kahe korra Ukraina NSV sama aasta tulemused söe kaevandamisel. Vene NFSV saavutusi ületab Eesti NSV umbkaudu 3-kordselt.

Seitseaastaku jooksul suureneb vabariigi põlevkivi toodang tunduvalt, mistõttu 1965. aastal kaevandatakse Eestis ligikaudu 14 tonni põlevkivi iga elaniku kohta. Arvestused näitavad, et kui vastavate maade põlevkivi ja söetoodang ümber hinnata tingkütusele, hakatakse Eestis seitseaastaku lõpul tootma iga elaniku kohta rohkem põlevkivi kui toodetakse sütt Ameerika Ühendriikides ja tõenäoliselt isegi rohkem kui Inglismaal

ja Lääne-Saksamaal, kes on tuntud oma suure söetoodangu poolest.

G a a s i tootmisel on Eesti NSV osatähtsus NSV Liidu vastavas toodangus 1,4 protsenti. Kuid arvestatuna iga elaniku kohta on Eesti NSV gaasi tootmises teiste liiduvabariikide hulgas esikohal. Tänu sellele, et gaasi hakati tootma põlevkivist, toodetakse Eestis praegu 240 korda rohkem gaasi kui sõjaeelsel, 1940. aastal, mil gaasi toodeti ainult kivisöest. Seoses sellega on Eesti NSV osatähtsus NSV Liidu gaasitoodangus suuresti tõusnud.

Kui aga kõnelda ainuüksi põlevkivigaasist, siis annab Eesti põlevkivitööstus ligemale 70 protsenti selle gaasiliigi toodangust NSV Liidus.

K ü t t e t u r b a tootmises on Eesti NSV osatähtsus NSV Liidu toodangus alla ühe protsendi (kuues koht 11 liiduvabariigi hulgas, kus turvast toodetakse). Sõjaeelsega võrreldes on vabariigi osatähtsus NSV Liidu toodangus mõnevõrra vähenenud. Seda on põhjustanud turbatööstuse kiirem üleliiduline kasvutempo kui Eesti NSV-s sõjajärgsetel aastatel. Toodangu mahult iga elaniku kohta on aga vabariik Valgevene, Läti ja Leedu järel hinnataval neljandal kohal. Iseloomulik on seejuures, et turba tootmine iga elaniku kohta oli 1957. aastal NSV Liidu keskmisega võrreldes tunduvalt väiksem.

Balti liiduvabariikide osatähtsus Nõukogude Liidu turbatoodangus on üsna suur — 7,3 protsenti, mis ületab neljakordselt 1940. aasta vastava taseme.

Turba tootmine on Eestis, Lätis ja Leedus sõjajärgsetel aastatel samuti märgatavalt kasvanud. 1958. aastal, võrreldes 1940. aastaga, suurenes kütteturba tootmine ligemale 7-kordselt (NSV Liidu keskmine toodangu tõus 1,6 korda). Eesti NSV aga jääb kütteturba tootmise kasvutempolt maha isegi üleliidulisest tasemest ja on toodangu hulgalt iga elaniku kohta (353,9 kg) Balti liiduvabariikide hulgas viimasel kohal (Lätis 788,2 ja Leedus 726,2 kg iga elaniku kohta). Turbatööstuse selline suhteliselt kõrge arengutase Lätis ja Leedus on tingitud sellest, et peale turba ei ole nendes liiduvabariikides teisi kohalikke kütteainete varusid. Eesti NSV annab kõigest 10,3 protsenti Balti liiduvabariikides toodetavast kütteturbast. 1940. aastal oli Eesti osatähtsus kaugelt suurem — 47,3 protsenti, s. o. 5 korda suurem kui praegu. Turba tootmise kasvutempo Eestis jääb tunduvalt maha teistest Balti liiduvabariikidest. See on tunduval määral seletatav põlevkivitööstuse väljaarendamisega Eestis sõjajärgsetel aastatel.

Eeltoodut arvestades toimub seitseaastakul kütteturba tootmises suur tõus. Vabariigis arendatakse välja võimas

*

turbabriketitööstus. Iga elaniku kohta hakatakse 1965. aastal tootma 4 korda rohkem briketti kui toodeti 1958. aastal. Seega lahendatakse põhiliselt linnaelanike varustamine ajakohase kütusega.

Metallitööstuse osas puuduvad kahjuks vabariigi võrdlemiseks teiste liiduvabariikidega täpsemad statistilised andmed. Võib vaid märkida seda, et Eesti NSV-s toodeti 1955. aastal 143 100 kuni 100-kW võimsusega elektrimootorit, mis moodustab vastavast üleliidulisest toodangust (1,53 miljonit elektrimootorit) 9,3 protsenti, s. o. ligemale ühe kümnendiku.

1958. aastal tootis „Volta" tehas kokku 187 000 väikese võimsusega elektrimootorit. Kui arvestada seda, et 1939. aastal ulatus „Volta" toodang kõigest 1300 väikese võimsusega elektrimootorini, siis on toodangu tõus tänapäeval, võrreldes kodanliku Eesti tingimustega, rohkem kui 140-kordne.

Kui lisada veel, et Eesti NSV-s on suurt edu saavutatud ka teiste elektrotehnika-alaste tööstusharude arendamisel, nagu raadio- ja elektrimõõduriistade (tehas „Punane Ret") ning elektriinstallatsioonijuhtmete (tehas „Eesti Kaabel") tootmisel, siis võib julgesti väita, et vabariigi pealinn Tallinn on sõjajärgsetel aastatel kujunenud NSV Liidu üheks tähtsamaks elektrotehnika tööstuse keskuseks. Eeltoodule tuleb veel lisada, et Eesti on Vene NFSV järel NSV Liidus teisel kohal teedeehituseks vajalike autogreiderite tootmise poolest ja on üheks neljast liiduvabariigist, kus toodetakse ekskavaatoreid.

Seitseaastakul suureneb Eesti NSV osatähtsus NSV Liidu masinaehituse tööstuses veelgi. Seitsme aasta jooksul lastakse Eestis käiku või on juba käiku lastud 8 uut tehast ja rekonstrueeritakse põhjalikult üks tehas, mis spetsialiseeruvad mitmesuguste keerukate aparaatide ja mõõduriistade (röntgeniaparaadid, laboratoorsed transformaatorid, automaatikaseadmed, luminestsentslambid jne.) tootmisele. Osa uutest tehastest kuuluvad elektrotehnika valdkonda ning on esimesteks selletaolisteks tehasteks NSV Liidus. Seega kujuneb meie vabariik masinaehituse alal eeskätt üheks NSV Liidu aparaaditööstuse keskuseks. See profiil vastab kõigiti tehnilise progressi nõuetele ning kohalikele tingimustele, kuna aparaadiehitus pole metallimahukas, nõuab aga kvalifitseeritud tööjõudu.

*

Keemiatööstuse harudest paistab vabariik NSV Liidus välja mineraalväetiste tootmiselt. Mineraalväetiste tootmine loodi sisuliselt alles Nõukogude võimu ajal. Peale kohalikust fosforiidist valmistatava rikastatud fosforiidijahu toodetakse suurtes kogustes ka superfosfaati, on rajatud väävelhappe tootmine jne.

Kodanlikus Eestis toodeti seevastu ainult vähesel hulgal fosforiidijahu. Mineraalväetiste toodangu mahult iga elaniku kohta ületab vabariik üleliidulist keskmist (58 kg iga elaniku kohta) ja on liiduvabariikide hulgas esikohal.

Keemiatööstus on arenenud ka teistes Balti liiduvabariikides. Sõjaeelsega võrreldes on Eesti osatähtsus Balti vabariikide mineraalväetiste tootmises mitmekordistunud. Ka toodangu hulgalt iga elaniku kohta on vabariik lõunanaabritest suuresti ees.

Järgnevatel aastatel suureneb Eesti NSV-s mineraalväetiste tootmine veelgi. Seega muutub vabariik üheks tähtsamaks NSV Liidu loodeosa mineraalväetistega varustajaks.

*

Eesti NSV-s on soodsad võimalused ehitusmaterjalide tööstuse väljaarendamiseks. Vabariigis on rikkalikud lubjakivi varud lubja tootmiseks, tsementoorainet, ehituspaasi, dolomiiti, mitmesuguseid savisid, kvartsiliiva, kruusa. Suurepäraseks tooraineks ehitusmaterjalide tööstusele on ka põlevkivituhk, mille varud vabariigis on väga suured. Eriti rikas ja mitmekesine on ehitusmaterjalide tööstuse toorainebaas Põhja-Eestis.

Üheks tähtsamaks ehitusmaterjalide tööstuse haruks on sideainete, eeskätt tsemendi tootmine. Tsemendi tootmiseks on Eestis suurepärased looduslikud eeldused praktiliselt piiramatute kambriumisavi ja merglilise lubjakivi varude näol, mis paiknevad teineteisele üsna lähedal Kirde-Eestis. Eesti on üks neist kohtadest, kus möödunud sajandi teisel poolel rajati üks esimesi tsementitehaseid Venemaal. Seega on Eestil tsemendi tootmise alal juba ligemale 90-aastased „traditsioonid".

Hoolimata sellest, et Eesti NSV-s toodetakse praegu tunduvalt rohkem tsementi kui kodanlikus Eestis, on vabariik tsementitoodangu poolest teiste liiduvabariikide seas viimaste hulgas. Meist toodavad tsementi vähem vaid Turkmeenia ja Tadžikistan. Sõjaeelsega võrreldes on vabariigi osatähtsus, vaatamata toodangu suurele tõusule, NSV Liidu tsementitoodangus vähenenud. Seega on tsemendi tootmine arenenud NSV Liidus tervikuna tunduvalt kiirema tempoga kui Eesti NSV-s.

Toodangu hulgalt iga elaniku kohta jääb vabariik üleliidulisest keskmisest maha ning on teiste liiduvabariikide seas Läti, Aserbaidžani, Armeenia, Vene NFSV ja Ukraina järel kuuendal kohal.

Ka Balti vabariikide tsementitoodang kokku on NSV Liidu vastavas toodangus väike ning selle osatähtsus on 1940. aastaga võrreldes vähenenud. Balti liiduvabariikide hulgas on Eesti tsementitoodangu poolest viimasel kohal. Toodangu hulgalt iga elaniku kohta on aga vabariik Läti järel teisel kohal.

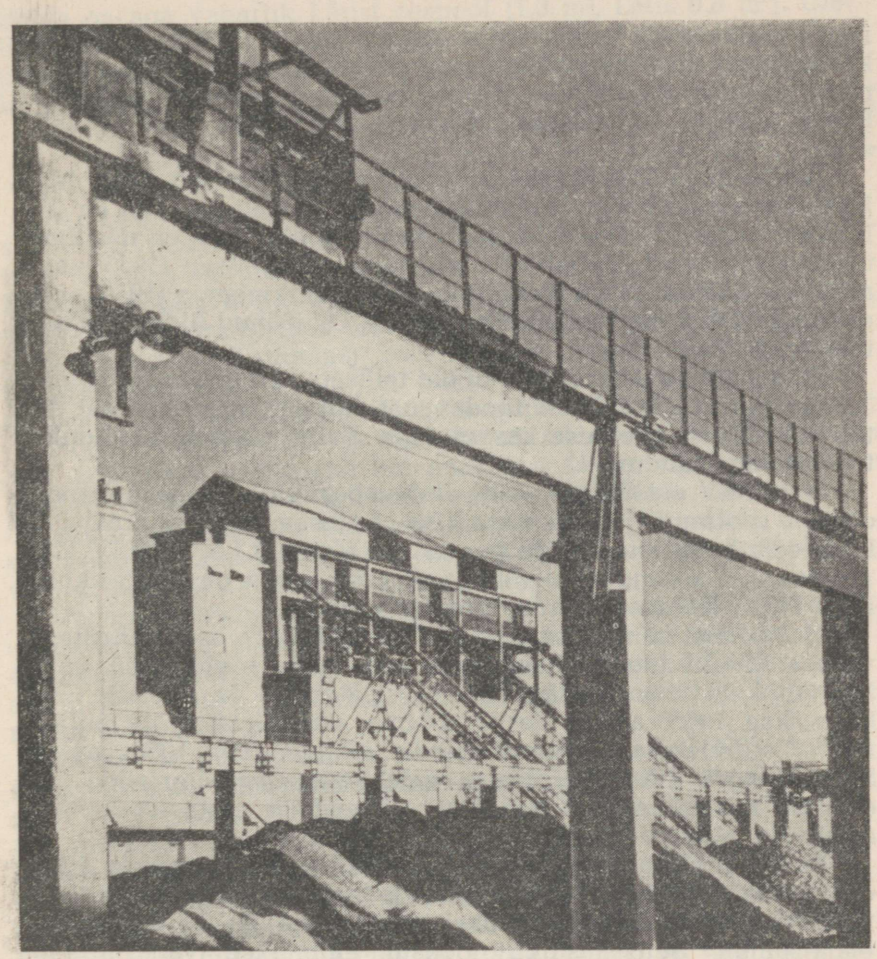

Ehitusmaterjalide tehas „Männiku" Tallinnas.

Pöörde vabariigi tsementitööstuse arengusse toob käesolev seitseaastak. Tehase „Punane Kunda" rekonstrueerimise lõpuleviimisega lähemate aastate jooksul suureneb vabariigis tsementitoodang kuuekordseks. Sellega ühtlasi tõuseb Eesti NSV teiste liiduvabariikide hulgas ühele esikohtadest. Iga elaniku kohta hakatakse siis Eestis rohkem tsementi tootma kui Ameerika Ühendriikides ja kaugelt enam kui Inglismaal või Prantsusmaal.

Tellisetoodangult on Eesti NSV osatähtsus vastavas üleliidulises toodangus ligemale 1 protsent (9. koht liiduvabariikide hulgas). Sõjaeelsega võrreldes ei ole vaba-

riigi osatähtsus kuigi palju suurenenud: telliste tootmise kasvutempo Eesti NSV-s ületab sõjajärgsetel aastatel ainult pisut vastava üleliidulise tempo. Sellest hoolimata toodetakse Eestis praegu, sõjaeelsega võrreldes, 4,2 korda rohkem telliseid.

Toodanguga 220 tellist iga elaniku kohta seisab Eesti NSV liiduvabariikide hulgas kindlalt esikohal, ületab suuresti ka üleliidulist keskmist (140 tellist iga elaniku kohta) ning on maailmas ühel esikohtadest. Vabariigile järgnevad Valgevene (1955. aasta andmetel 125 tellist iga elaniku kohta) ja Turkmeenia (1955. aasta andmetel 118 tellist iga elaniku kohta). Ülejäänud liiduvabariigid toodavad vähem.

Ka Balti liiduvabariikides ei ole tellisetoodang suur — kõigest 3,2 protsenti üleliidulisest toodangust. Sõjajärgsetel aastatel ületab aga telliste tootmise kasvutempo Balti riikides üleliidulise taseme üsna tunduvalt.

Eesti NSV osatähtsus Balti liiduvabariikide tellisetoodangus on 28,2 protsenti, jäädes maha 1940. a. tasemest (33,5 protsenti). Esimesele kohale toodangu poolest on tõusnud Leedu NSV (38,7 protsenti). Toodangu hulgalt iga elaniku kohta on aga esikohal Eesti NSV, ületades oma naabreid suuresti.

Ülaltoodust nähtub, et Eesti NSV-s on telliste osas ehitustegevuseks kõigiti tugev baas. Kuna aga kaasaja ehitustöö vajab üha rohkem monteeritavaid ehitusmaterjale ja -detaile, siis hakatakse 1965. aastal Eestis tootma seinaplokke 243 miljoni tingtellise ulatuses ehk 46 korda rohkem kui 1958. aastal. Seega langeb suuresti telliste osatähtsus seinamaterjalide toodangus, mis võimaldab tunduvalt lühendada ehitustööde tähtaegu.

Tänu ehitusmaterjalide tööstuse kiirele arendamisele likvideeritakse vabariigis seitseaastaku jooksul põhiliselt korteripuudus, kuna siis tuleb iga linnaelaniku kohta 8—8,5 ruutmeetrit elamispinda. Seitseaastaku jooksul ehitatakse vabariigi iga elaniku kohta keskmiselt 2 ruutmeetrit uut elamispinda, kusjuures siia ei ole arvatud kolhoosnikute poolt ehitatavad 17 000 eluhoonet.

Aknaklaasi toodangu osas on Eesti NSV osatähtsus üleliidulises toodangus, võrreldes sõjaeelsega, pisut vähenenud. Seda eeskätt sellepärast, et Järvakandi klaasivabriku rekonstrueerimise tõttu klaasitoodang eelmiste aastatega võrreldes ajutiselt vähenes. Aknaklaasi toodangu osas on vabariik nende kaheksa liiduvabariigi hulgas, kus aknaklaasi toodetakse, eelviimasel kohal. Arvestatuna iga elaniku kohta tõuseb aga vabariik Turkmeenia ja Valgevene järel kolmandale kohale.

Balti liiduvabariikidest toodetakse aknaklaasi praegu Eesti ja Läti NSV-s. Absoluutse toodangu osas jääb Eesti NSV teisele kohale (46,7 protsenti). Toodangu hulgalt iga elaniku

kohta on aga vabariik Lätist eespool (1,3 m², Lätis 0,8 m²). Üleliiduliselt ei ole Balti vabariikide osatähtsus klaasi tootmises praegu suur (2,4 protsenti NSV Liidu toodangust) ega olnud seda ka 1940. aastal.

*

Metsa- ja puidutööstus on Eestis üks vanemaid ja silmapaistvamaid tootmisharusid, olgugi et selle osatähtsus vabariigi tööstuse kogutoodangus pole suurem kui üks üheksandik. Esimene paberivabrik Eestis asutati juba XVIII sajandil. Eesti oli Venemaa impeeriumi koosseisus kohaks, kus hakati esimesena Venemaal (Tallinnas) tööstuslikult tootma vineeri. Enne Esimest maailmasõda suurim tselluloositehas Venemaa impeeriumis (Pärnu Waldhofi tehas) asus samuti Eestis.

Nõukogude aastatel on saavutused metsa- ja puidutööstuse alal mõnevõrra väiksemad kui enamikus teistes tööstusharudes. See on tingitud vabariigi metsavarude tunduvast hävitamisest fašistliku okupatsiooni ajal ja sõjatules, samuti ka sellest, et rida suuri puidutööstuse ettevõtteid, nagu Tallinna Mööbli- ja Vineerivabrik, said sõja ajal suuresti kannatada.

Vabariigi tööstuse ja elanikkonna 1959. aasta puiduvajadusest suudavad meie metsad katta 57 protsenti ja 1965. aastal ainult 46 protsenti. Seega tuleb puiduvajaduse katmiseks Eestisse igal aastal NSV Liidu metsarikastest rajoonidest suurtes kogustes metsa sisse vedada.

Metsa- ja puidutööstuse harudest on vabariigil NSV Liidus silmapaistvaim koht paberi tootmise alal. Eesti NSV annab 4 protsenti NSV Liidus toodetavast paberist. Sõjaeelsega võrreldes (2,7 protsenti) on vabariigi osatähtsus paberi tootmise alal tunduvalt tõusnud. Paberitoodangu osas on vabariik teiste liiduvabariikide hulgas Vene NFSV, Ukraina, Läti ja Valgevene järel viiendal kohal (paberit toodetakse üldse üheksas liiduvabariigis).

Toodangu hulgalt iga elaniku kohta (77 kg) on aga vabariik teiste liiduvabariikide seas esikohal, ületades suuresti NSV Liidu keskmist (11 kg paberit iga elaniku kohta). Paberitoodangu hulgalt iga elaniku kohta järgnevad Eestile (1955. a. andmeil) Läti (28,7 kg), Vene NFSV (13,7 kg) ja Leedu (13,1 kg).

NSV Liidus toodetavast paberist annavad Balti liiduvabariigid 9,4 protsenti, ületades tunduvalt 1940. a. taseme.

Balti liiduvabariikidest on paberitoodangu poolest esikohal Eesti NSV (43 protsenti Balti liiduvabariikide toodangust). Teisele kohale jääb Läti NSV. Sõjaeelsega võrreldes on Eesti NSV paberi tootmise osatähtsus Balti liiduvabariikide hulgas tunduvalt tõusnud.

Toodangu hulgalt iga elaniku kohta on Eesti NSV oma naabritest kaugel ees, kuna Läti NSV-s toodetakse iga elaniku kohta 36 ja Leedu NSV-s 17 kg paberit.

Vineeri tootmise alal oli vabariigi osatähtsus 1957. aastal NSV Liidu vastavas toodangus 1,4 protsenti. Seitsme liiduvabariigi hulgas, kus vineeri toodetakse, on Eesti vineeritoodangu poolest kuuendal kohal (Gruusiast eespool). Sõjaeelne vineeri tootmise tase on vabariigis, hoolimata vineeritööstuse hävimisest sõja ajal, juba ületatud.

Toodangu hulgalt iga elaniku kohta (0,013 m^3) ületas vabariik küll NSV Liidu keskmise (0,006 m^3), kuid jäi 1955. aasta andmeil liiduvabariikide seas Läti, Valgevene, Vene NFSV ja Leedu järel viiendale kohale.

Balti vabariikide osatähtsus NSV Liidus on vineeri tootmises ligikaudu 14 protsenti (sama tase oli ka 1940. aastal). Balti liiduvabariikidest on n. ö. vineeri suurtootjaks Läti (72 protsenti Balti vabariikide toodangust). Eesti on tagasihoidliku 11,2 protsendiga kolmandal kohal. Toodangu hulgalt iga elaniku kohta on aga Eestil ühe astme võrra kõrgem — teine koht.

Tselluloosi tootmises iga elaniku kohta ületab Eesti NSV Läti NSV-d ligikaudu 5-kordselt ja Leedu NSV-d ligemale 7-kordselt. Mööbli tootmises iga elaniku kohta on Balti liiduvabariikidest Eesti ja Läti NSV tootmistase enam-vähem võrdne — ligikaudu 120—125 rubla iga elaniku kohta, ületades Leedu NSV-d ligemale 2-kordselt.

Puidutööstuse alal toob seitseaastak suure tõusu paberi, vineeri, mööbli jt. toodete valmistamises. Paberit hakatakse 1965. aastal tootma üle 100 kilogrammi iga elaniku kohta. Paberitoodangu kasvutempo on Eestis seega võrdlemisi kõrge. Huvitav on lisada, et 1955. aastal toodeti Ameerika Ühendriikides 79,1 kg, Inglismaal 47,3, Saksa Föderatiivses Vabariigis 37,1 ja Prantsusmaal 33,3 kg paberit iga elaniku kohta.

Vineeritoodang rohkem kui kahekordistub, kuna mööblit toodetakse iga elaniku kohta aastas ligemale 200 rubla väärtuses.

*

Tekstiilitööstus on vabariigi tähtsaimaks kergetööstuse haruks, andes üle poole Eesti NSV kergetööstuse toodangust. Tekstiilitööstus on samuti vanemaid ja silmapaistvamaid tootmisharusid Eestis. Juba 1819. aastal tekkis Narvas esimene villamanufaktuur. 1857. aastal loodi Narvas Kreenholmi Puuvillamanufaktuur, mis kujunes peatselt suurimaks tekstiilitööstuse ettevõtteks Venemaal ja Euroopas. XIX sajandi teisel poolel andis Narva kogu Venemaa puuvillatööstuse toodangust 10 protsenti. Enne Esimest maailmasõda oli Kreenholmi Manufaktuuris pool miljonit värtnat ja üle kolme tuhande kudumistelje; tööliste arv tõusis 13 000-ni. Tehniliselt oli vabrik üheks täiuslikumaks tekstiilitööstuse ettevõtteks Venemaal.

Suured tekstiilitööstuse ettevõtted rajati ka Tallinna (Balti Manufaktuur), Pärnu lähedale (Sindi), Viljandi jne.

Eesti tekstiilitööstus on ka nõukogude võimu tingimustes säilitanud oma hea nime, olles suhteliselt silmapaistval kohal NSV Liidu tekstiilitööstuses.

Eesti NSV tekstiilitööstuse toodetest on NSV Liidus kõige rohkem tuntud meie puuvillane riie: vabariik annab 1,9 protsenti Nõukogude Liidu puuvillasest riidest. Eesti NSV seisab puuvillase riide toodangu poolest Vene NFSV, Usbekistani ja Aserbaidžani järel liiduvabariikide hulgas hinnataval neljandal kohal. Puuvillaste toorkangaste tootmise poolest seisab aga vabariik teiste liiduvabariikide hulgas kolmandal kohal. Sõjaeelsega võrreldes (0,6 protsenti) on Eesti osatähtsus NSV Liidu vastavas toodangus suuresti tõusnud. Puuvillase riide toodangu kasvutempo vabariigis ületab kolmekordselt NSV Liidu vastava keskmise.

Toodangu hulgalt iga elaniku kohta seisab aga vabariik NSV Liidus esimesel kohal (98,3 m puuvillast riiet iga elaniku kohta), ületades rohkem kui kolmekordselt NSV Liidu keskmise (29 m iga elaniku kohta). Teistest liiduvabariikidest seisab 1955. a. andmetel toodangu hulgalt iga elaniku kohta Eestile lähemal Vene NFSV (46,7 m) ja Armeenia (35,7 m iga elaniku kohta).

Linase riide toodangu osas on Eesti osatähtsus (1,5 protsenti NSV Liidu toodangust) pisut väiksem puuvillase riide tootmise osatähtsusest. Kuue liiduvabariigi hulgas, kus linast riiet toodetakse, on Eesti Vene NFSV, Valgevene ja Läti järel absoluutse toodangu poolest neljandal kohal. Sõjaeelsega võrreldes (0,8 protsenti) on Eesti NSV osatähtsus üleliidulises toodangus üsna tunduvalt tõusnud, ent siiski vähem kui puuvillase riide tootmisel.

Toodangu hulgalt iga elaniku kohta (6,2 m linast riiet) on aga vabariik teiste liiduvabariikide seas esikohal, ületades tunduvalt ka üleliidulise keskmise (2,4 m). Toodangu hulgalt iga elaniku kohta järgnevad Eestile 1955. a. andmeil Valgevene (4 m) ja Läti (3,8 m iga elaniku kohta).

Villase riide osatähtsus ulatus 1957. aastal ühele protsendile NSV Liidu toodangus. Vennasvabariikide hulgas oli Eesti 1955. aastal selles tekstiilitööstuse harus 9. kohal (14-st liiduvabariigist, Tadžikistanis villast riiet ei toodeta). Sõjaeelsega võrreldes on Eesti osatähtsus üleliidulises villase riide toodangus pisut tõusnud.

Toodangu hulgalt iga elaniku kohta (2,5 meetrit) on aga Eesti vennasvabariikide seas Läti järel (3,5 meetrit) teisel kohal.

Siidriide tootmise alal on Eesti NSV osatähtsus NSV Liidu vastavas toodangus väike (0,4 protsenti). Sõjaeelsega võrreldes, mil NSV Liidus siidriide tootmine ei olnud eriti arenenud, oli Eesti NSV osatähtsus (1,9 protsenti) suurem. Vabariigi siiditööstuse suhteliselt väikest arengutempot sõjajärgsetel aastatel näitab see, et siidriide tootmise üleliiduline kasvutempo ületab vabariigi kasvutempo viiekordselt. Ka siidriide toodangu poolest iga

TRÜ Raamatukogu

elaniku kohta (2,6 m) jääb vabariik maha üleliidulisest keskmisest (4,2 m) ja kuulub vennasvabariikide seas viimaste hulka.

Balti liiduvabariikide osatähtsus tekstiiltoodete valmistamise alal oli NSV Liidus vastavate toodanguliikide alal 1958. aastal järgmine: villase riide tootmises — 5,8 protsenti, linase riide tootmises — 5,1 protsenti. Siid- ja puuvillase riide tootmises on osatähtsus tunduvalt väiksem — vastavalt 2,7 ja 3 protsenti.

Balti liiduvabariikide osatähtsus on NSV Liidu tekstiilitööstuse toodangus sõjaeelsega võrreldes rohkem kui kahekordistunud puuvillase riide tootmises, ligemale kaks korda on suurenenud osatähtsus linase riide tootmises. Tunduvalt on kasvanud ka villase riide tootmise osatähtsus. Hoolimata toodangu üldisest kasvust on aga üle kolme korra vähenenud siidriide tootmise osatähtsus.

Üksikute tekstiilitööstuse toodete valmistamise alal on Eesti NSV osatähtsus Balti liiduvabariikide hulgas suurim puuvillase riide osas — 64,4 protsenti. Linase riide tootmises (29 protsenti Balti liiduvabariikide toodangust) on vabariik Läti NSV järel (41 protsenti) teisel kohal. Villase ja siidriide tootmise osatähtsuselt (16,4 ja 13 protsenti) on aga vabariik viimasel kohal.

Arvestades toodangu hulka iga elaniku kohta, muutub kohtade järjestus üsna tunduvalt: esimesele kohale asub Eesti NSV suure edumaaga puuvillase riide tootmises ja tunduva edumaaga ka linase riide tootmises. Teisel kohal on vabariik villase riide ja kolmandal kohal siidriide tootmises.

Eesti NSV tekstiilitööstuse arenguperspektiivid 1959.—1965. aastal on vägagi avarad: seitseaastaku lõpul toodetakse vabariigis iga elaniku kohta üle 140 meetri puuvillast riiet, kümme meetrit linast, ligemale viis meetrit villast ja üle kolme meetri siidriiet, seega juurdekasv iga elaniku kohta võrreldes 1958. aastaga: puuvillast riiet 45 meetrit, linast riiet neli meetrit, villast riiet üle kahe meetri ja siidriiet ligemale üks meeter.

Siit nähtub, et Eesti NSV ka edasiselt säilitab ja kindlustab oma väärikat kohta NSV Liidu tekstiilitööstuses.

*

T r i k o o e s e m e t e valmistamise alal on vabariigi tööstus oma maitsekate toodetega võitnud üleliidulise tunnustuse.

Trikoopesu kui ka pealistrikooesemete tootmise osas ulatub vabariigi toodang 1,1—1,2 protsendini vastavast üleliidulisest toodangust. Sõjaeelsega võrreldes on silmapaistvat edu saavutatud pealistrikooesemete tootmises. Hoolimata sellest, et vabariik seisab trikooesemete toodangu mahu poolest vennasvabariikide hulgas viimaste seas, kuulub ta esirinda, kui arvestada trikooesemete toodangut iga elaniku kohta. Andmed näitavad, et toodangu hulgalt iga elaniku kohta (4,2 paari trikoopesu ja 0,9 pealistrikooeset) ületab vabariik üleliidulise keskmise (2 paari trikoopesu ja 0,5

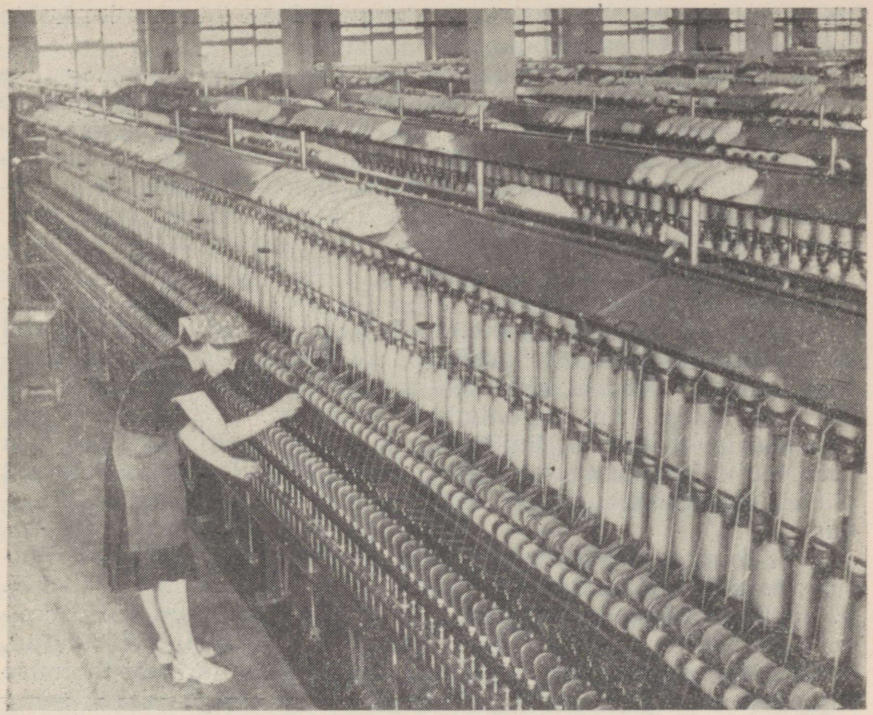

Balti Manufaktuur — Tallinna suurim tekstiilitööstuse ettevõte.

pealistrikooeset). Teiste liiduvabariikide hulgas on Eesti trikoopesu tootmises iga elaniku kohta Armeenia järel ja pealistrikooesemete tootmises Läti järel teisel kohal.

Balti liiduvabariikidel on NSV Liidu trikotaažitoodangus üsna oluline sõna kaasa rääkida. Balti liiduvabariigid toodavad 8,1 protsenti üleliidulisest trikoopesu ja 9,2 protsenti üleliidulisest pealistrikoo toodangust.

Eesti NSV osatähtsus teiste Balti liiduvabariikide hulgas trikotaaži tootmises ei ole kuigi suur (14,9 protsenti trikoopesu ja 11,7 protsenti pealistrikoo toodangust). Ka toodangu hulgalt iga elaniku kohta jääb vabariik Läti ja Leedu järel viimasele kohale.

Nahkjalatsite tootmises on Eesti NSV osatähtsus NSV Liidu vastavas toodangus väike — 0,8 protsenti. Märkimisväärne on, et sõjaeelsega võrreldes on Eesti NSV osatähtsus praegu üle kahe korra suurem. Toodangu hulgalt iga elaniku kohta saavutab aga vabariik jälle ühe esikohtadest vennasvabariikide seas (teine koht Läti järel).

Nahkjalatsite tootmises ei ole ka Balti liiduvabariikide osatähtsus (4 protsenti) vastavas üleliidulises toodangus kuigi suur. Oma lõunanaabrite hulgas on vabariik nahkjalatsite absoluutse

toodangu poolest viimasel ja toodangu hulgalt iga elaniku kohta Läti NSV järel teisel kohal.

Seitseaastakul on toodangu tõus Eesti NSV-s trikotaaži ja nahkjalatsite tootmises väljapaistev. 1965. aastal toodetakse vabariigis iga elaniku kohta üheksa paari trikoopesu ja ligemale neli pealistrikooeset, seega 1958. aastaga võrreldes vastavalt ligemale kolm ja neli korda rohkem. Nahkjalatseid toodetakse seitseaastaku lõpul 3,5 paari iga elaniku kohta (2,4 paari vastu 1958. aastal).

*

P i i m a s a a d u s t e, eeskätt või tootmises on eesti töötajatel pikaajalised kogemused ja oskused. Juba enne Esimest maailmasõda oli Eesti või tootmise arengutasemelt ja toodangu kvalifeedilt koos Lätiga ühel esikohtadest Venemaal.

Käesoleval ajal on Balti liiduvabariigid (eriti Eesti NSV ja Läti NSV), andes umbkaudu 10 protsenti NSV Liidus toodetavast piimast, üheks tähtsamaks karjamajanduse piirkonnaks NSV Liidus.

Või tootmises (tööstuslik võitoodang) on Eesti NSV osatähtsus vastavas üleliidulises toodangus üsna suur — 2,2 protsenti. Sõjaeelsega võrreldes on Eesti osatähtsus NSV Liidu võitoodangus tunduvalt (üle kahe korra) vähenenud. See on põhjustatud, esiteks, sellest, et Eestis alles 1957. aastal saavutati või tootmise sõjaeelne tase ja, teiseks, sellest, et võitoodangu kasvutempo NSV Liidus tervikuna ületab sõjajärgsetel aastatel üle kahe ja poole korra võitoodangu kasvutempo Eesti NSV-s.

Teiste liiduvabariikide hulgas on vabariik praegu võitoodangu poolest seitsmendal kohal.

Silmapaistvad on aga vabariigi saavutused siis, kui arvestada võitoodangut iga elaniku kohta. Toodangu hulgalt iga elaniku kohta (12,3 kg) on vabariik teiste liiduvabariikide seas esikohal. Üleliidulise võitoodangu keskmise taseme iga elaniku kohta (3,2 kg) ületab vabariik ligemale neljakordselt. Teiste liiduvabariikide hulgas on Eestile võitoodangu poolest iga elaniku kohta lähimad (1955. a. andmeil) Läti, Leedu ja Kasahstan.

L i h a t o o d a n g u osas (tööstuslik lihatoodang) ei ole Eesti NSV osatähtsus NSV Liidus kuigi suur — 0,8 protsenti. Sõjaeelsest osatähtsusest NSV Liidu lihatoodangus jääb vabariik praegu mõnevõrra maha, kuna üleliiduline lihatoodangu kasvutempo ületab sõjajärgsetel aastatel tunduvalt lihatoodangu kasvutempo Eesti NSV-s.

Toodangu hulgalt iga elaniku kohta (24,4 kg) on vabariik aga teiste liiduvabariikide seas küllaltki hinnataval — kolmandal kohal, ületades ka NSV Liidu keskmise (17 kg liha iga elaniku kohta). Lihatoodangu hulgalt iga elaniku kohta on vabariigist ees Kasahstan ja Kirgiisia.

Väljapaistval kohal on vabariik NSV Liidus k a l a p ü ü g i

poolest (2 protsenti üleliidulisest toodangust), ületades tunduvalt sõjaeelse taseme. Kalatoodangu poolest on Eesti teiste liiduvabariikide hulgas Vene NFSV, Ukraina, Kasahstani ja Läti järel viiendal kohal.

Kalapüügi osas iga elaniku kohta (50,5 kg) on aga vabariik teiste vabariikide hulgas esikohal. Eesti NSV-le järgnevad (1958. a. andmeil) Läti (46,6 kg) ja Leedu (35 kg).

Heaks saavutuseks vabariigile on tema koht NSV Liidu konservitoodangus. Eesti NSV valmistab 1,2 protsenti NSV Liidus toodetavatest konservidest. Sõjaeelsega võrreldes on Eesti osatähtsus konservide tootmisel neli korda suurenenud. Viimast näitab ka see, et konservide tootmise kasvutempo ületab mitmekordselt üleliidulise kasvutempo. See on seletatav sellega, et kodanlikus Eestis oli konservide tootmine üldiselt madalal tasemel.

Toodangu hulgalt iga elaniku kohta (41,5 tingtoosi) on vabariik teiste liiduvabariikide seas Moldaavia, Armeenia ja Läti järel neljandal kohal, ületades seejuures aga tunduvalt üleliidulist keskmist (20,5 tingtoosi iga elaniku kohta).

Üldiselt peab märkima, et Balti liiduvabariigid on NSV Liidus toiduainete tootmise osas märkimisväärsel kohal või- ja kalatoodangu poolest, mis moodustab nii või kui ka kala osas 8,5 protsenti üleliidulisest või- ja kalatoodangust.

Balti liiduvabariikide hulgas on Eesti NSV nii liha-, või-, kala- ja konservide toodangu mahu poolest kolmandal, s. o. viimasel kohal, mis on seletatav väikese territooriumi ja rahva arvuga. Kui aga kõnelda toodangust iga elaniku kohta, muutub olukord pöördeliselt: Eesti saavutab oma lõunanaabrite ees kõigi mainitud toiduainete tootmises veenva edumaaga esimese koha.

Seitseaastaku jooksul ületatakse Eesti NSV-s 1958. aasta võitoodang iga elaniku kohta üheksa kilogrammi võrra: 1965. aastal on ette nähtud toota iga elaniku kohta üle 21 kilogrammi võid. Kala hakatakse seitseaastaku lõpul püüdma 113 kilogrammi iga elaniku kohta, seega üle 60 kilogrammi rohkem kui 1958. aastal.

*

Tehes eespool esitatust kokkuvõtte, on Eesti NSV koht teiste liiduvabariikide hulgas toodangu mahu poolest järgmine:

1. koht — põlevkivi kaevandamises ning põlevkiviõli ja gaasi tootmises;
4. koht — puuvillase ja linase riide tootmises;
5. koht — paberi tootmises ja kalapüügis;
6. koht — vineeri ja turba tootmises;
7. koht — või tootmises.

Võrdluseks märgime, et Eesti NSV on oma pindalalt teiste liiduvabariikide hulgas 13. ja elanike arvult 15. kohal.

Võttes arvestuse aluseks toodangu iga elaniku kohta, ületab Eesti NSV üleliidulise keskmise tootmistaseme iga elaniku kohta järgmiste tähtsamate toodete alal: põlevkivitööstuse tooted, mineraalväetised, kütteturvas, tellised, aknaklaas, paber, vineer, puuvillane, linane ja villane riie, trikoopesu ja pealistrikooesemed, nahkjalatsid, või, liha, kala ja konservid.

Eesti NSV-d kui majanduspiirkonda tuleb seega kohalikest ressurssidest ja üleliidulisest tööjaotusest lähtudes iseloomustada kui NSV Liidu tähtsaimat põlevkivi kaevandamise ja töötlemise rajooni ühes arenenud energiamajanduse, metallitööstuse, ehitusmaterjalide, tekstiili-, paberi- ja toiduainetetööstusega. Vabariigi põllumajandust iseloomustab piima ja liha tootmise suunaga produktiivloomakasvatus.

Ka Balti liiduvabariikide hulgas on Eesti NSV-l, vaatamata territooriumi ja rahva arvu väiksusele[1], nii tööstuse kui ka põllumajanduse alal üsna silmapaistev koht.

Eesti NSV on Balti liiduvabariikidest toodangu mahult 1. kohal mineraalväetiste, paberi ja puuvillase riide tootmises, 2. kohal elektrienergia, saematerjalide ja aknaklaasi ning 3. kohal turba, vineeri, tsemendi, ehitustelliste, villase, linase ja siidriide, trikotaaži, nahkjalatsite, liha, või, kala ja konservide tootmises.

Toodangu poolest iga elaniku kohta on Eesti NSV Balti liiduvabariikide hulgas rasketööstuse harudest[2] esikohal elektrienergia ja mineraalväetiste tootmises, samuti ka saematerjalide ja paberi tootmises. Esikoht on vabariigil ka mitmete ehitusmaterjalide tootmises, nagu aknaklaas ja ehitustellised. Kergetööstuse harudest on vabariik esikohal tekstiilitööstuse, eeskätt puuvillase ja linase riide tootmise alal.

Toiduainetetööstuse osas väärib märkimist vabariigi esikoht liha, või ja konservide tootmise ning kalapüügi alal.

Teisel kohal on Eesti NSV Balti liiduvabariikide hulgas tsemendi, vineeri, villase riide ja nahkjalatsite tootmises. Viimasele kohale jääb vabariik turba tootmises ning siidriide ja trikotaaži tootmises.

Kokkuvõttes tuleb teha järeldus, et Eesti NSV (arvestades ka tema erandlikku kohta teiste Balti liiduvabariikide seas põlevkivitööstuse alal) on rea tähtsate tööstustoodete ja toiduainete tootmises iga elaniku kohta Balti liiduvabariikide hulgas esikohal, paistes silma tootmise suhteliselt kõrge intensiivsuse poolest.

---

[1] Eesti NSV hõlmab 25 protsenti, s. o. ühe neljandiku Balti liiduvabariikide kogupindalast. Eesti NSV-s elab 19 protsenti, s. o. vähem kui üks viiendik Balti liiduvabariikide rahvastikust.

[2] Arvestamata põlevkivitööstust, mis on Eestis teiste Balti liiduvabariikide hulgas ainulaadne.

Soonimismasin töötamas Käva-2 kaevanduses.

Eeltoodud saavutuste kõrval näitavad aga võrdlused teiste liiduvabariikidega ning välismaadega, et Eesti NSV-l, samuti nagu teistelgi Balti liiduvabariikidel, on olemas tootmise arendamiseks veel palju reserve nii looduslike ja tööjõuressursside kasutamise kui ka tööstuse ja põllumajanduse sisemiste reservide mobiliseerimise näol.

Teiselt poolt näitab Balti liiduvabariikide majanduse tähtsa-

mate näitajate omavaheline võrdlemine veelkordselt tihedama majandusliku koostöö vajadust Balti liiduvabariikide vahel. See on kindlaks tagatiseks sotsialistliku tootmise kompleksseks arendamiseks ja ratsionaalseks paigutamiseks Balti liiduvabariikides, millel on küllaltki suur tähtsus NSV Liidu kogu loode- ja lääneosa majanduse edasisele arengule.

Eeltoodut üldistades jõuame järeldusele, et kui silmas pidada toodangut iga elaniku kohta, on Eesti teiste liiduvabariikide hulgas ja NSV Liidu keskmiste näitajatega võrreldes üsna väljapaistval kohal. Seda tuleb teatud mõttes seletada ajaloolise arengu iseärasustega ja looduslike tingimustega, kuid kõige tähtsamaks teguriks on kahtlemata nõukogude võim, mis avas tootlike jõudude arenguks enneolematud võimalused. Vabariigi majanduse erakordsed edusammud avalduvad eriti kujukalt, kui võrrelda Eesti NSV majanduse kohta ja arengutaset NSV Liidu majanduses sõjaeelse, 1940. aastaga. Selle aasta Eesti majanduse tulemused peegeldavad veel mõnel määral kodanlikult korralt päritud majanduse arengutaset.

Lisaks tuleb veel märkida, et eesti kodanlus oma kahekümneaastase võimuloleku jooksul ei suutnud ületada Eestis tööstustoodangu taset, mis oli saavutatud tsaariajal.

Sõja ja fašistliku okupatsiooni tagajärjel Eestis purustatud tööstuse kiire taastamine ja edasiarendamine oli võimalik tänu NSV Liidu vennasvabariikide omakasupüüdmatule ja vennalikule koostööle. Märgime siinkohal, et aastail 1945—1948 veeti mittetäielikel andmetel Eesti NSV-sse teistest liiduvabariikidest toorainet, materjale, masinaid, seadmeid, laiatarbekaupu üle 2,62 miljardi rubla väärtuses. Väljavedu Eesti NSV-st moodustas samal ajavahemikul kõigest 1,49 miljardit rubla. Seega ületas sissevedu väljaveo rohkem kui 1,1 miljardi rubla võrra.

Eesti NSV majandusrajoonid

Eesti NSV eri osade looduslikes ressurssides ja majanduses on üsna suuri erinevusi, mis võimaldavad vabariigi jämedates joontes jagada kolmeks majandusrajooniks: Põhja-Eestiks, Kesk- ja Kagu-Eestiks ning Lääne-Eestiks.

P õ h j a - E e s t i[1] on vabariigi kõige rahvastatum ja tööstuslikult arenenum osa. Siia on koondunud raske-, kerge- ja toiduainetetööstuse juhtivad harud. Põhja-Eesti hõlmab ainult veerandi Eesti NSV pindalast, kuid siia on koondunud üle 40 protsendi rahvastikust; ta annab kogu tööstustoodangust ligikaudu 70 protsenti, üksikute harude osas aga veel rohkem. Nii annab Põhja-Eesti põhilise osa elektrienergia, 25 protsenti kütteturba, ligemale 80 protsenti telliste, 34 protsenti saematerjalide, 70 protsenti mööbli, ligemale 100 protsenti paberi, 75 protsenti

[1] Siia kuuluvad vabariikliku alluvusega linnadest Tallinn, Narva, Kohtla-Järve ja Sillamäe ning 6 administratiivset rajooni: Keila, Harju, Rapla, Tapa, Rakvere ja Jõhvi.

õmblustoodete, 67 protsenti puuvillase riide, 44 protsenti villase riide, 78 protsenti pealistrikoo, 67 protsenti nahkjalatsite, 35 protsenti kalakonservide tootmisest jne. Põhja-Eesti on ühtlasi vabariigi tähtsaks põllumajandusrajooniks. Põllumajandusharusid iseloomustab intensiivsus ja mitmekülgsus. See rajoon on esikohal vabariigis piima ja munade tootmise ning kartuli ja köögivilja kasvatuse poolest. Tööstuslikult arenenud vabariigi osana pannakse siin suurt rõhku linnalähedase põllumajanduse väljaarendamisele.

Suur tähtsus Põhja-Eesti arengule on asjaolul, et siin asub vabariigi pealinn Tallinn, mis annab umbkaudu 42 protsenti vabariigi tööstustoodangust. Tallinnas asuv tööstus on vabariigi kõige mitmekülgsem ja moodustab omavahel seotud tööstusharude näol ulatusliku ning keerulise kompleksi.

Linna juhtivaks tööstusharuks on masinaehitus ja metallitöötlemine. Vabariigi suuremad ja tähtsamad masinaehituse ja metallitöötlemise tehased asuvad Tallinnas.

Peale selle on siin rida tööstusharusid, nagu kummijalatsite, tubaka, margariini jt. tootmine, mis mujal vabariigis puuduvad.

Teiseks tähtsaks tööstuspiirkonnaks Põhja-Eestis on Rakvere ja Narva linna vahelisel alal tekkinud põlevkivibassein. Selle Baltimaade ja NSV Liidu loodeosa suurima mäetööstusrajooni arenemine on vabariigi sotsialistliku industrialiseerimise kõige kujukamaks ja iseloomustavamaks näiteks. Siia on peale paljude uute tööstusettevõtete tekkinud terved uued linnad ja töölisasulad. Põlevkivibassein annab ligemale 21 protsenti vabariigi tööstustoodangust. Sõjaeelsega võrreldes on põlevkivibasseini osatähtsus vabariigi tööstuse toodangus suuresti tõusnud.

Peale taastatud ja rekonstrueeritud kaevanduste on siia rajatud terve rida uusi kaevandusi, põlevkivitöötlemise ettevõtteid ja elektrijaamu. Viimastest on silmapaistvaim Kohtla-Järve põlevkivitöötlemise kombinaat, kuhu kuulub ka põlevkivigaasitehas.

Endiste väikeste vabrikualevite Kohtla-Järve, Jõhvi ja Kiviõli kõrvale, mis käesoleval ajal kuuluvad vabariigi suuremate ja paremini korrastatud linnade hulka, on põlevkivibasseinis tekkinud Eesti NSV noorim linn — Sillamäe (1958) — ning rida kiiresti kasvavaid aleveid, nagu Kohtla, Kukruse, Püssi, Sompa, Viivikonna jt. Balti Soojuselektrijaama lähikonnas kasvab kiiresti uus asula — Sirgala.

Põlevkivibasseinis kaevandatakse ja töödeldakse põlevkivi vedelkütuseks, õliks, gaasiks, keemilisteks produktideks, ehitusmaterjalideks. Põlevkivibassein on ühtlasi vabariigi energeetiliseks keskuseks, varustades hüdro- ja soojuselektrienergiaga vabariiki ning osaliselt ka Leningradi linna ja oblastit.

Narva linn põlevkivibasseini idapiiril on vabariigi, kogu NSV Liidu ja Euroopa tähtsamaid tekstiilitööstuse keskusi. Ühtlasi on Narva üheks suuremaks hüdroelektrienergia tootjaks NSV Liidu loodeosas.

Kesk- ja Kagu-Eesti[1] on oma pindalalt Eesti suurim majandusrajoon. Ta hõlmab ligi poole kogu vabariigi pindalast.

Kesk- ja Kagu-Eestit iseloomustab arenenud loomakasvatus ja tehniliste kultuuride viljelemine; ta on vabariigi linakasvatuse ja linatöötlemise põhibaasiks. Rajooni põllumajandusele on omane suurem veiste arv pinnaühikule kui teistes rajoonides.

Rajooni tööstus jääb maha Põhja-Eesti mitmekülgselt arenenud tööstusest. Vabariigi tööstustoodangust annab ta ligemale 20 protsenti. Peamised tööstusharud tegelevad põllumajanduslike toorainete ja metsa töötlemisega. Rasketööstuse harudest väärib peale ehitusmaterjalide tähelepanu masinaehitus.

Kesk- ja Kagu-Eesti peamiste tööstusharude toodangu osatähtsus vabariigi vastavate tööstusharude toodangus on järgmine: turvas — 14 protsenti, tellised — 16, katusekivid — 50, lubi — 79, saematerjalid — 36, mööbel — 15, linane riie — 62, nahkjalatsid — 25, liha — 56, või — 59 ja juust — 42 protsenti.

Suurimaks majanduskeskuseks rajoonis on Tartu, mis annab valdava osa rajooni tööstustoodangust. Tartu on ühtlasi Tallinna järel teiseks Eesti kultuuriliseks ja teaduslikuks keskuseks.

Lääne-Eesti[2] hõlmab Lääne-Eesti saarestiku ja mandri läänepoolse osa. Rajoon haarab umbkaudu ühe neljandiku vabariigi pindalast.

Vabariigi majanduses paistab Lääne-Eesti välja rajoonina, kus põllumajandus on seostatud arenenud kalapüügi ja kalatöötlemistööstusega. Rajooni piirides asub ligemale 70 protsenti kalurikolhoosidest. Lääne-Eesti annab ligemale 50 protsenti vabariigi kalatoodangust. Peale selle on Lääne-Eestil väljapaistev koht ka metsa ülestöötamises, samuti puidutöötlemise, turba-, klaasi- ja tekstiilitööstuse alal. Viimatimainitud tööstusharud on arenenud rajooni mandriosas. Lääne-Eesti tervikuna annab vabariigi tööstuse kogutoodangust 12 protsenti.

Lääne-Eesti peamiste tööstusharude toodangu osatähtsus vabariigi vastavate tööstusharude toodangus on järgmine: turvas — 61 protsenti, katusekivid — 32, saematerjalid — 30, villane riie — 48, linane riie — 38, puuvillane riie — 33, või — 25, juust — 21, kalapüük — 52 ja kalakonservid — 60 protsenti.

Merelahtedes leiduvad rikkalikud tervismuda varud, puhta peene liivaga kaetud ja tuulte eest varjatud merelahtede rannikud on soodustanud Lääne-Eesti kujunemist juba möödunud sajandi esimestest kümnetest vabariigi ja kogu NSV Liidu loodeosa üheks silmapaistvamaks kuurordi- ja sanatooriumirajooniks (Pärnu, Haapsalu).

---

[1] Siia kuuluvad vabariikliku alluvusega linnadest Tartu ja 12 administratiivset rajooni: Väike-Maarja, Paide, Põltsamaa, Jõgeva, Viljandi, Elva, Tartu, Abja, Valga, Põlva, Võru, Räpina.

[2] Siia kuuluvad vabariikliku alluvusega linnadest Pärnu ja 6 administratiivset rajooni: Haapsalu, Märjamaa, Lihula, Vändra, Kingissepa, Hiiumaa ning Pärnu linnapiirkond.

TÖÖSTUS

Üldiseloomustus NSV Liidu rahvamajanduse arendamise neljandal viisaastakul (1946—1950) ja viiendal viisaastakul (1951—1955) saavutas Nõukogude Eesti tööstus sotsialismi tingimustes võimsa tõusu nii tootmisvahendite kui ka tarbimisesemete tootmisel. Eriti väljapaistvad olid edusammud rasketööstuse harudes, mis etendavad juhtivat osa kogu rahvamajanduse arenemises. Käesoleval seitseaastakul (1959—1965) on Nõukogude Eesti tööstus rahvamajanduse plaanipärase ja proportsionaalse arendamise alusel pidevalt tõusuteel. Tööstuse kiiretempoline arenemine peab seejuures kindlalt silmas rasketööstuse eelisarendamise leninlikku joont.

Eesti NSV tööstuse kogutoodangu dünaamikat aastail 1940—1965 iseloomustavad järgmised näitajad.

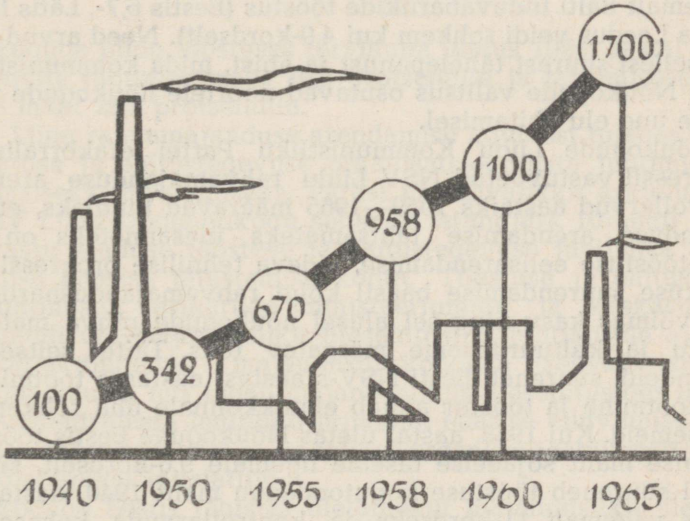

Eesti NSV tööstuse kogutoodangu dünaamika (protsentides, võrreldes 1940. aastaga).

Kogutoodangu madalast tasemest 1945. aastal järeldub, et tunduv osa tootmisvõimsustest oli saksa okupatsioonivõimude poolt kas täielikult hävitatud või ajutiselt rivist välja lülitatud. Kuid kasutades sotsialistliku majandussüsteemi eeliseid, taastati tööstusliku tootmise sõjaeelne tase kiiresti ja neljanda viisaastaku viimasel aastal (1950. aastal) ületati see juba 3,4-kordselt.

Võrdluseks märgime, et 1950. aastal ületati Läti NSV-s tööstusliku tootmise sõjaeelne tase veidi rohkem kui kolmekordselt ja Leedu NSV-s ainult 1,9-kordselt. Nõukogude Liidu tööstus tervikuna andis aga 1950. aastal 1,73 korda rohkem toodangut kui 1940. aastal. Tuleb rõhutada, et neljandal viisaastakul ületas Nõukogude Eesti tööstus kogutoodangu kasvutempolt kõiki liiduvabariike.

Viiendal viisaastakul jätkus Nõukogude Eesti sotsialistlik industrialiseerimine, mille tulemusena tööstusliku tootmise maht ligemale kahekordistus ja Eesti NSV muutus kõrgesti arenenud tööstusega sotsialistlikuks vabariigiks.

Samal ajavahemikul ligemale kahekordistus ka Läti NSV tööstuse kogutoodangu maht. Leedu NSV-s oli aga viiendal viisaastakul kogutoodangu kasvutempo kiirem ja ületas 1955. aastal 2,6-kordselt 1950. a. taseme. Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia liiduvabariikide tööstuse kogutoodangu kasvu aeglasema tempo tõttu suurenes Nõukogude Liidu tööstuse kogutoodang viiendal viisaastakul 1,85-kordseks. Võrreldes aga 1940. aastaga, säilitas Nõukogude Eesti tööstus kogutoodangu kasvu kõrgeima tempo viieteistkümne liiduvabariigi ühtses peres. Huvitav on märkida, et 1955. aastal ületas tööstusliku tootmise sõjaeelse taseme kõige kõrgemalt Balti liiduvabariikide tööstus (Eestis 6,7-, Lätis ligemale 5,9- ja Leedus veidi rohkem kui 4,9-kordselt). Need arvud kõnelevad sellest suurest tähelepanust ja abist, mida kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus osutavad noortele nõukogude vabariikidele uue elu ehitamisel.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei erakorralisel XXI kongressil vastuvõetud NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965 määravad kindlaks, et rahvamajanduse arendamise tähtsamateks ülesanneteks on tagada rasketööstuse eelisarendamise, pideva tehnilise progressi ja tööviljakuse suurendamise baasil kõigi rahvamajandusharude edasine võimas kasv ning sel alusel nõukogude rahva materiaalse heaolu ja kultuuritaseme märgatav tõus. Täites seitseaastaku ülesandeid, suureneb Eesti NSV-s aastast aastasse tootmisvahendite tootmine ja tööstus annab elanikkonnale üha rohkem tarbimisesemeid. Kui 1958. aastal ületas Nõukogude Eestis tööstusliku tootmise maht sõjaeelse taseme ligemale 9,6-kordselt, siis 1960. aastal suureneb tööstuse kogutoodangu maht 1940. aastaga võrreldes vähemalt 11-kordseks ja kontrollarvude kohaselt 1965. aastaks, s. o. seitseaastaku lõpuks vähemalt 17-kordseks. Nõukogude Eesti tööstuse tõusutee tugineb seejuures teiste liiduvaba-

riikide suurele abile, kuid ka omalt poolt annab Eesti NSV tööstus teiste liiduvabariikide rahvamajanduse arendamiseks tooraine ja materjale, pooltooteid ja valmistoodangut.

Lähtudes rasketööstuse eelisarendamise põhiülesandest, kasvab tootmisvahendite (grupp „A") ja tarbimisesemete (grupp „B") tootmise maht protsentides 1955. aastaga võrreldes vastavalt alljärgneva tabeli näitajaile.

	1955. a.	1956. a.	1957. a.	1958. a.	1959. a.	1960. a.	1965. a.
Kogu tööstusliku tootmise maht .	100	113	128	133	149	165	253
Tootmisvahendite tootmise maht .	100	113	129	134	150	166	270
Tarbimisesemete tootmise maht .	100	112	124	130	146	160	224

Tootmisvahendite ja tarbimisesemete tootmise mahu osatähtsuse muutumist Eesti NSV tööstuse kogutoodangus näitab alljärgnev tabel (protsentides).

Aastad	1955	1960	1965
Tööstuse kogutoodang	100	100	100
Tootmisvahendite tootmise maht . .	48	49	53
Tarbimisesemete tootmise maht . .	52	51	47

Nõukogude Liidu tööstuses tervikuna ulatus 1955. aastal tootmisvahendite tootmise maht 70,5 protsendile ja tarbimisesemete tootmise maht 29,5 protsendile.

NSV Liidu rahvamajanduse arendamise huvidest tulenes vajadus tööstuse ja ehitustegevuse organisatsiooniliste juhtimisvormide edasiseks täiustamiseks. Pärast üldrahvalikku arutelu võttiski NSV Liidu Ülemnõukogu seitsmes istungjärk 10. mail 1957. aastal vastu seaduse tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasise täiustamise kohta. Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimiselt eriharude ministeeriumide ja keskasutuste kaudu mindi üle majandusliku ülesehitustöö juhtimisele ajalooliselt väljakujunenud majanduspiirkondade rahvamajanduse nõukogude kaudu, mis tagab majanduslikus ülesehitustöös demokraatliku tsentralismi leninliku printsiibi edasise elluviimise ning võimaldab rahvahulkadel ja kohalikel organitel igakülgselt arendada loomingulist initsiatiivi.

Nõukogude Eestis tähistas üleminekut majandusliku ülesehitustöö juhtimise uuele organisatsioonilisele vormile Eesti NSV Ülemnõukogu viienda istungjärgu poolt 7. juunil 1957. aastal

vastuvõetud seadus tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasisest täiustamisest Eesti NSV-s. Nõukogude Eesti tööstuse tehniline, majanduslik ja administratiivne juhtimine, mis siiani oli killustatud 28 üleliidulise, 10 liidulis-vabariikliku ja 5 vabariikliku ministeeriumi ja keskasutuse vahel, allutati valdavas osas Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogule.

Tööstuslike ministeeriumide likvideerimine ja üleliiduliste ettevõtete allutamine vabariigile võimaldas kohalikel organitel laiendada oma mõju peaaegu kogu tööstuslikule tootmisele.

Nõukogude Eesti riikliku tööstuse (ilma kohalikele nõukogudele alluva tööstuseta) kogutoodangu struktuurist tööstusharuti ja selle muutumisest aastail 1955—1965 annavad ülevaate järgmised näitajad.

	1955. a.	1956. a.	1957. a.	1958. a.	1959. a.	1960. a.	1965. a.
Riiklik tööstus (ilma kohalikele nõukogudele alluva tööstuseta)	100	100	100	100	100	100	100
Sellest:							
kütteainetööstus	11,8	11,2	10,6	10,5	10,2	9,3	8,9
Sealhulgas:							
põlevkivitööstus	6,9	6,4	6,3	6,2	6,0	5,6	5,3
turbatööstus	0,7	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,7
Elektri- ja soojusenergia tootmine	16,5	17,6	18,3	18,9	19,3	21,2	26,9
Masinaehitus ja metallitöötlemine							
Keemiatööstus							
Metsatöötlemine, puidutöötlemis- ja paberitööstus	10,8	10,6	10,1	9,9	9,7	9,1	7,1
Sealhulgas:							
metsatöötlemine	2,1	1,8	1,7	1,6	1,6	1,5	0,9
Ehitusmaterjalide tööstus	2,7	3,0	3,3	3,3	3,6	3,7	4,7
Klaasitööstus	1,1	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7	0,8
Kergetööstus	22,2	21,5	21,2	21,0	20,7	18,7	17,1
Toidu- ja maitseainete tööstus	33,3	33,8	34,2	34,3	34,7	36,1	33,4
Sealhulgas:							
kalatööstus	5,7	6,1	5,8	6,8	7,3	8,6	9,3
lihatööstus	5,5	5,7	6,8	6,3	6,7	7,2	7,8
või-, juustu- ja muude piimatoodete tööstus	7,8	8,8	9,3	9,2	9,4	9,3	7,9
Muud tööstusharud	1,6	1,4	1,4	1,3	1,2	1,2	1,1

Tallinna Liha- ja Konservikombinaadis.

Neist andmeist nähtuvad Nõukogude Eesti tööstuse arenemise peamised suunad. Lähtudes rahvamajanduse elektrifitseerimise nõuetest ja tehnilise progressi esmajärgulisest tähtsusest, pööratakse suurt tähelepanu elektrienergia tootmise ja masinaehitustööstuse arendamisele. Kuna ehitustööde mahu ulatuslik kasv ja ehitustööde laialdane industrialiseerimine esitavad järjest suurenevaid nõudeid ehitusmaterjalide tööstusele, siis toimub samuti ehitusmaterjalide tööstuse kiirendatud arendamine. Järjest suurenevad kapitaalmahutused uute keemiatehaste ehitamiseks ja olemasolevate laiendamiseks.

Toiduainetetööstuse harudest on kiire kasvutempo kalatööstusel, mis baseerub peamiselt ekspeditsioonipüügile avamerel ja Atlandi ookeanil, ning lihatööstusel, mille ulatuse määrab karjakasvatuse tase.

Üksikasjalisemalt käsitleme aga tähtsamate tööstusharude arenemist ja sellega seoses olevaid küsimusi allpool.

Nõukogude Eesti riikliku tööstuse (ilma kohalikele nõukogudele alluva tööstuseta) kogutoodangu kasvutempot tööstusharuti 1955. aasta tasemega võrreldes näeme järgmistest andmetest.

	1955. a.	1956. a.	1957. a.	1958. a.	1959. a.	1960. a.	1965. a.
Riiklik tööstus (ilma kohalikele nõukogudele alluva tööstuseta)	100	113	129	134	151	170	264
Sellest: kütteainete tööstus	100	107	116	119	128	133	198
Sealhulgas: põlevkivitööstus	100	106	118	121	131	137	203
turbatööstus	100	88	91	100	112	127	259
Elektri- ja soojusenergia tootmine	100	114	122	128	148	275	732
Masinaehitus ja metallitöötlemine	100	118	142	156	181	206	374
Sealhulgas: elektrotehniline masinaehitus	100	121	140	149	174	209	383
raadiotehniline masinaehitus	100	142	175	225	285	352	511
aparaadiehitus	100	126	162	179	225	270	558
Keemiatööstus	100	135	165	169	187	195	338
Metsatöötlemine, puidutöötlemise ja paberitööstus	100	111	121	122	136	142	175
Sealhulgas: metsatöötlemine	100	99	105	106	117	118	118
Ehitusmaterjalide tööstus	100	122	153	165	199	229	448
Klaasitööstus	100	90	102	106	116	114	197
Kergetööstus	100	109	123	127	141	142	203
Toidu- ja maitseainete tööstus	100	115	132	138	157	183	265
Sealhulgas: kalatööstus	100	121	131	161	193	254	433
lihatööstus	100	118	159	155	185	222	375
või-, juustu- ja muude piimatoodete tööstus	100	127	152	158	181	200	265
Muud tööstusharud	100	108	119	113	116	121	189

Jälgides tähtsamate tööstusharude kogutoodangu kasvutempot, avaneb võimalus edetabeli koostamiseks, mis iseloomustab üksikute tööstusharude saavutusi kümne aasta pikkusel perioodil.

Kui 1956. aastal ületas elektri- ja soojusenergia tootmise kasvutempo õige napilt riikliku tööstuse kogutoodangu kasvu kiirusastme, siis järgnevail aastail tempo mõnevõrra aeglustub. Alates 1960. aastast kasvutempo järk-järgult kiireneb ning 1965. aastal ületab energeetikamajanduse kogutoodang 7,3-kordselt 1955. a. taseme ja 2,8-kordselt riikliku tööstuse kogutoodangu kasvu kiirusastme.

Ehitusmaterjalide tööstuse kogutoodangu kasvutempo jääb küll tunduvalt maha energeetikamajanduse kogutoodangu kasvu kiirusastmest, kuid ületab märgatavalt teiste tööstusharude vas-

tava näitaja. 1955. aastaga võrreldes annab ehitusmaterjalide tööstus 1960. aastal ligemale 2,3 korda ja 1965. aastal peaaegu 4,5 korda rohkem kogutoodangut ning ületab seejuures riikliku tööstuse kogutoodangu kasvu kiirusastme 1,7-kordselt.

Kolmandal ja neljandal kohal asuvad toiduainetetööstuse harud — kala- ja lihatööstus. 1965. aastal ületab kalatööstus rohkem kui 4,3-kordselt ja lihatööstus ligemale 3,8-kordselt 1955. a. kogutoodangu taseme. Riikliku tööstuse kogutoodangu kasvu keskmise tempo ületab seejuures kalatööstus 1,6- ja lihatööstus 1,4-kordselt.

Eelmärgitutest ei jää palju maha masinaehitus ja metallitööstus, mille kogutoodang ületab 1965. aastal 3,7-kordselt 1955. a. taseme.

Tunduvalt kiiremini riikliku tööstuse kogutoodangu kasvu keskmisest tempost areneb veel keemiatööstus. Ülejäänud tööstusharude arenemise tempo on keskmisest aeglasem.

Tööstuse kogutoodangu kasvutempot ettevõtete alluvus- ja omandusvormi lõikes iseloomustavad 1955. aastaga võrreldes alljärgneva tabeli näitajad (protsentides).

	1955. a.	1956. a.	1957. a.	1958. a.	1959. a.	1960. a.	1965. a.
Kogu tööstus	100	113	128	133	149	165	253
Sealhulgas:							
riiklik tööstus	100	112	128	133	150	167	260
Sellest:							
Rahvamajanduse Nõukogule alluv tööstus . . .	100	113	129	134	151	170	264
kohalikele nõukogudele alluv tööstus	100	106	118	122	140	149	211
Kooperatiivne tööstus							
Sellest:							
tööndusKooperatsiooni tööstus	100	117	132	138	—	—	—
tarbijate kooperatiivide tööstus	100	120	122	124	133	136	158

1958. aasta lõpul teostati Nõukogude Eestis tööstuse juhtimise alal murrangulise tähtsusega ümberkorraldus. Eesti Vabariikliku Tööndusкooperatsiooni Nõukogu tööndusliкud ja invaliidide artellid reorganiseeriti riiklikeks ettevõteteks ja anti üle Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu, Kohaliku Majanduse Ministeeriumi, vabariikliku alluvusega linnade ja rajoonide töörahva saadikute nõukogude alluvusse. Sellise ümberkorralduse põhjustas asjaolu, et tööndusкooperatsiooni artellidel ei olnud enam käsitööndusliк iseloom, neil oli peaaegu võrdne tehnilise arengu aste kohaliku tööstuse ettevõtetega, nad tootsid põhilise osa oma

toodangust riiklikest fondidest saadavast toorainest ja andsid samasuguseid tooteid nagu riiklik tööstus. Neis tingimustes ei olnud enam õigustatud eriline tööndusliik-kooperatiivse tööstuse vorm Nõukogude Eestis.

Vaatleme nüüd üksikute tööstusharude arenemist tähtsamate toodanguliikide naturaalsete näitajate alusel. Vajaliku ülevaate saamiseks ja järelduste tegemiseks heidame pilgu tagasi minevikku ja edasi tuleviku perspektiividesse.

Tähtsamate tööstusharude iseloomustus

Peatume kõigepealt energeetikamajandusel, millel on esmajärguline tähtsus majandusliku ülesehitustöö kõigil etappidel. Elektrienergia tootmise arenemist aastail 1940—1965 iseloomustavad alljärgnevad näitajad.

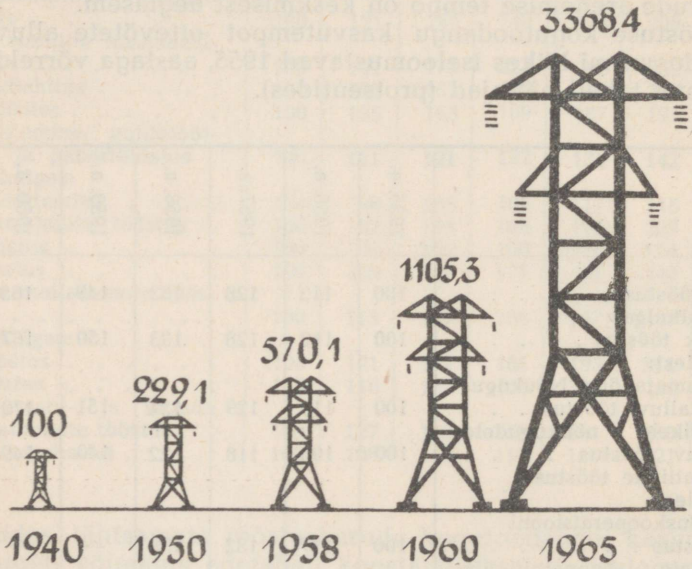

Elektrienergia tootmise kasv 1940—1965
(protsentides, võrreldes 1940. aastaga).

Arvestades kohaliku kütteaine — põlevkivi kasutamise energeetilise suuna väljaarendamise otstarbekust ja rahvamajanduse elektrifitseerimise nõudeid, areneb elektrienergia tootmine Nõukogude Eestis kõrge tempoga. Kuivõrd tähtsat osa etendab seejuures põlevkivi, nähtub sellest, et 1955. aastal toodeti 86,2 protsenti elektrienergiast põlevkivi baasil. Ainult 5,9 protsenti elektrienergiast toodeti hüdroelektrijaamades ja kõigest 4 protsenti turbaküttega elektrijaamades.

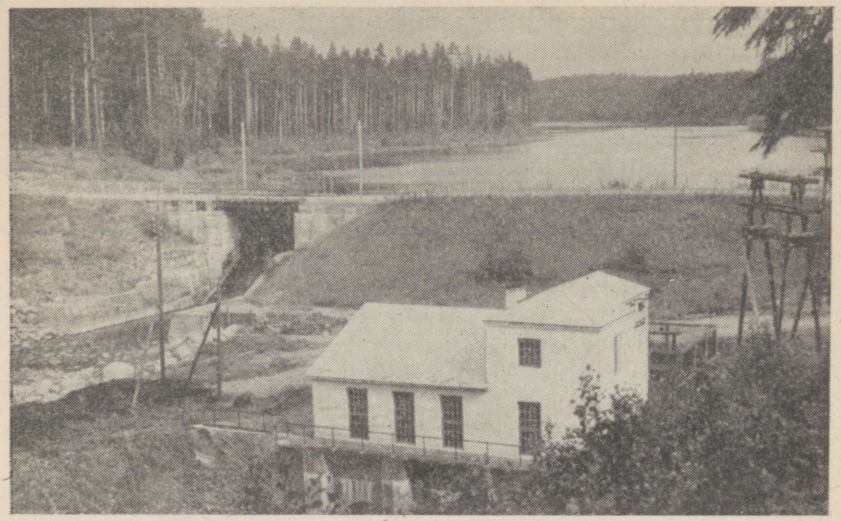

Saesaare kolhoosidevaheline hüdroelektrijaam.

Lähtudes Eesti NSV elektrienergia bilansist, tarvitati tööstuses ja ehituses 1955. aastal 64,3 protsenti toodetud elektrienergiast, kusjuures tööstuses ulatus iga töölise elektrienergiaga varustatus 5500 kilovatt-tunnile.

Seoses suurte kapitaalmahutustega energeetikamajanduses toodetakse 1965. aastal Nõukogude Eestis elektrienergiat 6,4 miljardit kilovatt-tundi ehk ligemale 6 korda rohkem kui 1958. aastal. Võrdluseks märgime, et 1928. aastal ulatus kogu Nõukogude Liidus elektrienergia tootmine 5 miljardile kilovatt-tunnile. Ungari Rahvavabariigis aga toodeti 1955. aastal 5,4 miljardit kilovatt-tundi elektrienergiat.

Selline ulatuslik elektrienergia tootmise kasv Nõukogude Eestis saavutatakse Balti Soojuselektrijaama väljaehitamisega Narva lähistel.

Elektrienergia tootmise järjekindla ja ulatusliku suurenemisega rajoonielektrijaamades kaotavad teised elektrijaamad oma tähtsuse, mille tõttu nad kujutavad endast peamiselt reservvõimsusi avariide puhul. Suhteliselt väiksemad rajoonielektrijaamad (Ahtme, Kohtla-Järve ja Tallinn nr. 1) moodustavad samuti reservvõimsuse, kuid nende ülesandeks on ühtlasi elektrienergia tootmine nn. piigiperioodidel, s. o. perioodidel, mil elektrienergia tarbimine ligineb kõrgpunktile. Väga väikese võimsusega rajoonielektrijaamad, mille elektrienergia omahind ületab mitmekordselt suuremate omahinna, muutuvad tähtsusetuks ja need konserveeritakse.

Eriti huvitavad on kahtlemata näitajad, mis valgustavad elektrienergia tarbimist Nõukogude Eesti rahvamajanduse üksikutes harudes ja tarbimise muutumise suundi lähemas tulevikus.

Küsimuse selgitamiseks esitame alljärgneva tabeli, millest nähtub Nõukogude Eesti rahvamajanduse tähtsamate harude osatähtsus elektrienergia tarbimises ning mis peegeldab selle näitaja muutumist seitseaastakul.

	1957. a.	1960. a.	1965. a.
Elektrienergia tarbimine Nõukogude Eestis . .	100,0	100,0	100,0
Sellest:			
Tööstus	70,4	67,2	65,3
Ehitus	1,0	1,2	1,4
Kommunaalmajandus	16,6	17,9	19,7
Transport	2,1	2,2	1,8
P llumajandus	3,7	5,9	7,9
Muud tarbijad	6,2	5,6	3,9

Kuigi elektrienergia tööstusliku tarbimise osatähtsus mõnevõrra langeb, püsib elektrienergia kulu kogutoodangu saja rubla kohta 9 kilovatt-tunni piires. Seoses põllumajandusliku tootmise ja kolhooside elektrifitseerimisega suureneb järjekindlalt elektrienergia tarbimine põllumajanduses. Kommunaalmajanduse alal on elektrienergia tarbimise tõus vahetus seoses elamufondi kasvu ja elutarbelise teenindamise võrgu laienemisega. Ehituses oleneb elektrienergia tarbimise suurenemine ehitustegevuse industrialiseerimise astme tõusust.

Üksikute tööstusharude elektrienergia tarbimise osatähtsust ja selle muutumist samal ajavahemikul iseloomustavad aga alljärgnevad näitajad (protsentides).

	1957. a.	1960. a.	1965. a.
Elektrienergia tarbimine kogu tööstuses . . .	100,0	100,0	100,0
Sellest:			
Kütteainetetööstus	34,8	30,9	30,7
Keemiatööstus	3,0	3,0	2,6
Ehitusmaterjalide tööstus	4,6	5,5	12,1
Metsa-, puidu- ja paberitööstus	14,0	13,2	11,3
Kerge- ja toiduainetetööstus	22,9	23,2	22,5
Masinaehitus- ja metallitööstus	7,9	9,3	10,2
Muud tööstusharud	12,8	14,9	10,6

Seoses kogutoodangu eriti ulatusliku kasvuga ehitusmaterjalide tööstuses ning masinaehitus- ja metallitööstuses, suureneb otsustavalt ka nende tööstusharude osatähtsus elektrienergia tarbimises.

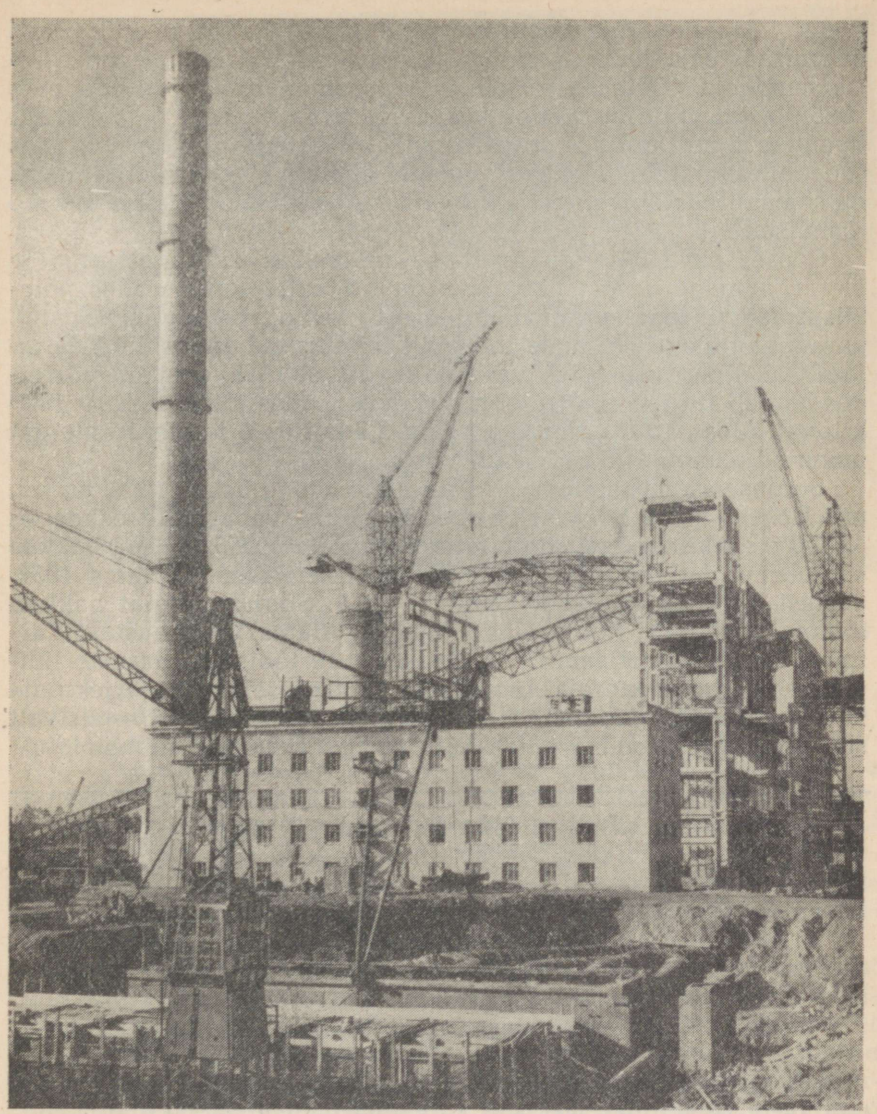

Balti Soojuselektrijaama ehitustöödel.

Elektrienergia tarbimine Nõukogude Eestis kasvab (kui 1957. aasta võtta 100 protsenti) 127,1 protsendile 1960. aastal ja 205 protsendile 1965. aastal.

Kui 1959. aastani Nõukogude Eesti elektrienergia bilansis elektrienergia tootmine ei kata vajadusi ja elektrienergiat tuleb juurde osta Leningradi energiasüsteemilt, siis alates 1960. aastast

ületab elektrienergia tootmise maht tarbimise taseme ja Eesti energiasüsteem hakkab müüma elektrienergiat teistele energiasüsteemidele. Orienteeruvad arvestused näitavad, et näiteks 1965. aastal võib Eesti energiasüsteem anda väljapoole vabariiki ligemale 3 miljardit kilovatt-tundi elektrienergiat. Arvestades seda, et mitmetel naaberpiirkondadel ei ole oma energiaressursse, on see suureks abiks nende majanduse elektrifitseerimise taseme tõstmisel.

Seoses elektrienergia tootmise ulatusliku suurenemisega ja elektrijaamade automatiseerimisega nii katel-agregaatides põlemisprotsessi reguleerimise kui ka toitevee reguleerimise alal, paranevad elektrijaamade töö kõik tehnilis-majanduslikud näitajad. Orienteeruvad arvestused näitavad, et 1958. aastaga võrreldes langeb 1965. aastal rajoonielektrijaamades töötajate arv 1000 kilovati ülesseatud võimsuse kohta 3,2-kordselt ja elektrienergia omahind alaneb 41,5 protsendi võrra.

Soojusenergia tootmist alustati Nõukogude Eestis 1950. aastal, mil Kohtla-Järve Soojuselektrijaam andis vabariigile esimesed 82 400 megakilokalorit soojusenergiat. Alates 1955. aastast hakkas soojusenergiat tootma Ahtme Soojuselektrijaam ja alates 1957. aastast Tallinna Soojuselektrijaam nr. 1. Soojusenergiat hakkab tootma veel Balti Soojuselektrijaam ja alates 1965. aastast Tallinna Soojuselektrijaam nr. 2. Seoses uute tootmisvõimsuste lülitamisega soojusenergia tootmisele ja soojusenergia järjekindla suurenemisega endistelt tootmisvõimsustelt kasvab püsivalt soojusenergia toodang, mida näitavad alljärgnevad andmed.

Aastad	Toodang (tuhandetes megakilokalorites)	Toodangu kasv, võrreldes 1950. aastaga (protsentides)
1950	82,4	100
1955	241,1	292,6
1958	488,0	592,2
1960	860,0	1043,7
1965	1880,0	2281,5

Olenevalt soojusenergia tootmise kasvust pikendatakse aastast aastasse soojustrassi. Kui 1. jaanuaril 1958. aastal ulatus soojustrassi pikkus 32,6 km-le, siis 1. jaanuariks 1961 pikendatakse seda 6 km võrra ja 1. jaanuariks 1966 veel ligikaudu 17 km võrra. Seitseaastaku lõpuks ulatub soojustrassi pikkus ligemale 56 km-le. Alus Nõukogude Eesti termofitseerimisele on seega rajatud.

Lähtudes marksismi-leninismi põhiteesist, et rasketööstus on sotsialismi materiaalseks baasiks, juhinduvad kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus rahvamajanduse tehnilise progressi aluse — masinaehitustööstuse eelisarendamisest ja pidevast täiustamisest. Peaülesandeks on siin kõrgema tootlikku-

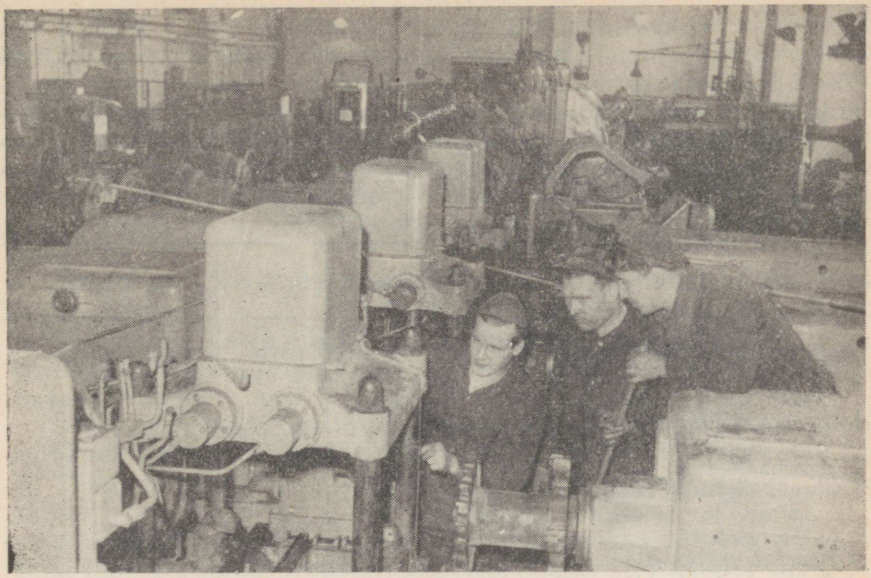

Uue automaatliini monteerimine elektrimootorite kerede töötlemiseks tehases „Volta".

sega seadmete, masinate ja tööpinkide ning täiuslikumate aparaatide tootmine, mis võimaldavad uue tehnika baasil mehhaniseerida ja automatiseerida kõik vajalikud protsessid tööstuses ja teistes rahvamajandusharudes. Nõukogude Eesti masinaehitustööstus võtab selle ülesande lahendamisest osa toodangu valmistamisega, mis nõuab võimalikult vähest metallikulu, sest vabariigil puudub oma metallurgia baas, kuid nõuab kõrge kvalifikatsiooniga tööliskaadrit, kes on suuteline suure täpsusega lahendama keerulisi tootmisoperatsioone.

Enne tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise reorganiseerimist olid Nõukogude Eesti masinaehitustööstuse ettevõtted laiali pillatud paljude ministeeriumide ja keskasutuste vahel. Märgime, et Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Masinaehituse Valitsuse 21 tehast kuulusid varem viieteistkümnele erinevale ministeeriumile ja keskasutusele. Mainitud asjaolu põhjustas ettevõtete nõrga spetsialiseerimise ja tootmisalase koopereerimise, sest paljudel juhtudel püüdsid ministeeriumid ja keskasutused valmistada endale kõike, arvestamata seda, et see kutsub esile tootmisvõimsuste ebarahuldava kasutamise, materiaalsete vahendite kulu suurenemise, vastassuunalisi, kaugeid ja muid ebaratsionaalseid vedusid.

Majandusliku ülesehitustöö juhtimise uutes tingimustes toimub Nõukogude Eesti masinaehitustööstuse ulatuslik kasv koos tehaste järjekindla spetsialiseerimisega ja tootmisalase kooperee-

rimise süvendamisega. Konkreetselt käsitleme neid küsimusi aga mõnevõrra hiljem. Vaatleme kõigepealt kogutoodangu alusel Eesti NSV masinaehitustööstuse struktuuri tänapäeval ja struktuurseid muutusi eelseisvail aastail, mis tulenevad masinaehitustööstuse üksikute harude väljaarendamise vajadusest ja otstarbekusest ning mida väljendavad alljärgneva tabeli näitajad (protsentides).

	1955. a.	1957. a.	1960. a.	1965. a.
Kogu masinaehitustööstus	100,0	100,0	100,0	100,0
Sellest:				
Elektrotehniline tööstus	32,5	32,1	33,0	33,3
Tootmisseadmete ja transpordivahendite remont	25,8	22,2	18,4	13,6
Aparaadiehitus	10,0	11,4	13,1	15,0
Tehnoloogiliste seadmete tootmine naftat ja põlevkivi töötlevale tööstusele	7,4	6,9	5,0	3,8
Raadiotehniline tööstus	5,6	6,8	9,5	7,6
Ehitus- ja teedeehitusseadmete tootmine	5,4	6,0	7,5	8,0
Energeetiline masinaehitus	4,2	4,5	4,2	3,0
Tehnoloogiliste seadmete tootmine toiduainetetööstusele	2,6	3,2	2,7	2,7
Põllutööriistade ja -masinate tootmine	1,6	1,9	2,3	2,7
Tõste- ja transpordiseadmete tootmine	1,1	1,3	1,6	8,4
Muud masinaehitustööstuse harud .	3,8	3,7	2,7	1,9

Nõukogude Eesti masinaehitustööstuse struktuuris omab suurimat tähtsust ja jääb valitsevale positsioonile elektrotehniline tööstus. Kuid kogutoodangu kasvu tempolt areneb elektrotehniline tööstus masinaehitustööstuse paljudest harudest tunduvalt aeglasemalt. Võrreldes 1955. aastaga, suureneb 1965. aastaks näiteks tõste- ja transpordiseadmete tootmine 28-kordseks ja põllutöömasinate tootmine 6,1-kordseks, aparaadiehituses kasvab kogutoodang 5,6-kordseks ning ehitus- ja teedeehitusseadmete tootmisel 5,5-kordseks. Elektrotehnilises tööstuses ületab aga 1965. aastal kogutoodangu maht 1955. a. taseme 3,8-kordselt. Masinaehitustööstuse kogutoodang tervikuna kasvab samal ajavahemikul siiski aeglasemalt ja suureneb umbes 3,7-kordseks.

Nõukogude Eesti elektrotehnilise tööstuse vanadeks ning tuntud esindajateks on tehased „Volta" ja „Eesti Kaabel". Tehase „Volta" generaatorid ja elektrimootorid ning tehase „Eesti Kaabel" mitmesugused juhtmed on tuntud nii Nõukogude Liidus kui ka paljudes välisriikides.

Elektrotehnilise tööstuse kolmandaks esindajaks Eesti NSV-s muutub alates 1959. aastast endine M. I. Kalinini nimeline Veduri-

ja Vaguni Remonditehas, mis üleliidulisest alluvusest anti üle Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogule. Kui tehas siiani tegeles peamiselt vagunite kapitaal- ja keskmise remondiga, siis alates 1959. aasta teisest kvartalist muutus täielikult tehase senine tootmisprofiil. Juba 1959. aastal toodab tehas elavhõbealaldajate agregaate ja transformaatorite komplekte vahelduvvoolu magistraalveduritele. Vastavalt uuele tootmisprofiilile nimetati tehas ümber M. I. Kalinini nimeliseks Elavhõbealaldajate Tehaseks.

Lähemail aastail rajatakse elektrotehnilise tööstuse alal veel viis uut tehast.

Tuginedes Tartu füüsikute uurimustele luminofooride alal, ehitatakse ülikoolilinna luminestsentslampide (nn. päevavalguselampide) tehas.

Teise suure tööstusettevõttena saab Tartu meditsiiniliste seadmete tehase, kus esmajoones hakatakse tootma röntgeniaparaate ja Tartu teadlaste poolt konstrueeritud teisi meditsiinilisi aparaate.

Põlevkivibasseini keskusesse Jõhvi rajatakse väikese võimsusega laboratoorsete transformaatorite tehas. Arvestades seda, et alates 1959. aastast on naistel keelatud töötamine maa-alustel töödel, kujuneb uus tehas uueks töökohaks paljudele naistele, kes varem töötasid põlevkivikaevandustes.

Narva ehitatakse tehas, mis hakkab tootma kõrge- ja madalpingevõrkudele ning tööstusettevõtete energiasõlmedele automaatikaseadmeid koos komplekssete kilpidega.

Viienda uue tehasena elektrotehnilise tööstuse alal rajatakse seitseaastakul Kohtla-Järvele emailjuhtmete tehas, kuhu samuti suunatakse tööle naisi, kes varem töötasid põlevkivikaevandustes.

Kui 1960. aastal annavad uued tehased ainult 8 protsenti Nõukogude Eesti elektrotehnilise tööstuse kogutoodangust, siis 1965. aastal tõuseb nende osatähtsus juba 18 protsendile.

Aparaadiehitus, mis tänapäeval asub Nõukogude Eesti masinaehitustööstuse struktuuris kolmandal kohal, areneb kiirendatud tempoga ja jõuab eelseisvail aastail teisele kohale.

Aparaadiehituse üksikutest harudest on Nõukogude Eestis kindel koht elektri-mõõduriistade tootmisel, raadio-mõõduriistade tootmisel ning soojusenergeetiliste protsesside kontrollimise ja reguleerimise aparaatide tootmisel.

Elektri-mõõduriistadest toodetakse voolutugevuse mõõtmiseks ampermeetreid ja milliampermeetreid, pinge mõõtmiseks voltmeetreid ja millivoltmeetreid, takistuse määramiseks oommeetreid ja mitmesuguseid teisi elektromagnetilisi mõõduriistu.

Raadio-mõõduriistadest toodetakse mitut tüüpi lamp-voltmeetreid ja -millivoltmeetreid, jagajaid lamp-voltmeetritele ning teisi termoelektrilisi mõõduriistu. Tehasest „Punane Ret" saade-

takse raadio- ja elektrimõõdusriistu nii NSV Liidu kui ka välisriikide paljudele tarbijatele.

Raadio-mõõduriistade tootmise alal ehitatakse Rakverre ostsillograafide tehas. Ostsillograafid on aga teatavasti mõõduriistad, mis on varustatud kiiresti muutuvate elektriliste suuruste registreerimiseks isemärkijaga.

Soojusenergeetiliste protsesside kontrollimise ja reguleerimise aparaatidest toodeti Tartu tehases „Termoautomaat" survereleesid, termoreleesid ja soojusreguleerimise ventiile. Kuna viimaseid tootis ka tehas „AGE" Tartus, siis otsustas Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu mõlemad tehased ühendada Tartu Aparaadiehituse Tehaseks. Arvestades ting- ja joonkiirenduse ning -kiiruse mõõduriistade vajadust, jätkab ja laiendab tehas ühtlasi elektriseadmete tootmist automajanditele ja -tehastele, kusjuures välja lastakse mitut liiki uusi tooteid.

Aparaadiehituse harudest tuleb märkida veel kaalu- (massi-) mõõduriistade tootmist Tallinna Mõõduriistade Tehases ja Tallinna Kontroll-mõõduriistade Katsetehases. Uue tootena hakkas Tallinna Kontroll-mõõduriistade Katsetehas 1958. aastal valmistama radioaktiivsete isotoopidega kontrollimise ja reguleerimise aparaate — vedeliku nivoo kõrguse määrajaid, metalli pinna kontrollaparaate, tuubide täitmise kontrollaparaate ja teisi.

Seoses Tallinna Tuletikuvabriku likvideerimisega 1958. a. juunis organiseeriti vabanenud tootmiskorpuses polükristalliliste pooljuhtide (foto- ja termotakistuste) tootmine. Mõlemad takistuseliigid on suurepärasteks tunnetuselementideks või signaalimuundajateks automaatikas. Kuna edusammud pooljuhtide füüsikas on erakordselt kiired, siis on veel vara peatuda sellel, milliseks kujuneb H. Pöögelmanni nimelise Tallinna Raadiotehnika Tehase täpne tootmisprofiil eelseisvail aastail.

Võrru rajatakse konserveeritud elektrijaama baasil gaasianalüüsi seadmete tehas, mis hakkab toodangut andma 1959. aasta lõpul. Esimesteks toodanguliikideks on hapniku- ja vesinikuanalüüsijad, mis võimaldavad kindlaks määrata nende elementide sisaldust mitmesugustes keskkondades. Nõukogude Eesti aparaadiehitus rikastub seega uue haruga — aparaatide tootmisega ainete koosseisu määramiseks, mida eriti vajavad keemialaboratooriumid.

Selleks et järjest rohkem toota uusi mõõduriistu ja aparaate, parandada nende kvaliteeti ja alandada omahinda, täiustavad Nõukogude Eesti aparaadiehitajad pidevalt tootmise tehnoloogiat, juurutavad tootmisesse tehnika ja teaduse uusimaid saavutusi.

Kuigi tootmisseadmete ja transpordivahendite remondi osatähtsus langeb masinaehitustööstuse kogutoodangus 25,8 protsendilt 1955. aastal 13,6 protsendile 1965. aastal, suureneb

Raadiotehases „Punane Ret".

remonttööde maht samal ajavahemikul ligemale kahekordseks.

Tõste- ja transpordiseadmete tootmisele spetsialiseeritakse endine liidulise alluvusega väikeettevõte — Tallinna Mehaanikatehas, mis tänini toodab väikeseerialiselt tornkraanasid, hüdraulilisi seadmeid ja metallkonstruktsioone peamiselt ehitusorganisatsioonidele. Selline toodangu killustatus ei ole õigustatud, sest NSV Liidus on suuri spetsialiseeritud tehaseid, mis suudavad katta rahvamajanduse vajadused nende toodete alal. Arvestades mahajäämust laadimistööde mehhaniseerimisel, reorganiseeritakse tehas ja spetsialiseeritakse universaalsete mehaaniliste autolaadijate tootmisele. Uue seadme esimesed eksemplarid (tõstejõuga 2,5 tonni) lastakse välja juba 1959. aastal ja hakkavad töötama traktori DT-55 baasil. 1960. aastal annab tehas rahvamajandusele 250 ja 1965. aastal 1000 universaalset autolaadijat.

Ehitus- ja teedeehitusseadmete tootmisele on spetsialiseeritud Tallinna Ekskavaatoritehas ja Paide Teedemasinate Tehas.

Esimese mitmekopalise tranšee-ekskavaatori tootis Tallinna Ekskavaatoritehas 1956. aastal. 1958. aastal ulatus tehase toodang juba 456-le ekskavaatorile ja tõuseb 1960. aastal 550-le ning 1965. aastal vähemalt 700-le ekskavaatorile. Alates 1960. aastast hakkab tehas tootma ekskavaatoreid koos drenaažtorude paigaldamise seadmetega, mis tunduvalt kergendavad laiaulatuslike melioratsioonitööde teostamist nii Nõukogude Eestis kui ka naabruses asuvates administratiivsetes majandusrajoonides.

Teehöövlite väljalase suurenes Paide Teedemasinate Tehases 179-lt 1955. aastal 262-le 1958. aastal ning tõuseb 340-le 1960. aastal ja 500-le 1965. aastal. Vabariigi vajaduste rahuldamiseks hakkab tehas alates 1959. aastast tootma lumesahku, millega on ühe tunni jooksul võimalik puhastada umbes 2 m paksusest lumest 5500 m² suurune pindala.

Raadiotehnilist tööstust esindab Nõukogude Eestis tehas „Punane Ret", mille raadiovastuvõtjate toodangust aastail 1940—1965 annavad ülevaate alljärgnevad arvud.

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Raadiovastuvõtjad (tuh.)	10,1	0,01	20,0	19,6	15,2	16,0	22,0

Raadiovastuvõtjate toodangu vähenemine 1955. aastaga võrreldes on tingitud ühelt poolt elanikkonna nõudmise küllaldasest rahuldamisest ja teiselt poolt järjest kasvavast vajadusest raadiomõõduriistade järele. Märgime, et kui 1950. aastal toodeti kogu Nõukogude Liidus 1,1 miljonit raadiovastuvõtjat ja televiisorit, siis 1955. aastal anti neid elanikkonnale ligemale 4 korda rohkem. Tänapäeval leiame kauplustest mitut tüüpi Vene NFSV,

Valgevene NSV ja Läti NSV raadiovastuvõtjaid, mis koguselt katavad ja kvaliteedilt täielikult rahuldavad ostjaskonna soovid.

Tallinna Masinaehitustehase tootmisprofiil on eelmiste aastate pärandina veel tänapäeval küllaltki kirju. Tehnoloogiliste seadmete ja nende tagavaraosade tootmise kõrval naftat ja põlevkivi töötlevale tööstusele valmistab tehas mittestandardseid seadmeid Nõukogude Eesti tööstuse kõigile teistele harudele, varustab väikeses ulatuses tagavaraosadega elektrijaamu, täidab nii Eesti NSV kui ka mitmete teiste liiduvabariikide tellimusi koopereeritavate hangete (malm- ja terasvalu) alal, annab ehitusorganisatsioonidele malm- ja terasarmatuuri (peamiselt siibreid ja ventiile), seadmeid õõnespaneelide ja eelpingestatud armatuuriga paneelide valmistamiseks, ühe- ja viietonniseid vibratsioonilavasid, metallvorme ning toodab väiksemas ulatuses veel paljusid muid tooteid.

Alates 1959. aastast sammub aga tehas spetsialiseerimise teed. Peaülesandeks kujuneb tehnoloogiliste seadmete tootmine naftat ja põlevkivi töötlevale tööstusele, mille väljalase 1955. aastaga võrreldes suureneb 1960. aastal 2,1-kordseks ja 1965. aastal 2,4-kordseks. Uue tähtsa toodanguliigina organiseeritakse alates 1959. aastast 15—50-ruutmeetrilise pindalaga aurukatelde „Tallinn" tootmine piimatööstusele, mille tehaste vanade aurukatelde väljavahetamine nõuab lähemail aastail ligemale tuhat uut tüüpi aurukatelt. Arvestades vabariigi tööstusettevõtete vajadusi mittestandardsete seadmete järele, jätkab tehas nende valmistamist individuaaltellimuste alusel. Uhtlasi tuleb tehasel endiselt täita ülesandeid koopereerimise korras malm- ja terasvalu alal. Kuna tööstuse juhtimise uutes tingimustes tehastevahelised koopereerimisseosed süvenevad, siis tihenevad ka Tallinna Masinaehitustehase kui hankija tehase otsesed suhted paljude teiste tööstusettevõtetega-tarbijatega. Tallinna Masinaehitustehase tootmisprofiili killustatus asendub seega kindlapiiriliste suundadega, mille arendamine on otstarbekas tehasele ja vajalik rahvamajandusele.

Energeetilist masinaehitust esindab Nõukogude Eestis tehas „Ilmarine", mille põhiliseks toodanguks on tahmapuhurid, automaatkomplektid tahmapuhuritele ja tagavaraosad energeetilistele seadmetele. Kuna tehase asukoht ei võimalda tootmispinna juurdeehitamist, siis tootmisvõimsuse tõstmiseks teostatakse tehases sisemisi ümberehitusi. 1955. aastaga võrreldes suurenes tahmapuhurite toodang 1957. aastal 2,5-kordseks ning kasvab 1960. aastal 5-kordseks ja 1965. aastal 6,2-kordseks.

Põllutööriistade ja -masinate tootmisele on spetsialiseeritud Tartu Põllutöömasinate Ehitustehas „Võit" ja Tartu Põllutöömasinate Tehas.

Kui siiani toodeti tehases „Võit" ainult hobu-kartulivõtjaid KKK-2, siis nüüd on tehase konstruktoritel valminud uut tüüpi

traktori-kartulivõtja KTN-1 esimesed eksemplarid, mis katsetamisel andsid häid tulemusi ja alates 1959. aastast tootmisesse juurutatakse.

Tartu Põllutöömasinate Tehas toodab vabariigi sovhoosidele ja kolhoosidele peamiselt kartulipudrustajaid ja mitmesuguse suurusega reservuaare ning remondib traktoreid.

1958. a. juulikuus ühendati Pärnu Mehaanikatehas ja tehas „Proletaar" Pärnu Masinaehitustehaseks, mis spetsialiseeritakse põhiliselt tehnoloogiliste seadmete tootmisele toiduainetetööstuse vajadusteks. Senisele peamisele toodanguliigile — pastörisaatoritele piimatööstuse vajadusteks — lisandusid 1958. aastal piimajahutajad ja üksikud masinad kalatööstusele — sardiinikuivati, kalasoolamise masin, kalapuhastamise masin, räimede vardasse ajamise masin (räimede suitsutamiseks) ning suitsuräimede ja muude väikeste kalade peade ja sabade lõikamise masin. Uued masinad on suureks sammuks edasi kala töötleva tööstuse täieliku mehhaniseerimise teel.

Kõrvalalana hakkas Pärnu Mehaanikatehas 1958. aastal tootma ekstsentrilisi presse, mille järele on suur nõudmine.

Seoses masina-traktorijaamade reorganiseerimisega anti Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogule üle Ahja, Puurmanni, Risti ja Rõngu masina-traktorijaama tootmishooned.

Põhiliseks toodanguks kujunevad Ahjas hobuserauad ja kabjanaelad, Puurmannis — lahklülitid ja Rõngus — piksekaitsed tööstusettevõtetele. Seoses Haapsalu rajooni Risti masina-traktorijaama üleandmisega Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogule organiseeritakse sealsete hoonete baasil metallkinnitite tehas, kus hakatakse suurtes kogustes tootma selliseid hädavajalikke metallitooteid, nagu poldid, mutrid, seibid, needid ja kruvid, milliseid praegu mitmed tehased on sunnitud valmistama oma tarbeks väikestes kogustes ja seetõttu kõrge omahinnaga.

Peatume lõpuks veel Tartu Alumiiniumivabrikul, mis on ainsaks masinaehitustööstuse ettevõtteks Nõukogude Eestis, kus peaaegu eranditult toodetakse tarbimisesemeid. Vabriku tootmisprofiili määravad kolm suunda: emailitud plekknõude, sekundaaralumiiniumist toodete ja stantsitud alumiiniumnõude tootmine. Arvestades seda, et seniste tooteliikide väljalase koguseliselt katab kohalikud vajadused, on vabriku eelseisvaks ülesandeks uute toodete juurutamine ja sortimendi laiendamine.

Nõukogude Eesti masinaehitustööstuse arendamisel pööratakse seega erilist tähelepanu uusimate masinate loomisele ja tootmisele, kusjuures rakendatakse teaduse ja tehnika saavutusi ja avastusi, eriti raadioelektroonikat, pooljuhte ja radioaktiivseid isotoope.

Nõukogude Eesti tööstuse juhtivamaks haruks on põlevkivi- ja keemiatööstus. Kui Eesti põlevkivi kui kütus moodustab Nõukogude Liidu kütteainete bilansi lahutamatu osa,

siis keemilise toorainena võib põlevkivi konkureerida nafta ja loodusliku gaasiga.

Põlevkivi toodangu kasvu aastail 1940—1965 iseloomustavad toodud andmed.

Aastad	Toodang (tuh. tonnides)
1940	1892,0
1945	861,0
1950	3543,0
1955	7009,7
1958	8964,5
1960	9200,0
1965	16500,0

Kuigi põlevkivi kaevandatakse vabariigis aastast aastasse järjest rohkem, kasutatakse sellest valdav osa kütusena. Keemiatööstusliku toorainena leiab põlevkivi veel vähest kasutamist.

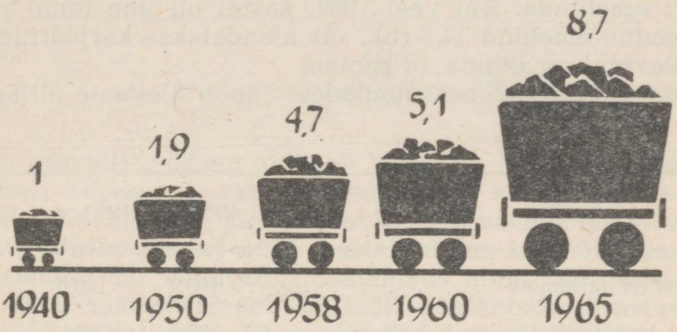

Põlevkivi toodangu kasv aastail 1940—1965 (kordades, võrreldes 1940. aastaga).

Üksikute kaevanduste ja karjääride põlevkivi toodangu osatähtsus ja selle muutumine aastail 1955—1965 kogu Nõukogude Eesti põlevkivi toodangus nähtub alljärgneva tabeli andmeist.

	1955. a.	1957. a.	1960. a.	1965. a.
Käva-2 kaevandus	15,3	16,1	14,9	8,9
Kukruse „	15,8	12,8	10,6	—
Kiviõli „	13,5	13,2	13,1	10,2
Kohtla „	4,2	3,8	4,9	6,4
Ubja „	0,8	0,8	1,2	3,8
Kaevandus nr. 2	8,2	8,8	9,0	6,4
Kaevandus nr. 4	6,8	9,0	9,0	5,6
Kaevandus nr. 6	10,9	9,1	8,8	5,4
Kaevandus nr. 7	—	—	—	6,4
Kaevandus nr. 8	5,8	7,8	8,2	5,6
Kaevandus nr. 10	15,6	14,0	13,6	9,5
Karjäär nr. 1	—	—	—	25,4
Viivikonna karjäär	3,1	4,6	6,7	6,4

Käva-2 kaevandus on juba mõõtmeilt välja kujunenud, mille tõttu toodangu maht eelseisvail aastail märgatavalt ei kasva. Kukruse kaevandus annab rahvamajandusele viimased tonnid põlevkivi 1964. aastal ja lõpetab seejärel oma tegevuse, sest kohalikud põlevkivi varud on ammendatud. Uutest kaevandustest ja karjääridest antakse 1962. aastal ekspluatatsiooni kaevandus nr. 7 ja karjäär nr. 1. Ülejäänud kaevandused ja Viivikonna karjäär rekonstrueeritakse, kusjuures maa-alusel kaevandamisel teostatakse tööprotsesside kompleksne mehhaniseerimine ning kaevandamisel lahtistes karjäärides rakendatakse võimsaid ekskavaatoreid ja rida uusi spetsiaalseid masinaid, millest tähtsaimaks on masin, mis kaevandab põlevkivi kihtide lõikes. Märgitud abinõud võimaldavad tunduvalt tõsta tööviljakust ja alandada põlevkivi omahinda. Kui veel 1957. aastal oli ühe tonni põlevkivi keskmine omahind 34,5 rbl., siis alandatakse karjäärides ühe tonni põlevkivi omahinda 16 rublani.

Põlevkivi tarbimise peasuundadest annab ülevaate alljärgnev tabel.

	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Kogu põlevkivi tarbimine	100,0	100,0	100,0
Sellest:			
Põlevkivi termiliselt töötlev tööstus	38,0	32,1	25,9
Rajoonielektrijaamad	18,9	32,3	44,3
Tsementitehas „Punane Kunda"	1,9	1,5	1,5
Põlevkivigaasitehas Slantsõ linnas	10,8	8,8	5,5
Muud tarbijad	30,4	25,3	18,8

Põlevkivi tarbimine elektrijaamades suureneb 1,5 miljonilt tonnilt 1958. aastal 3,1 miljoni tonnini 1960. aastal ja 6,9 miljoni tonnini 1965. aastal. Alates 1960. aastast kujuneb seejuures suurimaks tarbijaks Balti Soojuselektrijaam.

Seoses tsementitehase „Punane Kunda" rekonstrueerimisega kasvab põlevkivi tarbimine tehases 150 000 tonnilt 1958. aastal 860 000 tonnini 1965. aastal.

Kuigi põlevkivi termiliselt töötleva tööstuse osatähtsus põlevkivi tarbimises langeb, tõuseb absoluutsetes arvudes termiliselt lagundatava põlevkivi kogus 3 miljonilt tonnilt 1958. aastal 4 miljoni tonnini 1965. aastal.

Põlevkivi-keemiatööstuse arendamise suhtes on erakordselt suur tähtsus NLKP Keskkomitee 1958. a. maipleenumi otsusel „Keemiatööstuse arendamise ning eriti sünteetiliste materjalide ja nendest valmistatava produktsiooni tootmise arendamise kiirendamisest elanikkonna ja rahvamajanduse vajaduste rahuldamiseks". Kuna rea aastate jooksul põlevkivi-keemiatööstuse arendamine ametkondlike barjääride tõttu takerdus, siis raken-

dati teadlaste poolt koostatud põlevkiviõli, kamberahjude gaasbensiini ja teiste saaduste töötlemise tehnoloogilist skeemi äärmiselt aeglaselt. Valdavat osa põlevkiviõlist kasutati lihtsalt kütteõlina ja tunduvalt väiksemat osa immutusõlina. Kuivõrd negatiivselt mõjub selline suund põlevkivi-keemiatööstuse majandusliku tegevuse tulemustele, nähtub üksnes sellest, et kütteõli turustatakse 290 rbl. tonn, immutusõli hulgihinnaks on aga 585 rbl. tonn.

Põlevkivi-, kütte- ja immutusõli toodangu dünaamikat 1955. aastaga võrreldes näitavad alljärgnevad protsendid.

	1955. a.	1957. a.	1960. a.	1965. a.
Põlevkiviõli	100,0	109,9	120,4	165,3
Kütteõli	100,0	96,0	84,1	36,8
Immutusõli	100,0	329,3	657,5	869,6

Kuigi kütteõli toodang pidevalt langeb ja immutusõli toodang erakordselt kiiresti kasvab, realiseeritakse veel 1960. aastal 60 protsenti põlevkiviõlist kütteõlina ja 31 protsenti immutusõlina. Märgime võrdluseks, et 1955. aastal ulatus kütteõli osatähtsus 86 protsendini ja immutusõli osatähtsus ainult 5,7 protsendini. Alates 1961. aastast langeb kütteõli osatähtsus otsustavalt ja ulatub 1965. aastal ainult 19 protsendini, sest Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadi koosseisus antakse 1960. aastal ekspluatatsiooni uus põlevkiviõli töötlemise tehas.

Kõige suuremates kogustes teostab põlevkivi utmist nii tänapäeval kui ka tulevikus Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaat. Seitseaastakul Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadi põlevkiviõli toodangu osatähtsus aga mõnevõrra langeb, sest Kiviõli Põlevkivi-keemiakombinaadis ehitatakse 2 uut tunnelahju ja agregaat põlevkivi utmiseks tahke soojuskandjaga. See utmismeetod võimaldab põlevkivi praktiliselt jäägitut kasutamist ja nõuab utteagregaatide ehitamiseks vähem kapitaalmahutusi. Seoses uute tootmisvõimsustega suureneb tunduvalt Kiviõli Põlevkivi-keemiakombinaadi põlevkiviõli toodangu osatähtsus. Kohtla Põlevkivi-keemiakombinaadi erikaal põlevkiviõli üldtoodangus jääb endiselt tähtsusetuks.

Autobensiini toodab Nõukogude Eestis Kiviõli Põlevkivi-keemiakombinaat nii oma kui ka Kohtla Põlevkivi-keemiakombinaadi toorbensiini ja Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadi gaasbensiini baasil. Eelseisvail aastail hakkab samuti Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaat tootma toorbensiini ja sellega varustama Kiviõli Põlevkivi-keemiakombinaati. Seoses aga gaasbensiini töötlemise tsehhi ehitamisega hakkab Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaat sellest tootma väärtuslikke aromaatseid ühendeid, mille tõttu langeb ära Kiviõli Põlevkivi-kee-

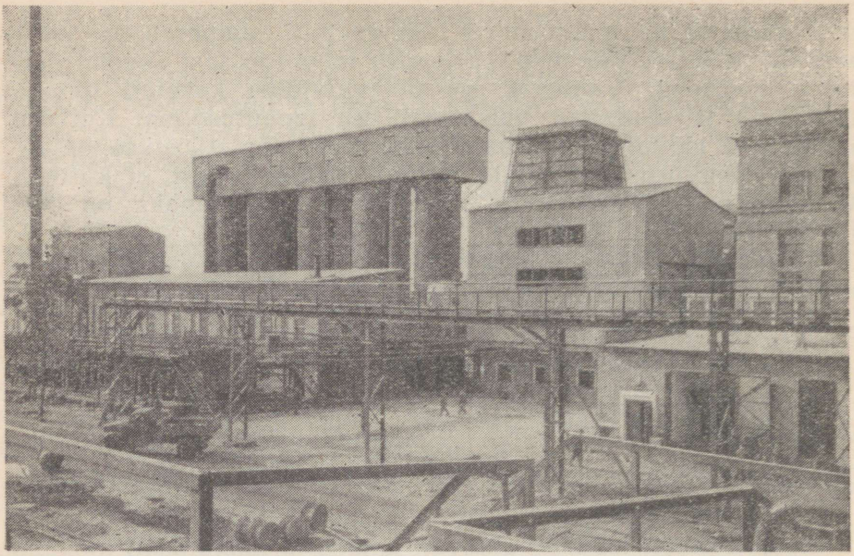

Maardu Keemiakombinaat.

miakombinaadi varustamine gaasbensiiniga. Seoses märgitud nihetega autobensiini tooraine alal suureneb autobensiini tootmine seitseaastakul ainult 1,5-kordseks, kuid rahvamajandusele antakse ühtlasi aromaatseid ühendeid — bensooli, toluooli jt.

Eelseisvail aastail rajatakse veel Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadi koosseisus põlevkiviõli töötlemise tehas, mis hakkab andma rahvamajandusele väärtuslikku formaldehüüdvaiku, ning Kohtla Põlevkivi-keemiakombinaadi juurde karbamiidvaikude tehas ja formaliinitehas.

Eeltoodust järeldub, et Nõukogude Eesti põlevkivi-keemiatööstus annab oma osa sünteetiliste materjalide tootmisel, mille arendamine tagab rasketööstuse edasise tõusu ja uue tooraineallika rahvatarbekaupade tootmiseks.

Eesti NSV keemiatööstuse teine tähtis haru — mineraalväetiste tootmine — baseerub vabariigi põhjaranniku fosforiidilademetel, mida kaevandab ja töötleb Maardu Keemiakombinaat.

Kuni 1955. aastani tootis kombinaat ainult fosforiidijahu, mille väljalase (ümber arvestatult fosforhapendi 19-protsendilisele sisaldusele) tõusis 77 900 tonnilt 1950. aastal 143 200 tonnini 1955. aastal. Viienda viisaastaku viimaseil aastail anti ekspluatatsiooni väävelhappe- ja superfosfaaditsehh ning juba 1956. aastal andis kombinaat põllumajandusele kümneid tuhandeid tonne superfosfaati. 1960. aastal ulatub fosforiidijahu toodang 200 000 tonnini ja superfosfaaditoodang ületab mitmekordselt 1956. aasta taseme.

Seitseaastakul rajatakse Maardu piirkonnas suure võimsusega fosforiidikarjäär, uus fosforiidi rikastamisvabrik ja tsehh granuleeritud superfosfaadi tootmiseks. Seoses uute suurte kapitaalmahutustega mineraalväetiste tööstusesse suureneb seitseaastakul fosforiidijahu ja superfosfaaditoodang 1,6-kordseks, kusjuures osa superfosfaadist antakse granuleeritud superfosfaadina.

Keemiatööstuse teistest harudest esindavad laki- ja värvitööstust Tallinna Lakitööstus ja Tartu Keemiatehas ning rida väiksemaid ettevõtteid. Liimitööstuse ja tarbekeemia alal on peamiseks ettevõtteks Tallinna Keemiakombinaat. Keemiatööstuse ettevõtteks võib lugeda veel Tallinna Farmatseutilist Tehast, kus valmistatakse mitmesuguseid tinktuure, salve, pastasid, lahuseid, segusid, tablette, ravimeid ampullides ja ravimeid pakendis jaemüügiks.

Kütteainetetööstuse harudest käsitlesime juba eespool põlevkivi kaevandamist ja termilist töötlemist kütteõliks. Allpool peatume veel tarbegaasi tootmisel ja turbatööstusel. Küttepuidu varumist vaatleme lühidalt hiljem seoses metsatööstusega.

Tarbegaasi toodavad tänapäeval Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaat ja Tartu Gaasivabrik.

Põlevkivist kõrge kalorsusega tarbegaasi tootmist alustati Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadi gaasivabrikus 1948. aastal. Üheaegselt gaasivabriku esimese järgu väljaehitamisega rajati 203 km pikkune gaasijuhe Kohtla-Järve—Leningrad, millega aidati lahendada kangelaslinna keerulist kütteprobleemi. Järk-järgult anti gaasivabrikus ekspluatatsiooni uued kamberahjud ja suurenes tarbegaasi väljalase, mis võimaldas asuda Tallinna gasifitseerimisele. 1953. a. algul antigi ekspluatatsiooni 150 km pikkune gaasijuhe Kohtla-Järve—Tallinn.

Tarbegaasi tootmise kasvu Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadi gaasivabrikus iseloomustavad alljärgnevad näitajad.

	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Tarbegaasi toodang (milj. m^3)	171,3	387,4	414,2	430,0	510,0
Tarbegaasi toodangu kasv, võrreldes 1950. a. (protsentides)	100,0	226,2	241,8	251,0	297,7

Eelseisvail aastail suureneb tarbegaasi toodang seoses gaasivabriku kamberahjude järkjärgulise ümberladumisega dinas-telliskivile (eriline tulekindel telliskivi).

Tartu Gaasivabrikus toodetakse tarbegaasi ülikoolilinna vajadusteks kivisöe ja põlevkivi segust kuni 1 milj. m^3 aastas.

Eesti NSV gasifitseerimisele on rajatud seega kindel alus, kusjuures see loodi tänu teiste liiduvabariikide tohutule abile nii

võimsa tehnika, vajalike ehitusmaterjalide kui ka spetsialistide kaadri osas.

Turvast toodetakse Nõukogude Eestis frees-, tükk- ja alusturbana.

Freesturba tootmise arenemist tehaste lõikes peegeldavad alljärgneva tabeli andmed.

	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Freesturba toodang üldse vabariigis (tuh. t)	159,0	243,7	173,4	315,0	870,0
Sealhulgas:					
Tootsi Briketitööstus . .	159,0	243,7	173,4	315,0	325,0
Oru Briketitööstus . . .	—	—	—	—	325,0
Lavassaare Turbatööstus	—	—	—	—	50,0
Ellamaa Turbatööstus . .	—	—	—	—	170,0

Tootsi Briketitööstuses on järk-järgult täielikult mehhaniseeritud turbaraba ettevalmistustööd, freesturba tootmis- ja koristustööd. Mehhaniseerimise taset näitab kõige kujukamalt iga töölise kohta hooajal toodetud freesturba kogus, mis 1950. aastal ulatus 932 tonnini ja 1955. aastal tõusis 1816 tonnile. Mehhaniseerimine ei kindlusta aga freesturba toodangu stabiilsust ja kasvu, mis täielikult oleneb ilmastikutingimustest tootmishooajal. Teatavasti on turba tootmise tehnoloogia põhiliseks ülesandeks vee kõrvaldamine turbast, mis on võimeline hoidma endas vett rohkem kui 10 korda oma kaalust. Turba freesimine on selleks kõige progressiivsem meetod, sest freesturvas kujutab endast turbapuru, mille mõõtmed ei ületa 25 mm ja mis seega päikesekiirte mõjul kiiresti ja ühtlaselt kuivab. Kuid Eesti NSV kliimatingimustes on mõnedel aastatel turbahooajal erakordselt rohkesti sademeid, mille tõttu väiksem või suurem kogus freesitud turbast ei kuiva vajaliku 40—45-protsendilise niiskusesisalduseni, on kõlbmatu vallidesse kogumiseks ja ümbervallimiseks auna ning ei võimalda seega saavutada briketi tootmiseks vajalikku freesturba tootmise taset. Tabelist näeme, et halvasti arenes seetõttu freesturba tootmine 1958. aastal, mil freesturba toodang langes madalamale 1955. a. tasemest.

Freesturba briketeerimiseks transporditakse aunadesse kogutud turbapuru briketitehasesse, kus see suure surve all pressitakse kõigile tuntud kõvaks geomeetriliseks kujundiks — briketiks. Freesturba briketeerimine on Tootsi Briketitööstuses samuti täielikult mehhaniseeritud ja ulatub käesoleval ajal kuni 70 000 tonni turbabriketini aastas. Kuid juba 1957. aastal alustati briketitehase rekonstrueerimis- ja laiendamistöödega, millega 1959. aastal tõstetakse Tootsi Briketitööstuse tootmisvõimsus ligemale kahekordseks.

Turbabriketi tootmise arenemist tehaste lõikes näeme alljärgnevast tabelist.

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Turbabriketi toodang üldse vabariigis (tuh. t) . .	33	22	55	61	60	120	250
Sealhulgas:							
Tootsi Briketitööstus . . .	33	22	55	61	60	120	125
Oru Briketitööstus	—	—	—	—	—	—	125

Mehhaniseerimise taset briketi tootmisel iseloomustab kõige paremini briketitoodang aastas iga tööstuslik-tootva töölise kohta, mis 1949. aastal ulatus 764 tonnini ja 1956. aastal 1093 tonnini.

Eespool esitatud kahest tabelist järeldub, et seitseaastakul rajatakse Nõukogude Eestis uusi suuri freesturba ja turbabriketi tootmise ettevõtteid.

Freesturvast hakkab Oru Briketitööstus tootma alates 1963. aastast ja sellest turbabriketti alates 1964. aastast, kusjuures tootmisvõimsuselt kujuneb uus ettevõte võrdseks Tootsi Briketitööstusega.

Ellamaa Turbatööstuse baasil, mis praegu toodab ainult tükkturvast, ehitatakse välja kolmas niisama suure tootmisvõimsusega freesturba ja turbabriketi tehas. 1965. aastal alustab tehas freesturba tootmist, mis järgmisel aastal kuulub briketeerimisele.

Kui 1958. aastal toodeti Eesti NSV-s iga elaniku kohta turbabriketti veidi üle 52 kg, siis 1960. aastal ulatub turbabriketi toodang iga elaniku kohta umbes 100 kg-ni ja 1965. aastal 200 kg-ni.

Tänapäeval ei ole turbabriketil vabariigi küttebilansis veel olulist kohta, kuid seoses uute turbabriketi tehaste rajamisega tõrjub see kõrge kalorsusega kütteaine, mida on hõlpus kasutada, transportida ja säilitada, elutarbelise kütteainena välja tükkturba ja küttepuidu.

Tükkturba tootmist iseloomustavad suuremate spetsialiseeritud ettevõtete lõikes alljärgneva tabeli näitajad.

	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Tükkturba toodang üldse vabariigis (tuh. t) . . .	314,0	257,0	233,5	183,0	229,0
Sealhulgas:					
Lavassaare Turbatööstus	38,9	57,2	58,6	55,0	65,0
Ulila Turbatööstus . . .	49,1	36,0	44,0	20,0	60,0
Lehtse Turbatööstus . .	33,6	26,9	26,6	20,0	30,0
Ellamaa Turbatööstus . .	50,3	62,9	48,0	25,0	25,0

Tükkturba toodang langeb eelseisvail aastail seoses tarbimise vähenemisega, kusjuures selle osatähtsus turbatoodangus üldse langeb 66,4 protsendilt 1950. aastal 20,2 protsendini 1965. aastal.

Arvestades alusturba väärtust aluspõhu asendajana, suureneb alusturba tootmine aastast aastasse. Kui veel kuuendal viisaastakul toodab alusturvast suurematest ettevõtetest ainult Lehtse Turbatööstus, siis alates 1961. aastast hakkab alusturvast tootma Tootsi Briketitööstus ja alates 1962. aastast Lavassaare Turbatööstus. Seoses sellega suureneb alusturba tootmine 6000 tonnilt 1958. aastal 36 000 tonnini 1965. aastal ehk 6-kordseks.

Absoluutsetes arvudes ulatus 1955. aastal Eesti NSV turbatoodang (frees-, tükk- ja alusturvas) 502 000 tonnini, Läti NSV-s 1 266 000 tonnini ja Leedu NSV-s 1 595 000 tonnini.

Ehitustööde ulatuslik kasv ja laialdane industrialiseerimine esitavad suuri nõudeid ehitusmaterjalide tööstusele.

Ehituse edasiseks industrialiseerimiseks laiendatakse eelkõige monteeritavate raudbetoonist ehituskonstruktsioonide ja -detailide tootmist. Absoluutsetes arvudes tähendab see monteeritavate raudbetoonist toodete väljalaske suurenemist 12 000 m^3-lt 1955. aastal 130 000 m^3-ni 1960. aastal ja 230 000 m^3-ni 1965. aastal. Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise reorganiseerimiseni arendasid mitmesuguse alluvusega ehitusorganisatsioonid oma monteeritavate raudbetoonist toodete tehaste ja polügoonide väljaehitamist lubamatult aeglaselt ning kasutasid nende võimsusi objektiivsetel põhjustel erakordselt madalalt ja ebaotstarbekalt, mille tõttu ka ühe m^3 toodete keskmine omahind oli tohutult kõrge, ulatudes sageli plaanilise 365 rubla asemel üle 500 rubla. Nüüd koordineerib ja juhib vabariigi kõigi monteeritavate raudbetoonist toodete tehaste tööd ja väljaehitamist Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Ehituse Valitsus, kelle ülesandeks on ülalmainitud puuduste likvideerimine kõige lühema aja jooksul ning seega otsustavalt tõsta monteeritavate raudbetoonist ehituskonstruktsioonide ja -detailide toodangu mahtu ja kvaliteeti ning alandada omahinda. Sellel teel on saavutatud juba märkimisväärset edu. Kui 1957. aasta esimesel poolel toodeti 25 700 m^3 monteeritavast raudbetoonist tooteid ühe m^3 keskmise omahinnaga 383 rbl. 90 kop., siis 1958. aasta esimesel poolel ulatus toodang 39 500 m^3-ni ja ühe m^3 keskmine omahind oli 362 rubla 61 kopikat.

Ehituse industrialiseerimise ülesanded nõuavad tsementitööstuse kiirendatud arendamist, sest sellega kindlustatakse betooni tootmise tunduv suurenemine. Kuigi Eesti NSV-s on kõrgekvaliteedilise portlandtsemendi tootmiseks suured lubjakivi- ja savivarud, osutati kitsalt ametkondliku asjassesuhtumise tõttu vabariigi tsementitööstuse väljaarendamisele vähe tähelepanu. Alles 1958. aastal alustati tehase „Punane Kunda" rekonstrueerimis- ja laiendamistöödega, mis viiakse lõpule 1963. aastal. 1960. aastal

antakse ekspluatatsiooni esimene uus tehnoloogiline liin, millele 1962. aastal lisandub teine.

Alates 1961. aastast ületab tsementitehase „Punane Kunda" toodang vabariigi vajaduse ja meie vabariigil avaneb võimalus abistada tsementiga teisi liiduvabariike, kus tsementi tootmiseks puuduvad toorained.

Eesti NSV-s on ajalooliselt välja kujunenud savi- ja silikaattellise tööstus, mille arenemist iseloomustavad alljärgneva tabeli näitajad.

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Tellisetoodang üldse (milj. tk.) . .	59,6[1]	19,1	83,8	196,2	253,0	302,5	336,0
Sealhulgas:							
Savitelliseid . .	38,4	13,5	42,3	110,6	104,0	102,5	127,0
Silikaattelliseid .	17,9	5,6	41,5	85,6	149,0	200,0	209,0

1958. aastal toimus Eesti NSV tellisetööstuse struktuuris oluline muudatus. Esmakordselt ületas sel aastal silikaattelliste toodang savitelliste taseme. Tootmisse lülitus nimelt vabariigi kolmas silikaatkivitehas Männikul, mille esialgne tootmisvõimsus (60 miljonit silikaattellist aastas) tõstetakse juba 1959. aastal 100 miljonile silikaattellisele aastas.

Tabeli andmeist näeme telliste juurdekasvu tempo aeglustumist eelseisvail aastail, sest seitseaastakul arendatakse eriti põlevkivituhast ja liivast seinaplokkide tootmist, millel aga lähemalt peatume allpool.

Eesti NSV suuremate tellisetehaste toodangu osatähtsust ja selle muutumist tellisetoodangus üldse näeme alljärgnevast tabelist.

	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Tellisetoodang üldse	100,0	100,0	100,0
Sealhulgas:			
Silikaatkivitehas „Kvarts"[2]	23,6	18,2	17,3
Silikaatkivitehas „Silikaat"	18,2	15,9	14,9
Ehitusmaterjalide tehas „Männiku"	17,1	32,2	29,9
Aseri Tellisetehas	7,5	6,4	8,3
Tallinna Ehitus-keraamika Tehas	8,5	7,8	5,2
Loksa Tellisetehas	5,0	4,0	6,0

[1] 1940. aastal toodeti veel 3,3 miljonit tellist põlevkivituhast.

[2] Alates 1. juunist 1958 „Kvarts" ja „Männiku" ühendati nimetusega ehitusmaterjalide tehas „Männiku", mille toodangu osatähtsus tõuseb 40,7 protsendilt 1958. aastal 50,4 protsendile 1960. aastal ja langeb 47,2 protsendile 1965. aastal, sest seitseaastakul laiendatakse Aseri ja Loksa Tellisetehast, kusjuures 1960. aastaga võrreldes suureneb nende tehaste võimsus 1965. aastal kokku 15,5 miljoni tellise võrra.

Nõukogude Eesti tellisetööstuse kõrget arengutaset iseloomustavad kujukalt alljärgneva tabeli näitajad.

	Tellisetoodang 1956. a. (miljonites tükkides)	Tellisetoodang 1956. a. (iga elaniku kohta tükkides)
NSV Liidus	24900	124
Sealhulgas:		
Valgevene NSV-s	955	119
Leedu NSV-s	266	99
Läti NSV-s	204	102
Eesti NSV-s	205	186

Eesti NSV tellisetehastes ei ole veel küllaldaselt arenenud tellistest plokkide valmistamine ja plokkide pealispinna viimistlemine, mis võimaldaks monteerida hoonete seinu ilma nende töötlemiseta ehitusobjektidel. Tellisetööstus ei tooda veel õõnsaid silikaattelliseid, mis võimaldavad tunduvalt vähendada seinakonstruktsioonide kaalu, alandada lubjakulu ja maksumust.

Väga väikeses mastaabis on Eesti NSV-s siiani arendatud suurte ja väikeste seinaplokkide ning vaheseinaplaatide tootmist. Vahtkukermiidist ja silikaltsiidist seinaplokkide tootmiseks on vabariigis aga rikkalikult tooraineressursse ja tootmiskogemusi.

Seinaplokkide ja -paneelide tootmise järsku kasvu illustreerivad tehaste lõikes alljärgneva tabeli andmed.

	1955. a.	1957. a.	1960. a.	1965. a.
Seinaplokkide ja -paneelide toodang üldse (milj. tingtellistes)	0,6	2,6	46,0	243,0
Sealhulgas:				
Ehitusmaterjalide Katsetehas	0,6	2,6	—	—
Ehitusmaterjalide tehas „Männiku"	—	—	12	12,5
Ahtme Ehitusmaterjalide Kombinaat	—	—	34,0	60,0
Balti Ehitusmaterjalide Kombinaat	—	—	—	170,5

Juba 1958. aastal alustas seinaplokkide tootmist ehitusmaterjalide tehase „Männiku" silikaltsiittoodete tsehh, mille tootmisvõimsus ulatub 12,5 miljonile tingtellisele aastas. 1959. aastal antakse Ahtmes osaliselt ekspluatatsiooni tehas, kus põlevkivituha ja liiva baasil on võimalik aastas toota seinaplokke 60 miljoni tingtellise ulatuses. Narva lähistel alustab 1962. aastal osaliselt tegevust Balti Ehitusmaterjalide Kombinaat, kuhu rajatakse kaks tehnoloogilist liini (kumbki võimsusega 185 000 m^3) põlevkivituhast ja liivast seinaplokkide ja -paneelide tootmiseks. Uued ehitusmaterjalide tööstuse kombinaadid kindlustavad kogu vaba-

riigi ehitustegevust monteeritava seinamaterjaliga, millega otsustavalt vähendatakse ehitatavate hoonete maksumust, suurendatakse mitmekordselt monteeritavuse astet ja tööviljakust.

Monteeritavate raudbetoonist ehituskonstruktsioonide ja -detailide tootmise arendamine nõuab karjäärimajanduse otstarbekat väljakujundamist. Kui kõigist kuludest ehitusmaterjalidele moodustas NSV Liidus ehituskivi, killustiku, kruusa ja liiva maksumus 1955. aastal 14,8 protsenti, siis tõuseb see 1960. aastal umbes 20 protsendile. Mittemaaksete ehitusmaterjalide suur osatähtsus ehitusobjektide maksumuses kohustab looma suuri mehhaniseeritud karjääre, kus nende tootmise omahind kujuneks võimalikult madalaks ja töölise tööviljakus võimalikult kõrgeks. Karjääride killustatus ja mehhaniseerimise senine madal tase viis selleni, et 1955. aastal oli NSV Liidus ehituskivi- ja killustikukarjäärides iga töölise keskmine toodang ainult 501 m^3 ehk üle 5 korra väiksem kui Ameerika Ühendriikides ja 1,8 korda madalam kui Inglismaal. Liiva- ja kruusakarjäärides oli iga töölise toodang 1955. aastal 1011 m^3 ehk samuti üle 5 korra väiksem kui Ameerika Ühendriikides ja 2 korda madalam kui Inglismaal.

Ametkondlike barjääride tõttu murdis peaaegu iga iseseisev ehitusorganisatsioon omaette paekivi ja valmistas oma väikeses killustikusõlmes killustikku. Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasine täiustamine võimaldas likvideerida kitsalt ametkondliku asjassesuhtumise karjäärimajanduse väljaarendamise probleemide lahendamisel. Esmajärjekorras tuleb märkida võimsa karjääri väljaehitamist Maardu või Viivikonna rajoonis, mille tootmisvõimsuseks kujuneb seitseaastaku lõpuks kuni 300 000 m^3 ehituspaekivi ja 650 000 m^3 killustikku aastas. Teine suur karjäär rajatakse Tallinna lähedale Leningradi maantee äärde ehitusmaterjalide kombinaadi „Lasnamägi" karjääri „Lasnamäe Paemurrud" baasil. Eelseisvail aastail rekonstrueeritakse karjäär „Padise Paemurrud", mille tulemusena suureneb karjääri tootmisvõimsus 150 000 m^3-lt killustikult 1958. aastal 350 000 m^3-ni 1961. aastal ja tunduvalt tõuseb tööstusliku lubjakivi väljalase, mida eriti suurtes kogustes tarbivad tselluloosi- ja paberikombinaadid.

Eesti NSV lubjatööstuse erakordselt ulatuslik kasv nähtub alljärgneva tabeli arvudest.

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Lubjatoodang (tuh. t)	37,0	14,1	71,1	104,7	169,4	185,0	258,0
Lubjatoodangu kasv, võrreldes 1940. aastaga (protsentides) .	100,0	38,1	192,1	283,0	458,0	500,0	697,3

Kui 1957. aastani olid lubja põhilisteks tootjateks 3 tehast: Tamsalu, Rakke ja Vasalemma Lubjatehas, mis andsid 1957. aastal kokku 92,8 protsenti lubjatoodangust, siis alates 1958. aastast lisandus neile neljandana ehitusmaterjalide tehase „Männiku" lubjatsehh, mille nelja šahtahju võimsuseks on 60 000 tonni lupja aastas. Kuid selle tehase lubi ei kujuta endast realiseeritavat lupja, vaid see kasutatakse samas tehases silikaattelliste ja silikaltsiittoodete tootmiseks. Eelseisvail aastail viiakse lõpule Tamsalu, Rakke ja Vasalemma Lubjatehase rekonstrueerimine, mille käigus vanad ringahjud asendatakse šahtahjudega. 1960. aastal annavad need neli tehast 96,9 protsenti vabariigi üldisest lubjatoodangust, kusjuures 1965. aastal tõuseb nende toodangu osatähtsus 98,8 protsendile.

Kõige suuremaks lubja tarbijaks on loomulikult ehitustegevus koos remonttöödega, kus iga aasta kulutatakse 50—55 protsenti lubjatoodangust. Silikaattelliste ja silikaltsiittoodete tootmine vajab iga aasta 40—45 protsenti ja tselluloositööstus 5 protsenti lubjatoodangust.

Tähtsamatest katusekattematerjalidest toodetakse Nõukogude Eestis savist ja tsemendist katusekive ja tõrvapappi, millele alates 1962. aastast lisandub eterniit- (asbesttsement-) plaatide tootmine.

Iga-aastane katusekivide toodang ulatub keskmiselt 2,5—3 miljoni tükini, kusjuures tähtsamateks tootjateks on Pärnu ja Sangaste Tellisetehas ning tellisetehas „Võrukivi".

Katusepapi tootmine on koondatud silikaatkivitehase „Silikaat" katusepapi tsehhi (endine katusepapitehas „Järve"). Kui 1940. aastal toodeti Eesti NSV-s katusepappi ainult 944 000 m², siis 1958. aastal ulatus katusepapi toodang 16,5 milj. m²-le ja ületas seega sõjaeelse taseme 17,5-kordselt. Lähemas tulevikus katusepapi toodangut märgatavalt ei suurendata, kuna selle kasutamise ulatus katusekattematerjalina on piiratud ja suureneb mõnevõrra üksnes hüdroisolatsioonimaterjalina.

Seoses tsemenditehase „Punane Kunda" rekonstrueerimise ja laiendamisega ehitatakse Kundasse eterniitplaatide tsehh, mis koosneb kahest tehnoloogilisest liinist, kumbki võimsusega 31 miljonit tingplaati aastas. Esimesed 5 miljonit tingplaati annab tehas ehitusorganisatsioonidele ja individuaalehitajatele 1962. aastal. Märgime, et 1956. aastal toodeti eterniiti lääne majanduspiirkonnas 159,7 miljonit tingplaati, millega ei suudetud aga katta Valgevene NSV, Leedu NSV, Läti NSV ja Eesti NSV vajadusi. Vabariigi nõudmiste rahuldamise kõrval leiavad tsemenditehase „Punane Kunda" eterniitplaadid seega avara turu nendes liiduvabariikides.

Aknaklaasi toodangust Nõukogude Eestis annavad ülevaate järgnevad arvud.

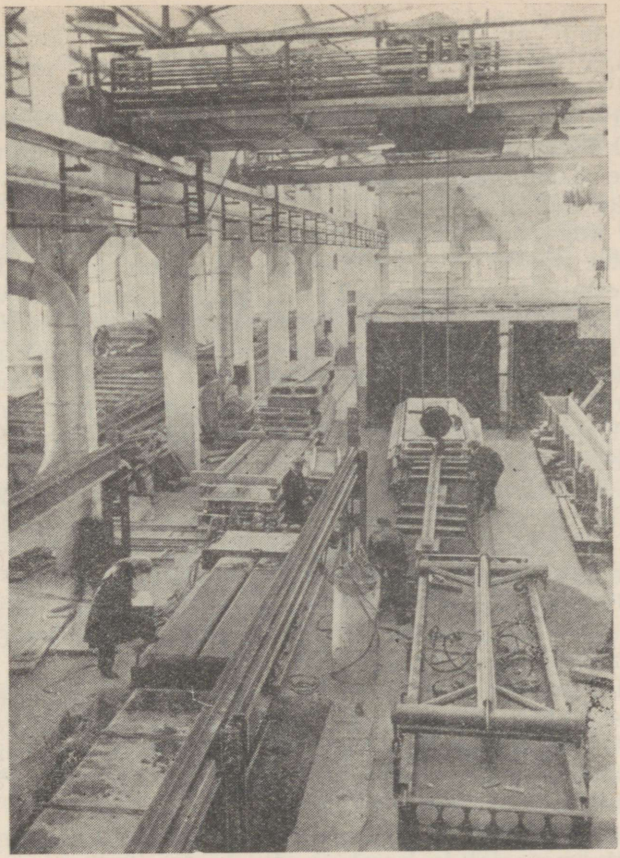

Raudbetoontoodete tehases Lasnamäel.

	1940. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Aknaklaas (tuh. m²) . . .	602	470	920	1512	1670	2000
Aknaklaasi toodangu kasv, võrreldes 1940. aastaga (protsentides)	100,0	78,1	152,8	251,1	277,4	332,2

Aknaklaasi tootmise kõrval katsetas kombinaadi „Järvakandi Tehased" klaasivabrik alates 1956. a. oktoobrikuust kuni 1958. a. aprillikuuni klaasist isoleertorude ja põllutorude tootmisega, kuid need tooted ei leidnud küllaldaselt tarbijaid.

Kombinaadi puidutöötlemise vabriku põhitooteiks on standardmajad, sisseehitatav mööbel, aknaraamid, uksed ja saematerjal.

Põlevkivituhk-sideaineid — harilikku kukermiiti, vääristatud harilikku kukermiiti ja hüdraulilist kukermiiti — toodab ehitusmaterjalide kombinaadi „Lasnamägi" kukermiiditsehh (endine tehas „Kukermiit").

Harilik kukermiit kujutab endast madalamargilist sideainet, mis saadakse põlevkivi restkoldetuha jahvatamisel. Lisades harilikule kukermiidile kuumutatud savi (gliniiti), saadakse vääristatud harilik kukermiit, mille sideainelised omadused on paremad. Väikestes kogustes toodab tehas hüdraulilist kukermiiti, mis saadakse tolmpõlemistuha jahvatamisel ja läheneb omadustelt madalamargilisele tsemendile. Tolmpõlemistuhk tuleb aga vedada Tallinna Kohtla-Järve Soojuselektrijaamast. Restkoldetuhaga varustab tehast Tallinna Soojuselektrijaam.

Harilikku ja harilikku vääristatud kukermiiti kasutatakse peamiselt müüri- ja krohvimörtide valmistamiseks ning hüdraulilist kukermiiti vahtkukermiidist plokkide ja plaatide tootmiseks.

Seitseaastaku lõpul hakkab põlevkivituhk-sideaineid tootma veel Balti Ehitusmaterjalide Kombinaat, millega mitut liiki kukermiidi toodang suureneb 43 100 tonnilt 1958. aastal 184 000 tonnini 1965. aastal ehk 4,3 korda.

Põlevkivi poolkoksist ja kivisöekoksist hakkas alates 1958. aasta lõpust Kohtla Mineraalvati Tehas tootma mineraalvatti. Kui 1959. aastal toodetakse mineraalvatti ainult 38 000 m^3, siis 1965. aastaks tõuseb tehase võimsus vähemalt 100 000 m^3-le väärtuslikule isolatsioonimaterjalile aastas.

Puitplaate (puitvillast ja tsemendist) toodab käesoleval ajal üksnes ehitusmaterjalide kombinaadi „Lasnamägi" vastav tsehh (endine tehas „TEP"), kusjuures tsehhi tootmisvõimsus ulatub 400 000 m^2-ni aastas. Seitseaastaku esimestel aastatel tsehh rekonstrueeritakse ja laiendatakse, mille tulemusena tootmisvõimsus suureneb kahekordseks.

Alates 1962. aastast hakkab Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrik tootma puit-laastplaate ning Kehra Tselluloosi- ja Paberikombinaat puit-kiudplaate.

Elektri-installatsioonitooteid tootsid tehased „Elektrometall" ja „Presto" Tallinnas ning toodab Tartu Keraamikatehas.

Tehas „Elektrometall" püüdis spetsialiseeruda niiskuskindlate harutooside, krohvipealsete ja krohvialuste liht- ja grupilülitite ning valgustusarmatuuride tootmisele.

Tehas „Presto" kasvas nagu tehas „Elektrometallgi" välja tööndusliikust artellist, kuid tema tootmisprofiilis esines veel killustatus, mis oli omane paljudele tööndusKooperatsiooni artellidele. Elektri-installatsioonitoodete kõrval valmistas tehas 30—40 miljonit bakeliitnööpi, ligemale 200 000 taskulambikesta ja rohkem kui 100 000 habemeajamisaparaati.

Tehaste „Elektrometall" ja „Presto" tootmisvõimsuste parema kasutamise ja nende tehaste spetsialiseerimise eesmärgil ühendati nad 1959. a. algul plastmasstoodete tehaseks „Estoplast".

Tartu Keraamikatehas on spetsialiseerunud keraamiliste elektri-installatsioonitoodete ja lehtterasest harukarpide tootmisele.

Kui 1955. aastal toodeti elektri-installatsioonitooteid ainult 2,8 miljoni rbl. eest, siis 1960. aastal suureneb toodang 17 milj. rublale ehk 6,1-kordseks ja 1965. aastal 40 milj. rublale ehk 14,3-kordseks.

Esitasime eespool põhijooni Eesti NSV ehitusmaterjalide tööstuse arenemisest. Küsimuste ring sellega loomulikult ei sulgu, kuid põhjalikum käsitlus ületab käesoleva teose ulatuse.

Metsa-, puidu-, tselluloosi- ja paberitööstuse arengu tempo oleneb esmajoones kohaliku metsamaterjali ressurssidest. Kuna Saksa okupatsiooni aastail Nõukogude Eesti metsi rängalt laastati ja metsaraie ületab käesoleva ajani juurdekasvu, siis on vabariigi metsafond tunduvalt vähenenud. Kui neljandal viisaastakul ulatus metsaraie aastas keskmiselt 2,1 miljoni tihumeetrini, siis viiendal viisaastakul oli keskmine metsaraie aastas 2,3 miljonit tihumeetrit. Aastail 1956—1960 püsib metsaraie ligikaudu samal tasemel. Alates 1961. aastast vähendatakse iga-aastast metsaraiet üksnes vabariigi metsatööstuskeskuste osas vähemalt 500 000 tihumeetri võrra, millega luuakse tingimused vabariigi metsafondi taastamiseks.

Eesti NSV metsatööstuse toodangu mahu iseloomustamiseks esitame veel andmed metsamaterjali, sealhulgas tarbe- ja küttepuidu väljaveo kohta aastail 1940—1957.

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1956. a.	1957. a.
Metsamaterjali väljavedu (tuh. tm)	1348	1687	1908	2429	2505	2559
Sealhulgas: tarbepuidu väljavedu (tuh. tm)	914	883	1098	1632	1697	1710
küttepuidu väljavedu (tuh. tm)	434	804	810	797	808	849
Metsamaterjali väljaveo kasv, võrreldes 1940. aastaga (protsentides) . . .	100,0	125,1	141,5	180,2	185,8	189,8
Tarbepuidu osatähtsus metsamaterjalide väljaveos (protsentides)	67,8	52,3	57,5	67,2	67,7	66,8

1957. aastal ületas metsamaterjali väljavedu 1940. a. taseme seega ligemale 1,9-kordselt. Võrreldes 1945. a. tasemega, suurenes tunduvalt tarbepuidu väljatulek, mis näitab suunda metsamaterjali paremale kasutamisele.

Metsamaterjali väljavedu süsteemide lõikes nähtub alljärgnevast tabelist, kus üksikute süsteemide osatähtsus 1957. aastal on väljendatud protsentides üldkogusest.

	1957. a.
Metsamaterjali väljavedu üldse	100,0
Sealhulgas:	
Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogule alluv tööstus	42,3
Kohalikele nõukogudele alluv tööstus	5,7
Liidulis-vabariiklikele ja vabariiklikele ministeeriumidele alluv tööstus	14,6
Üleliiduline tööstus	1,3
Kolhooside tööstus	36,1

Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu metsatöötlemise ettevõtetes — Rakvere, Tartu, Türi, Viljandi ja Võru Metsatööstuskeskuses ning Pärnu Metsakombinaadis ulatus seejuures tarbepuidu osatähtsus keskmiselt 71,7 protsendini, teistes süsteemides kokku aga keskmiselt ainult 63,2 protsendini.

Sortimendilt kujutas teiste süsteemide tarbepuit endast üksnes ehituspalke koos peenümarmaterjaliga ja saepalke. Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu metsatöötlemise ettevõtete tarbepuidu kogusest moodustasid aga ehituspalgid koos peenümarmaterjaliga ja saepalgid ainult 57,1 protsenti, kuna 22 protsendi ulatuses anti tselluloosi- ja paberitööstusele paberipuid, 8 protsendi ulatuses kaevandustele toestuspuid, 5,6 protsendi ulatuses vineeritööstusele vineeripakke, 3,1 protsendi ulatuses tikupakke ja 4,2 protsendi ulatuses muid tarbepuidu liike. Nende kogustega rahuldati vabariigi kaevanduste, vineeri- ja tikutööstuse vajadused. Tselluloosi- ja paberitööstuse vajadusest kaeti kohalike paberipuudega aga vähem kui üks kolmandik.

Eelseisvail aastail on metsatööstuse peaülesandeks tööde kompleksne mehhaniseerimine, kusjuures erilist tähelepanu osutatakse sorteerimis- ja virnastamistööde mehhaniseerimisele ladudes ning peale- ja mahalaadimistööde mehhaniseerimise taseme tõstmisele.

Seoses metsa ülestöötamise mahu vähenemisega alates 1961. aastast langeb samuti saematerjalide tootmise ulatus lauatehastes ja saeveskites, mis 1956. aastal ületas juba 2,3-kordselt 1940. a. taseme. Kui siiani veetakse vabariigi saematerjali vajaduste rahuldamiseks Vene NFSV-st sisse saepalke, mis kohalikes lauatehastes ja saeveskites töödeldakse vajalikuks saematerjaliks, siis lähemail aastail kindlustatakse vabariiki otseselt saematerjaliga ning kohalike lauatehaste ja saeveskite ülesandeks jääb vaid kohaliku metsamaterjali töötlemine.

Eesti NSV tselluloosi- ja paberitööstus koosneb viiest ettevõttest — Tallinna V. Kingissepa nim. Tselluloosi- ja Paberi-

kombinaadist, mille koosseisu kuulub ühtlasi endine Joaveski Papivabrik, Kehra Tselluloosi- ja Paberikombinaadist, Tallinna Paberivabrikust, Kohila Paberivabrikust ja Räpina Paberivabrikust.

Tselluloositoodangu kasvu 1955. aastaga võrreldes väljendavad protsentides alljärgnevad näitajad.

1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
100,0	119,7	124,1	145,6

Kuna tselluloositööstus baseerub põhiliselt sisseveetaval tooraainel, siis projekteeritakse toodangu kasv peamiselt tooraine paremast kasutamisest lähtudes.

Paberitoodangu kasvust annavad ülevaate alljärgnevad andmed.

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Paberitoodang (tuh. tonnides)	21,6	8,1	37,7	51,4	88,8	91,0	119,0

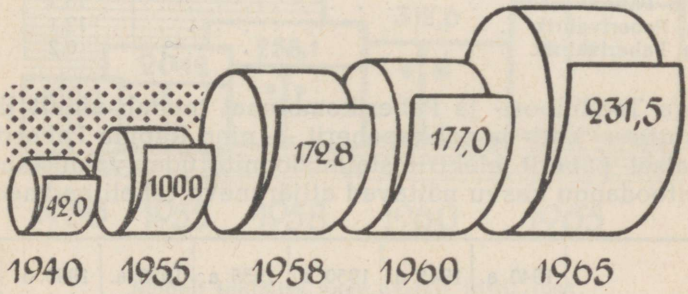

Paberi tootmise kasv aastail 1940—1965 (protsentides, võrreldes 1955. aastaga).

Paberitööstuses suurendatakse eelkõige kõrgekvaliteediliste paberisortide — sügavtrüki-, pärgament- ja litograafiapaberi tootmist. Ajalehepaberi tootmine viiakse niisugusele tasemele, mis katab vabariigi vajadused.

Huvitav on märkida, et kui kodanliku Eesti tselluloosi- ja paberitööstuses moodustas paberitoodangu osatähtsus tselluloosi- ja paberitoodangus kokku ligikaudu 20 protsenti, siis Nõukogude Eesti tselluloosi- ja paberitööstuses suureneb pidevalt paberi-

toodangu osatähtsus, ületades 1965. aastal tselluloosi tootmise taseme 3,5 protsendi võrra. See näitab kujukalt, et kodanlikus Eestis orienteerus tselluloosi- ja paberitööstus pleegitamata tselluloosi kui tooraine tootmisele, mida Saksamaale ja Inglismaale välja veeti. Nõukogude Eesti tselluloosi- ja paberitööstuses on aga täiesti vastupidine arenemissuund, mille eesmärgiks on väärtusliku valmistoodangu andmine rahvamajandusele.

Arvestades järjest suurenevat nõudmist tapeedi järele, hakati alates 1958. aastast Tallinnas V. Kingissepa nim. Tselluloosi- ja Paberikombinaadis valmistama mitmesugustes mustrites ja värvitoonides tapeeti. Kui 1959. aastal toodetakse ühel masinal üks miljon tapeedirulli, siis alates 1960. aastast valmistatakse tapeeti juba kahel masinal ja vähemalt kaks miljonit rulli aastas.

Üksikute tehaste osatähtsus 1957. ja 1958. aasta paberitoodangus nähtub alljärgnevast tabelist.

	Paberitoodang (protsentides)	
	1957. a.	1958. a.
Paberitoodang üldse	100,0	100,0
Sealhulgas:		
Kehra Tselluloosi- ja Paberikombinaat	42,4	42,5
Tallinna V. Kingissepa nim. Tselluloosi- ja Paberikombinaat	29,1	30,1
Tallinna Paberivabrik	16,2	15,8
Kohila Paberivabrik	12,1	11,5
Räpina Paberivabrik	0,2	0,1

Kehra Tselluloosi- ja Paberikombinaat toodab ainult lihtsaid paberisorte — koti- ja pakkepaberit — ning Räpina Paberivabrik spetsiaalset paberit elektriinstallatsioonitorude valmistamiseks.

Papitoodangu kasvu näitavad alljärgneva tabeli andmed.

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Papitoodang (tuh. tonnides)	1,0	1,0	2,6	4,2	4,5	4,8	6,2
Papitoodangu kasv, võrreldes 1955. aastaga (protsentides)	23,8	23,8	61,9	100,0	107,1	114,3	147,6

Papitoodangust moodustas 1958. aastal Räpina Paberivabriku katusepapp 67,5 protsenti ja endise Joaveski Papivabriku karbipapp 32,5 protsenti. Peale selle toodeti Tallinna V. Kingissepa nim. Tselluloosi- ja Paberikombinaadis 1958. aastal 3482 tonni gofreeritud pappi taara- ja ehituspapiks, kuid papitoodangu hulka

seda ei arvestata, sest gofreeritud papp kujutab endast paberitoodet.

Tähtsamatest paberitoodetest tuleb märkida veel koolivihikuid ja ümbrikke, mida Tallinna Paberivabrik (alates 1958. a. II kvartalist kuulub vihikuvabrik „Murrang" tsehhina Tallinna Paberivabriku koosseisu) toodab vastavalt 16 miljonit ja 127 miljonit tükki aastas.

Arvestades paberi defitsiiti Nõukogude Liidus, veab Eesti NSV paberit teistesse liiduvabariikidesse, mistõttu paberi tarbimine aastas on Eesti NSV-s umbes kolm korda väiksem tootmisest ega võimalda veel rahuldada vajadusi.

Arvestades elanikkonna materiaalse heaolu pidevat kasvu, osutatakse Nõukogude Eestis erilist tähelepanu mööblitööstuse väljaarendamisele, mida näitavad alljärgnevad arvud.

	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Mööblitoodang (milj. rbl.) .	54,7	111,7	141,2	171,0	231,0

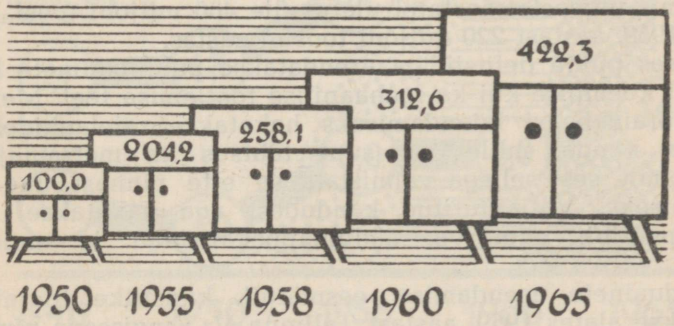

Mööbli tootmise kasv aastail 1950—1965 (protsentides, võrreldes 1950. aastaga).

Suurematekс mööbli tootjateks on Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu viis mööblivabrikut — Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrik, „Hoog", „Standard", „Puit" ja Narva Mööblivabrik, mis 1958. aastal andsid 60,6 protsenti vabariigi mööblitoodangust ja mille osatähtsus 1965. aastal tõuseb 71 protsendini. Üksnes Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrik andis 1958. aastal 43,6 protsenti kogu Nõukogude Eesti mööblitoodangust.

Tähtsamatest mööbliesemetest toodeti 1957. aastal 252 600 tooli ja tugitooli, 48 200 mitmesugust lauda, 34 300 mitut tüüpi

kappi, 3600 puhvetkappi, 14 300 diivanit ja kušetti ning 6600 garnituurkomplekti.

Mööblitoodangult iga elaniku kohta asus Eesti NSV 1956. aastal 107 rublaga liiduvabariikide hulgas teisel kohal, jäädes maha ainult Läti NSV-st, kus iga elaniku kohta toodeti mööblit 113 rubla eest.

Eelseisvail aastail spetsialiseeritakse mööblivabrikud kvaliteetse ja moodsa mööbli tootmiseks, kusjuures eksperimentaalvabrikus „Standard" konstrueeritakse ja toodetakse eelnevalt väikeseerialiselt uusi mööblitüüpe, mis antakse üle kaubandusvõrku ostjaskonnale seisukoha võtmiseks. Alles kiitva hinnangu korral asutakse spetsialiseeritud vabrikutes uue toodangu massilisele juurutamisele.

Mööbli väljalaske suurendamisega on vahetult seoses vineeri tootmise arendamine Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrikus, mis sõja-aastail peaaegu täielikult purustati. Kui 1945. aastal suutis vabrik anda rahvamajandusele ainult 3500 m^3 vineeri, siis 1958. aastal ulatus vineeritoodang 17 907 m^3-ni ja tõuseb seitseaastaku lõpul seoses uue vineeritsehhi väljaehitamisega 35 000 m^3-ni.

Tuletikutööstuse alal töötas 1958. a. maikuuni kaks vabrikut — Tallinna ja Viljandi Tuletikuvabrik. Seoses tuletikkude küllusega Tallinna Tuletikuvabrik likvideeriti ja tuletikkude toodang, mis viimastel aastatel ulatus üle 400 miljoni toosi, langeb alates 1959. aastast 220 miljoni toosini aastas.

Seoses puidu defitsiidiga arendatakse puidujäätmete kasutamist nii keemilise kui ka mehaanilise töötlemise teel. Metsakeemia toorainebaasi laiendamiseks hakatakse raielankidel välja juurima kände, millel on suur tähtsus ka metsamajanduse seisukohalt, sest sellega valmistatakse ette pinnast uue metsa istutamiseks. Väljajuuritud kändudest aga hakatakse tootma toortärpentini, puutõrva, äädikhappekaltsiumi ja muid tooteid.

Toiduainete asendamise eesmärgil kunstlike toorainetega hakatakse alates 1959. aastast Tallinna V. Kingissepa nim. Tselluloosi- ja Paberikombinaadis valmistama tselluloosi tootmisel tekkivast uhteveest söödapärmi, mis on tõhusaks täienduseks kiiresti areneva karjakasvatuse söödabaasile.

Arvestades elanikkonna sissetuleku suurenemist, kasvab aasta-aastalt nõudmine kergetööstuse toodete järele mitte üksnes koguseliselt, vaid eriti sortimendi ja kvaliteedi osas. Seoses sellega seisab kergetööstuse ees ülesanne pidevalt suurendada riide, trikootoodete, sukkade ja sokkide, õmblustoodete, jalatsite ja teiste tööstuskaupade väljalaset, laiendada küllaldaselt sortimenti ja tõsta kvaliteeti.

Parema ülevaate saamiseks käsitleme eraldi tekstiilitööstust ning naha- ja jalatsitööstust kui Nõukogude Eesti kergetööstuse tähtsamaid harusid ja peatume lõpuks lühidalt kergetööstuse muude harude suurematel ettevõtetel.

Vabariigi tekstiilitööstuse toodete väljalaset aastail 1940—1965 iseloomustavad alljärgnevad näitajad.

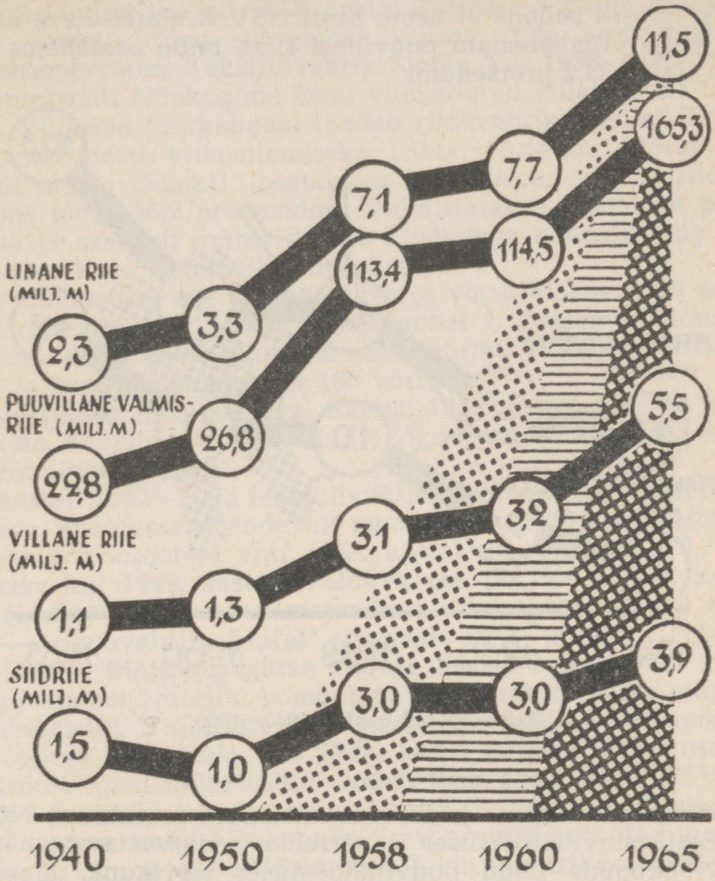

Riidetoodang aastail 1940—1965.

1958. aastal toodeti Nõukogude Eestis puuvillast valmisriiet ligemale 5 korda rohkem kui 1940. aastal. Puuvillase valmisriide toodangust andsid 1958. aastal Lenini ordenit omav puuvillakombinaat Kreenholmi Manufaktuur 55,1 protsenti, puuvillakombinaat Balti Manufaktuur 15,7 protsenti ja 1. Detsembri nim. Tekstiilivabrik 29,2 protsenti. Tähtsamatest riidesortidest valmistatakse mitmesugust pesuriiet, sitsriiet, satiini, bjassi, dekoratiivriiet, kleidiriiet, käterätiriiet, tehnilist riiet jne.

Tulevikuperspektiivis on Kreenholmi Manufaktuuri ajaloolise Georgi vabriku taastamine, kus 1962. aastal lülitub tootmisesse

72 700 ketrusvärtnat ja 1964. aastal 234 kudumistelge gobeläänriide valmistamiseks, ning aastail 1961—1964 viimistlusvabriku ehitamine, mille võimsuseks kujuneb 300 000 m valmisriiet ööpäevas. Seoses sellega ei veeta Eesti NSV-st alates 1965. aastast enam välja viimistlemata puuvillast riiet, mille osatähtsus 1957. aastal ulatus 33,2 protsendini.

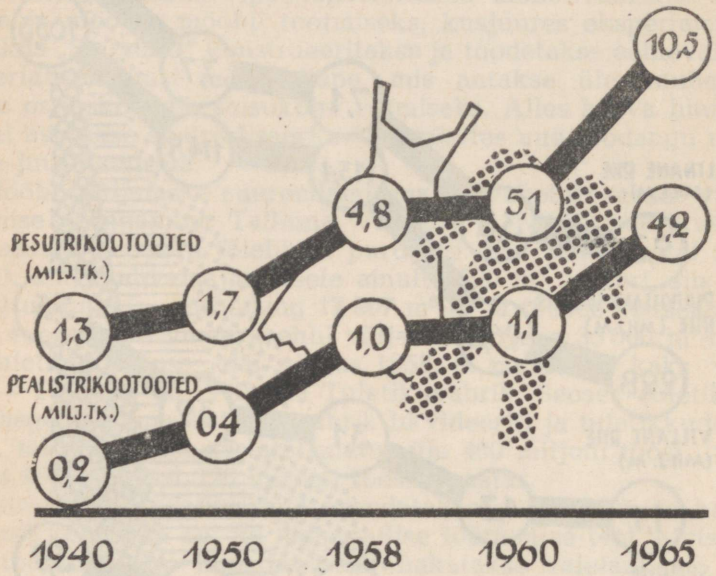

Trikootooted aastail 1940—1965.

Analüüsides ketrus- ja kudumisseadmete tootlikkust Nõukogude Eesti puuvillatööstuses ja võrreldes seda vastavate näitajatega Nõukogude Liidu puuvillatööstuses tervikuna, näeme, et 1955. aastal oli Nõukogude Eesti puuvillatööstuses 1000 värtna tootlikkus tunnis 566 kg/nr. ja Nõukogude Liidu puuvillatööstuses tervikuna 638 kg/nr. Ühe kudumistelje tootlikkus tunnis oli vastavalt 9610 ja 10 592 koelööki. Esitatud arvudest järeldub, et Nõukogude Eesti puuvillatööstuse ülesandeks on üleliiduliste keskmiste tehnilis-majanduslike näitajate taseme saavutamine ja nende ületamine võimalikult lühema ajavahemiku jooksul.

Linatööstuses töötab 7 toorlinavabrikut ning 3 linaketramise ja -kudumise vabrikut. Linast riiet toodeti 1958. aastal 3,1 korda rohkem kui 1940. aastal, kusjuures 41,5 protsenti toodangust andis linakudumise vabrik „Bolševik" Mõisakülas, 36,8 protsenti Pärnu Linaketramise ja -kudumise Vabrik ning 21,6 protsenti Viljandi Linaketramise ja -kudumise Vabrik. Põhiliseks sortimendiks on mitmesugused pesuriided ja tehnilised kangad.

Linase riide väljalaske suurendamiseks täiendatakse aastail 1960—1965 eelmärgitud kolme linaketramise ja -kudumise vabriku seadmete parki 4700 ketrusvärtna ja 210 kudumisteljega.

Villast riiet toodeti 1958. aastal ligemale 3 korda rohkem kui 1940. aastal. Kõige suuremaks villase riide valmistajaks on 1. Detsembri nim. Tekstiilivabrik Sindis, kus 1958. aastal toodeti 63,8 protsenti Nõukogude Eesti viimistletud villase riide toodangust. Villaseid toorkangaid toodab riidevabrik „Keila" Tallinnas ja annab need viimistlemiseks trikoovabrikule „Marat". 1958. aastal ulatus „Marati" osatähtsus viimistletud villase riide toodangus üldse 36,2 protsendini. Valmistatakse peamiselt puhtvillaliste ja osaliselt mittevillaliste kiududega kangaid ning kõrgekvaliteedilisest kammvill-lõngast riiet.

Villatööstuse alal laiendatakse ja varustatakse uute seadmetega riidevabrikut „Keila" ja ajaloolist 1. Detsembri nim. Tekstiilivabrikut. Kokku suureneb neis vabrikutes ketrusvärtnate arv 5400 ja kudumistelgede arv 160 võrra.

Võrreldes 1940. aastaga, toodeti 1958. aastal siidriiet 2 korda rohkem, kusjuures viimistletud siidkangaid andis ainult tekstiilivabrik „Punane Koit".

Aastail 1962—1963 tekstiilivabrik „Punane Koit" rekonstrueeritakse, kusjuures täiendavalt monteeritakse 56 kudumistelge.

Pesutrikootooteid anti 1958. aastal elanikkonnale 3,7 korda rohkem kui 1940. aastal. Valdava osa (77,1%) sellest kogusest tootsid Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogule alluvad ettevõtted — trikoovabrik „Marat" (ligemale 70%) ja Pärnu Trikoovabrik (7,1%). Märkimisväärse koguse lisasid sellele veel tööndusкooperatsiooni artellid ja mõninga täienduse kohaliku majanduse kombinaadid. Vajalikku tähelepanu osutatakse seejuures laste trikoopesu tootmisele, mis 1957. aastal hõlmas üldkogusest 28,9 protsenti. Iga elaniku kohta toodeti 1955. aastal Eesti NSV-s ligemale 4 pesutrikootoodet, mis 2,3-kordselt ületas üleliidulise keskmise taseme, kuigi Nõukogude Eesti pesutrikootooted moodustasid vaid 1,2 protsenti Nõukogude Liidu pesutrikootoodete väljalaskest.

Pealistrikooesemete toodang ületas 1958. aastal 5-kordselt 1940. a. taseme. Trikoovabriku „Marat" üleliidulise tunnustuse võitnud märki kandis neist 66 protsenti. Lastesortimendile langes seejuures veelgi suurem erikaal.

Trikootööstuse osas ehitatakse aastail 1958—1961 välja trikoovabrik „Marat", mille tootmisvõimsus suureneb seega aastas 5 miljoni pesutrikoo- ja 0,9 miljoni pealistrikootoote võrra. Uus pealistrikooesemete vabrik ehitatakse aastail 1961—1962 Sillamäele, millega vähemalt 2,5 miljoni eseme võrra aastas veelgi suureneb trikootööstuse toodang. Samuti laiendatakse ja rekonstrueeritakse väiksemaid trikoovabrikuid.

Võrreldes 1940. aastaga, anti 1958. aastal elanikkonnale üle 5 korra rohkem paare sukki ja sokke. Sellest kogusest tootsid

tekstiilivabrik „Punane Koit" 92,9 protsenti, tööndusko-operatsiooni artellid 5,6 protsenti ja kohaliku majanduse kombinaadid 1,5 protsenti.

Tekstiilitööstuse kõrval areneb Nõukogude Eestis kiire tempoga õmblustööstus. Ülevaate selle tööstusharu tähtsamatest toodanguliikidest ja nende väljalaske suurenemisest viimastel aastatel annavad alljärgneva tabeli näitajad.

	1956. a.	1957. a.	Kasv, võrreldes 1956. aastaga (protsentides)
Villased palitud ja poolpalitud (tuh. tk.)	143	195	136,4
Sealhulgas: lastepalitud	22	40	181,8
Villased ülikonnad (tuh. tk.)	81	136	167,9
Sealhulgas: poeglaste ülikonnad	12	25	208,3
Villased kleidid (tuh. tk.)	42	39	92,9
Sealhulgas: tütarlaste kleidid	4	4	100,0
Villased püksid (tuh. tk.)	106	122	115,1
Sealhulgas: poeglaste püksid	10	22	220,0
Puuvillased kleidid (tuh. tk.)	40	54	135,0
Sealhulgas: tütarlaste kleidid	16	29	181,3
Siidmantlid ja -jakid (tuh. tk.)	95	161	169,5

Kui õmblustoodete väljalase kasvab üldiselt kiiresti, siis veelgi kiiremini kasvab lastesortimendi väljalase, mille järele on erakordselt suur nõudmine. Toodangu langus villaste kleitide alal on sõltuvuses moeküsimustest ja seoses sellega suunast puuvillasele materjalile.

Suurematekst õmblustööstuse ettevõteteks on Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogule alluvad viis õmblusvabrikut. Näiteks villaste palitute ja poolpalitute (joppide) 1957. a. väljalaskest andsid Tallinna Õmbluskombinaat 29,8 protsenti, Tallinna Õmblusvabrik 15,4 protsenti ja õmblusvabrik „Võit" 14,8 protsenti ning kohaliku majanduse kombinaadid ja tööndusko-operatsiooni artellid kokku 40 protsenti. Villastest ülikondadest valmistasid Tallinna Õmbluskombinaat 66,2 protsenti ja Tallinna Õmblusvabrik 26,5 protsenti ning teiste süsteemide ettevõtted seega ainult 7,3 protsenti.

Eelseisvail aastail suurendatakse õmblustoodete väljalaset tunduvalt. 1959. aastal valmib Tallinnas uus ajakohane õmblusvabrik, mille 290 universaalset õmblusmasinat võimaldavad aastas valmistada õmblustooteid töötlemishinnas orienteeruvalt 15 miljoni rubla eest. Seitseaastakul rajatakse õmblustoodete detailide ja spetsiaalsete tööriietusesemete vabrik, mille järele

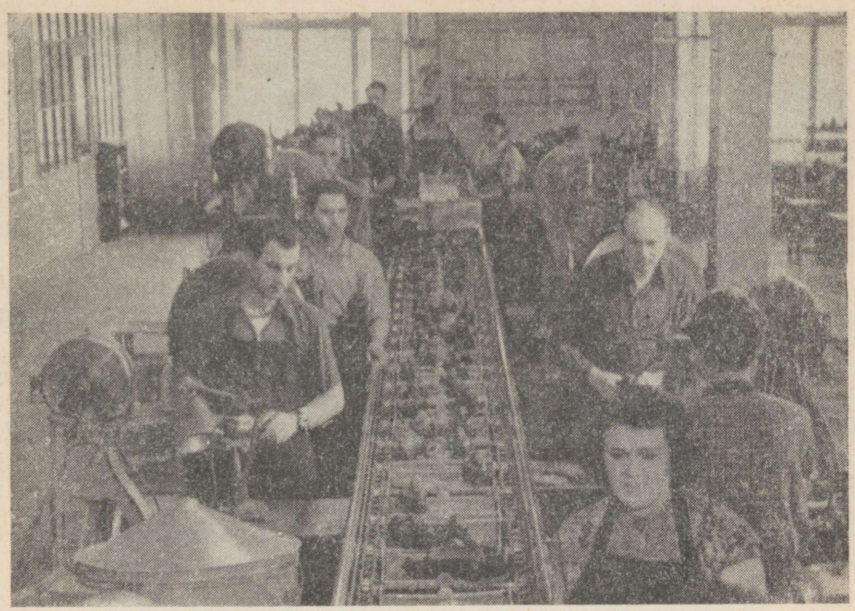

Tehas „Kommunaar" on vabariigi suurimaks naha- ja jalatsitööstuse ettevõtteks.

tuntakse suurt puudust. Neist organiseeritakse viimane Kiviõlis ja alustab tootmist juba 1959. aastal. Seoses uute vabrikute käikulaskmisega suureneb õmblustoodete väljalase töötlemishinnas 62,5 miljonilt rublalt 1957. aastal 88 miljoni rublani 1960. aastal ja 104 miljoni rublani 1965. aastal.

Õmblustööstuse hulka tuleb arvata veel Tallinna Õmblus- ja Karusnahavabrik, kus (peamiselt küülikunahast) valmistatakse laste ja naiste kasukaid, kraesid ja mütse. Seitseaastakul vabrik rekonstrueeritakse, mille tulemusena karusnahatoodete väljalase tõuseb 31 miljonilt rublalt 1957. aastal 50 miljoni rublani 1965. aastal.

Naha- ja jalatsitööstuse tähtsamate toodanguliikide väljalase aastail 1940—1965 nähtub alljärgnevaist andmeist.

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1957. a.	1960. a.	1965. a.
Alusnahad (tonnides) . . .	500	292	508	747	836	1010	1650
Pealisnahad (milj. dm^2) . .	11,5	16,0	30,9	48,6	61,8	74	105
Nahkjalatsid (tuh. paarides)	599	433	1191	2180	2436	3625	4055
Viltjalatsid (tuh. paarides) .	30	51	128	125	158	154	228
Kummijalatsid (tuh. paarides)	137	85	1031	1096	1676	1825	2000

Alusnahka toodeti seega 1957. aastal ligemale 1,7 korda ja pealisnahka üle 9 korra rohkem kui 1940. aastal. Valdava osa (89,5%) alusnahast andis naha- ja jalatsite kombinaat „Kommunaar". Pealisnaha suuremaks tootjaks oli samuti „Kommunaar", mille osatähtsus ulatus 45 protsendini. Pärnu nahavabrik „Kroom" andis 28 protsenti ning Tartu Naha- ja Jalatsite Kombinaat ainult 1,8 protsenti pealisnaha toodangust. Küllaltki märkimisväärse koguse tootsid aga kohaliku majanduse kombinaadid (17%) ja tööndusskooperatsiooni artellid (8,2%).

NSV Liidu alusnaha toodangust andsid 1955. aastal Eesti NSV naha- ja jalatsitööstuse ettevõtted aga ainult 0,88 protsenti ning pealisnaha toodangust 0,86 protsenti.

Nahkjalatsite tootmisel ületati 1957. aastal sõjaeelne tase 4,1-kordselt, kummijalatsite tootmisel 12,2-kordselt ja viltjalatsite tootmisel 5,3-kordselt. Nahkjalatsite tootmise ulatusest 1957. aastal üksikute ettevõtete lõikes annavad ülevaate alljärgnevad arvud.

	1957. a.
Nahkjalatsite tootmine üldse (protsentides) . . .	100,0
Sealhulgas:	
Rahvamajanduse Nõukogu ettevõtted	81,8
Neist:	
naha- ja jalatsite kombinaat „Kommunaar" . .	39,5
Tartu Naha- ja Jalatsite Kombinaat	24,8
jalatsite vabrik „Aktiiv"	13,8
nahavabrik „Kroom"	3,7
Kohaliku majanduse kombinaadid	8,6
Tööndusskooperatsiooni artellid	9,5
Üleliidulise alluvusega tööstus	0,1

Kummijalatseid (kalosse, botikuid, säärikuid, tenniseid ja spordikingi) toodab Nõukogude Eestis ainult jalatsi- ja kummivabrik „Põhjala".

Viltjalatsite tootmisega tegelevad mõningad kohaliku majanduse kombinaadid ja tarbijate kooperatiivide tööstuskombinaadid.

Seitseaastakul rajatakse naha- ja jalatsitööstuse alal kaks uut vabrikut ja mõlemad Tartu. 1964. aastal antakse ekspluatatsiooni nahavabrik, mille tootmisvõimsuseks kujuneb 1000 tonni alusnahka, 50 miljonit dm² kroomnahka ja 15 miljonit dm² juhtnahka aastas. 1965. aastal lülitub tootmisesse karusnahavabrik, mis suudab aastas parkida 300 000 hõberebase- ja 80 000 nertsinahka.

Kergetööstuse ettevõtetest on Nõukogude Eesti tööstuses kindel koht kummitoodete vabrikul „Tegur", mille kummist mänguasjad ja tehnilised kummitooted on tuntud üle Nõukogude Liidu. Uute toodetena hakkab „Tegur" eelseisvail aastail tootma

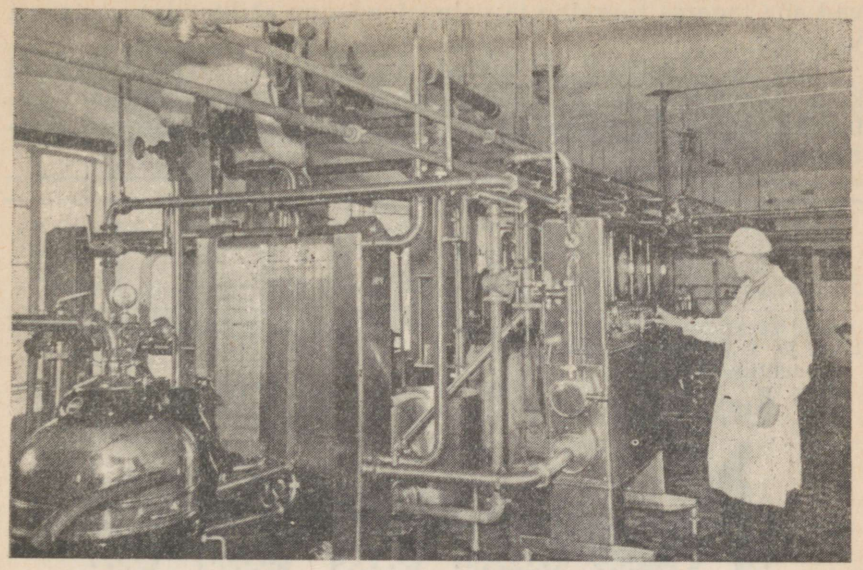

Tallinna Piimatoodete Kombinaadis.

vahtkummi, millega asendatakse metallvedrusid mööblitööstuses, ja reliini, mis on suurepäraseks põranda kattematerjaliks.

Märkida tuleb samuti Tartu Kammivabrikut, mille mitmesugused tselluloidtooted on nägusad ja kõrgekvaliteedilised. Hiljuti leiutasid vabriku keemikud riide impregneerimiseks uue preparaadi.

Klaastaara ja klaasnõude tootmine on koondatud ajaloolisesse Meleski Klaasivabrikusse, tehasesse „Tarbeklaas" ja Tartu Keraamikatehasesse. Kui 1957. aastal tootsid mainitud kolm tehast kokku 9,6 miljonit pudelit, siis andis neist 3,5 miljonit Meleski Klaasivabrik, 3,4 miljonit tehas „Tarbeklaas" ja 2,7 miljonit Tartu Keraamikatehas. Peale pudelite valmistas tehas „Tarbeklaas" 1957. aastal veel 4,8 miljonit parfümeerianõu, 200 000 apteeginõu, üle 150 000 mitmesuguses suuruses purgi ja ligemale 1,5 miljonit sordinõu.

Seitseaastakul Tartu Keraamikatehas ja tehas „Tarbeklaas" rekonstrueeritakse ja laiendatakse, mille tulemusena Tartu Keraamikatehas võib alates 1964. aastast toota 18 miljonit pudelit aastas ja tehas „Tarbeklaas" alates 1966. aastast 9 miljonit pudelit aastas.

Liha- ja piimatööstuse arenemise ulatuse määrab karjakasvatuse tase. Tootmisvõimsused peavad siin garanteerima kolhoosidelt ja sovhoosidelt laekuva liha ja piima õigeaegse ja kvaliteetse tööstusliku töötlemise. Külmhoonete võimsused pea-

vad aga tagama tooraine ja valmistoodangu säilitamise vastavalt vajadusele.

Liha (tööstuslikult töödeldud, ilma kolhoositoodanguta, kuid koos maksa, neerude ja teiste I kategooria subproduktidega) tööstusliku töötlemise ulatus Eesti NSV-s nähtub alljärgnevaist andmeist.

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Liha ja I kategooria subproduktide töötlemine (tuh. t)	16,7	6,1	8,8	17,2	28,1	38,4	51,5

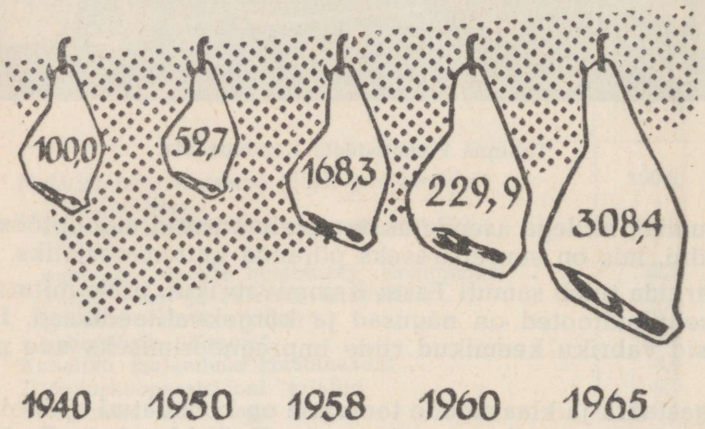

Liha tootmise kasv aastail 1940—1965 (protsentides, võrreldes 1940. aastaga).

Liha ja I kategooria subproduktide töötlemise kasv baseerub karjamajandusel, mis 1958. aastal andis tööstusele loomi ja linde eluskaalus ligemale 48 000 tonni ja 1965. aastal kindlustab tööstusele neid vähemalt 86 000 tonni ulatuses ehk 1,8 korda rohkem, kusjuures mitmekordistub ka produktiivloomade arv kõigis majandite kategooriates. Liha töötlemine toimub peaaegu 100-protsendiliselt Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogule alluvas 12 lihakombinaadis, kes näiteks 1957. aastal andsid 99,6 protsenti töödeldud liha ja I kategooria subproduktide toodangust.

Vorstitoodete väljalase kasvab tulevikus aeglasemalt kui liha tööstuslik töötlemine, sest arenenud peekonikasvatuse tõttu realiseeritakse üle 60 protsendi tööstuslikult töödeldud sealihast

värske, soolatud või suitsutatud peekonina. Võrreldes aga 1940. aastaga, suureneb vorstitoodete väljalase liha tööstuslikust töötlemisest tunduvalt kiiremini, sest linnaelanikkonna kasvamise tõttu suureneb püsivalt vorstitoodete tarbimine. Vorstitoodete tootmise kasvu iseloomustavad alljärgneva tabeli näitajad.

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Vorstitooted (tonnides) . .	3006	1112	5182	8543	11 710	15 000	22 000

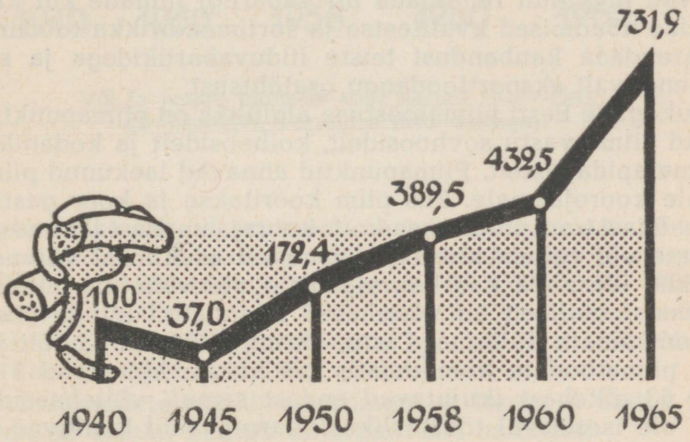

Vorstitoodete tootmise kasv aastail 1940—1965 (protsentides, võrreldes 1940. aastaga).

Kui veel 1957. aastal ulatus tarbijate kooperatiivide tööstuskombinaatide osatähtsus vorstitoodete väljalaske alal 11,2 protsendini, siis alates 1959. aastast likvideeritakse vorstide tootmine selles süsteemis — kogu vorstitööstus kontsentreeritakse lihakombinaatidesse.

Lihakonservide tootmine kasvas 3,1 miljonilt tingtoosilt 1955. aastal 5,3 miljoni tingtoosini 1958. aastal ja suureneb 8,5 miljoni tingtoosini 1965. aastal. Arvestades tootmise hooajalisuse vähendamise vajadust kalatööstuses, näib olevat otstarbekas lihakonservide tootmise üleandmine Tallinna Liha- ja Konservikombinaadist, kuhu on koondatud kogu lihakonservide valmistamine, kalakombinaatidele, sest liha tööstusliku töötlemise kõige elavam periood langeb ühte vaikuse perioodiga kalatööstuses. Tallinna Liha- ja Konservikombinaadis vabaneb sel juhul aga tootmis-

pinda, mida saab kasutada vorstitoodete väljalaske suurendamiseks ja sortimendi laiendamiseks.

Koduse toiduvalmistamise kergendamiseks suurendatakse aastast aastasse kulinaartoodete väljalaset. Kui 1958. aastal toodeti neid ainult 13,7 miljoni rubla eest, siis 1960. aastal tõuseb kulinaartoodete väljalase 24 miljoni rublani ja ulatub 1965. aastal 64 miljoni rublani, mis ületab 1958. a. väljalaske 4,3-kordselt.

Liha tööstusliku töötlemise, vorsti- ja kulinaartoodete väljalaske suurendamiseks ehitatakse seitseaastaku viimaseil aastail Tallinna uus lihakombinaat, eelseisvail aastail rekonstrueeritakse olemasolevad lihakombinaadid ja tõstetakse Tallinna Linnuvabriku tootmisvõimsus kolmekordseks. Uued tootmisvõimsused võimaldavad täielikult rahuldada nii vabariigi linnade kui ka maarajoonide nõudmised kvaliteetse ja sortimendirikka toodangu järele, arendada kaubandust teiste liiduvabariikidega ja suurendada tunduvalt eksporttoodangu osatähtsust.

Nõukogude Eesti piimatööstuse alglüliks on piimapunktid, mis võtavad piima vastu sovhoosidelt, kolhoosidelt ja kodanike isiklikelt majapidamistelt. Piimapunktid annavad laekunud piima üle lähimale koorejaamale, kus piim kooritakse ja koor pastöriseeritakse. Edasi transporditakse koor koorejaamadest lähimasse võitehasesse või valmistamiseks. Olenevalt asukohast võivad tootjad piima üle anda kas koorejaamale või vahetult võitehasele. Organisatsiooniliselt on võitehased koondatud kuude piimatoodete kombinaati: Tallinna, Tartu, Pärnu, Viljandi, Kiviõli ja Saaremaa piimatoodete kombinaati, mis kokku hõlmavad 112 võitehast, 63 alltehast (kujutavad endast samuti võitehaseid, kuid nad ei ole iseseisval tööstuslikul bilansil, vaid kuuluvad suuremate võitehaste koosseisu), 393 koorejaama ja 262 piimapunkti. Eesti NSV territooriumil on seega välja kujunenud tihe piimatööstusettevõtete võrk.

Arvestamata kodanike isiklikes majapidamistes toodetud võid, iseloomustavad või ja juustu tootmist järgmised näitajad.

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Või (tonnides)	13 239	3101	9453	9414	14 085	17 600	24 300
Juust (tonnides)	712	386	937	1820	2 783	2 800	4 000

Esialgsete arvestuste järgi tõuseb aga võitoodang iga elaniku kohta 1960. aastal 15 kg-le ja 1965. aastal 19 kg-le. Selline toodangu kasv on kapitalistliku konjunktuuri juures võimatu ning näitab Nõukogude Eesti karjamajanduse ja piimatööstuse arenemise eriti kiiret tempot.

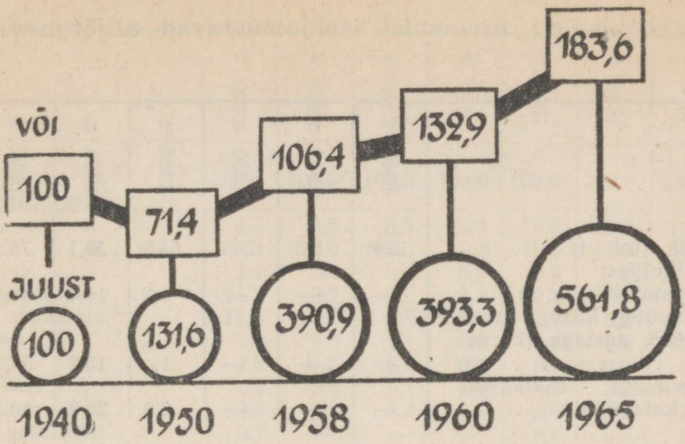

Või ja juustu tootmise kasv aastail 1940—1965 (protsentides, võrreldes 1940. aastaga).

Või tootmise kõrval suureneb aasta-aastalt samuti täispiimatoodete väljalase. Ümberarvestatult piimale kasvas täispiimatoodete väljalase 54 600 tonnilt 1955. aastal 95 303 tonnini 1958. aastal ja tõuseb 120 000 tonnini 1960. aastal. 1965. aastal valmistatakse mitmesuguseid täispiimatooteid aga vähemalt 160 000 tonni ehk 2,9 korda rohkem kui 1955. aastal.

Täispiimatoodete põhiline sortiment ja tootmise ulatus tonnides viimaseil aastail nähtub alljärgnevaist andmeist.

	1956. a.	1957. a.	1958. a.
Piim	44 790	50 224	55 485
Hapupiim	22	75	59
Kefiir	1 455	3 641	4 636
Rõõskkoor	1 112	1 038	1 146
Hapukoor	216	1 681	1 907
Kohupiim	1 387	873	1 128
Kohupiimajuust ja -mass	476	308	326
Dieetproduktid	40	69	79

Eelseisvail aastail rajatakse Tallinna uus piimakombinaat ja rekonstrueeritakse Tartu Piimakombinaat. Seitseaastaku viimaseil aastail saab uue piimakombinaadi kiiresti arenev tööstuskeskus Narva. Uued võitööstuse ettevõtted rajatakse Kingisseppa, Põlva rajooni Kanepile, Elva rajooni Rannule ja Otepääle Tammele.

Kalapüügi arenemist iseloomustavad alljärgnevad andmed.

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Kalapüük (tuh. t)	22,8	5,3	26,4	54,9	58,1	75,5	130,0
Sealhulgas:							
Heeringapüük (tuh. t) . .	—	—	—	1,2	16,4	38,0	79,0
Heeringapüügi kasv, võrreldes 1955. aastaga (kordades)	—	—	—	1	13,7	31,7	65,8
Heeringapüügi osatähtsus kogu kalapüügis	—	—	—	2,2	28,2	50,3	60,8

Esitatud andmeist näeme, et eelseisvail aastail suureneb kalapüük heeringapüügi arvel, mida Nõukogude Eesti kalalaevastik teostab Atlandi ookeanil. Kalapüük rannalähedastes vetes ja sisevetes näitab aga languse tendentsi, mis on seletatav kalaressurssside taastamise vajadusega rannavetes, järvedes ja jõgedes.

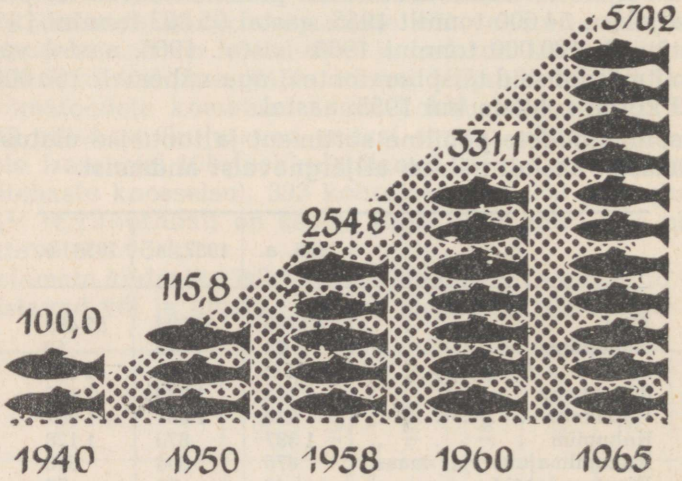

Kalapüügi kasv aastail 1940—1965
(protsentides, võrreldes 1940. aastaga).

Kalapüügist rannalähedastes vetes ja sisevetes, kalaliikide osatähtsusest ja selle muutumisest annavad ülevaate järgnevad näitajad (protsentides).

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1957. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Kogu püük	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Sealhulgas:								
Kilu	4,4	3,6	8,9	4,7	10,6	19,4	11,2	9,7
Räim	44,2	55,0	68,0	79,8	70,6	61,9	73,3	57,5
Angerjas	2,4	0,8	0,4	0,3	0,2	0,2	0,3	0,2
Suur soomkala . . .	11,2	6,7	3,6	2,4	2,3	2,5	1,8	1,6
Väike soomkala . . .	11,4	13,9	8,5	7,8	12,0	9,3	7,1	6,2
Siialised	1,0	2,5	1,1	0,5	0,8	0,6	0,5	0,5
Lõhelised	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Tursalised	20,8	13,3	5,1	1,1	0,5	3,0	1,0	20,2
Lest	4,3	4,0	4,4	3,4	2,8	2,8	2,9	2,5
Muud kalaliigid . . .	0,1	—	—	—	0,1	0,2	1,9	1,6
Hüljes	—	—	—	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0

Tabelist nähtub, et kõige suuremal hulgal püütavaks kalaliigiks on räim, mida püütakse peamiselt kudemisajal (mai- ja juunikuus) Pärnu lahes ja põhjaranniku vetes. Tunduvalt on tõusnud kilupüügi osatähtsus. Kilupüük toimub peamiselt põhja- ja looderanniku vetes ning Saaremaa ümbruses. Seitseaastakul hakatakse uue hooga arendama vahepeal soikunud tursapüüki ja tootma tursafileed. Kui veel lähemail aastail püütakse turska Eesti NSV-s üksnes lääne- ja loodevetes, siis seitseaastaku viimaseil aastail hakatakse arendama tursa ekspeditsioonpüüki Põhjamerel.

Ülevaate kalatööstuse toodangu tähtsamatest liikidest (ilma konservideta) annavad alljärgnevad andmed.

	1957. a.		1960. a.		1965. a.	
	tuh. t	protsentides üldkogusest	tuh. t	protsentides üldkogusest	tuh. t	protsentides üldkogusest
Kalatööstuse toodang üldse (ilma konservideta)	35,4	100,0	49,6	100,0	82,2	100,0
Sealhulgas:						
Värske ja jahutatud kala	8,1	22,9	9,0	18,2	10,0	12,2
Külmutatud kala	1,8	5,1	2,7	5,4	9,7	11,8
Soolakala	15,4	43,5	34,6	69,8	26,7	69,0
Sellest:						
soolaheeringas	4,7	13,3	27,0	54,4	52,8	64,2
erisoolakala	2,7	7,6	1,0	2,0	1,0	1,2
Suitsukala	1,6	4,5	2,3	4,6	4,0	4,9
Sellest:						
suitsuheeringas	0,5	1,4	1,1	2,2	2,5	3,0
Muud kalatooted . . .	0,0	0,0	—	—	0,8	0,9
Soolaheeringas (pooltoode)	6,8	16,4	—	—	—	—

Kalatoodetest tõuseb tunduvalt soolaheeringa osatähtsus. Muude kalaliikide suunamine soolamisele aga viiakse võimalikult madalale tasemele. Need tuleb realiseerida elanikkonnale peamiselt värskena, jahutatuna ja külmutatuna, mitte aga soolas või erisoolas (pipra- või vürtsisoolas), mis madaldab kala kvaliteeti. Seda moodust aga varem sagedasti kasutati kala riknemise vältimiseks, kuna ei kindlustatud värske kala kiiret transporti kaubandusvõrku.

Kalakonservide tootmise arenemine nähtub alljärgnevaist andmeist.

	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Kalakonservid (milj. tingkarpides)	3,9	24,8	34,9	35,5	48,0

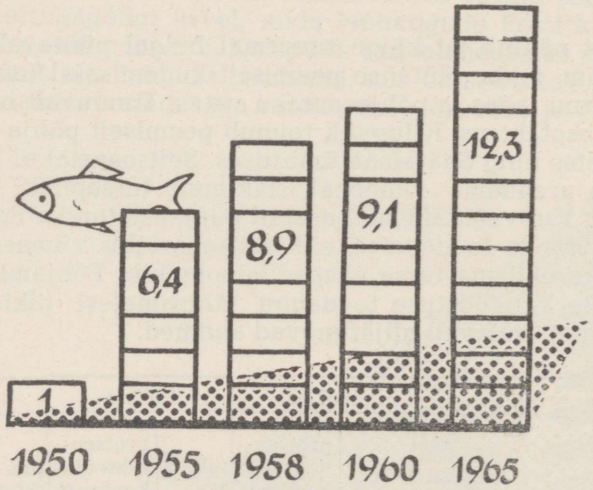

Kalakonservide tootmise kasv aastail 1950—1965 (kordades, võrreldes 1950. aastaga).

Kui 1958. aastani arenes kiiremini kalakonservide tootmine tomatikastmes, siis eelseisvail aastail suureneb tunduvalt kalakonservide tootmine õlis, mille järele järjest kasvab nõudmine mitte üksnes siseturul, vaid ka välisturul. Võrreldes 1955. aastaga kasvab kalakonservide toodang õlis 1965. aastaks 3,3-kordseks ja tomatikastmes 1,8-kordseks.

Hooajalisuse vähendamiseks nii kala- kui ka lihatööstuses juurutatakse esimeses lihakonservide ja teises kalakonservide tootmist.

Kalatööstuse väljaarendamiseks teostatakse seitseaastakul suuri kapitaalmahutusi, millest 84 protsenti kulutatakse laevas-

Pärnu kalasadam.

tiku soetamisele ning 16 protsenti sadamate ja kalakonservikombinaatide väljaehitamisele. Kui 1955. aastal koosnes vabariigi heeringapüügi laevastik ainult kolmest SRT-tüüpi laevast, siis 1958. aastal oli neid juba 30. 1965. aastal suurendatakse laevade arvu 114-ni, kusjuures uued laevad varustatakse külmutusseadmetega. Heeringapüügi flotilli teenindamiseks rakendatakse aastail 1959—1965 tegevusse 3 spetsiaalset ujuvbaasi, võimas transpordi-külmutuslaev, 2 väiksemat tüüpi külmutuslaeva, tanklaev, ujuvdokk, ujuv töökoda, kaks puksiiri (neist üks päästepuksiir) ja teisi teenindamisvahendeid.

Ligemale 8 protsenti kapitaalmahutuste üldsummast kulutatakse Tallinna kalasadama ehitamiseks. Kuid sadama eelarvelisest maksumusest moodustab see suur summa siiski vaid 50 protsenti. Sadama lõplik väljaehitamine langeb seetõttu paratamatult kaugemasse tulevikku. Tallinna kalasadamasse rajatakse 940 m pikkune kai, remonditöökojad laevade reisivaheliseks remondiks ja suured laohooned, mis osaliselt antakse ekspluatatsiooni aastail 1962—1965.

Lähemail aastail valmib võimas sadamapunkt Hiiumaal Kõrgessaarel, mida tuulte ja tormide eest kaitseb 300 m pikkune muul.

Aastail 1963—1965 rajatakse kalasadam Pärnu.

1959. aastal alustatakse Tallinnas suure heeringatöötlemise tehase ehitustöödega, mille esimene järk antakse ekspluatatsiooni 1963. aastal. Lähemail aastail aga lõpetatakse Pärnu, Haapsalu ja Kõrgessaare kalakonservikombinaatide ning Läätsa Kalatehase (Saaremaal) väljaehitamine. Seitseaastaku viimaseil aastail rajatakse uued kalakonservikombinaadid Tallinna ja Kingisseppa ning uus kalatehas Narva-Jõesuusse. Kõik kalakonservikombinaadid ja

-tehased varustatakse ajakohaste külmhoonetega, mille maht seega suureneb ligemale kahekordseks.

Toiduainetetööstuse muude harude tähtsamate toodanguliikide väljalaset näitavad alljärgneva tabeli arvud.

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1960. a.	1965. a.
Leib ja saiatooted (tuh. t)	26,9	58,7	100,4	195,5	186,9	187,0	195,0
Kondiitritooted (tuh. t) . .	3,9	2,0	9,8	12,7	14,9	18,7	24,0
Toorpiiritus (tuh. dekaliitrites)	594	173	432	511	708	500	700
Viin ja viinatooted (tuh. dekaliitrites)	4138	322	565	1029	1112	850	1150
Õlu (tuh. dekaliitrites) . .	1412	668	1950	2309	2365	3100	2800
Paberossid ja sigaretid (milj. tk.)	1250	612	2990	4215	4916	3000	4800

Leiva ja saiatoodete alal vastab toodang koguseliselt elanikkonna tarbimisele, mille tõttu ka eelolevail aastail toodangut oluliselt ei suurendata. Kuid sortimendi laiendamise ja kvaliteedi tõstmise osas seisab nii Rahvamajanduse Nõukogule alluvate leivatehaste kui ka tarbijate kooperatiivide rajooni tööstuskombinaatide ees rohkesti kiiret ja head lahendust nõudvaid ülesandeid.

Kondiitritööstuse alal on suurematekś ettevõteteks kondiitrivabrikud „Kalev" ja „Uus Kalev", millega 1958. a. maikuus ühendati kompvekivabrik „Karamell", mis võimaldab tunduvalt otstarbekamalt kasutada mõlema vabriku tootmispinda ja mitmekesistada toodangu sortimenti. Ülevaate Nõukogude Eesti kondiitritööstuse tähtsamatest toodanguliikidest 1957. ja 1958. aastal annab alljärgnev tabel.

	Protsentides üldkogusest	
	1957. a.	1958. a.
Kondiitritoodete toodang üldse . . .	100,0	100,0
Suhkrulised	66,1	73,8
Neist:		
Karamellkompvekid	34,1	37,9
Glasuuritud pehmed kompvekid . .	3,3	18,9
Glasuurimata pehmed kompvekid . .	11,5	
Dražee	4,7	4,9
Šokolaad ja šokolaaditooted	1,5	1,9
Muud suhkrulised	10,9	10,2
Jahused	33,9	26,2
Neist:		
Präänikud	4,8	2,9
Küpsised	26,4	20,0
Tordid ja koogid	2,8	3,0

Kondiitritoodete väljalase suureneb eelseisvail aastail põhiliselt kondiitrivabriku „Uus Kalev" tootmisliinide järkjärgulise käikulaskmise ja parema kasutamise arvel.

Alkohoolsete jookide ning paberosside ja sigarettide tootmise tase ületab kaugelt kohaliku turu nõuded. Nende tootmise laiendamine väljaveoks teistesse liiduvabariikidesse on aga samuti piiratud tarbimise ulatusega.

*

Peatusime kokkuvõtlikult põhijoontel ja -suundadel, mis iseloomustavad Nõukogude Eesti tööstuse arenemist lähemas minevikus ja tulevikus. Esitatud faktiline ja arvuline materjal näitab, et majandusliku ülesehitustöö juhtimise uutes tingimustes saavutab Nõukogude Eesti tööstus oma tõusuteel uusi suuri tootmisvõite.

Kuid käsitledes Nõukogude Eesti tööstuse arenemise põhijooni ja -suundi, tuleb lõpuks peatuda sellisel tähtsal probleemil, nagu seda on tööjõuprobleem, sest selle probleemi õige lahendamine ja tööstusliku tootmise tehniline tase määravad põhiliselt tööstustoodangu edasise kasvutempo ja ehitustegevuse ulatuse.

Nõukogude Eesti tööstuses toimub töötajate arvuline kasv plaanipäraselt kooskõlas tootmismahu kiiretempolise kasvu ja tööviljakuse taseme tõusuga. Võrreldes töötajate kiire arvulise kasvuga Nõukogude Eesti rahvamajanduses üldse, on tööstuse tootmispersonali arvuline kasv veelgi kiirem. Statistiliste andmete järgi kasvas tööliste ja teenistujate arv Eesti NSV rahvamajanduses 1945. aastast 1956. aastani 2,1-kordseks, tööstuse tootmispersonali arv aga 2,6-kordseks. Seoses sellega ulatus Eesti NSV-s 1956. aastal tööliste ja teenistujate arvu osatähtsus rahvastiku arvus ühe kolmandikuni ja tööstuse tootmispersonali arvu osatähtsus ligemale 12 protsendini. Sisuliselt tähendab see, et iga kolmas elanik töötab töölise või teenistujana ja iga kaheksas elanik võtab osa tööstuslikust tootmisest töölise või teenistujana. Võrdluseks märgime, et NSV Liidus tervikuna töötab töölise või teenistujana iga neljas elanik ja tööstuslikust tootmisest võtab osa iga üheteistkümnes elanik. Läti NSV-s ulatub tööliste ja teenistujate osatähtsus rahvastiku arvus 30 protsendini ja Leedu NSV-s 20 protsendini.

Arvestades Nõukogude Eesti rahvastiku arvu kasvutempot, tööliste ja teenistujate arvu suurt osatähtsust rahvastiku arvus ja rahvamajanduse üksikute harude tööjõu vajadust, jõuame järeldusele, et tööstusliku tootmise maht võib kasvada põhiliselt tööviljakuse järjekindla kasvu alusel, sest tööliste ja teenistujate arvu tunduvaks suurendamiseks tööstuses puuduvad Eesti NSV-s tööjõuressursid. Teistes liiduvabariikides, kus tööliste ja teenistujate arvu osatähtsus rahvastiku arvus on aga madal, leidub

seega võimalusi töötajate arvu tunduvaks suurendamiseks tööstuses ning tööstusliku tootmise mahu suurendamiseks nii täiendava tööjõu kui ka tööviljakuse pideva kasvu arvel.

Lähtudes eeltoodud seisukohast, osutatakse Nõukogude Eesti tööstuses suurt tähelepanu tootmisprotsesside automatiseerimisele ja mehhaniseerimisele, töölisklassi kultuurilise ja tehnilise taseme tõstmisele.

Nõukogude Eesti tööstus sammub järjekindlalt tõusuteed, tundmata langusi ja kriise, mis olid iseloomulikud kodanliku Eesti tööstusele ja majandusele üldse.

PÕLLUMAJANDUS

Üldiseloomustus Põllumajanduse sotsialistlik ümberkujundamine. Põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise eeltingimuseks Eesti NSV-s oli maa natsionaliseerimine ja selle alusel läbiviidud maareform. Kodanlikus Eestis oli maaküsimus lahendatud äärmiselt ühekülgselt — rohkem kui 40 protsendile taludest kuulus ainult 9,6 protsenti kogu maast, 13 protsendil maaelanikkonnast aga ei olnud üldse maad. Maa natsionaliseerimisega likvideeriti eraomandus maale ning maa muutus üldrahvalikuks omandiks. 1940/41. aasta maareformiga võõrandati kokku 742 200 hektarit maad, millest 550 000 hektarit anti kasutamiseks 50 000-le maata ja vähese maaga talupojale. Ühtlasi rajati esimesed riiklikud majandid. 1941. aastal oli vabariigis organiseeritud 21 sovhoosi 83 osakonnaga, kogupindalaga 36 400 hektarit, 25 masina-traktorijaama ja 250 hobulaenutuspunkti.

Põllumajanduse edasise arengu Eesti NSV-s katkestas fašistlik okupatsioon. Okupatsiooniaastail toimus põllumajanduse järsk langus. Nii vähenes külvipind aastail 1941—1944 40 protsendi võrra ja teravilja ning kartuli kogusaak ligi poole võrra.

Suured olid kaotused vabariigi loomakasvatuses. 1941. aastaga võrreldes vähenes veiste arv 1944. aastaks 44 protsendi võrra, lehmade arv koguni 54 protsendi võrra. Sigade arv moodustas 1944. aastal ainult 44 protsenti, lammaste arv 63 protsenti ja kodulindude arv 12 protsenti 1941. aasta loomade arvust. Tunduvalt halvenesid ka karja produktiivsuse näitajad. Näiteks langes aastail 1940—1943 Udeva riiklikus majandis piimatoodang lehma kohta 4933 kg-lt 2081 kg-le, Triigi majandis 3616 kg-lt 1853 kg-le.

Pärast nõukogude võimu taaskehtestamist Eesti NSV-s algas rahvamajanduse, sealhulgas ka põllumajanduse taastamise ja arendamise periood. Taastati Nõukogude maareform, kusjuures põhiline osa (²/₃) maast koondati endiste maata ja vähese maaga talupoegade kätte. Samaaegselt toimus ka sotsialistliku sektori

tugevnemine põllumajanduses. 1945. aasta lõpuks oli uuesti organiseeritud 70 sovhoosi (sellest Sovhooside Ministeeriumi süsteemis 54), 24 masina-traktorijaama ja 232 masina-hobulaenutuspunkti. Kuid põhiliseks vormiks põllumajanduses oli tol perioodil veel individuaalne väike- ja kesktootmine.

Sotsialismi ülesehitamine vabariigis ei saanud tugineda väikestele individuaalmajapidamistele. Oli vaja üle minna suurtootmisele, mis on võimeline tootlikumalt kasutama tehnikat, rakendama teaduse saavutusi ning suurendama põllumajanduse kogu- ja kaubatoodangut.

Järk-järgult valmisid tingimused põllumajanduse ümberkorraldamiseks uutel alustel. Sellele aitas kaasa kooperatsiooni mitmesuguste vormide — masina- ja teiste ühistute organiseerimine. Suurt osa kollektiviseerimise edukal läbiviimisel etendasid masina-traktorijaamade kui materiaalse ja tehnilise baasi loomine ja tugevdamine, samuti edusammud sovhooside töös, mis tõendasid suurtootmise eeliseid.

1947. aasta lõpus organiseeriti Eesti NSV-s esimesed kolhoosid. 1949. aasta kevad osutus vabariigi põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel murranguliseks — 145 000 üksiktalumajapidamise asemele loodi üle kahe tuhande kollektiivmajandi — põllumajandusliku artelli ja kalurikolhoosi.

Põllumajanduse kollektiviseerimine Eesti NSV-s

	Kollektiviseerimise protsent seisuga 1. juuliks	
	talumajandite arvu järgi	külvipinna järgi
1948. a.	0,8	0,9
1949. a.	68,5	72,8
1950. a.	81,8	87,2
1951. a.	95,5	98,3
1952. a.	97,1	99,3
1953. a.	98,7	99,9
1954. a.	98,9	99,9
1955. a.	98,9	99,9

1950. aasta teisel poolel moodustas kolhoosidesse koondunud talumajandite arv 93 protsenti, 1957. aasta algul aga 99,3 protsenti talumajandite üldarvust.

Põllumajanduse kollektiviseerimisega likvideeriti Eestis kulaklus, nagu see oli toimunud varem mujal NSV Liidus, ning talupoegade hulgad asusid üksikmajapidamise teelt sotsialistliku ühistootmise teele. See kaotas vastuolu sotsialistliku suurtööstuse ja eraomandusliku väiketalumajapidamise vahel. Vabariigi põllumajandus tugines nüüd sotsialistliku omandi kahele vormile — sovhoosidele kui järjekindlalt sotsialistlikku tüüpi ettevõtteile

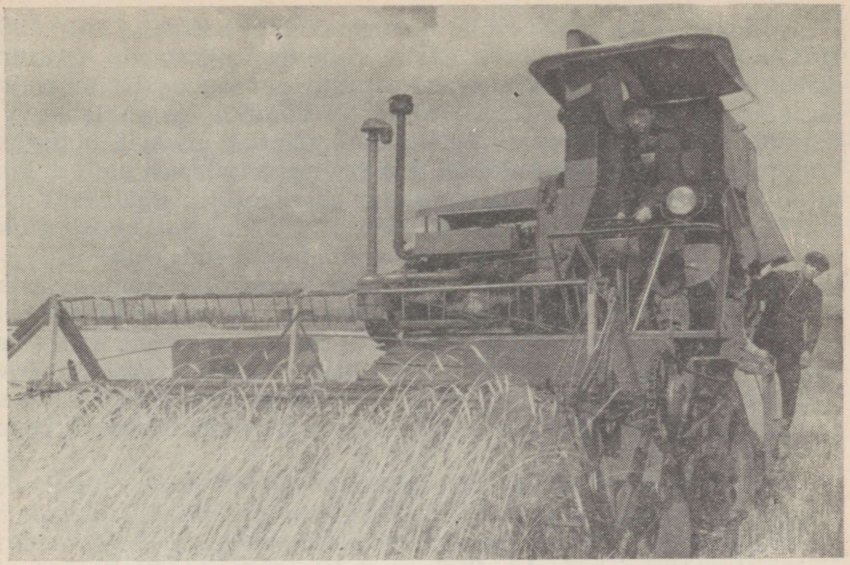

Teravilja koristamine kombainiga Tartu rajooni „Arengu" kolhoosis.

ning kolhoosidele — sotsialistlikel alustel organiseeritud kolhooslik-kooperatiivseile ettevõtteile. See lõi tingimused põllumajanduse muutmiseks mehhaniseeritud, kõrge tootlikkusega põllumajanduseks.

Majandite arv ja suurus. Eesti NSV-s oli 1959. aastal 833 kolhoosi (sealhulgas 751 põllumajanduslikku artelli ja 82 kalurikolhoosi), 123 sovhoosi, 26 remondi- ja tehnikajaama ja 9 maaparandusjaama.

Kolhooside, sovhooside ja masina-traktorijaamade (remondi- ja tehnikajaamade) ning maaparandusjaamade arv Eesti NSV-s
(aasta lõpuks)

	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1957. a.	1959. a.
Kolhoosid (kaasa arvatud kalurikolhoosid)	—	2313	944	971	833
sellest põllumajanduslikud artellid	—	2213	860	876	751
Sovhoosid	70	127	97	110	123
Masina-traktorijaamad (remondi- ja tehnikajaamad)	24	39	69	60	26
Maaparandusjaamad . . .	—	1	8	7	9

Kolhooside ja sovhooside arvus toimus aastail 1950—1958 rida muutusi. 1950. ja 1951. aastal vähenes kolhooside arv tunduvalt, seoses kolhooside massilise ühendamisega. Ühendamise eesmärgiks oli kolhooside organisatsiooniline ja majanduslik tugevdamine. Kolhooside ühendamine osutus üldiselt otstarbekohaseks. Mõnedel juhtudel tehti selles aga vigu, sest alati ei lähtutud konkreetsetest tootmistingimustest. Seetõttu jagunesid mõned suuremad kolhoosid hiljem, 1956. ja 1957. aastal, uuesti väiksemateks. Aastail 1955—1958 toimusid muutused kolhooside ja sovhooside arvus ka seoses sellega, et kooskõlas kolhoosi liikmete üldkoosoleku otsusega organiseeriti rida mahajäänud kolhoose ümber sovhoosideks. Kokku liideti sovhooside süsteemi 1955.—1959. aastal 163 kolhoosi. Sellega tõusis tunduvalt sovhooside osatähtsus vabariigi põllumajanduses ning loodi eeldused seni ebaperemehelikult kasutatud maade ratsionaalsemaks kasutamiseks.

Masina-traktorijaamu oli vabariigis 1957. aasta lõpul 60. Nende ülesandeks oli teenindada kollektiivmajandeid traktori- ja masinapargiga. Seoses sellega, et enamik vabariigi kolhoosidest on muutunud majanduslikult tugevateks ühismajanditeks, kes on suutelised ise tehnikat valdama, müüdi 1958. aastal masina-traktorijaamade tehnika kolhoosidele. Ühtlasi reorganiseeriti kooskõlas NLKP Keskkomitee pleenumi otsuse ja NSV Liidu Ülemnõukogu vastava määrusega masina-traktorijaamad remondi- ja tehnikajaamadeks. Remondi- ja tehnikajaamu oli 1959. a. algul vabariigis 26.

Maaparandusjaamu on vabariigis üheksa ning need teenindavad kolhoose ja sovhoose põhiliste maaparandustööde tegemisel.

Seoses kolhooside ühendamisega aastail 1950—1951 ja kolhooside liitmisega sovhoosidega aastail 1955—1957 suurenesid põllumajandusettevõtted tunduvalt maa-ala poolest.

Eesti NSV kolhooside ja sovhooside keskmine suurus hektarites
(ühismaa koos õueaiamaaga 1. novembri seisuga)

	1950. a.	1955. a.	1958. a.
Üldpind			
kolhoosil	983	2609	2442
sovhoosil	809	1998	4855
Põllumajanduslikku maad			
kolhoosil	835	1836	1686
sovhoosil	627	1328	3246
Põldu			
kolhoosil	323	761	727
sovhoosil	288	619	1557

Eriti kiiresti suurenesid maa-ala poolest sovhoosid. Kui 1950. aastal oli keskmiseks üldpinnaks sovhoosi kohta 809 hektarit, siis 1958. aasta lõpul oli sovhoosi keskmine üldpind suurenenud 4855 hektarile. Kolhooside suurused olid juba varasematel aastatel põhiliselt välja kujunenud ja kolhooside arvuline muutus mõjutas keskmist suurust vähe. 1958. aastal tuli ühe põllumajandusartelli kohta keskmiselt 2590 hektarit maad, sellest 791 hektarit põldu, 526 hektarit heinamaad ja 404 hektarit karjamaad.

Võrreldes põllumajandusliku maa ja põllumaa suurust üksikutes liiduvabariikides, ilmneb, et Läti ja Leedu NSV-s on kolhoosid ja sovhoosid maa-alalt, eriti aga põllumaa pindalalt, mõnevõrra suuremad. Ka tööjõuga on Läti ja Leedu põllumajandusettevõtted paremini varustatud. Nii tuli 1956. aastal iga kolhoosi kohta Eesti NSV-s 124, Läti NSV-s 154 ja Leedu NSV-s 189 peret. Iga sovhoosi kohta oli vastavalt 223, 332 ja 304 töötajat.

Sovhooside ja kolhooside keskmine suurus hektarites
(1956. a. lõpul)

	Eesti NSV	Läti NSV	Leedu NSV	Leningradi oblast
Sovhoosi kohta				
põllumajanduslikku maad . .	2084	3012	2432	1789
sellest põllumaad	988	1864	1108	870
Kolhoosi kohta				
põllumajanduslikku maad . .	1711	1758	1906	1247
sellest põllumaad	718	1019	1326	444

Vabariigi erinevates osades ei ole kolhoosid ja sovhoosid maa-alalt ühesuurused. Pindalalt suuremad kolhoosid ja sovhoosid paiknevad Lääne-, Edela- ja Põhja-Eestis, väiksemad Kagu-, Kesk- ja Lõuna-Eestis. Iga kolhoosi kohta tuli põllumajanduslikku maad 1957. aastal Lääne-Eestis keskmiselt 2457 hektarit, Kagu-Eestis aga ainult 1242 hektarit. Sovhoosides oli põllumajandusliku maa suurus vastavalt 3148 ja 2553 hektarit. Seoses põllumaa suurema osatähtsusega Kesk-, Lõuna- ja Kagu-Eestis olid neis piirkondades asuvate majandite põllumaad, vastupidi, aga märksa suuremad. Nii tuli näiteks ühe majandi kohta põllumaad Kesk-Eestis keskmiselt 937 hektarit, Lääne-Eestis aga ainult 502 hektarit.

Seega on maafondi struktuurist tingituna erinevused kolhooside ja sovhooside pindalas üksikutes piirkondades võrdlemisi suured.

Muidugi, kolhoosi või sovhoosi maa suurus ei iseloomusta veel tema tootmise mahtu. Viimane ei sõltu üksnes maa suurusest, vaid tootmise intensiivsuse tasemest. Selles osas on erinevused vabariigi üksikute piirkondade, eriti aga üksikute kolhooside ja sovhooside vahel veel väga suured. Tootmise inten-

siivistamisega, s. t. maa ja teiste tootmise põhivahendite, samuti tööjõu ratsionaalsema kasutamisega on võimalik igas majandis tunduvalt suurendada pinnaühiku kohta toodetavat põllumajandussaaduste hulka.

Maafondi jagunemine maakasutajate vahel. Eesti NSV 4,5 miljoni hektari suurusest territooriumist oli 1958. aastal põllumajandusega tegelevate maakasutajate kasutuses 2 790 100 hektarit maad ehk 61,8 protsenti üldisest maafondist. Seejuures kasutati viimasest otseselt põllumajanduslikus tootmises 1 921 100 hektarit ehk 68,7 protsenti.

Kokku oli 1. novembril 1958. aastal kinnistatud kolhoosidele põliseks kasutamiseks maad 2 168 800 hektarit ehk 48 protsenti vabariigi üldisest maafondist, sovhoosidele 543 800 hektarit ehk 12,1 protsenti, teistele riiklikele majanditele (katsemajandid, õppemajandid, abimajandid) 68 400 hektarit ehk 1,5 protsenti. Riiklikku metsafondi kuulus 27,1 protsenti ja riiklikku maafondi 6,8 protsenti kogu maafondist. Põllumajandusliku maa üldpind-

Maafondi jagunemine maakasutajate järgi Eesti NSV-s

(1. novembril 1958)

	Üldine maafond		Põllumajanduslik maa		Põllumaa	
	tuh. hektarites	jagunemine maakasutajate järgi (protsentides)	tuh. hektarites	jagunemine maakasutajate järgi (protsentides)	tuh. hektarites	jagunemine maakasutajate järgi (protsentides)
Kokku	4517,2	100,0	2067,5	100,0	861,8	100,0
1. Kolhoosidsellest:	2168,8	48,0	1497,4	72,4	646,0	75,0
ühismaa	2111,1	46,7	1455,2	69,9	599,4	69,6
kolhoosnikute õueaiamaa	57,7	1,3	52,2	2,5	46,6	5,4
2. Sovhoosid	543,8	12,1	363,6	17,6	174,4	20,3
sellest:						
ühismaa	534,5	11,9	355,1	17,2	166,7	19,4
tööliste ja teenistujate õueaiamaa	9,3	0,2	8,5	0,4	7,7	0,9
3. Teised riiklikud majandid	68,4	1,5	51,2	2,5	19,0	2,2
4. Riiklik metsafond	1225,1	27,1	57,6	2,8	7,3	0,8
5. Riiklik maafond	307,9	6,8	43,0	2,1	1,8	0,2
6. Teised maakasutajad (linnad/asulad jt.)	203,2	4,5	54,7	2,6	13,3	1,5
Kokku põllumajandusega tegelevad maakasutajad	2790,1	61,8	1921,1	92,9	842,4	97,7

Peekonisead kultuurkarjamaal Hellenurme sovhoosis.

alast oli kolhooside ühismaana kasutusel 69,9 protsenti, kolhoosnikute õueaiamaana 2,5 protsenti, sovhoosides 17,2 protsenti, sovhoositöötajate õueaiamaana 0,4 protsenti ja teistes riiklikes majandites 2,1 protsenti. Teiste vennasvabariikidega võrreldes on Eesti NSV-s maakasutajate hulgas suhteliselt suurem osatähtsus sovhoosidel. Läti NSV-s ja Leedu NSV-s kuulus sovhoosidele põllumajandusliku maa pindalast 1956. aastal vastavalt 8 ja 6 protsenti.

Põllumajandusliku maa ressurssidest on seega peaaegu kõik sotsialistliku tootmissektori — kolhooside, sovhooside ja teiste riiklike majandite valduses.

Maafondi struktuur. Üldisest vabariigi maafondist moodustab põllumajanduslik maa 45,8 protsenti. Mets, võsa ja raiesmikud hõlmavad 33,2 protsenti vabariigi üldpindalast, sood ja muud maad 21 protsenti. Seega on metsade ja soode osatähtsus vabariigis suhteliselt suur. Soodest on võimalik osa pärast maaparandustööde läbiviimist põllumajanduslikus tootmises kasutusele võtta.

Põllumajanduslikult kasutatavast maast moodustas riikliku maafondi andmetel 1. novembril 1958 põld 43,8 protsenti, heinamaa 29,8 protsenti, karjamaa 22,4 protsenti, aed 0,6 protsenti ja sööt 3,4 protsenti. Vabariigi maakõlvikuid iseloomustab põllumaa suhteliselt väike osatähtsus ning rohumaade suur erikaal (52,2 protsenti).

Põllumajandusliku maa struktuur
(1956. aastal)

	NSV Liit	Eesti NSV	Läti NSV	Leedu NSV	Leningradi oblast
Põllumajanduslikust maast (protsentides):					
põllumaa	39,3	43,9	54,4	67,8	32,0
heinamaa	10,4	29,6	22,2	17,7	34,6
karjamaa	46,1	22,6	12,7	7,6	17,5

Põllumajandusliku maa struktuurilt sarnaneb Eesti NSV rohkem Leningradi oblastiga kui Läti ja Leedu NSV-ga. Viimastes on põllumaa erikaal märksa suurem, rohumaade, eriti aga karjamaa osatähtsus tunduvalt väiksem kui Eesti NSV-s.

Põllumajanduslikult kasutatava maafondi struktuur Eesti NSV-s
(1958. aastal)

		Põllumajanduslikult kasutatav maa	Sellest: põld	heinamaa	karjamaa	aed	söödid[1] (jäätmaad)
Kõigi kategooriate majandid	tuh. ha	1921,1	842,4	572,3	430,6	11,3	64,5
	protsentides	100,0	43,8	29,8	22,4	0,6	3,4
Kolhoosid	tuh. ha	1497,4	646,0	448,0	348,9	7,8	46,7
	protsentides	100,0	43,2	29,9	23,3	0,5	3,1
Sovhoosid	tuh. ha	363,6	174,4	99,4	71,5	1,9	16,4
	protsentides	100,0	48,0	27,3	19,7	0,5	4,5

Nii kolhoosides kui ka sovhoosides on põllumajandusliku maa struktuur peaaegu ühesugune, sovhoosides on mõnevõrra kõrgem põllu protsent ning madalam rohumaade osatähtsus.

Vabariigi üksikute piirkondade vahel esineb põllumajandusliku maa struktuuris olulisi erinevusi. Kui Põhja-, Edela- ja Lääne-Eestit iseloomustab põllumaa väike ja rohumaade suur erikaal, siis Kesk- ja Lõuna- ning Kagu-Eestile on iseloomulik põllumaa suur ja rohumaade suhteliselt väiksem erikaal.

Nii on põllu osatähtsus põllumajanduslikust maast Lääne-Eestis 24,3 protsenti, Põhja-Eestis 37,7 protsenti, Kesk- ja Lõuna-Eestis 50,9 protsenti ning Kagu-Eestis 57,5 protsenti. Samal ajal on rohumaade osatähtsus põllumajanduslikust maast Lääne-Eestis 74,1 protsenti, Põhja-Eestis 59,8 protsenti, Kesk- ja Lõuna-Eestis 44,1 protsenti ja Kagu-Eestis 33,9 protsenti.

Seega kõigub põllumaa erikaal põllumajanduslikust maast piirkonniti 24,3—57,5 protsendi, heinamaade erikaal 22,6—37,3

[1] Söötidest on valdav osa kasutusel karjamaadena.

protsendi ja karjamaade erikaal 11,3—36,8 protsendi vahel. See tingib mõnevõrra erinevusi ka tootmise organiseerimises.

Põllumajanduse spetsialiseerumine. Põllumajanduslike kõlvikute struktuuri ja omaduste ning klimaatiliste tingimuste tõttu on Eesti NSV-s kujunenud põhiliseks tootmissuunaks loomakasvatus. Spetsialiseerumist loomakasvatussaaduste tootmisele soodustavad suured looduslikud heina- ja karjamaad, pikk karjatamisperiood jt. tegurid.

Põllumajanduse spetsialiseerumine loomakasvatussaaduste tootmisele toimus Eestis juba möödunud sajandi teisel poolel, mil teraviljakasvatuse asemel hakati rohkem tähelepanu pöörama piimakarjakasvatusele, selle kõrval ka kartuli- ja linakasvatusele.

Põllumajanduse spetsiifikalt määratles V. I. Lenin Eestit kui kaubalise loomakasvatusega rajooni. „Karja produktiivsus on siin piimandusliku suunaga ja kogu põllumajanduse iseloom kohandub selleks, et saada võimalikult suuremat hulka võimalikult hinnalisemaid seda liiki turusaadusi."[1]

Kodanlikus Eestis süvenes loomakasvatuse spetsialiseerumine veelgi, kuid seoses kapitalistliku turu konjunktuuriga arenes see väga ebaühtlaselt, tõusude ja mõõnadega.

Alles nõukogude võimu kehtestamisega sai võimalikuks Eesti NSV põllumajandust teadlikult loomakasvatussaaduste tootmisele suunata, jätmata sealjuures arendamata ka teisi, konkreetsetes tootmistingimustes kohaseid tootmisharusid, nagu lina-, köögivilja- ja toidukartulikasvatust, aiandust jm.

Loomakasvatuse arendamisel ja spetsialiseerumisel ühe või teise põllumajandussaaduse eelistatud tootmisele lähtutakse vabariigis ülesandest saada igalt hektarilt võimalikult suuremal hulgal põllumajandussaadusi võimalikult väiksemate tööjõu ja vahendite kulutusega toodanguühiku kohta. Vastavalt looduslikele ja majanduslikele tingimustele arendatakse põhiliste loomakasvatusharude — veise- ja seakasvatuse kõrval ka teisi loomakasvatusharusid, eeskätt kodulinnu- ja lambakasvatust, samuti karusloomakasvatust ja mesindust. Võrreldes NSV Liidu teiste osadega, on Eesti NSV-le iseloomulik suhteliselt intensiivsem loomakasvatussuund — arendatakse piima-tõukarjasuunaga veisekasvatust ja peekonisuunaga seakasvatust. Nende loomakasvatusharude intensiivne arendamine jätkub ka edaspidi. NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvudes aastaiks 1959—1965 on öeldud, et Eesti NSV-s spetsialiseerub põllumajandus ka edaspidi piima-tõukarjakasvatusele ning liha- ja peekoniseakasvatusele.

Veiseid ja sigu kasvatavad kõik kolhoosid, kodulinde ja lambaid enamik kolhoosidest. Sovhoosidest on valdav osa tõuloomakasvatussovhoosid, kus on tugevasti välja arendatud kaks põhilist haru — piimatootmissuunaga veisekasvatus ja sea-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 3. kd., lk. 213.

kasvatus; selle kõrval arendatakse veel kodulinnukasvatust, karusloomakasvatust, üksikutes sovhoosides ka lambakasvatust.

Põllunduse põhiülesandeks nii kolhoosides kui ka sovhoosides on rahuldada loomakasvatuse vajadusi ja seetõttu kasutatakse põhiline osa toodetud taimekasvatussaadustest loomasöödana. Edela-, Lõuna- ja Kagu-Eestis, kus on selleks sobivad tingimused, kasvatatakse kaubalise kultuurina ka tehnilist kultuuri — lina. Suurte linnade läheduses ning põlevkivibasseini keskuste ümbruses arendatakse loomakasvatuse kõrval köögiviljakasvatust avamaal ning lava- ja kasvuhoonemajandust. Kaubalist tähtsust omavad ka kartulikasvatus ning aiandus. Vastavalt NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvudele aastaiks 1959—1965 koondatakse kartuli ja köögivilja tootmine spetsialiseeritud sovhoosidesse.

Põllumajanduse mitmekülgne väljaarendamine vastavalt looduslikele ja majanduslikele tingimustele võimaldab ratsionaalsemalt kasutada maakõlvikuid, samuti tööjõudu ja tehnikat. Ühtlasi võimaldab põllumajanduse mitmekülgne arendamine varustada vabariigi elanikkonda kõigi peamiste põllumajandussaadustega, tagada tooraine põhilistele toiduainetetööstuse ja reale kergetööstuse ettevõtetele, samuti välja vedada teistesse vennasvabariikidesse piima ja lihasaadusi, saades vastu vajalikke tööstuskaupu.

Kolhooside ja sovhooside spetsialiseerumist ühe või teise tootmisharu arendamisele ning selle tootmisharu tähtsust kaubatoodangus iseloomustab toodangu realiseerimisest laekunud sissetulekute struktuur. Eesti NSV põllumajanduslikes artellides ulatus loomakasvatusest laekunud tulude erikaal 1956. aastal 74,9 protsendini, 1958. aastal isegi 78,3 protsendini. Võrdluseks olgu toodud, et loomakasvatusest saadud sissetulekud moodustasid rahaliste tulude üldsummast 1956. aastal NSV Liidus keskmiselt 32,8 protsenti, kusjuures Leedu NSV põllumajandusartellides oli see 39,8 protsenti, Läti NSV-s 58,7 protsenti ja Leningradi oblastis 56,3 protsenti. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta saadi Eesti NSV põllumajandusartellides rahalisi tulusid loomakasvatusest rohkem kui Leedu NSV-s, kuid vähem kui Läti NSV-s.

Naabervabariigi Läti kolhoosides saadi 1956. aastal 100 ha põllumajandusliku maa kohta rahalisi tulusid loomakasvatusest 29 800 rubla ja taimekasvatusest 18 200 rubla, meie vabariigis aga vastavalt 25 600 rubla ja 5500 rubla. Seega on Läti NSV kolhoosid põllumajanduse mitmekülgsel arendamisel ja tootmise intensiivistamisel saavutanud paremaid tulemusi kui Eesti NSV kolhoosid.

Rahaliste sissetulekute struktuurist Eesti NSV-s nähtub, et üksikutes loomakasvatusharudes saadakse valdav osa sissetulekutest kahest põhilisest tootmisharust — veise- ja seakasvatusest.

Rahaliste sissetulekute struktuur Eesti NSV kolhoosides ja sovhoosides 1958. aastal

(protsentides)

	Kolhoosid	Sovhoosid[1]
Kokku rahalisi sissetulekuid	100,0	100,0
sellest: 1) loomakasvatusest	78,3	84,2
sealhulgas: veisekasvatusest	47,0	34,6
seakasvatusest	23,0	31,0
linnukasvatusest	3,9	2,8
lambakasvatusest	1,6	0,2
karusloomakasvatusest	0,7	15,0
muudest harudest	2,1	0,6
2) taimekasvatusest	14,2	9,6
sealhulgas: linakasvatusest	5,8	...
kartulikasvatusest	3,9	4,0
köögiviljakasvatusest	1,8	2,3
aiandusest	0,3	0,2
muudest harudest	2,3	3,1
3) abiettevõtetest jm.	7,5	6,2

Ka kogutoodangu maksumusest moodustasid loomakasvatussaadused ligi 60 protsenti, kusjuures veise- ja seakasvatussaaduste osatähtsus kogutoodangus ulatus 52,7 protsendini. Rahaliste tulude üldsummast andsid veise- ja seakasvatus kolhoosides ja sovhoosides 65—70 protsenti ehk üle $^2/_3$. Sovhoosides oli kolhoosidega võrreldes suhteliselt suurem seakasvatusest saadavate sissetulekute erikaal, kolhoosides aga veisekasvatusest laekuvate sissetulekute erikaal. See on tingitud seakasvatuse intensiivsuse kõrgemast tasemest sovhoosides. Võrdlemisi suurt osa rahaliste sissetulekute allikana etendas sovhoosides karusloomakasvatus.

Taimekasvatusharudest saadi põhilisi sissetulekuid kolhoosides linast, kartulist ja köögiviljast, sovhoosides peamiselt kartulist ja köögiviljast.

Loomakasvatuse ülekaalukas osa kolhooside ja sovhooside kaubatoodangus tõendab, et vabariigi põllumajandusettevõtted, vastavalt nende spetsialiseerumisele, suunavad peatähelepanu põhiliste tootmisharude väljaarendamisele. Nende harude intensiivsuse tõusuga käsikäes nõuavad põllumajanduse spetsialiseerumise huvid ka teiste, konkreetsetes tootmistingimustes kohaste täiendavate tootmisharude arendamist, et muuta kõik vabariigi põllumajandusettevõtted mitmekülgseteks, kõrge tootmistasemega majanditeks.

Seitseaastaku ülesannetes on Eesti NSV osas ette nähtud juba kujunenud spetsialiseerumise edasiarendamine, kus põhilisteks tootmisharudeks on piimatoomissuunaga tõuveisekasvatus ja

[1] Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi Sovhooside Peavalitsuse sovhoosid.

seakasvatus. Selle kõrval on vajalik vastavalt majandi asukohale ja tootmistingimustele edasi arendada linnu- ja lambakasvatust, millele lisanduvad linakasvatus, köögiviljandus, puuviljandus, karusloomakasvatus ja mesindus.

Käesoleval seitseaastakul on põllumajanduse alal põhiülesandeks niisuguse tootmistaseme saavutamine, mis võimaldaks täielikult rahuldada elanikkonda toiduainete ja tööstust toorainega ning tagada riigi muude vajaduste rahuldamise põllumajandussaaduste järele.

See ülesanne tuleb lahendada esijoones kõigi põllukultuuride saagikuse tunduva tõstmise, loomade arvu suurendamise ja produktiivsuse edasise tõstmise teel.

Põllumajanduse edasiarendamise programmiga kaasneb sotsialistlike tootmissuhete täiustamine, sotsialistliku omandi kahe vormi — kolhoosliku ja üldrahvaliku — lähendamine. See ilmneb kolhoosikorra edasiarendamises, tootmisfondide kasvus ja nende õiges kasutamises ning kolhoosidevaheliste tootmissuhete laienemises. Koos kolhooside tootmistegevuse arenguga leiavad kolhoosnikute materiaalsed vajadused järjest suuremal määral rahuldamist ühismajapidamise kaudu. Sovhoosid, millede tähtsus sotsialistlikus põllumajanduses on viimastel aastatel tunduvalt kasvanud, arenevad vastavalt ettenähtud spetsialiseerumisele kui sotsialistlikud musterettevõtted.

Uus etapp põllumajanduse arendamises võimaldab kiiresti luua põllumajandussaaduste külluse, mis on kommunismile ülemineku tähtsamaks eeltingimuseks.

Loomakasvatus

L o o m a k a s v a t u s s a a d u s t e t o o t m i s e t a s e. Sotsialistliku suurtootmise tingimustes sai loomakasvatus vabariigis uued, avarad arenguperspektiivid. Endiste väiketalumajapidamiste asemel, kus loomakasvatuse areng oli allutatud turustiihiale, rajaneb loomakasvatus nüüd kolhoosidel ja sovhoosidel, kus selle kiireks, ratsionaalseks arendamiseks on loodud soodsad tingimused. Edusammud vabariigi loomakasvatuses tõendavad, et sotsialistlikud suurmajandid on asunud lahendama kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse poolt püstitatud loomakasvatussaaduste tootmise suurendamise ülesannet.

1957. aastal toodeti Eesti NSV-s liha 14 800 tonni, sealjuures sealiha 21 900 tonni rohkem, kanamune 5,5 miljonit tükki rohkem kui kodanlikus Eestis. Ainult piima kogutoodangus ei ole 1939. a. taset saavutatud, tingituna lehmade arvulisest vähenemisest. Teatavasti vähenes fašistliku okupatsiooni aastatel järsult loomade arv, kolhoosides ja sovhoosides aga pöörati organiseerimise algaastail peatähelepanu karja produktiivsuse tõstmisele.

Seoses kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse poolt põllumajanduse kiireks edasiarendamiseks rakendatud abinõudega on loomakasvatussaaduste tootmine järsult tõusnud eriti

viimastel aastatel. Vabariigi kolhoosides ja sovhoosides suurenes piima kogutoodang aastail 1955—1957 65 protsendi võrra, liha kogutoodang 32 protsendi, sealhulgas sealiha kogutoodang 53 protsendi võrra, ning munade kogutoodang 80 protsendi võrra. 1958. aastal suurenes 1957. aastaga võrreldes kolhoosides ja sovhoosides lihatoodang 14 protsenti, piimatoodang 5 protsenti ja munade toodang 13 protsenti.

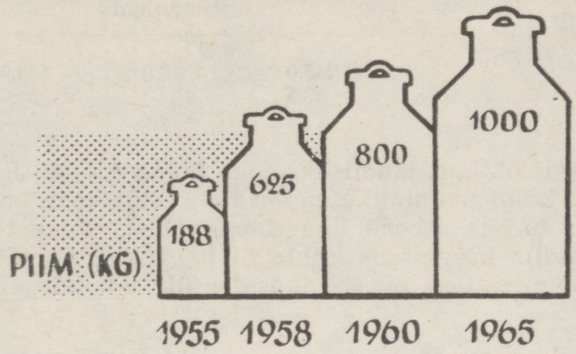

Piimatoodang iga elaniku kohta.

Loomakasvatussaaduste tootmise suurendamisel tehtud edusammude eest autasustas Nõukogude valitsus ordenite ja medalitega ligi 1700 vabariigi põllumajanduse eesrindlast ning 16 eesrindlasele anti sotsialistliku töö kangelase nimetus.

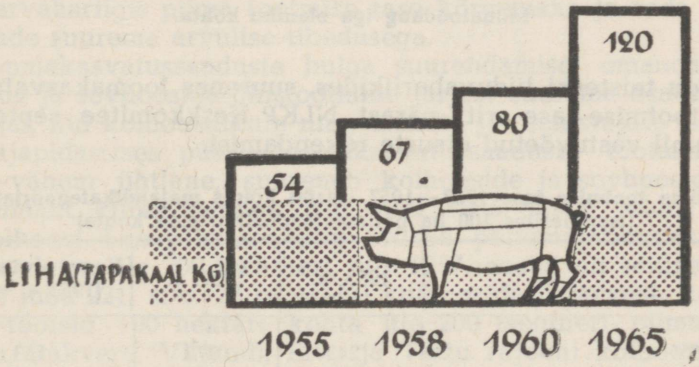

Lihatoodang iga elaniku kohta.

Iga elaniku kohta toodeti 1958. aastal 625 kg piima, 67 kg liha ja 161 muna. Seega on Eesti NSV loomakasvatussaaduste tootmises iga elaniku kohta ees NSV Liidu keskmistest näitajatest, samuti rea kapitalistlike maade vastavatest näitajatest.

Piima ja või tootmises iga elaniku kohta on Eesti NSV ees ka Ameerika Ühendriikide tasemest, kuid liha tootmises iga elaniku kohta jääb ta veel maha.

Piima, liha ja või tootmine iga elaniku kohta kilogrammides
(1956. aastal)

	NSV Liit	Ameerika Ühendriigid	Eesti NSV
Piim	245,0	343,0	539,0
Liha	32,5	102,3	55,0
Või	2,8	3,8	11,5

100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti Eesti NSV-s 1958. aastal kõigi majandikategooriate keskmisena 380 tsentnerit piima ja 40,6 tsentnerit liha (tapakaalus). Mune toodeti 100 hektari teravilja külvipinna kohta 61 400 tükki. Loomakasvatussaaduste tootmise tase oli sovhoosides üldiselt kõrgem kui kolhoosides.

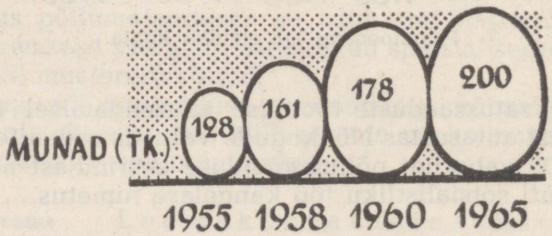

Munatoodang iga elaniku kohta.

Nagu teisteski liiduvabariikides, suurenes loomakasvatussaaduste tootmise tase eriti pärast NLKP Keskkomitee septembripleenumil vastuvõetud otsuste rakendamist.

Piima tootmise tase 1953.—1957. aastal kõigis majandikategooriates
(tsentnerites 100 ha põllumajandusliku maa kohta)

	1953. a.	1957. a.	Kasv protsentides (1953. a. = 100)
Eesti NSV	243	373	153
Läti NSV	329	444	135
Leedu NSV	232	319	138
Valgevene NSV	177	261	147
Leningradi oblast	288	442	154

Naabervabariikidega võrreldes toodeti piima 100 hektari põllumajandusliku maa kohta Eesti NSV-s rohkem kui Leedu ja Valgevene NSV-s, kuid vähem kui Läti NSV-s. Kuigi Eesti NSV-s

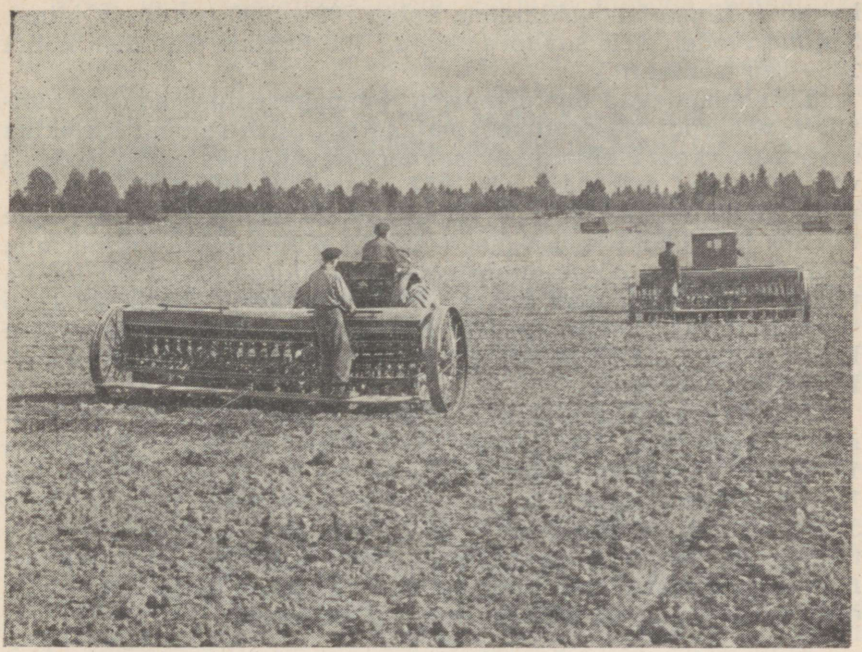

Külvitööd Hulja sovhoosis.

oli piimatoodang lehma kohta kõrgem kui Läti NSV-s, kujunes naabervabariigis piima tootmise tase kõrgemaks ja seda seoses lehmade suurema arvulise tihedusega.

Loomakasvatussaaduste hulga suurendamisel omandab kolhooside ja sovhooside ühistootmine järjest suurema osatähtsuse. Sel ajal, kui kolhoosnikute ning tööliste ja teenistujate isiklikus abimajapidamises püsib loomakasvatussaaduste tootmise tase enam-vähem ühtlane, suureneb kolhooside ja sovhooside toodangumaht kiires tempos. Kui veel 1955. aastal leidus ainult 35 kolhoosi, kus piimatoodang 100 ha põllumajandusliku maa kohta ulatus üle 200 tsentneri, siis 1957. aastal oli selliseid kolhoose juba 221, s. o. 25 protsenti kolhooside üldarvust. Rajoonidest tootsid 100 hektari kohta üle 200 tsentneri piima Tapa, Harju, Rakvere, Viljandi, Elva ja Tartu rajooni kolhoosid. Üle 28 tsentneri sealiha 100 ha põllumaa kohta tootis 320 kolhoosi ehk 36,3 protsenti kolhooside üldarvust.

Ligi 40 protsenti sovhooside üldarvust tootis piima 100 ha põllumajandusliku maa kohta keskmiselt üle 400 tsentneri ja sealiha 100 ha põllumaa kohta üle 100 tsentneri. Kureküla, Viiratsi, Uusna, Keila, Kostivere, Luunja, Pilu, Sootaga jt. sovhoosides, kus loomakasvatuse intensiivsuse tase oli kõrge, saadi iga 100

hektari põllumajandusliku maa kohta 700—1000 tsentnerit piima. Sealiha toodeti neis sovhoosides iga 100 hektari põllumaa kohta 200—370 tsentnerit.

Tähelepandavad on tulemused loomakasvatussaaduste tootmisel vabariigi eesrindlikes majandites. Elva rajooni Kureküla sovhoosis, kes üleliidulises sovhoosidevahelises sotsialistlikus võistluses tuli esikohale, oli 1957. aastal iga 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 50 veist, neist 25 lehma. Karja arvuline tihedus ja produktiivsuse tase (4220 kg piima lehma kohta) ning söötade tootmise kõrge intensiivsus võimaldasid toota iga 100 ha põllumajandusliku maa kohta 1042,5 tsentnerit piima ja 222,5 tsentnerit liha. Seega toodeti Kureküla sovhoosis pinnaühiku kohta piima 3 korda ja liha 4,5 korda rohkem kui vabariigi sovhoosides keskmiselt.

Eesrindlikus ühismajandis — Paide rajooni „Estonia" kolhoosis — peeti iga 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 14 lehma, kusjuures piimatoodang lehma kohta oli 4200 kg. Iga 100 ha põllumajandusliku maa kohta moodustas piimatoodang 554 tsentnerit ja lihatoodang 48,2 tsentnerit, kusjuures sealiha toodeti 100 ha põllumaa kohta 95 tsentnerit. „Estonia" kolhoosi loomakasvatussaaduste tootmise tase oli seega kolm korda kõrgem vabariigi kolhooside keskmisest tasemest.

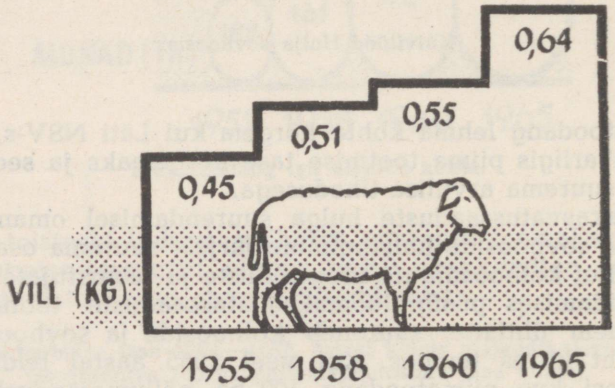

Villatoodang iga elaniku kohta.

Arvesse võttes kolhoosides ja sovhoosides leiduvaid reserve loomakasvatussaaduste tootmise edasise suurendamise alal, on põllumajandusala töötajad kavandanud abinõud, et lähematel aastatel tunduvalt suurendada piima, liha ja teiste loomakasvatussaaduste tootmist. 1965. aastal on ette nähtud toota vabariigis iga 100 ha põllumajandusliku maa kohta 680 tsentnerit piima ja 81 tsentnerit liha (tapakaalus). Mune toodetakse 100 ha teravilja külvipinna kohta kõigi kategooriate majandites keskmiselt 78 000 tükki, villa 100 ha põllumajandusliku maa kohta 42 kg.

Koos loomakasvatussaaduste tootmise tõusuga pinnaühiku kohta suureneb nende saaduste tootmine ka iga elaniku kohta. Nii suureneb toodetud piima kogus 488 kg-lt 1955. aastal 1000 kg-le 1965. aastal, liha kogus (tapakaalus) 54 kg-lt 120 kg-le ja munade kogus 128-lt 200-le. 1958. aastal toodeti vabariigi põllumajanduses piima 731 800 tonni, liha 78 100 tonni tapakaalus ja mune 188 miljonit tükki.

1965. aastaks on ette nähtud toota vabariigi põllumajanduses 1,3 miljonit tonni piima, 157 000 tonni liha tapakaalus ja 260 miljonit muna.

1958. aasta tootmistasemega võrreldes suureneb lihatoodang 1965. aastaks kolhoosides ja sovhoosides rohkem kui kolmekordseks, piimatoodang vastavalt ligi kolmekordseks. Selline võimas põllumajandusliku tootmise kasv võimaldab veelgi parandada elanikkonna varustamist vajalike toiduainetega, suurendada toiduainetetööstuse vajaduste rahuldamist ja välja vedada suurtes kogustes teistesse liiduvabariikidesse piima ja lihasaadusi, saades vastu vajalikke tööstuskaupu.

L o o m a d e a r v. Loomakasvatussaaduste tootmise ulatus sõltub suurel määral produktiivloomade arvust. 1959. aasta algul oli vabariigis 452 300 veist (neist 284 200 lehma), 431 800 siga, 252 500 lammast, 7700 kitse ja 2,5 miljonit kodulindu. Sõjaeelse perioodiga võrreldes on loomade arv suurenenud ja ületab 1941. a. taseme sigade, lammaste ja lindude osas; veiste, eriti aga lehmade osas pole sõjaeelne tase veel saavutatud.

Loomade arv Eesti NSV-s

(seisuga 1. jaanuaril tuhandetes)

	1945. a.	1950. a.	1956. a.	1959. a.
Veiseid	401,4	450,2	437,8	452,3
neist lehmi	226,5	294,1	263,8	284,2
Sigu	196,2	279,7	279,0	431,8
Lambaid ja kitsi	264,4	287,6	241,6	260,2
Hobuseid	164,0	171,9	112,8	85,1

Kuigi piima ja liha tootmine kolhoosides ja sovhoosides on kiiresti kasvanud, jääb loomade, eriti veiste arvu kasv sellest maha. Näiteks suurenes lehmade arv viimase kolme aasta jooksul ainult 7,7 protsendi võrra. Seoses söödabaasi nõrkusega peeti kolhoosides ja sovhoosides otstarbekohasemaks esimeses järjekorras tõsta karja produktiivsust ja edasiselt, käsikäes söödabaasi tugevnemisega, pöörata suuremat tähelepanu karja arvulisele suurendamisele. Lähematel aastatel on vaja tagada loomade arvu järjekindel suurendamine. See on piima ja liha tootmise tõusu tähtsaimaks tingimuseks. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli vabariigis 1959. a. algul 23,5 veist (neist 14,8 lehma)

ja 13,1 lammast. 100 hektari põllumaa kohta peeti 51,3 siga ja 100 hektari teravilja külvipinna kohta üle 600 kodulinnu.

Suhteliselt kõrgem loomade arvuline tihedus iseloomustab vabariigi keskrajoone, kus 100 hektari kohta peetakse 25—30 veist (neist 15—18 lehma). Veiste arvuline tihedus piirkonniti

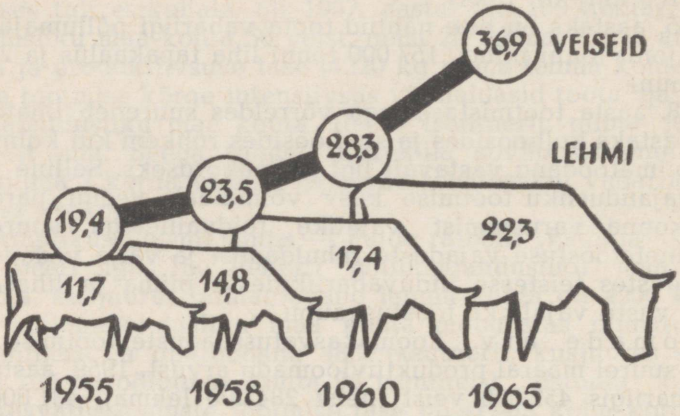

Veiste ja lehmade arv 100 hektari põllumajandusliku maa kohta.

kõigub 19—25 vahel, lehmadel on see 13—16, lammastel 10—19 ja sigadel 40—60. On iseloomustav, et veiseid ja lehmi on 100 hektari kohta rohkem neis piirkondades, kus on rohkem põllumaad, mitte aga seal, kus on rohkem rohumaid. See seletub asjaoluga, et rohumaad on suures osas looduslikud ja väheproduktiivsed.

Naaberliiduvabariikidega võrreldes on loomade arvuline tihedus Eesti NSV-s madalam.

Loomade arvuline tihedus

(1956. aastal)

	NSV Liit	Eesti NSV	Läti NSV	Leedu NSV	Leningradi oblast
100 ha põllumaj. maa kohta: veiseid	14	24	30	27	30
neist lehmi	6	15	18	16	15
lambaid ja kitsi . . .	30	18	27	21	23
100 ha põllumaa kohta: sigu	26	56	47	46	107

Ainult sigade arv 100 ha põllumaa kohta on Eesti NSV-s mõnevõrra kõrgem, seoses põllumaa suhtelise vähesusega vabariigis. Kolhoosi kohta arvestatuna tuli põllumajandusliku maa

ühesuuruse pindala juures veiseid Eesti NSV-s 253, Läti NSV-s 295, lehmi vastavalt 142 ja 165 ning sigu 194 ja 223. Seega on loomade arv ka iga kolhoosi kohta vabariigis mõnevõrra väiksem kui lõunanaabritel.

Üksikute loomaliikide vahekord on Eesti NSV-s ligilähedane Läti NSV-le, näidates väljakujunenud spetsialiseerumist piimakarja- ja seakasvatusele.

Üksikute loomaliikide vahekord
(1956. aastal)

	100 veise kohta		
	lehmi	sigu	lambaid
NSV Liidu keskmine	44	80	207
Eesti NSV	59	87	69
Läti NSV	60	89	84
Leedu NSV	57	117	80
Leningradi oblast	51	135	36

Lehmade osatähtsus karjas on Balti vabariikides üldiselt suur, tingituna piima tootmise põhisuunast. Võrreldes kodanliku Eesti perioodiga, kus 100 veise kohta tuli 68 lehma, 63 siga, 98 lammast ja 242 kodulindu (1939. aastal), ilmneb, et Eesti NSV-s on tootmine muutunud mitmekülgsemaks — suurenenud on sigade ja kodulindude arv, vähenenud aga lammaste arv. Selline muutus väljendab ühtlasi tootmise intensiivsuse tõusu.

Võrreldes Soome, Rootsi ja Taani vastavate andmetega, nähtub, et Eesti NSV-s on sigade arv 100 veise kohta tunduvalt kõrgem kui Soomes ja Rootsis, madalam aga kui Taanis.

Loomade jagunemine protsentides maakasutajate järgi
(1. jaanuaril 1959)

	Veised	Sead	Lambad ja kitsed	Hobused	Kodulinnud
1. Kolhoosid koos kolhoosnikutega	71,5	59,0	79,7	75,8	66,2
sellest kolhooside ühismajapidamine	42,9	34,9	21,4	75,6	14,8
2. Sovhoosid ja teised riikl. majandid	16,2	30,2	2,3	21,5	4,8
3. Töölised ja teenistujad linnas ja maal	12,3	10,8	18,0	2,7	29,0
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Suurem osa produktiivkarjast ja hobustest on kolhooside ja sovhooside kasutuses, ainult lammaste ja kodulindude osas on

kolhoosnikute ning tööliste ja teenistujate isiklike loomade osatähtsus suurem. On iseloomustav, et loomade arv suureneb pidevalt sotsialistliku sektori arvel.

Sotsialistlike põllumajandusettevõtete vahel jagunevad üksikud loomaliigid arvuliselt erinevalt. Kui veiseid oli kolhooside ühistootmises sovhoosidega võrreldes kokku ligi 2,6 korda rohkem, hobuseid ligi 3,5 korda rohkem ja lambaid 9,3 korda rohkem, siis sigade üldarv kolhooosides ületas sigade arvu sovhoosi-

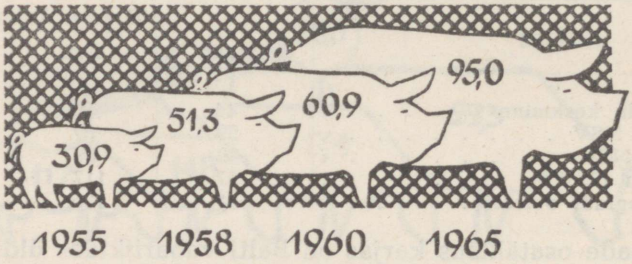

Sigade arv 100 hektari põllumaa kohta.

Karja struktuur erinevates majandikategooriates protsentides[1]

(1. jaanuaril 1958)

	100 ha põllumaj. maa kohta kokku loomühikuid	Veised	Sead	Lambad ja kitsed	Hobused	Kodulinnud	Kokku
Keskmiselt kõigis kategooriates	32	58,8	14,3	4,0	17,0	5,9	100,0
1. Kolhoosid ja kolhoosnikud	28	60,3	11,6	4,6	18,3	5,2	100,0
sellest: kolhooside ühistootmine	18	56,0	10,4	2,0	29,7	1,9	100,0
2. Sovhoosid ja sovhoositöötajad	35	57,2	25,7	1,7	12,4	3,0	100,0
sellest: sovhoosid	28	52,6	29,4	0,3	16,0	1,7	100,0

[1] Loomühiku arvestamisel on lähtutud järgmistest koefitsientidest: lehm = 1, noorloom = 0,5, emis = 0,4, muud sead = 0,2, lammas, kits = 0,1, kodulinnud = 0,015, hobune = 1,1.

Karjalauda sisevaade Harju rajooni „Rahva Võidu" kolhoosis.

des ainult 4,7 protsendi võrra. Sovhoosid kasutasid põllumaa üldpindalast vabariigis 13,5 protsenti, sigade üldarvust oli aga sovhooside käes 30,2 protsenti. Sel ajal kui kolhoosides peetakse iga lehma kohta keskmiselt 1,3 siga, tuleb sovhoosides iga lehma kohta 3,3 siga. See näitab, et sovhoosides on seakasvatus suhteliselt tugevamini välja arendatud.

Kõigis majandikategooriates on suurim erikaal veistel, eriti lehmadel. Sovhoosides ja kolhoosides on veiste osatähtsus loomühikute üldarvus 53—56 protsenti, sealjuures on sovhoosides lehmade protsent märksa madalam (38,7 protsenti) kui kolhoosides (43,2 protsenti), kuna sovhoosid kasvatavad suuremal määral tõunoorloomi. Lammaste ja hobuste osatähtsus on sovhoosides väiksem, sigade osatähtsus aga tunduvalt suurem kui kolhoosides.

Et üksikute loomaliikide arvust sõltub suurel määral loomakasvatussaaduste tootmise tase, siis on loomakasvatuse edasise kiire arengu tagamiseks seitsme aasta plaanis ette nähtud loomade arvu kõigis põhilistes loomaliikides tunduvalt suurendada. Kolhooside ja sovhooside ühistootmises suureneb veiste arv 1965. aastaks ligi kahekordseks, sigade, lammaste ja kodulindude arv veelgi rohkem.

Lähemas perspektiivis kujuneb loomade arvuks kõigis majandikategooriates 100 ha põllumajandusliku maa kohta keskmiselt 40—45 loomühikut, sealhulgas 30—40 veist (neist 20—25 lehma) ja 15 lammast. 100 ha põllumaa kohta peetakse 70—100 siga, 100 ha teravilja külvipinna kohta ligi 1000 kodulindu.

Eesrindlikes majandites on see tase juba praegu saavutatud. Nii peetakse Elva rajooni Kureküla, Põltsamaa rajooni Pilu jt. eesrindlikes majandites iga 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 45—50 veist (neist 25—26 lehma) ja 100 hektari põllumaa kohta 200—300 siga.

Produktiivloomade arv suurenes kolhoosides ja sovhoosides seitseaastaku esimesel aastal eelmise aastaga võrreldes (1. juulist 1958 kuni 1. juulini 1959) järgmiselt: veised 20 protsenti (sealhulgas lehmad 4 protsenti), sead 10 protsenti, lambad 7 protsenti ja kodulinnud 30 protsenti.

Loomade arvu järjekindel suurendamine koos karja produktiivsuse tõstmise ja söödabaasi tugevdamisega tagab piima, liha jt. loomakasvatussaaduste tootmise järsu tõusu Eesti NSV-s.

K a r j a p r o d u k t i i v s u s, t õ u l i s u s. Tähtsaks tingimuseks loomakasvatuse ratsionaalsel arendamisel on karja produktiivsuse kõrge tase. Juba V. I. Lenin märkis, et „kariloomade hulga küsimuse kõrval omab mitte väiksemat, vaid mõnikord isegi olulisemat tähtsust nende k v a l i t e e d i küsimus".[1]

Karja produktiivsuse tõstmine annab suurt majanduslikku efekti, võimaldades paremini ära kasutada karja jõudlusvõimet ning saada iga kulutatud söötühiku kohta rohkem toodangut. Nagu Eesti NSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudi vastavad uurimused on näidanud, algab tasuv piimakarjamajandus kehtivate realiseerimishindade tingimustes Eesti NSV-s kolhoosides ning sovhoosides 2500—3000 kg suurusest aastalüpsist lehma kohta. Seda silmas pidades on kolhoosid ja sovhoosid karja produktiivsuse tõstmisele pidevalt tähelepanu pööranud.

Loomakasvatussaaduste tootmise kiire kasv viimastel aastatel põhinebki peamiselt karja produktiivsuse tõusul, seakasvatuses ka nuumsigade arvu suurendamisel.

Loomakasvatuse produktiivsus Eesti NSV-s

	1940. a.	1950. a.	1955. a.	1957. a.
Toodetud piima lehma kohta (kg) .	1976	1754	2101	2639
sealhulgas kolhoosides	—	1618	1352	2184
Toodetud villa lamba kohta (kg) . .	1,8	2,5	2,2	2,9
sealhulgas kolhoosides	—	2,0	2,5	3,1
Toodetud mune kana kohta (tk.) . .	113	61	74	86
sealhulgas kolhoosides	—	64	72	124

Lehma kohta saadi 1957. aastal 2639 kg piima, s. o. 299 kg võrra rohkem kui 1956. aastal. Sealjuures suurenes piimatoodang lehma kohta kolhoosides 402 kg võrra, sovhoosides ja teistes riiklikes majandites 144 kg võrra. Võrreldes kodanliku Eesti

[1] V. I. L e n i n, Teosed, 15. kd., lk. 94.

üksiktalude keskmisega 1939. aastal, toodeti piima 1957. aastal kolhoosides lehma kohta 390 kg võrra ja sovhoosides 1230 kg võrra rohkem.

Vaadeldes meie vabariigi loomakasvatust üleliidulises mastaabis, iseloomustab seda karja keskpärane arvuline tihedus, kuid suhteliselt kõrge produktiivsuse tase.

Piimatoodang lehma kohta kilogrammides
(1957. aastal)

	Eesti NSV	Läti NSV
Kõigi kategooriate keskmine	2639	2405
sealhulgas: kolhoosid	2184	2084
sovhoosid	3062	2606

Arenenud loomakasvatusega rajoonides ja majandites oli karja produktiivsuse tase veelgi kõrgem. 1957. aastal toodeti Tapa, Paide, Harju jt. rajoonide kolhoosides keskmiselt lehma kohta 2700—3000 kg piima, kusjuures piimakarja produktiivsuse tase Tapa rajooni kolhoosides suurenes ühe aastaga üle 800 kg. Suhteliselt madalaks jäi piimatoodang lehma kohta Kagu-Eesti rajoonide kolhoosides.

Eesrindlikes kolhoosides — Paide rajooni „Estonia", Elva rajooni „Hellenurme", Tapa rajooni „Kaardiväelane" ja „Kalevipoeg" — ulatus piimatoodang lehma kohta majandi keskmisena 4000—4400 kilogrammini. Eesrindlikes sovhoosides — Paide rajooni Udeva sovhoos, Tapa rajooni Hulja sovhoos, Rapla rajooni Salutaguse sovhoos jt. — moodustas piimatoodang lehma kohta 5000—5500 kilogrammi.

Seakasvatuse produktiivsuse tõusu iseloomustab nii põrsaste arvu suurenemine emise kohta kui ka ööpäevaste juurdekasvude suurenemine.

Kui veel 1955. aastal toodeti kolhoosides emise kohta ainult 3,4 tsentnerit sealiha, siis juba 1957. aastal moodustas toodetud sealiha hulk emise kohta 8,5 tsentnerit. Sovhoosides ulatus sealiha toodang emise kohta keskmiselt 14,3 tsentnerini. Eesrindlikes sovhoosides ja kolhoosides saavutati seakasvatuse produktiivsuse alal tähelepandavaid näitajaid.

On iseloomustav, et karja produktiivsus ei tõusnud üksnes põhilistes tootmisharudes — piimakarja- ja seakasvatuses —, vaid ka tootmise kõrvalharudes — linnu- ja lambakasvatuses.

Reas sovhoosides — Abja rajooni Kamara, Harju rajooni Saue ja Sommerlingi-nimelises ning teistes sovhoosides — toodeti 100 hektari teravilja külvipinna kohta 180 000—290 000 muna. Sealjuures oli eesrindlikes majandites munatoodang kana kohta 170—210 muna. Keskmiselt üle 150 muna kana kohta toodeti 150 kolhoosis.

Lambakasvatuse produktiivsuse tõstmisel on häid tulemusi saavutanud kolhoosid. Üle 4 kg villa lamba kohta saadi 175 kolhoosis, reas majandeis aga ulatus villatoodang lamba kohta 5—6 kilogrammini.

Karja produktiivsuse tõstmine osutub ka edaspidi ratsionaalseks teeks, mis võimaldab vähimate kulutustega loomakasvatussaaduste tootmist suurendada. Seetõttu on ette nähtud suurendada lähematel aastatel piimatoodangut lehma kohta kõigis majandikategooriates keskmiselt 3050 kilogrammini, sealhulgas kolhoosides 2800—2900 ja sovhoosides 3500—3600 kilogrammini.

Loomakasvatuse produktiivsuse edasisel tõstmisel etendab tähtsat osa karja tõuomaduste parandamine. Juba praegu iseloomustab pideva tõuaretustöö tulemusena Eesti NSV loomakasvatust kõrgete tõuomadustega kari. Kodanliku Eesti tingimustes kulus palju aastaid selleks, et karja aretustööd elustada. Nõukogude võimu kehtestamisega sai tõuaretustöö uued, kindlad suunad. Kuigi fašistliku okupatsiooni ajal tekitati tõukarjakasvatusele suurt kahju, suudeti väärtuslike tõuliikide kiire paljundamisega sovhoosides ja kolhoosides tõukarja arvu taastada.

Veisekasvatuses on Eesti NSV-s levinud kolm tõugu: eesti punane, eesti mustakirju ja eesti maatõug. Kolhoosides on ligi $^3/_4$ ja sovhoosides $^2/_3$ veistest eesti punast tõugu. Viimase peamiseks levikualaks on Kesk-, Lõuna-, Kagu- ja Lääne-Eesti. Eesti mustakirju kari on levinud peamiselt Põhja- ja Edela-Eestis. Vähemal määral esineb Edela- ja Lääne-Eestis eesti maatõugu karja. Puhast tõugu ja ristandeid on eesti punast tõugu karjast 86 protsenti, eesti mustakirjust karjast 93 protsenti. Üldiselt on veisekarja tõuline kvaliteet sovhoosides kõrgem kui kolhoosides.

Seatõugudest aretatakse eesti suurt valget tõugu siga, mille peamiseks levikualaks on Põhja-, Kesk- ja Lõuna- ning Kagu-Eesti, ning eesti lontkõrvalist siga, mis on levinud Põhja-, Edela- ja Lääne-Eestis.

Lammastest kasvatatakse poolpeenvillalist tumedapealist lammast Põhja-, Kesk-, Lõuna- ning Edela-Eestis. Tõulammaste üldarvust on eesti tumedapealisi ligi $^3/_4$. Poolpeenvillaline eesti valgepealine lammas on levinud peamiselt Kagu-, Kesk- ja Lõuna-Eestis.

Linnukasvatuse alal on peamiselt arendatud kanakasvatust. Kolhooside ühismajandi lindude arvust on kanu 97 protsenti. Linnukasvatuse alal töötab 11 haudejaama, kus hautati aastas 1,6 miljonit muna ja saadi 1,3 miljonit tibu.

Tõuhobustest on $^3/_4$ tori tõugu, millel on üleliiduline kuulsus. Tori tõugu hobune on levinud kõikjal Eesti piirkondades. Eesti raskeveohobuse levikualaks on peamiselt Põhja- ja Lääne-Eesti.

Vabariigi loomakasvatuse ülesandeks on peale loomakasvatussaaduste tootmise ka tõuloomade kasvatamine müügiks, sest olemasolev tõumaterjal, eriti piimakarja, hobuste ja sigade osas loob selleks soodsad eeldused. Juba praegu realiseeritakse ven-

Heinaseemnepõllu hooldamistööd Elva rajooni Kureküla sovhoosis.

nasvabariikidesse suurtes kogustes tõumaterjali. Viimastel aastatel on müüdud väljapoole Eesti NSV-d igal aastal ligi 6000 tõuveist, üle 1000 tõuhobuse ja ligi 4000 tõusiga. Kõrgete tõuomadustega tõuloomi realiseerivad igal aastal peaaegu kõik sovhoosid, eesotsas selliste tõuaretustöö eesrindlastega, nagu Udeva, Viisu, Kureküla jt. sovhoosid. Ka kolhoosidest on eesrindlikud majandid — Paide rajooni „Estonia", Elva rajooni „Valguta" jt. — hakanud tõuloomi müügiks kasvatama.

Tõuaretustöö hoogustamiseks kolhoosides on vabariigis organiseeritud laialdane tõufarmide võrk. 1959. aasta algul oli veiste tõufarme 217, sigade tõufarme 57, lammaste tõufarme 48, lindude tõufarme 167 ja hobuste tõufarme 91. Väärtuslike tõuomaduste kiiremaks levitamiseks on Eesti Loomakasvatuse Instituudi juurde organiseeritud karja kunstliku seemenduse laboratoorium. Vabariigi erinevates piirkondades on üheksa riiklikku põllumajandusloomade kunstliku seemendamise jaama.

Tõuaretustöö edasise intensiivistamisega omandab vabariik kasvavat üleliidulist tähtsust, olles võimeline kasvatama ja realiseerima kümneid tuhandeid kõrgeväärtuslikke tõuloomi.

Maaviljelus

Külvipindade struktuur. Põhiliseks abinõuks loomakasvatussaaduste tunduva tõusu kindlustamisel koos kulutuste alandamisega toodanguühiku kohta on tugeva kohaliku söödabaasi organiseerimine. Et luua tingimused kõrge produktiivsusega karja söödavajaduste rahuldamiseks, osutus vajalikuks kõlvikute kasutamine ja külvipindade struktuur igas majandis kujundada selliselt, et need antud looduslikes ja majanduslikes tingimustes tootmisülesannetele kõige paremini vastaksid. Taime- ja loomakasvatuse kooskõlastatud arendamiseks oli vaja taimekasvatuse toodangut järsult tõsta, kasutades selleks põllumajanduslikke kõlvikuid ratsionaalsemalt kui seni.

Pärast põllumajanduse planeerimise korra muutmist pöörati kolhoosides ja sovhoosides suurt tähelepanu loomakasvatuse jaoks kohalikele tootmistingimustele vastava tugeva söödabaasi organiseerimisele. Selle tulemusena toimusid märkimisväärsed muutused ka külvipindade struktuuris, kus suurenes eriti söödakultuuride erikaal.

Külvipindade struktuuris on viimastel aastatel toimunud märkimisväärsed muutused mitte ainult Eesti NSV-s, vaid ka naaberliiduvabariikides, kus samuti nagu meilgi vähenes teravilja, kuid suurenes söödakultuuride külvipind.

Arvestades üksikute kultuuride külvipinna osatähtsust külvipinnas, moodustas Eesti NSV-s 1958. aastal kõigis majandikategooriates teravili 38,2 protsenti, sellest taliteravili 15,9 protsenti ja suviteravili 22,3 protsenti; tehnilisi kultuure oli 1,1 protsenti, kartulit 12,5 protsenti, köögivilja 1 protsent ja söödakultuure 47,2 protsenti, sellest mitmeaastast põldheina 34,6 protsenti.

Külvipindade struktuur Eesti NSV-s

(protsent külvipinnast)

	Kodanlikus Eestis 1939. a.	Kõigi kategooriate majandeis				Kolhoosides 1958. a.		Sovhoosides 1958. a.	
		1950. a.	1955. a.	1958. a.					
				tuh. ha	protsentides	tuh. ha	protsentides	tuh. ha	protsentides
Teravili . . .	60,6	55,7	45,0	279,7	38,2	214,1	42,8	49,0	31,6
Tehnilised kultuurid . .	2,0	2,6	1,5	8,3	1,1	7,8	1,6	0,5	0,3
Kartul ja köögivili . . .	9,8	12,9	13,0	99,1	13,5	42,8	8,5	12,5	8,1
Söödakultuurid	27,6	28,8	40,5	345,8	47,2	236,0	47,1	93,0	60,0
Kokku . . .	100	100	100	732,9	100	500,7	100	155,0	100

Külvipindade struktuur

(kõigi kategooriate majandeis, protsent külvipinnast)

	Teravili		Tehnilised kultuurid		Kartul ja köögivili		Söödakultuurid	
	1950. a.	1956. a.	1950. a.	1956. a.	1950. a.	1956. a.	1950. a.	1956. a.
NSV Liit	70,3	65,9	8,3	6,7	7,2	6,0	14,2	21,4
Eesti NSV	55,7	43,0	2,6	1,7	12,9	13,5	28,8	41,8
Läti NSV	56,9	40,9	4,3	4,8	11,7	11,4	27,1	42,9
Leedu NSV . . .	65,1	51,1	4,5	5,2	10,9	10,9	19,5	32,8
Leningradi oblast . .	50,9	23,4	0,4	0,1	23,6	22,2	25,1	54,3

Teravilja külvipinnast oli 1958. aastal taliteravilja 41,7 protsenti ja suviteravilja 58,3 protsenti. Teravilja külvipinnast moodustas talirukis 34,4 protsenti, talinisu 7,3 protsenti, suvinisu 12,2 protsenti, oder 20,7 protsenti, kaer 9,9 protsenti, segavili 14 protsenti, hernes 1,2 protsenti, vikk 0,1 protsenti ja tatar 0,2 protsenti.

Taliteraviljade osatähtsus teravilja külvipinnas on suurem Põhja- ja Lääne-Eestis. Talinisu kasvatatakse Kagu-Eestis suhteliselt vähem kui teistes piirkondades. Seal on aga rohkem levinud suvinisu kasvatamine. Suviteraviljadest on suurem osatähtsus odral Lääne-, Edela- ja Põhja-Eestis, kaeral Kagu-Eestis ja

segaviljal Edela-Eestis. Tatra kasvatamine on levinud peamiselt Kagu-Eestis. Selline ühtede ja teiste teraviljakultuuride suurem osatähtsus mõnedes piirkondades vastab sealsetele mullastiku iseärasustele ja klimaatilistele tingimustele.

Üks olulisemaid tegureid loomakasvatuse edasiseks kiireks arendamiseks vabariigis on teravilja kogutoodangu suurendamine. Käesoleval seitseaastakul tuleb vabariigis teravilja saagikust ja kogutoodangut tõsta selliselt, et see rahuldaks kolhooside ja sovhooside vajadused toidu- ja söödateravilja järele. Teravilja kogutoodang suurendatakse seitseaastakul 1,6—1,8-kordseks, peamiselt saagikuse tõstmise teel. Seejuures osutub vajalikuks laiendada söödateravilja, esijoones odra külvipinda.

Tehnilistest kultuuridest kasvatati varematel aastatel lina ja suhkrupeeti, viimastel aastatel aga ainult lina. Linakasvatuse piirkonnaks on Kagu-, Kesk- ja Lõuna- ning Edela-Eesti. Siin on linakasvatuseks soodne mullastik ning nendes piirkondades asub ka seitse toorlinavabrikut.

Seitseaastakul suurendatakse vabariigis linakiu tootmine 1,8-kordseks, seda nii külvipinna laiendamise kui ka saagikuse tõstmise teel.

Kartuli külvipinna osatähtsus põllumaas on kõige suurem Põhja-Eestis, kus asuvad suuremad tööstuskeskused ja enamik kartuleid töötlevaid tööstusi. Seitseaastakul suurendatakse kartuli tootmine 1,9-kordseks.

Mitmeaastasest põldheinast kasvatatakse peamiselt ristikut koos kõrrelistega. Lisaks neile on viimastel aastatel eriti lutsern kiiresti levinud. Laialdaselt juurutati lutsern tootmisse alles kolhoosikorra tingimustes. Lutserni külvipind oli 1950. aastal ligi 100 hektarit, 1955. aastal 2719 ha, kuid suurenes 1956. aastal 7304 hektarile ja 1958. aastal 27 840 hektarile. Põhiline osa lutsernikülvidest asub Põhja- ja Lääne-Eestis, eriti Kingissepa, Hiiumaa, Harju, Tapa ja Rakvere rajoonis. Praegu leidub lutserni meie vabariigi kõigis rajoonides, kuid Põhja- ja Lääne-Eestis on sellel kultuuril söödabaasi organiseerimisel otsustav tähtsus, sest ta võimaldab õhukese põhjaga rähkmuldi kõige ökonoomsemalt kasutada, olles pika kestvusega (8—10 aastat). Eelolevail aastail laieneb selle kultuuri pind 60 000—70 000 hektarini.

Loomakasvatusele tugeva kohaliku söödabaasi loomiseks kasutatakse 1965. aastal põllumaast teraviljale 37,2 protsenti, tehnilistele kultuuridele 1,5 protsenti, kartulile ja köögiviljale 15,7 protsenti ja söödakultuuridele 43,7 protsenti.

Uurimisasutuste katsed ja eesrindlike majandite tootmiskogemused on näidanud, et loomakasvatusele suvise söödabaasi organiseerimisel on kõige odavamaks söödaks pikaajaliste kultuurkarjamaade rohi ja mitmeaastane hein, kuna üheaastased haljassöödad on 3—5 korda kallimad kui mitmeaastased kultuurid, kuigi hektarilt saadav söödakogus on võrdne. Kultuurkarjamaal loomi karjatades olid ühe kilogrammi piima tootmiskulud 40—50 kopi-

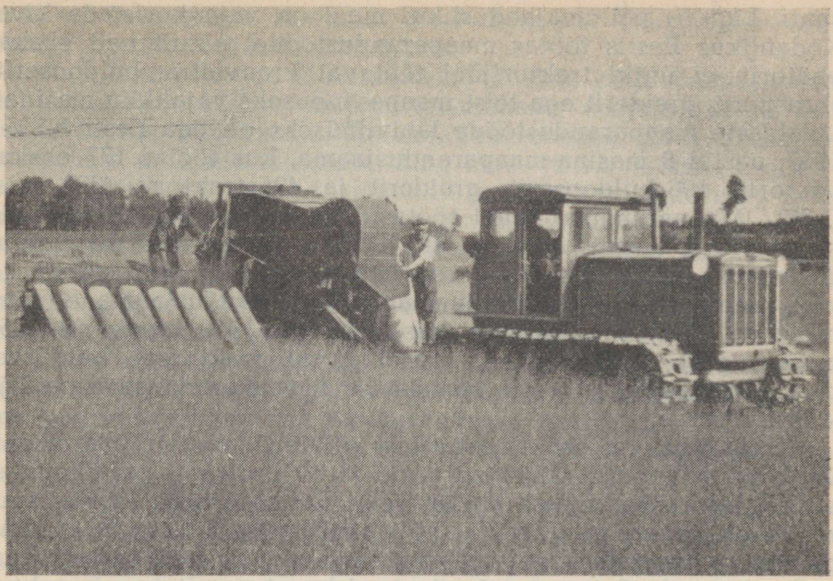

Linakoristamine Põlva rajoonis.

kat ja noorkarja ühe kilogrammi eluskaalu juurdekasvu tootmiskulud 2,5—5 rubla. Et piimakari annab 4—5 kuu jooksul kolhoosides 55—60 protsenti ja sovhoosides 45—50 protsenti kogu aastasest piimatoodangust, siis on piimakarja suvise tootmisvõime paremaks ärakasutamiseks viimastel aastatel kolhoosides ja sovhoosides kultuurkarjamaade rajamisele suurt tähelepanu osutatud.

Keskmiselt oli kultuurkarjamaade pindala lehma kohta 1958. aastal põllumajanduslikes katsejaamades ja katsebaasides 0,7—0,8 ha, põllumajanduslike tehnikumide õppemajandeis 0,6 ha, sovhoosides 0,4 ha ja kolhoosides 0,3 ha. Kogu vabariigis oli kultuurkarjamaid 1955. aastal 13 000 ha ja 1958. aastal 36 600 ha, kuid 1965. aastaks suureneb see pind 180 000—200 000 hektarile. Kodanlikus Eestis oli kultuurkarjamaid 1939. aastal ainult 11 000 hektarit.

Talvistest söötadest on odavamaks heinaks mitmeaastane põld- ja kultuurniitude hein, odavamaks mahlakaks söödaks mitmeaastasest heinast, maisist ja mesikast valmistatud silo ja kartul, mistõttu ka nende söödakultuuride külvipinna laiendamisele on suurt tähelepanu osutatud.

Loomakasvatusele tugeva söödabaasi loomiseks oli vajalik läbi viia ulatuslikud maaparandustööd. Looduslikest heinamaadest vajab maaparandust 67,5 protsenti ja karjamaadest 72,8 prot-

senti. Ligi 1/3 põllumajanduslikul maal on vaja koristada kive. Kodanlikus Eestis töötas maaparandustöödel ainult neli ekskavaatorit, ei ühtki traktorijõul töötavat kraaviatra, buldooserit, skreeperit, greiderit ega teist maaparanduseks vajalikku masinat. Laialdaste maaparandustööde läbiviimiseks oli aga Eesti NSV-s 1957. aastal 8 masina-maaparandusjaama, kus töötas 177 ekskavaatorit, 196 buldooserit, greiderit ja 425 traktorit (390 neist C-80). Maaparandusrühmad töötasid ka masina-traktorijaamade juures. 1958. aastal töötas Eesti NSV-s 9 spetsiaalset maaparandusjaama. Ajakohase maaparandustehnikaga on varustatud ka kõik remondi- ja tehnikajaamad. Maaparandusjaamade ning remondi- ja tehnikajaamade kasutuses oli 1959. aastal üle 250 mitmesuguse ekskavaatori, suurel arvul traktoreid, buldoosereid, skreepereid ja teisi spetsiaalseid maaparandusmasinaid ja -riistu.

Kasutatavatest ekskavaatoritest oli 1959. aastal 70 protsenti ühekopalisi roomik-ekskavaatoreid ja 30 protsenti paljukopalisi ekskavaatoreid drenaaži ehitamiseks. Seitseaastaku lõpuks suureneb ekskavaatorite üldarv kolmekordseks. Suureneb ka buldooserite, juurijate-kogujate, kraaviatrade ja teiste maaparandusmasinate park. Seitseaastaku jooksul konstrueeritakse ja rakendatakse tootmisse mitmeid uusi maaparandusmasinaid ja mehhanisme.

Maaparandusjaamades oli 1954. aastal ekskavaatorite väljatöötuseks 95 000 m^3 pinnast ühe m^3 kopamahu kohta. 1958. aastal oli väljatöötus ühe m^3 kopamahu kohta maaparandusjaamades 152 000 m^3 ning remondi- ja tehnikajaamades 148 000 m^3 pinnast. Seitseaastaku lõpuks on võimalik tõsta ekskavaatorite väljatöötust 220 000 m^3-ni ühe m^3 kopamahu kohta. Ekskavaatorite arvu ja nende väljatöötuse näitaja tõusu arvel suureneb maaparandustöödel ekskavaatoritööde aastane kogumaht seitseaastaku viimasteks aastateks 3,5-kordseks.

Nimetatud tehnika kaasabil tehti ajavahemikul 1949—1957 põhiliste maaparandustöödena ekskavaatorite ja teistega mullatöid üle 50 miljoni m^3, mis võimaldas rajada 215 000 hektaril detailkuivendusvõrku, sellest drenaažiga 35 000 hektarit. Samal ajavahemikul puhastati võsast 83 000 hektarit, künti uudismaad 173 000 hektarit ja koristati kive üle 300 000 hektari suurusel pindalal. Metsamaid kuivendati 54 000 hektari ulatuses.

Käesoleva seitseaastaku jooksul rajatakse ja taastatakse kuivendussüsteeme 280 000 hektaril, sellest drenaažiga vähemalt 120 000 hektarit. Peale selle viiakse läbi kuivendussüsteemide kapitaalremont vähemalt 180 000—200 000 hektari suurusel pindalal ja kuivendatakse metsamaid 144 000 hektarit. Drenaažkuivendused tehakse põhiliselt savitorudrenaažiga. Juba 1959. aastal kasutati drenaaži ehitamiseks 80—85 protsendi ulatuses savitorusid. Savitorudrenaaži rajamiseks toodetakse vabariigis seitsme aasta jooksul 194 miljonit savitoru, kuid samal ajal kas-

vab ka freestorude tootmine 3—4-kordseks. Taastatakse kõik vanad drenaažkuivendussüsteemid.

Maaparandustööde läbiviimiseks tehakse kõik maaparandusprojektid, kaevatakse majanditevahelised veejuhtmed ja hoitakse korras riigi kulul. Ka detailkuivenduse, kultuurtehnilisi, happeliste muldade lupjamise ning alus- ja väetisturba tootmise töid kolhoosides teevad remondi- ja tehnikajaamad ning maaparandusjaamad riigi summade arvel, kusjuures pärast tehtud tööde vastuvõtmist tasuvad kolhoosid nende tööde maksumusest ainult 50 protsenti, kuna 50 protsenti võtab riik enda kanda. Maaparandustöödel võetakse lahtise kraavituse kõrval järjest suuremas ulatuses kasutusele drenaažkuivendust.

Arvestades maaparandustööde suurt tähtsust, on viimaste aastate jooksul Eesti NSV kolhoosides, sovhoosides ja metsamajandeis investeeritud maaparandusse kokku üle 260 miljoni rubla, sellest riigi summasid, mis ei kuulu tagasimaksmisele, üle 168 miljoni rubla.

Maaparandustööde läbiviimiseks kasutatakse käesoleval seitseaastakul riiklikke kapitaalmahutusi majanditevaheliste veejuhtmete kaevamiseks ja sovhoosides maaparanduseks 250 miljoni rubla ulatuses. Sellele lisandub veel dotatsioon riiklikest summadest kolhooside poolt tehtud maaparandustööde osas ning assigneeringud veejuhtmete kapitaal- ja jooksvaks remondiks.

Läbiviidud põhiliste maaparandustööde tulemusena laienes kultuurheinamaade pind 5700 hektarilt 1950. aastal 58 300 hektarile 1958. aastal. Kodanlikus Eestis oli kultuurniidu pind ligi 40 000 hektarit, mis okupatsiooniajal peaaegu täielikult hävines. 1965. aastaks tõuseb kultuurheinamaade pind 200 000 hektarile.

Sügisese siirdesöödana on nii sovhoosides kui ka kolhoosides laialdaselt kasutusele võetud söödakapsas. 1957. aastal oli söödakapsa külvipind ligi 5000 hektarit. Lähematel aastatel laieneb see 3—4-kordseks. Talvistest mahlakatest söötadest on eriti levinud silo kasutamine. Silo valmistatakse mitmesugustest silokultuuridest. Põhiliste silokultuuride — maisi, päevalille ja segatise kõrval leiavad järjest laialdasemat kasutamist ka mesikas, kultuurhein ja maapirni haljasmass. Silokoguse suurendamiseks (vähemalt 10—12 t lehma kohta) kujundatakse igas majandis välja silokultuuride kasvatamise konveier nendest kultuuridest, mis vastavad kõige enam majandi looduslikele ja majanduslikele tingimustele, põhimõttel, et silo oleks võimalik valmistada kogu suve läbi. See võimaldab silokoristus- ja transporditöid mehhaniseerida ja muuta reaalseks silokoguste järsu suurendamise.

Köögiviljakasvatus on rohkem levinud Põhja-Eestis suuremate tööstuskeskuste läheduses ning ajalooliselt kujunenud looduslikult soodsates kasvupiirkondades — Peipsi rannikul ja Pärnu lahe piirkonnas. Ka Tartu ja Viljandi rajoonis, kus asuvad köögivilja töötlevad tööstused, on köögiviljakasvatusel suurem osatähtsus kui teistes piirkondades. Köögivilja seemnekasvatust

arendatakse peamiselt Lääne-Eesti saartel, kus klimaatilised tingimused on selleks soodsamad. Viimastel aastatel on suuremate keskuste läheduses asuvates kolhoosides ja sovhoosides köögivilja varajasele tootmisele suurt tähelepanu pööratud. Kasvuhoonete ja lavade pind oli 1950. aastal 50 000 ruutmeetrit, 1957. aastal aga juba 230 000 ruutmeetrit.

Köögivilja tootmine suureneb 1965. aastaks 1958. aastaga võrreldes 1,7-kordseks. Suuremate linnade ja tööstuskeskuste parimaks köögiviljaga varustamiseks on ette nähtud Tallinna ja põlevkivitööstuse ümbruses 1959. aastast alates spetsialiseerida 13 sovhoosi köögiviljakasvatamisele. Katmikalade pindala laiendatakse seitseaastakul 200 000 m^2 võrra.

Koos rahva materiaalse heaolu tõusuga suureneb järjest nõudmine puuviljade järele. Külmakahjustuses hävinud aedade asemele rajatakse uusi puuvilja- ja marjaistandusi. Puuvilja- ja marjaaedade pindala oli 1958. aastal 13 000 hektarit. Eesrindlikes kolhoosides, nagu Abja rajooni Karksi, Paide rajooni Stalininimeline, Viljandi rajooni „Tee Kommunismile" jt., on puuvilja- ja marjaaedade pindala 15—20 hektarit, kuid aiandussovhoosides — Viljandi rajooni Lahmuse sovhoos, Tartu rajooni Aksi sovhoos — 30—70 hektarit, Polli katsebaasis 84 hektarit. Lähematel aastatel laieneb aedade pindala vabariigis 23 000 hektarile. Kõrgekvaliteedilist istutusmaterjali aedade rajamiseks toodavad 13 puukooli-sovhoosi, kus viljapuuistikute aastane toodang on kasvanud 30 000-lt 1950. aastal 450 000-le 1957. aastal. Uute puuviljaaedade rajamiseks on võimalik realiseerida riiklikest puukoolidest ajavahemikul 1959—1965 1,3 miljonit istikut.

Viljakus ja selle tõstmine. Loomakasvatusele tugeva söödabaasi loomisel on otsustava tähtsusega viljakuse tõstmine nii põllul kui ka rohumaadel. Õige agrotehnika rakendamisel on nii sovhoosides kui ka kolhoosides saadud kõrgeid saake.

Eesrindlikes majandeis saadi 1957. aastal keskmiselt hektarilt: teravilja — Tartu rajooni Luunja sovhoosis 25,2 ts, Harju rajooni Mitšurini-nimelises kolhoosis 18,9 ts; linakiudu — Abja

Põhiliste põllukultuuride saagid ha-lt tsentnerites

	Kodanlikus Eestis 1935.—1939. a. keskmine	Eesti NSV sovhoosides 8 aasta keskmine	1957. a.	
			eesrindlikes sovhoosides	eesrindlikes kolhoosides
Teravili	11,2	13,1	18—25	15—19
Lina (kiud)	3,2	—	—	4—5,3
Kartul	122,6	125,0	160—177	152—193
Söödajuurvili . . .	200,8	375,0	500—800	350—455
Põldhein	27,4	29,6	40—50	40—52

rajooni „1. mai" kolhoosis 5,3 ts; kartulit — Elva rajooni Sandla sovhoosis 177 ts, Paide rajooni „Estonia" kolhoosis 193 ts; söödajuurvilja — Paide rajooni Viisu sovhoosis 860,4 ts, Rapla rajooni Kehtna kolhoosis 455,2 ts; maisi siloks — Rapla rajooni Kehtna õppe- ja katsemajandis 757 ts, Põltsamaa rajooni Pilu sovhoosis 563 ts, Valga rajooni „Üksmeele" kolhoosis 600 ts; söödakapsast — Elva rajooni Nõo sovhoosis 650 ts, Tapa rajooni „Kalevipoja" kolhoosis 1270 ts; põldheina — Elva rajooni Kureküla sovhoosis 49,2 ts ja Paide rajooni „Murrangu" kolhoosis 51,7 ts.

Kultuurniitudelt on saadud sovhoosides (Harju rajooni Kehra, Põlva rajooni Mooste, Elva rajooni Kambja ja Kureküla) ja kolhoosides (Paide rajooni „Estonia", Harju rajooni „Rahva Võit", Rakvere rajooni „Õitseng" jt.) hektarilt 40—60 ts heina.

Kultuurkarjamaadelt saadi 1957. aastal ühelt hektarilt Eesti Maaviljeluse Instituudi Kuusiku katsebaasis 4198 söötühikut, Eesti Loomakasvatuse Instituudi Vändra katsejaamas 3207 söötühikut, Kehtna õppe- ja katsemajandis 4473 söötühikut, Luunja, Kureküla jt. sovhoosides 2800—3500 söötühikut.

Võrreldes 1957. aastaga, tõusis 1958. aastal vabariigis teravilja toodang 15 protsenti, kartulitoodang 14 protsenti ja linatoodang 5 protsenti. 1965. aastaks on ette nähtud saada keskmiselt kolhoosides ja sovhoosides hektarilt teravilja 16—19 ts, kartulit 160—170 ja põldheina 35—40 tsentnerit.

Põllukultuuride ja kultuurkarjamaade saakide tõstmisel omab erilist tähtsust orgaaniliste väetiste kasutamine suuremates kogustes. Võrreldes 1957. aastaga on vaja suurendada 1965. aastaks laudasõnniku kogus kolmekordseks. Orgaaniliste väetiste koguste suurendamiseks on kasutusele võetud väetis- ja alusturvas. Väetisturvast kasutati 1955. aastal 256 731 tonni, 1958. aastal 676 104 tonni. 1965. aastaks suurendatakse väetisturba tootmine, võrreldes 1957. aastaga, 5-kordseks. Alusturvast kasutati 1955. aastal 1,1 miljonit m^3, 1958. aastal 1,4 miljonit m^3. 1965. aastaks tõuseb kasutatava alusturba kogus 6 miljonile m^3-le. Lisaks turbale on nii Põhja- kui ka Lõuna-Eestis orgaanilise väetise koguste suurendamisel suure tähtsusega laialdane valge mesika kasvatamine haljasväetiseks. Eeltingimusena peab seejuures Lõuna-Eestis toimuma happeliste muldade lupjamine. Üldse aga vajab lupjamist 40 protsenti Eesti NSV põllumuldadest. Lubiväetiste andmine põldudele on iga aastaga suurenenud. 1955. aastal lubjati 6900 hektarit, kuid 1957. aastal 13 800 hektarit happelisi muldi. Ajavahemikul kuni 1965. aastani lubjatakse ligi pool happelistest muldadest (igal aastal 35 000—40 000 hektarit). Lupjamiseks kasutatakse põlevkivituhka ja magevee lubjalasundite merglit. Põldude lupjamise järel võib mesikat edukalt kasvatada ka Lõuna-Eestis. Katsete ja tootmiskogemuste kohaselt annab mesikas esimesest lõikusest 100—200 ts haljasmassi siloks ja ädalast 100—200 ts haljasmassi haljasväetiseks. Mesikakesal, kus mesikaädal oli hal-

jasväetiseks sisse küntud, saadi kasvatatavatest taliteraviljadest peaaegu niisama kõrge saak kui ühe hektari kohta 30—40 tonni sõnnikut saanud mustkesal kasvanud taliteraviljadest. Mesika kasvupind oli 1951. aastal 600 hektarit, 1955. aastal 5000 hektarit, 1958. aastal aga 12 000 hektarit. Mesika kasvatamise laiendamine aitab järsult kaasa mullaviljakuse tõusule, kõrgemate saakide saamisele ja söödabaasi kindlustamisele. Mesika all oli keskmiselt 10,2 protsenti kogu must- ja haljasväetiskesa pindalast. Paljudes Põhja-Eesti rajoonides ulatub mesika külvipind üle 22 protsendi kogu must- ja haljasväetiskesast. Mesika külvipinda laiendatakse eelolevatel aastatel 60 000—70 000 hektarile. Lisaks mesikale võeti 1958. aastal Lõuna-Eestis haljasväetisena kasutusele ka lupiin.

Põldude ja rohumaade väetamiseks on igal aastal järjest rohkem kasutatud mineraalväetisi. Kui kodanliku Eesti taludes kasutati 1939. aastal mineraalväetisi 67 000 tonni, siis sotsialistlikus põllumajanduses kasutati neid 1954. aastal 156 000 tonni ja 1958. aastal 300 000 tonni. 1965. aastaks on vabariigi põllumajandusele ette nähtud vähemalt 600 000 tonni mineraalväetisi, sellest 160 000 tonni lämmastikväetisi. Seega saab anda kultuurpinna iga hektari kohta 4,6 ts mineraalväetisi.

Saakide tõstmisel on suure tähtsusega kõrgekvaliteedilise sordiseemne kasutamine. Eesti NSV tootmistingimustele kohaseid sorte aretatakse Eesti Maaviljeluse Instituudi katsebaasides — Jõgeval, Kuusikul, Pollis. Sobivate kultuuride sorte selgitavad välja riikliku sordivõrdluskatsete süsteemi kaksteistkümmend sordikatsepunkti, kelle andmetel toimub sortide rajoonimine ja rajoonitud sortide paljundamine 105 seemnekasvatusmajandis. Nendeks on 68 kolhoosi, 18 sovhoosi, 11 katsebaasi ja 8 õppemajandit.

1957. aastal külvati 75,4 protsenti ja 1958. aastal 78,4 protsenti külvipinnast sordikülvistega. Vabariigis rajoonitud teravilja, kaunvilja ja kartuli 21 sordist on 15 sorti aretatud Jõgeva Sordiaretusjaamas. Rajoonitud sortideks on: talirukis — „Sangaste", talinisu — „Puuk", „Luunja parandatud" ja „Nisu orasheina hübriid 1", suvinisu — „Diamant", „Pikker" ja „Jõgeva Kauka", oder — „Jõgeva" ja „Maia", kaer — „Jõgeva Hämarik", tatar — „Valik", söögihernes — „Konkordia", söödahernes — „Jõgeva kirju", põlduba — „Jõgeva", mais — „Sterling", kartul — „Priekuli varajane", „Ostbote", „Jõgeva kollane", „Olev" ja „Jõgeva Talvik", söödapeet — „Eckendorf Jõgeva", kaalikas — „Bangholm", naeris — „Östersundum" ja „Eesti naeris", söödakapsas — „Siversi roheline üdikapsas" ning lina — „Svetots" ja „L-1120".

Kultuurkarjamaade ja kultuurheinamaade laialdase rajamise tõttu on kiiresti kasvanud vajadus kõrreliste heintaimede seemnete järele. Nende varumiseks vajalikes kogustes kasvatab iga majand ja lisaks sellele veel seemnekasvatuse majand heinaseemet. Kõrreliste heintaimede seemnepõldude pindala puhaskülvis

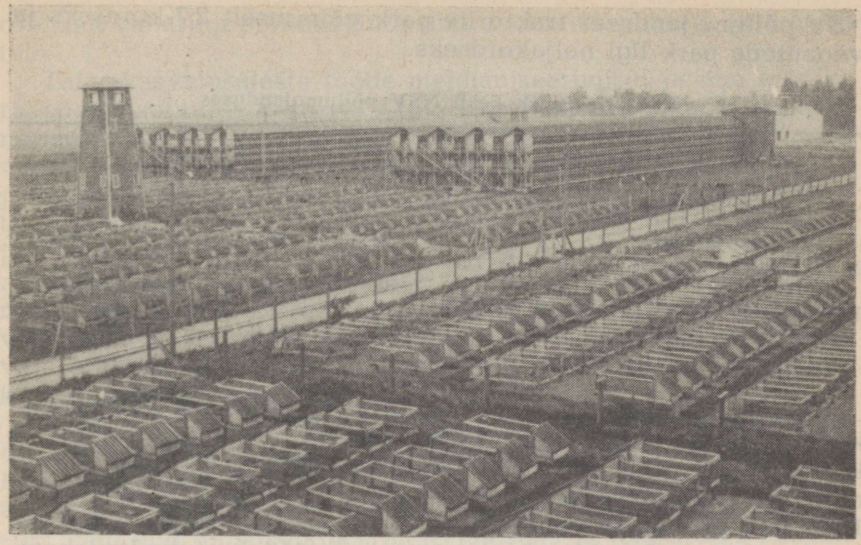

ETKVL-i „Tõrma" karusloomakasvatus Rakvere rajoonis.

oli 1958. aastal 5700 hektarit, kuid seda laiendatakse rohkem kui kahekordseks.

Kõigi põllumajanduskultuuride püsivalt suured saagid saavutatakse seitseaastakul vabariigi tingimustele vastava teaduslikult põhjendatud maaviljelussüsteemi, teaduse saavutuste ja eesrindlike kogemuste juurutamisega, arvestades seejuures iga majandi olusid ja tootmistingimusi. Saagikuse tõstmiseks seatakse igas kolhoosis ja sovhoosis otstarbekohase kultuuride vaheldumise alusel sisse õiged külvikorrad vastavalt majandi tootmissuunale ja tootmisharude ratsionaalsele kooskõlastamisele.

Põllumajanduse mehhaniseerimine

Et kolhoosid ja sovhoosid tõestaksid oma paremust mitte ainult väikekaubatootliku talumajapidamisega võrreldes, vaid ka kapitalistliku suurpõllundusega võrreldes, selleks oli vaja varustada sotsialistlik põllumajandus ajakohase tehnikaga. Ainult kaasaegse tehnika baasil saab sotsialistlik suurmajand vajalikult arendada põllumajanduse tootlikke jõude, tagada maksimaalse hulga saaduste tootmise ja näidata sellega oma elulisust ning progressiivsust, võrreldes mistahes teise, mittesotsialistliku põllumajandussüsteemiga. Seepärast on partei ja valitsus pööranud erilist tähelepanu põllumajanduse mehhaniseerimisele.

Kodanlikus Eestis oli 1939. aastal 1792 traktorit ja paar väikest kombaini. 1957. aastal aga ulatus traktorite arv Eesti NSV põllumajanduses 6683-le. Ajavahemikus 1950—1957 kasvas Eesti

NSV põllumajanduses traktorite park võimsuselt 2,7-kordseks ja veoautode park ligi neljakordseks.

Traktorite park Eesti NSV põllumajanduses

	1950. a.	1955. a.	1956. a.	1957. a.
1. Traktorite üldarv	2905	5291	5572	6683
2. Traktorid 15-hobujõulises arvestuses	3884	7864	8249	10 667
3. Traktorite veovõimsus (tuh. hobujõus)	58,3	118,0	123,2	137,6

Põllumajanduslike tööde mehhaniseerimiseks oli 1957. aastal kolhoosides ja sovhoosides 6409 üldotstarbelist traktoriatra ja kõrrekoorijat, 4966 traktorikultivaatorit, 3773 traktori-külvimasinat, 1069 traktori-kartulipanemismasinat, 1490 teraviljakombaini, 1542 traktori-heinaniidumasinat, 647 traktori-looreha, 320 linakombaini ja traktori-linakoristusmasinat, 119 kartulivõtmiskombaini.

1958. aastal sai vabariigi põllumajandus juurde 1423 traktorit (15-hobujõulises arvestuses), 524 veomasinat, 269 teraviljakombaini, 75 silokombaini, 1117 traktoriatra, 1027 traktorikultivaatorit, 1017 traktori-külvimasinat, 70 viljapuhastusmasinat, 130 viljakuivatit, 120 viljapeksumasinat, 91 ekskavaatorit ja teisi masinaid.

Põllumajanduse kollektiviseerimisega loodi soodsad tingimused põllumajanduslike tootmisprotsesside mehhaniseerimise kiireks kasvuks nii Eesti NSV-s kui ka teistes vabariikides. Seda iseloomustab ühe 15-hobujõulise traktori kohta tulev põllumaa pind. Kodanlikus Eestis tuli ühe 15-hobujõulise traktori kohta põllumaad üle 650 hektari, Nõukogude Eestis aga 111 hektarit.

Ühe 15-hobujõulise traktori kohta põllumaad
(hektarites)

	1950. a.	1955. a.	1956. a.
NSV Liidu keskmine	231	149	137
Eesti NSV	231	114	111
Läti NSV	355	137	110
Leedu NSV	397	162	139
Leningradi oblast	111	68	72

Ehkki põllumajanduse mehhaniseerimise tempo kasvas kiiresti, esines siin veel mitmeid tõsiseid puudusi. Üheks olulisemaks puuduseks oli asjaolu, et Eesti NSV-sse suunatud tehnika ei vastanud

osaliselt vabariigi põllumajanduslike tootmistingimuste iseärasustele.

Taimekasvatusalaste tööde mehhaniseerimisel ja uue tehnika rakendamisel tuleb Eesti NSV tingimustes silmas pidada, et põllumassiivid on tugevasti laiali pillatud, nende keskmine suurus on väike, nad on tihti rohkete kividega, kohati ebatasase mikroreljeefiga ja suur osa kõlvikuid kannatab liigniiskuse all; meie ilmastik aga on koristustööde seisukohalt väga ebasoodsa sademete jaotusega. Nõrgalt olid senini mehhaniseeritud heinakoristuse, rühvelkultuuride vaheltharimise, põldude ja rohumaade väetamise, alus- ja väetisturba tootmise ning köögiviljanduse- ja puuviljanduse-alased tööd. Tööviljakuse kasvu kindlustamiseks on vaja põllumajanduslikud tööprotsessid nii taime- kui ka loomakasvatuses komplekselt mehhaniseerida.

Kolhoosikorra kujunemisel etendasid Eesti NSV-s otsustavat osa masina-traktorijaamad, kasvatades töötavas talurahvas kollektiivsustunnet ja üldrahvalikke huve. Nad aitasid tugevdada tööliste ja talupoegade liitu võitluses sotsialismi ülesehitamise eest. Nad olid tööstuslikuks, materiaalseks ja tehniliseks baasiks ning riigile tähtsateks tugipunktideks kolhooside juhtimisel. Masina-traktorijaamade kaudu andsid kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus kolhoosidele järjest suuremat abi nende organisatsioonilisel ja majanduslikul tugevdamisel.

Eesti NSV-s oli 1945. aastal 24 masina-traktorijaama traktoripargi võimsusega 6128 hobujõudu. Masina-traktorijaamade poolt tehti siis töid 39 800 tingkünnihektarit ja põhilistest põllutöödest oli mehhaniseeritud 1,4 protsenti. Pärast põllumajanduse kollektiviseerimist kasvas masina-traktorijaamade arv 1953. aastaks 69-ni. Masina-traktorijaamade poolt tehti töid 1956. aastal 2,3 miljoni tingkünnihektari ulatuses. Masina-traktorijaamades oli 5640 traktorit (arvestatult 15-hobujõulistena) üldise veovõimsusega 84 600 hobujõudu. Ühe 15-hobujõulise tingtraktori keskmine tööjõudlus oli viimastel aastatel 337 tingkünnihektarit aastas. Traktoritööde omahind ühe tingkünnihektari kohta oli 1957. aastal 37,05 rubla. Teraviljakombainidega koristati 1950. aastal 5000 hektarit, kuid 1956. aastal 140 000 hektarit. Ühe 15-jalalise tingkombaini keskmine tööjõudlus aastas kõikide kultuuride koristamise alal oli 148 hektarit. Töötajate arv kasvas masina-traktorijaamades 4630 töötajalt 1950. aastal 16 022 töötajani 1955. aastal.

Masina-traktorijaamade tehnilise varustamise kiire kasv võimaldas põllumajanduslike tööde mehhaniseerimise taset kolhoosides ulatuslikult tõsta. Masina-traktorijaamade tehnikaga mehhaniseeriti põhilised mullaharimistööd, teravilja külv, koristamine ja uudismaade ülesharimine. 1950. aastal tehti masina-traktorijaamade poolt kesakünnist 52 protsenti, sügiskünnist 42 protsenti, tali- ja suviteraviljade külvist 3—6 protsenti, linakülvist 6 protsenti, kartulipanekust 2 protsenti, teraviljakoristamisest kombainiga 1 protsent. Viimastel aastatel tehti aga masina-trak-

torijaamade tehnikaga 95—98 protsenti mullaharimistööst, 60—80 protsenti teraviljade külvitöödest, 30—40 protsenti kartulipanekust, 45—50 protsenti teraviljakoristamisest kombainiga ja 50—60 protsenti sileerimistöödest. Nõrgemini olid mehhaniseeritud lina külvitööd (25—30 protsenti), lina koristustööd (5—15 protsenti), heinakoristamine ja mitmed teised põllumajanduslikud tööd.

Lisaks masina-traktorijaamade tehnikale soetasid kolhoosid viimastel aastatel ka ise endile traktoreid. 1957. aastal oli kolhoosidel 2218 jõumasinat, neist 885 traktorit. Autosid oli 1957. aastal kolhoosidel 2677 (neist veoautosid 2541), üldtonnaažiga 6504 tonni.

Et enamik kolhoose olid muutunud suurteks ja majanduslikult tugevateks majanditeks, kus tootmine oli organiseeritud teaduse saavutuste ja eesrindlike kogemuste laialdase rakendamise alusel, oli üles kasvanud arvukas kvalifitseeritud kaader ning kolhooside sissetulekud olid suurenenud, siis olid masina-traktorijaamad juba täitnud neile varem ettenähtud ülesanded ja vajasid põhjalikku reorganiseerimist.

Kolhooside ja masina-traktorijaamade põhivahendeist moodustasid Eesti NSV-s masina-traktorijaamade põhivahendid 35 protsenti. Masina-traktorijaamad tegid valdava osa põllutöödest kolhoosides. Sellises olukorras jäi põllumajanduse peamine tootlik jõud — kolhooside tööjõud — otsekui kõrvale põhilistest tootmisvahenditest — traktoritest ja teistest masinatest. See aga takistas tööjõu ja tehnika kõige efektiivsemat kasutamist. Et keerukas tehnika oli masina-traktorijaama käes, siis ei saanud kolhoosid seda otseselt käsutada, rakendada seda kolhoositootmise kõigi reservide kõige täielikuma ärakasutamise huvides.

Kooskõlas NLKP Keskkomitee pleenumi otsusega 28. veebruarist 1958 ja NSV Liidu Ülemnõukogu seadlusega „Kolhoosikorra edasiarendamisest ja masina-traktorijaamade reorganiseerimisest" peeti vajalikuks reorganiseerida masina-traktorijaamad remondi- ja tehnikajaamadeks. Masina-traktorijaamadele kuuluvad traktorid, kombainid ja teised põllutöömasinad müüdi 1958. a. kevadel kolhoosidele, kes avaldasid soovi seda tehnikat omandada. Üle 70 protsendi kolhoosidest ostis 1958. aastal masina-traktorijaamadelt neile vajalikku tehnikat. Traktoripargi poolt tehtud tööde maht suurenes 1958. aastal 18 protsenti, võrreldes 1957. aastaga.

1959. aastaks oli masina-traktorijaamadelt ostnud traktoreid ja põllutöömasinaid 791 kolhoosi ehk 95 protsenti ühismajandeist. Nad soetasid endale 2690 traktorit, 843 teraviljakombaini, 1585 traktorikülvikut, 2730 traktoriatra, 2659 traktorikultivaatorit, 537 heinaniidumasinat ning palju muid masinaid ja mehhanisme.

Ühtlasi ostsid kolhoosid ka uut, masina-traktorijaamadele mittekuulunud tehnikat — üle 390 traktori, 82 teraviljakombaini

Antsla Põllumajandustehnikumi õpilased mesilaste tarusid autole laadimas uude meekorje piirkonda viimiseks.

ning suurel hulgal muid põllutöömasinaid ja inventari. Alates masina-traktorijaamade reorganiseerimisest kuni 1. juulini 1959 ostsid kolhoosid rohkem kui 3080 traktorit, 925 teraviljakombaini, 30 silokombaini ja palju muud tehnikat.

Kolhooside poolt ostetud põllumajandustehnika koguväärtus ostuhindades moodustas 135,2 miljonit rubla, millest 75,2 miljonit rubla langes masina-traktorijaamadelt ostetud ja 60 miljonit rubla uue tehnika arvele.

1959. a. kuue kuu jooksul said sovhoosid 138 traktorit, 32 teraviljakombaini, 86 traktorikülvikut, 82 traktoriatra, 138 traktorikultivaatorit ning palju muid põllutöömasinaid ja mehhanisme.

Kolhoosid, sovhoosid ning remondi- ja tehnikajaamad tegid 1959. aasta esimesel poolel traktoritöid 25 protsenti rohkem kui 1958. aasta samal ajavahemikul.

Remondi- ja tehnikajaamade põhiülesanneteks jäid traktorite ja teiste masinate remont, kolhooside tehniline teenindamine, uue tehnika, tagavaraosade, naftasaaduste, väetiste, mürkkemikaalide ja teiste tootmisotstarbeliste kaupade müük kolhoosidele ja sovhoosidele, nende masinate laenutamise organiseerimine, mida kolhoosidel ei ole, kolhoosidega sõlmitavate lepingute alusel üksikute spetsiaaltööde ja muude tööde tegemine ning abi osutamine uue tehnika soetamise ja masina- ja traktoripargi korrashoiu ning mehhanisaatorite kaadri kvalifikatsiooni tõstmise alal.

Põllumajanduse mehhaniseerimiseks toodetakse käesolevat seitseaastaku jooksul täiuslikumaid traktoreid ja põllumajanduslikke masinaid, mis võimaldavad tootmisprotsesse kompleksselt mehhaniseerida. Suureneb põllumajanduses kasutatavate traktorite, kombainide, autode ja teiste masinate arv. 1965. aastal töötab vabariigi põllumajanduses traktoreid (arvestatult 15-hobujõulistena) 20 000, teraviljakombaine 3000 ja veoautosid 10 000.

Põllumajanduse elektrifitseerimine

Põllumajanduse elektrifitseerimisele pöörati kodanlikus Eestis suhteliselt vähe tähelepanu. Elektrienergiat kasutati vähestes piirkondades põhiliselt ainult valgustuseks. Et elektrifitseerimine oli seotud suurte kapitaalmahutustega, siis oli see enamikule kehv- ja kesktalupoegadest majanduslikult kättesaamatu.

Laialdane põllumajanduse elektrifitseerimine nii valgustuseks kui ka tootmisprotsesside mehhaniseerimiseks algas nõukogude korra tingimustes Eestis. Eriti hoogsaks muutus see pärast põllumajanduse kollektiviseerimist. Seda iseloomustavad arvud elektrienergia kasutamisest külvipinna ühe hektari kohta. 1940. aastal kasutati elektrienergiat põllumajanduses külvipinna ühe hektari kohta 2,4 kWh, 1955. aastal aga 30 kWh ja 1957. aastal 59,2 kWh.

Põllumajanduse elektrifitseerimine Eesti NSV-s

	1950. a.	1955. a.	1957. a.
I. Sovhoosid:			
1. Sovhoose elektrifitseeritud (protsent) . .	65	91	93
2. Saadud elektrienergiat (milj. kWh) . . .	1,6	6,9	12,2
3. Elektrimootorite võimsus aasta lõpuks (kWh)	2279	8490	12 514
II. Kolhoosid:			
1. Kolhoose elektrifitseeritud (protsent) .	22	44	50
2. Saadud elektrienergiat (milj. kWh[1]) . .	0,3	11,4	16,3
3. Elektrimootorite võimsus aasta lõpuks (kWh)	1712	9800	15 219
III. Masina-traktorijaamad:			
1. Jaamu elektrifitseeritud (protsent) . . .	75	100	100
2. Saadud elektrienergiat (milj. kWh) . . .	0,7	5,2	5,1
3. Elektrimootorite võimsus aasta lõpuks (kWh)	1002	10 125	13 923

Elektrienergiaga oli 1957. aastal varustatud 93 protsenti sovhoosidest ja 50 protsenti kolhoosidest. Lisaks elektrienergia kasutamisele valgustuseks pöörati suurt tähelepanu tootmisprotsesside elektrifitseerimisele. Sovhoosides, kolhoosides ja masina-

[1] Arvestamata kolhoosnikute poolt tarvitatud elektrienergiat, mille eest nad tasusid vahetult elektrienergiat andvatele organisatsioonidele.

traktorijaamades oli tootmisprotsesside mehhaniseerimiseks 1950. aastal 1071, 1955. aastal 6713 ja 1958. aastal 12 000 elektrimootorit koguvõimsusega rohkem kui 54 000 kW. Kodanlikus Eestis oli 1939. aastal põllumajanduses kasutatavate elektrimootorite üldarv ainult 230.

Kodanlikus Eestis oli kõrgepingeliinide pikkus ligi 830 km ja põllumajanduse tarbeks püstitatud alajaamade arv 50. Nõukogude korra tingimustes, põllumajanduse järjekindla elektrifitseerimise tulemusena oli 1957. aastal kõrgepingeliinide pikkus 3000 km, madalpingeliine oli ligi 7000 km ja põllumajandust teenindavaid alajaamu 700. Põllumajanduse elektrifitseerimiseks valmisid 1956. aastal Tartu—Võru ja 1957. aastal Tartu—Valga, Vasalemma—Padise, Viljandi—Võhma, Kehra—Kuusalu ja Rakvere—Väike-Maarja kõrgepingeliinid. 1958. aastal algas Väike-Maarja—Paide, Viljandi—Karksi, Ahtme—Iisaku, Võru—Antsla ja Kingissepa—Valjala magistraal-kõrgepingeliinide ehitamine. Elekter on ka Kihnu ja Prangli saarel ning ulatuslik elektrifitseerimine on alanud Saare- ja Hiiumaal.

Pärast Suurt Isamaasõda ehitati Eesti NSV-s väiksemaid elektrijaamu. Siiski olid need üle 50-kilovatise ja hiljem üle 100-kilovatise võimsusega. Selle tulemusena suurenes järsult põllumajanduslike elektrijaamade arv; aastail 1945—1955 kasvas see 65-lt 358-ni. Samal ajavahemikul kasvas neis elektrijaamades toodetud elektrienergia hulk 0,12 miljonilt kWh-lt 10 miljoni kWh-ni.

Põllumajanduslike elektrijaamade arv ja transformaator-alajaamade võimsus Eesti NSV-s

	1940. a.	1945. a.	1951. a.	1955. a.
1. Põllumajanduslike elektrijaamade arv	40	65	175	358
2. Põllumajanduslikes elektrijaamades ülesseatud generaatorite koguvõimsus (kW)	800	1455	4181	9 958
3. Toodetud elektrienergia hulk põllumajanduslikes elektrijaamades (tuh. kWh)	50	120	3039	9 497
4. Põllumajanduslike transformaator-alajaamade võimsus (kW)	890	1440	4324	12 768

Elektrifitseeritud põllumajanduslikud tootmisprotsessid vajavad pidevat ja küllaldast varustamist elektrienergiaga, kusjuures viimane peab olema odav. Seetõttu toimub see edaspidi suurte riiklike elektrijaamade baasil. Viimastel aastatel on riiklike elektrijaamade osatähtsus põllumajanduse elektrifitseerimisel järjest kasvanud. 1955. aastal kasutati põllumajanduses elektrienergiat:

põllumajanduslikest hüdroelektrijaamadest 12 protsenti, põllumajanduslikest soojuselektrijaamadest 25 protsenti ja riiklikust elektrienergiasüsteemist 63 protsenti. Lähematel aastatel suureneb riiklikust elektrienergiasüsteemist saadava elektrienergia osatähtsus põllumajanduses 95—98 protsendini üldisest elektrienergia tarbimisest.

Elektrienergia tarbimine põllumajanduses on suhteliselt veel madalal astmel ja moodustab Eesti NSV-s toodetud elektrienergia tarbimisest 3,5 protsenti. Eesti NSV Ministrite Nõukogu vastava otsuse kohaselt tuleb põllumajanduse elektrifitseerimine põhiliselt läbi viia 1965. aastaks. Nimetatud ülesande täitmiseks ehitatakse lähematel aastatel 7500 km kõrgepinge-elektriliine ja 8900 km madalpinge-elektriliine, püstitatakse 2760 tarbija-alajaama ning põllumajanduslike tootmisprotsesside mehhaniseerimiseks seatakse üles rohkem kui 20 000 elektrimootorit. Elektrienergia tarbimine põllumajanduses tõuseb lähemal ajal 4—5-kordseks.

1940. aastaga võrreldes kasutatakse 1959. aastal põllumajanduses elektrimootoreid 80 korda rohkem, kuid 1965. aastal ligi 350 korda rohkem. 1958. aastal oli iga kolhoosi kohta keskmiselt 5,4 ja sovhoosi kohta 34 elektrimootorit. 1965. aastal töötab aga iga kolhoosi kohta keskmiselt 25—30 ja sovhoosi kohta 70—80 elektrimootorit. Iga elektrimootori tööaeg on 1965. aastal keskmiselt 600—700 tundi aastas.

1965. aastaks elektrifitseeritakse veel rohkem kui 50 000 sovhoosi- ja kolhoositöötaja korterit, esijoones need, mis ehitatakse sovhoosi- ja kolhoosikeskustesse, -osakondadesse ja farmide juurde.

Põllumajanduse elektrifitseerimine käesoleva seitseaastaku lõpuks võimaldab tootmisprotsesside elektrifitseerimise arvel kokku hoida vähemalt 30 miljonit inim- ja 10 miljonit hobutööpäeva. Elektrifitseerimise tulemusena kasvab tööviljakus ja väheneb tunduvalt inimtöökulu ühe toodanguühiku kohta ja seda eriti loomakasvatuses.

Põllumajanduse elektrifitseerimise selline kiire tõus saavutatakse uute meetoditega töötamisel. Seejuures kasutatakse nii elektriseadmete ehitamisel kui ka ekspluateerimisel laialdaselt uut tehnikat ja juba vabrikutes valmistatud komplekksseadmeid. Kui 1955. aastal elektriliinide ehitustöödest oli mehhaniseeritud ainult 15—25 protsenti, siis 1957. aastal oli mehhaniseeritud 60—70 protsenti töid, üksikutes lõikudes aga veelgi rohkem. Laialdane eesrindliku tehnika kasutamine põllumajanduse elektrifitseerimisel vähendab tunduvalt inimtööjõu vajadust ja kiirendab tööde läbiviimist.

Seitsme aasta plaanis ette nähtud põllumajanduse elektrifitseerimine nõuab kapitaalmahutusi rohkem kui 265 miljonit rubla. Seega paigutatakse põllumajanduse elektrifitseerimisse kapitaalmahutusi käesoleva seitseaastaku jooksul 3,1 korda rohkem kui

kulutati põllumajanduse elektrifitseerimiseks eelmise seitsme aasta jooksul.

Põllumajanduslike tootmisprotsesside mehhaniseerimine ja elektrifitseerimine on pärast põllumajanduse kollektiviseerimist energeetiliste võimsuste struktuuri põllumajanduses põhjalikult muutnud.

Energeetiliste võimsuste struktuur põllumajanduses
(protsentides)

	1950. a.		1956. a.	
	NSV Liit	Eesti NSV	NSV Liit	Eesti NSV
I. Kõik mehaanilised jõumasinad kokku	88,3	69,0	94,6	91,7
Sealhulgas:				
1. Traktorid	35,8	31,9	32,3	28,1
2. Kombainid	12,9	2,9	13,7	9,7
3. Autod	34,3	28,7	41,5	43,7
4. Elektriseadmed ja muud mehaanilised jõumasinad	5,3	5,5	7,1	10,2
II. Tööloomad (ümberarvestatult mehaanilisele jõule)	11,7	31,0	5,4	8,3
Kokku	100	100	100	100

Energeetiliste võimsuste struktuurist Eesti NSV põllumajanduses moodustasid 1957. aastal mehaanilised jõumasinad kokku 93,2 protsenti ja hobused (ümberarvestatult mehaanilisele jõule) 6,8 protsenti. Toodud andmed näitavad, et tööloomade osatähtsus on tunduvalt vähenenud, jõumasinate oma aga järsult suurenenud. Kuid ka tööloomadel on sotsialistlikus põllumajanduses ja eriti Eesti NSV tootmistingimustes asendamatud ülesanded, mistõttu hobuste ratsionaalsele kasutamisele on pööratud suurt tähelepanu, eriti pärast masina-traktorijaamade reorganiseerimist.

Kolhooside ja sovhooside majanduslik tugevnemine

Rasketööstuse igakülgse arendamise kõrval pööravad Nõukogude valitsus ja kommunistliku partei Keskkomitee samaaegselt pidevat tähelepanu põllumajanduse edasiarendamisele. NLKP Keskkomitee 1953. aasta septembripleenumil, samuti järgnevatel pleenumitel ja NLKP XX kongressil võeti vastu rida tähtsaid otsuseid põllumajanduse arendamise kohta. Põllumajandusliku tootmise tõusu kindlustamiseks teeb riik suuri kulutusi kolhooside ja sovhooside materiaalse ja tehnilise varustamise, maaparanduse, krediitide andmise ja paljude muude ürituste näol. Partei ja valitsuse otsuste ja abinõude elluviimisega on tunduvalt paranenud põllumajandusliku tootmise juhtimine ja

planeerimine, on tõusnud kolhoosnikute ja sovhoositöötajate materiaalne huvi põllumajandussaaduste tootmise suurendamise vastu.

Kõige selle tulemusena on kolhoosid ja sovhoosid muutunud organisatsiooniliselt ja majanduslikult tugevateks ettevõteteks ning elanikkonna varustamisel põllumajandussaadustega on sotsialistlik sektor asunud juhtivale kohale.

Kolhooside ja sovhooside majanduslikku tugevnemist iseloomustab nende rahaliste sissetulekute kasv.

Rahalised sissetulekud kolhoosides ja sovhoosides
(miljonites rublades)

	1950. a.	1955. a.	1957. a.	1958. a.
Põllumajanduslikud artellid	226,8	426,2	641,3	731,1
Sovhoosid[1]	81,9	155,2	261,4	310,6

Kokku suurenesid kolhooside ja sovhooside rahalised sissetulekud aastail 1950—1958 rohkem kui kolmekordseks. Kui 1950. aastal saadi kolhoosides 100 ha põllumajandusliku maa kohta rahalisi tulusid keskmiselt 12 500 rubla, siis 1958. aastal ulatusid rahalised tulud 100 hektari kohta 52 700 rublani.

Kolhooside rühmad rahaliste tulude taseme järgi

	1955. a.		1957. a.	
	arv	protsent	arv	protsent
Rahalisi tulusid 100 ha põllumajandusliku maa kohta kuni 20 000 rbl.	322	37,6	89	10,1
20 100—50 000 rbl.	473	55,3	527	59,7
50 100—100 000 rbl.	56	6,5	248	28,1
üle 100 100 rbl.	5	0,6	19	2,1

197 kolhoosi ehk 20 protsenti kolhooside üldarvust sai rahalisi tulusid kolhoosi kohta üle ühe miljoni rubla. Siia kuulusid Paide rajooni „Estonia" kolhoos, kus 1957. aastal tulude üldsumma moodustas 4,4 miljonit rubla, Rakvere rajooni Eduard Vilde nimeline kolhoos rahaliste tulude üldsummaga 4,4 milj. rubla, Harju rajooni „Rahva Võidu" kolhoos rahaliste tulude üldsummaga 3,1 miljonit rubla ja rida teisi eesrindlikke kolhoose.

[1] Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi Sovhooside Peavalitsuse sovhoosid.

Valge mesika seemnepõld Kuusiku katsebaasis.

Veelgi kõrgem on rahaliste sissetulekute tase sovhoosides. Seoses tootmise kõrgema intensiivsusega saadi siin 1957. aastal 100 hektari põllumajandusliku maa kohta rahalisi sissetulekuid 153 000 rubla. Sovhoosi kohta moodustas keskmine rahaline sissetulek 2—3 miljonit rubla, reas sovhoosides aga ulatus sissetulekute üldsumma üle 4—5 miljoni rubla, kusjuures paljud sovhoosid töötasid kasumiga.

Kolhooside ja sovhooside majandusliku jõukuse kasvuga suurenesid kiiresti ka nende vahendid laiendatud taastootmiseks ning töötajate kultuuriliste ja materiaalsete vajaduste rahuldamiseks.

Kapitaalmahutused kolhoosides

(miljonites rublades)

	1950. a.	1955. a.	1957. a.	1958. a.
Kokku kapitaalmahutusi	44,0	118,0	147,1	229,1
sellest:				
ehitus	4,3	51,6	57,9	34,6
maaparandus	2,5	15,9	21,3	23,3
masinate, inventari soetamine	10,7	30,1	30.3	112,3
produktiivkarja soetamine	15,1	2,7	7,9	9,1

Kui 1950. aastal vahendite nappuse tõttu oli ainult väheseid summasid võimalik ehitusse ja maaparandusse paigutada, samuti põhivahendite soetamiseks tarvitada, siis aastail 1955—1958 tegid kolhoosid tootmisbaasi tugevdamiseks ulatuslikke kulutusi.

Kokku suunasid kolhoosid kapitaalmahutusteks aastail 1950—1958 üle ühe miljardi rubla. Võrreldes 1950. aastaga suurenesid kapitaalmahutused kolhoosides 1958. aastaks 5,2-kordseks, sealhulgas kapitaalmahutused ehituseks 8-kordseks ja maaparanduseks 9,3-kordseks. Võrreldes kodanliku Eesti perioodiga, on järsult suurenenud ajakohaste suurtootmise ülesannetele vastavate tootmishoonete arv. Seni on kolhoosid ehitanud tootmiskes-

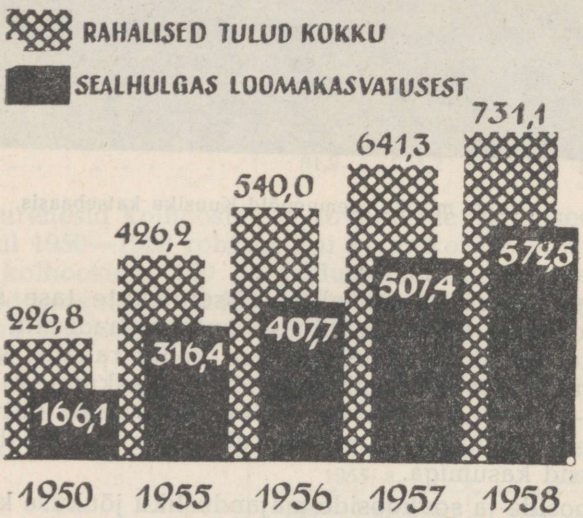

Rahalised tulud Eesti NSV kolhoosides (miljonites rublades).

kustesse üle 1200 tüüplauda, üle 700 sigala, üle 700 kanala ja teisi tootmishooneid. Peale selle on endisi loomakasvatushooneid ümber kohandatud. Kokku on kolhoosides tootmishooneid ehitatud ligi 400 miljoni rubla väärtuses. Sovhoosides ehitati aastail 1950—1957 tootmishooneid ligi 137 miljoni rubla väärtuses; sovhooside poolt soetatud traktorite, kombainide jt. põllumajandusmasinate väärtus ületas 1957. aastal 5,3-kordselt 1950. aasta taseme.

Seitseaastaku jooksul ehitatakse välja kolhooside ja sovhooside tootmiskeskused. Tootmishoonete ehitamiseks on projekteerimise instituudi „Eesti Põllumajandusprojekt" poolt välja töötа-

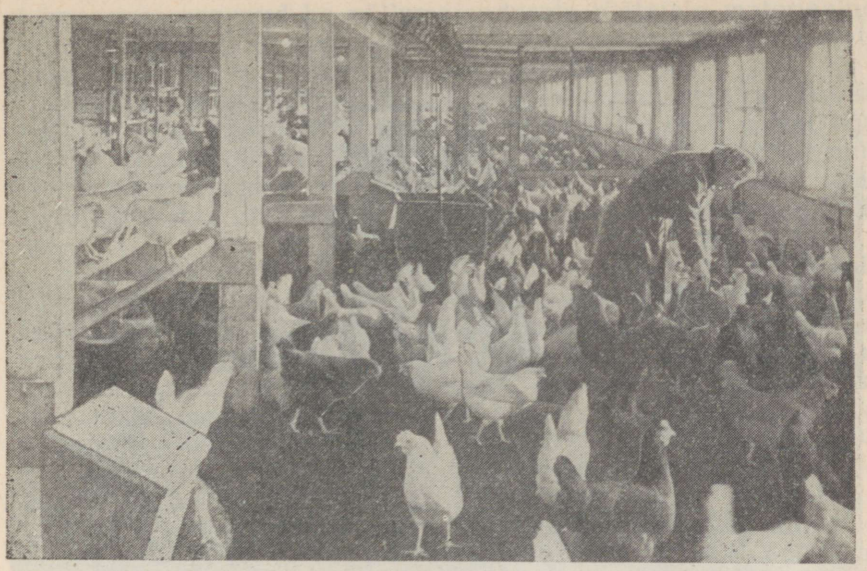

Kanala sisevaade Roela sovhoosis.

tud uued tootmishoonete tüüpprojektid, mis võimaldavad paigutada pinnaühiku kohta rohkem loomi ja linde ning on senistest ehituslikult maksumuselt märksa odavamad. Vabariigi sovhoosides ja kolhoosides ehitatakse seitseaastaku jooksul rohkem kui 2000 lehma- ja noorkarjalauta 200 000 looma jaoks, ligi 1400 sealauta 280 000 seale ja üle 500 lindla 500 000 linnu jaoks.

Kolhoosides ja sovhoosides pööratakse seitseaastakul suurt tähelepanu karjafarmides töömahukate tööde mehhaniseerimisele. 1959. aasta esimesel poolel suurenes 1958. aasta esimese poolega võrreldes mehaanilise veevärgi kaudu veega varustatavate veiste ja sigade arv 32 protsenti, automaatjootjate kaudu veega varustatavate veiste ja sigade arv 72 protsenti ning farmisisese transpordi abil talitatavate veiste ja sigade arv 2,7-kordseks, lüpsiagregaatidega lüpstavate lehmade arv kasvas peaaegu 3-kordseks. Märksa rohkem mehhaniseeriti ka linnufarme.

Käesoleval seitseaastakul ulatuvad põllumajanduse riiklikud kapitaalmahutused 1,1 miljardi rublani. Kalkulatsioonide kohaselt ehitavad kolhoosid ise ajavahemikul 1959—1965 tootmis- ja teisi hooneid, teevad maaparandustöid ja soetavad vajalikku tehnikat vähemalt 2,2 miljardi rubla ulatuses. Seega moodustavad kapitaalmahutused põllumajandusse aastail 1959—1965 ligi 3,3 miljardit rubla.

Kolhooside ja sovhooside tootmisbaasi tugevnemisega käsi-

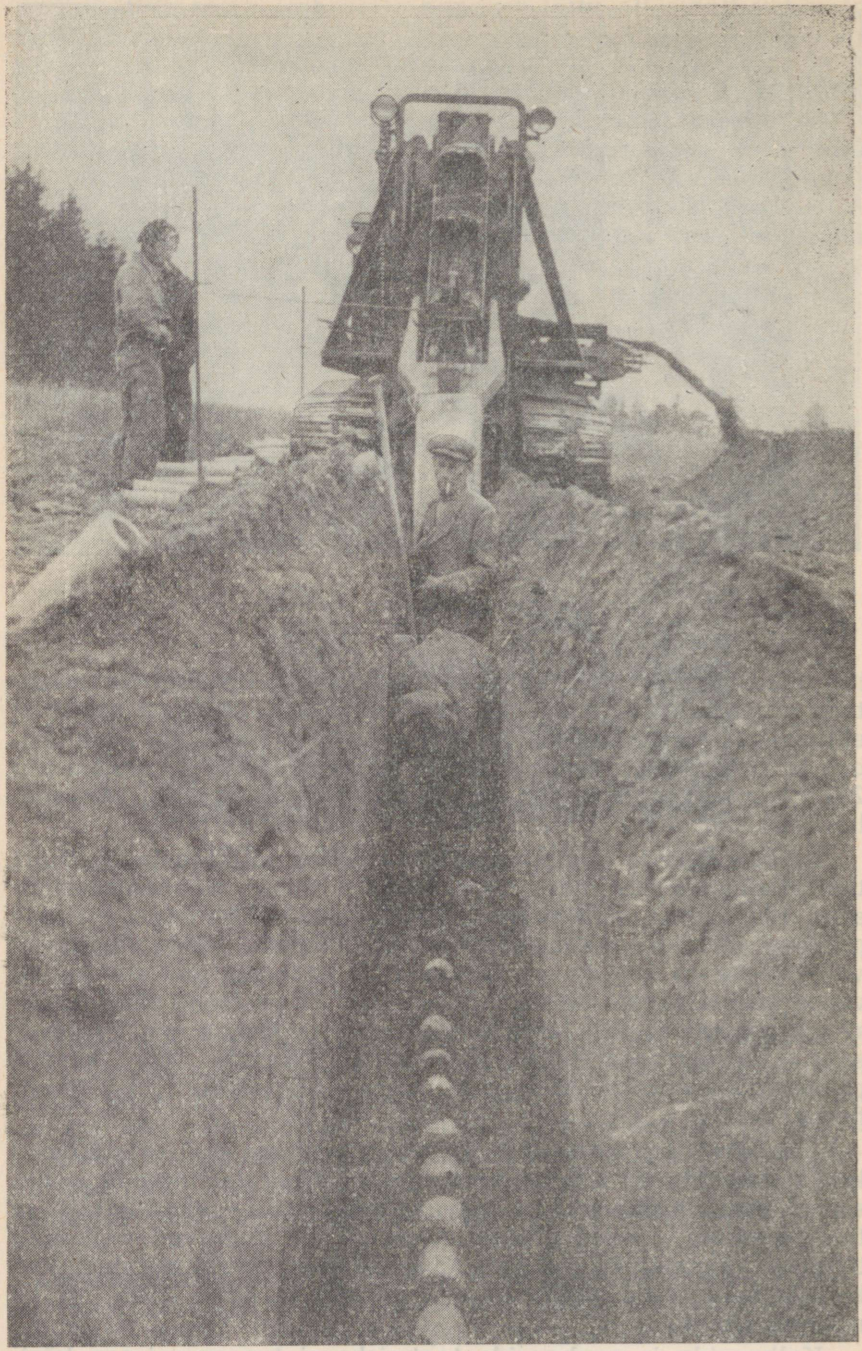

Maaparandustööd Viljandi rajooni „Sädeme“ kolhoosis.

käes on suurenenud ka põllumajandusala töötajate materiaalne heaolu. Kolhoosides suurenesid tunduvalt summad, mida kasutati jaotamiseks kolhoosnikutele normipäevade alusel.

1955. aastal jaotas normipäevadele üle 30 protsendi rahalistest tuludest 29,9 protsenti kolhooside üldarvust, 1957. aastal aga 69,3 protsenti kolhooside üldarvust. Võrreldes 1950. aastaga suurenes ühismajandist saadav rahaline tasu töövõimelise kolhoosniku kohta 1955. aastaks 2-kordseks ja 1957. aastaks 4,4-kordseks.

Käesoleva seitseaastaku ülesannete ennetähtaegseks täitmiseks on vajalik igas kolhoosis ja sovhoosis kõigepealt parandada töö organiseerimist, teha taimekasvatuses vajalikud tööd õigeaegselt ja kõrgekvaliteediliselt. Selleks on kolhoosides täiustatud töötasustamist. Järjest rohkem rakendatakse otsest rahalist tasu ilma normipäevi arvestamata. 1958. aastal rakendas otsest rahalist töötasu vabariigis 5 kolhoosi, 1959. aastal aga 103 kolhoosi. Lähematel aastatel lähevad kõik kolhoosid üle otsesele rahalisele tasule.

Ühes põllumajandussaaduste tootmise kasvuga suurenevad kolhoosides ja sovhoosides ka rahalised sissetulekud. Vabariigi kolhooside tulud suurenevad 1965. aastaks 1957. aastaga võrreldes 2,3—2,5-kordseks. See võimaldab tugevdada ühismajandit ja märksa suurendada kolhoosnikute rahalist töötasu, mis tagab nende reaaltulu tunduva tõusu. Sovhoosides tagavad tootmise ratsionaalsem organiseerimine ja toodangu kasv rentaabluse tõusu kõigis tootmisharudes. Kasutades sotsialistliku suurtootmise eeliseid, muutuvad kõik sovhoosid majanduslikult tugevaiks kõrge tootmiskultuuriga majandeiks.

See kõik annab tunnistust sotsialistlike põllumajandusettevõtete arengu edusammudest.

Põllumajandusliku tootmise intensiivistamine, tootmistaseme tõstmine ja tootmisprotsesside mehhaniseerimine on põhilisteks teguriteks, mis aitavad vähendada töökulu taime- ja loomakasvatuses toodanguühiku kohta ning alandada põllumajandussaaduste tootmise omahinda.

Tootmiskulude ja tööviljakuse arvestamiseks on täiendatud kolhooside ja sovhooside arvepidamise süsteemi, rakendades seda kõikides majandites põhiliselt ühtlastel alustel. See loob võimaluse igas majandis mitmekülgselt analüüsida tootmistulemusi, välja selgitada eri tegurite osatähtsust omahinna alandamisel ja tööviljakuse tõstmisel, et selle põhjal uusi tööviljakuse tõstmise ja omahinna alandamise abinõusid välja töötada ja ellu rakendada.

Seitseaastaku ülesannete täitmisel kasvab tööviljakus kolhoosides ligikaudu kahekordseks ja sovhoosides 60—65 protsendi võrra.

Kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse poolt rakendatud uute abinõude elluviimisega ning kolhooside ja sovhooside

poolt endale võetud sotsialistlike kohustuste täitmisega saavutab vabariigi põllumajandus juba lähematel aastatel sellise tootmistaseme, mis võimaldab tal põllumajandussaaduste tootmises iga elaniku kohta ette jõuda arenenumatest kapitalistlikest maadest, tõendades seega sotsialistliku suurpõllumajanduse kindlat üleolekut.

TRANSPORT

Üldiseloomustus Transpordi ülesandeks on kindlustada veoste ja inimeste häireteta ruumilist ümberpaigutamist tootmis- ja tarbimissfääris. Kaasaegsele transpordile esitatakse suuri nõudeid. Ta peab olema kiire, mugav, kindel, ohutu, regulaarne, odav ja täpne.

Sotsialistlikule transpordile on omane kõrge arengutempo. Hästi korraldatud transport aitab teistel rahvamajandusharudel kiiremini ja paremini lahendada üldrahvamajanduse arengu küsimusi.

Transpordil on suur rahvamajanduslik tähtsus. Nõukogude Liidu töötajate üldarvust on transpordis tegev üle 15 protsendi, kapitaalmahutustest suunatakse transpordile 1/6, kivisöetoodangust 1/3, metallist 1/4, metsamaterjalidest 1/8. Transpordi põhivahendid moodustavad kogu rahvamajanduse põhivahendeist 20 protsenti. Iga aasta kulutatakse vedudeks ligi 80 miljardit rubla. Seetõttu on kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus pööranud eriti suurt tähelepanu transpordi arendamisele.

Suure arengu on läbi teinud ka Nõukogude Eesti transport.

Kodanlikus Eestis arenes transport aeglases tempos. Seevastu ületas Nõukogude Eesti transport juba esimeste küllaltki raskete sõjajärgsete aastate jooksul sõjaeelse taseme — raudteevedudel 1945. aastal, veoautode arvus 1945. aastal, sõiduautode arvus 1951. aastal, reisijateveol raudteel 1945. aastal, bussidel 1948. aastal, jõetranspordis: kaubaveol 1945. aastal ja reisijateveol 1946. aastal.

Nõukogude valitsuse poolt kavandatud edasised abinõud lõid soodsad tingimused transpordi arendamiseks, ja nii on transport igati kaasa aidanud sõjakahjude likvideerimisele, tõhusale üleseehitustööle ning elanikkonna materiaalse heaolu ja kultuuritaseme järjekindlale tõusule. Eesti NSV töötajate üldarvust tegeleb transpordi ja side alal umbes 13 protsenti, kapitaalmahutus-

test suunatakse transpordile 10—12 protsenti, iga-aastased kulutused transpordile moodustavad üle 1 miljardi rubla.

Transporditöö kasvavat mahtu iseloomustab kujukalt alljärgnev tabel.

	1920	1939	1950	1955	1958
Raudtee					
Kaubavedu					
Veoste saatmine (milj. t)	0,7	3,0	5,8	8,0	8,9
Veoste saabumine (milj. t)	0,7	3,0	5,4	8,0	8,7
Veosekäive (milj. tonnkm)	93,4	302,8	1076,0	2144	2365
Reisijatevedu					
Reisijaid üldse (milj.)	2,9[1]	11,6	19,0	25,2	28,3
sellest linnalähistes rongides (milj.)	—	6,0	16,1	22,3	25,1
Reisijakm (milj.)	16,4[1]	348,0	605,0	759	721
Jõelaevandus					
Kaubavedu					
Veoste saatmine (milj. t)	—	0,05	0,093	0,068	0,07
Veoste saabumine (milj. t)	—	0,05	0,093	0,068	0,07
Veosekäive (milj. tonnkm)	—	3,9	7,1	4,5	5,6
Reisijatevedu (milj. reisij.)	—	0,04	0,048	0,11	0,31
Reisijatekäive (milj. reisijakm)	—	1,2	1,5	2,6	3,6
Autotransport					
1. Kaubavedu					
a) vedude maht (milj. t)	—	6,0	13,9	28,5	43,3
sellest üldkasutatav transport (milj. t)	—	—	1,3	6,1	13,0
b) veosekäive (milj. tonnkm)	—	62	181	456	602,0
sellest üldkasutatav transport (milj. tonnkm)	—	—	29	126	219,9
c) veotaksode üldläbisõit (milj. km)	—	—	0,38	1,74	6,1
sellest tasuline läbisõit (milj. km)	—	—	0,27	1,27	4,6
2. Reisijatevedu					
a) reisijatevedude maht (milj. reisij.)	—	15,6	20,3	61,6	84,8
sellest linnaliinidel (milj. reisij.)	—	—	18,9	56,6	74,0
maaliinidel (milj. reisij.)	—	—	1,4	5,0	14,8
b) reisijatekäive (milj. reisijakm)	—	108	122,4	388	629,0
sellest linnaliinidel (milj. reisijakm)	—	—	73	222	267,0
maaliinidel (milj. reisijakm)	—	—	49,4	166	362,0
c) sõidutaksode üldläbisõit (milj. km)	—	—	6,3	21,6	33,4
sellest tasuline läbisõit (milj. km)	—	—	3,5	13,5	21,3

Võrreldes Eesti NSV transpordi üldarengu taset teiste Nõukogude Liidu vennasvabariikide tasemega, võib märkida, et peaaegu kõigil aladel ületavad transpordi intensiivsuse näitajad NSV Liidu keskmiste taseme.

[1] Laiarööpmeline.

Nii näiteks tuli sõite ja vedusid iga elaniku kohta aastas.

Keskmine sõitude ja veetud tonnide arv 1955. aastal iga elaniku kohta

	Raudteel	Autobussidel	Sõidutaksodel (maksulisi km)	Kaubasaatmine raudteel (tonnides)	Kaubavedu autotranspordis (tonnides)
NSV Liit (kokku)	8,2	22,4	3,0	6,33	18,6
Valgevene NSV	4,1	17,8	1,65	2,32	9,34
Leedu NSV	4,1	41,4	2,81	1,81	11,85
Läti NSV	17,0	24,75	7,90	3,9	17,05
Eesti NSV	22,0	56,0	12,27	7,27	25,91

Nagu toodud andmeist nähtub, on Eesti NSV transport läbi teinud kiire arengutee ning vastab üldjoontes rahvamajanduse arendamise kaasaegsetele põhiülesannetele.

Siinjuures tuleb aga märkida mõningaid transpordis esinevaid puudusi, mis takistavad transpordivajaduste veelgi täielikumat rahuldamist. Nendeks on kahe raudteesüsteemi olemasolu suhteliselt väikesel territooriumil, autotranspordi tehnilise baasi puudulikkus, teede olukorra mittevastavus liikluse intensiivsuse kasvule, üksikute eritranspordiliikide puudulik koostöö, peale- ja mahalaadimistööde mehhaniseerimise nõrk tase jm.

Nende puuduste kiirem likvideerimine ongi käesoleva seitseaastaku olulisemaks ülesandeks transpordi alal.

Transpordiliikide osatähtsus kaubaveol Eesti NSV-s

(protsentides)

	1958. a.		1960. a. (projekt)		1965. a. (projekt)	
	tonnides	tonnkm	tonnides	tonnkm	tonnides	tonnkm
Kokku . . .	100	100	100	100	100	100
Raudtee . . .	16,8	61,4	20,0	59,99	22,1	51,67
Autotransport .	81,0	16,8	77,43	15,38	75,3	15,9
Meretransport[1] .	2,06	21,69	2,35	24,37	2,4	32,2
Jõetransport . .	0,13	0,1	0,19	0,19	0,15	0,16
Õhutransport .	0,01	0,01	0,01	0,07	0,05	0,07

Tabelist on näha Eesti NSV üksikute transpordiliikide osatähtsuse muutumist viimaste aastate jooksul ja perspektiivülesannete kohaselt.

Kaubaveol on märgata autotranspordi osatähtsuse pidevat kasvu, peamiselt raudteevedude arvel. See nähtus on esmajärje-

[1] Kaasa arvatud väliskaubanduse veod.

korras seletatav vabariigi vedudes suhteliselt väikese keskmise veokaugusega, kus liigsed peale- ja mahalaadimise operatsioonid teevad veod mitme transpordiliigiga kalliks, aegaviitvaks ja kohmakaks. Raudteevedude osatähtsus on veel küllaltki suur, moodustades 1958. aastal tonnides ühe kuuendiku ja tonnkilomeetrites kaks kolmandikku kogu vedudest. Eriti suurt osa etendab raudteetransport rahvamajanduslike sidemete arendamisel teiste liiduvabariikidega.

Kuigi viimaste aastate jooksul meretranspordi veomaht on kasvanud aeglaselt, muutub pilt selle transpordiliigi kasuks, kui jälgida perspektiivülesandeid, mil hakkavad pidevalt arenema väliskaubanduse veod. Saarte ja mandri vahelise kaubakäibe tunduvat suurenemist polnud märgata. Pärast moodsa jäälõhkujapraami „Sõprus" kasutuselevõtmist Virtsu—Kuivastu vahel ja teise samasuguse praami rakendamist Rohuküla—Heltermaa vahel vedude maht siin vastavalt suureneb.

Kahjuks ei ole siiani lahendatud põlevkivibasseinis sadama rajamise küsimus, mis looks sellele suurele tööstuskeskusele veeteel ühenduse Leningradi, Riia ja teiste Balti mere sadamatega.

Mis puutub jõetranspordi arendamisesse, siis siin annab end tunda metsamaterjalide vedude järsk vähenemine vabariigis. Kuna enamik meie metsadest on kuulutatud kasvutsoonis olevaiks, on üleraide likvideerimise eesmärgil keelatud iga-aastasi raielanke suurendada. Metsamaterjalide vedu moodustas aga jõetranspordis üle 90 protsendi vedudest. Nii tekkis selles osas viimaste aastate jooksul seisak. Alles vastavate abinõude rakendamise tulemusena hakkas jõetranspordi vedude struktuur paranema, eriti ehitusmaterjalide (sealhulgas liiva) vedamise arvel.

Ka õhutranspordi vedude osatähtsus kasvab pidevalt, kuigi võib-olla veel mitte sellise tempoga, nagu oleks vaja. Praegusest lennunduse arengust võib järeldada, et seitsme aasta plaani projekti arvud on küllaltki tagasihoidlikud ja neid on täitmise käigus võimalik ületada.

Reisijatevedude iseloomustamisel on määrav osatähtsus raudtee- ja autotranspordi vedudel. Eriti kiiresti on reisijatevedu viimastel aastatel kasvanud autobussidel. See on seletatav reisijateveo tariifi pideva alandamisega (viimane muudatus alates 1. oktoobrist 1954). Juba lähematel aastatel ületab autobusside reisijate veokäive raudteel veetavate reisijate veokäibe. Samuti annab end autobussivedude organiseerimisel tunda maarajoonide pidev osatähtsuse tõus nii põllumajanduses, tööstuses, kaubakäibes kui ka heaolu kasvus. Kui siiani oli põhiliseks kaugemaa ning peamiseks liiduvabariikide-vaheliste reisijatevedude transpordiliigiks raudteetransport, siis eriti viimaste aastate jooksul on arenenud ka linnadevahelised autobussiveod. Need on kasvanud 1,4 milj. reisijalt 1950. aastal 14,8 milj. reisijani 1958. aastal ning

reisijatekäive 49,4 milj. reisijakilomeetrilt 362 milj. reisijakilomeetrini.

Kiire tempoga arenevad ka õhutranspordi veod. Juba 1946. aastal ületati sõjaeelne tase. 1957. aastal veeti ligi kolm korda rohkem reisijaid kui 1939. aastal. Laieneb vabariigisisene lennuliinide võrk ja kasvab lennukiirus, seetõttu tõuseb lennuliinide kasutajate arv kiiresti. Eriti vajalik on lennuühendus saarte elanikele, samuti ühendusepidamiseks Moskva, Leningradi, Riia jt. Nõukogude Liidu linnadega.

Transporditeede konfiguratsioon. Nõukogude Eestis on küllaldaselt arenenud transporditeede võrk. Seetõttu pole viimaste aastakümnete jooksul toimunud olulisi muutusi transporditeede konfiguratsioonis, kuna see on olnud küllaldane rahvamajanduse vajaduste teenindamiseks. Seega on Eesti NSV transporditöö näitajad viimaste aastate jooksul kasvanud liikluse intensiivsuse ja transpordivahendite arvu suurenemise arvel.

Raudteede võrk oli tegelikult välja kujunenud 1935. aastal. Sõjajärgsetel aastatel on teemajandust praktiliselt tugevdatud, peaaegu kõik vanad rööpmed laiarööpmelisel teel (mis hõlmab poole kogu raudtee pikkusest) on asendatud uutega. Laiarööpmeline raudtee ühendab Eesti NSV-d teiste liiduvabariikide magistraalidega Narva, Petseri ja Valga jaama kaudu.

Kitsarööpmeline raudtee teenindab Kesk- ja Edela-Eesti rajoone. Tal on peamiselt juurdeveotee iseloom, kuid ühendab sealjuures niisuguseid olulisi majanduskeskusi, nagu Tallinn, Pärnu, Viljandi, Rapla, Paide jt.

Eesti NSV-d iseloomustab laialdane maanteede võrk. Kui kodanlikus Eestis oli autoliiklus veel vähe arenenud, siis nüüd on autode arv ja liiklusintensiivsus tohutult kasvanud. Seetõttu nõudis olemasolev teedevõrk laialdast rekonstrueerimist. Rohkesti on korrastatud maanteid, kuid üha kiiremini arenev autotransport nõuab teedemajanduse ümberkorraldamisele veelgi suurema tähelepanu osutamist. Sealjuures tuleb märkida asjaolu, et esialgu puudub laialdane vajadus uute teede ehitamiseks (välja arvatud põlevkivibasseinis), vaid peamist rõhku tuleb panna olemasolevate teede kaasaja transpordi nõuetele kohandamiseks.

Teedemajanduse olukorra paranemisega käib kaasas autobussiliinide pidev kasv. Nii on kõik olulised tööstuskeskused, linnad ja rajoonid ühendatud rohkete bussiliinide võrguga.

Eriti kiiresti on arenenud õhutransport. On juurde ehitatud rida kohalikke maandumisplatse, mis võimaldavad paremini rahuldada elanikkonna vajadusi. Nii on Jõhvi, Tartu, Viljandi, Pärnu, Kingissepa, Kärdla jt. keskuste töötajail võimalus pidevalt kasutada õhutransporti.

Kahjuks ei ole merevedude kasvutempo olnud küllaldane ja selles osas pole veel kaugeltki kasutatud kõiki olemasolevaid võimalusi. Ühelt poolt on siin aeglases kasvus süüdi suured sõjahävitused, mis pikemaks ajaks halvasid meretranspordi alu-

sed. Alles viimaste aastate intensiivse töö tulemusena on ka meretranspordi alal märgata vajalikku tõusu, peamiselt sadamapunktide väljaehitamise ja uute sobiva tonnaažiga laevade juurdemuretsemise teel.

Jõetranspordi peamiseks tegevusalaks on Emajõe vesikond koos Peipsi ja Pihkva järvega. Seetõttu on ka jõetranspordi vedudel põhiliselt kohalik iseloom ning need aitavad lahendada peamiselt Tartu linna ja Peipsi järve ääres asuvate keskuste transpordiprobleeme. Viimasel ajal on alustatud vedusid ka Narva—Narva-Jõesuu ja Pärnu jõe siseliinidel.

Seega on Eesti NSV-l laialdane eri liiki transporditeede võrk. Ka edasiseks ülesandeks transpordi alal on peamiselt olemasolevate teede rekonstrueerimine ja üksikute transpordiliikide parema koostöö korraldamine.

Linnade- ja rajoonikeskuste kaugus transporditeedest. Eesti NSV oma väikese territooriumiga ja arenenud mitmekesiste transpordiliikidega on loonud head tingimused liikluse korraldamiseks linnade, rajoonikeskuste, kolhooside, sovhooside, käitiste jt. vahel.

Rajoonikeskuste kaugust raudteejaamadest iseloomustab alljärgnev tabel.

Raudteejaama kaugus rajoonikeskusest	Arv	Protsent	
Otseselt rajoonikeskuses .	16	66,6	
1— 5 km	3	12,5	Rapla, Põlva, Lihula
6—10 km	1	4,2	Väike-Maarja
11—20 km	1	4,2	Räpina
21—30 km	1	4,2	Põltsamaa
üle 30 km	2	8,3	Hiiumaa, Kingissepa
Kokku	24	100	

Seega on Eesti NSV rajoonikeskustest 66,6 protsenti otseselt varustatud raudteetranspordivõrguga, 16,7 protsenti rajoonikeskustest asub raudteejaamadest kuni 10 km kaugusel ja ainult 2 keskust (saartel) asub raudteest üle 30 km kaugusel.

Heaks täienduseks raudteevõrgule on laialdane maanteede võrk, mis läbib kõiki rajoonikeskusi ning ühendab need üheks tervikuks. Praegu on kõigi rajoonikeskustega loodud regulaarne autobussiühendus. Samuti on kasvanud ka reisijate arv üksikutel rajoonidevahelistel liinidel.

Meretranspordil on liikluse osas tunduvalt väiksem osatähtsus, kuna sadamate aeglase taastamise tõttu ei saa kõik võimalikud keskused mereteed kasutada. Viimasel ajal on paranenud ühendus saartega. Vähe kasutatakse meretransporti veel põlevkivibasseini ja Pärnu linna teenindamisel, millede osatähtsus peab edasiste vedude käigus tunduvalt kasvama.

Jõetranspordi osatähtsus ei ole basseini piiratuse tõttu rajoonikeskuste teenindamisel nimetamisväärne. Mustvee ja Kallaste ühendus Tartu ja Narvaga (Kulguni) on kindlustatud jõetranspordiga, samuti ka Piirissaare teenindamine.

Rajoonidevahelise liikluse parandamisel on eriti hoogsalt arenenud õhutransport. Nii kasvas 1958. aastaks kohalike lennuliinide pikkus tunduvalt ja lennuühendus toimub regulaarselt 10 rajoonikeskusega. Eriti annab end tunda õhutranspordi kiire areng ühendusepidamisel saartega. Kodanlikul ajal kulus Tallinnast saartele sõitmiseks üle 12 tunni (8 tundi kitsarööpmelisel raudteel + 1,5 tundi väinast ülesõit + 3 tundi bussisõit), praegu kulub selleks lennukil ainult 40 minutit.

Võib öelda, et kõik rajoonikeskused on vahetus ühenduses Tallinnaga ja ėdasine liiklusprobleemi korraldamine seisab peamiselt regulaarsuse ja mugavuse kindlustamises.

Üksikute transpordiliikide olukorda ja arenguülesandeid iseloomustavad järgmised andmed.

Raudteetransport Raudteetransport moodustab Eesti NSV-s põhilisema transpordiliigi. Raudteevõrk on ajalooliselt välja kujunenud ning pole viimaste aastakümnete jooksul oluliselt muutunud. On püsima jäänud ka kaks süsteemi — laiarööpmeline (1524 mm) ja kitsarööpmeline (750 mm) raudtee.

Nõukogude võimu aastail on toimunud raudteetranspordis põhilised muutused. Kui kuni 1940. aastani kurseerisid Eesti teedel madala kandejõuga vagunid, siis praegu liiguvad vagunid kandejõuga 50 ja rohkem tonni. Oluliselt on paranenud teedemajandus.

On kasvanud raudteetranspordi põhifondid ja paranenud jaamade heakorrastus. Tähtsamateks magistraalideks on praegu Tallinn—Tapa ja Tapa—Narva jaoskond, kus koormatus tee ühe km kohta ületab 5 milj. tonni aastas.

Koos veotöö suurenemisega on kasvanud ka jaamade töö. Kui 1937. aastal oli ainult 6 jaama, kus veosekäive ulatus üle 100 000 tonni, siis 1957. aastaks kasvas nende arv juba 27-le. Suurema veosekäibega jaamadest tuleb eelkõige märkida Tallinna ja Ülemiste ning põlevkivibasseinist Jõhvi, Kohtla ja Vaivara raudteejaama.

Nende jaamade töö kasv iseloomustab kõige kujukamalt põhilisi muutusi meie raudteetranspordis.

Oluliselt on tõusnud tehnilise varustatuse aste. Seetõttu on kasvanud kommertskiirus. Ka edaspidi on võimalik kiirust tõsta. Samuti on paranenud niisugused raudteetranspordi majanduslikud näitajad, nagu vagunikäive, ööpäevane vaguni läbijooks, staatiline koormatus ühele tingvagunile jt. Keskmine rongi kaal ületab 1000 tonni.

Töönäitajate pideva parandamise tulemusena töötab Eesti

raudtee juba aastaid ilma dotatsioonita. Oma näitajate tasemelt kuulub Eesti raudtee pidevalt Nõukogude Liidu paremate raudteede hulka.

Vaadeldes raudtee veoste nomenklatuuri (1957. aasta andmete alusel), ilmneb teatavaid erinevusi saabuvate ja saadetavate veoste osas. Pealelaadimise osas on esikohal põlevkivi, moodustades 45 protsenti veetavatest kogustest. Suur osatähtsus on ehitusmaterjalidel — 17 protsenti, metsamaterjalidel — 9,5 protsenti, põlevkivi töötlemissaadustel — 5 protsenti. Edasi järgnevad toidukaubad — 2,3 protsenti, puit — 2,2 protsenti, paber — 1,7 protsenti, metallimurd — 1,4 protsenti, teravili — 1 protsent, tööstuskaubad — 0,9 protsenti, tööstustoormaterjal — 0,8 protsenti jm. Sealjuures peab märkima, et põlevkivi vedu edaspidi eriti ei kasva, kuna enamik kohapeal ümber töötatakse ja läheb kütuseks elektrijaamadele. Samuti kasvab väheses ulatuses metsamaterjalide ja puidu vedu. Samal ajal aga näiteks on kasvanud 1947. aastaga võrreldes põlevkiviproduktide vedu 5-kordseks, tekstiiltoodete vedu 33-kordseks, mineraalväetiste vedu 7-kordseks, jõusööda vedu 36-kordseks jne.

Jaamadesse saabuvatest veostest on esikohal jällegi põlevkivi — 19,3 protsenti. Sellele järgnevad ehitusmaterjalid — 18,5 protsenti, metsamaterjalid — 15 protsenti, naftasaadused — 8,1 protsenti, kivisüsi — 5,6 protsenti, teravili — 4,8 protsenti, väetised — 4,6 protsenti, toidukaubad — 2,9 protsenti, metallid — 2,6 protsenti jm.

Nagu andmed näitavad, kasvavad veod kiiresti Põhja-Eesti teede lõigus.

1958. aastal viidi Eesti raudtee vedurid üle vedelküttele, mis tunduvalt tõstab töökultuuri ja lihtsustab küttemajanduse organiseerimist.

Raudteetransport saavutas juba 1957. aastaks niisuguse taseme, kus kõik veosed toimetati edasi viivitamatult. Seetõttu ei ole raudteetranspordi edasine areng seotud mitte niivõrd koguseliste, kui just peamiselt kvalitatiivsete näitajate kasvuga.

Palju raskusi valmistas klientuurile maha- ja pealelaadimistööde korraldamine jaamades ning ebaregulaarne vagunite etteandmine. Et klientuuri tööd kergendada, nähakse ette raudteejaamadest kaupade vedu tsentraliseeritud autotranspordiga. Sel puhul võtavad laadimis- ja ekspeditsioonitööd enamikus enda peale raudtee- ja autotranspordi-ettevõtted. Muidugi nõuab üleminek uuele moodusele ettevõtete laomajanduse ümberkorraldamist, selle paindlikumaks muutmist kaupade vastuvõtul. Samuti on vajalik mõningal määral muuta raudtee töötingimusi ja vedude korraldust. Eesti NSV tingimustes, kus veokaugus on suhteliselt lühike (100—150 km), on võimalus kasutada otseselt autotransporti, mitte aga raudtee- ja autotranspordi segavedu. Ka faktilised andmed näitavad, et kui aastane vedude maht kasvab umbes

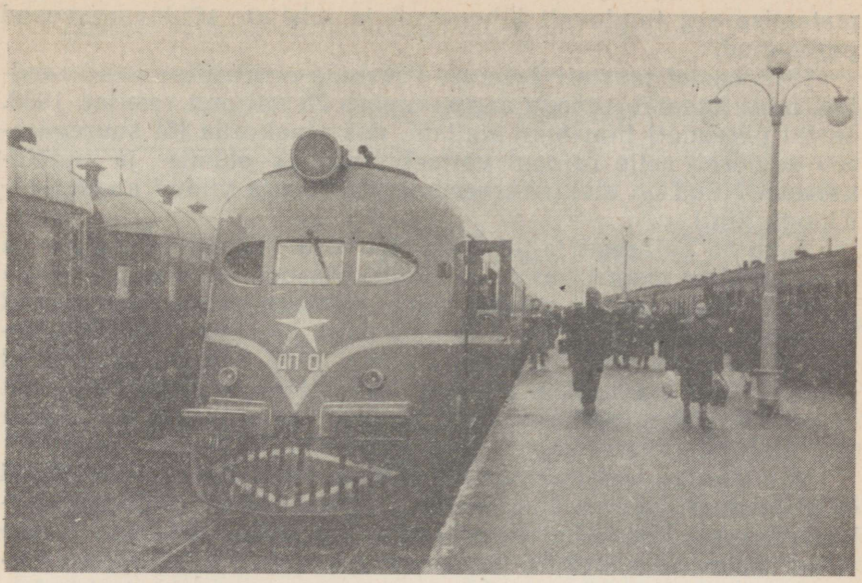

Tallinna ja Leningradi vahet sõitev diiselrong Tallinnas.

4—5 miljoni tonni ulatuses, siis lõviosa sellest langeb autotranspordile ja väike osa teistele transpordiliikidele.

Suhteliselt halvas olukorras on veel laadimistööde mehhaniseerimine raudteel. Kui suuremate klientide (põlevkivikaevandused, põlevkivi utmistehas, ehitusmaterjalide tehas „Männiku", Maardu Keemiakombinaat, tsementitehas „Punane Kunda" jt.) juures on laadimistööde mehhaniseerimise aste rahuldav, siis jätab see veel soovida väiksemate klientide juures ja raudteejaamades. Ometi kulutame aastas nendele operatsioonidele sadu tuhandeid tööpäevi. Väga levinud, eriti kergetööstuse kaupade osas, on viimasel ajal konteinerveod. Seega välditakse pisikauba mitmekordset käsitsi ümberlaadimist. Veos antakse ühelt transpordiliigilt teisele üle plommitud kastpakendis — konteineris. Ka Eesti NSV-s on konteinerveod leidnud laialdase arengu, eriti 1956. aastast alates. Praegu veetakse kõik konteinerid Tallinnas, Tartus, Narvas jt. linnades tarbijaile kohale üldkasutatava autotranspordiga.

Palju muret on tekitanud tehniliselt mahajäänud kitsarööpmelise raudtee töö. Pärast sõda oli teatavaid raskusi vedurite ja vagunite muretsemisel. Paari viimase aasta jooksul on aga rahvademokraatiamaadest saadud uusi diiselvedureid, moodsaid reisivaguneid ja suurematonnaažilisi kaubavaguneid. Selle tulemusena on rongide tehniline kiirus suurenenud, kaupade kohaletoi-

metamise aeg tunduvalt lühenenud ja reisijate sõidumugavused paranenud.

1946. aastal taastati Tallinn—Pääsküla elektrifitseeritud raudtee, mida kasutab praegu aastas umbes 20 miljonit reisijat. 1958. aastal pikendati liini kuni Keilani, mis omakorda lõi suurepärased eeldused selle rajooni väljaehitamiseks elamis- ja puhkekohana. Nüüd on elektrifitseerimistööd lõpule viidud ka Keila—Klooga liinil.

Kaua oli Tallinnas ja teistes linnades lahendamata raudtee- ja tänavaliiklus magistraalide ristumiskohtadel. Kaasaegse elava tänavaliikluse juures peatab juba mõneks minutiks suletud kaitsepuu Tallinnas Pärnu maanteel nagu jõe, kus koguneb kümneid ja sadu autosid läbipääsu ootama. 1958. aastal algasid tööd eelnimetatud viadukti ehitamisel. Seitsme aasta plaani kohaselt tulevad taolised viaduktid ehitamisele Tartu maanteele, Endla tän. ülesõidukohale, Tapale ja mujale.

Uue tehnika juurutamisel on eesti raudteelased näidanud head eeskuju ja initsiatiivi. Laialdaselt on levinud ülenormiliste raskekaaluliste rongide kohaletoimetamine. Kogu vagunitepark on üle viidud automaatsiduritele. Teostatakse laialdast tööde kompleksset mehhaniseerimist.

Tänu töötajate entusiasmile ja üha tugevnevale materiaalsele baasile toimub käesoleval seitseaastakul raudteetranspordi edasine veelgi võimsam ja kiirem areng.

Nii on ette nähtud vedude mahu kasv vähemalt 50—60 protsendi ulatuses. Suureneb põlevkivi, eriti aga mineraalsete ehitusmaterjalide vedu. Üldiseloomustuseks võib öelda, et laiarööpmelisel raudteel vedude maht peaaegu kahekordistub, kitsarööpmelisel raudteel aga tõuseb umbes ühe kolmandiku võrra. Sealjuures seatakse ülesandeks tagada veoste kasv peamiselt raudteetranspordi kvalitatiivsete näitajate parandamise arvel (vaguniringe, rongi kaalu, veduri ööpäevase läbisõidu, tööviljakuse tõstmine jm.).

Seitseaastaku jooksul rakendatakse raudteel täielikult diiselvedurid, rekonstrueeritakse Tallinna raudteesõlm, ehitatakse välja vedurite ja vagunite remondibaas, antakse ekspluatatsiooni kümneid tuhandeid ruutmeetreid elamuid jne. Tõsist tähelepanu pööratakse reisiliikluse tingimuste parandamisele ning sõidukiiruse tõstmisele. Rakendatakse käiku diiselkiirrongid, mis kurseerivad vabariigi piires (Tallinn—Tartu jm.).

Kõik need abinõud tagavad raudteetranspordile väärika koha teiste transpordiliikide hulgas vabariigis.

Autotransport Kiireima arengutee on läbi käinud meie vabariigi autotransport nii koguselises kui ka kvalitatiivses mõttes. Eriti viimaste aastate jooksul on autotransport muutunud oluliseks rahvamajandusharuks, mis tagab teiste rahvamajandusharude plaanipärase arengu.

Aastate jooksul on muutunud autopargi struktuur.

	1920	1930	1939	1945	1950	1955	1958
Kokku	100	100	100	100	100	100	100
sellest:							
veoautod	23,5	32,9	39,0	58,7	64,8	53,7	48,2
sõiduautod	76,5	62,6	54,5	38,8	23,7	38,0	42,0
autobussid	—	5,4	4,8	1,5	2,7	2,6	2,9
eriotstarbelised ja muud autod	—	0,1	1,7	1,0	8,8	5,7	6,9

Siit nähtub, et alates 1950. aastast algas veoautode osatähtsuse suhteline langemine ja sõiduautode ning autobusside osatähtsuse tõus. Tunduvalt on tõusnud eriotstarbeliste (sanitaar-, puhastus-, kommunaal- jt.) autode osatähtsus.

Kiiresti on kasvanud ka mootorrataste arv. Kui enne sõda oli maal kasutusel väga palju jalgrattaid (161 300), peaaegu iga pere kohta üks, siis viimaste aastate jooksul on maal hakanud jalgratast asendama mootorratas. Mootorrataste arv on pidevalt kasvanud. Sõjaeelne tase ületati 1949. aastal ja praegu on mootorrattaid Eesti NSV-s üle 6 korra rohkem kui kodanlikul ajal.

Autopargi arengu dünaamikat iseloomustab järgmine tabel. Siinjuures on toodud autode absoluutne juurdekasv viie aasta kaupa. Võrdluse aluseks on võetud autod, mis on juurde tulnud 1921.—1925. aasta jooksul (=100).

Autod \ Aastad	1921—1925	1926—1930	1931—1935	1936—1940	1946—1950	1951—1955	1956—1958
Veoautod	100	278	119	450	2190	1360	930
Sõiduautod	100	334	52	553	717	1342	1158
Autobussid	100	40	25	60	231	191	219
Mootorrattad	100	76	237	855	1940	2810	2880

Sellest tabelist peegeldub kujukalt kriisiaastate (1929—1933) mõju autopargi kasvule. Samuti on näha, et autode arvu kasvutempo sõjajärgseil aastail ületab rohkem kui kolmekordselt kõige kõrgema autode kasvuperioodi (1936—1940) kodanluse ajal. Veoautode arvu kasvuga kaasneb loomulikult töömahu kasv. Siia lisandub veel nende efektiivsema kasutamise tegur. Esialgu võime teha kindla järelduse, et autotransport koguselises osas rahuldab rahvamajanduse vedude vajadust. Sõiduautode, busside ja mootorrataste arvu kiire kasvu põhjuseks on elanikkonna ela-

tustaseme pidev tõus. 1956.—1958. aasta juurdekasvu tempo oli sõiduautodel umbes 19 korda, veoautodel 15,3 korda, mootorratastel 48 korda ja bussidel 35 korda kõrgem kui 1921.—1925. aastal.

Nagu transporti iseloomustavast tabelist selgus, on sõjaeelsed töömahud ammu selja taha jäetud. Autotransport ületab samuti vastava taseme vähemalt kümnekordselt. Ka siin on märgata arengutempo kiiret tõusu. Juba 1946. aastal ületas vedude maht umbes 1,5-kordselt sõjaeelse mahu. Sealjuures on mahud arenenud järgmiselt (1946 = 100).

	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
Töömaht (tonnides) . . .	100	133	171	246	270	314	332	405	443	495	613	716
Töömaht (tonnkilomeetrites)	100	120	144	178	202	243	280	348	401	455	543	634
Vedude omahind	100	117	113	106	96	84,5	79,5	71,7	66,5	63,3	59,0	55,4
Veokulud .	100	140	164	193	195	208	221	248	266	288	314	350

Sellest tabelist on näha, et vedude maht on pidevalt kasvanud, kusjuures omahinna alandamise teel on saavutatud sääst veokuludes. Kui näiteks autotransport oleks töötanud alles 1946. aasta majanduslikul tasemel, siis oleks vedudeks ligemale 125 miljonit rubla rohkem kulutatud.

Kodanliku Eesti transpordile oli iseloomustav asjaolu, et ca 2200 ettevõttes oli 2600 veoautot! Selle tõttu oli peaaegu iga autojuht omaette peremeheks ja organiseeritud transpordist sel perioodil ei saa juttu teha.

Sõjajärgsetel aastatel ei olnud kohe võimalik asuda laialdase garaažide võrgu ehitamisele. Seetõttu kasvas riiklik autopark esimestel sõjajärgsetel viisaastakutel peamiselt väikemajandite loomise teel.

EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt on vastu võetud rida määrusi autotranspordi töö edasiseks parandamiseks. Nende määruste kohaselt likvideeritakse ebarentaablid väikemajandid ning autotransport koondatakse territoriaalsetesse isemajandavatesse autobaasidesse. Põhiliselt jääb tegutsema Autotranspordi ja Maanteede Ministeeriumi autobaaside võrk ligikaudu 60 majandiga, Rahvamajanduse Nõukogu autopark 12 autobaasi ja umbes 12 filiaaliga, Põllumajanduse Ministeeriumi autopark 50—60 majandiga ning spetsiaalautode (tervishoiu-, tuletõrje-, kommunaal- jt. autod) majandid 100—200 ulatuses. Seega langeb majandite üldarv veoautode osas umbes 350-le, kusjuures nende materiaalsete baaside väljaehitamisele pööratakse põhilist tähelepanu. Kui nendele majanditele juurde arvata need, kus on olemas sõiduautod ja autobussid, võib majandite arv kokkuvõttes moodustada 600—700 ehk teiste sõnadega ühe viiendiku praegu olemasolevaist riiklikest automajandeist.

Automajandite kasvu näitab järgmine tabel.

Majandeid / Majandis autosid	1950 1. I	1954 1. I	1957 1. VII	1958 1. VII
1	981	1334	832	759
2	362	740	671	603
3—4	317	537	834	788
5—9	239	338	467	452
10—14	111	116	169	162
15—24			91	130
25—49	35	44	37	48
50—99	11	19	17	18
100 ja rohkem	7	13	18	20
Kokku	2063	3141	3136	2980

Paljud automajandid kulutasid liigselt vahendeid autode ekspluateerimisel ja korrashoiul ning nende töötootlikkus oli suhteliselt väike. Nii näiteks oli isegi keskmiste majandite töötootlikkus umbes kolm korda madalam üldkasutatava transpordi omast. Eeltoodud abinõude elluviimisel on võimalik autotransporti kasutada palju suurema efektiivsusega, kusjuures vedude omahind tunduvalt langeb.

Laialdaselt areneb ka kolhooside veoautode park. Kui esimestel aastatel oli ainult üksikutel kolhoosidel autosid, siis 1958. aastaks oli igal kolhoosil vähemalt 3 veoautot, kusjuures kolhoosides oli rohkem veoautosid kui 1940. aastal kogu kodanlikus Eestis kokku. Veoautode arv kasvab lähemate aastate jooksul veelgi, ulatudes vähemalt viiele autole igas kolhoosis. Sealjuures suunatakse need autod üha rohkem kolhoosisiseste vajaduste rahuldamisele, kuna riiklik automajandite organisatsioon tagab täielikult kaupade kättetoimetamise kõigile tarbijaile.

Autotranspordi vedude organiseerimise efektiivsemaks vormiks seejuures on nn. tsentraliseeritud veod. Selle vedude liigi iseloomustavaks jooneks on asjaolu, et toodet ei transpordi mitte iga klient ise, vaid seda teeb ühtne transpordiorganisatsioon tsentraliseeritult. Esmakordselt alustati selliseid vedusid Eesti NSV-s 1955. aastal ja 1957. aastal toimus juba üle 15 protsendi vedudest selle mooduse järgi. Algul veeti tsentraliseeritult telliseid ja ehitusmaterjale ning efekt oli suurepärane — vabanes umbes 30 protsenti veotranspordist. Praegu on teoksil raudteejaamade, sadamate, suuremate käitiste ja karjääride vedude tsentraliseerimine, mis peab veelgi vähendama autode vajadust nende otstarbekama kasutamise arvel.

1957. aastal tehti Nõukogude Eestis katset tsentraliseerida veod ühe administratiivse rajooni ulatuses. Selleks valiti Põltsa-

maa ja Hiiumaa rajoon. Nagu kogemused näitasid, on uus meetod igati elujõuline ja seda võib pidevalt laiendada.

Kuni viimase ajani ei olnud autotranspordi ettevõtete killustatuse tõttu võimalik korraldada suuremate linnade vahel marsruutvedusid. Ka see küsimus on lahendatud ja edaspidi on kogu linnadevaheline kaupade vedu põhilistel magistraalidel pandud täielikult üldkasutatavale autotranspordile.

Väiksemate majandite vajaduste rahuldamiseks on välja töötatud uus, tunnitasu alusel autode kasutamise süsteem. Selline moodus kergendab majandeil juhuslike transpordivajaduste rahuldamist. Tuhanded autod antakse sel teel tsentraliseeritult rahvamajanduse käsutusse, kusjuures ettevõtetel ja asutustel ei ole enam vaja tegelda autovarustuse, remondi jm. küsimustega. Ka põhiliste laadimistööde ja ekspeditsiooni operatsioonide teostamine läheb üle üldkasutatavale transpordile.

Kuni 1958. aastani tekitas teatavat raskust bensiiniga varustamises ühtse organisatsiooni puudumine. Seetõttu lahendas iga tarbija oma võimaluste kohaselt bensiiniga varustamise, kuna ainult osa väiketarbijaid sai bensiini kõikjal kehtivate talongide alusel. Alates 1958. aastast loodi ühtne bensiinivarustuse organisatsioon, kes peab realiseerima vedelkütust nii riiklikele majandeile kui ka isiklike sõiduautode omanikele.

Seitsme aasta plaani ülesannete kohaselt areneb autotransport, eriti üldkasutatav autotransport kiiresti. Nii tõuseb vedude maht 1965. aastaks tonnides umbes 70 protsendi ja tonnkilomeetrites 60 protsendi võrra. Sealjuures ehitatakse autogaraažid üle 4600 autole koos profülaktooriumidega. Kõigis suuremates linnades rajatakse ajakohased transpordibaasid, mis võimaldavad edaspidi organiseerida vedusid veelgi kõrgemal tasemel.

Käesoleva seitseaastaku jooksul leiavad laialdast kasutamist linnadevahelised marsruutveod, millede maht ulatub 1965. aastaks vähemalt 2—3 miljoni tonnini. Praegu on juba esimesed katsetused näidanud sellise vedude korraldamise mooduse efektiivsust. Nii näiteks on linnadevaheliste vedude omahind tavalistest vedudest 40—45 protsenti odavam. Sellest tingituna moodustab nende veotariif ainult 60—65 protsenti teiste vedude tariifist.

Uueks organisatsiooniks autotranspordi alal on 1958. a. detsembrikuus loodud „Ekspediitor". See allub Autotranspordi ja Maanteede Ministeeriumile ning tema ülesandeks on transpordiorganisatsioonide ja klientuuri vaheliste operatsioonide vormistamine. Seega langeb käitistel ja ettevõtetel ära hulk ajakulu nõudvaid toiminguid ning on võimalik vähendada abitööliste arvu. Nii näiteks Tallinna raudteejaamas käis iga päev kauba järel üle 400 veoauto koos dokumentide vormistajate ja laadijatega (ligi 1000 inimest). Praegu lahendab „Ekspediitor" needsamad ülesanded vähem kui kahesaja inimesega. Kui „Ekspediitor" teenindab praegu Tallinna, Tartu, Narva, Pärnu ja Jõgeva raudteejaama,

siis seitseaastaku jooksul hõlmatakse taoliste teenustega kõik põhilised raudteejaamad.

Remondibaasidest. Kodanlikul ajal remontisid autosid üksikud väikeettevõtted, kusjuures remontide ja varuosade hind sageli ületas mitmekordselt autode tegeliku väärtuse. Pärast 1946. aastat asuti Eesti NSV-s võimsa autoremondibaasi väljaarendamisele Tallinnas, Tartus ja Viljandis. Sealjuures olid siiani lahendamata individuaalsõiduautode hooldamise ja remondi küsimused. Nagu kogemused näitavad, ei piisa siin kohaliku majanduse tootmisbaasist. Seetõttu on saavutatud Balti liiduvabariikide vahel põhimõtteline nõusolek remonditehaste spetsialiseerimiseks üksikute automarkide järgi, arvesse võttes ka individuaal- ja kolhoosiautode remondi vajadusi. Remontide progressiivseks vormiks on agregaatmeetod, mis peale tootmiseeliste annab ka suure majandusliku efekti (remontide üldkulude vähenemine, autode remondisoleku aja lühenemine jm.). Juba lähemate aastate jooksul kindlustab Eesti NSV autoremondibaas täielikult kõigi automarkide remondivajadused.

Siiani oli unaruses autode teenindusjaamade võrgu loomine. Perspektiivplaani kohaselt asutakse ka selle probleemi lahendamisele, esialgu suuremates vabariiklikes keskustes, hiljem rajoonides.

Autobussid. Kodanlikus Eestis kasvas kiiresti reisijatevedu bussidega. Ühelt poolt soodustas seda kasvu laialdane ja hästi hooldatud teede võrk. Teiselt poolt meelitas omakorda suur kasum. 1936. aasta andmete alusel tegeles reisijateveoga 28 ettevõtet 366 töötajaga, sealhulgas 17 omanikku ja 349 palgalist töötajat. Transpordivahendite väärtust neis ettevõtteis hinnati ca 2,4 milj. kroonile ja bruto-sissetulek oli aastas 1,95 milj. kr. Sellest tasuti palgalistele 347 000 kr. ehk 1000 kr. inimesele aastas, sõidukulud moodustasid 902 000 kr. ja puhaskasum 697 000 kr. ehk 36 protsenti!

Kui 1923. aastal tegutses 92 bussiliini ja veeti ainult 9000 reisijat, siis 1938/39. aastal veeti juba 142 liinil (ilma linna siseliinideta — peale Kose—Pirita, Merivälja) 5,55 milj. reisijat ja sooritati 80 milj. reisijakilomeetrit.

See tase ületati juba 1948. aastal ja sellest ajast on reisijatevedu bussidega pidevalt kasvanud. 1958. aastal veeti 289 liinil kogupikkusega üle 17 000 km 84,8 milj. reisijat (kaasa arvatud linnaliinid) ja sooritati 629 milj. reisijakilomeetrit. Sotsialistlikus ühiskonnas on busside kasutamine tunduvalt odavam, kusjuures tariife järjekindlalt alandatakse. Nii säästis 1954. a. oktoobris teostatud tariifialandus 1958. aastal umbes 65 milj. rubla töötajate summasid.

Viimaste aastate jooksul on erilist tähelepanu pööratud autobusside arvu suurendamise kõrval ka töö kvalitatiivsete näitajate parandamisele. Nii on tõusnud autobusside ekspluatatsiooniline kiirus 1953. aastaga võrreldes kahekordseks. On rakendatud lin-

nadevahelistel trassidel mugavad kiirautobussid ZIL-127 ja Ikarused, mis kurseerivad Tallinn—Leningradi, Tallinn—Pärnu—Riia jt. kaugliinidel.

Vähe eraldati siiani autobusse ekskursioonide korraldamiseks, kuna enamik busse oli seotud liinitööga. Iga aastaga on aga olukord paranenud ja perspektiivplaani ülesannete kohaselt kasvab autobusside arv peaaegu kolmekordseks. Seetõttu avaneb võimalus rohkem busse suunata juhuvedude, kooliõpilaste, sportlaste, isetegevuslaste jt. teenindamiseks.

Alates 1958. aastast kehtestati Eesti NSV maanteedel kord, mis kohustab kõiki busse ja asutuste sõiduautosid ettenähtud peatuskohtadest õpilasi peale võtma ja neid edasi toimetama tasuta. Selline moodus hõlbustab tunduvalt koolilaste kooli- ja koduteed. Edaspidi aga hakkavad neid ülesandeid täitma eriotstarbelised väikesed mugavad bussid. Seoses tööpäeva lühendamisega kasvab loomulikult ka elanikkonna puhkeaja veetmise vajadus ning seetõttu nähakse aegsasti ette vajalik busside juurdekasv. Vaatamata kõrgetele bussikasutuse näitajatele veetakse seitseaastaku jooksul reisijaid rohkem umbes 50 protsenti ja sooritatud reisijakilomeetrite arv kasvab kahekordseks.

Uued mugavad autobussid loovad suured eeldused elanikkonna pidevalt kasvavate reisiliikluse vajaduste rahuldamiseks. Seitseaastaku jooksul kasvab ekspluatatsiooniline liikluskiirus 25—30 protsenti. See aga tähendab, et vabariigi töötajad võidavad umbes 10,7 miljonit tundi töö- ja puhkeaega.

S õ i d u a u t o d j a t a k s o d. Kiiresti on vabariigis kasvanud individuaalsõiduautode arv, ületades sõjaeelse rohkem kui kolmekordselt.

Alates 1949. aastast anti elanikkonna käsutusse ka sõidutaksod. Algul oli neid ainult 28 ja nende aastane tasuline läbisõit moodustas 545 000 km. Aasta-aastalt on nende arv suurenenud.

	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Autode keskm. arv	28	143	225	317	382	453	488	518	554	585
Üldläbisõit (milj. km)	0,9	6,3	8,7	11,2	13,1	16,5	21,6	25,3	27,3	33,4
sellest tasulised (milj. km)	0,5	3,5	5,2	6,6	7,8	9,9	13,5	16,3	17,2	21,3

Seega tuleb iga elaniku kohta ca 20 km tasulist sõitu aastas. Iseloomustav on asjaolu, et elanikkonna paremaks teenindamiseks suunatakse rajoonidesse üha rohkem sõiduautosid. Uued „Moskvitš"-tüüpi taksod on elanikkonna hulgas eriti populaarsed ja nendel on perspektiivplaani kohaselt täita põhiline osa sõiduvajaduste rahuldamisel.

Tallinna on jõudnud uued sõiduautod.

Kuigi ametlike andmete järgi oli enne sõda 700—750 üüriauto ümber, peab arvestama, et enamik nende omanikest olid eraettevõtjad, kes tegelesid taksodega ainult osaliselt. Selline olukord valitses eriti maal, kus autojuht tegeles praktiliselt muu tööga ja ainult väljakutsete või tellimise peale täitis taksojuhi ülesandeid. Praegu aga sõidab iga takso päevas läbi 135 km. Seega ületas juba 1957. aastal taksoautode kasutamine vabariigis kaugelt kodanliku Eesti taseme. Lisaks sellele on muidugi tohutult kasvanud ka autoomanike arv.

Taksode töö paremaks korraldamiseks on koondatud suuremates linnades bussid ja sõiduautod ühistesse majanditesse, kusjuures Tallinnas töötab iseseisev taksopark, kes peatselt saab uue, ajakohase kolmekorruselise garaažihoone 350 autole.

Perspektiivplaani ülesannete kohaselt kasvab 1965. aastaks sõidutaksode arv peaaegu kahekordseks, võrreldes 1958. aastaga, ja kasulik taksode läbijooks kasvab samal ajal 70 protsenti. Selline vahe autode arvu ja töömahu näitajate juurdekasvus on tingitud asjaolust, et iga aasta üha rohkem taksosid suunatakse suurte linnade ja tööstuskeskuste kõrval ka rajoonikeskustesse ja teistesse asustatud punktidesse. Sellega seoses taksode kasutamise intensiivsuse näitajad küll langevad, kuid hõlmatakse kõik vabariigi keskused taksode teenindamisega, mis on lõppude lõpuks kõige olulisemaks elanikkonna vajaduste parema rahuldamise näitajaks.

M a a n t e e d. Kodanlikus Eestis olid peamiselt kruusakattega ning rohkete kurvide ja kõverustega teed, kuid need hoiti hästi korras ja tolleaegse liikluse juures võis nendega rahule jääda. Väga luuleline oli autoaknast jälgida kaunist Põhja- või Lõuna-Eesti maastikku lookleval maanteel sõites ja — jätta enda järel lõpmatuid tolmupilvi, mis tegelikult oli maantee kulutolm! Tollal piisas tee korrastamiseks hobusest ja teehöövlist.

Sootuks teiseks on muutunud olukord sõjajärgsetel aastatel. Nagu eespool on näidatud, arenes autotransport eriti kiirete sammudega. Juba 1945. aastal tolmas näiteks Piibe maanteel aasta jooksul teekatet umbes 8 cm paksuselt! Teiste sõnadega, selleks et kasvanud koormuse juures teid korras hoida, oleks põhilistele magistraalidele tulnud igal aastal teha kapitaalremonti. Sellist lahendust muidugi ei saanud lubada. Seetõttu tuli valida teine tee — leida teede korrastamiseks sobivam moodus. See leitigi, ja nimelt uue katte ehitamisega kohapeal segamise teel. See aitas säästa suuri summasid teede korrastamisel, kuna keskmise koormatuse juures osutus see küllalt efektiivseks. Esimeses järjekorras ja võrdlemisi kiiresti kaeti uue kattega meie põhilised magistraalid, hiljem ka palju teisi teid.

Seoses suurte töödega on märgatavalt kasvanud ka kulutused maanteede korrashoiuks. Võrdluseks võib tuua näiteks sellise fakti, et juba 1957. aastal veeti teedele välja materjali umbes samades kogustes, nagu moodustas enne sõda kogu autotranspordi veokäive! On ehitatud 2 asfaltbetooni tehast, igal teedevalitsusel on oma musta katte valmistamise baas.

Iseliikuvate teehöövlite valmistamist alustati Paide töökodades 1950. aastal. Praegu on need väikesed töökojad muutunud tehaseks, kelle toodangut suunatakse ka teistesse liiduvabariikidesse. Vabariigis töötab ligi 300 teehöövlit.

Tööde mahu kasvu näitab kujukalt vastav tabel.

	1946	1950	1955	1958
Kulutused liidulise ja vabariikliku tähtsusega teedele (milj. rbl.) . .	24,4	35,0	55,4	86,1
sellest kapitaalremont (milj. rbl.) . .	2,9	9,5	25,0	57,8
keskmine remont (milj. rbl.)	8,2	10,1	12,5	12,8
jooksev remont (milj. rbl.)	10,7	13,5	13,9	15,5

Seega korrastatakse praegu teid peamiselt kapitaalremontide arvel rekonstrueerimise teel, kuna muidu ei oleks võimalik kindlustada kasvavat autotranspordi käivet.

Kui neljandal ja viiendal viisaastakul oli veel mõningaid raskusi sildade ehitamisega, siis praegu on ka see küsimus rahuldavalt lahendatud. Lähemal ajal valmivad sillad üle Narva jõe ja üle Väike-Emajõe.

Väga raskeks ja suurt tööjõu kulu nõudvaks osutus kohaliku tähtsusega teede korrashoid, kusjuures nende teede kogupikkus ületab 11 000 km. Vastavalt seni kehtinud seadustele oli neid teid kohustatud korras hoidma maaelanikkond töökohustuse korras. Selleks pidi iga kolhoosnik vastava vanuse piires (mehed 18—45, naised 18—40) töötama igal aastal teetöödel 6 päeva. Samuti pidi kolhoos andma sama aja peale autosid ja hobujõudu. Nagu kogemused näitasid, ei olnud selline teetööde moodus efektiivne.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium võttis 21. veebruaril 1959. aastal vastu seadluse kohaliku tähtsusega autoteede korrashoiu ja remondi parandamiseks, mille kohaselt suur osa teid antakse hooldamiseks üle kolhoosidele, sovhoosidele ja teistele majandusorganisatsioonidele. Peale selle muudeti maaelanikkonna töökohustus ning moodustati kolhooside ja tarbijate kooperatiivide vahenditest teedefond. Sellest fondist kaetakse kulutused teede korrashoiule ja remondile, sealhulgas ka tehnika kasutamise eest. Seega likvideeriti vananenud töökohustuse vorm ja asendati uuema, progressiivsemaga, mis võimaldab edaspidi teetöid sajaprotsendiliselt mehhaniseerida ja viib elavtööjõu kasutamise miinimumini.

Juba praegu suunatakse kohalike teede korrashoiuks isekallutajaid-veoautosid, ekskavaatoreid ja teehöövleid. Peale riikliku tähtsusega teede korrastamise lähemate aastate jooksul on ette nähtud ka suur programm kohalike teede viimiseks eeskujulikku seisukorda. Võrdluseks olgu veel toodud, et mõningatel kohaliku tähtsusega teedel ületab veokäive kodanliku korra aegse vabariiklike teede võrgu käibe (Jõhvis, Tartus jm.).

Suurt tähelepanu omistatakse ka talvisele liikluse korraldamisele, kusjuures ligi 4000 km teid hoitakse lumevaba. Viimasel ajal on hoogustunud teede haljastamine. Summad selleks suurenesid näiteks 1958. aastal 1950. aastaga võrreldes 5,5-kordseks.

Seitsme aasta perspektiivplaani kohaselt kasvavad 1965. aastal maanteede rekonstrueerimiseks, kapitaal- ja keskmiseks remondiks suunatud summad 1958. aastaga võrreldes kahe ja poole kordseks! Summade eraldamisega kaasneb ka vastava tehnilise baasi arendamine, ekskavaatorite, buldooserite, teehöövlite jt. masinate pargi suurenemine. 1959.—1965. aasta jooksul rekonstrueeritakse kogu vabariigi põhiline magistraalteede võrk.

Kui siiani silmas peeti ainult sõidutee esmast korrastamist, siis juba alates 1959. aastast seatakse iga remonditud või rekonstrueeritud teeosa täies ulatuses eeskujulikku korda. Teetööde kvaliteedi tõstmiseks kehtestatakse alates 1960. aastast uus kord, mille järgi teede rekonstrueerimistööde vastuvõtmine toimub Ehituspanga Vabariikliku Kontori kaudu.

Meretransport Omades laialdast merepiiri ja rohkesti saari, on Eesti oma arengus pidevalt olnud seotud meretranspordiga. Kodanliku korra juures ulatus mere-

transport kaugelt üle vabariigi vajaduste piiri ning muutus omaette tuluallikaks välisvaluuta teenimise eesmärgil. Tolleaegne Eesti laevastik oli aga väga vana — neli viiendikku oli ehitatud 20 või rohkem aastat tagasi.

Kui suurematest sadamatest võib nimetada Tallinna, Pärnu, Heltermaa, Kärdla, Jaagarahu, Kihelkonna ja Roomassaare sadamat, siis vähemate sadamapunktide arv ulatus üle kahekümne.

Peamist osa väliskaubanduses etendas merelaevandus, rannasõit oli vähem arenenud.

Põhilisteks väljaveoartikliteks olid puit ja puidutooted, põllumajandussaadused (või, munad, peekon jm.), tselluloos, puuvillane riie jm. Samal ajal veeti sisse puuvilla, metalle, toiduaineid, väetisi jm.

Näiteks 1938. aastal oli väliskaubanduse kogumaht 851 300 tonni, 97 protsenti sellest veeti mööda mereteed. Sealjuures oli omapäraseks veel asjaolu, et enamik väliskaubanduse käibest toimus teiste riikide laevadega, kuna Eesti laevad jällegi vedasid kaupu teistele riikidele.

Suurimaks sadamaks oma veokäibelt oli muidugi Tallinn — neli viiendikku kogumahust ja 40 protsenti reisijatest. Pärnu sadama käive oli üle 70 000 tonni ehk 7,1 protsenti üldkäibest. Reisijateveol omasid tähtsust ühenduspunktid saartega — Haapsalu, Rohuküla—Heltermaa, Virtsu—Kuivastu jt.

Nõukogude korra taaskehtestamisega natsionaliseeriti kogu laevastik ja loodi Eesti Riiklik Merelaevandus, kellele tehti ülesandeks meretranspordi korraldamine. Sõjakeerises oli palju laevu ja sadamaid hävinud ning pärast sõda tuli alustada paljudes asjades otsast peale. Vaatamata rasketele töötingimustele veeti 1946. aastal juba 286 000 tonni kaupa 144 milj. tonnmiili ulatuses. 1948. aastaks vedude maht kahekordistus, ulatudes 600 000 tonnini ja 296,5 milj. tonnmiilini. Kogu kollektiivi pingelise töö tulemusena, kusjuures saadi pidevalt ka uusi laevu, kasvas vedude maht 1957. aastal 927 000 tonnini ja 340 milj. tonnmiilini. 1958. aastal ulatus vedude maht üle 1 miljoni tonni.

Kuna reisijateveol on teised transpordiliigid (eriti autobussi- ja lennuühendus) arenenud kiires tempos, siis meretranspordis pole veetud reisijate arv eriti kasvanud. Ometi veeti 1958. aastal juba kaugelt üle 200 000 reisija.

Meretranspordi eeliseks (kuna on tegemist suurte veokaugustega) on suhteliselt odav vedude omahind. Seetõttu aitab meretranspordi kasutamine teiste transpordiliikidega õiges vahekorras säästa riigile olulisi summasid.

Vaadeldes sadamate tegevust sõjajärgsel perioodil, peab märkima, et ka nüüd moodustab siin põhilise osa Tallinna sadama käive, mis kasvab aasta-aastalt. Sõjaeelsega võrreldes on Tallinna sadama mehhaniseerimisel tehtud suur töö, mille tulemusena enamik laevu laaditakse ja lossitakse ennetähtaegselt.

Tallinna sadam on varustatud moodsate tõstemehhanismidega.

Pärnu sadama arengule avaldas kuni 1957. aastani halvavat mõju ajutine sild, mis laevaliiklust takistas. Uue silla valmimisega hakkab ka Pärnu sadama kaubakäive elavnema. Vastava otsuse kohaselt on Pärnu sadam praegu üle antud Rahvamajanduse Nõukogule kalalaevastiku põhibaasina.

Teistest sadamatest võib märkida saartel asuvate Heltermaa, Kuivastu, Roomassaare ja Jaagarahu sadama järjest kasvavat töömahtu.

Vähe on siiani korraldatud veel sõite elanikkonnale turismi ja ekskursiooni eesmärkidel. Lähemal ajal avatakse osa selliseid marsruute, mis ühendab Tallinna Leningradi, Riia ja Kaliningradiga.

Seitsme aasta plaani ülesannete kohaselt areneb meretransport jõudsasti. 1965. aastaks kasvab laadungite kogus 1958. aastaga võrreldes 1,9-kordseks, veosekäive aga veelgi rohkem — üle 2,2 korra. Selline suur töömahu tõus on seletatav esmajärjekorras üha kasvava väliskaubanduse vedude osatähtsusega. Reisijaid veetakse 1965. aastal sama ajaga võrreldes 1,6 korda rohkem.

Jõetransport Kõneldes meie vabariigi siseveeteedest, peame majanduslikust seisukohast lähtudes nimetama Emajõe, Võrtsjärve, Peipsi järve, Narva ja Pärnu jõe vesikonda. Teiste veekogude ja jõgede kasutamine siiani ennast ei õigusta.

Kodanliku korra ajal veeti Tartu ümbruses 40 000 tonni ulatuses kaupa ja 50 000 reisijat aastas. Huvitav on seejuures märkida, et peamise kaubaveos moodustas metsamaterjal, kuna teiste vedude osatähtsus oli vaid 5—7 protsenti. Vähesel määral teostati vedusid Narvas.

Jõetransport sai samuti nagu meretransportki sõjakeerises palju kannatada. Seetõttu kulusid esimesed sõjajärgsed aastad taastamistöödele. Ometi ületas ka jõetransport juba 1945. aastal sõjaeelse vedude mahu. Siinjuures peab märkima veel kord asjaolu, et peamise vedudest moodustas metsamaterjal. Kuna aga metsade raiumisele tuli piir panna, siis ei saanud veod eriti kasvada, enne kui osutus võimalikuks alustada muid vedusid. Nii on metsamaterjali veo osatähtsus turba, ehitusmaterjalide ja liiva veo arvel pidevalt langenud.

Vedude kasvu iseloomustavad järgmised andmed.

	1945	1950	1955	1958
Veetud kaupu (tuh. t)	43,0	92,6	68,0	68,0
Vedude üldmaht (milj. tonnkm) . .	2,6	7,1	4,4	5,6
Reisijatevedu (tuh.)	34,0	47,9	112,0	310,0
Vedude maht (milj. reisijakm) . . .	1,1	1,5	2,6	3,6

Nagu näha, on vedude maht pärast 1950. aastat isegi tagasi läinud, nagu juba öeldud, metsamaterjalide vedude vähenemise arvel.

Hoogsalt on hakanud kasvama aga reisijatevedu. Nii ületas 1957. aastal veetud reisijate arv 1950. a. oma kolmekordselt. Alates 1958. aastast, kui Eesti NSV Ministrite Nõukogu Jõetranspordi Valitsusele anti üle reisiliikluse korraldamine ka Pärnu jõe vesikonnas, kasvas reisijate arv veelgi, ületades 310 000 inimest.

Viimasel ajal on pööratud erilist tähelepanu jõelaevastiku moderniseerimisele. Nii on jõetranspordile üle antud „Lermon-

tov" ja rida „Moskvitš"-tüüpi reisilaevu, on ehitatud metsamaterjali ja teiste veoste jaoks 200-tonniseid praame. Veeteed hoiab korras eriteedejaoskond, kelle käsutuses on kogu vastav tehnika.

Vaatamata oma suhteliselt väikesele töömahule täidab jõetransport rahvamajandusele kasulikke funktsioone ja võimaldab elanikkonnal korraldada väljasõite looduslikult kaunitesse kohtadesse. Tartu noorus ja töötajad võtavad meeleldi osa ekskursioonidest Peipsile jm.

Perspektiivplaani ülesannete kohaselt on ette nähtud jõetranspordi vedude mahu kahekordistamine. Erilist tähelepanu pööratakse sealjuures vedude majanduslikkusele, omahinna pidevale alandamisele.

Õhutransport

Kodanliku Eesti õhutransport algab õieti 1921/1922. aastal, mil loodi esimesed lennuliinid Riia ja Stokholmiga. Tollal olid põhilisteks liinipidajateks välismaised kapitalistid („Deruluft", „Lot", Junkers jt.), keda esmajoones huvitas transiitliinide loomine Baltimaadel. Eesti kapitalistide ettevõte „Aeronaut", millele anti tublisti riiklikku toetust (14 aasta jooksul üle 150 000 krooni), ei talunud konkurentsi ja läks pankrotti. Paremad polnud ka A/S „Ago" töötulemused. Sealjuures on huvitav märkida, et Tallinn-Ülemiste lennujaama kuludest (603 100 krooni) kaeti ekspluatatsioonitulude arvel ainult 43 000 krooni ehk 7 protsenti! Ülejäänud kaeti kodanliku riigi dotatsiooniga.

Kodanluse aja 15 aasta andmete analüüs näitab, et õhutranspordi peamisteks kasutajateks olid kapitalistid. Töölisel puudusid võimalused lennuliinide kasutamiseks, kuna sõidupilet maksis tema poole kuni terve kuupalga!

Halvasti oli korraldatud ka õhuposti vedu. Nii tuli iga elaniku kohta õhuposti 1935. aastal 7,8 grammi, 1939. aastal 26 grammi. Võrdluseks olgu toodud, et näiteks 1955. aastal tuli Eesti NSV-s iga elaniku kohta 375 grammi posti ja 1300 grammi muid saadetisi õhuteel!

Lennuliinidest suurem koormatus oli Tallinn—Helsingi liinil, mis andis 70—78 protsenti reisijatekäibest, kuna Riia, Varssavi, Königsbergi jt. liinid andsid ca 22—30 protsenti reisijaid.

Täielikult puudus regulaarne lennuühendus Eesti siseterritooriumi linnade vahel, kuigi kohalike lennujaamade ehitamiseks anti riigi poolt peaaegu 1 miljon krooni toetust.

Eesti kodanlikule majandusele oli õhutranspordist vähe kasu. Enamik reisijaid olid kas välismaalased või välismaale sõitjad ja kõik tulud läksid koos soliidsete toetussummadega väliskapitalistide taskutesse. Täielikult puudusid lennukid sanitaarteenistuseks, patrullteenistuseks jne. Kui näiteks Ruhnu saarelt kord haige lennukil Tallinna transporditi, siis ilmus sellest sündmusest hulk aega pikki kirjutusi ajalehtedes kui millestki erakordsest.

Nõukogude Eestis loodi pärast sõda regulaarne õhuliiklus Leningradi, Moskva ja Riiaga, samuti ka saartega — Hiiu- ja Saaremaaga. Tuhanded töötajad hakkasid kasutama seda mugavat, kiiret ja mis peamine — suhteliselt odavat transpordiliiki. Elavnes postivedu lennukitel. 1957. aastal veeti ligi 4 korda rohkem reisijaid, läbisõidukilomeetrid ületasid aga kodanluseaegse vähemalt 6—8-kordselt.

Nagu eespool öeldud, pöörati suurt tähelepanu posti- ja pagasiveole, mis samuti ületab kodanluseaegse veomahu — postiveol 15-kordselt ning pagasi- ja kaubaveol 17—20-kordselt.

On avatud regulaarsed lennuliinid kohalike linnade vahel. Peale saarte ühenduse võib igaüks sõita ka Viljandisse, Tartusse, Pärnu, Jõhvi ja mujale. Vaatamata lühikesele lennumaale (150—200 km) leiavad need liinid, eriti suvekuudel, elavat kasutamist.

Ulatuslikult kasutatakse lennukeid sanitaarteenistuseks, metsatulekahjude patrullretkedeks, võitluses põllumajanduse kahjuritega ja võsa hävitamisel. Iga aasta sõlmib üha rohkem kolhoose Üksiku Tsiviillennusalgaga lepinguid tööde teostamiseks põllumajanduses. Nõukogude Eestis on õhutransport saavutanud kindla ja väärilise koha teiste transpordiliikide hulgas.

Tuleb märkida, et sõjategevuses purustatud Tallinna lennujaama hoone on taas üles ehitatud. Peatselt hakkavad meil kurseerima õhuliinidel lennukid IL-18, Moskva, Ukraina jt., mis mahutavad üle 100 reisija. Väärikas koht on ette nähtud ka kohalike lennuväljade arendamisele. Kõigi nende vahendite rakendamisel kasvab juba lähemas tulevikus õhutranspordi kasutajate arv 3—5-kordseks ja näiteks sõit Moskvasse kestab 80 minutit ega maksa rohkem kui praegu kupeevagunis 23-tunnise sõidu puhul. Õhutransport on mõnus, mugav, ohutu ja kiire. Nüüd lisandub sellele veel ka tema odavus, mis kindlasti soodustab reisijate ja veoste arvu pidevat kasvu.

1965. aastal veetakse reisijaid üle kolme korra ja kaupu üle kahe korra rohkem kui 1958. aastal. Spetsiaallennukite kasutamine sanitaarteenistuses ja põllumajanduses kahekordistub.

Nagu eeltoodud üldisest ülevaatest näeme, on Nõukogude Eesti transport arenenud kiire tempoga. Seda kõike on võimaldanud nõukogude majandussüsteem, mis õigete arenguproportsioonide määratlemisega tagab kõigi rahvamajandusharude pideva arenemise.

Kogu transpordisüsteemi edasiarendamine peab toimuma tööviljakuse pideva tõstmise ja omahinna alandamise ülesannete taustal. Nii aitab transport kõige paremini kaasa kommunismi ülesehitamisele, hoides kõrgel üldise töötempo, kindlustades toormaterjalide ja valmistoodete häireteta liikumist tootmissfäärist tarbimissfääri ning luues elanikkonnale üha uusi ja mugavamaid reisimisvõimalusi.

SIDE

Nõukogude võimu aastail on toimunud põhjalikud muutused ka side alal.

Kiiresti on taastatud sõjas purustatud sidevõrk ja peaaegu kõigi näitajate osas elanikkonna teenindamisel on ületatud sõjaeelne tase.

Nii iseloomustab Eesti NSV sideorganite tööd ja seisukorda Nõukogude Liidu ja teiste liiduvabariikide keskmiste näitajatega võrreldes järgmine tabel.

Jrk. nr.	Näitaja nimetus	Eesti NSV			NSV Liidu keskmine 1958. a.	Vene NFSV	Läti NSV	Leedu NSV
		1956	1958	koht NSV Liidus				
1.	Sideettevõtete arv iga 10 000 inimese kohta (üldse)	1,63	1,53	4—5	1,26	1,19	1,53	2,11
2.	Maakohtades	10,20	10,61	1	4,33	5,30	10,42	5,35
3.	Maa-asulate arv, kus lähem sideasutus on üle 5 km kaugusel (protsent)	17,63	18,03	3	28,49	29,52	1,19	8,20
4.	Perioodiliste saadetiste arv iga elaniku kohta .	96,45	104,28	1	53,44	54,48	85,85	63,42
5.	Kirjade arv iga elaniku kohta	37,31	36,76	1	19,08	20,60	29,19	17,83
6.	Kaugekõnepunktide arv iga 10 000 elaniku kohta	5,46	5,53	1	2,01	2,21	5,37	4,00
7.	Kaugekõnede arv iga elaniku kohta	3,15	3,27	1	0,78	0,80	2,46	1,35
8.	Telegrammide arv iga elaniku kohta . . .	1,06	1,09	5	1,07	1,24	1,11	0,63
9.	Telefonide arv iga 100 linnaelaniku kohta . .	5,72	5,91	1	3,37	3,65	5,69	3,71

Jrk. nr.	Näitaja nimetus	Eesti NSV			NSV Liidu keskmine 1958. a.	Vene NFSV	Läti NSV	Leedu NSV
		1956	1958	koht NSV Liidus				
10.	Sellest korteritelefone .	1,62	1,67	2	0,68	0,74	1,80	0,79
11.	Külanõukogude telefoniseerimise ulatus (protsent)	99,69	100,0	1—4	97,09	97,83	100,0	91,63
12.	Telefoniseeritud kolhooside arv (protsent) . .	99,27	100,0	1—2	82,86	78,48	100,0	98,99
13.	3 ja rohkem abonenti ühel liinil (protsent) .	14,74	12,75	15	6,36	6,62	—	0,37
14.	Raadiopunktide arv linnades (kaasa arvatud televiisorid) iga 100 elaniku kohta	24,92	27,54	2	22,91	24,99	29,44	19,46
15.	Raadiopunktide arv maal (kaasa arvatud televiisorid) iga 100 elaniku kohta	9,16	13,70	5	15,02	16,23	14,81	5,67
16.	Ajakirjanduse käive iga elaniku kohta (rbl.) . .	28,44	37,17	1	18,66	19,66	35,63	21,07
17.	Ajakirjanduse Liidu kioskite arv iga 10 000 elaniku kohta	1,35	2,21	2	1,25	1,14	1,84	2,28

Nagu nendest andmetest nähtub, ületab side arengu tase Eesti NSV-s Nõukogude Liidu keskmise taseme ja paljude näitajate osas ka Läti NSV taseme.

Selle üheks põhjuseks on kogu sidetöötajate kollektiivi pidev töö elanikkonna ja asutuste paremal teenindamisel. Kui 1940. aastal ulatus side alal töötajate arv 3800-ni ja moodustas 1,63 protsenti töötajate üldarvust, siis 1956. aastal oli see arv kasvanud 7200-ni ja moodustas 1,9 protsenti ning 1957. aastal 7600-ni ja moodustas 1,95 protsenti töötajate üldarvust. On paranenud sidetöö kvaliteet.

Üksikute sidealade tööd iseloomustavad järgmised andmed. Postiside moodustab kõige töömahukama osa sideorganisatsioonide tööst, andes umbes 1/3 tuludest.

Sõjajärgseid aastaid iseloomustab postiside pidev paranemine saadetiste regulaarse ja kiirema kättetoimetamise suunas. Tasuliste kirjade arv kasvas 18,2 miljonilt 1946. aastal 28,7 milj. ühikule 1958. aastal, s. t. 1,5-kordseks. Seega tuleb iga elaniku kohta aastas 25 kirjasaadetist. Postipakkide arv kasvas aastail 1946—1949 kiiresti 87 000-lt 417 000-le ja on püsinud siis stabiilne 470 000—540 000 ümber aastas. Ka rahaülekannete suurenemine näitab rahva majandusliku jõukuse kasvu. Nii teostati 1946. aastal 862 000 ülekannet, 1958. aastal aga juba 2,2 miljonit ülekannet. Eriti hoogsalt on suurenenud perioodiliste väljaannete levi-

tamine. Näiteks 1946. aastal toimetati lugejaskonnale kätte 63,6 milj. eksemplari, 1958. aastal tõusis see kogus aga juba 116,9 milj. eksemplarile, kusjuures kasvutendents pidevalt jätkub.

Aastail 1945—1952 püsis telegrammide saatmine umbes ühel tasemel, ulatudes 700 000—900 000 telegrammini aastas. Alates 1953. aastast tekkis järsk tõus, mis on peamiselt tingitud uue tehnika (fototelegrammid), kunstiliste blankettide ja õnnitlustelegrammide levitamise uute mooduste rakendamisest. Nende aastate jooksul telegrammide arv peaaegu kahekordistus, moodustades 1,5 milj. ja püsides viimaste aegade jooksul umbes 1,2—1,3 milj. piires.

Ohtrasti leiab kasutamist telefon ka linnadevahelise side pidamisel. Juba 1945. aastal võeti 3,1 milj. kaugekõnet, praegu on see arv 3,6—3,8 milj. piires.

Tunduvalt on paranenud sideasutuste töö tutvustamine, palju pööratakse tähelepanu saadetiste (ümbrike, telegrammide jm.) kunstilisele kujundamisele. Kõik need abinõud on aidanudki pidevalt suurendada postiasutuste töömahtu, hõlbustada suhtlemist ja asjaajamist nii kodanikel kui ametiasutustel. Just sideorganite operatiivsest tööst oleneb väärtuslike minutite sääst töö- ja puhkeaja juurdevõitmiseks. Seetõttu on ka sideasutuste töö suunatud edasise operatiivsuse järsule tõstmisele. Lisaks jalgratastele eraldatakse iga aasta motoriseeritud veokeid, autosid jt. vahendeid, mis hõlbustavad sidetöötajate tööd.

Kõik rajoonikeskused ja linnad saavad posti kätte samal päeval, 33 keskust on Tallinnaga ühenduses 2 korda päevas, ajalehed saabuvad tellijaile aga samal päeval. 8 keskust saavad posti lennukitega, 9 autotranspordiga Tallinnast.

Isegi sellised kauged punktid, nagu üksikud saared, on postisidemega varustatud. Kihnu saab posti 6 korda nädalas, Prangli 3 korda ja Ruhnu 1—2 korda.

Tallinnas kantakse posti laiali 2—3 korda päevas, rajoonikeskustes kaks korda.

Ka sideasutuste võrk kasvab pidevalt. Nii oli 1. jaanuaril 1959 657 sideasutust, nendest maal 554. Neist teostavad telegraafilisi operatsioone 655.

Ajakirjanduse levitamise võrk on samuti kasvanud. 1959. aasta alguseks oli 2 magasini ja 149 kioskit, iga 1000 elaniku kohta tuli 1958. aastal tellimuste järgi 660 eksemplari, s. t. peaaegu kaks kolmandikku üldtellimustest.

Seoses põllumajanduse kiire arenguga suureneb sidevahendite vajadus maa ja linna vaheliste suhete teenindamisel. Siinjuures peab märkima, et kodanluseaegse pärandina oli maa sidevõrk halvasti välja arendatud. Selle tõttu kannatas teenindamise kvaliteet tugevasti ja ka praegugi on veel rida puudusi tingitud aeglasest sidevõrgu arengust maal. Nii moodustas maa-asulate arv, kus ei ole sideettevõtteid ja mis asuvad lähemast ettevõttest

kaugemal kui 5 km, 1957. aastal 17,71 protsenti (Läti NSV-s 2,91 protsenti ja Leedu NSV-s 10,8 protsenti), asulate arv, kus puuduvad postkastid või mis asuvad eemal 1 km ja rohkem, moodustas samal ajal 30,15 protsenti. Selle näitaja osas on Eesti NSV Nõukogude Liidus viimasel kohal. Ka ajalehtede kättetoimetamise osas maal esineb veel raskusi. Ainult 67,6 protsenti asulaist saavad posti samal päeval, samal ajal kui näiteks Läti NSV-s see protsent moodustab 89,1, Ukraina NSV-s 88,2.

Rohkem tähelepanu on hakatud osutama rajoonisisese sidevõrgu arendamisele. Kõik külanõukogud, sovhoosid ja kolhoosid on sajaprotsendiliselt telefoniseeritud, ei ole veel telefone 3 sidejaoskonnas (657-st). Halb on aga olukord rajoonisiseste telefoniabonentide teenindamise ulatusega. Nii näiteks oli 1958. aastal kolm ja rohkem abonenti ühel liinil — 12,75 protsenti üldarvust. Läti NSV-s aga ei olnud ühtegi sellist abonenti ja Leedu NSV-s oli nende osatähtsus 0,37 protsenti.

Vastavalt nendele raskustele on kavandatud uus sidevahendite arengu perspektiivplaan, mis peab lahendama küsimused ka rajoonisisese side osas.

Perspektiivülesannete kohaselt areneb sidevõrk ja -teenindus veelgi. Suured kapitaalmahutused suunatakse televisioonikeskuse väljaarendamiseks. On ette nähtud täielikult rekonstrueerida Tallinna telefonivõrk, kaasa arvatud Mustamäele ehitatava uue elamurajooni vajadused. Uued telefonikeskjaamad ehitatakse Narvas, Kohtla-Järvel, Pärnus ja reas rajoonikeskustes, on ette nähtud kapitaalmahutused sideasutuste sisustamiseks moodsa tehnika ja kõrgetootliku aparatuuriga.

Perspektiivplaani kohaselt paraneb tunduvalt elanikkonna teenindamine kõigi sidevahenditega ja rahuldatakse tema vajadused esmajärgulistel sidealadel.

MUUTUSI TOOTMISE PAIKNEMISES

Sõjajärgseil aastail toimunud sotsialistliku ülesehitustöö tingimustes oli võimalik Eesti NSV-s suurel määral likvideerida neid vastuolusid tootmise paiknemises, mis me saime päranduseks kodanlikult korralt.

Tootmise paiknemisele Eestis nii tsaarivõimu kui ka kodanlik-natsionalistliku võimu ajal oli iseloomustavaks teatud ühekülgsuse pitser. See seisis selles, et tööstuse arendamine toimus eeskätt sisseveetavate tooraine ja kütuse baasil. Eesti rikkalikke loodusvarasid: hüdroenergiat, põlevkivi, fosforiiti, turvast kasutati ainult väheses ulatuses suurtööstuse arendamiseks. Lähtudes sellest, ei paiknenud Eestis kapitalismi ajal rajatud suurtööstuse ettevõtted vastavate tooraineleiukohtade läheduses, vaid eeskätt seal, kus transpordivõimalused olid soodsad välismaalt tooraine ja kütuse sisseveoks. Sellisteks soodsateks kohtadeks olid Eestis Tallinn ja Narva. Viimane kujunes Eesti esimeseks tööstuslinnaks, sisseveetaval puuvillal töötavaks tekstiilitööstuse keskuseks, olles kogu XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi esimesel kümnendil suurimaks tööstustsentrumiks Eestis.

Valdav osa Eesti tööstusest kontsentreerus tol ajal Narva. 1879. aastal töötas Narvas 64 protsenti ja 1894. aastal ligikaudu 55 protsenti kõigist tööstustöölistest Eestis. Ka 1910. aastal oli Narvas rohkem tööstustöölisi kui Tallinnas.

Raudteede ehitamise ning metalli- ja masinaehitustööstuse, eriti laevaehituse kiire arengu tulemusena tekkis Eestis peatselt teine tööstuskeskus — Tallinn. Siia hakkas koonduma metalli- ja masinaehitustööstus, mis hõlmas juba sajandi vahetusel $^2/_3$ linna vabrikutööliste põhikaadrist. Esimese maailmasõja algul oli Tallinn juba suureks ülevenemaalise tähtsusega majanduskeskuseks. Siin oli üle 60 suure vabriku ja tehase, kus töötas 16 000 töölist ehk ligikaudu üks kolmandik Eesti vabrikutööliste koguarvust. Tallinna tööstus arenes nagu Narvaski peamiselt sisseveetava tooraine ja kütuse baasil. Narva jäi nüüdsest peale tööstuslinnana Tallinna järel teisele kohale.

Kodanlik-natsionalistliku võimu aastatel, mil Eesti langes täielikku sõltuvusse välismaistest turgudest, kütte- ja tooraineallikatest, tõusis Tallinna osatähtsus Eesti tööstuse kogutoodangus 50 protsendile. Arvestades seda, et Narva andis siis 9 protsenti Eesti tööstuse kogutoodangust, selgub, et tööstus oli tol ajal kontsentreeritud faktiliselt kahte punkti, mis andsid kokku ligemale 60 protsenti Eesti tööstuse kogutoodangust.

Teravaks vastandiks niisugusele tööstuse kuhjumisele oli näiteks Lääne-Eesti, kus hoolimata sellest, et see oli Eesti tähtsamaks kalapüügirajooniks, ei olnud isegi ühtegi nimetamisväärset kalatööstuse ettevõtet. Ainukeseks suuremaks tööstusettevõtteks kogu Lääne-Eestis, välja arvatud Pärnu, oli Hiiumaal Kärdla Kalevivabrik. Koos selle vabriku toodanguga andis Saare- ja Hiiumaa 1936. aastal kõigest 1,4 protsenti Eesti tööstuse kogutoodangust, kusjuures seal ei olnud ette näha mingisuguse uue tööstusettevõtte asutamist. Vastupidi — Kärdla Kalevivabrik oli turu puudusel sunnitud toodangut vähendama, mistõttu saarte tööstustoodangu osatähtsus veelgi langes.

Nõukogude võimu tingimusis on kodanlikult korralt pärandatud tootmise paiknemises juba paljugi muutunud. Eesti ei sõltu enam välismaadest sisseveetavast toor- ja kütteainest. Tootmine paigutatakse Eestis tänapäeval vastavalt sotsialismi põhilise majandusseaduse ja rahvamajanduse plaanipärase (proportsionaalse) arendamise seaduse nõuetele.

Seoses mitmekülgse ja arenenud tootmiskompleksi kujunemisega on Eesti NSV territooriumil toimunud silmapaistvad muutused tootmise paiknemises. Parema ülevaate saamiseks tööstuse toodangu osatähtsuse muutumisest Eesti üksikutes osades võrdleme nende tööstuse toodangu osatähtsust (vabariigi tööstuse kogutoodangust) aastail 1936 ja 1958, kusjuures 1936. aasta tööstuse toodangut vaadeldakse praegu kehtivate administratiivsete rajoonide piirides.

Tööstustoodangu osatähtsus Eesti tööstuse kogutoodangust

(protsentides)

Linn, vabariigi territooriumi osa	1936. a.	1958. a.
1. Tallinn koos Harju rajooniga	50,8	45,0
2. Põlevkivibassein (Rakvere ja Jõhvi rajoon koos Narva, Kohtla-Järve, Kiviõli ja Sillamäe linnaga ning Kohtla-Järve linnapiirkonnaga)	16,2	20,7
3. Lääne-Eesti (Kingissepa, Hiiumaa, Haapsalu, Lihula rajoon, Pärnu linn ja Pärnu linnapiirkond)	7,3	10,7

Tabelist selgub, et vabariigis on toimunud tööstuse paiknemises silmapaistvad muutused.

Sellele vaatamata, et Tallinna tööstustoodang on aasta-aastalt suurenenud ning ületab rohkem kui 9-kordselt sõjaeelse, 1940. aasta taseme, on pealinna tööstuse osatähtsus vabariigi tööstustoodangus 1936. aastaga võrreldes tunduvalt vähenenud. See vähenemine ei ole juhuslik nähtus, vaid on vabariigi tööstuse otstarbekama paigutamise seaduspärane tulemus, mis peab edaspidi veelgi süvenema, s. t. et Tallinna tööstuse osatähtsus väheneb edaspidi veelgi. Küllaltki iseloomulikuks vastandiks tööstuse kuhjumisele Tallinna oli kodanlikus Eestis põlevkivibassein, mis andis praegustes piirides 1936. aastal kõigest pisut üle ühe kuuendiku Eesti tööstuse kogutoodangust, ehkki Kirde-Eesti on Eesti kõige maavaraderikkam osa.

Sõjajärgseil aastail on põlevkivibasseini osatähtsus Eesti NSV tööstustoodangus kiiresti suurenenud, ulatudes 1958. aastal ühele viiendikule. Põlevkivibasseini osatähtsus vabariigi tööstustoodangus suureneb lähematel aastatel ja veel edaspidigi, seoses Kirde-Eestis Balti Soojuselektrijaama, mitmete masinaehitus- ja ehitusmaterjalide tehaste ehitamisega ning põlevkivikeemiatööstuse ulatusliku väljaarendamisega.

Kõneldes Põhja-Eestist, peab märkima, et 1936. aastaga võrreldes on üsna silmapaistev tööstuse areng veel Rapla rajoonis, mis annab praegu üle 3 korra rohkem toodangut kui enne sõda (1936). Ka Keila rajooni tööstuse osatähtsus on eespoolmainitud sõjaeelse aastaga võrreldes mõnevõrra suurenenud. Seega paikneb tööstus praegu Põhja-Eestis palju ratsionaalsemalt kui kodanliku Eesti tingimustes. Nii sai alles sotsialistliku korra ajal võimalikuks Kirde-Eestis asetseva põlevkivi, hüdroenergia ja muude looduslike ressursside laiaulatuslik kasutamine.

Tootmise, eeskätt tööstuse tunduvalt otstarbekamat paigutamist võime tähele panna ka Eesti lääneosas, mis kodanliku võimu ajal oli Eesti üheks tööstuslikult kõige vähemarenenud piirkonnaks. Lääne-Eesti rajoonidest on sõjajärgsetel aastatel tööstuse osatähtsuse kõige silmapaistvam tõus olnud Haapsalu ja Kingissepa rajoonis. 1936. aastaga võrreldes suurenes mainitud rajoonides tööstuse osatähtsus Eesti tööstuse kogutoodangus kahekordseks. Ka Pärnus (koos Pärnu linnapiirkonnaga) on olnud tõus üsna suur, üle poolteise korra. Lääne-Eesti tööstuse osatähtsus on silmapaistvalt suurenenud eeskätt kalatööstuse väljaarendamise arvel. Tööstuse osatähtsuse tõus Lääne-Eestis on seda hinnatavam, et Hiiumaal hävines sõjatules saarte suurim ja tähtsaim tööstusettevõte — Kärdla Kalevivabrik. Viimase hävinemise tõttu jääb aga Hiiumaa tööstuse osatähtsus praegu veel maha sõjaeelsest tasemest.

Vabariigi teistes osades, s. o. Kesk- ja Kagu-Eestis, kus sõjaeelsetel aastatel tööstus paiknes suhteliselt ühtlasemalt kui mujal Eestis, ei ole tänapäeval tööstuse paiknemises toimunud selliseid suuri muutusi kui Põhja- ja Lääne-Eestis. Siiski väärivad tähelepanu mõned rajoonid, nagu Viljandi rajoon, kus tööstuse

osatähtsus 1936. aastaga võrreldes on kasvanud rohkem kui poolteisekordseks. Silmapaistev on tõus (2,5-kordne) ka Võru rajoonis, mis on kujunenud koos Valga rajooniga (1,5 protsenti vabariigi tööstustoodangust) Kagu-Eesti tähtsamaks tööstuskeskuseks.

Suurimaks muutuseks vabariigi tööstuse paiknemises sõjajärgseil aastail on seega tööstuse nihkumine kirdesse, kus on tekkinud sisuliselt uus võimas tööstusbaas — põlevkivibassein. See, Tallinna kõrval vabariigi suurim tööstusrajoon, moodustab tänapäeval tööstusliku Narvaga ühtse terviku, kuna nende vahel on tihedad majanduslikud sidemed, mis Balti Soojuselektrijaama ja mitmete uute ehitus- ning masinaehitustehaste käikulaskmisega veelgi enam tihenevad. Põlevkivibasseini arenemine on vabariigi sotsialistliku industrialiseerimise kõige eredamaks ja iseloomustavamaks näiteks. Muutused tootlike jõudude arenemises ja paiknemises ei ole siin piirdunud mitte üksi uute ettevõtete, vaid tervete uute linnade (Kohtla-Järve, Kiviõli, Sillamäe, Ahtme) ja alevite tekkimisega.

Sõjajärgsetel aastatel tööstuse paiknemises toimunud muutuste tulemusena on seega kodanlikule ühiskonnale omased teravad kontrastid tootmise arengutasemes ja paiknemises Nõukogude Eestis suurel määral juba likvideeritud või likvideerimisel. Sealjuures tuleb muidugi arvestada, et näiteks tööstuse palju ühtlasem paiknemine vabariigis sotsialismi tingimusis ei tähenda veel seda, et tööstus peab arenema kõikides Eesti NSV osades ühtemoodi. On rida tööstusharusid, mis ei saa areneda kõikjal, nagu näiteks mäetööstus, metsatööstus, kalatööstus jne., mis baseeruvad vastavate looduslike ressursside kasutamisel. Selliste tööstusharude paigutamisel tuleb eelkõige arvestada vajalikke looduslik-majanduslikke eeltingimusi.

Paljusid tööstusharusid, mis rahuldavad elanikkonna kõige massilisemaid vajadusi, saab aga arendada kõikides rajoonides. Kõikjal vabariigis on nn. kohalikke tooraineid — kohaliku kütuse, ehitusmaterjalide, põllumajandusliku tooraine varusid, mille baasil on võimalik ja tuleb kõigiti arendada kohalikku tööstust, mitmesuguseid kerge- ja toiduainetetööstuse harusid.

Tööstuse paiknemises toimunud suurte muutuste kõrval on sõjaeelsega võrreldes erinevusi ka põllumajanduse paiknemises ja spetsialiseerimises. Põllumajandus on muutunud tunduvalt mitmekülgsemaks, on hakatud viljelema mitmeid põllumajanduslikke kultuure (mais, lutsern, valge mesikas, päevalill jt.), mida sõjaeelsel ajal viljeldi vähe või üldse mitte. Vabariigis on välja kujunemas põllumajanduslikud tootmispiirkonnad, mis spetsialiseeruvad antud looduslik-majanduslikes tingimustes kõige kohasemate põllumajandussaaduste tootmisele.

Vabariigis võib tänapäeval eristada neli põhilist põllumajanduslikku tootmispiirkonda: Põhja-Eestis, kus paikneb enamik

vabariigi suurematest linnadest, on Tallinna ja põlevkivibasseini ümbruskonnas välja arenemas nn. linnalähedane põllumajandus, mida iseloomustab rohke värske piima, köögivilja, eriti varase köögivilja, kartuli, kodulindude jms. tootmine. Puuduvad linakülvid. Kesk- ja Lõuna-Eesti põllumajanduslikule tootmispiirkonnale on iseloomustavaks intensiivne loomakasvatus ja maaviljelus suhteliselt ulatusliku põldheina ja teravilja tootmisega. Mainitud tootmispiirkond on ühtlasi tähtsaimaks või tootmise piirkonnaks vabariigis; tema kaguosas arendatakse loomakasvatuse kõrval ulatuslikult lina tootmist, olles Eesti NSV tähtsaimaks linakasvatamise rajooniks. Kagu-Eestis paikneb 50 protsenti vabariigi linakülvidest. Edela-Eesti põllumajandust iseloomustab söödakultuuride (eriti põldheina) suurem ja teravilja suhteliselt väiksem osatähtsus kui teistes tootmispiirkondades. Kasvatatakse ka lina. Nimetatud tootmispiirkonnast põhja pool kulgeb kitsa vööndina idast läände (kaasa arvatud ka saared) tootmispiirkond, millele peale loomakasvatuse on iseloomustavaks kartulikasvatuse suhteliselt suur osatähtsus.

Vabariigi põllumajandusele on iseloomustavaks veel see, et kõikide tootmispiirkondade põllumajanduse viimaste aastate ühiseks arengujooneks on suured muutused külvipinna struktuuris. See ilmneb selles, et teravilja osatähtsus on külvipinnas tunduvalt vähenenud. Selle asemel on märgatavalt suurenenud söödakultuuride, eriti põldheina külvipind. Sellega seoses on kõikides tootmispiirkondades kaasnenud veisekasvatuse ja selle kõrval ka sea- ja kodulinnukasvatuse hoogne areng.

Transpordigeograafias puutuvad sõjajärgsel ajal toimunud suured muutused vähem silma kui näiteks tööstuse paiknemisel. Kuid ka transpordi alal on saavutused vägagi silmapaistvad.

Sõjaeelsega võrreldes on Eesti territooriumil tervikuna võttes praegu hoopis teine ilme. 140 000 talundi asemel on Eestis suurmajandid — kolhoosid ja sovhoosid, milledele lisanduvad remondi- ja tehnikajaamad, põllumajanduslikud katseasutused jne. Niisuguste võimsate majanduskeskuste loomine maarajoonidesse on põhjustanud seal tõsiseid muutusi ka majanduslikes sidemetes, reisijate liiklemises jne. Lähtudes ka sellest, et maal on autotransport praegu põhiliseks transpordiliigiks (sõjaeelsel ajal olid maal peamiseks veojõuks hobused), on kogu vabariigis tehtud ulatuslikke töid maanteede rekonstrueerimise alal. On rajatud hulgaliselt uusi teelõike (eriti Põhja-Eestis) uute asulate ja tööstuskeskuste vahel.

Raudteede osas on Tallinn—Pärnu kitsarööpmeline raudtee varustatud uue veereva koosseisuga. Lennuliikluse osas on rajatud laialdane vabariigisisene lennuliinide võrk, mis ühendab Eesti suuremaid linnu ja asulaid.

Lõpuks tuleb veel lisada, et suured muutused Nõukogude Eesti tootlike jõudude arenemises ja paiknemises said võimalikuks

tänu kiirele tehnilisele progressile. Töömahukate tööde mehhaniseerimine, elektrienergia laialdane kasutamine on iseloomustavaks nii tööstuses kui ka põllumajanduses. Vabariigis on üles kasvanud hulgaliselt tootmisnovaatoreid ja tööeesrindlasi, oma eriala meistreid, kes on tõusnud oma tehnilise ja kultuurilise taseme poolest insener-tehnilise personali tasemele. Eesti NSV rahvamajanduses on tekkinud paljud uued kõrgelt kvalifitseeritud kutsealad, mida siin varem ei olnud.

MAJANDUSLIKEST SIDEMETEST

Üldiseloomustus Eesti NSV-l on tihedad majanduslikud sidemed teiste liiduvabariikidega ja märkimisväärsed majanduslikud suhted nii sotsialistlike kui ka kapitalistlike maadega.

Sõjajärgseil aastail (1945—1948), mil taastati purustatud rahvamajandust, abistasid teised liiduvabariigid omakasupüüdmatult Nõukogude Eestit nii tööstustoodete kui ka põllumajandussaadustega. See suur abi võimaldas Eesti NSV töötajail kiiresti parandada sõjahaavad rahvamajanduses ja suurendada järkjärgult omapoolset abi teistele liiduvabariikidele. Vastastikuse abi ulatust iseloomustavad kõige paremini arvud, mis väljendavad Nõukogude Eestisse saabunud ja teistele liiduvabariikidele saadetud kaupade väärtust. Kui aastail 1945—1948 saabus teiste liiduvabariikide kaupu Nõukogude Eestisse umbes 2,6 miljardi rubla eest, siis samal ajavahemikul andis Eesti NSV teistele liiduvabariikidele oma tööstuse ja põllumajanduse tooteid ainult ligemale 1,5 miljardi rubla eest ehk 1,1 miljardi rubla ulatuses vähem. Kogu kaubakäibest teiste liiduvabariikidega moodustas seega sisseveetud kaupade osatähtsus 63,4 protsenti ja väljaveetud kaupade osatähtsus 36,6 protsenti. Aastate jooksul majanduslikud sidemed teiste liiduvabariikidega süvenesid ja tugevnesid, kusjuures sisse- ja väljaveo vahekord kaubakäibes ligines võrdsele tasemele. Kui 1956. aastal saadi teistest liiduvabariikidest kaupu 3 miljardi 240 miljoni rubla eest, siis teistele saadeti kaupu 3 miljardi 141 miljoni rubla eest ehk ainult 99 miljoni rubla väärtuses vähem. Kogu kaubakäibes teiste liiduvabariikidega langes seega sisseveetud kaupade osatähtsus 50,8 protsendini ja tõusis väljaveetud kaupade osatähtsus 49,2 protsendini. Esitatud arvud näitavad, et Eesti NSV on muutunud teiste liiduvabariikidega võrdvõimeliseks partneriks kaubavahetuse arendamise alal.

Kuid Eesti NSV arendab vastavalt vajadustele kaubavahetust ka teiste maadega, kusjuures eriti märkimisväärsed väliskaubandussuhted on sotsialistliku leeri maadega. Nii ulatus 1956. aastal väliskaubanduskäive 242 miljoni rublani, sellest summast langes 165 miljonit rubla ehk 68,2 protsenti impordile ja 77 miljonit rubla ehk 31,8 protsenti ekspordile.

Nõukogude Eesti kaubakäive teiste liiduvabariikide ja välisriikidega kokku moodustas seega 1956. aastal 6 miljardi 623 miljoni rubla suuruse summa, millest 3 miljardit 405 miljonit rubla ehk 51,4 protsenti langes sisseveole ja 3 miljardit 218 miljonit rubla ehk 48,6 protsenti väljaveole.

Sisse- ja väljaveetud kaupade struktuuris on huvitav märkida tootmisvahendite ja tarbimisesemete osatähtsuse muutumist vastavalt Nõukogude Eesti üksikute tööstusharude arenemisele.

Kui 1945. aastal algasid Nõukogude Eesti rahvamajanduse taastamistööd, siis osutusid need võimalikuks ainult tänu teistele liiduvabariikidele, kes abistasid Nõukogude Eestit energeetiliste ja tehnoloogiliste seadmetega, transpordivahenditega, põllutöömasinate ja -riistadega, toorainega jne., mis olid hädavajalikud nii tööstusliku kui ka põllumajandusliku tootmise kiireks taastamiseks ja arendamiseks. Seoses sellega olid sisseveos ülekaalus tootmisvahendid, mille osatähtsus moodustas 53,5 protsenti sisseveetud kaupade väärtusest. Kuid juba 1948. aastal avanes võimalus oluliselt vähendada tootmisvahendite ja suurendada tarbimisesemete sissevedu, mille osatähtsus tõusis sisseveetud kaupade väärtuses 46,5 protsendilt 1945. aastal 57,2 protsendini. Tänu sellele paranes tunduvalt elanikkonna varustamine toiduja tööstuskaupadega. Järgnevate aastate jooksul tootmisvahendite ja tarbimisesemete osatähtsus sisseveetud kaupade väärtuses stabiliseerus ja ulatus 1956. aastal vastavalt 49,5 ja 51,5 protsendini.

Nõukogude Eestist teistesse liiduvabariikidesse saadetud kaupade väärtuses on aga viimastel aastatel tunduvalt suurenenud tootmisvahendite osatähtsus. Kui 1948. aastal moodustas teistesse liiduvabariikidesse saadetud kaupade väärtusest tootmisvahendite osatähtsus ainult veidi üle viiendiku, siis 1956. aastal ligines see juba kolmandikule. Need näitajad aga iseloomustavad Nõukogude Eesti rasketööstusharude kiirendatud arenemist. Arvestades seda, et eelseisvail aastail Nõukogude Eesti tööstuse kogutoodangus järjekindlalt suureneb tootmisvahendite osatähtsus, tõuseb ka igal aastal väljaveetavate kaupade väärtuses tootmisvahendite osatähtsus.

Järgnevalt vaatleme 1956. a. andmete alusel üksikute tootegruppide osatähtsust sisse- ja väljaveetud kaupade väärtuses, mis annab ülevaate kaubavahetuse struktuurist teiste liiduvabariikidega.

Eesti NSV sisse- ja väljaveo struktuur 1956. aastal

(protsentides üldsummast)

Tootegrupi nimetus	Sissevedu	Väljavedu
Kokku	100,0	100,0
Sealhulgas:		
1. Toidu- ja maitseained	23,0	16,7
2. Tekstiil- ja õmblustooted	19,9	36,7
3. Mitmesugused toorained ja abimaterjalid	15,5	4,0
4. Metallid	7,1	0,5
5. Kemikaalid ja mineraalväetised	5,8	5,5
6. Kütteained	3,3	6,6
7. Metsa- ja puidutööstuse tooted	3,0	2,4
8. Tööstuslikud seadmed	2,2	3,9

Tähtsamateks sisseveoartikliteks olid seega mitmesugused toidu- ja maitseained, millest eriti suur osatähtsus oli suhkrul (7%), jahul ja riisil (5,6%), viinamarjaveinidel (1,8%), tubakal ja tubakatoodetel (ligemale 1%) ning kohvil ja kakaol (0,6%).

Väljaveos olid toidu- ja maitseained teisel kohal, kusjuures märkimisväärne osatähtsus oli kalal ja kalakonservidel (3,7%), tubakatoodetel (3,5%), võil (2,3%), kondiitritoodetel (1,6%) ning piimal ja piimatoodetel (1,5%).

Teine koht sisseveos ja esikoht väljaveos kuulus tekstiil- ja õmblustoodetele. Sisseveetud tekstiiltoodetest domineerisid osatähtsuselt puuvillane valmisriie (5%), siidriie (4,6%), villane riie (3,4%) ja õmblustooted (2,2%). Väljaveetud tekstiiltoodetest oli suurem osatähtsus samuti puuvillasel valmisriidel (13,4%), villasel riidel (8,1%), puuvillasel toorriidel (6,9%) ja õmblustooteil (4,1%).

Mitmesugustest toorainetest veeti sisse puuvilla üle 23 000 tonni, linakiudu 2200 tonni, villa üle 1600 tonni ja siidi 501 tonni, mis üksinda moodustasid ligemale 11 protsenti sisseveetud kaupade väärtusest. Väljaveetud toorainetest ja pooltoodetest oli suurim osatähtsus (2,3%) puuvillasel lõngal.

Metallide väljavedu põhines vanametalli jäätmeil, mis saadeti ümbersulatamiseks teiste liiduvabariikide metallurgiatehastesse.

Kemikaale veeti sisse põhiliselt tööstuse vajaduste rahuldamiseks. Mineraalväetisi veeti sisse 120 000 tonni ulatuses ja fosforiidijahu veeti välja 68 600 tonni ulatuses.

Kütteainetest veeti sisse peamiselt kivisütt, bensiini ja diiselkütust ning välja põhiliselt põlevkivi, majapidamisgaasi ja põlevkivi-kütteõli.

Metsa- ja puidutööstuse toodetest tuleb esile tõsta metsamaterjali sissevedu ja mööbli väljavedu.

Tööstuslikest seadmetest veeti sisse peamiselt mitmesuguseid tööpinke ja välja elektrimootoreid, mille osatähtsus moodustas 2,9 protsenti väljaveetud kaupade väärtusest.

Tähtsamatest sisseveoartiklitest tuleb veel märkida iga liiki transpordivahendeid (1500 veoautot, 751 sõiduautot, umbes 2000 mootorratast, 62 autobussi, 28 kalapüügilaeva jne.), mitmesuguseid kultuurikaupu (22 200 raadiovastuvõtjat, 4700 televiisorit, 11 400 fotoaparaati, iga liiki kelli jne.), tagavaraosi nii tööstuslikele seadmeile kui ka autodele ja traktoritele, paberit ja paberitooteid ning nahka ja nahktooteid.

Väljaveoartiklitest väärivad veel esiletõstmist ehitus- ja teedeehitusmasinad, 13 200 raadiovastuvõtjat, mitmesugused juhtmed, 90 000 tonni tehnoloogilist lubjakivi, 244 000 m³ killustikku, 3800 m³ ehituspaasi ning paber ja paberitooted (teises sortimendis kui nende sissevedu).

Sisse- ja väljaveetud kaupade ring eelmärgitud toodetega kaugeltki ei piirdunud, kuid ülejäänud sisse- ja väljaveoartiklitel oli väärtuse järgi väiksem osatähtsus.

Esitatud andmeist näeme, et sisse- ja väljaveos esineb rida samaliigilisi tooteid. Kui selline kaubavahetus toimub erineva sortimendi lõikes, siis on see otstarbekas nii tööstusettevõtete spetsialiseerimise kui ka elanikkonna parema varustamise seisukohalt; kui aga kaubavahetus toimub ühesuguse sortimendiga toodete lõikes, siis näitab see kaubandusorganisatsioonide vigu planeerimisel, mille tulemuseks on asjatud vastassuunalised veod.

Analüüsides kaubavahetuses eraldi impordi ja ekspordi struktuuri küsimust välisriikidega, selgub, et nii impordis kui ka ekspordis on esikohal toiduained. Nii moodustas 1956. aastal toiduainete osatähtsus impordis 31 protsenti ja ekspordis ligemale 56 protsenti. Imporditud toiduainetest oli tähtsaimaks suhkur, eksporditud toiduainetest olid esikohal või ja kalakonservid. Teisel kohal olid impordis kütteained (peamiselt kivisüsi) — ligemale 20-protsendilise osatähtsusega, ja ekspordis tekstiiltooted, samuti 20-protsendilise osatähtsusega. Kolmas koht kuulus impordis toorainele ja abimaterjalidele, mille osatähtsus ulatus veidi üle 17 protsendi, ning ekspordis paberile ja tselluloosile, mis andsid samuti üle 17 protsendi eksporditud kaupade väärtusest. Kuid peale selle imporditi märkimisväärsetes kogustes tekstiiltooteid ja transpordivahendeid ning eksporditi elektrimootoreid ja mitut liiki mõõduriistu.

Regionaalne ülevaade

Järgnevalt vaatleme 1956. aasta andmete alusel kaubavahetust regionaalses lõikes. Püüame näidata, milliseid kaupu saabus ühest või teisest liiduvabariigist ja milliseid kaupu saatis Nõukogude Eesti teistele liiduvabariikidele.

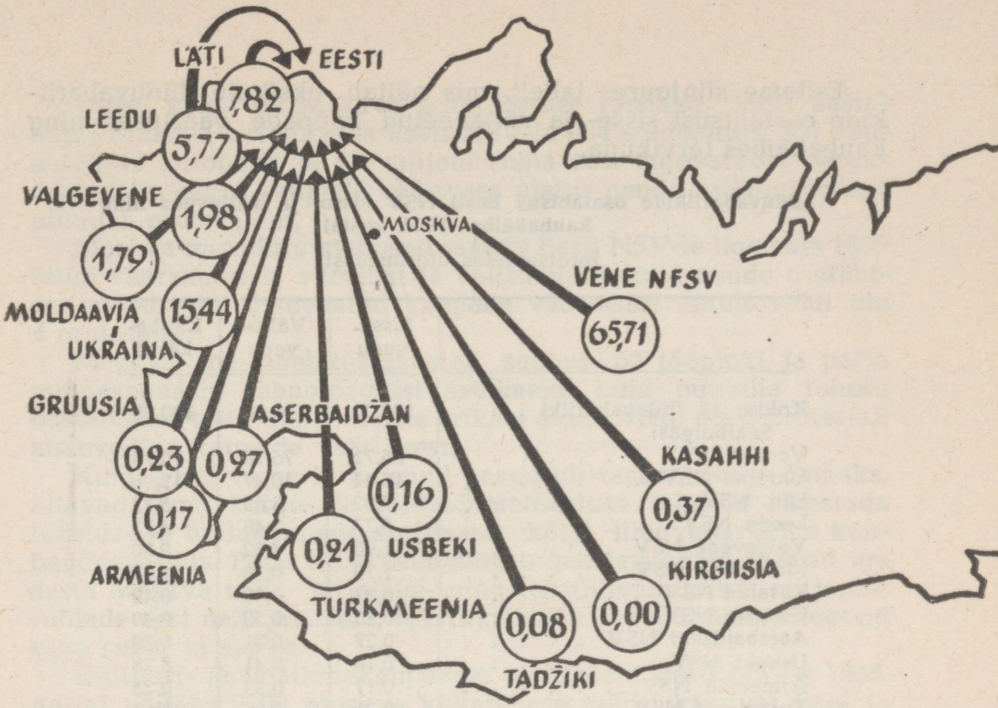

Liiduvabariikide osatähtsus Eesti NSV sisseveos 1956. aastal (protsentides üldsummast).

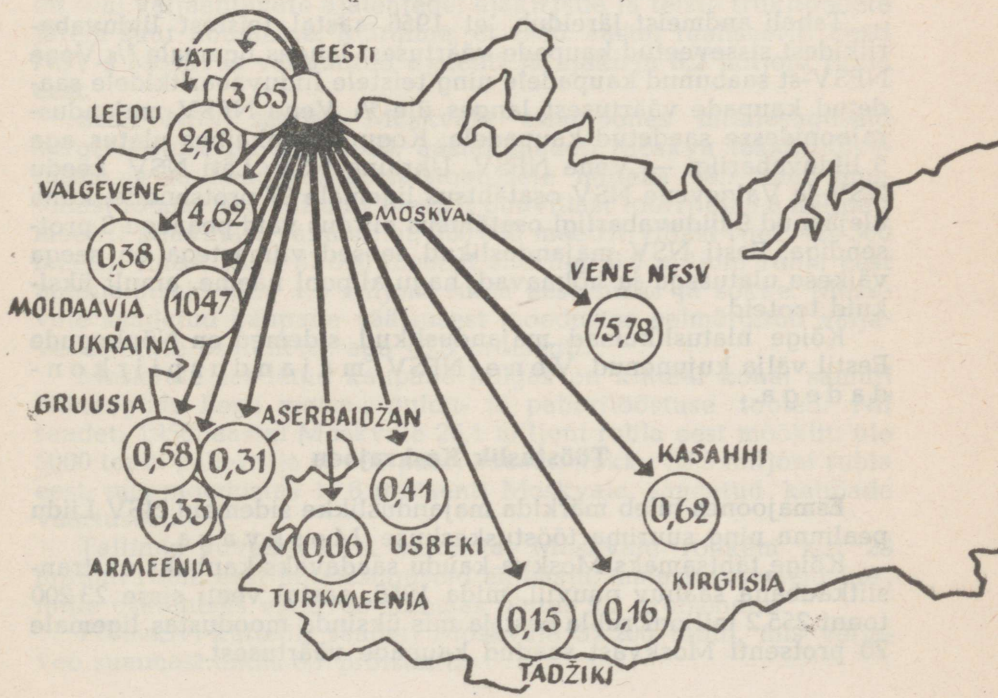

Liiduvabariikide osatähtsus Eesti NSV väljaveos 1956. aastal (protsentides üldsummast).

Esitame siinjuures tabeli, mis näitab üksikute liiduvabariikide osatähtsust sisse- ja väljaveetud kaupade väärtuses ning kaubakäibes tervikuna.

Liiduvabariikide osatähtsus Eesti NSV sisse- ja väljaveos ning kaubakäibes 1956. aastal

(protsentides üldsummast)

	Sisse-vedu	Välja-vedu	Kauba-käive
Kokku 14 liiduvabariiki . . .	100,00	100,00	100,00
Sealhulgas:			
Vene NFSV	65,71	75,78	70,75
Ukraina NSV	15,44	10,47	12,96
Läti NSV	7,82	3,65	5,73
Leedu NSV	5,77	2,48	4,13
Valgevene NSV	1,98	4,62	3,30
Moldaavia NSV	1,79	0,38	1,08
Kasahhi NSV	0,37	0,62	0,49
Gruusia NSV	0,23	0,58	0,40
Aserbaidžani NSV	0,27	0,31	0,29
Usbeki NSV	0,16	0,41	0,28
Armeenia NSV	0,17	0,33	0,25
Turkmeeni NSV	0,21	0,06	0,14
Tadžiki NSV	0,08	0,15	0,12
Kirgiisi NSV	0,00	0,16	0,08

Tabeli andmeist järeldub, et 1956. aastal teistest liiduvabariikidest sisseveetud kaupade väärtusest langes ligemale $^2/_3$ Vene NFSV-st saabunud kaupadele ning teistele liiduvabariikidele saadetud kaupade väärtusest langes üle $^3/_4$ Vene NFSV majandusrajoonidesse saadetud kaupadele. Kogu kaubakäibes ulatus aga 5 liiduvabariigi — Vene NFSV, Ukraina NSV, Läti NSV, Leedu NSV ja Valgevene NSV osatähtsus ligemale 97 protsendile, kuna ülejäänud 9 liiduvabariigi osatähtsus piirdus vaid peaaegu 3 protsendiga. Eesti NSV majanduslikud seosed viimastega on seega väikese ulatusega ja hõlmavad, nagu allpool näeme, ainult üksikuid tooteid.

Kõige ulatuslikumad majanduslikud sidemed on Nõukogude Eestil välja kujunenud Vene NFSV majanduspiirkondadega.

Tööstuslik Keskrajoon

Esmajoones tuleb märkida majanduslikke sidemeid NSV Liidu pealinna ning suurima tööstuskeskuse Moskvaga.

Kõige tähtsamaks Moskva kaudu saadavaks kaubaks on transiitkaubana saabuv puuvill, mida 1956. aastal veeti sisse 23 200 tonni 255,2 miljoni rubla eest ja mis üksinda moodustas ligemale 70 protsenti Moskvast saadud kaupade väärtusest.

Teisel kohal on Moskva autotööstuse toodang. 1956. aastal andis Moskva autotööstus Eesti NSV-le 384 sõiduautot, 360 veoautot, 15 autobussi ja 4,6 miljoni rubla eest tagavaraosi. Moskvast sisseveetud kaupade väärtuses ulatus nende osatähtsus aga ainult 5 protsendini.

Moskva metallurgiatehased saatsid Eesti NSV-le ligemale 1800 tonni väärismetalli, värvilist ja valtsmetalli, kuid nende osatähtsus moodustas sisseveetud kaupade väärtusest ainult veidi üle 4 protsendi.

Moskva masinaehitustehastelt saabus 59 tööpinki ja palju mitmesuguseid tehnoloogilisi seadmeid, kuid puuvilla tohutu osatähtsuse tõttu ulatus nende erikaal ainult veidi üle 1 protsendi sisseveetud kaupade väärtusest.

Kuigi Moskva on kujunenud peamiselt rasketööstuse linnaks, aitavad tema kerge- ja toiduainetetööstuse tehased rikastada tööstus- ja toidukaupade sortimenti kõigi liiduvabariikide kaubandusvõrgus. Eesti NSV kaubandusorganisatsioonid saavad iga aasta Moskva naha- ja jalatsi- ning tekstiilivabrikutelt miljonite rublade eest nahkjalatseid, tekstiilgalanteriikaupu, õmblustooteid ning sukki ja sokke.

Kultuuri- ja laiatarbekaupadest realiseeriti Eesti NSV-s 1956. aastal näiteks 2000 Moskva kellatehase märki kandvat käe- ja taskukella ning 3449 õmblusmasinat.

Kuna Moskva on sotsialistliku kultuuri tähtsaim keskus, siis on seal väljaantavate ajalehtede, ajakirjade ja teiste trükitoodete järele suur nõudmine. Märgime, et 1956. aastal realiseeriti Eesti NSV-s Moskvas väljaantud ajalehti ja ajakirju 8,2 miljoni rubla eest.

Eesti NSV saadab Moskvale esmajoones mitmesuguseid kergetööstuse tooteid. 1956. aastal saadeti Moskva tekstiilitööstusele ja kaubandusorganisatsioonidele näiteks 69,7 tonni puuvillast lõnga, 14,1 miljonit meetrit puuvillast toorriiet, 3,8 miljonit meetrit puuvillast valmisriiet, 260 000 meetrit villast riiet, 426 500 meetrit linast riiet, 37 900 meetrit siidriiet, 6,6 miljoni rubla eest nahkjalatseid ning 1,5 miljoni rubla eest sukki ja sokke. Moskvale saadetud kaupade väärtusest moodustas eelmärgitud väljaveoartiklite osatähtsus aga 45,5 protsenti.

Moskvale saadetud kaupade hulgas on kindlal kohal samuti Nõukogude Eesti metsa-, puidu- ja paberitööstuse tooted. Nii saadeti 1956. aastal Moskvale 26,1 miljoni rubla eest mööblit, üle 5000 tonni paberit ja 65 000 paari suuski, kokku 39,5 miljoni rubla eest, mis moodustas 15,8 protsenti Moskvale saadetud kaupade väärtusest.

Tallinna Juveelivabrik valmistas Moskvale rohkem kui 23 miljoni rubla eest mitmesuguseid ehteasju, mälestusesemeid jne., mille osatähtsus väljaveo summas ulatus 9,2 protsendini.

Põlevkivi-kütteõli saadeti Moskvale 32 200 tonni, mis väljaveo summast andis 6,7 protsenti.

Eesti NSV masinaehitustehaste tähtsamateks Moskvale saadetavateks toodeteks on mitmesugused mõõduriistad ja elektrijuhtmed. 1956. aastal saadeti neid sinna vastavalt 27 900 tükki ja 6000 kilomeetrit, kusjuures väljaveo summast moodustas nende osatähtsus veidi üle 6 protsendi.

Moskva ja Eesti NSV vahelised majanduslikud suhted ülalesitatud näitajatega kaugeltki ei piirdu, kuid need väljendavad peamisi majanduslikke sidemeid ja näitavad küllaltki kujukalt olemasolevate seoste suurt ulatust ja mitmekesisust.

Laialdased majanduslikud seosed on Eesti NSV-l samuti Moskva oblastiga. Kui 1956. aastal saabus Moskva oblastist Nõukogude Eestisse kaupu 336 miljoni rubla eest, siis Eesti NSV saatis Moskva oblastile kaupu 335 miljoni rubla eest ehk 1 miljoni rubla võrra vähem.

Kõige suurema summa — 221 miljoni rubla eest saabus Nõukogude Eestisse siid-, villaseid ja puuvillaseid kangaid, mis moodustasid ligemale $^2/_3$ Moskva oblastist saadud kaupade väärtusest.

Suurtes kogustes ja kirjus nomenklatuuris said Nõukogude Eesti kaubandusorganisatsioonid Moskva oblastist tööstuskaupu, kuid nende osatähtsus ulatus sisseveetud kaupade väärtuses siiski ainult 8,2 protsendini.

Märkimisväärsetes kogustes saabus Moskva oblastist kelli (80 758 tk.), õmblusmasinaid (6112 tk.), raadiovastuvõtjaid (5058 tk.) ja televiisoreid (1162 tk.), kuid nendegi osatähtsus moodustas sisseveo väärtusest vaid 5 protsenti.

Moskva oblast saatis Eesti NSV-le samuti suurel arvul veoautosid (419 tk.), järelvankreid (55 tk.), sõiduautosid (159 tk.), traktoreid (124 tk.) ja spetsiaalseid autosid (67 tk.), mis andsid veidi üle 4 protsendi sisseveetud kaupade väärtusest.

Kuid peale selle veeti Moskva oblastist sisse 2750 autokummi, 11 900 tonni diiselkütust, 17 900 tonni mineraalväetisi, 11,1 miljoni rubla eest kemikaale ja värvilisi metalle, 8 miljoni rubla eest tehnoloogilisi seadmeid ja mitmesuguseid muid kaupu.

Eesti NSV tähtsamateks väljaveoartikliteks Moskva oblastisse olid samuti tekstiilitööstuse tooted: 39,2 miljonit meetrit puuvillast toorriiet, 3,8 miljonit meetrit puuvillast valmisriiet, 426 000 meetrit linast riiet, 260 100 meetrit villast riiet ja 38 000 meetrit siidriiet. Kokku moodustas nende maksumus ligemale 50 protsenti Moskva oblastisse saadetud kaupade väärtusest.

Tähtsuselt teisel kohal olid toiduained: 5,4 miljonit tingkarpi kalakonserve, ligemale 2200 tonni külmutatud, soolatud ja suitsutatud kala, 572 tonni võid ja 220 tonni juustu, mida saadeti Moskva oblastisse kokku 80,6 miljoni rubla eest. Väljaveetud kaupade väärtuses ulatus toiduainete osatähtsus aga 24 protsendini.

Moskva oblastisse saadetud kaupadest märgime veel 31 354 elektrimootorit, 2,6 miljoni rubla eest mõõduriistu, 2748 raadio-

vastuvõtjat, 2 miljonit m² katusepappi, 197 300 m³ killustikku, 13 000 tonni paberit ja 71 000 paari suuski.

Ivanovo oblasti keskuse Ivanovo linnaga on Nõukogude Eestil sisseveo seisukohalt majanduslikud suhted põhiliselt tekstiili- ja keemiatööstuse alal ning väljaveo seisukohalt peamiselt kalatööstuse ja samuti tekstiilitööstuse alal (toorriidega varustamise alal). Nende suhete ulatust näitavad andmed 1956. a. kohta, mil Ivanovo tekstiiliettevõtted saatsid Eesti NSV-sse 5,7 miljonit meetrit viimistletud puuvillast riiet, ligemale 450 000 meetrit siidriiet ja 24 000 meetrit villast riiet ning keemiatööstuse ettevõtted rohkem kui 4 miljoni rubla eest kemikaale. Samal ajal andis Eesti NSV puuvillatööstus Ivanovo tekstiilitööstusele 5,9 miljonit meetrit puuvillast toorriiet ning kalakombinaadid saatsid Ivanovo elanikkonnale 323 tonni külmutatud kala ja 50 000 tingkarpi kalakonserve. Väiksemas ulatuses saadeti Ivanovosse katusepappi, sukki ja sokke, nahkjalatseid ja muid tööstuskaupu. Tuleb märkida, et näiteks 1956. aastal ulatus Ivanovost sisseveetud kaupade maksumus 75 miljoni rublani, sinna saadetud kaupade maksumus aga ainult 25 miljoni rublani.

Jaroslavli oblastiga seovad Nõukogude Eestit samuti küllaltki tihedad majanduslikud sidemed. Jaroslavli naftatöötlemistööstuselt saab Eesti NSV autobensiini ja diiselkütust, autotööstuselt veomasinaid, kummi-asbestikombinaadilt tuhandeid autokumme, keemiatööstuselt mitmesuguseid kemikaale, lakke ja värve, tekstiilitööstuselt linaseid ja siidkangaid, toiduainetetööstuselt jahu (1956. aastal 1500 t) ning tange ja kruupe. Peale nimetatud kaupade saadavad Jaroslavli ja Rõbinski tehased Eesti NSV-sse vähesel määral muid tööstus- ja toidukaupu.

Eesti NSV peamisteks väljaveoartikliteks Jaroslavli oblastisse on külmutatud kala ja kalakonservid (1956. aastal vastavalt 223 t ja 156 000 tingkarpi), puuvillased toor- ja valmiskangad, puuvillane lõng, sukad ja sokid (1956. aastal 1,8 milj. rbl. eest), immutusõli (1956. aastal 3386 t), elektrimootorid ja aparaadid.

Vladimiri oblastiga on majanduslikud suhted küllaltki elavad. Nõukogude Eestile saadetakse sealt peamiselt spetsiaalmasinaid, mootorrattaid, traktoreid (1956. aastal 91 tk.), mitmesuguseid aparaate, kelli, kemikaale ja poleeritud klaasi (1956. aastal 3200 m²). Eestist saadetakse Vladimiri oblastile toiduainete ja kergetööstuse tooteid, katusepappi ja elektrimootoreid.

Kostroma oblasti keskusest Kostromast kui NSV Liidu suurimast linatööstuse keskusest veab Eesti NSV sisse peamiselt linast riiet (1956. aastal 215 000 m) ja linaseemneõli. Kostromasse saadetakse külmutatud kala ja kalakonserve, viimistlemiseks puuvillaseid toorkangaid (1956. aastal 5,2 milj. m), katusepappi ja elektrimootoreid.

Kaluuga oblastist on Eesti NSV saanud peamiselt teravilja ja üksikuid seadmeid ning on sinna saatnud külmutatud

kala ja konserve (1956. aastal vastavalt 197 t ja 50 000 tingkarpi), villaseid ja linaseid kangaid, õmblustooteid, elektrimootoreid (1956. aastal 512 tk.) ja väiksemal määral muid tooteid.

Rjasani oblast annab Eesti NSV-le teravilja, loomasööta, põllutöömasinaid ja nahkjalatseid ning saab elektrimootoreid, immutusõli (1956. aastal 3816 t), paberit (1956. aastal 544 t) ja mõnikord ka standardmaju (1956. aastal 11 maja kombinaadist „Järvakandi Tehased").

Tuula oblastist saab Eesti NSV peamiselt malmi (1956. aastal ligemale 10 000 t), metalltooteid, kelli ja kemikaale ning saadab sinna elektrimootoreid (1956. aastal 3783 tk.), puuvillast riiet, külmutatud kala ja kalakonserve, paberit, suuski ja standardmaju.

Mustmulla-keskrajoon

Pensa oblastist saadavad kuulsad kellatehased Eesti NSV-sse iga aasta tuhandeid kelli (1956. aastal 25 090 tk.). Oblasti jahutööstus annab Nõukogude Eestile tuhandeid tonne jahu (1956. aastal 4000 t). Tuhanded tonnid teravilja ja loomasööta kuuluvad samuti iga aasta Nõukogude Eestisse saadetavate kaupade hulka. Eesti NSV aitab aga varustada Pensa oblastit elektrimootorite, immutusõli (1956. aastal 2112 t), õmblustoodete, külmutatud kala ja kalakonservidega. Märgime, et 1956. aastal saabus Eesti NSV-sse kaupu Pensa oblastist 21,4 milj. rbl. eest, kusjuures omalt poolt anti ainult 7,8 milj. rbl. eest ehk 13,6 miljoni rubla võrra vähem.

Belgorodi oblastist saadi 1956. aastal 700 tonni kruupe ja tange, 200 tonni teravilja, 3500 tonni loomasööta, mõningaid seadmeid toiduainetetööstusele ja 12 aurukatelt. Belgorodi oblastisse saadeti samal aastal 1,6 miljoni rubla eest õmblustooteid, 1,5 miljoni rubla eest kalakonserve, ligemale 500 000 rubla eest külmutatud kala, väikestes kogustes paberit, kirjutustarbeid ja muid tööstuskaupu.

Voroneži oblasti samanimelise keskuse tehased aitavad katta Eesti NSV autokummide vajadust, saadavad meile ravimeid, kemikaale ja mõningaid põllutöömasinaid. Voroneži oblastist saabub Nõukogude Eestisse samuti teravilja ja loomasööta. Eesti NSV aitab varustada Voroneži oblastit põhiliselt kerge- ja toiduainetetööstuse toodetega ning elektrimootoritega, mille arv 1956. aastal ulatus 4253-ni.

Lipetski oblastist saab Eesti NSV teravilja ning Lipetski linna tööstusettevõtetelt keskküttekatlaid, metalltorusid ja mitmesuguseid tagavaraosi. Väljaveoartikliteks Lipetskisse on põhiliselt elektrimootorid (1956. aastal 2177 tk.), puuvillased kangad ja külmutatud kala.

Kurski oblastist saabub Eesti NSV-sse loomasööta, kruupe ja tange ning sinna saadetakse peamiselt külmutatud kala, heeringat, õmblustooteid, paberit (1956. aastal 1713 t), suuski (1956. aastal 11 000 paari) ja elektrimootoreid.

Tambovi oblast varustab Nõukogude Eestit teravilja, loomasööda ja villase riidega. Eestist veetakse sinna peamiselt külmutatud kala, soolaheeringat, kalakonserve, puuvillast ja väikesel hulgal ka linast riiet.

Orjoli oblastist saabub Eesti NSV-sse samuti peamiselt teravilja (1956. aastal 100 t), kusjuures sinna saadetakse elektrimootoreid (1956. aastal 6872 tk.), külmutatud kala ja kalakonserve.

Mordva ANSV-st on Nõukogude Eestisse saabunud teravilja, kusjuures mordvalastele on saadetud peamiselt villast riiet ja külmutatud kala.

Keskrajooni lääneosa

Kalinini oblastist saadetakse Eesti NSV-sse peamiselt teravilja ja jahu (1956. aastal vastavalt 5100 t ja 2800 t) ning väikesi loomanahku. Eesti NSV elanikkonnale on hästi tuntud ka Kalinini tekstiilitööstuse tooted.

Eesti NSV toiduainetetööstuse ettevõtted annavad Kalinini oblasti elanikkonnale kalakonserve, külmutatud kala, kondiitritooteid (1956. aastal 100 t), pärmi (1956. aastal 1,7 milj. rbl. eest), piiritust ning paberosse ja sigarette. Tekstiilivabrikud saadavad Kalininisse nii puuvillaseid valmis- kui toorkangaid, samuti villaseid kangaid. Põlevkivi- ja keemiatööstuse tehased realiseerivad Kalinini oblastile immutusõli (1956. aastal 3280 t) ning lakke ja värve. Tehas „Volta" saadab Kalininisse aastas tuhandeid elektrimootoreid, mööblivabrikud sadade tuhandete rublade eest mööblit ja tehas „Silikaat" tõrvapappi (1956. aastal 711 000 m²).

Brjanski oblasti tähtsamateks väljaveoartikliteks Eesti NSV-sse on villane riie (1956. aastal 30 000 m) ja õmblustooted (1956. aastal 1,6 milj. rbl. eest). Sealt saadetakse ka valtsmetalli, ehitusmehhanisme, tekstiilitööstuse seadmeid, mitmesuguseid tagavaraosi ja muid tööstusseadmeid. Eesti NSV peamisteks väljaveoartikliteks Brjanski oblastisse olid 1956. a. andmeil külmutatud kala (845 t), kalakonservid, heeringad, puuvillased ja siidkangad, tselluloos ja paber, immutusõli (2121 t) ja elektrimootorid (913 tk.).

Smolenski oblasti kaupadest on Eesti NSV-s tuntumateks piimakonservid, mida 1956. aastal saadeti rohkem kui 4 milj. rbl. eest. Eestist saadetakse Smolenskisse peamiselt külmutatud kala ja kalakonserve, puuvillaseid ja villaseid kangaid, õmblustooteid ja katusepappi.

Keskrajooni idaosa

Tihedad majanduslikud sidemed on Eesti NSV-l kujunenud Gorki oblastiga ja eriti selle suure tööstusliku keskuse Gorki linnaga, mille tehased saadavad Nõukogude Eestile veo-, sõidu- ja spetsiaalautosid, mootorrattaid, autode ja traktorite tagavaraosi (1956. aastal 5,8 milj. rbl. eest), valtsmetalli, metalltorusid, mitmesuguseid tehnoloogilisi seadmeid, metalltooteid, autobensiini (1956. aastal 40 000 t) ja kemikaale. Eesti NSV aitab rahuldada Gorki oblasti vajadusi või, piimapulbri, külmutatud kala, kalakonservide, parfümeeria- ja kosmeetikakaupade, immutusõli (1956. aastal 3700 t), elektrimootorite (1956. aastal 4976 tk.) ja mõningate kergetööstuse toodete järele. Märgime, et 1956. aastal saabus Gorki oblastist kaupu Eesti NSV-sse rohkem kui 35 milj. rbl. eest, sinna saadeti neid aga veelgi rohkem — ligemale 63 milj. rbl. eest.

Kirovi oblastist veetakse sisse valtsmetalli, paberit ja paberipuud ning loomasööta. Sinna saadetakse toiduainetetööstuse (1956. aastal 600 milj. paberossi ja sigaretti) ja kergetööstuse tooteid, samuti lakke ja värve ning elektrimootoreid (1956. aastal 2628 tk.).

Mari ANSV põllumajandus andis 1956. aastal Eesti NSV-le 2800 t teravilja ja tema pealinna Joškar-Ola vitamiinitehas 210 000 rbl. eest vitamiine. Nõukogude Eestist saadeti samal ajal Mari ANSV-sse puuvillast riiet, külmutatud kala ja heeringat.

Tšuvaši ANSV-ga on majanduslikud sidemed samuti äärmiselt piiratud. 1956. aastal saadi sealt mõningaid tööstuskaupu 430 000 rbl. eest. Sinna saadeti samuti tööstuskaupu, kuid maksumuselt ligemale 6 korda rohkem.

Looderajoon

Tihedad sidemed seovad Eesti NSV rahvamajandust Leningradi oblastiga, eriti aga Leningradi linnaga kui Nõukogude Liidu tehnilise progressi ühe tähtsama koldega.

Sisseveoartiklitest on esikohal toiduained, mis 1956. aastal moodustasid üle 11 protsendi Leningradist saabunud kaupade väärtusest. Leningradist saadi 21 100 tonni jahu, 379 tonni külmutatud, soolatud ja suitsutatud kala, 100 tonni kohvi ja kakaod, 100 tonni kondiitritooteid ja rohkesti muid toiduaineid.

Sisseveetud kaupade väärtuses oli peaaegu niisama suur osatähtsus (10,9%) tekstiilitööstuse toodetel. Leningradist saabus Eesti NSV-sse nimelt 2,9 miljonit meetrit puuvillaseid toorkangaid, 2,1 miljonit meetrit puuvillaseid valmiskangaid, 1,4 miljonit meetrit siidkangaid ja 8000 meetrit villaseid kangaid.

Tähtsal kohal sisseveos on samuti Leningradi metallurgiatehaste värvilised metallid ja valtsmetall, mille osatähtsus ulatus 5,3 protsendini.

Märkimisväärsetes kogustes saadi Leningradist samuti kummi- ja nahkjalatseid, mille osatähtsus sisseveos ulatus ligemale 3 protsendini.

Leningradi kaudu saabus Eesti NSV-sse 70 000 m^3 paberipuid, ligemale 15 000 m^3 saematerjali ja üle 10 000 m^3 suusapakke, mis andsid 2,7 protsenti sisseveetud kaupade väärtusest.

Üksikutest sisseveoartiklitest tuleb esile tõsta veel Leningradi kummi- ja keemiatööstuse tooteid ning mitmesuguseid tooraineid (seebi-, margariini- ja kondiitritööstusele), mis sisseveetud kaupade väärtusest moodustasid vastavalt 2,6 ja 1,1 protsenti.

Leningradist sisseveetavate kaupade nomenklatuur on aga niivõrd mitmekesine, et ülejäänud kaupade osatähtsus, kuigi neid rühmitada suurematesse gruppidesse, ulatub sisseveetud kaupade väärtuses vaevalt 1 protsendini. Piltlikult väljendades annab Leningrad Nõukogude Eestile kõige mitmekesisemaid tooteid, alates nööpnõelast ja lõpetades kõige keerulisemate ja uusimate tehnoloogiliste seadmetega.

Eesti NSV saadab kangelaslinnale peamiselt kerge-, toidu- ja maitseainete- ning põlevkivi- ja keemiatööstuse tooteid.

1956. aastal saadeti tähtsamatest kergetööstuse toodetest Leningradile 23,3 miljonit meetrit puuvillaseid toorkangaid, 3800 tonni puuvillast lõnga, 18,2 miljonit meetrit puuvillaseid valmiskangaid, 323 000 meetrit villaseid kangaid, 321 000 meetrit siidkangaid, 1,4 miljonit meetrit linaseid kangaid, 15,6 miljoni rubla eest õmblustooteid, 6,5 miljoni rubla eest trikoopesu ja pealistrikooesemeid ning 5,9 miljoni rubla eest nahkjalatseid. Kokku ulatus eelmärgitud kaupade maksumus 358,6 miljoni rublani ja moodustas ligemale 50 protsenti Leningradile saadetud kaupade väärtusest.

Põlevkivi saadeti kangelaslinna küttevajaduste rahuldamiseks 780 000 tonni ja põlevkivi-kütteõli 130 000 tonni, kokku 100,5 miljoni rubla eest, mis moodustas peaaegu 14 protsenti väljaveetud kaupade väärtusest.

Leningradile saadetud toidu- ja maitseainete osatähtsus ulatus väljaveetud kaupade väärtuses 12,8 protsendini. Tähtsamateks väljaveoartikliteks olid seejuures liha- ja kalakonservid, piim, juust, piiritus ja tubakatooted.

Küllaltki märkimisväärsetes kogustes andsid Nõukogude Eesti tehased Leningradile paberit (11 600 t), pappi (953 t), suuski (51 400 paari) ja tuletikke (213 700 kasti).

Hästi on kangelaslinnas tuntud samuti tehase „Eesti Kaabel" email-, elektriinstallatsiooni-, raadio-, nõrgavoolu- ja valgustusjuhe, tehase „Volta" elektrimootorid ja tehase „Punane Ret" raadiovastuvõtjad. Märgime, et 1956. aastal saadeti Leningradile 17 937 elektrimootorit ja 1309 raadiovastuvõtjat.

Leningradi ehitajaile saadeti aga 1956. aastal 10 200 tonni tsementi ja 6,3 miljoni rubla eest elektriinstallatsioonitooteid.

Kokkuvõttes märgime, et 1956. aastal ületas Eesti NSV-st Leningradile saadetud kaupade väärtus 47 miljoni rubla võrra kangelaslinnast saadud kaupade väärtuse.

Majanduslikke sidemeid Karjala ANSV-ga iseloomustavad Karjala puitmaterjali sissevedu Nõukogude Eestisse ning siinsete toiduainete- ja kergetööstuse toodete väljavedu Karjalasse. Nii näiteks saadi 1956. aastal Karjala ANSV-st ligemale 161 000 tm paberipuid, üle 17 000 tm saepalke, tuhandeid tihumeetreid saematerjali, põlevkivikaevandustele tugipuid, telegraafiliinide poste ja raudteeliipreid. Karjala ANSV-sse saadeti 500 t vorstitooteid, 1300 t kondiitritooteid, 772 000 tingkarpi kalakonserve, 300 t mitmesuguseid makarone, puuvillaseid, villaseid, linaseid ja siidkangaid, trikootooteid, õmblustooteid, 5,4 milj. rbl. eest sukki ja sokke ning väiksemas ulatuses teisi toidu- ja tööstuskaupu.

Majanduslikke sidemeid on Nõukogude Eestil ka Murmanski oblasti ja selle keskuse polaarsuurlinna Murmanskiga. Kuna Murmanskis on võimsa traallaevastiku baas, kalapüük toimub aasta ringi ja linnas asub NSV Liidu üks suuremaid kalakombinaate, siis on Murmanski külmutatud kala, soolaheeringas ja kalakonservid peamisteks sisseveoartikliteks Eesti NSV-sse. Eestist saadetakse Murmanskisse võid ja juustu, puuvillast riiet, trikoo- ja õmblustooteid, sukki ja sokke, nahkjalatseid ning muid toidu- ja tööstuskaupu.

Eesti NSV majanduslikke suhteid Kaliningradi oblastiga kui Looderajooni iseseisva osaga iseloomustavad tselluloosi, paberi ja jahu sissevedu ning põlevkivi, tööstusliku lubjakivi (1956. aastal 37 600 t), puuvillaste, villaste ja linaste kangaste, nahkjalatsite, õmblustoodete (1956. aastal 16,2 milj. rbl. eest) ja katusepapi (1956. aastal 666 000 m²) väljavedu.

Põhjarajoon

Arhangelski oblasti ja Arhangelski linnaga kui NSV Liidu suurima metsatööstuskeskusega arenevad Eesti NSV-l küllaltki elavad majanduslikud suhted. Peamisteks toodeteks, mida Nõukogude Eesti Arhangelskist hangib, on tselluloosi- ja paberipuud (1956. aastal 48 000 tm), saematerjal, suusapakud ja puittaara, eriti võitööstusele. Eestist saadetakse Arhangelski peamiselt õmblustooteid (1956. aastal 5,6 miljoni rubla eest), nahkjalatseid, köisi, villast, linast ja siidriiet, trikoopesu ja pealistrikooesemeid, sukki ja sokke, kondiitritooteid, kalakonserve, elektrimootoreid ja piiritust (1956. aastal 144 000 l).

Laialdased majanduslikud sidemed on Eesti NSV-l välja arenenud Vologda oblastiga. Sealt saadakse peamiselt

malmi ja valtsmetalli, mitmesugust saematerjali, piimakonserve, kaseiini ja loomasööta, ning sinna saadetakse kondiitritooteid, piiritust, tubakasaadusi, villast ja linast riiet, nahkjalatseid, õmblustooteid ja elektrimootoreid. 1956. aastal ulatus kaubavahetuse käive Vologda oblastiga 51 milj. rublani, kusjuures sellest 16 miljonit maksid Nõukogude Eestisse sisseveetud kaubad.

Komi ANSV-ga esineb Eesti NSV-l ainult üksikuid majanduslikke sidemeid. 1956. aastal saadi sealt mitmeid naftaprodukte ja kaseiini ning sinna saadeti kondiitritooteid (300 t), kalakonserve, puuvillast riiet ja väikestes kogustes muid kergetööstuse tooteid.

Volgamaa

Kuibõševi oblasti naftatöötlemistööstus varustab Nõukogude Eestit autobensiini (1956. aastal 70 200 t), diiselkütuse ja petrooleumiga ning masinaehitustööstuse mõningate seadmetega. Eesti NSV annab Kuibõševi oblastile peamiselt toiduainete- ja kergetööstuse tooteid (külmutatud kala, kalakonserve, puuvillaseid, villaseid ja linaseid kangaid), kuid ka aparaate ja elektrimootoreid (1956. aastal vastavalt 0,6 ja 2,8 milj. rbl. eest).

Alam-Volgamaa Astrahani oblasti samanimelise linnaga kui Nõukogude Liidu suurima kalatöötlemiskeskusega on välja kujunenud ka vastavad majanduslikud sidemed. Astrahanist saab Nõukogude Eesti kala ja kalakonserve (1956. aastal vastavalt 142 t ja 116 000 tingkarpi) ning saadab sinna peamiselt paberit, mõningaid seadmeid ja aparaate.

Stalingradi oblasti keskuse Stalingradi rekonstrueeritud metallurgiatehasest saab Eesti NSV valtsmetalli ja masinaehitustehaselt mitmesuguseid metalltooteid. Nõukogude Eesti aga aitab varustada kangelaslinna peamiselt õmblustoodete, nahkjalatsite, kalakonservide ja paberiga.

Saraatovi oblasti naftatöötlemistehaselt saab Nõukogude Eesti peamiselt autobensiini ja naftabituumenit ning toiduainetetööstuselt taimeõli (1956. aastal 4,4 milj. rbl. eest). Eesti NSV tööstusettevõtted saadavad Saraatovi peamiselt elektrimootoreid, mõõduriistu, paberit ja kalakonserve.

Tatari ANSV-st saadetakse Eesti NSV-sse kelli (1956. aastal 2600 tk.), külmutusseadmeid, teravilja ja väikesi loomanahku ning meilt saadetakse tatarlastele puuvillast ja villast riiet, sukki, sokke, õmblustooteid, paberit ja pappi.

Uljanovski oblasti keskusest Uljanovskist on Eesti NSV-sse saadetud sõiduautosid ja teravilja. Eestist on sinna saadetud külmutatud kala ja kalakonserve, õmblustooteid ja villaseid kangaid.

Rostovi oblasti põllutöömasinate tehased varustavad Eesti NSV põllumajandust kombainide ja teiste põllutöömasinatega, kuid Rostovi oblastist saadetakse ka teravilja ja loomasööta ning mitmeid tööstuskaupu (nahkjalatseid, nahkgalanteriitooteid). Eesti NSV annab Rostovi oblastile peamiselt elektrimootoreid (1956. aastal 2501 tk.), immutusõli (1956. aastal 1660 t), paberit, samuti nahkjalatseid ja kalakonserve.

Krasnodari krai saadab Eesti NSV-sse põhiliselt viinamarjaveini (1956. aastal 25 600 Dl), tooraineid seebitööstusele ja tubakat (1956. aastal 197 t) ning saab Nõukogude Eestist kalakonserve (1956. aastal 378 000 tingkarpi), puuvillast riiet, õmblustooteid, nahkjalatseid, aparaate ja elektrimootoreid. Kui 1956. aastal saadi Krasnodari kraist kaupu 8,5 milj. rbl. eest, siis sinna saadeti neid 15 milj. rbl. eest.

Stavropoli kraiga on senised majanduslikud sidemed väikese ulatusega. 1956. aastal hangiti sealt tööstustooteid umbes 400 000 rbl. eest, kusjuures sinna saadeti tööstustoodangut 8,7 milj. rbl. väärtuses (sealhulgas 1,5 milj. rbl. eest elektrimootoreid).

Kaspia mere ääres asuva Dagestani ANSV naftatöötlemise tehased annavad Nõukogude Eestile autobensiini, diiselkütust, naftabituumenit ja muid naftatöötlemise produkte. Eesti NSV-st saadetakse Dagestani ANSV pealinna Mahhatškalasse väiksemates kogustes mitmesuguseid tööstuskaupu (1956. aastal 1,7 milj. rbl. eest).

Kabardiini-Balkaari ANSV-ga on Eesti NSV-l ainult üksikuid majanduslikke sidemeid. Nii näiteks saadi sealt 1956. aastal 4 ehitusmehhanismi, kusjuures omalt poolt anti 233 elektrimootorit, mõningaid mõõduriistu ja ligemale 23 tonni paberit.

Tšetšeeni-Inguši ANSV-st saadi näiteks 1956. aastal ainult 430 000 rbl. eest kemikaale, kusjuures sinna saadeti külmutatud kala ja mõningaid tööstustooteid.

Uraal

Sverdlovski oblasti ja Uraali suurima tööstuskeskuse Sverdlovski linnaga on Eesti NSV-l tihedad majanduslikud sidemed. Märgime siin ainult tähtsamaid, sest üksikasjaline loetelu ei ole iseloomustav. Sverdlovski oblasti hiiglaslikelt masinaehitustehastelt saab Eesti NSV valtsmetalli (1956. aastal 13 000 t), metalltorusid ja värvilisi metalle, kergetööstuse ettevõtteilt nahkjalatseid ning toiduainetetööstuselt jahu (1956. aastal 1000 t). Nõukogude Eesti saadab aga Sverdlovski oblastisse tuhandeid elektrimootoreid (1956. aastal 2245 tk.), mõõduriistu ning rikkalikult toidu- ja tööstuskaupu. 1956. aastal saabus Sverd-

lovski oblastist Eesti NSV-sse mitut liiki tootmisvahendeid ja tarbimisesemeid ligemale 50 milj. rbl. eest ja siit saadeti Sverdlovski oblastisse kaupu 62 milj. rbl. väärtuses.

Väga tihedad majanduslikud sidemed on Eesti NSV-l Tšeljabinski oblastiga. Neid iseloomustavad autokraanade, veo- ja spetsiaalautode, buldooserite, teedemasinate, mitmesuguste tagavaraosade, metalltaara, põllutöömasinate, valtsmetalli, kellade, mineraalväetiste ja kemikaalide sissevedu ning mitmesuguste mõõduriistade, külmutatud kala, kalakonservide, paberi, papi ja õmblustoodete väljavedu. Märgime, et 1956. aastal ulatus sisseveo maht 37,5 milj. rublani ja väljaveo maht 19 milj. rublani.

Permi oblasti Berezniki linna suurtelt keemiatehastelt saab Eesti NSV igal aastal mineraalväetisi (1956. aastal 64 400 t), Permi linna metallurgiatehaselt, mis baseerub Uraali metallil, tuhandeid tonne valtsmetalli, masinaehitustehaselt kümneid tonne metalltaarat, samuti tehnoloogilisi seadmeid ja ekskavaatoreid. Eesti NSV-st saadetakse Permi oblasti elanikkonnale peamiselt külmutatud kala, kalakonserve (1956. aastal 422 000 tingkarpi), puuvillaseid ja villaseid kangaid ning tööstusettevõtetele elektrimootoreid (1956. aastal 1729 tk). Märgime, et 1956. aastal saabus Eesti NSV-sse Permi oblasti tööstusettevõtetelt toodangut 22 milj. rbl. eest; Nõukogude Eesti tööstusettevõtete toodangut saadeti samal aastal Permi oblastisse 32 milj. rbl. eest.

Baškiiri ANSV pealinnast Ufaast kui naftatöötlemiskeskusest saab Nõukogude Eesti põhiliselt diiselkütust, diiselõli, petrooleumi ja valtsmetalli. Ufaasse saadetakse aga elektrimootoreid, väikesi autobusse (1956. aastal 14 tk.), paberit, kala ja kalakonserve, puuvillaseid, villaseid ja linaseid kangaid ja mitmesuguseid majapidamisseadmeid (1956. aastal 420 000 rbl. eest).

Udmurdi ANSV pealinna Iševski mootorrattatehase mootorrattad on Nõukogude Eesti elanikkonna hulgas võitnud suure populaarsuse. Teiseks tähtsamaks sisseveoartikliks Udmurdi ANSV-st on valtsmetall, mida näiteks 1956. aastal saadi 2800 tonni. Eesti NSV-st saadetakse Udmurdi ANSV-sse peamiselt kerge- ja toiduainetetööstuse tooteid.

Lääne-Siber

Lääne-Siberi Altai kraiga on Nõukogude Eestil üksikuid märkimisväärseid majanduslikke sidemeid. Nii näiteks andsid Altai krai tööstuskeskuste Barnauli ja Rubtsovski tehased 1956. aastal seadmeid Eesti NSV liha- ja piimatööstusele ning sideasutustele. Vabariigi põllumajandus sai sealt samal aastal 485 põllutöömasinat. Altai krai teravilja aga saabus Nõukogude Eestisse 1000 tonni. Eesti NSV saatis samal ajal Altai krai elanikkonnale 50 000 tingkarpi kalakonserve, tehase „Volta" elektrimooto-

reid (2730 tk.), raadiojuhtmeid tehasest „Eesti Kaabel", mitmesuguseid mõõduriistu, nahkjalatseid, õmblustooteid (ligemale 5 miljoni rubla eest) ja mitmesuguseid teisi tööstuskaupu.

Novosibirski oblasti tähtsamateks väljaveoartikliteks Nõukogude Eestisse on raadioaparaadid (1956. aastal 5484 tk.), valtsmetall, põllutöömasinad ja teravili (1956. aastal 4000 t). Siit aga saadetakse Novosibirski oblasti elanikele kalakonserve, villast riiet ning muid toiduainete- ja kergetööstuse tooteid.

Omski oblastist saab Eesti NSV loomasööta, teravilja, suuri ja väikesi loomanahku ning saadab sinna peamiselt puuvillast ja villast riiet, lakke ja värve.

Kemerovo oblastist on Eesti NSV peamiselt sisse vedanud valtsmetalli (1956. aastal 1939 t) ja värvilisi metalle ning sinna saatnud külmutatud kala, kalakonserve (1956. aastal 103 000 tinqkarpi), mitut liiki riidekangaid, nahkjalatseid ja elektrimootoreid (1956. aastal 1529 tk.).

Kurgani oblasti põllumajandus annab Eesti NSV-le loomasööta, teravilja (1956. aastal 4500 t) ja mitmesuguseid põllutöömasinaid. Nõukogude Eesti aga saadab Kurgani oblastile peamiselt elektrimootoreid (1956. aastal 1223 tk.), paberit (1956. aastal 266 t) ja nahkjalatseid.

Tjumeni oblastist on Eesti NSV saanud kemikaale, kusjuures sinna on saadetud elektrimootoreid ja mõningaid tööstuskaupu.

Tomski oblast on Eesti NSV-le andnud mitmeid ravimeid, sanitaar- ja hügieenitarbeid. Nõukogude Eesti tähtsamateks väljaveoartikliteks Tomski oblastisse on aga nii viimistletud kui ka viimistlemata kangad (1956. aastal näiteks kokku ligemale 6,2 milj. m) ja õmblustooted.

Ida-Siber

Ida-Siberi Irkutski oblastiga on Eesti NSV-l majanduslikud sidemed sisseveo alal tunduvalt väiksema ulatusega kui sinna saadetavate kaupade alal. Mõningal määral saadavad Irkutski tehased Eesti NSV-sse üksnes mitmesuguseid tööstuskaupu (1956. aastal 900 000 rbl. eest). Eesti NSV tööstusettevõtted annavad Irkutski oblastile aga peamiselt paberit, kalakonserve (1956. aastal 210 000 tinqkarpi), juustu, õmblustooteid, elektrimootoreid (1956. aastal 1526 tk.) ja puuvillast riiet.

Krasnojarski kraiga on Eesti NSV-l samuti küllaltki märkimisväärsed majanduslikud suhted ainult väljaveo seisukohalt, kusjuures tähtsamateks väljaveoartikliteks olid 1956. aastal õmblustooted (3,4 milj. rbl. eest), paber (200 t), sukad ja sokid ning elektrimootorid (608 tk.).

Ainult üksikuid majanduslikke sidemeid on Eesti NSV-l Tšitaa oblastiga. 1956. aastal saadi sealt 11 t metallvaate

ning sinna saadeti üle tuhande elektrimootori ja väiksel hulgal muid tööstustooteid.

Burjaatmongoli ANSV-sse saadetakse Eesti NSV kalakombinaatide kalakonserve (1956. aastal 50 000 tingkarpi) ja väikeses ulatuses tööstuskaupu (nööri, lakke ja värve, õmblustooteid).

Jakuudi ANSV on Eesti NSV-sse saatnud mõningaid toidukaupu ning Eesti NSV Jakuutiasse peamiselt elektrimootoreid ja mõned teehöövlid.

Kaug-Ida

Kaug-Ida Habarovski kraist on Eesti NSV naha- ja jalatsikombinaadid saanud suuri ja väikesi loomanahku ning Amuuri jõe äärde saatnud peamiselt õmblustooteid (1956. aastal 20,4 milj. rbl. eest) ja mitmesuguseid tööstuskaupu (1,6 milj. rbl. eest).

Amuuri oblastiga on siiani õige väikesed majanduslikud suhted. Olemasolevail andmeil on Amuurimaale saadetud üksikuid teehöövleid Paide Teedemasinate Tehasest, mõningaid elektrimootoreid tehasest „Volta", väikestes kogustes ravimeid Tallinna Farmatseutilisest Tehasest ja üksikuid muid tooteid.

Primorje krai keskusest Vladivostokist saab Eesti NSV peamiselt kalakonserve (1956. aastal 331 000 tingkarpi) ja saadab sinna suurel hulgal õmblustooteid (1956. aastal ligemale 13 milj. rbl. eest), mitmesuguseid köisi ja nööre, üksikuid raadioaparaate ja teisi tööstuskaupu.

Sahalini oblastile (koos Kuriili saartega) on Eesti NSV-st saadetud mitmesuguseid mõõduriistu (1956. aastal 350 000 rbl. eest), suuski (1956. aastal 6080 paari) ja isegi Paide Teedemasinate Tehase teehöövleid.

Kamtšatka oblastile on üksnes Eesti NSV aparaaditehased saatnud mõõduriistu.

Magadani oblastile on saadetud suuski ja mõningal määral ravimeid, kuid üldiselt väga väikeses ulatuses.

Ukraina NSV

Tihedad majanduslikud sidemed on Eesti NSV-l välja kujunenud Ukraina NSV-ga.

Sisseveo seisukohalt on esikohal toiduained, mis 1956. aastal moodustasid ligemale 42 protsenti Ukraina NSV-st saadud kaupade väärtusest. Kõige suurema osatähtsusega oli seejuures suhkur, mida saadi Stanislavi, Vinnitsa, Lvovi, Kiievi ja Harkovi oblastist kokku 12 600 tonni ja mis andis 21,7 protsenti sisseveetud kaupade väärtusest. Teisel kohal oli jahu, mida saabus Dnep-

ropetrovski, Lvovi, Harkovi, Kiievi, Odessa ja teistest oblastitest, kokku 25 300 tonni. Sisseveo väärtuses ulatus seejuures jahu osatähtsus 8,5 protsendini. Sisseveoartiklitena omavad kindlat kohta veel liha ja lihakonservid, kruubid ja tangud ning sool, mida 1956. aastal saabus Stalinski oblastist üle 40 200 tonni.

Valtsmetalli saadi Dnepropetrovski ja teistest oblastitest kokku 56 500 tonni, kusjuures sisseveo väärtuses ulatus valtsmetalli osatähtsus 10,5 protsendini.

Väga mitmest Ukraina NSV oblastist (Kiievi, Harkovi, Hersoni, Zaporožje jt.) saabus Eesti NSV-sse teravilja ja loomasööta, kokku vastavalt 13 600 ja 50 100 tonni.

Kivisütt veeti sisse Stalinski ja Vorošilovgradi oblastist, kokku 92 400 tonni.

Tööstuslikku toorainet — villa, malmi ja toorainet margariini tootmiseks saadi peamiselt Harkovi ja Dnepropetrovski oblastist.

Ukraina NSV andis Nõukogude Eestile samuti 150 veoautot, 326 traktorit, 41 buldooserit ja 5684 jalgratast.

Nende kaupadega sissevedu Ukraina NSV-st kaugeltki ei piirdunud, kuid ülejäänud kaupade osatähtsus sisseveo väärtuses ei ole märkimisväärne.

Eesti NSV tähtsamateks väljaveoartikliteks Ukraina NSV-sse on tekstiilitööstuse tooted. 1956. aastal saadeti puuvillast ja villast riiet peaaegu kõigisse Ukraina NSV oblastitesse, kokku vastavalt 6,6 miljonit ja 276 000 meetrit. Linast riiet veeti välja Kiievi, Harkovi, Stalino ja Vinnitsa kaubandusvõrku. Puuvillast riiet aga realiseeriti Kiievi ja Harkovi kaubandusorganisatsioonidele. Eelmärgitud kaupu saadeti Ukraina NSV-sse ligemale 97 miljoni rubla eest, mis moodustas 29,4 protsenti väljaveo väärtusest.

Külmutatud, soolatud ja suitsutatud kala saadeti Kiievi, Harkovi, Hersoni, Vorošilovgradi, Vinnitsa ja Dnepropetrovski oblastisse ning kalakonserve peamiselt Harkovisse, Kiievisse ja Vorošilovgradi. Ukraina NSV-sse saadetud kalade kogus ulatus seejuures 3800 tonnini ja kalakonservide kogus ligemale 1,4 miljoni tingkarbini. Väljaveo väärtusest moodustasid aga kalad ja kalakonservid 10,7 protsenti.

Mitme oblasti tööstusettevõtetele saatis tehas „Volta" elektrimootoreid (30 300 tükki), mis väljaveo väärtuses moodustasid tähelepanuväärse osa — 5 protsenti.

Dnepropetrovski ja Zaporožje metallurgiatehastele veeti ümbersulatamiseks suur osa Eesti NSV-s kogutud vanametallist. Harkovi, Dnepropetrovski, Lvovi ja Stalino ehitajad kasutasid 10 400 tonni Nõukogude Eesti immutusõli. Rohkem kui 12 miljoni rubla eest saadeti Ukraina NSV oblastitesse värve ja lakke. Kuid Ukraina NSV-s on veel hästi tuntud Nõukogude Eesti tehaste märki kandvad elektriinstallatsioontooted, tikud, raadiovastuvõtjad ja teised tööstuskaubad.

Moldaavia NSV

Moldaavia NSV-st veetakse sisse põhiliselt ainult toidu- ja maitseaineid. 1956. aastal moodustas toidu- ja maitseainete osatähtsus Moldaavia NSV-st sisseveetud kaupade väärtuses 99,1 protsenti. Seega langes sisseveo väärtusest ainult 0,9 protsenti (500 000 rbl.) mõningatele teistele kaupadele. Kõige suurema summa eest (18,7 milj. rbl.) saabus Moldaavia NSV-st veine ja konjakit, (120 200 Dl), mis andsid 32,3 protsenti sisseveo väärtusest. Osatähtsuselt järgnesid 818 tonni taimeõli (22,6%) ning 1,1 miljonit tingpurki džemme, keediseid ja povidlosid (14%). Peale selle veeti Moldaavia NSV-st sisse 4,1 miljonit tingpurki puu- ja aedviljakonserve, 500 tonni puuvilja, 390 tonni tomatipastat, 525 tonni juurvilja, 195 tonni tubakat ja 100 tonni liha.

Eesti NSV saatis Moldaavia NSV-le kaupu ligemale 46 miljoni rubla võrra vähem. Kõige suurem osatähtsus (30%) Moldaavia NSV-sse saadetud kaupade väärtuses oli 135 tonni võid, millele järgnesid 15-protsendilise osatähtsusega 212 000 tingkarpi kalakonserve ning 13,3-protsendilise osatähtsusega värvid ja lakid. Üldiselt olid Moldaavia NSV-sse saadetud kaupade kogused väikesed, kuid nomenklatuurilt märkimisväärselt mitmekesised.

Valgevene NSV

Valgevene NSV varustab Nõukogude Eestit esmajoones rea tähtsate toiduainetega. Nii saabus 1956. aastal Eesti NSV-sse 900 tonni liha, 2400 tonni jahu, 1800 tonni kruupe ja tange, 200 tonni suhkrut, 340 000 tingtoosi piimakonserve, 150 tonni majoneeskastet ja 177 300 dekaliitrit toorpiiritust. Kokku andsid eelnimärgitud kaubad ligemale 60 protsenti Valgevene NSV-st sisseveetud kaupade väärtusest.

Tähtsateks sisseveoartikliteks on samuti Valgevene NSV veoautod, traktorid ja mootorrattad, mida 1956. aastal saabus vastavalt 19, 56 ja 500 tükki.

Ülejäänud märkimisväärseteks sisseveoartikliteks on veel kivisüsi ja Eesti NSV-s mittetoodetavad paberisordid.

Eesti NSV saadab Valgevene NSV-sse suurtes kogustes mitmesuguseid tekstiilitööstuse tooteid, mis 1956. aastal moodustasid ligemale $^2/_3$ väljaveo väärtusest. Valgevene NSV-s realiseeriti 9,5 miljonit meetrit puuvillast riiet, 557 400 meetrit linast riiet, 177 200 meetrit siidriiet, 40 300 meetrit villast riiet ja 283 tonni puuvillast lõnga.

Küllaltki märkimisväärsetes kogustes saadeti Valgevene NSV-sse tselluloosi (7500 t) ja paberit (2500 t), mis andsid ligemale 12 protsenti väljaveetud kaupade väärtusest.

Põlevkivi ja immutusõli saadeti Valgevene NSV-sse vastavalt 254 000 ja 3600 tonni, elektrimootoreid 5670 tükki, katusepappi 532 000 m², elektriinstallatsioonitooteid 1,3 ja kummijalatseid 1 miljoni rubla eest.

Balti liiduvabariigid

Majanduslikke sidemeid L ä t i NSV-ga iseloomustavad sisseveo seisukohalt peamiselt toiduainete- ja kergetööstuse tooted ning väljaveo seisukohalt eriti kergetööstuse ning põlevkivi- ja keemiatööstuse tooted.

Tähtsamateks sisseveetavateks toiduainetetööstuse toodeteks on suhkur, toorpiiritus ja transiitkaubana mitmesugused viinamarjaveinid. Nii näiteks saabus 1956. aastal Läti NSV-st 6400 t suhkrut, 143 800 Dl viinamarjaveine (transiitkaup) ja 161 200 Dl toorpiiritust, mille osatähtsus lõunanaabrilt saadud kaupade väärtuses ulatus kokku 41,3 protsendini.

Riide, õmblustoodete ja jalatsite valiku rikastamiseks veeti 1956. aastal Läti NSV-st sisse 610 000 m puuvillast, 150 000 m siid-, 118 000 m linast, 68 000 m villast ja 16 500 m mööbliriiet, 11,1 miljoni rubla eest õmblustooteid ja 4,8 miljoni rubla ulatuses nahkjalatseid. Sisseveo väärtusest andsid need kaubad veidi üle 20 protsendi.

Läti NSV raadiovastuvõtjaid (3645 tk.), jalgrattaid (13 949 tk.) ja fotoaparaate (2740 tk.) veeti sisse 12,9 miljoni rubla eest ehk üle 5 protsendi sisseveetud kaupade väärtusest.

Ligemale niisama suure summa eest saadi Liepaja töötleva metallurgia tehaselt valtsmetalli.

Teistest tähtsamatest kaupadest veeti 1956. aastal Läti NSV-st sisse veel 13 000 autokummi (transiitkaup), arstimeid, parfümeeria- ja kosmeetikakaupu, 9,3 miljoni rubla eest mitmesuguseid kemikaale, 1,7 miljonit rulli tapeeti, 4,9 miljoni rubla eest eterniitplaate ning tooraineid kondiitri-, makaroni- ja seebitööstusele.

Eesti NSV saatis lõunanaabrile põlevkivi- ja keemiatööstuse toodetest 420 600 t põlevkivi, 5640 t immutusõli ja 44 800 t fosforiidijahu, mille osatähtsus väljaveetud kaupade väärtuses ulatus veidi üle 20 protsendi.

Osatähtsuselt olid teisel kohal kergetööstuse tooted, mis andsid üle 18 protsendi väljaveo väärtusest. Lõunanaabrile saadeti 2,1 miljonit m puuvillast, üle 200 000 m linast ja 10 000 m villast riiet, 2 miljoni rubla eest õmblustooteid ja 3,6 miljoni rubla eest nahkjalatseid.

Üle 11 protsendi väljaveo väärtusest moodustasid tselluloos ja paber ning veidi rohkem kui 9 protsenti kala ja margariin, mida Läti NSV-sse saadeti vastavalt 291 ja 651 tonni.

Teisteks tähtsamateks väljaveoartikliteks Läti NSV-sse olid mitmesugused mõõduriistad, elektrimootorid, elektriinstallatsioonitooted ja suusad.

Majanduslikud sidemed Leedu NSV-ga on ulatuselt väiksemad kui Läti NSV-ga, kuid hõlmavad sisseveo seisukohalt samuti peamiselt toiduainete- ja kergetööstuse tooteid; väljaveo seisukohalt kergetööstuse ning põlevkivi- ja keemiatööstuse tooteid.

1956. aastal moodustasid toiduained ja kergetööstuse tooted kokku 93 protsenti Leedu NSV-st sisseveetud kaupade väärtusest. Kõige suurema osatähtsusega (25,6%) oli seejuures suhkur, mida saabus 5500 tonni. Mõnevõrra väiksema osatähtsusega (24,2%) olid õmblustooted, mida veeti sisse 45,3 miljoni rubla eest. Osatähtsuselt oli kolmandal kohal liha, mida saabus 3100 tonni ja mis andis 17,1 protsenti sisseveo väärtusest. Sõega moodustas üksnes eelmärgitud kolme sisseveoartikli maksumus veidi üle $^2/_3$ Leedu NSV-st sisseveetud kaupade väärtusest.

Leedu NSV-sse saadetud kergetööstuse toodete osatähtsus ulatus väljaveo väärtuses ligemale 40 protsendini. Esikohal oli puuvillane riie, mida realiseeriti Leedu NSV-le 2,4 miljonit meetrit ja mis andis 22 protsenti väljaveo väärtusest. Teine koht kuulus aga õmblustoodetele, mida saadeti Leedu NSV-sse 10,9 miljoni rubla eest ja mis moodustasid 14 protsenti väljaveo väärtusest.

Põlevkiviga varustati Nõukogude Leedut 452 500 tonni ulatuses, kusjuures väljaveo väärtuses ulatus põlevkivi osatähtsus veidi üle 21 protsendi.

Ülejäänud suurema osatähtsusega väljaveoartikliteks olid paber, värvid ja lakid, mineraalväetised ja mitut liiki kalatooted.

Taga-Kaukaasia liiduvabariigid

Taga-Kaukaasia liiduvabariikidest on Eesti NSV-l kõige tihedamad majanduslikud sidemed Gruusia NSV-ga.

Nõukogude Eestisse saabub Gruusia NSV-st peamiselt toidu- ja maitseaineid. Nii saadi 1956. aastal 346 tonni tubakat, mis andis ligemale 59 protsenti Gruusia NSV-st sisseveetud kaupade väärtusest, ning 18 500 dekaliitrit veine ja konjakit, mis moodustasid 16 protsenti sisseveo väärtusest. Tähtsamateks sisseveoartikliteks olid samuti taimeõli ning puu- ja aedviljakonservid.

Eesti NSV saatis Gruusia NSV-sse 68 300 meetrit siidkangaid ja 29 500 meetrit villaseid kangaid, mis üksinda moodustasid 37,6 protsenti väljaveo väärtusest. Paber ja mööbel andsid Gruusia NSV-sse saadetud kaupade väärtusest 21 protsenti ning 300 000 tingkarpi kalakonserve veidi üle 14 protsendi. Iga aasta saadab tehas „Volta" Gruusia NSV-sse elektrimootoreid, mis näiteks 1956. aastal moodustasid 4 protsenti väljaveo väärtusest.

1956. aastal ületas väljavedu Gruusia NSV-sse sisseveo 10,6 miljoni rubla võrra.

Aserbaidžani NSV-st saab Nõukogude Eesti peamiselt naftatöötlemissaadusi ja masinaehitustööstuse tooteid. 1956. aastal saabus Eesti NSV-sse 1500 tonni diiselõli, 4600 tonni määrdeõlisid ja 1400 tonni muid naftatöötlemissaadusi, mis moodustasid 26,7 protsenti Aserbaidžani NSV-st sisseveetud kaupade väärtusest. Metalltorude ja ekskavaatorite osatähtsus ulatus sisseveo väärtuses aga ligemale 30 protsendini. Sisseveoartiklitest tuleb märkida veel tubakat ja õmblustooteid, mida saadi vastavalt 50 tonni ja 1 miljoni rubla eest.

Väljavedu Aserbaidžani NSV-sse ületas 1956. aastal sisseveo 1,1 miljoni rubla võrra. Tähtsamateks väljaveoartikliteks olid mööbel, kalakonservid (154 000 tingkarpi), puuvillased kangad (140 000 m), paber ja elektrimootorid (2246 tk.).

Armeenia NSV-st 1956. aastal saadud kaupade väärtuses oli osatähtsuselt esikohal 234 tonni tubakat (47,3%), teisel kohal 6760 kella (11%) ja kolmandal kohal ligemale 5000 dekaliitrit veine ja konjakit (7,3%).

Eesti NSV saatis Armeenia NSV-sse 7472 elektrimootorit, mis andsid 42,3 protsenti väljaveo väärtusest, 255 000 tingkarpi kalakonserve, osatähtsusega väljaveo väärtuses 21,1 protsenti, ja 800 000 rubla eest mööblit, mis moodustas väljaveo väärtusest ligemale 8 protsenti. Ülejäänud kaupadel ei olnud Armeenia NSV-sse saadetud kaupade väärtuses märkimisväärset osatähtsust.

Kasahhi NSV

Kasahhi NSV-st saabus Eesti NSV-sse 1956. aastal 15 500 tonni teravilja, mis moodustas ligemale 90 protsenti sisseveo väärtusest. Teised Kasahhi NSV-st saadud kaubad olid seega sisseveos ainult mõneprotsendilise osatähtsusega. Nii ulatus 1900 tonni loomasööda osatähtsus 6 protsendini ja 9800 väikese loomanaha osatähtsus 2 protsendini.

Eesti NSV saatis Kasahhi NSV-sse 617 000 tingkarpi kalakonserve, mille osatähtsus moodustas väljaveo väärtusest ligemale 30 protsenti, nahkjalatseid, mitmesuguseid majapidamiskaupu, lakke ja värve, elektriinstallatsioonitooteid, elektrimootoreid, teehöövleid, raadiovastuvõtjaid, klavereid ja teisi tööstustooteid.

Kesk-Aasia liiduvabariigid

Võrreldes Taga-Kaukaasia liiduvabariikidega, on Eesti NSV-l Kesk-Aasia liiduvabariikidega tunduvalt nõrgemad majanduslikud sidemed.

Kõige tihedamad sidemed on seejuures Usbeki NSV-ga. Tähtsamateks sisseveoartikliteks on mitmesugused toidukontsentraadid, kuivatatud puuvili, tubakas ja veinid, mida näiteks

1956. aastal saadi 2,8 miljoni rubla eest ning mis moodustas ligemale 52 protsenti Usbeki NSV-st sisseveetud kaupade väärtusest. Usbeki NSV-st saadi samuti 22 ekskavaatorit, mille osatähtsus sisseveos ulatus peaaegu 30 protsendini.

Väljavedu Usbeki NSV-sse ületas sisseveo 7,4 miljoni rubla võrra. Peamisteks väljaveoartikliteks olid kalakonservid (220 000 tingkarpi), nahkjalatsid, paber, teehöövlid (7 tk.), elektriinstallatsioonitooted ja elektrimootorid (3171 tk.).

Turkmeeni NSV-st veeti sisse ainult 27 380 väikest loomanahka ning sinna saadeti peamiselt lakke ja värve, nahkjalatseid ja elektriinstallatsioonitooteid.

Tadžiki NSV-st saabus Eesti NSV-sse 43 661 väikest loomanahka ja 1,5 miljoni rubla eest siidkangaid, ning sinna saadeti jällegi kalakonserve, lakke ja värve, mitmesuguseid seadmeid, puhastatud piiritust ja õmblustooteid.

Liiduvabariikidest on Nõukogude Eestil kõige nõrgemad majanduslikud sidemed Kirgiisi NSV-ga. Sealt saadi 1956. aastal ainult 10 159 loomanahka ning sinna saadeti väikestes kogustes nahkjalatseid, elektriinstallatsioonitooteid ja värve.

*

Eesti NSV majanduslike sidemete uurimisel teiste liiduvabariikide ja teiste maadega astutakse alles esimesi samme. Veel puuduvad küllaldased andmed majanduslike sidemete dünaamika ja otstarbekuse analüüsimiseks. Kuid tööd selle suure rahvamajandusliku tähtsusega küsimuse lahendamiseks arenevad edukalt ja annavad kahtlemata tulemusi, mis aitavad ratsionaliseerida seniseid suhteid kaubavahetuse alal.

KAPITAALEHITUS

Nõukogude Eestis toimub ulatuslik ehitustegevus. Ehitustööde mahu ja selle kasvu iseloomustamiseks esitame alljärgneva tabeli, mis näitab nii riikliku plaani alusel kui ka detsentraliseeritud korras eraldatud vahendite arvel teostatud kapitaalmahutusi ja nende suurust lähemas tulevikus.

Kapitaalmahutuste suurus ja kasv Nõukogude Eestis aastail 1946—1965

Aastad	Kapitaalmahutuste suurus (milj. rbl., 1955. a. 1. juuli hindades)	Kapitaalmahutuste kasv võrreldavatel perioodidel	
		miljonites rublades	protsentides
1946—1950	2 820		100
1951—1955	4 410	1 590	156
1952—1958	5 716		100
1959—1965	11 921	6 205	209

Võrreldes neljanda viisaastakuga, kasvasid kapitaalmahutused viiendal viisaastakul ligemale 1,6 miljardi rubla võrra ehk peaaegu 1,6-kordseks. Käesoleva seitseaastaku jooksul teostatakse Nõukogude Eestis kapitaalmahutusi aga 6,2 miljardi rubla võrra ehk üle 2 korra rohkem kui möödunud seitsme aasta jooksul.

Millist suurt tähelepanu omistasid Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus Eesti NSV rahvamajanduse taastamisele, nähtub sellest, et neljandal viisaastakul anti Nõukogude Eestile 0,86 protsenti Nõukogude Liidu kapitaalmahutustest, kusjuures Eesti NSV elanike arv moodustas ainult 0,55 prot-

senti NSV Liidu elanike üldarvust. Nõukogude Eesti rahvamajanduse arendamise pidevast ja igakülgsest abistamisest kõneleb edasi fakt, et iga elaniku kohta eraldatakse Eesti NSV-le tunduvalt rohkem kapitaalmahutusi kui keskmiselt NSV Liidus. Kui 1955. aastal tuli NSV Liidus iga elaniku kohta 764 rubla ja 1956. aastal 900 rubla kapitaalmahutusi, siis Nõukogude Eestis ulatusid vastavad arvud 812 ja 1000 rublani, ületades NSV Liidu keskmise taseme 6,3 ja 11,1 protsendi võrra.

Eelseisvast tohutust ülesehitustööst annavad selgema ettekujutuse aga alljärgnevad arvud: kui möödunud seitsme aasta jooksul (1952—1958) tuli Eesti NSV-s iga elaniku kohta kapitaalmahutusi 742 rubla ulatuses keskmiselt aastas, siis käesoleva seitseaastaku jooksul (1959—1965) kulutatakse kapitaalmahutusi iga elaniku kohta 1350 rubla eest keskmiselt aastas ehk üle 1,8 korra rohkem.

Kapitaalmahutuste jagunemist ja kasvu üksikute majandusharude lõikes väljendavad alljärgneva tabeli näitajad protsentides, kusjuures andmed ei hõlma üleliidulisi ettevõtteid ja detsentraliseeritud kapitaalmahutusi.

Majandusharu nimetus	Aastad 1952—1958	Aastad 1959—1965	Kasv aastail 1959—1965, võrreldes aastatega 1952—1958
Üldse Eesti NSV rahvamajandusse	100	100	196
sealhulgas:			
Tootmisotstarbeliste objektide ehitamisse	67	67	198
sellest:			
tööstusse	45	47	209
põllumajandusse	19	14	150
kaubandusse, transporti ja sidesse	3	6	310
Elamu- ja kommunaalehitusse	26	25	181
sellest:			
elamuehitusse	22	20	183
Haridus-, kultuuri- ja tervishoiuasutuste ehitusse . . .	6	7	260
Muudesse majandusharudesse .	1	1	132

Kui möödunud seitsme aasta jooksul (1952—1958) kulutati Nõukogude Eestis 67 protsenti kapitaalmahutustest tootmisotstarbeliste objektide ehitamiseks, siis kogu Nõukogude Liidus kulutati selleks 77 protsenti. Elamute ja kommunaalettevõtete rajamiseks kulutati Nõukogude Eestis 26 protsenti kapitaalmahutustest, kogu Nõukogude Liidus aga 20 protsenti. Haridus-, kultuuri- ja tervishoiuasutuste ehitamiseks kulutati Nõukogude Eestis 6 protsenti kapitaalmahutustest, kogu Nõukogude Liidus kasutati sel-

leks otstarbeks aga 3 protsenti kapitaalmahutustest. Eesti NSV-s oli tootmisotstarbeliste objektide ehitamiseks kulutatud kapitaalmahutuste osatähtsus tunduvalt madalam kui NSV Liidus tervikuna, sest rida tööstusettevõtteid oli liidulise alluvusega, mille tõttu nende rekonstrueerimis- ja laiendamistööd teostati üleliiduliste kapitaalmahutuste arvel, mis esitatud andmeis aga ei kajastu. Rea tööstusettevõtete finantseerimine üleliiduliste kapitaalmahutuste arvel võimaldas aga osutada rohkem tähelepanu teiste majandusharude arendamisele.

Juba neljandal viisaastakul (1946—1950) võimaldas selline olukord riikliku plaani alusel eraldatud summade ning linnaelanikkonna isiklike summade arvel ja riikliku krediidi abil anda ekspluatatsiooni elamispinda iga elaniku kohta 0,9 m². Kogu Nõukogude Liidus anti samal ajavahemikul ja samade allikate arvel ekspluatatsiooni elamispinda iga elaniku kohta umbes 0,5 m². Viiendal viisaastakul anti Nõukogude Eestis ekspluatatsiooni elamispinda iga elaniku kohta samuti ligemale 0,9 m², Nõukogude Liidus keskmiselt aga ligikaudu 0,7 m². Peale selle ehitati ja anti ekspluatatsiooni elumaju ettevõtete fondi ja muude detsentraliseeritud summade arvel. Kuigi Nõukogude Eestis arendati elamuehitust kiirendatud tempoga, ei likvideerinud see veel korteripuudust linnades, sest elamufond sai sõja-aastail raskesti kannatada, sõjajärgseil aastail aga kasvas tunduvalt linnaelanike arv. Märgime, et 1940. aastaga võrreldes suurenes linnaelanike arv 1956. aastaks 258 000 inimese võrra ehk rohkem kui 1,7-kordseks.

Kiirendatud tempoga arendati Nõukogude Eestis samuti haridus-, kultuuri- ja tervishoiuasutuste ehitamist.

Aastail 1946—1955 anti Eesti NSV-s üldhariduslike koolide ehituse alal ekspluatatsiooni iga tuhande elaniku kohta 20 õpilaskohta, NSV Liidus keskmiselt aga 15 õpilaskohta. Samal ajavahemikul kasvas Eesti NSV üldhariduslikes koolides (ilma töölis- ja maanoorte ning täiskasvanute üldhariduslike koolideta) õpilaste arv 24 100 võrra ehk ligemale 1,2-kordseks. Õpilaste arvu kiire kasv ei võimaldanud koolides veel likvideerida kahe- ja kolmevahetusega tööd. Kuid nende osatähtsus üldhariduslike koolide arvus langes 16,4 protsendilt 1950/51. õppeaastal 13,7 protsendini 1955/56. õppeaastal.

Haiglate ja polikliinikute ehituse alal riiklike summade arvel anti Nõukogude Eestis aastail 1946—1955 ekspluatatsiooni 1,7 voodikohta iga tuhande elaniku kohta, Nõukogude Liidus keskmiselt aga 0,8 voodikohta.

Riiklike kapitaalmahutuste arvel ehitatud lasteaedades ja lastesõimedes kasvas Nõukogude Eestis aastail 1946—1955 kohtade arv iga tuhande elaniku kohta ligemale 3 koha võrra, Nõukogude Liidus keskmiselt aga 2,5 koha võrra.

Käesolev seitseaastak kujuneb Nõukogude Eestis eriti hoogsaks ehitustegevuse perioodiks.

Uute tööstusettevõtete rajamisel ning tegutsevate tööstusettevõtete rekonstrueerimisel ja laiendamisel peatusime juba lähemalt tööstuse üldosas. Jääb veel lisada, et umbes 42 protsenti tööstusesse paigutatud kapitaalmahutustest suunatakse 25 tähtsama objekti (kaevandused, karjäärid, keemiatehased, ehitusmaterjalide tehased, briketitehased, Kreenholmi Manufaktuur, kalasadam jne.) väljaehitamiseks või nende rajamise alustamiseks.

Riiklike kapitaalmahutuste osatähtsus põllumajanduses langeb, sest kolhooside sissetulekute suurenemine põllunduse ja loomakasvatuse kaubatoodangu kasvu tulemusena võimaldab neil teha suuri kapitaalmahutusi oma ressurssidest.

Eelseisvail aastail lõpetatakse kolhooside ja sovhooside elektrifitseerimistööd ja suurendatakse tunduvalt elektrienergia kasutamist põllumajanduslikus tootmises.

Võrreldes möödunud seitsme aastaga (1952—1958), suunatakse kaubanduse, transpordi ja side alale riiklikke kapitaalmahutusi käesoleva seitseaastaku (1959—1965) jooksul umbes 3,1 korda rohkem.

Kaubandusvõrk rikastub ligemale 380 uue kauplusega, 350 uue ühiskondliku toitlustamise ettevõttega, uute baaside, ladude ja juurviljahoidlatega.

Transpordi alal suureneb autobusside ja sõidutaksode arv. Ehitatakse uusi teid ning remonditakse vanu.

Side alal teostatakse suuri kapitaalmahutusi raadio- ja kaugnägemise tehnika täiustamiseks. Seitseaastaku lõpul organiseeritakse värviline kaugnägemine. Tallinnas, Pärnus ja Narvas ehitatakse ja laiendatakse automaattelefonikeskjaamu.

Elamuehituse alal kindlustatakse 1965. aastaks iga linnaelaniku kohta 8,5 m² suurune elamispind, kusjuures likvideeritakse barakid ja vabastatakse elanikest elamuteks mittemääratud hooned.

Kommunaalmajanduses osutatakse erilist tähelepanu linnade gasifitseerimisele ja termofitseerimisele. Suuri kapitaalmahutusi teostatakse samuti kanalisatsioonitööde ja veevarustuse alal. Tallinnas laiendatakse trammiliini ja ehitatakse ligemale 16 km pikkune trollibussiliin.

Hariduse, kultuuri ja tervishoiu alal suureneb seitseaastaku jooksul näiteks õpilaskohtade arv üldhariduslikes koolides ligemale 45 000 võrra, kohtade arv lasteaedades ja -sõimedes ligemale 10 000 võrra, voodikohtade arv haiglates ja polikliinikutes umbes 2200 võrra ja kohtade arv kinodes peaaegu 1800 võrra.

Kõigi nende suurte ülesannete täitmise otsustavaks eeltingimuseks on ehitustegevuse edasine industrialiseerimine, tööjõumahukate protsesside kompleksne mehhaniseerimine, eesrindlike kogemuste laialdane levitamine ja neil alustel tööviljakuse otsustav tõstmine ehitus- ja montaažtöödel.

KAUBANDUS

Kõigi tarbimisesemeid tootvate tööstusharude edasiarendamine, põllumajanduse grandioossed edusammud, töötajate sissetulekute tõus ning nende materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste kasv on põhjustanud nõukogude kaubanduse ulatuslikku arenemist, jaekäibe suurenemist, kaubandusvõrgu laienemist ning kaupade müügi uute vormide ja meetodite juurutamist.

Nõukogude kaubandus teenib rahva huvisid ja vajadusi, ta peab soodustama sotsialistliku tootmise arenemist ja tugevdamist ning seostama seda elanikkonna tarbimisega.

Nõukogude kaubandus toimub kolme kanali — riikliku, kooperatiiv- ja kolhoosikaubanduse kaudu.

Riikliku ja kooperatiivvõrgu kaupluste ja kioskite, kaubaladude ja -baaside ning kolhoositurgude kaudu suunatakse elanikkonnani tööstuses ja põllumajanduses toodetavad tarbimisesemed.

Nõukogude kaubandus on eluliselt tähtsaks lüliks riikliku tööstuse ja kolhoosi põllumajanduse vahel.

Meil tegeldakse pidevalt nõukogude kaubanduse ulatusliku edasiarendamise küsimustega. See väljendub kaubandusvõrku suunatavate kaubakoguste pidevas kasvus, hindade süstemaatilises alandamises ja kaubandusettevõtete võrgu laiendamises.

Partei ja valitsus on seadnud ülesande, et lähematel aastatel oleks meie maal tööstus- ja toidukaupu niisuguses koguses, mis kindlustaks täielikult rahva vajadused. Selle ülesande lahendamisel langeb silmapaistev osa nõukogude kaubandusele.

Nõukogude võimu taaskehtestamisega Eestis 1940. aastal avanesid rahvamajandusele, sealhulgas ka kaubandusele, laialdased arenemisvõimalused.

Kaubandusettevõtete natsionaliseerimine algas 23. septembril 1940 ja viidi läbi NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu määruse

põhjal. Maaelanike varustamiseks reorganiseeriti kooperatiivkaubandus. Kooperatiivkaubanduse keskuseks sai Vabariiklik Tarbijate Kooperatiivide Liit.

Fašistliku Saksamaa kallaletung Nõukogude Liidule ja fašistlik okupatsioon hävitasid kaubandusvõrgu ümberkorraldamise edukad tulemused.

Pärast sõda algas meie maal taas rahulik sotsialistlik ülesehitustöö. Hakati taastama ka kaubandusorganisatsioonide materiaalset ja tehnilist baasi. 1. novembriks 1944 viidi töökorda riiklikus sektoris 798 ja erasektoris 137 kauplust. 1945. ja 1946. aasta olid Eesti NSV-s pingelise töö aastateks kaubandusvõrgu organiseerimise ja korrastamise alal. Asuti riikliku ja kooperatiivse kaubandusvõrgu täielikule taastamisele ja edasiarendamisele.

1946. a. alguseks organiseeriti elanikkonna teenindamiseks põhiliselt vajalik kaubandusvõrk, mis koosnes rohkem kui 2000 kaubandusettevõttest. 1946. a. lõpuks ulatus kaubandusettevõtete arv juba üle 2600. Järgmistel aastatel jätkus kaubandusvõrgu laiendamine ja koos sellega suurenes pidevalt kaubakäive, paranes elanikkonna varustamine, tõusis teenindamiskultuur.

Riikliku ja kooperatiivkaubanduse (kaasa arvatud ühiskondlik toitlustamine) jaekäibe arengut iseloomustavad järgmised andmed (võrreldavates hindades).

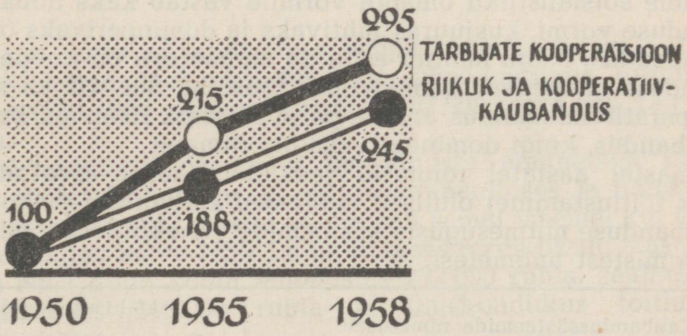

Riikliku ja kooperatiivkaubanduse jaekäibe areng (protsentides, võrreldes 1950. aastaga).

Riikliku ja kooperatiivkaubanduse jaekäibe maht suurenes 1958. aastal 1950. aastaga võrreldes rohkem kui kahekordseks (võrreldavates hindades). Maarajoonides tegutsevate tarbijate kooperatiivide jaekäive suurenes samal perioodil 2,9-kordseks. Seega ületas tarbijate kooperatiivide käibe kasvutempo riikliku kaubanduse käibe kasvutempo.

Riikliku ja kooperatiivkaubanduse jaekäive, kaasa arvatud ühiskondlik toitlustamine ja komisjonikaubandus

(miljonites rublades vastavate aastate hindades)

Aastad	Kogu jaekäive	Sealhulgas	
		riiklik kaubandus	kooperatiiv-kaubandus
1946. a.	2328,5	1538,9	789,6
1950. a.	2823,8	1824,2	999,6
1955. a.	4064,3	2565,5	1498,8
1957. a.	4995,6	3208,7	1786,9
1958. a.	5371,9	3448,0	1923,9

Olulised muutused toimusid riikliku ja kooperatiivkaubanduse vahekorras. Nende kaubandusvormide suhete muutuste üle võib otsustada alljärgneva tabeli andmetel.

(protsentides üldise jaekäibe mahust)

	1946. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.
Riiklik kaubandus	66,1	64,6	63,1	64,2
Kooperatiivkaubandus	33,9	35,4	36,9	35,8
Kokku	100	100	100	100

Kahele sotsialistliku omandi vormile vastab kaks nõukogude kaubanduse vormi, kusjuures juhtivaks ja domineerivaks on riiklik kaubandus. Nagu nähtub esitatud andmetest, on kooperatiivkaubanduse osatähtsus kaubakäibes tõusnud. See vihjab sellele, et kooperatiivkaubandus arenes palju kiirema tempoga kui riiklik kaubandus, kuigi domineerivaks on viimane.

Viimastel aastatel toimusid jaekäibes (kaasa arvatud ühiskondlik toitlustamine) olulised muutused ka riikliku ja kooperatiivkaubanduse mitmesuguste süsteemide vahekordades, mis nähtub järgmistest andmetest.

Kaubandussüsteemide nimetused	Osatähtsus jaekäibes		
	1950. a.	1955. a.	1958. a.
1. Kaubandusministeeriumi kaubandusorganisatsioonid	51,5	49,9	48,3
2. Tööliste varustamise osakonnad (TVO)	4,7	8,5	11,4
3. Ministeeriumide spetsialiseeritud jaevõrk	6,2	2,9	3,0
4. Muu riikliku kaubanduse võrk	2,2	1,8	1,5
Kokku riiklik kaubandus	64,6	63,1	64,2
5. ETKVL	31,2	34,7	35,3
6. Muu kooperatiivkaubandus	4,2	2,2	0,5
Kokku kooperatiivkaubandus	35,4	36,9	35,8
Sealhulgas komisjonikaubandus	—	3,7	2,6
Kokku	100	100	100

Uleminek uutesse, arenenud nõukogude kaubanduse tingimustesse ja tööstuslike ministeeriumide kaubandusvõrgu üleandmine 1954. aastal Eesti NSV Kaubandusministeeriumi alluvusse ning teised organisatsioonilised ja tehnilised abinõud avaldasid mõju üksikute kaubandussüsteemide osatähtsusele jaekäibes.

Vaatamata Kaubandusministeeriumi organisatsioonide osatähtsuse teatavale langemisele üldises kaubakäibe mahus, püsivad need siiski kogu jaekäibes juhtival kohal (48,3 protsenti 1958. aastal 51,5 protsendi vastu 1950. aastal).

Igale kaubandustöötajale aastas langev keskmine käive jaekaubanduses ja ühiskondlikus toitlustamises on peamiste kaubandusorganisatsioonide lõikes järgmine.

(tuh. rublades)

	Jaekaubanduses	Ühiskondlikus toitlustamises	Keskmiselt jaekaubanduses ja ühiskondlikus toitlustamises
1956. a.	282	79	211
1957. a.	314	79	232
1958. a.	321	77	238
1958. a. (protsentides 1957. aastaga võrreldes)	102,2	97,5	102,6

Nagu esitatud andmetest selgub, suurenes igale töötajale langev käive jaekaubanduses ja ühiskondlikus toitlustamises 1958. aastal 1956. aastaga võrreldes 27 000 rubla ehk 13 protsendi võrra.

Võrreldes neid andmeid üleliiduliste andmetega näeme, et igale töötajale langev käive jaekaubanduses ja ühiskondlikus toitlustamises 1957. aastal oli üldiselt samal tasemel kui igale töötajale langev käive NSV Liidu ulatuses tervikuikult. Vastav käive kogu NSV Liidu kohta moodustas 232 000 rubla, sealhulgas jaekaubanduses 319 000 rubla ja ühiskondlikus toitlustamises 69 000 rubla.

Läti NSV-s igale töötajale langev käive moodustas 270 000 rubla, jaekaubanduses 360 000 rubla ja ühiskondlikus toitlustamises 77 000 rubla.

Leedu NSV-s igale töötajale langev käive moodustas vastavalt 239 000, 311 000 ja 90 000 rubla.

Käive iga elaniku kohta on meie vabariigis tunduvalt kõrgem NSV Liidu ja teiste vennasvabariikide keskmisest tasemest.

Igale elanikule langev käive on linnades tunduvalt suurem kui keskmiselt vabariigi kohta. Nii näiteks moodustas see Tallinnas 6200 rubla, Moskvas 9200 rubla, Leningradis 6200 rubla, Riias 5900 rubla, Vilniuses 5300 rubla.

Jaekäibeplaani täitsid kaubandusorganisatsioonid järgmiselt.

(protsentides)

	1950. a.	1951. a.	1955. a.	1958. a.
Kaubandusvõrgu käive	96,2	100,7	100,6	104,6
Ühiskondliku toitlustamise käive . .	99,8	105,4	101,4	103,2
Kogu käive	96,8	101,4	100,7	104,5

Toidu- ja tööstuskaupade vahelise käibe suhte muutusi iseloomustavad järgmised andmed.

Toidu- ja tööstuskaupade osatähtsus käibes, kaasa arvatud ühiskondlik toitlustamine

(protsentides)

Aastad	Kogu käive	Toidukaubad	Tööstuskaubad
1946	100	70,1	29,9
1950	100	51,7	48,3
1955	100	53,8	46,2
1957	100	53,1	46,9
1958	100	53,4	46,6

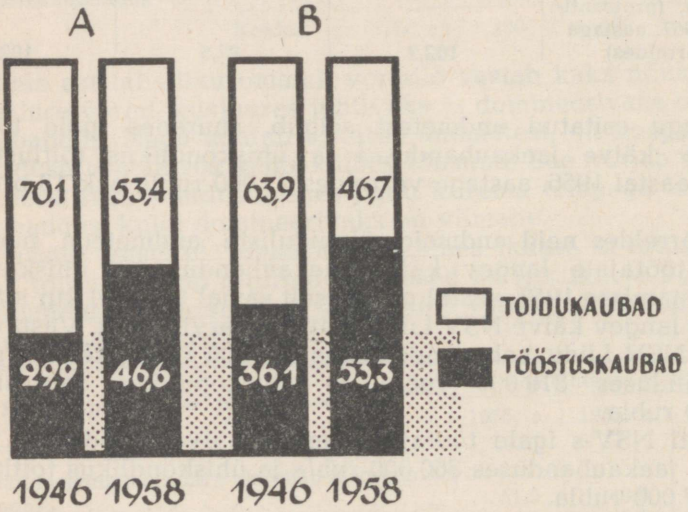

Toidu- ja tööstuskaupade omavaheline suhe riikliku ja kooperatiivkaubanduse üldkäibes (protsentides).

A. Kaasa arvatud ühiskondlik toitlustamine.

B. Jaekäibes.

Kauba struktuuri osas on iseloomustav, et tööstuskaupade käive kasvas palju kiirema tempoga kui toidukaupade käive. Kui näiteks toidukaupade käibe osatähtsus kogu riiklikus ja koopera-

tiivkaubanduses moodustas 1946. aastal 70 protsenti, tööstuskaupadele langes aga 30 protsenti, siis 1958. aastal moodustasid vastavad arvud 53 ja 47 protsenti.

Koos käibe kasvuga muutuvad ka üksikute kaupade (nii toidu- kui ka tööstuskaupade) vahelised suhted käibes.

Nende muutuste olemus seisab selles, et töötajate materiaalse ja kultuurilise taseme tõusu tulemusena on nõudmine mitmesuguste kultuurikaupade järele (jalgrattad, mootorrattad, autod, raadiod, televiisorid, eriti aga naiste kodust tööd kergendavad majapidamiskaubad — tolmuimejad, pesemismasinad, külmutuskapid jt.) järsult tõusnud, samal ajal kui nõudmine lihtsamate tarbeesemete järele on langenud.

Viimastel aastatel on riikliku ja kooperatiivkaubanduse jaekäibes suurenenud tähtsamate toidu- ja tööstuskaupade müügi osatähtsus.

Toidukaupade käibes suurenes või osatähtsus (ilma komisjonikaubanduseta) 1,6 protsendilt 1950. aastal 3,5 protsendini 1958. aastal, suhkru osatähtsus vastavalt 3,2 protsendilt 4,1 protsendini, samuti rea teiste kaupade osatähtsus. Kartuli osatähtsus väheneb kogu müügist 0,4 protsendilt 1950. aastal 0,2 protsendini 1958. aastal.

Asjaolu, et nõudmine tähtsamate toidukaupade järele kasvas kiiremini kui käive terviklikult, annab tunnistust sellest, et mitte üksnes maht, vaid ka toiduainete kvaliteet viimastel aastatel on tõusnud.

Esmajoones on kasvanud elanikkonna nõudmine niisuguste tähtsate toidukaupade järele, nagu lihakaubad, või, kalakaubad, suhkur, makaronitooted.

Alates 1956. aastast suurenes vabariigis tunduvalt piima ja piimasaaduste müük. Kuni 1956. aastani kandis piima ja täispiimasaaduste müük riiklikus kaubanduses hooajalist iseloomu. See olukord oli tingitud eelkõige piimakombinaatide madalast tootmisvõimsusest. Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Liha- ja Piimatööstuse Valitsuse abinõud uute piimakombinaatide käikulaskmisel ja olemasolevate laiendamisel võimaldasid neid puudusi likvideerida. Tallinnas on asutud juba uue piimakombinaadi ehitamisele, mis antakse ekspluatatsiooni 1960. aastal. Piimakombinaatide laiendamise tulemusena tõuseb ka nende tootmisvõimsus.

Massilise nõudmise tõttu suurenes 1958. aastal 1950. aastaga võrreldes niisuguste tööstuskaupade, nagu õmblustooted, trikootooted, siidkangad, mööbel jt., osatähtsus üldises tööstuskaupade käibes.

Nii suurenes õmblus- ja karusnahatoodete osatähtsus tööstuskaupade käibes 5,9 protsendilt 1950. aastal 10,1 protsendini 1958. aastal, trikootoodete osatähtsus vastavalt 2,5 protsendilt 3 protsendini, siidkangastel 2 protsendilt 2,2 protsendini, mööblil 0,9 protsendilt 2,5 protsendini.

Ühe või teise kauba osatähtsuse kasv jaekäibes näitab, et selle kauba müük on suurenenud palju kiiremini kui kogu käibe kasvutempo terviklikult.

Üksikute toidu- ja tööstuskaupade jaemüügi struktuur (ilma komisjonikaubanduseta) võrreldavates hindades

(protsentides)

	1950. a.	1955. a.	1958. a.
Liha ja linnud	100	137	555
Vorstitooted	100	149	307
Või	100	282	671
Piim ja piimasaadused	100	125	457
Kanamunad	100	135	200
Suhkur	100	185	315
Villased kangad	100	85	131
Siidkangad	100	207	238
Õmblustooted	100	250	360
Nahkjalatsid	100	146	212
Mööbel	100	351	699

Kultuuri- ja majapidamiskaupade müük ületas tunduvalt 1950. a. taseme.

Esitatud andmed annavad tunnistust sellest, et ka tähtsamate toidu- ja tööstuskaupade tarbimise tase ületas tunduvalt 1950. a. taseme. Realiseerimistempo kasv annab tunnistust nende kaupade tootmise pidevast tõusust.

1958. aastal kinnitati plaaniliseks kaubakäibeks 4855 miljonit rubla. 1965. a. kaubakäibeks on plaanitud 8000 miljonit rubla, mis ületab 1958. aastaks ette nähtud plaani 65 protsendi võrra.

Seoses maaelanikkonna rahaliste sissetulekute kiire kasvuga areneb kaubakäive maal samuti palju kiiremini.

Siinjuures tuleb silmas pidada, et üleminekuga reas tööstusharudes lühendatud tööpäevale ja reguleeritud töötasule suureneb töötasufond, mille tulemusena suureneb ka kaubakäive.

Kaubakäibe kasv on ette nähtud nii tööstus- kui ka toidukaupade müügi arvel. Sealjuures on silmas peetud, et tööstuskaupade müük suureneb tunduvalt ulatuslikumalt kui toidukaupade müük.

Kõige rohkem on ette näha järgmiste kaupade müügi kasvu:

a) tööstuskaupade osas: villased, puuvillased ja siidkangad, nahkjalatsid, mööbel, televiisorid, raadiovastuvõtjad, õmblusmasinad, külmutuskapid, iga liiki ehitusmaterjalid ning teised majapidamis- ja kultuurikaubad;

b) toidukaupade osas: liha- ja vorstitooted, täispiimast tooted, köögiviljad, puuviljad ja suhkur.

Suurt tähelepanu pööratakse lastekaupade tootmise laiendamisele ja kvaliteedi parandamisele.

Individuaalehitajate ja kolhooside majapidamishoonete ehitusvajaduste kindlustamiseks on ette nähtud laialdaselt arendada kaubandust ehitusmaterjalidega.

Toidu- ja tööstuskaupade, samuti koduse majapidamisesemete tootmise suurenemine tagatakse nii loodusliku tooraine varumise suurendamise kui ka kunstlike ja sünteetiliste materjalide ümbertöötamise suurendamise arvel.

Rahvatarbekaupade tootmise ettenähtud kasvutempo võimaldab 1965. aasta lõpuks läheneda nii toodangu üldmahult kui ka iga elaniku kohta tuleva toodangu hulgalt Ameerika Ühendriikidele.

*

Kooperatiivkaubandusele langes 1958. aastal 35,8 protsenti kogu jaekäibest, kusjuures selle osatähtsus käibes 1946. aastaga võrreldes tõusis 1,9 protsendi võrra.

Tarbijate kooperatiiv on suurimaks majanduslikuks ja ühiskondlikuks massiorganisatsiooniks, kuhu kuulus 1. jaanuaril 1959. aastal 200 845 liiget (1. jaanuaril 1958. aastal oli 176 034 liiget), kes olid koondunud 70 tarbijate ühistusse. Tarbijate kooperatiivil oli 1. jaanuaril 1959. aastal 1573 kauplust ja kioskit ning 231 ühiskondliku toitlustamise ettevõtet.

1958. aastal kasvas tarbijate kooperatiivi jaekäive 1950. aastaga võrreldes 195 protsendi võrra (võrreldavates hindades), kusjuures 1958. aastal müüdi kooperatiivkaubanduse võrgus elanikkonnale kaupu kolm korda rohkem kui 1950. aastal. Eelmise aastaga võrreldes suurenes kooperatiivkaubanduse jaekäive 1958. aastal 7 protsendi võrra (võrreldavates hindades). Seega ületas tarbijate kooperatiivi kaubakäibe kasvutempo linnakaubanduse kasvutempo.

Suured muutused toimusid maa kaubakäibe struktuuris. Eriti intensiivselt on tõusnud väärtuslikumate tööstuskaupade müük.

Üksikute toidu- ja tööstuskaupade jaemüügi struktuur
(protsentides)

	1950. a.	1955. a.	1958. a.
Kala	100	196	234
Heeringad	100	474	775
Suhkur	100	196	431
Kondiitritooted	100	176	304
Siidkangad	100	209	210
Õmblustooted	100	281	424
Trikootooted	100	174	279
Nahk- ja kombineeritud jalatsid	100	153	198
Mööbel	100	384	790

Järsult suurenes ka kultuurikaupade, ehitusmaterjalide ja tootmiseks kasutatavate esemete müük.

Suurt osa kaubanduse parandamisel maal etendab nende vähemate asustatud punktide regulaarne varustamine kaupadega, kus tarbijate ühistuil ei ole alatist kaubandusvõrku. Tarbijate kooperatsioon peab nendes punktides organiseerima regulaarset kaubandust kindlaksmääratud plaani kohaselt liikuva kaubandusvõrgu kaudu.

Alates 1953. a. IV kvartalist (käive 2,3 miljonit rubla) rakendatakse uut kolhoosi-kooperatiivkaubanduse vormi — komisjonikaubandust. Kooperatsioon müüb kolhooside ja kolhoosnikute produktide ülejääke komisjoni alusel turuhindadega. See kaubandusvorm on kolhoosidele ja kolhoosnikutele soodne, hoiab kokku nende aega ja vahendeid ning on palju kasulikum kui tavaline kolhoosikaubandus.

Komisjonikaubanduse käive moodustas 1955. aastal 151,4 miljonit rubla, 1956. aastal 155 miljonit rubla, 1957. aastal 145,3 miljonit rubla ja 1958. aastal 141 miljonit rubla.

Kolhoosidelt ja kolhoosnikutelt komisjonile võetud tähtsamate põllumajandussaaduste jaemüük

Kaubarühma nimetus	1954. a.	1955. a.	1958. a.	1958. a., protsentides 1954. a. võrreldes
Kartul (tsentnerites)	18 048	38 677	42 297	234
Köögivili (tsentnerites) . . .	22 591	24 985	39 484	175
Liha ja linnud (tsentnerites) .	26 919	44 030	46 057	171
Piim ja piimasaadused (tsentnerites)	7 383	39 940	47 769	647
Või (tsentnerites)	509	1 474	349	69
Kanamunad (tuh. tk.)	5 844	6 821	10 597	181

Nagu esitatud andmetest nähtub, areneb komisjonikaubandus põllumajandussaaduste, eriti piima ja piimasaaduste müügi osas.

Kõige suurem osatähtsus üldises müügis on lihal. 1954. aastal moodustas liha müük kogu müügist 60 protsenti, 1958. aastal aga 50 protsenti, piima ja piimasaaduste müük vastavalt 2,2 ja 7 protsenti, või müük vastavalt 1,9 ja 0,6 protsenti. Tunduvalt vähenes aga marjade ja puuviljade müük. Kui puuviljade ja marjade müügi osatähtsus moodustas üldisest müügist 1954. aastal 9,9 protsenti, siis 1958. aastal ainult 4,3 protsenti.

Üksikute kaubarühmade osatähtsus komisjonikaubanduses oli 1958. aastal järgmine: liha ja linnud 57,1 protsenti, piim ja piimasaadused 6,6 protsenti, või 0,6 protsenti, kartul 3,8 protsenti, köögivili 8,6 protsenti, kanamunad 7,1 protsenti, puuvili ja marjad 4,3 protsenti, teraviljasaadused 5,2 protsenti ja muud kaubad 6,7 protsenti. Nagu toodud andmetest selgub, on kõige suurem

osatähtsus lihal, teiste produktide realiseerimisele on aga pööratud vähem tähelepanu.

1958. a. lõpuks oli komisjonikaubanduse võrgul 145 spetsialiseeritud ettevõtet, nende hulgas 73 kauplust. Edasist laiendamist vajab köögiviljakaupluste võrk.

Kaubakäibe edasiarendamine maal, kolhoositalurahva tööstuskaupadega (eriti majapidamisesemetega) varustamise põhjalik parandamine soodustab partei ja valitsuse poolt põllumajandusele antud ülesannete edukat täitmist.

*

Suure rahvamajandusliku tähtsusega on ühiskondliku toitlustamise igakülgne arendamine ja parandamine.

Aastail 1946—1958 riiklike ja kooperatiivsete ühiskondliku toitlustamise ettevõtete võrk ja käive pidevalt kasvasid, kuid jäid maha üldisest jaekäibe kasvust. See nähtub sellest, et ühiskondliku toitlustamise käibe osatähtsus üldises jaekäibes vähenes 16 protsendilt 1950. aastal 13 protsendile 1955. aastal ja 11 protsendile 1958. aastal.

Tunduvalt paranes ühiskondliku toitlustamise ettevõtete varustamine uusima tehnikaga — elektriaparaatidega, gaasipliitidega, külmutusseadmetega, mehhaniseeritud ja soojusseadmetega.

On muutunud omatoodangu ja ostukaupade vaheline suhe. Omatoodanguks loetakse tooteid, mis on valmistatud oma köögis või ühiskondliku toitlustamise ettevõtte juures asuvates abiettevõtetes. Ostukaupadeks on sellised kaubad, mida müüakse ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes ilma ümbertöötamata.

Et aga omatoodangu osatähtsus aastast aastasse suureneb, siis annab see tunnistust sellest, et ühiskondliku toitlustamise ettevõtted on hakanud järk-järgult vabanema neile mitteomastest jaekaubanduse funktsioonidest ostukaupadega. Seda iseloomustavad alljärgnevad andmed.

Ühiskondliku toitlustamise ettevõtete kaubakäibe struktuur toodangu liikide järgi

	(protsentides)			
	1950. a.	1955. a.	1957. a.	1958. a.
Lõunasöögid ja muu toodang . . .	25,6	39,0	35,6	37,5
Ostukaubad	74,4	61,0	64,4	62,5
Kokku	100	100	100	100

Nagu esitatud andmetest nähtub, omatoodang ühiskondliku toitlustamise käibes 1958. aastal eelmiste aastatega võrreldes suurenes, ostukaupade käive aga samaaegselt vähenes.

Kui omatoodang ühiskondliku toitlustamise käibes moodustas 1950. aastal 25,6 protsenti, siis 1958. aastal moodustas see 37,5 protsenti. Ostukaubad moodustasid vastavalt 74,4 ja 62,5 protsenti.

Kui omatoodang moodustas meie vabariigi ühiskondlikus toitlustamises 1957. aastal 35,6 protsenti ja ostukaubad 64,4 protsenti, siis kogu NSV Liidu ulatuses moodustasid need vastavalt 39,2 ja 60,8 protsenti, Läti NSV-s 41,7 ja 58,3 protsenti ning Leedu NSV-s 29 ja 71 protsenti.

Aastail 1950—1958 suurenes toodangu väljalase roogade osas 59 protsendi võrra.

Ühiskondliku toitlustamise ettevõtete toodangu väljalase

	(miljonites roogades)			
	1950. a.	1955. a.	1956. a.	1958. a.
Üldse	43,5	56,5	58,5	69,1
Sealhulgas:				
linnades ja linna tüüpi asulates	40,0	52,6	54,5	65,0
maal	3,5	3,9	4,0	4,1
Protsentides 1950. a. võrreldes				
Üldse	100	129,9	134,5	158,9
Sealhulgas:				
linnades ja linna tüüpi asulates	100	128,6	133,3	158,9
maal	100	111,4	114,3	117,1

Ülesande edukas täitmine roogade väljalaske suurendamise alal oleneb eelkõige toidu kvaliteedi ja sortimendi parandamisest, teenindamiskultuuri tõstmisest ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtete võrgu laiendamisest.

Eesti NSV Kaubandusministeeriumi ja TVO-de ühiskondliku toitlustamise ettevõtete toodangu struktuur 1957. ja 1958. aastal

	Esimesed road	Teised road	Sealhulgas				Kolmandad road	Külmad road	Kokku
			liha-road	kala-road	köögivil-jaroad	muud road			
Road (miljonites) 1957. a.	8,2	21,5	15,2	1,0	1,8	3,5	6,4	14,3	50,4
1958. a.	8,9	23,4	16,6	0,8	1,8	4,2	7,2	13,9	53,4
Protsentides üldisest roogade arvust 1957. a.	16,3	42,6	70,7	4,6	8,4	16,3	12,7	28,4	100
1958. a.	16,7	43,8	70,9	3,4	7,6	18,1	13,4	26,1	100

Nagu toodud andmetest selgub, moodustas lõunatoodangu koostis roaliikide lõikes 1957. aastal protsentides nende kogu-

summast: esimesed road 16,3 protsenti, teised road 42,6 protsenti, kolmandad road 12,7 protsenti ja külmad road 28,4 protsenti.

NSV Liidus moodustas samal perioodil peamine lõunatoodangu struktuur roaliikide järgi protsentides nende kogusummast: esimesed road 21,3 protsenti, teised road 48,9 protsenti, kolmandad road 13 protsenti ja külmad road 16,8 protsenti, Läti NSV-s vastavalt 20, 45,3, 13,2 ja 21,5 protsenti ning Leedu NSV-s 17,9, 41,2, 11,7 ja 29,2 protsenti.

Kui teiste roogade struktuuris kasutatud tooraine liikide järgi on meie vabariigis kõige suurem osatähtsus liharoogadel (70,7%), siis liharoad moodustavad teistest roogadest kogu NSV Liidu ulatuses 51,1 protsenti, Läti NSV-s 63 ja Leedu NSV-s 62,1 protsenti.

Väga vähe lastakse välja köögivilja- ning eriti just kalaroogasid.

Ühiskondliku toitlustamise käive moodustas 1946. aastal kogu riikliku ja kooperatiivkaubanduse käibest umbes 17 protsenti, kuid viimastel aastatel langes järsult ja, nagu nähtub allpool esitatud andmetest, moodustas 1958. aastal 11 protsenti.

Ühiskondliku toitlustamise käibe osatähtsus üldise kaubakäibe mahus
(protsentides)

1946. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.
17	16	13	11

Ühiskondliku toitlustamise võrgu areng jääb veel maha elanikkonna tarvidustest. Sööklate trustid ja kaubastud alahindavad ühiskondliku toitlustamise põhitüüpi ettevõtteid ja üleliia innustatult avavad kõikvõimalikke puhveteid ja kioskeid, millede käibes on omatoodangul äärmiselt väike tähtsus.

Suure tähtsusega on laste toitlustamise parandamine koolides.

Koolisööklate ja puhvetite arv

	1. jaan. 1957. a.	1. jaan. 1959. a.
Koolisööklate arv	52	55
Nendes istekohti	3955	4421
Koolipuhvetite arv	73	66

Ühiskondliku toitlustamise käivet on ette nähtud suurendada 1965. aastal kuni 700 miljoni rublani 552 miljoni rubla vastu 1958. aastal, s. o. 27 protsendi võrra. Ühiskondliku toitlustamise ettevõtete toodangu väljalase peab suurenema rohkem kui 2-kordseks.

Laialdaselt levib lõunate väljastamine kojuviimiseks. Ühiskondliku toitlustamisega kindlustatakse enamik töölistest, teenistujatest ja õppijatest. On püstitatud ülesanne tunduvalt laiendada ühiskondliku toitlustamise süsteemi, parandada selle tööd ja alan-

dada ühiskondliku toitlustamise ettevõtete toodangu hindu, mis mõjub soodsalt eelkõige töölisperekondade büdžetile ja kergendab naiste tööd.

*

Kaubanduse järsu tõusu tähtsaimaks tingimuseks on kaubandusvõrgu laiendamine.

Võrreldes kaubandusvõrgu arvulisi andmeid käesoleval ajal kodanliku Eesti kaubandusvõrgu andmetega, võime konstateerida, et kaubandusvõrk on vähenenud.

Kaubandusvõrgu arvuline vähenemine tähendab eelkõige nõrgale materiaalsele ja tehnilisele baasile toetuva liigse kaubandusvõrgu likvideerimist.

1939/40. aastal oli veel suur osatähtsus erakaubandusel. 13 630 kaubandusettevõttest kuulusid 13 000 ettevõtet ehk 95 protsenti eraettevõtjatele. Erakauplused kujutasid endast väikese käibega pisikesi poekesi.

Maakaubandus oli kodanlikus Eestis nii oma tähtsuse ning materiaalse ja tehnilise baasi kui ka kaupade valiku poolest vaeslapse osas. Valdav enamik maa kaubandusvõrgust koosnes segasortimendiga väikestest kauplustest. Maa kaubandusvõrgu osatähtsuse kasv annab tunnistust selle puuduse likvideerimisest. Praegu on maal olemas universaal- ja spetsialiseeritud kauplused, mis oma sisustuselt, kaupade sortimendilt ja teenindamise tasemelt ei jää maha paljudest linnakauplustest.

Endine ülearu paisutatud ja ebaotstarbekohaselt paiknenud kaubandusvõrk on asendunud arvuliselt rahvamajanduslike huvidega kooskõlastatud ja ratsionaalselt paigutatud võrguga.

Selleks on igakülgselt tugevdatud riiklikku ja kooperatiivset kaubandusvõrku ja likvideeritud tarbijate paremat teenindamist takistavad viletsates ja kitsastes ruumides asunud kaubandusettevõtted. Alles on jäänud ainult suuremad kauplused, tarbijaid kultuurselt teenindada võimaldavad parema materiaalse ja tehnilise baasiga kaubandusettevõtted. Selline nähe annab tunnistust kaubandusvõrgu ratsionaliseerimisest — kaubandusvõrgus kapitalismile omase alakoormatuse likvideerimisest, letitöötajate tööviljakuse tõusust, kaubandusaparaadi maksumuse ja käibekulude vähenemisest. Kaubandusvõrgu ümberkujundamist selles suunas alustati juba Nõukogude Eesti esimestel aastatel.

Kaubakäive on viimastel aastatel arenenud kiiremini, kui on laienenud kaubandusvõrk.

Kui riikliku ja kooperatiivkaubanduse jaekäive ületas 1958. aastal 1950. a. käibe 145 protsendi võrra (võrreldavates hindades), siis jaekaubandusettevõtete arv kasvas 1. jaanuariks 1959 ainult 27 protsendi võrra ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtete võrk ainult 21 protsendi võrra. Seega leiab aset kaubandusvõrgu arengu mahajäämine kaubakäibe kasvust, mis on põhjustanud kaupluste, sööklate ja einelaudade ülekoormatust.

Jaekaubanduse ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtete võrgu kasvu iseloomustavad järgmised andmed.

Ettevõtte nimetus	1. jaan. 1951. a.	1. jaan. 1959. a.	Võrgu juurdekasv	Sealhulgas	
				linnades	maal
Jaevõrk					
Kauplused	2119	2805	686	323	363
Kioskid	593	632	39	8	31
Kokku	2712	3437	725	331	394
Ühiskondliku toitlustamise võrk					
Sööklad ja restoranid	253	329	76	74	2
Einelauad ja puhvetid	415	478	63	88	—25
Kokku	668	807	139	162	—23

Arvuliselt suurenes jaekaubandusvõrk 1. jaanuariks 1959 1. jaanuari 1951. aastaga võrreldes 725 ühiku ehk 27 protsendi võrra ja ühiskondliku toitlustamise võrk vastavalt 139 ühiku ehk 21 protsendi võrra.

Esitatud andmetest nähtub, et jaekaubandusvõrk on kasvanud peamiselt kaupluste avamise, ühiskondliku toitlustamise võrk aga sööklate ja restoranide avamise arvel.

Riikliku ja kooperatiivkaubanduse võrk kasvas kõige kiirema tempoga 1957. aastal, tarbijate kooperatsiooni jaevõrgu eriti kiire areng oli seotud komisjonikaubanduse arenguga.

Riikliku ja kooperatiivkaubanduse ettevõtete võrk ettevõtete tüüpide järgi
(aasta lõpuks)

	1946. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.
I. Jaekaubanduse ettevõtteid kokku	2059	2712	3355	3437
Nendest:				
kauplused	1738	2119	2627	2805
kioskid	321	593	728	632
II. Ühiskondliku toitlustamise ettevõtteid kokku	554	668	762	807
Nendest:				
sööklad ja restoranid	463	253	333	329
einelauad ja puhvetid	91	415	429	478

Nagu kaubandusvõrgu dünaamikast nähtub, suurenes jaevõrk arvuliselt 1. jaanuariks 1959, võrreldes 1. jaanuariga 1947, 67 protsendi võrra, sealhulgas kaupluste osas 61 protsendi ja kioskite osas 97 protsendi võrra. Ühiskondliku toitlustamise võrk suurenes vastavalt 46 protsendi võrra.

Maal ja linnades asuvatest jaekaubandusettevõtetest seisuga 1. jaanuar 1959 asus linnades 63 protsenti ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtetest 88 — protsenti.

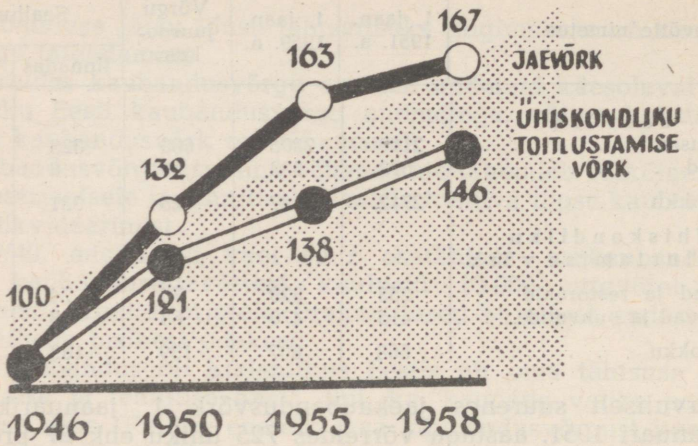

Riikliku ja kooperatiivkaubanduse jaevõrgu ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtete dünaamika (protsentides, võrreldes 1946. aastaga).

Kaubandusvõrk elanike arvu suhtes

	1940. a.	1955. a.	1956. a.	1958. a.
I. Jaekaubanduse ettevõtted				
Elanike arv iga jaekaubanduse ettevõtte kohta	351	340	348	344
Jaekaubanduse ettevõtete arv 10 000 elaniku kohta	29	29	29	29
II. Ühiskondliku toitlustamise ettevõtted				
Elanike arv iga jaekaubanduse ettevõtte kohta	2063	1496	1386	1465
Ühiskondliku toitlustamise ettevõtete arv 10 000 elaniku kohta	5	7	7	7

Jaekaubanduse ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtete võrgu tihedus ületas 1955. a. andmetel tunduvalt NSV Liidu ja teiste vennasvabariikide võrgu keskmise tiheduse. Kui iga 10 000 elaniku kohta tuleb meie vabariigis 29 jaekaubanduse ettevõtet, siis kogu NSV Liidus tuleb iga 10 000 inimese kohta 25, Läti NSV-s 27 ja Leedu NSV-s 21 kaubandusettevõtet.

Samasugune on olukord ka ühiskondliku toitlustamise ettevõtete osas. Iga 10 000 elaniku kohta tuleb meil 7 ühiskondliku

Automaatsöökla Tallinnas Suur-Karja tänaval.

toitlustamise ettevõtet, kogu NSV Liidu osas 6, Läti NSV-s 6 ja Leedu NSV-s 5 ettevõtet.

Iga jaekaubanduse ettevõtte kohta tuleb meie vabariigis 340 inimest, kogu NSV Liidus 405, Läti NSV-s 368 ja Leedu NSV-s 475 inimest.

Iga ühiskondliku toitlustamise ettevõtte kohta tuleb meie vabariigis 1496 inimest, kogu NSV Liidus 1672, Läti NSV-s 1660 ja Leedu NSV-s 2040 inimest.

1000 km² territooriumi kohta tuleb meie vabariigis 74 jaekaubanduse ettevõtet, kogu NSV Liidu ulatuses 22, Läti NSV-s 87 ja Leedu NSV-s 86 ettevõtet.

Ühiskondlikus toitlustamises tuleb 1000 km² territooriumi kohta meie vabariigis 17 ettevõtet, kogu NSV Liidu ulatuses 5, Läti NSV-s 19 ja Leedu NSV-s 20 ettevõtet.

Võrgu tihedus on linnades tunduvalt suurem kui keskmiselt vabariigis. Nii näiteks Tallinnas tuleb 10 000 elaniku kohta keskmiselt 31 jaekaubanduse ettevõtet, Moskvas 17, Leningradis 16, Riias 29 ja Vilniuses 26 jaekaubanduse ettevõtet.

Ühiskondliku toitlustamise ettevõtteid 10 000 elaniku kohta tuleb Tallinnas 9, Moskvas 9, Leningradis 9, Riias 9 ja Vilniuses 12 ettevõtet.

Nagu esitatud andmetest nähtub, tuleb Tallinnas, Moskvas,

Leningradis ja Riias 10 000 elaniku kohta ühepalju ühiskondliku toitlustamise ettevõtteid.

Töökohtade arv ühe kaupluse kohta seisuga 1. jaanuar 1958 moodustas meie vabariigis keskmiselt 2,18 töökohta 1,77 töökoha vastu kogu NSV Liidus. Läti NSV-s oli samal perioodil keskmiselt 2,03 ja Leedu NSV-s 1,62 töökohta.

Istekohti tuli iga ühiskondliku toitlustamise ettevõtte kohta seisuga 1. jaanuar 1958 meie vabariigis 43,04, sööklates 63,66.

Kogu NSV Liidus tuleb iga ühiskondliku toitlustamise ettevõtte kohta 32 istekohta, sööklates 51,23, Läti NSV-s vastavalt 45,38 ja 60,94 ning Leedu NSV-s 33,26 ja 48,15 istekohta.

Seoses kaubakäibe kiire kasvuga suureneb igal aastal vajadus uute kaupluste ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtete täiendavaks avamiseks.

1959.—1965. aasta jooksul kavatsetakse ehitada ja ekspluatatsiooni anda ligikaudu 380 jaekaubanduse ettevõtet 1700 töökohaga.

Peamistest objektidest, mis nendel aastatel ekspluatatsiooni lastakse, võib nimetada Tallinna universaalkauplust, mille ehitamisele asuti 1957. aastal. Selle viiekorruselise hoone kolmele esimesele korrusele on ette nähtud 200 töökohaga ruumid töstuskaupade müügiks, neljandale korrusele restoran ja administratiivruumid, viiendal korrusel ja keldrikorrusel asuvad aga laod.

Peale selle on kavas ehitada 7 rajooni-universaalkauplust, igaüks 10—12 töökohaga. Samuti on ette nähtud avada 350 uut ühiskondliku toitlustamise ettevõtet üldise istekohtade arvuga 19 300 inimesele.

Uusi kartuli- ja köögiviljahoidlaid kavatsetakse ehitada 15 500 tonni kartulite ja köögivilja hoidmiseks, sealhulgas Eesti NSV Kaubandusministeeriumi liinis 8500 tonnile.

Pudu-, majapidamis-, tekstiil- ja kultuurikaupade ning õmblustoodete hulgikaubanduse vabariiklikud baasid ehitavad 1965. a. lõpuks endale samuti uued laod.

Narvas, Viljandis, Rakveres ja Kiviõlis antakse ekspluatatsiooni 4 uut kaubandusbaasi. On ette nähtud tunduvalt laiendada taimelavade ja triiphoonete rajamist, mille tulemusena paraneb ühiskondliku toitlustamise ettevõtete, haiglate ja lasteasutuste varustamine värskete köögiviljadega.

Uute ladude ja köögiviljahoidlate ehitamiseks on ette nähtud kapitaalmahutusi 300 miljoni rubla suuruses summas, sellest Eesti NSV Kaubandusministeeriumile 100 miljonit rubla ja ETKVL-ile 200 miljonit rubla.

Kaubandusvõrk laieneb uute elamuhoonete esimeste korruste ja linna äärerajoonides selleks otstarbeks spetsiaalselt ehitatavate majade arvel.

Et kaubandusettevõtteid kindlustada vajaliku kaubandusliku sisustusega, on ette nähtud 1959.—1965. aastal ehitada 170 külmutuskambrit külmatootlikkusega 1600 kuni 4000 kal/tundi.

Automatiseerimise juurutamiseks kaubanduses on ette nähtud ajavahemikul 1959—1965 tööle rakendada 700 mitmesugust kaubanduslikku automaati.

*

Üheks tähtsamaks kaubanduskultuuri tõstmise abinõuks, millele tuleb tingimata erilist tähelepanu osutada, on jaekaubandusvõrgu laialdane spetsialiseerimine.

Kodanliku Eesti tingimustes jaevõrgu spetsialiseerimist ei esinenud.

Kõige suurem osatähtsus kaubandusvõrgus oli toidukaupade kauplustel ja segakauplustel. Silmas pidades, et enamik toidukaupade kauplustest oli segakaubandusliku iseloomuga, võib öelda, et 30—35 protsenti kogu kaubandusvõrgust moodustas segakaubandusvõrk.

Toidukaupade jaevõrgu spetsialiseerimine kandis stiihilist iseloomu. Puudus terve rida elanike teenindamiseks vajalikke kauplusi-poekesi, näiteks köögiviljapoed. Tarbija võis saada köögivilju väikeses valikus toiduainete- ja lihapoodidest. Suurema valiku vajaduse puhul tuli minna turule.

Eriti väike oli piima ja piimatoodetega kauplevate poodide võrk. Elanikkond pidi oma vajadusi selles osas rahuldama turu kaudu või ostma neid toiduainetepoodidest, kus piima müük toimus sanitaarselt mitterahuldavates tingimustes.

Viimastel aastatel on meie vabariigis läbi viidud rida abinõusid, mis on suunatud kaubanduse spetsialiseerimise intensiivistamiseks ja tarbijatele parimate tingimuste loomiseks teatavast kaubarühmast kaupade valikul.

Kaupluste spetsialiseerimine peamiste riikliku kaubanduse kaubandusorganisatsioonide lõikes

(aasta lõpuks)

	1951. a.	1955. a.	1958. a.
I. Toidukaupade kauplusi kokku	465	487	602
Nendest spetsialiseeritud kauplusi	151	150	236
Spetsialiseeritud kaupluste osatähtsus protsentides kõikide toidukaupade kaupluste arvust	32	31	39
II. Tööstuskaupade kauplusi kokku	488	616	693
Nendest spetsialiseeritud kauplusi	360	497	576
Spetsialiseeritud kaupluste osatähtsus protsentides kõikide tööstuskaupade kaupluste arvust	74	81	83
III. Segakauplusi	42	86	39
IV. Kauplusi kokku	995	1189	1334
Spetsialiseeritud toidu- ja tööstuskaupade kaupluste osatähtsus protsentides kõikide kaupluste arvust	51	54	61

1. jaanuaril 1959 oli riikliku kaubanduse tähtsamates kaubandusorganisatsioonides spetsialiseeritud toidukaupade kaupluste arv 1. jaanuari 1952. aastaga võrreldes suurenenud 85 üksuse võrra, kusjuures spetsialiseerimata kaupluste arv oli suurenenud ainult 52 üksuse võrra.

Tööstuskaupade kaupluste arv kasvas samal perioodil 216 üksuse võrra, seega rohkem kui toidukaupade kaupluste arv. Samal ajal aga spetsialiseerimata kaupluste arv vähenes.

Spetsialiseeritud kaupluste osatähtsus kogu kaubandusvõrgus moodustas 1. jaanuaril 1959 61 protsenti, toidukaupade kaupluste osas 39 protsenti ja tööstuskaupade kaupluste osas 83 protsenti.

Spetsialiseeritud kaupluste osatähtsus kaubandusvõrgus seisuga 1. jaanuar 1952 moodustas kõikide kaupluste arvust vastavalt 51 protsenti, sealhulgas spetsialiseeritud toidukaupade kauplusi 32 protsenti ja spetsialiseeritud tööstuskaupade kauplusi 74 protsenti kõikide kaupluste arvust.

Üldiselt võib märkida, et tööstuskaupade kaupluste spetsialiseerimise tase on toidukaupade kauplustega võrreldes tunduvalt kõrgem ja ületab ka NSV Liidu keskmise spetsialiseerimise taseme.

Koos piimafondide suurenemisega on järsult kasvanud ka piima müüvate kaupluste võrk. Suur töö on ära tehtud piimakaupluste ja -osakondade spetsialiseerimise alal.

Kui 1953. aastal oli meie vabariigi riiklikus kaubandusvõrgus ainult 3 spetsialiseeritud piimakauplust ja 12 spetsialiseeritud piimaosakonda, siis 1. jaanuaril 1958 oli spetsialiseeritud kauplusi juba 19 ja spetsialiseeritud osakondi 33. Täiendavalt kavatsetakse spetsialiseerida ja vastavalt ümber sisustada veel rida kauplusi.

On avatud samuti kitsalt spetsialiseeritud tööstuskaupade kauplusi, kus müüakse ainult naistejalatseid, meestejalatseid, lastejalatseid, parfümeeriatooteid, sukki ja sokke, meeste peakatteid, meeste päevasärke, fotokaupu, niite ja nööpe, nahast galanteriikaupu, trikootooteid, naiste pesu, mänguasju, naiste pealisriideid, meeste pealisriideid, naiste kleite, naiste kübaraid jt.

Tallinnas kavatsetakse avada veel kitsalt spetsialiseeritud kauplusi muusikariistade, dieettoitlustamise produktide, toidukontsentraatide jt. kaupade müügiks.

Järelikult on koos jaekäibe kiire kasvuga laienenud ka spetsialiseeritud kaupluste võrk. See on üheks jaekäibe edasiarendamise ja tarbijate teenindamiskultuuri tõstmise tähtsamaks tingimuseks.

*

Vabariigi territooriumil oli seisuga 1. jaanuar 1959 organiseeritud 69 kolhoositurgu. Põllumajandussaaduste müüjateks on turgudel peamiselt kolhoosid ja kolhoosnikud. Müüki teostavad ka

individuaalmajapidajad, kuid nende osatähtsus üldises kolhoosi-kaubanduse käibes on tähtsusetu.

Suur osa saadustest ei suunata turule, vaid tarvitatakse ära kohapeal, kas nende väikese koguse või ajapuuduse tõttu, eriti põllumajanduslike hoogtööde perioodil, või turu kauguse pärast.

Reas kolhoosides on organiseeritud vastuvõtupunktid kolhoosnikutelt müügiks määratud põllumajandussaaduste vastuvõtuks, mis veetakse siis organiseeritult kolhoosi esindaja saatel turule või antakse müügiks komisjonikaubanduse kaudu.

Põllumajandussaaduste realiseerimine Tallinna, Tartu, Pärnu ja Narva kolhoositurgudel

Kaubad	1950. a.	1955. a.	1958. a.
Liha (tonnides)	5079	3205	1751
Piim (tuh. l)	7585	10 258	7722
Või (tonnides)	877	272	23
Kanamunad (tuh. tk.) . .	6169	9370	7955
Kartulid (tonnides) . .	9142	9575	6896
Köögivili (tonnides) . .	4319	9585	6270

Nagu toodud andmetest nähtub, suurenes 1950. aastaga võrreldes 1958. aastal põllumajandussaaduste juurdevedu kolhoositurule piima osas 2 protsendi, kanamunade osas 29 protsendi ja köögiviljade osas 45 protsendi võrra. Või juurdevedu aga tunduvalt vähenes. Kui näiteks 1950. aastal või juurdevedu moodustas 877 tonni, siis 1958. aastal realiseeriti kõigest 23 tonni, mis moodustas ainult 2,6 protsenti 1950. a. juurdeveost.

Samuti on tunduvalt vähenenud liha müük, moodustades 1958. aastal ainult 35 protsenti 1950. a. realiseerimisest, vaatamata lamba- ja vasikaliha realiseerimise suurenemisele. Eriti on aastast aastasse vähenenud sealiha müük. Kui 1950. aastal moodustas sealiha müük 2862 tonni, siis 1958. aastal realiseeriti ainult 646 tonni, mis moodustab ainult 23 protsenti 1950. a. realiseerimisest.

Põllumajandussaaduste müügi mahus linna kolhoositurgudel oli kõige suurem osatähtsus loomakasvatussaadustel, moodustades üldisest müügist 1958. aastal 45,6 protsenti 72,1 protsendi vastu 1950. aastal.

Taimekasvatussaaduste müük moodustas üldisest müügist vastavalt 47,7 ja 23,8 protsenti. Peale selle moodustas kariloomade müük üldmüügist 1958. aastal 6,7 protsenti 4,1 protsendi vastu 1950. aastal.

Põllumajandussaaduste müügis üksikute kaupade osatähtsusest moodustasid lihasaadused 1958. aastal 25,9 protsenti 44,2 protsendi vastu 1950. aastal, rõõskpiim vastavalt 10,7 protsenti 8,9 protsendi vastu, või 0,5 protsenti 13,8 protsendi vastu, kartul

8,5 protsenti 5,2 protsendi vastu, köögiviljad 19,9 protsenti 6,6 protsendi vastu, puuviljad 18,3 protsenti 5,3 protsendi vastu ja kanamunad 6,5 protsenti 2,9 protsendi vastu 1950. aastal.

Müügi maht linna kolhoositurgudel suurenes 1958. aastal 1957. aastaga võrreldes üldiselt 4 protsendi võrra, sealhulgas loomakasvatussaaduste müük vähenes 14 protsendi, kuid taimekasvatussaaduste müük seevastu suurenes 30 protsendi võrra, eriti puuviljade osas, millede müügi maht suurenes 75 protsendi võrra.

Kolhoosituru kaubakäibe osaline vähenemine toimus põllumajandussaaduste kasvu tingimustes. Põllumajandussaaduste kaubatoodangu maht ajavahemikul 1953—1958 tunduvalt kasvas, kusjuures laialdaselt arenes põllumajandussaaduste riiklik kokkuost kõrgendatud hindadega.

Hindade alandamine kolhoositurgudel oleneb eelkõige riiklike jaehindade alandamisest, samuti põllumajandussaaduste juurdeveo kasvust.

Valitsus mõjutab kõigi töötajate huvides turuhindade taset riikliku ja kooperatiivkaubanduse kaudu. Kui riiklikes kauplustes on küllaldases koguses kõrgekvaliteedilisi kaupu, siis selliste kaupade kolhoosituru hinnad ei ületa riiklikke hindu. Süstemaatiline jaehindade alandamine riiklikus kaubanduses kaupade küllaldase koguse puhul kauplustes kindlustab hindade alanemise ka kolhoositurgudel.

Põllumajandussaaduste hinnad linnade kolhoositurgudel alanesid 1958. aastal 1957. aastaga võrreldes üldmahus 3 protsendi võrra, sealhulgas loomakasvatussaadused 2 protsendi ja kariloomade hinnad 28 protsendi võrra, kuna taimekasvatussaaduste hinnad seevastu suurenesid 2 protsendi võrra. Eriti tõusis hariliku söögisibula hind (20%). See kõik on tingitud sellest, et kolhoosikaubanduses ei ole hinnad plaanitavad, vaid kujunevad turul, olenevalt nõudmisest ja pakkumisest.

Partei ja valitsuse poolt põllumajanduse edasiarendamiseks tarvituselevõetud abinõude tulemusena on kolhooside ja kolhoosnikute käsutada suured põllumajandussaaduste ülejäägid, mida on vaja lülitada kaubakäibesse kas riikliku kokkuostu näol või kolhoosikaubanduse kaudu. Kolhoosikaubanduse laialdane arendamine on edasilükkamatuks ülesandeks. Kolhoosidele tuleb tingimata osutada igakülgset abi põllumajandussaaduste ülejääkide suunamisel kolhoositurgudele.

Põllumajandussaaduste juurdeveo suurendamiseks kolhoositurgudele on efektiivseks abinõuks turgude kordaseadmine, kolhoosidele kioskite, laoruumide ja vajaliku inventari kasutada andmine, kolhoosidega sidemete loomine ülejääkide müümiseks turul — see kõik soodustab kolhoosikaubanduse arenemist. Kolhoositurud muutuvad kolhoosidele ja kolhoosnikutele palju

Uus iseteenindamisega toiduainetekauplus Tallinnas.

soodsamateks ja mugavamateks. Olemasolevatele turgudele rajatakse laod ja külmhooned kolhooside ja kolhoosnikute poolt kohaleveetud saaduste säilitamiseks.

On ette nähtud ehitada turuhoone Tallinna ja ladu-külmhoone Tallinna Kalinini rajooni turule, edasi uus turg Jõhvi ning eeskujulikult korrastada Narva ja Tartu kolhoositurud.

*

Kaubanduses juurutatakse üha rohkem uusi progressiivseid töövorme ja -meetodeid ning töökogemusi, sest progressiivsed teenindamisvormid annavad suurt majanduslikku efekti.

Kaubandusliku teenindamise parandamise üheks tõhusamaks abinõuks on fassitud kaupadega kauplevate kaupluste ja osakondade moodustamine. Siinjuures peab aga märkima, et sellise kauplustevõrgu laiendamise tõsiseks pidurdajaks on asjaolu, et toiduainetetööstus ei lase küllaldaselt välja fassitud kaupu.

Uusi kauplemisvorme kasutavate kaupluste arv peamistes kaubandusorganisatsioonides 1958. aastal

	Kaupluste arv	Töökohtade arv nendes
I. Toidukaupade kauplused		
a) iseteenindamisega kauplused	15	42
b) fassitud kaupadega kauplevad kauplused .	11	35
II. Tööstuskaupade kauplused		
a) iseteenindamisega kauplused	4	8
b) kaupade lahtist väljapanekut kasutavad või näidistega kauplevad kauplused ja osakonnad	48	137

Järjest rohkem laieneb müük lahtistel vitriinidel, kus ostja ise võib kaupa välja valida.

Tallinnas on kahes suures riidekaupluses organiseeritud kauplusest ostetud riide juurdelõikus. Selliste kaupluste arvu on otsustatud kahekordistada ja juurutada sellist teenindamisvormi ka teistes linnades.

Eesrindlikke töömeetodeid juurutatakse ka ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes.

Iseteenindamise süsteemil töötavate ühiskondliku toitlustamise ettevõtete arv

	Ettevõtete arv	Istekohtade arv nendes
Sööklad		
1. jaan. 1957. a.	168	10 554
1. jaan. 1958. a.	175	10 775
1. jaan. 1959. a.	191	12 144
Einelaud ja puhvetid		
1. jaan. 1957. a.	105	1 269
1. jaan. 1958. a.	278	2 907
1. jaan. 1959. a.	295	3 415

Vabariigi suurtes linnades viiakse lõpule kõikide sööklate üleviimine iseteenindamisele. Organiseeritakse sööklad koolipuhvetitele ja väikestele sööklatele soojade roogade valmistamiseks.

On ette nähtud rohkesti suurendada fassitud toodete ja pooltoodete väljalaset, laiendada elanikkonnalt kaupade tellimiste vastuvõtmist ja nende koju kättesaatmist ning arendada teisi kaubandusliku teenindamise progressiivseid vorme.

*

Nõukogude kaubanduse õigel organiseerimisel on esmajärgulise tähtsusega elanikkonna nõudmiste uurimine. Elanikkonna kaubandusliku teenindamise parandamiseks on välja töötatud

Riidekaupluses.

abinõud rahvatarbekaupade täiendavaks tootmiseks ja nende hankimiseks meie vabariigi kaubandusorganisatsioonidele.

Seoses tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise reorganiseerimisega avanevad veelgi avaramad võimalused kaubanduse majanduslikuks ja kultuurseks arenguks.

Nüüd, mil lahendatakse rahva tarbimise järsu suurendamise ülesannet, on kaubanduse ülesanded erakordselt laienenud. Kaubandustöötajatele on langenud ülesanne ellu viia hoolsalt läbitöötatud ja kõigis osades kooskõlastatud nõukogude kaubanduse laiaulatuslik edasiarendamise programm. Tõsta nõukogude kaubandus uuele, palju kõrgemale arenguastmele — tähendab kaubelda kõige tarbijatele vajalikuga, teenindada tähelepanelikult ja hoolsalt nõukogude tarbijat.

Peamiseks kaubanduskultuuri näitajaks on kaupade sortimendi maksimaalne küllus, millega peab kauplema üks või teine ettevõte, oskus igakülgselt ja kiirelt kindlustada tarbijate maitse rahuldamist.

Juhindudes rahva huvidest, hoolitsedes nende järjest kasvavate vajaduste parema rahuldamise eest, peavad kaubandustöötajad väsimatult arendama kaubakäivet ja edasi viima kultuurset nõukogude kaubandust.

TERVISHOID

Nõukogude võimu taaskehtestamine Eestis 1940. a. suvel ja rahvamajanduse ümberkorraldamine nõukogulikel põhialustel lõi avarad võimalused rahvatervishoiu arenemiseks. Kodanlikus Eestis puudus, nagu igas kapitalistlikus riigis, ühtne tsentraliseeritud riiklik tervishoiuorganisatsioon. Vastavad riiklikud ja omavalitsuse organid tegelesid vaid üldiste tervishoiualaste küsimustega, jäädes elanikkonna raviküsimustes tavaliselt passiivseiks pealtvaatajaiks. Laiaulatuslikke, kõikehaaravaid profülaktilisi üritusi ei teostatud. Põhiliseks elanikkonna meditsiinilise teenindamise viisiks oli tasuline arstiabi eraarstide juures ja omavalitsuse või erahaiglates. Tasuta arstiabi oli võimaldatud ainult väikesele rühmale kodanikele — riigi- ja omavalitsuse teenistujaile ning vaesuse tõttu tasuvõimetuks tunnistatud isikuile. Tasuta nõuannet sai vaid vähestes laste- ja tiisikusenõuandlates, kusjuures need asutused nii mõnelgi juhul kujunesid seal töötavate arstide erapraktika allikaks. Eriliselt tuleb mainida haigekassasid, mis töölisklass oli võitluses oma olukorra parandamise eest kätte võitnud. Nende kaudu organiseeriti haigekassa liikmetele — töölistele ja teenistujatele ning nende perekonnaliikmetele kättesaadavat tasuta arstiabi. Kuid ka siin arvati haigekassa liikme palgast teatav protsent haigekassa tasuks. Tallinnas organiseeris haigekassa hästisisustatud haigla ja polikliiniku, teistes linnades teenindasid haigeid haigekassa teenistuses olevad arstid või lepingu alusel eraarstid ja omavalitsuse raviasutused. Haigekassasid, eriti Tallinna Ühist Haigekassat iseloomustab veel see, et nende ümber koondusid aktiivina progressiivsed revolutsiooniliselt meelestatud töötajad.

Kodanlikus Eestis oli enamik arste koondunud linnadesse, eriti Tallinna ja Tartu. Neis kahes linnas kokku töötas üle 50 protsendi kõigist Eestis töötavatest arstidest. Ülejäänud arstidest töötas ainult väike osa maal jaoskonnaarstidena, kuna suurem

osa asus kas ametlike või eraarstidena maakonnalinnades. Haiglad olid linnades. Kõrge tasu arstiabi eest eraarstidele ja haiglates pidurdas tunduvalt arstiabi kasutamist. Pearõhk oli asetatud haiguste ravimisele, haiguste profülaktikaga aga ei tegeldud. Kõige selle tagajärjeks oli kodanlikus Eestis suur haigestumus, kõrge üldine ja imikute suremus. Raskete majanduslike tingimuste tõttu oli elanikkonna iga-aastane loomulik juurdekasv minimaalne ja mõnel aastal isegi negatiivne.

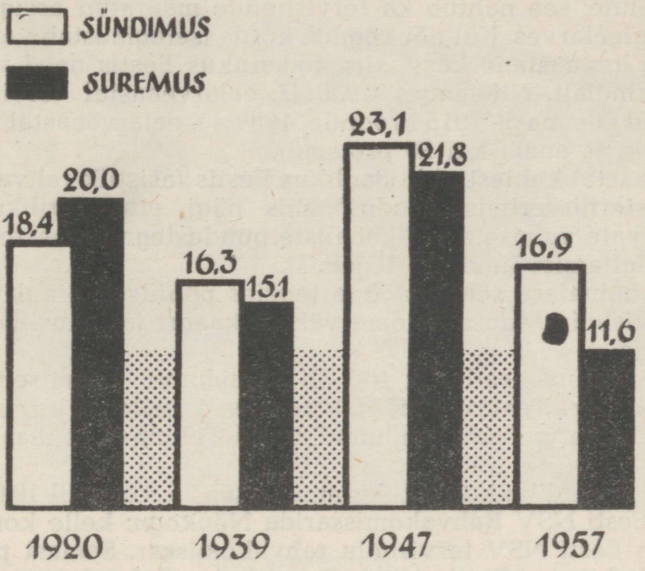

Sündimus ja suremus iga 1000 elaniku kohta.

Laste tervise eest hoolitsemine kodanlikus Eestis oli äärmiselt puudulik. Enne nõukogude võimu taaskehtestamist töötas Eestis ainult üks 20 voodiga lastehaigla Tartu Ülikooli juures. Korduvalt küll räägiti lastehaigla asutamisest Tallinna, kuid sõnadest tegudeni ei jõutud. Raha selle hädavajaliku asutuse loomiseks ei olnud ei Tallinna linnavalitsusel ega riigil, kuigi samal ajal seda leidus küllaldaselt kas või juhtivate tegelaste isiklike võlgade kustutamiseks. Laste ambulatoorsetest raviasutustest töötas ambulatoorium Tartu Ülikooli Lastekliiniku juures, õpilaste ambulatooriumid Tallinnas ja Tartus, mõned lastenõuandlad Tallinnas ja maakonnakeskustes.

Madalal tasemel oli kodanlikus Eestis ka sünnitusabi andmine. Umbes 80 protsenti sünnitasid ilma meditsiinilise abita. Ämmaemandate kõrval kasutati maal tavaliselt vanemate naisterahvaste abi, kellel aga enamikul juhtudel puudusid igasugused tervishoiualased teadmised. Vähe tähelepanu pöörati ka imikute

õigele toitmisele. Sellepärast pole midagi imestada, et imikute suremus oli kodanlikus Eestis suur. Eesti kuulus suurema imikute suremusega maade hulka Euroopas.

Kodanlikus Eestis puudus riiklik sanitaar-epidemioloogiline teenistus. Tervishoiuosakondade juures töötavad sanitaararstid teostasid peamiselt jooksvat ja ametlikku sanitaar-järelevalvet. Sanitaarse heaoluga ja nakkushaiguste vastase võitlusega tegeldi minimaalsel määral.

Kuivõrd vähe tähelepanu osutati tervishoiule ja maa sanitaarsele heaolule, see nähtub ka tervishoiule määratud assigneeringutest riigieelarves. Kui nõukogude korda iseloomustab vastavate summade iga-aastane kasv, siis kodanlikus Eestis need vähenesid järjekindlalt. Nii langes 1936/37. eelarveaastal tervishoiule ettenähtud summa 597 915 kroonile, 1939/40. eelarveaastal 473 515 kroonile, s. o. enam kui 20 protsenti.

1936. aastal kehtestati kodanlikus Eestis fašistlik rahvavaenulik nn. „steriliseerimise seadus", mis nägi ette pärilikul teel edasiantavate vaimsete või kehaliste puudustega inimeste sunniviisilist sigitamisvõimetuks tegemist.

Tervishoiualase selgitustööga tegeles põhiliselt ainult Tartus asuv Tervishoiu Muuseum oma vähese kaadri ja juhuslike kaastöötajatega.

Meditsiiniline teaduslik töö oli koondunud peamiselt Tartu Ülikooli ümber. Teataval määral tegelesid sellega ka üksikud arstide seltside ümber koondunud arstid Tallinnas ja maakonnakeskustes.

Pärast kodanliku korra kukutamist asus 25. augustil 1940 tööle esimene Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu, kelle koosseisu kuulus ka Eesti NSV tervishoiu rahvakomissar. Samast päevast hakkas kehtima Eesti NSV Tervishoiu Rahvakomissariaadi põhimäärus, millega pandi alus uuele, nõukogulikule tervishoiu korraldusele ja tervishoiusüsteemi organiseerimisele. Selle täiendusena kehtestati 11. oktoobril 1940 maakonna (linna) tervishoiuosakonna põhimäärus, millega kodanliku korra poolt kehtestatud „Rahvatervishoiu korralduse seadus" lõplikult likvideeriti. Sellest päevast alates hakkas kogu Eesti NSV tervishoiukorralduses täielikult kehtima nõukogulik kord, mille esimeseks praktiliseks sammuks oli Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu 23. oktoobri 1940. aasta määrusega kurikuulsa steriliseerimise seaduse tühistamine ning tasuta arstiabi ja riikliku sotsiaalkindlustuse kehtestamine alates 10. novembrist 1940.

Siitpeale algas tervishoiu hoogne arenemine, mis väljendus uute raviasutuste avamises ja olemasolevate laiendamises ning arstiabi elanikkonnale lähemale viimises. Erilist rõhku pandi laste- ja emadekaitse küsimusele. 22. novembril 1940 kinnitati esialgne tervishoiuasutuste võrk, mille koosseisu kuulusid juba täiesti uute asutustena 75 voodikohaga lastehaigla Tallinnas, lastepolikliinikud Tallinnas ja Tartus, rida uusi lastesõimi ja

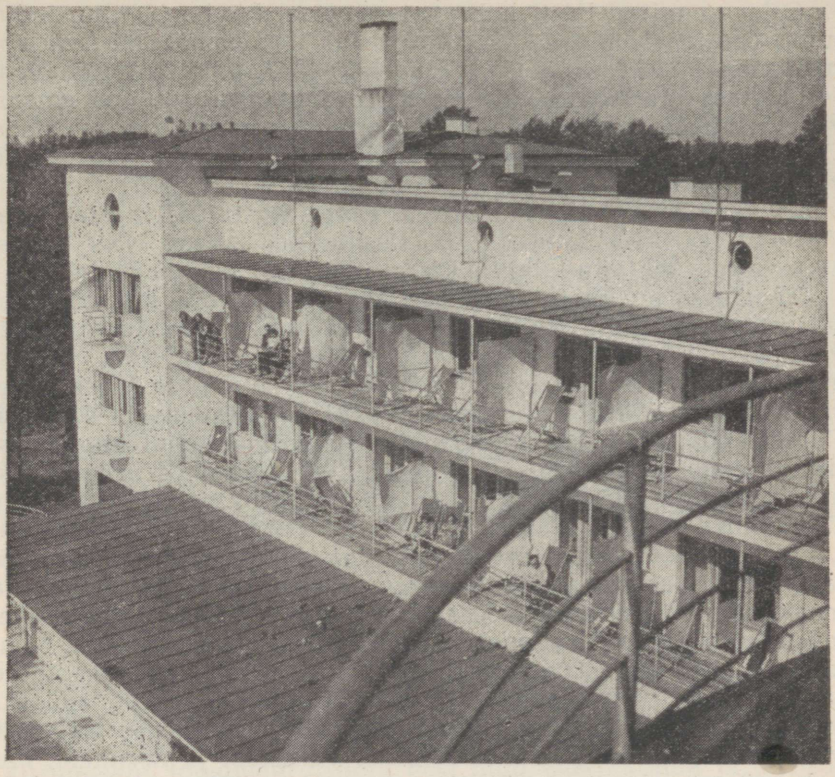

Pärnu sanatoorium nr. 1.

lastenõuandlaid, täiesti uuesti organiseeritud sanitaar-epidemioloogiajaamade võrk jne.

Kuni sõja alguseni 1941. a. juunis jätkus tervishoiuvõrgu laiendamine ja tervishoiualase töö süvendamine. Meditsiinilise personali asukohad võeti sisulisele revideerimisele. Suurematest linnadest suunati osa arste maale ja väikestesse linnadesse, kindlustades sellega kättesaadavamat arstiabi kogu Eesti NSV territooriumil.

Kolmveerand aastat tehtud intensiivse töö katkestas sõda. Kehtestades ajutiselt okupeeritud Eesti NSV territooriumil oma, rahvavaenuliku režiimi, püüdsid anastajad hävitada eesti rahva nii vaimselt kui füüsiliselt. Tasuta arstiabi likvideeriti, sanitaar-epidemioloogiline võrk hävitati, osa haiglaid võeti sõjaväe kasutada, desinfektsiooniteenistust vähendati viimase võimaluseni jne. Kogu säärase tegutsemise tagajärjeks oli sugu- ja nakkushaiguste laiaulatuslik levimine. Tüüfuste, düsenteeria ja difteeria levik võttis ennenägematu ulatuse.

Olles sunnitud Eesti NSV-st taganema, hävitasid okupandid suure osa tervishoiuasutusi, purustasid nende hooned ning riisusid nende sisseseadet ja varustust. 1941. a. suvel töötavast 54 haiglast oli Nõukogude Eesti vabastamisel säilinud enamvähem töökõlvulistena ainult 20 kokku 1565 voodiga. Ka need olid tunduvalt kahjustatud. 34 haiglat oli kas täiesti purustatud või paljaks rüüstatud. Üldse oli võimalik Nõukogude Eesti vabastamisel tööle rakendada ainult 82 raviasutust 1941. aasta suvel töötanud 368 raviasutusest. Okupantide poolt Eesti NSV tervishoiuvõrgule tekitatud üldine kahju ulatus 66 515 000 rublale.

Tagalasse evakueerunud Eesti NSV Tervishoiu Rahvakomissariaat alustas juba 1942. a. jaanuaris ettevalmistusi vabastatavasse Nõukogude Eestisse tagasipöördumiseks. Osa Eestist evakueerunud tervishoiutöötajaid koondati esialgu Moskvasse, siis Leningradi, kus neile organiseeriti mitmesuguseid kursusi. Osa üliõpilasi-arstiteadlasi suunati õppima meditsiinilistesse instituutidesse. Uue kaadri ettevalmistamiseks organiseeriti Eestist evakueerunud kodanikele Tambovis meditsiiniline keskkool ja Tšeljabinskis meditsiiniõdede kursus. 1944. aastal moodustati Leningradi koondatud tervishoiutöötajatest operatiivgrupid töötamiseks vabastatavas Eestis ning määrati kindlaks linnade ja maakondade tervishoiuosakondade juhatajad. Praktiliste kogemuste omandamiseks suunati osa neist 1944. a. kevadel kuni Nõukogude Eesti vabastamiseni tööle Leningradi oblasti vabastatud rajoonidesse. Tervishoiuvõrgu viivitamatuks töölerakendamiseks vabastatud Eesti NSV-s hangiti NSV Liidu valitsuse abiga 26 vagunitäit mitmesugust meditsiinilist varustust ja ravimeid, mis kohe pärast vabastamist Eestisse suunati.

See ulatuslik ettevalmistustöö nõukoguliku tervishoiuorganisatsiooni taastamiseks Eestis oli võimalik ainult selle suure tähelepanu ja hoolitsemise tõttu, mida osutasid Eestile meie partei ja Nõukogude valitsus. Vaatamata karmile sõjaajale jätkus juhtivatel organitel aega ning võimalusi tegelda vabastatava Eesti tervishoiuküsimustega. See omakorda innustas kõiki evakueerunud tervishoiutöötajaid intensiivsele ettevalmistustööle.

Saabunud vabastatud Eesti NSV linnadesse ja maakondadesse, alustasid Tervishoiu Rahvakomissariaadi poolt organiseeritud operatiivgrupid purustatud tervishoiuvõrgu taastamist, säilinud kaadri kogumist ja laiaulatuslikult levinud nakkushaiguste likvideerimist. Tänu tervishoiutöötajate ennastsalgavale tööle võis Eesti NSV tervishoiu rahvakomissar 9. märtsil 1945. aastal alanud I Eesti tervishoiutöötajate kongressil teatada, et sõjaeelne tervishoiuasutuste võrk on põhiliselt taastatud. Tehes kokkuvõtte senistest saavutustest, püstitas kongress põhimõtted edaspidiseks tööks. Kongress nõudis kõigilt tervishoiutöötajailt nõukogude tervishoiu põhiprintsiipide sügavat tundmaõppimist ja nendele oma töö rajamist, elanikkonna meditsiinilise teenindamise parandamist, töö rajamist ravi ja profülaktika ühtsuse põhimõttele,

Uus haigla Tootsi turbatöölistele.

tutvumist rahvastiku demograafiliste näitajatega, aktiivset nakkushaigustevastast võitlust, Isamaasõja invaliidide eest hoolitsemist, erilise tähelepanu pööramist laste- ja emadekaitse küsimusele, tööstustervishoiu eest ning elanikkonna ja territooriumi sanitaarse heaolu eest võitlemist, riikliku plaani järjekindlat täitmist.

Need põhimõtted olid paljudele uudsed, kuid oma töös on valdav enamik tervishoiutöötajaid neid kogu aeg silmas pidanud ja olukorrale vastavalt uute ülesannetega täiendanud. Selle tulemusena on tervishoiuasutuste võrk pidevalt laienenud, tervishoiutöötajate töö paranenud ja elanikkonna meditsiinilise teenindamise tase tõusnud.

Tervishoiuvõrgu pidevast laiendamisest räägivad ilmekat keelt alljärgnevad arvud. (Kõik andmed on aasta lõpust.)

	1940. a.	1945. a.	1955. a.	1958. a.
Haiglaid	54	142	194	188
neis voodeid	3941	4956	7580	9445
Lastesõimi	13	34	100	100
neis kohti	240	1203	3580	4202
Tervishoiupunkte	15	31	122	142
Velsker-ämmaemandapunkte	6	21	154	213

1958. aastaks vähenes haiglate üldarv väikeste maa jaoskonnahaiglate sulgemise tõttu. Nende arvel suurendati teisi haig-

laid, nii et voodite üldarv on aasta-aastalt pidevalt kasvanud. Samasugune hoogne tervishoiuasutuste võrgu laienemine on ette nähtud ka käesoleval seitseaastakul. Nimelt näeb 1959.—1965. a. tervishoiuasutuste võrgu laiendamise plaan ette suurendada haiglavoodite arvu 2255 voodi võrra. Niisugune haiglavoodite arvu tõus tagab 1965. aastaks iga 1000 elaniku kohta keskmiselt 10,7 haiglavoodit 8,9 haiglavoodi vastu 1957. aastal. Vastavalt laieneb ka ambulatoorsete raviasutuste võrk. Kogu võrgu asutuste juurdekasv seitseaastakul toimub põhiliselt uute ehituste arvel.

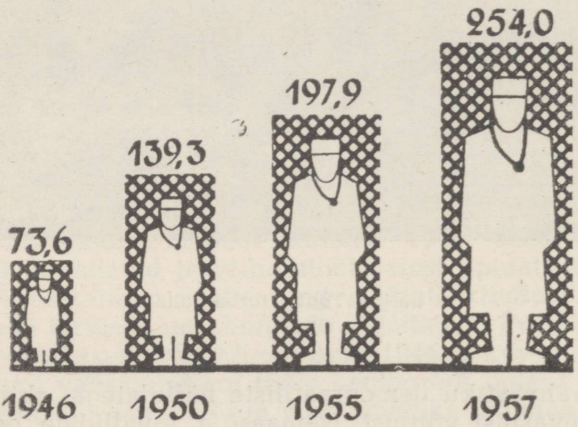

Tervishoiule määratud assigneeringud Eesti NSV-s (miljonites rublades).

Lastekaitse alal on NSV Liidu Tervishoiuministeeriumi poolt ette nähtud lastesõimede võrgu laiendamine sellises ulatuses, et 1965. aastal oleks iga 100 töötava naise kohta sõimedes 6,8 kohta ehk igale sajale kuni kolme aasta vanusele lapsele linnades 24 ja maal 7,7 sõimekohta. Vastavalt sellele suureneb meil seitseaastakul lastesõimede kohtade arv 5100 koha võrra.

Uute asutuste loomine ja olemasolevate laiendamine ning sanitaarse teenindamise parandamine nõuavad üha suuremaid assigneeringuid. Kui kodanlikus Eestis tervishoiule minevaid summasid vähendati, siis Nõukogude Eestis antakse tervishoiule aasta-aastalt üha suuremaid summasid, mis kindlustab täielikult iga-aastast plaani täitmist.

Tervishoiualase töö pidev paranemine, arstiabi üha kättesaadavamaks muutmine ja elanikkonna sanitaarse taseme tõus on avaldanud soodustavat mõju haigestumiste ja suremuse vähenemisele ning rahva arvu loomuliku juurdekasvu suurenemisele. 1942.—1943. aastal okupatsioonivõimude tegevuse tõttu levinud sugu-, naha- ja nakkushaiguste taudid likvideeriti mõne aastaga.

Vaade uue Nõmme haigla operatsioonisaali.

Samuti on pandud piir ka mitmesuguste teiste haiguste levikule. Eriti tuleb alla kriipsutada tuberkuloosivastast võitlust. Tänu haiguse avastamise organiseerimisel teistelt vennasvabariikidelt saadud kogemustele, ravimise tõhustamisele, profülaktilisele tööle ning tuberkuloosivastasele kaitsepookimisele on sellele, kodanlikus Eestis ulatuslikult levinud haigusele piir pandud. Haigestumine ja suremus tuberkuloosi on kodanliku ajaga võrreldes mitmekordselt vähenenud. Samuti on suuri saavutusi vähktõvevastases võitluses nii selle varajase avastamise kui eduka ravi osas.

Selle töö tulemusena on üldine, eriti aga imikute suremus tunduvalt langenud, mis on kindlustanud rahva arvu pideva juurdekasvu.

Eriti väärib mainimist see suur töö, mida Nõukogude Eestis on tehtud nakkushaigustevastase võitluse alal. Järjekindla ja tõhusa profülaktika puudumise, elanikkonna nõrkade sanitaaralaste teadmiste ja üldise madala sanitaarse taseme tõttu puhkes kodanlikus Eestis pidevalt mitmesuguseid suurema- või väiksemaulatuslikke nakkushaiguste taude. Mõned nakkushaigused, nagu kõhusoetõbi, lastehalvatustõbi ja difteeria, esinesid mõnedes piirkondades pidevalt, rohkema- või vähemaarvuliste juhtudena igal aastal. Need haigused olid juba antud piirkondadele püsikindlateks, endeemilisteks muutunud. Fašistliku okupatsiooni ajal toimunud elanikkonna suur liikumine levitas nende haiguste kolded laiali üle kogu Eesti ning nõukogude võimu taaskehtestamisel Eestis tuli hakata nii nende kui ka teiste nakkushaigustega võitlema kogu Eesti NSV territooriumil.

Ellu rakendades nakkushaiguste vastu suunatud eesrindlikke profülaktilisi meetodeid, nagu kaitsepookimisi, kaitsesüstimisi jne., on käesolevaks ajaks kõikide nakkushaiguste levikule piir pandud ja juba mõnede nakkushaiguste täielikule likvideerimisele asutud. Suur tähtsus on seejuures olnud kohustuslikul vaktsineerimisel kaitsepookimiste ja kaitsesüstimiste näol. Kui kodanlikus Eestis teostati kohustuslikku vaktsineerimist ainult kaitsepookimistena rõugete vastu, siis meil teostatakse praegu kohustuslikku vaktsineerimist kas kõigile või ainult teatavatele, eriti ohustatud elanikkonna gruppidele paljude nakkushaiguste vastu. Kõige uuema, alles 1958/59. a. kohustusliku vaktsineerimisena on kasutusele võetud vaktsineerimine lastehalvatustõve vastu, kusjuures 1959. aastast alates kasutatakse selleks nõukogude teadlaste poolt väljatöötatud vaktsiini elusatest haigusetekitajatest.

Diagrammis toodud andmete analüüs näitab, et sõjajärgsel aastal oli üldine suremus kodanliku korra aja suremusest suurem. See oli tingitud sel aastal veel püsinud kaadri vähesusest, ravi- ja profülaktiliste asutuste puudulikust varustamisest vajalike aparaatide ja instrumentidega ning okupatsiooniajal levinud haigustest ja elanikkonna üldisest tervislikust seisundist. Kuid mõne aastaga saavutati siin suuri tulemusi ja hilisemad andmed näitavad, et üldine suremus Eesti NSV-s vähenes 10 aasta jooksul kaks ja imikute suremus kolm korda ning on saavutatud pidev elanikkonna loomulik juurdekasv.

Arstide arvu dünaamika analüüs näitab, et 1. märtsil 1945. aastal, kui oli saadud täpne ülevaade töötavatest arstidest, töötas Eesti NSV-s ainult 443 arsti, mis teeb ligi 57 protsenti 1940. a. arstide arvust. Kuna tervishoiuasutuste võrk, nagu juba eespool öeldud, oli selleks ajaks põhiliselt taastatud, on arusaadav see suur koormus ja pinge, millega iga arst pidi töötama. Kuigi 1950. a. lõpuks ulatus arstide üldarv 1940. a. lõpul Eesti NSV-s töötanud arstide üldarvuni, ei olnud veel mitme põhilise eriala arste vajalikul hulgal.

Laste luutuberkuloosi sanatoorium Nõmmel Põllu tänaval.

Järgnevad arvud peegeldavad Eesti NSV Tervishoiuministeeriumi süsteemis töötavate arstide ja keskmise meditsiinilise personali dünaamikat 1940.—1958. aastal. Kõik andmed peale 1945. aasta käsitlevad personali seisu 31. detsembril. 1945. a. andmed on antud 1. märtsi kohta.

	1940. a.	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.
Uldse arste	813	443	1082	1824	2165
neist sisehaiguste arste	277	159	192	419	462
kirurge	57	28	79	178	184
lastearste	67	43	127	242	263
akušöör-günekolooge .	81	27	74	143	146
närviarste	38	9	19	46	52
Keskmist meditsiinilist personali	1267	1280	3387	5403	7537

Tervishoiuasutustes ettenähtud arstikohtade arvu juurdekasv on kogu aeg niivõrd kiire, et enamik arste töötab põhitöökoha kõrval kas samas või mõnes teises asutuses kohakaasluse alusel. Seega tuleb keskmiselt igale arstile kuni 1,5 koormust. Seitsmeaasta plaani kohaselt suureneb arstikohtade arv 1965. aastaks, seoses tervishoiuasutuste juurdekasvuga, 558 arstikoha võrra. Umbes samavõrra suureneb seitseaastaku jooksul ka arstide arv.

Kui vaadelda arstide arvu iga 10 000 elaniku kohta, siis on selle dünaamika Eesti NSV-s alljärgnev.

Aasta	1940	1950	1955	1957	1965 (plaan)
Arste iga 10 000 elaniku kohta	9,0	13,0	17,3	18,0	23,5

Nõukogude meditsiini iseloomustab tihe side teaduse ja praktika vahel. See avaldub ka tervishoiualases teaduslikus töös. Kui kodanlikul ajal tegelesid teadusliku tööga ainult üksikud arstid ja needki peamiselt Tartu Ülikooli koosseisust, siis nüüd on teaduslike asutuste ja ülikooli töötajate kõrval rohkesti teadusliku töö tegijaid ka praktiliste arstide seas. Kui kodanlikus Eestis tervishoiualane teaduslik töö oli iga töötaja isiklik asi ja ta tegeles sellega vastavalt oma äranägemisele, siis nüüd planeerib Eesti NSV Tervishoiuministeeriumi juures asuv Õpetatud Nõukogu teaduslikku tööd kogu vabariigi ulatuses. Teaduslikule tööle aitavad kaasa ka arstide seltsid. Kui kodanlikus Eestis arstide seltsid piirdusid peamiselt majanduslike ja kutsealaste õiguste küsimustega, siis nüüd on põhiliseks teaduslik ja enesetäiendamise töö.

Tervishoiualaste teadmiste populariseerimine on nõukogude tervishoiu üks põhiline ülesanne. Sellega peab tegelema iga tervishoiutöötaja pidevalt. Sanitaarset selgitustööd organiseerivad sanitaarhariduse majad ja rajoonihaiglad. Kui kodanlikus Eestis oli sanitaarne propaganda tugeva passiivse kallakuga, siis meil on see aktiivne, võitleva iseloomuga. See omakorda aitab kaasa nende ülesannete lahendamisele, mis seisavad tervishoiutöötajate ees käesoleval seitseaastakul.

ELANIKKONNA MATERIAALSE HEAOLU TÕUS

Nõukogudemaal on kehtestatud tootmisvahendite ühiskondlik omandus. Siin on eesmärgiks elanikkonna pidevalt kasvavate vajaduste rahuldamine. Nii läheb üks neljandik rahvatulust sotsialistliku taastootmise laiendamiseks ja muudeks üldriiklikeks vajadusteks, ülejäänud kolm neljandikku aga kasutatakse otseselt kogu elanikkonna materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks.

Sotsialistlikus ühiskonnas ei lähe valdav enamik rahvatulust kapitalistide taskusse, nagu see toimus omal ajal kodanlikus Eestis. Mida rohkem meil materiaalseid hüvesid (laiatarbekaupu, toiduaineid jne.) toodetakse, seda enam kasvab ka rahva tarbimine.

Meie maa industrialiseerimine tegi lõpu tööpuudusele, mis oli kodanlikus Eestis tüüpiline nähe. Pidevalt kasvab tööliste ja teenistujate töötasu ning suurenevad kolhoosnikute rahalised ja naturaalsed sissetulekud.

Kui kõrvutada andmeid põhiliste laiatarbekaupade ja toiduainete tarbimise kohta kodanlikus Eestis (1936—1939) ja Nõukogude Eestis (1957—1958), siis võime veenduda, et kodanliku Eesti tarbimine on kaugele maha jäänud.

Üksnes kõige paadunumad kodanluse ideoloogid, kes ei taha näha tegelikku elu, võivad veel targutada „kapitalistliku paradiisi" võludest, märkamata seda, et sotsialistlik süsteem Eestis on teinud lõpu viletsusele ja tööpuudusele, on taganud kogu elanikkonna vajaduste rahuldamise toiduainete, rõivaste, jalatsite ja kultuuritarvete alal ning on loonud reaalsed tingimused kogu elanikkonna kultuuritaseme ja tervishoiu pidevaks tõstmiseks.

E l a n i k k o n n a a r v j a r a k e n d a t u s e t a s e. Rahva heaolu tõus, kindel veendumus tulevikku, samuti meditsiinilise teenindamise paranemine on toonud endaga kaasa sündimuse ja rahva loomuliku juurdekasvu tõusu, inimese eluea pikenemise.

Suremus on järsult vähenenud. Kui 1940. aastal esines Eestis tuhande inimese kohta 18 surmajuhtumit, siis 1956. aastal langes see näitaja 11,1-le. 1940. aastal ületas surmajuhtumite arv sündimiste arvu ning seetõttu rahva arv vähenes. 1957. aastal oli rahva loomulik juurdekasv 5,3 inimest tuhande kohta.

Kodanlikust Eestist emigreerus iga aasta tööpuuduse tõttu keskmiselt 2000 inimest, peamiselt kõige aktiivsemad noored mehed. Nõukogude Eestis aga vastupidi vajavad kiiresti kasvavad põlevkivi- ja tekstiilitööstus ning uusehitused üha rohkem tööjõudu. Meil ei jätku enam oma vabariigi tööjõust ning siia sõidab kaadrit teistest liiduvabariikidest. Eestis ei esine enam elanike arvu stabiliseerumist, nagu see leidis aset kodanlikul ajal. Nüüd kasvab elanike arv järjekindlalt, eriti linnades.

1959. aasta jaanuarikuu rahvaloenduse andmeil oli Eestis 1 196 000 elanikku, sellest linnaelanikke 674 000 inimest. See tähendab, et vaatamata suurtele inimkaotustele sõja-aastail, kasvas Eestis elanike arv 1939. aastaga võrreldes 13,7 protsenti. Seejuures suurenes linnaelanike arv 90 protsendi võrra, maaelanike arv aga vähenes 25 protsendi võrra.

Kodanliku Eesti tööstuses kümneid aastaid kestnud seisak ei andnud noorsoole mingeid võimalusi oma tööjõu rakendamiseks. Tööbörsil oli pidevalt arvel kaks kuni viis tuhat töötut. 1933. aasta jaanuaris ulatus registreeritud töötute arv 16 500-le, ent 1934. aasta märtsis korraldatud rahvaloenduse andmed näitasid koguni 40 800 töötut, nende hulgas 17 500 põllutöölist. See tähendab, et töötute arv ületas 17 protsenti üldisest palgatööliste ja teenistujate arvust. Mingit uut vajadust tööjõu järele ei esinenud ka põllumajanduses.

Nõukogude kord kindlustas kogu elanikkonnale (niihästi meestele kui ka naistele) reaalse õiguse tööle vastavalt igaühe kvalifikatsioonile, füüsilistele võimetele ja isiklikele kalduvustele. Juba esimesel nõukogude võimu aastal kasvas tööstustööliste ja teenistujate arv seoses tööstuse täieliku koormatusega 32 000 inimese võrra. Pärast sõda algas jällegi tööliste ja teenistujate arvu tõus kõigis rahvamajanduse harudes ja kultuuri alal, mis lakkamatult kestab. Kui 1945. aasta septembris oli Eestis 175 500 töölist ja teenistujat, siis 1957. aasta septembriks oli nende arv kasvanud 340 600-le, s. t. 165 100 inimese võrra. Ent 1941. aastaga võrreldes oli see arv kasvanud isegi 200 000 inimese võrra.

Kui arvestada ka neid isikuid, kes omasid varem isiklikke väiketööstus- ja kaubandusettevõtteid, või kes töötasid kodus arstidena, advokaatidena jne. (arvestamata isikuid, kes töötasid põllumajanduses), ja võrrelda nende arvu tänapäeva tööliste ja teenistujate arvuga, siis saame järgmise pildi (tuhandetes inimestes).

	1934. a. märtsi rahvaloenduse andmetel	1957. aastal
Tööstus	86,8	146,0
Ehitus	16,8	22,1
Transport ja side	16,7	45,1
Kaubandus, kommunaalmajandus, krediidi-organisatsioonid	46,2	44,5
Haridus ja tervishoid	13,7	50,5
Muud harud (1934. aastal kaasa arvatud need isikud, kes elasid kapitalituludest)	70,6	32,4
Kokku	250,8	340,6
Protsentides	100	135,8

1958. aastal kasvas tööstustööliste ja teenistujate arv veel 2 protsendi võrra, ehitustööliste arv 17 ja transporditööliste arv 6 protsendi võrra.

Käesoleval ajal on meie vabariik tööliste ja teenistujate osatähtsuse poolest (elanike üldarvuga võrreldes) esimesel kohal teiste liiduvabariikide hulgas.

Tööstuse kiire kasvu ja naiste kodustest töödest vabastamise tulemusena on suurenenud ühiskondlikus tootmises tegelevate naiste arv. Kui 1934. aastal oli naiste osatähtsus tööliste ja teenistujate hulgas (ilma põllumajanduseta) 30 protsenti, siis 1956. aastal oli see juba 49 protsenti. Seega suurenes nende isikute arv, kes iseseisvalt ülalpidamist teenivad, igas perekonnas ligi 1/4 võrra.

Tuleb märkida, et praegu on päevakorras tööpäeva lühendamine. Nõukogude Eestis ei ületa tööpäeva pikkus kusagil kaheksat tundi, kusjuures kõigile töötajatele võimaldatakse kahenädalane ja mõnes harus koguni pikem palgaline puhkus. 1956. aasta märtsis lühendati tööpäeva kestust laupäevadel ja pühadeeelsetel päevadel kahe tunni võrra ning kehtestati kuuetunniline tööpäev alaealistele (16—18-aastastele). Naistele-emadele pikendati rasedus- ja sünnituspuhkust ühtekokku nelja kuuni. 1958. aastal kehtestati kuuetunniline tööpäev põlevkivi-, keemia- ja tsemenditööstuses. Need tööpäeva lühendamised toimusid ilma töötasu vähendamata.

Sellel kõigel on suur tähtsus elanikkonna elutingimuste parandamisel.

Elanikkonna rahalised sissetulekud. Elanikkonna materiaalse heaolu tegeliku taseme hindamisel etendab peamist osa tema rahaliste sissetulekute suurus. Tööliste ja teenistujate praeguste töötasude võrdlemiseks teenistusega kodanlikus Eestis (1938—1940) võib kasutada Eesti krooni ja Nõukogude rubla ostuvõime võrdlemist, nagu see on avaldatud H. Allika artiklis (ajakiri „Kommunist" nr. 18, 1956. aastast).

Nende arvutuste põhjal hinnatakse päevane toiduainete hulk,

mis 1938. aastal maksis 0,65 krooni, 1956. aastal 7 rublale 87 kopikale. See annab toiduainete osas krooni ja rubla vahekorra ligikaudu 1 : 12. Krooni ostuvõime villaste üleriiete osas on rublaga võrreldes 1 : 12, puuvillase riide osas 1 : 6, siidriide osas 1 : 9, jalatsite osas 1 : 11 — kokku rõivaste ja jalatsite osas 1 : 10,4. Tunduvalt väiksem on hindade erinevus paberosside, mitmesuguste metalltoodete ja raamatute osas — siin kõigub see 1 : 3 ja 1 : 5 vahel.

Hoopis erinev olukord esineb aga korteriüüri alal. Kodanlikus Eestis oli 1938. aastal tavalise „säärvandiga" toa üür Tallinnas 17—22 krooni kuus ehk ligi 30 protsenti kvalifitseeritud töölise kuupalgast. Pliidiga kahetoalise korteri eest maksti 22—27 krooni üüri kuus.

Mõnevõrra odavam oli korter väikelinnades ja töölisasulates. Kuid tervikuna kogu Eesti kohta kulutasid töölised büdžeti uurimuse andmetel korteriüüriks 20,9 protsenti oma kuupalgast.

Ülemäära kõrge oli ka valgustuseks mineva elektrienergia tariif — 25 senti kilovatt-tund (nüüd 40 kopikat).

Praegu on korteriüür 1 rubla 32 kopikat ruutmeetrilt, nii et 25-m² elamispinnaga korteri eest maksab tööline vähem kui 4 protsenti oma palgast. Kokkuvõttes kulub töölisel korteri pidamiseks kuni 5,7 protsenti palgast. Seega korteriüüri suhtes on krooni ja rubla vahekord 1 : 2,2.

Töölisel, kes kulutas 1938.—1939. aastal 72 krooni kuus, tuleks praegu tasuda samade toiduainete, rõivaste ja korteri eest järgmiselt:

toit	39,6%	ehk 28,5	krooni	× 12	= 342,0	rubla
riided	15,7%	„ 11,3	„	× 10,4	= 117,5	„
korter	21,8%	„ 15,7	„	× 2,2	= 34,5	„
muud kulud . . .	22,9%	„ 16,5	„	× 5	= 82,5	„
Kokku	100%	72	krooni		= 576,5	rubla

Kuid tegelikult ei saa tööstustööline praegu 576,5 rubla kuus palka, vaid ligikaudu 900 rubla (rubla ostujõusse ümberarvestatult 56 protsenti rohkem) ning tal on seega võimalus osta oma töötasu eest vastavalt rohkem toiduaineid ja esmajärgulisi tarbekaupu.

Elanikkonna heaolu tõusu hindamisel tuleb arvestada ka seda asjaolu, et kodanliku perioodiga võrreldes on nüüd igas töölise ja teenistuja perekonnas nende isikute arv, kes palka teenivad, 24 protsendi võrra suurenenud.

Vastavalt sotsialistlikule jaotuse põhimõttele (töö hulga ja kvaliteedi järgi) saavad raskemate kutsealade töölised ja tootmise eesrindlased kõrgemat töötasu. Näiteks moodustab põlevkivitööstuses kaevuri palk, kelle töö on üks raskemaid, 2000—3000 rubla kuus. Võrdse töö eest saavad kõik võrdset tasu. Ei ole mingit vahet meeste ja naiste töötasu vahel. Kodanlikus Eestis

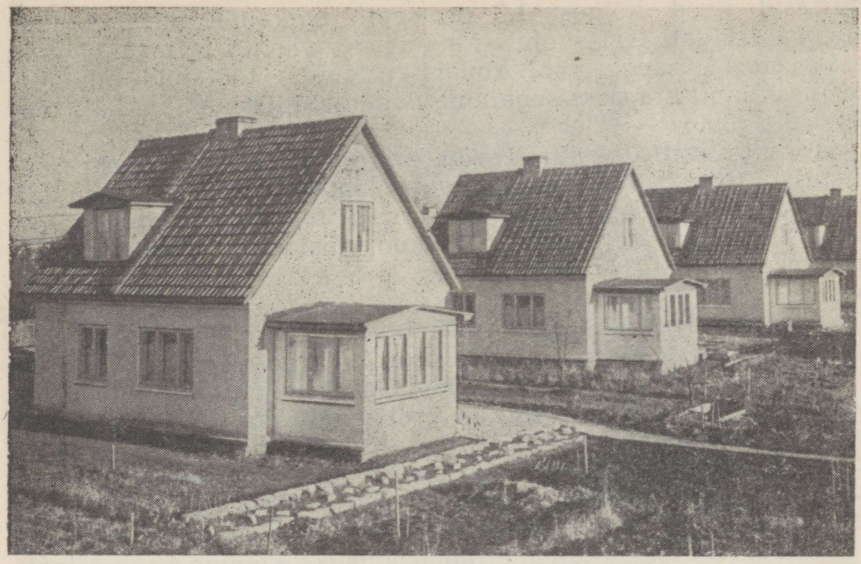

„Ilmarise" tehase töötajate silikaltsiitplokkidest individuaalelamud Tallinnas Räägu tänaval.

aga said naised suurtööstuses ainult 65 protsenti meeste tunnitasust ja väiketööstuses keskmiselt ligi 60 protsenti.

Kolhoosnikute tuludes ei ole rahalistel sissetulekutel muidugi nii otsustav tähtsus kui tööliste ja teenistujate osas. Büdžeti uurimuse andmetel moodustasid rahalised sissetulekud 1957. aastal ligi 55 protsenti kõikidest kolhoosipere sissetulekutest. Viimaste aastate jooksul on põllumajandussaaduste tootmise suurenemise ja riiklike varumishindade tõstmise tulemusena kolhoosnikute rahalised sissetulekud kiiresti kasvanud. Ajavahemikul 1952—1957 suurenes kolhoosipere rahaline tulu 2,2-kordseks, sealjuures suurenesid üksnes 1957. aastal kolhooside rahalised sissetulekud 149 miljoni rubla võrra ja kulutused kolhoosnikute normipäevade tasule 27 protsendi võrra. 1958. aastal suurenesid kolhooside rahalised tulud veelgi 100 miljoni rubla võrra ehk 16 protsenti.

Tööliste ja teenistujate töötasu ning kolhoosnikute sissetulekud, mida nad saavad normipäevade eest ja oma õueaiamaadelt, on elanikkonna sissetulekute põhiliseks vormiks. Kuid peale nende kahe tuluvormi, mida töötajad otseselt kätte saavad, tuleb arvestada veel neid suuri summasid, mida riik kulutab haiglate, koolide ja kultuurhariduslike asutuste võrgu ülalpidamiseks ning mis samuti tunduval määral tõstavad rahva heaolu.

Kodanlikus Eestis lasusid tervishoiule minevad kulutused raske koormana töörahva õlgadel. 1937/38. a. riigieelarves moo-

dustasid need kõigest 1,3 protsenti, ligikaudu niisama suur summa eraldati tervishoiule ka linnade, alevite ja maakondade eelarvetes. Peaaegu pool kodanlikus Eestis töötanud arstidest tegeles ainult erapraksisega ning nende abi kasutamine käis töölisel üle jõu.

Ainult suurte tööstusettevõtete töölised ja riigiasutuste teenistujad, s. t. 15 protsenti kogu elanikkonnast, sai kasutada haigekassasid, kusjuures selle eest pidi töötaja maksma 2 protsenti palgast. Kõik teised kodanikud võisid saada arstiabi üksnes oma isiklikul arvel, makstes 3—5 krooni iga haiglapäeva eest.

Käesolevaks ajaks on tervishoiuvõrk suurenenud voodikohtade osas 2-kordseks ja arstide osas 2,5-kordseks ning on kogu elanikkonnale tasuta kättesaadav. Tervishoiuvõrgu ülalpidamiseks kulutab riik täiendavalt 5,6 protsenti lisaks sellele summale, mis töölised palgana kätte saavad. Kui kodanlikus Eestis pidid töölised ja teenistujad maksma oma töötasust 2 protsenti haigekassade ülalpidamiseks, siis nüüd on riik kõik need kulutused täielikult enda peale võtnud.

Riik annab elanikkonnale üldhariduslike koolide ja spetsiaalsete õppeasutuste võrgu ülalpidamiseks eelarveliste kulutuste näol tööliste ja teenistujate palgafondile lisaks veel 10 protsenti. Olulise summa saab töörahvas kätte ka pensionide, toetuste ja stipendiumide näol.

Kodanlikus Eestis oli pensionäride ring äärmiselt piiratud: pensioni said ainult riigiteenistujad, kooliõpetajad, sõjaväelased ja väga väike arv riiklike ettevõtete töölisi (kõigest ligi 1,2 protsenti elanikkonnast). 1937/38. aastal eraldati riigieelarvest pensionideks 3,8 miljonit krooni; peale selle maksti üks miljon krooni pensione nn. pensionikapitalist. Tööliste ja teenistujate palgafondist moodustasid pensionid ligi 4 protsenti, kusjuures 67,9 protsenti kõigist pensionisummadest said riigiteenijad, 24,7 protsenti sõjaväelased ja kõigest 7,4 protsenti jäi töölistele.

1955. aastal sai eesti töörahvas pensionide, toetuste ja stipendiumide näol (kaasa arvatud riikliku sotsiaalkindlustuse arvel saadud summad) 281 miljonit rubla. 1956. aasta juulis vastuvõetud uus riiklike pensionide seadus tõstis tunduvalt pensionide määra ja tagab kõigile töötajaile rahuliku vanaduspõlve. Selle seadusega kehtestati vanaduspension, mida antakse meestele alates 60. eluaastast ja naistele 55. eluaastast, 100 kuni 50 protsendi ulatuses kuupalgast. Suurendati ka invaliidsuse pensioni määrasid. Selle seaduse ellurakendamisega suurenes pensionide ja toetuste üldsumma 1958. aastal 1955. aastaga võrreldes $2^1/_4$-kordseks.

Elanikkonna rahaliste sissetulekute kasvu kõrval alandati süstemaatiliselt jaehindu. Ajavahemikul 1950—1955 alanesid riiklikud jaehinnad 26 protsenti, sealhulgas toidukaupade jaehinnad 31 protsenti ja tööstuskaupade jaehinnad 19 protsenti. Sama-

Lastejuuksuri juures Tallinnas.

aegselt alanesid hinnad ka kolhoositurul. Nii näiteks olid 1958. aasta esimesel poolel kolhoosituru hinnad keskmiselt 7 protsenti madalamad kui eelnenud aasta vastaval perioodil.

Selle tulemusena toimunud elanikkonna heaolu tõusu näitab hoiukassadesse paigutatud hoiuste kiire kasv. 1957. a. jooksul suurenes nende hoiuste jääk 148 miljoni rubla võrra ehk 51 protsenti, 1958. aasta jooksul suurenes see veelgi 40 miljoni rubla võrra.

Toiduainete ja laiatarbekaupade tarbimine. Tööstustoodangu kasvu, elanikkonna rahaliste sissetulekute suurenemise ja jaehindade alandamise tulemusena kasvab süstemaatiliselt toiduainete ja laiatarbekaupade tarbimine elanikkonna poolt.

Üksnes 1958. aasta jooksul suurenes riiklike ja kooperatiivsete kaubandusorganisatsioonide kaudu elanikkonnale müüdud toiduainete hulk järgmiselt: liha 39 protsenti, vorst 24 protsenti, või 6 protsenti, suhkur 14 protsenti.

Kui võrrelda toiduainete tarbimist töölisperekonnas 1937/38. aasta büdžeti uurimuse andmete ja 1957. aasta vahel, siis selgub, et selle aja jooksul on tõusnud töölise toitumise kalorsus 18,1 protsenti — 2414 kalorilt 2852 kalorile ööpäevas.

Seejuures on suhkru ja kondiitritoodete tarbimine suurenenud

iga elaniku kohta 51,3 protsenti, liha ja lihasaaduste tarbimine 18,1 protsenti, piima ja piimasaaduste tarbimine 29,6 protsenti, või tarbimine 46,8 protsenti, munade tarbimine 68,2 protsenti.

Eriti järsult on tõusnud töölisperekonna ratsiooni hulgas niisuguste organismi poolt hästi omastatavate saaduste tarbimine nagu või ja piim. Kokku moodustavad loomse päritoluga toiduained üldtarbitava kalorsuse hulgas praegu 28,3 protsenti üldisest ratsioonist. Peale selle on tarbitavate leivasaaduste hulgas suurenenud nisuleiva ja saia osatähtsus 42,8 protsendilt 48,2 protsendile; tarbitavate lihasaaduste hulgas on suurenenud hinnalisemate vorstisaaduste hulk 5-kordseks. Kondiitritoodete tarbimine on suurenenud 8-kordseks.

Mõnevõrra teise iseloomuga on muutused talurahva toitumises. Kolhoosniku perekonna päevase ratsiooni üldine kalorsus on jäänud ligikaudu samale tasemele, nagu see oli 1936/37. aastal, kuigi põllumajanduses tegelevate töötajate füüsilise töö hulk on kõige töömahukamate põllumajanduslike tööde mehhaniseerimise tulemusena järsult muutunud. Talupoja toiduratsioonis on suurenenud tarbitava või hulk 42 protsenti, kondiitritoodete ja suhkru tarbimine 12 protsenti, munade tarbimine 2,5-kordseks. Kui kodanlikus Eestis pidi talupoeg omaenda toitumist kahjustades peaaegu kogu toodetava või andma ekspordiks, siis praegu on piimasaaduste tarbimine tõusnud normaalsele füsioloogilisele tasemele.

Kiiresti kasvab rõivaste ja jalatsite tootmine ning nende tarbimine elanike poolt, samuti mitmesuguste kultuurikaupade ja igapäevase elu tarbeesemete ostmine.

1935. aastal tarbis kodanliku Eesti elanikkond üksnes õmblustoodete ja kauplustest ostetud riide näol 10,3 miljonit meetrit puuvillast riiet, 800 000 meetrit villast riiet, 1,2 miljonit meetrit siidriiet ja 1 miljon meetrit linast riiet, kokku mitmesuguseid riideid 13,3 miljonit meetrit ehk 11,8 meetrit iga elaniku kohta.

1956. aastal, arvestades riide sisse- ja väljavedu, tarbiti Eestis puuvillast riiet 26 miljonit meetrit, villast riiet 1,4 miljonit meetrit, siidriiet 5,3 miljonit meetrit ja linast riiet 1,6 miljonit meetrit, s. t. kokku 34,3 miljonit meetrit ehk 29,9 meetrit iga elaniku kohta. Seejuures suurenes villase riide tarbimine 69 protsenti, siidriide tarbimine 4,5-kordseks, linase riide tarbimine 68 protsenti ja puuvillase riide tarbimine 2,5-kordseks.

Büdžeti uurimuse andmete põhjal kulutas 1937/38. aastal Eestis iga töölisperekond tekstiilkaupade ja õmblustoodete ostmiseks 150,8 krooni ehk 40,6 krooni iga perekonnaliikme kohta. 1957. aastal osteti töölisperekonna iga liikme kohta 15,3 meetrit riiet (sealhulgas villast riiet 1 meeter ja siidriiet 2,5 meetrit), peale selle õmblustooteid 162 rubla eest; kokku kulutati riiete ja õmblustoodete ostmiseks ligikaudu 1210 rubla inimese kohta. See tähendab, et kroonide rubladeks ümberarvestamisel (ostujõu põhjal) õmblus- ja tekstiiltoodete suhtes saame vahekorra 1:12;

Tartu III Lasteaias.

riide ja õmblustoodete ostmine tööliste poolt suurenes 1957. aastaks 1937. aastaga võrreldes 2,5-kordseks.

Umbes samasugune pilt avaneb meile ka põllumajanduses töötava elanikkonna suhtes. 1937/38. aastal kulutati iga põllutöölise perekonnaliikme kohta õmblustoodete ja rõivaste ostmiseks 31,4 krooni. 1957. aastal ostis iga kolhoosipere 29,6 meetrit riiet ning 922 rubla eest õmblus- ja trikotaažtooteid. Seega kulutati tekstiilkaupade ja õmblustoodete ostmiseks iga perekonnaliikme kohta 578 rubla, s. t. poolteist korda rohkem kui 1937/38. aastal.

Jalatsite tarbimine on muutunud järgmiselt: töölisperekonnas osteti iga inimese kohta 1937/38. aastal 1,1 paari nahk- ja 0,8 paari kummijalatseid aastas; 1957. aastal osteti 2,5 paari nahk- ja 1,3 paari kummijalatseid; põllumajanduses kulutati 1937/38. aastal iga perekonnaliikme kohta jalatsite ostmiseks 11,1 krooni, mis võimaldas osta 1,2 paari jalatseid (mittekummtallaga); 1957. aastal osteti iga kolhoosniku perekonnaliikme kohta 2,3 paari jalatseid.

Kiiresti kasvab mööbli ja teiste majapidamisesemete ostmine elanike poolt. 1952. aastal müüsid riiklikud ja kooperatiivsed kaubandusorganisatsioonid elanikkonnale mööblit kõigest 42,4 miljoni rubla eest. Ajavahemikul 1952—1957 suurenes mööbli

tootmine vabariigis 51 protsenti ja seda müüdi elanikkonnale 99,2 miljoni rubla eest, s. t. 85,6 rubla eest iga inimese kohta aastas. Märgime, et 1937/38. aastal kulutati kõigi korterisisustamise esemete ostmiseks (kaasa arvatud mööbel) töölisperekondades 16,2 krooni ja põllutööliste perekondades 8,1 krooni. Seejuures tuleb silmas pidada mööbli suhteliselt kõrgeid hindu (tavaline kõva puutool maksis 4,5 krooni).

Mingil moel ei saa sõjaeelse perioodiga võrrelda neid kulutusi, mida meie elanikkond teeb praegu raamatute, ajakirjade, raadiovastuvõtjate, televiisorite, jalgrataste, mootorrataste ning muude kultuuri- ja spordiesemete ostmiseks. 1957. aastal kulutasid töölised kultuuritarvete muretsemiseks 9,5 protsenti kõigist oma sissetulekutest ja kolhoosnikud isegi 10,6 protsenti oma rahalistest tuludest. 1957. aastal müüdi elanikkonnale üle 30 000 raadiovastuvõtja ja televiisori, 44 miljoni rubla eest kelli, 2100 mootorratast ja motorollerit, 23 000 jalgratast, 16 000 õmblusmasinat, 13 000 fotoaparaati ja sadu sõiduautosid.

Üksnes ajavahemikul 1955—1958 suurenes müük riiklikust ja kooperatiivsest kaubandusvõrgust järgmiselt: villane riie 46 protsenti, õmblustooted 36 protsenti, trikotaaž 49 protsenti, nahkjalatsid 34 protsenti, mööbel 84 protsenti, kellad 38 protsenti, raadiovastuvõtjad ja televiisorid 41 protsenti, õmblusmasinad 66 protsenti, fotoaparaadid 49 protsenti.

1958. aastal suurenes (1957. aastaga võrreldes) müük järgmiselt: puuvillane riie 24 protsenti, õmblustooted 19 protsenti, trikotaaž 25 protsenti, nahkjalatsid 12 protsenti, mööbel 21 protsenti, televiisorid 44 protsenti, mootorrattad 30 protsenti. Kuid nõudmine keerulisemate ja hinnalisemate kultuuri- ja sporditarvete järele kasvab kõige kiiremini, ja just selles osas ei suuda meie tööstusettevõtted veel küllalt kiiresti eluga sammu pidada ega elanikkonna kasvavaid nõudmisi õigeaegselt rahuldada.

Elanikkonna varustamine elamispinnaga. Elanikkonna heaolu küsimuses on tohutu tähtsusega heakorrastatud elamispinna kindlustamine. Eesti NSV-s on see küsimus eriti keerukas, kuna siin hävis sõja tagajärjel rohkem kui 1,6 miljonit ruutmeetrit elamispinda. Isegi 1947. aasta lõpul, kui suurem osa vähem kannatada saanud maju oli juba taastatud, moodustas Tallinna linna elamufond kõigest 71 protsenti 1940. aasta tasemest, Narva linnas oli see protsent 13, Tartus 54 ja kõigis teistes vabariigi linnades 66 protsenti. Riik on suunanud tohutuid summasid elamute taastamisele ja uute ehitamisele. Ajavahemikul 1946—1950 anti riiklike organisatsioonide poolt ekspluatatsiooni 718 000 ruutmeetrit elamispinda, aastail 1951—1955 694 000 ruutmeetrit, 1956., 1957. ja 1958. aastal veel ligikaudu 400 000 ruutmeetrit, seega kaheteistkümne aasta jooksul kokku üle 1,5 miljoni ruutmeetri elamispinda.

Samal ajavahemikul ehitasid töölised ja teenistujad riikliku krediidi abil linnades ja töölisasulates individuaalehituse korras

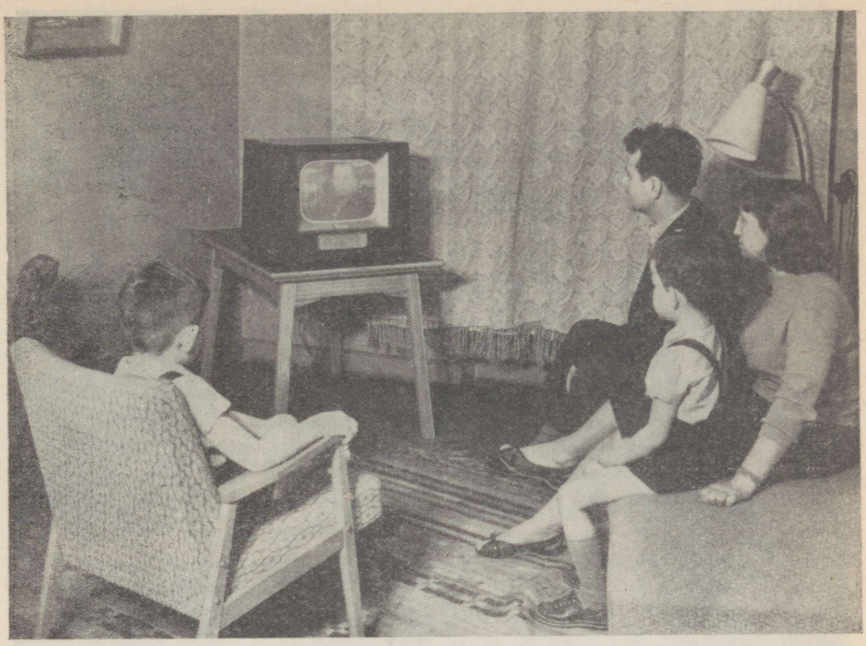

Iga aastaga kasvab televiisorite arv nii linnas kui ka maal.

elamispinda 280 000 ruutmeetrit. Selle tulemusena suurenes Tallinna elamufond ajavahemikul 1947—1958 600 000 ruutmeetri võrra, Narva linnas suurenes elamispind 110 000 ruutmeetri võrra ja Tartus 123 000 ruutmeetri võrra. Eriti palju ehitati elamispinda põlevkivibasseinis, kus kaevuritele ehitati, võiks öelda, täiesti uued heakorrastatud sotsialistlikud linnad — Kohtla-Järve, Ahtme, Jõhvi, Sillamäe. Põlevkivibasseini linnade ja töölisasulate elamufond suurenes 79 000 ruutmeetrilt 1940. aastal 415 000 ruutmeetrile 1957. aastal.

Kuid seoses tööstuse hoogsa tõusuga kasvas linnaelanike arv veelgi kiiremini kui elamufond. Kui 1941. aastal elas linnades 33 protsenti kogu vabariigi elanikkonnast, siis 1959. aastal oli see protsent kasvanud juba 56-le. Kahekümne aasta jooksul on linnaelanike arv kasvanud ligikaudu 320 000 inimese võrra. Seepärast, kuigi linnade ja töölisasulate elamufond on juba ületanud sõjaeelse taseme, on ikkagi veel elanikkonna varustamine elamispinnaga ebarahuldav. Eriti kehtib see Narva ja Tallinna suhtes, kus elamufond sai kõige rohkem kannatada ja kus elanikkond kasvab kiiresti.

Selleks et kõige lähemal ajal lõpp teha elamispinna nappusele ja paigutada heakorrastatud majadesse kõik need inimesed, kes seni on veel sunnitud elama barakkides või muudes elamis-

Uus elamublokk Tallinnas Endla tänaval.

kõlbmatuis ruumides, võtsid Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1957. aasta juulis vastu laiaulatusliku programmi uute elamute ehitamiseks, mis näeb ette elamute ehitamise suurenemise 1959/60. aastal 1,7—1,8-kordseks, võrreldes nende ehituste ulatusega, mida teostati 1957/58. aastal.

Tähtsat osa etendab elanikkonna igapäevase elu parandamisel kommunaalteenindamine.

Selle tulemusena, et vabariigis on ehitatud uusi võimsaid elektrijaamu, rajatud linnade elektrivõrke ja transformaatori alajaamu, et on suhteliselt alandatud valgustus- ja majapidamisvoolu hindu, kasvab kiiresti elektrienergia kasutamine elanikkonna poolt. Nüüd on elektrifitseeritud kõik linnad, töölisasulad, rajoonikeskused, sovhoosid, remondi- ja tehnikajaamad ning pooled kolhoosid. Tallinnas oli 1945. aastal elektrivalgustus ligikaudu 68 protsendis elamutest, nüüd on aga kõigis linnades elektrifitseeritud üle 80 protsendi elamispinnast.

Peale valgustuse kasutavad elektrit kümned tuhanded perekonnad raadioaparaatide ja televiisorite jaoks ning koduses majapidamises. Tuhanded koduperenaised kasutavad külmutus-

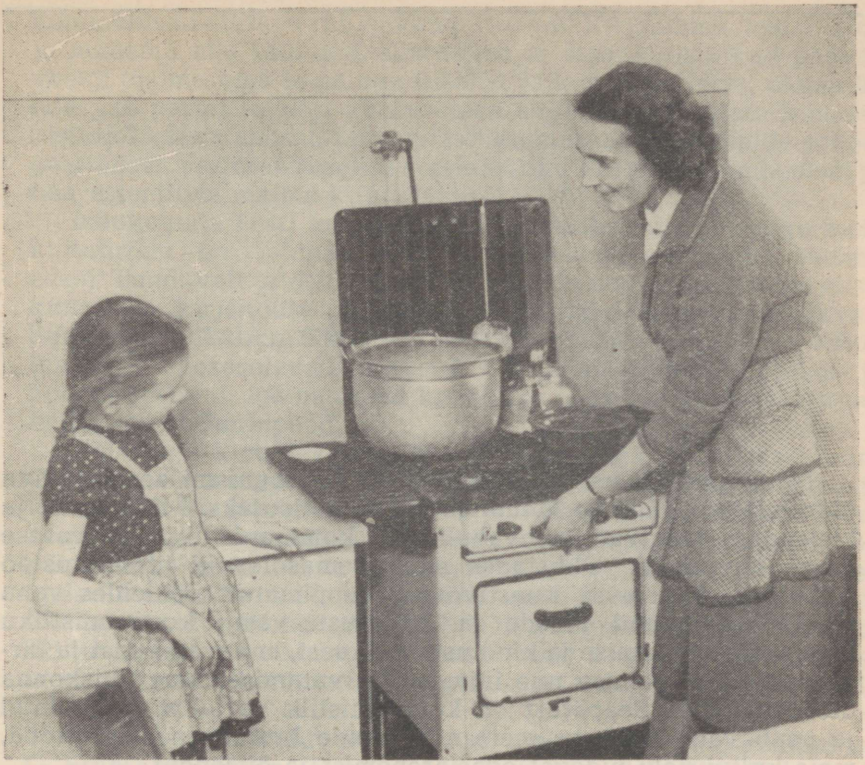

Gaas kergendab suuresti perenaiste vaeva.

kappe, elektri-tolmuimejaid, -triikraudu, -pesupesemismasinaid, kergendades sellega oma tööd.

Pärast Kohtla-Järve—Tallinn gaasimagistraali valmimist algas kiire elamufondi gasifitseerimine. Kui 1940. aastal oli Tallinnas ainult 1,8 protsenti korteritest gasifitseeritud ja Tartus 1,1 protsenti, siis nüüd on Tallinnas gasifitseeritud juba 24 protsenti kõigist korteritest. Peale selle saavad odavat põlevkivigaasi 1400 kaevurikorterit põlevkivibasseinis. Kogu Kohtla-Järve linna põhiline elamufond on ühendatud linna kaugküttevõrguga. Linnade veevärgivõrk on suurenenud sõjaeelse tasemega võrreldes kahekordseks, iga linnaelaniku kohta kasutatakse nüüd kümme korda rohkem vett kui enne sõda.

Eeltoodust nähtub, et Nõukogude Eesti töötajate materiaalse heaolu tase on suhteliselt lühikese aja jooksul kiiresti tõusnud, ületades tunduvalt kodanlusaegse taseme. See on saanud võimalikuks ainult seetõttu, et eesti rahvas, heitnud endalt ekspluataatorite ikke, elab ja töötab Nõukogude Liidu rahvaste üksmeelses ja võrdõiguslikus peres.

KULTUURIELU

Nõukogude kunst ja kirjandus on kommunismi eest peetava üldrahvaliku võitluse lahutamatuks koostisosaks. Meie kunst ja kirjandus teenivad rahvahulkade kommunistliku kasvatuse suuri ülesandeid. Uldistades meil olemasolevaid ülesehitustöö rikkalikke kogemusi kunstivormis, leppimatult võideldes vana maailma iganenud ideede ja kujutluste vastu, kommunistliku ideoloogia levitamise ja kindlustamise eest, annavad kunst ja kirjandus suure panuse uue inimese kasvatamisel, uue ühiskonna ülesehitamisel. Seepärast on kommunistlik partei alati pidanud ja peab väga tähtsaks meie nõukogude kultuuritegelaste tööd, meie kultuurielu pidevat edasiarenemist ja õitsengut.

Suured ja vastutusrikkad ülesanded püstitas sotsialistliku kultuurielu edasiarendamisel NLKP XXI kongress, kelle otsuste elluviimine kujuneb põhiliseks edasiviivaks jõuks meie kultuurielus. Keskkomitee ettekandes XXI kongressile rõhutati, et üleminekuks kommunismile on peale arenenud materiaalse ja tehnilise baasi vaja ka uhiskonna kõigi kodanike kõrget teadlikkuse taset. Kavandatud ülesehitustöö hiiglaslike plaanide edukas täitmine on suurel määral sõltuv miljoniliste töötajate hulkade teadlikkuse tasemest. Sellest tingituna on käesoleva seitseaastaku üheks peamiseks ülesandeks ideelis-kasvatusliku töö tugevdamine, töötajate ja ennekõike kasvava põlvkonna kommunistliku teadlikkuse tõstmine, nende kasvatamine kommunistliku töössesuhtumise, nõukogude patriotismi ja internatsionalismi vaimus, ülesaamine kapitalismi iganditest inimeste teadvuses, võitlus kodanliku ideoloogia vastu.

Seitsme aasta plaani peaülesanded määravad kogu ideoloogilise töö suuna ja sisu. Teater ja kino, ajakirjandus ja raadio, kirjandus ja kunst — kõik kasvatustöö vahendid tuleb tegevusse rakendada.

Ei ole tähtsamat ülesannet kui see, mis seisab meie kunsti ees, rõhutati NLKP XXI kongressi materjalides, — jäädvustada

kommunismi ehitava rahva kangelastegu. Kirjanduse, teatri, kino ja muusika alal töötajad, skulptorid ja maalikunstnikud peavad veelgi tõstma oma loomingu ideelist ja kunstilist taset, olema ka edaspidi partei ja riigi aktiivseteks abilisteks töötajate kommunistlikul kasvatamisel, kommunistliku moraali printsiipide propageerimisel, paljurahvuselise sotsialistliku kultuuri arendamisel ja hea esteetilise maitse kujundamisel.

Nõukogude Eesti kunst, kirjandus, helilooming — kogu meie kultuurielu on astunud eriti viimastel aastatel suure sammu edasi. Tunduvalt aitasid sellele kaasa rida suurüritusi, nagu eesti kunsti ja kirjanduse dekaad 1956. aasta detsembris Moskvas, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva tähistamisega seosesolevad üritused, VI ülemaailmne üliõpilas- ja noorsoofestival, iga-aastased kunstilise isetegevuse ülevaatused, laulupäevad, laulupeod jne.

Vabariigi kunstnikkonnale oli suurimaks ürituseks Suure Oktoobri 40. aastapäeva tähistamiseks läbi viidud üleliiduline ja vabariiklik kunstinäitus. Moskvas ja Tallinnas eksponeeriti Nõukogude Eesti kunstnikelt 825 tööd, neist üle 25 protsendi oli pühendatud meie rahva tänapäeva ja revolutsioonilise võitluse ajaloo teemadele. 1959. aasta algul aga toimus Tallinnas kunstinäitus, mis oli pühendatud NLKP XXI kongressile. Näitused andsid tunnistust meie kunstnikkonna suurest kvalitatiivsest kasvust ja meie kunsti tunduvast lähenemisest tänapäeva probleemide lahendamisele.

Rea häid helitöid on andnud meie heliloojad, sealhulgas G. Ernesaksa ooper „Tuleristsed", E. Kapi lasteooper „Talvemuinasjutt", oratoorium „Aurora", E. Tambergi „Concerto grosso", A. Garšneki kantaat „Suur Oktoober" ja rida teisi.

Vabariigi teatrid on toonud rahva ette palju häid lavateoseid, mis on tõsiseks panuseks teatrite senise repertuaaripoliitika parandamisel. Teatrikülastajani jõudsid E. Ranneti „Südamevalu" ja „Kadunud poeg", Višnevski „Optimistlik tragöödia", Leonovi „Kuldne tõld", Trenjovi „Ljubov Jarovaja", Štšeglovi „Torm", esimese hiina klassikalise teosena „Kriidiring" ja rida teisi.

Eelmiste aastatega võrreldes on tunduvalt suurenenud kirjanduse väljaandmine. 1958. aastal anti välja üle 6,6 miljoni eksemplari raamatuid. Nõukogude Eesti kirjanike tublist tööst kõneleb see, et iga aastaga suureneb algupäraste kirjandusteoste osatähtsus väljaantava uudiskirjanduse hulgas.

Suured on edusammud küla kultuurielu arendamisel. Kultuurimajad, klubid, raamatukogud, kinod viivad läbi väga mitmesuguseid üritusi, nende töö haarab iga aastaga üha laiemaid hulki.

Tähtsaks ürituseks, mis tunduvalt aktiviseeris kultuuri- ja sporditööd vabariigis, oli noorsoofestival. Festivali käigus tõestas meie noorsugu, et teenetega vanameistritele on võrsumas väärikas järelkasv.

Kodanlikus Eestis olid kultuuriväärtused rahvale kättesaamatud. Ka kultuurielus olid määravaks raha ja varanduslikud huvid. Kodanlus lömitas manduva lääne kultuuri ees, milles nähti siis „tsivilisatsiooni tippu". Propageeriti loosungit: olgem eestlased, ent saagem ka eurooplasteks, mis sisuliselt tähendas rahvusliku kultuuripärandi eitamist ja Lääne-Euroopas levinud kõige reaktsioonilisemate kunstivoolude importi.

Nõukogude võimu taaskehtestamisega Eestis murti maha need kunstlikud tõkked, mis kodanlus oli seadnud rahva kultuurielu arengu ette. Rahva loomingulistele jõududele anti täielik arenguvabadus. Seepärast on igati põhjendatud ja arusaadav see tormiline areng, mis ilmnes meie rahva kultuurielus juba nõukogude võimu olemasolu esimestel aastatel.

Rahvaharidus

1897. aastal toimunud ülevenemaalise rahvaloenduse andmeil oli Eestis kirjaoskajaid 77 protsenti elanikkonna üldarvust.

Kodanlikus Eestis kehtestati kohustuslik kuueklassiline algharidus, ent seda tegelikkuses realiseerida ei suudetud. 1936. aastal näiteks lahkus algkoolidest 42 protsenti lastest seda lõpetamata. Vaeste vanemate lapsed ei saanud koolis käia, sest neil ei olnud võimalik lastele jalatseid ja riideid muretseda. Pealegi olid paljud lapsed sunnitud maast-madalast aitama vanematel leiba teenida.

Selline oli pilt alghariduse osas. Veelgi iseloomustavam kodanliku Eesti hariduspoliitikale oli olukord kesk- ja kõrgema hariduse alal. Kodanlus püüdis kesk- ja kõrgemat haridust muuta ainuüksi kodanluse privileegiks. Tunduvalt vähendati keskkoolide võrku. Kui 1929/30. õppeaastal oli keskkoolides 15 663 õpilast, siis 1933/34. õppeaastal ainult 11 895 õpilast. Samal ajal tõsteti õppemaksu.

Ilmselt sama eesmärk oli ka 1934. aastal läbiviidud koolireformil, millega seniste ühtsete keskkoolide asemele loodi 5-klassiline progümnaasium (4-klassilise algkooli baasil) ja 3-klassiline gümnaasium. Samal ajal säilis töötajate lastele 6-klassiline algkool. Hiljem oli kodanlik valitsus sunnitud täiendavalt looma 3-klassilised reaalkoolid 6-klassilise algkooli baasil, mille lõpetamisel võis edasi astuda gümnaasiumi. 1939. aastal oli Eestis 46 progümnaasiumi, 37 reaalkooli ja 45 gümnaasiumi kokku 16 675 õpilasega. Kõrge õppemaks progümnaasiumides ja gümnaasiumides muutis keskhariduse omandamise väga kulukaks ja see oli kättesaadav ainult varakate inimeste lastele. Seega kodanlus tegelikult piiras veelgi hariduse omandamise võimalusi.

Kodanlikus Eestis töötas 4 kõrgemat õppeasutust: Tartu Ülikool, Tallinna Tehnika Ülikool (asutatud 1936), kõrgem kunstikool „Pallas" Tartus ja Tallinna Konservatoorium. 1938. aastal ulatus üliõpilaste arv ligikaudu 3800-ni. Kõrge õppemaksu tõttu (Tartu Ülikoolis oli näiteks õppemaks 120 krooni aastas) said

kõrgema hariduse omandada ainult vähesed tööliste lapsed. Kodanliku ajakirjanduse andmete kohaselt moodustasid 1926. aastal Tartu Ülikoolis töölisperekondadest pärit üliõpilased ainult 5 protsenti üldarvust.

Töötava rahva poegadele ja tütardele avanes tee haridusele alles nõukogude võimu taaskehtestamisega Eestis. Senisest kitsendavast koolisüsteemist ei jäänud kivi kivi peale. On kehtestatud üldine seitsmeklassiline algharidus. Hariduse omandamine toimub kõikides õppeasutustes tasuta.

Iga aastaga täieneb üldhariduslike koolide võrk uute õppeasutustega ning suureneb õpilaste arv vabariigis.

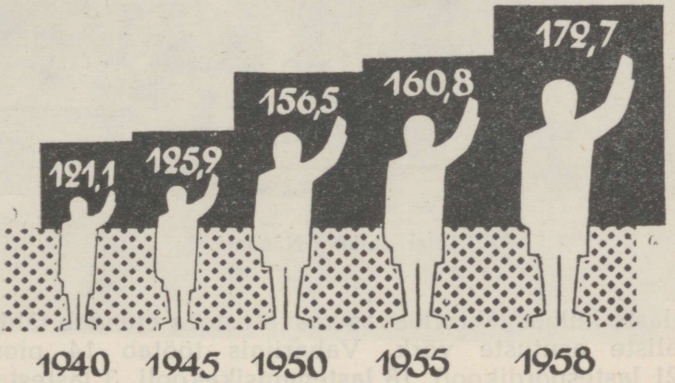

Õpilaste arvu kasv üldhariduslikes koolides (tuhandetes).

1958. aastal töötas vabariigis üle 1100 üldhariduslikku kooli rohkem kui 172 700 õpilasega.

Eriti suur on kasv keskkoolide osas. 1945. aastal töötas vabariigis 38 keskkooli, 1958. aastal aga juba 209. Seejuures kasvas õpilaste arv keskkoolide vanemates klassides (8.—11. klass) ligi kolmekordseks. Maal asuvate keskkoolide arv on 1950. aastaga võrreldes neljakordistunud.

Avarad õppimisvõimalused on loodud ka üldhariduse omandamiseks tootmistöö kõrval. 73 töölis- ja maanoorte ning kaugõppe keskkoolis õppis 1958. aastal üle 11 000 noore.

Viimastel aastatel on kujunenud veel üks uus koolitüüp — internaatkool. Esimesed sellelaadsed koolid alustasid tegevust 1956. a. sügisel Rakveres ja Narvas, aasta hiljem ka Tallinnas. Lähematel aastatel on kavas internaatkoolide võrku tunduvalt laiendada.

Suurt tähelepanu pööratakse koolides polütehnilise hariduse andmisele ja praktilise tööoskuse õpetamisele. Koolide juurde on loodud tehnikakabinetid, käsitööklassid ja töökojad. Valdava enamiku koolide juurde on rajatud õppe-katseaiad.

Internaatkool Nõmmel.

Õpilaste hulgas läbiviidavas kasvatustöös etendab tähtsat osa koolivälise asutuste võrk. Vabariigis töötab 14 pioneeride maja, 21 lastespordikooli, 18 lastemuusikakooli, 3 lastestaadioni, 3 noorte naturalistide jaama, laialdane pioneerilaagrite võrk ja rida teisi asutusi. Järjekindlalt kasvavad koolides komsomoli- ja pioneeriorganisatsioonide read.

Peaaegu igas koolis töötavad kehakultuurikollektiivid, kunstilise isetegevuse ja mitmesugused huvialased ringid. 1955. aasta üldlaulupeost võttis osa 15 000 koolinoort lauljate, tantsijate ja pillimeestena.

Iga aastaga kasvab ja täieneb uute erialadega kesk-eriõppeasutuste võrk. Vabariigis töötab 46 tehnikumi ja kesk-eriõppeasutust 15 500 õpilasega (1940. aastal oli 17 tehnikumi 2114 õpilasega). 1958. aastal töötas vabariigis iga 10 000 elaniku kohta 412 kõrgema või kesk-eriharidusega spetsialisti. Üle 50 protsendi kõigist spetsialistidest moodustavad naised.

Põllumajanduse mehhaniseerimise, tööstus- ja raudteekoolides õpib üle 4000 noore, kes on võetud täielikule riiklikule ülalpidamisele.

Vabariigis töötab käesoleval ajal 6 kõrgemat õppeasutust. Suurimaks ja ühtlasi vanimaks neist (asutatud 1802. aastal) on Tartu Riiklik Ülikool. TRÜ juures töötavad õigusteaduskond, arstiteaduskond, ajaloo-keeleteaduskond ja matemaatika-loodusteaduskond rea osakondade ja harudega. Üliõpilaste arv Tartu Riiklikus Ülikoolis ulatub üle 5000.

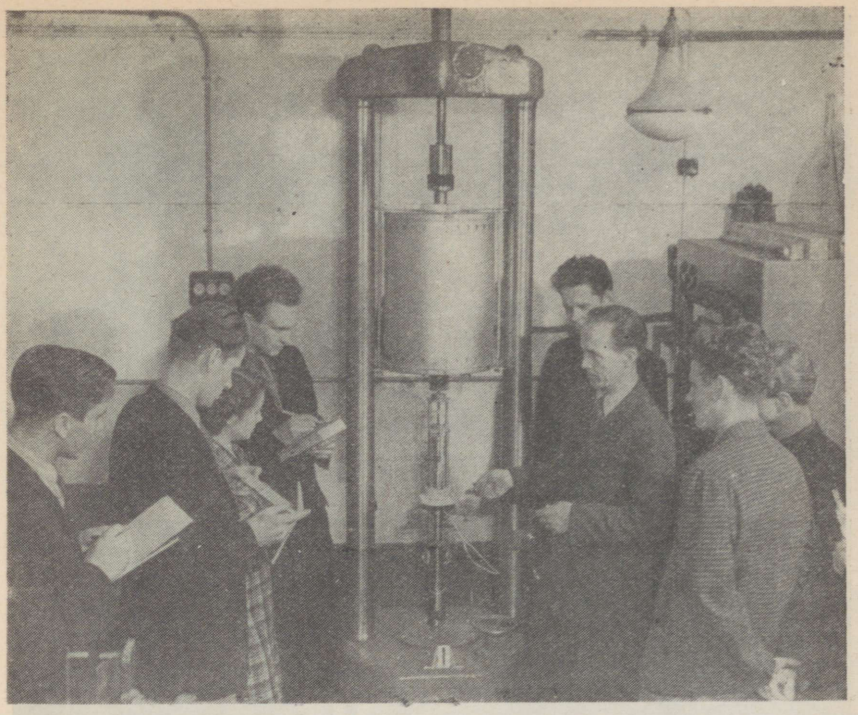

Tallinna Polütehnilises Instituudis. Üliõpilased tugevusõpetuse laboratooriumis.

Vabariigi kõrgeimaks põllumajanduslikuks õppeasutuseks on Eesti Põllumajanduse Akadeemia, mis valmistab ette spetsialiste vabariigi põllumajandusele 5 teaduskonnas: agronoomia-, veterinaaria-, zootehnika-, metsamajanduse ja hüdromelioratsiooni ning põllumajanduse mehhaniseerimise teaduskonnas. EPA üliõpilaste arv ulatub üle 2100.

Tallinna Polütehniline Instituut valmistab ette tehnilist kaadrit. TPI viies teaduskonnas — mehaanika-, ehitus-, keemia-mäe-, laevaremondi- ja insener-majandusteaduskonnas õpib kokku 2700 üliõpilast.

Pedagoogilist kaadrit valmistab ette Tallinna Pedagoogiline Instituut. Instituudi ajaloo-keeleteaduskonnas, matemaatika-loodusteaduskonnas, vene keele ja kirjanduse ning kehakultuuri- ja muusikateaduskonnas õpib kokku ligi 1900 üliõpilast.

Eesti NSV Riiklik Kunstiinstituut valmistab ette kaadrit kujutava kunsti, tarbekunsti ja arhitektuuri alal. Instituudis õpib üle 170 üliõpilase.

Praktiliste tööde tund tehnikumis.

Tallinna Riiklik Konservatoorium valmistab ette muusika ja näitekunsti alast kaadrit. Üliõpilaste arv Tallinna Riiklikus Konservatooriumis ulatub 150-ni.

Kõikides vabariigi kõrgemates õppeasutustes õppis 1958. aastal, kaasa arvatud ka mittestatsionaarsed, rohkem kui 12 300 üliõpilast (1938. aastal 3800). Iga 10 000 elaniku kohta tuleb Nõukogude Eestis üle 100 üliõpilase, mis tõendab kõrgema hariduse erakordselt suurt levikut vabariigis. Võrreldes enamarenenud kapitalistlike riikidega, näeme, et Eesti NSV on neist selles osas kaugele ette jõudnud. Nii tuleb Ameerika Ühendriikides 81, Prantsusmaal 37, Saksa Föderatiivses Vabariigis aga ainult 27 üliõpilast iga 10 000 elaniku kohta. Kõikides õppeasutustes kokkuvõetult õpib meie vabariigis üle 193 000 õpilase, mis on ligi 50 000 võrra rohkem kui 1939. aastal.

Tallinna 2. Keskkooli II klass õppetunnis.

Nõukogude kooli eesmärgiks on üles kasvatada igakülgselt arenenud, aktiivset ja teadlikku kommunismiehitajate põlvkonda. Kool varustab noori vajalike teadmistega kõikidest peamistest teaduse harudest, tutvustab tähtsamate rahvamajanduse harudega, annab praktilisi töökogemusi, kasvatab noori kommunistliku moraali vaimus terveteks ja kultuurseteks kodanikeks.

Töö raskuspunkt nende eesmärkide taotlemisel lasub pedagoogilisel kaadril.

Pedagoogilise kaadri ettevalmistamises on toimunud sõjajärgsetel aastatel suuri muutusi. Koolide võrgu pideva laienemisega on järjekindlalt kasvanud nõudmine uute õpetajate kaadri järele. 1958. aastal töötas vabariigis üle 11 700 õpetaja, mis on ligikaudu 50 protsendi võrra rohkem kui 1945. aastal.

Paunküla uus koolimaja.

Eelkooliealiste laste kasvatamiseks on asutatud vabariigis 172 lasteaeda rohkem kui 9000 lapsele (kodanlikus Eestis 78 lasteaeda 3600 lapsele). Vabariigis töötab 36 lastekodu, kus on ligi 3000 last.

Need ja arvukad teised faktid kõnelevad selget keelt sellest, et nõukogude võim on avanud meie rahvale kõik teed haridusele, teeb kõik võimaliku selleks, et noortest võrsuksid täisväärtuslikud nõukogude inimesed.

Käesoleval seitseaastakul viiakse ellu rida uusi abinõusid senise haridussüsteemi täiendamisel ja õppetöö edasisel lähendamisel tootmisele. Paralleelselt üleminekuga 8-aastasele üldisele koolikohustusele reorganiseeritakse aastail 1959—1965 kümneklassiliste koolide võrk mitmesugusteks linna- ja maa-töökeskkoolideks, mille lõpetajad saavad niihästi keskastme üldhariduse ja polütehnilise hariduse kui ka spetsiaalse ettevalmistuse teatud kutsealal. Ühtlasi laiendatakse tunduvalt koolide võrku.

Aastail 1959—1965 on kavas ehitada üle 60 uue koolihoone, kokku ligikaudu 45 000 õpilaskohaga.

Nende ja mõnede teiste analoogiliste uuenduste sisseviimine haridussüsteemi tuleneb otseselt uutest ülesannetest, mis NLKP XXI kongress seadis nõukogude kooli ette, seoses ühiskonna

vajadustega sotsialismilt kommunismile ülemineku perioodil. Kool peab sirguvat põlvkonda ette valmistama haritud, teadlikeks töötajateks, kes on võimelised süstemaatiliseks füüsiliseks tööks, aktiivseks osavõtuks materiaalsete väärtuste loomisest.

Kavandatud üritused kooli lähendamiseks elule ja õppimise ühendamiseks tootmistööga on järjekordseks veenvaks tõendiks kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse hoolitsusest nõukogude inimeste haridusliku taseme tõstmise ja noore põlvkonna kommunistliku kasvatamise eest ning aitavad olulisel määral kaasa uue inimese — kommunistliku ühiskonna liikme väljakujunemisele.

Teadus

Teadusliku töö tsentrumiks vabariigis on 1946. aastal asutatud Eesti NSV Teaduste Akadeemia. Siia on koondunud kõik vabariigi silmapaistvamad teadlased, kes töötavad teadusliku mõtte edasiarendamisel. Teaduste Akadeemia tegevuse aluseks on teaduse saavutuste plaanipärane kasutamine sotsialistlikus rahvamajanduses ja kultuurielus uue, kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eesmärgil.

Kodanlikus Eestis ei olnud sellist ülevabariigilist teaduslikku tööd teostavat ja koordineerivat keskust. 1938. aastal anti küll välja dekreet Teaduste Akadeemia asutamise kohta, nimetati ametisse isegi president ja osa liikmeid, ent sisulist muudatust see akt enesega kaasa ei toonud. Teaduslik uurimistöö jäi endiselt kõrgemate õppeasutuste, eeskätt Tartu Ülikooli ja teaduslike ühingute juurde. Vaatamata üldiselt ebasoodsatele tingimustele ja piiratud materiaalsetele võimalustele teadusliku uurimistöö teostamiseks saavutasid mõned teadlased, kes oma ala entusiastidena uurisid neid huvitavaid küsimusi, küllaltki silmapaistvaid tulemusi. Teaduslikus uurimistöös siiski puudus laiahaardelisus, küsimuste ja tervete teadusharude kompleksne läbitöötamine. Vähene oli teadlaste järelkasv. Käesoleval ajal tegeleb Eesti NSV Teaduste Akadeemia tähtsate teaduslike probleemide uurimisega kõigis teadusharudes. Suurt tähelepanu pööratakse kvalifitseeritud teadusliku kaadri ettevalmistamisele ja teaduslike töötajate kvalifikatsiooni tõstmisele.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia koosseisus töötab käesoleval ajal 3 osakonda 11 instituudi, 3 muuseumi, 3 teadusliku ühingu ja rea teiste asutustega.

Tehniliste ja füüsikalis-matemaatikaliste teaduste osakonda kuuluvad:

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Energeetika Instituut, kelle ülesandeks on vabariigi energiaressursside igakülgne uurimine ning nende maksimaalse, heaperemeheliku ärakasutamise võimaluste ja meetodite väljatöötamine, samuti ka põllumajandusliku tootmise elektrifitseerimise, tööstusliku automatiseerimise ja telemehhaniseerimise küsimuste uurimine ning lahendamine.

Eriti seoses kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse vii-

maste otsustega keemiatööstuse arendamise küsimustes on tunduvalt kasvanud Eesti NSV TA Keemia Instituudi tööülesanded ja osatähtsus. Põhiliseks sõlmprobleemiks Keemia Instituudi töös on vabariigi peamise loodusvara — põlevkivi komplekssе ärakasutamise küsimused meie rahvamajanduses. Koostöös praktikutega on instituut lahendanud rea küsimusi põlevkivi töötlemise uute meetodite väljatöötamisel kõrge kalorsusega majapidamisgaasi, vedelkütteainete ja väärtuslike keemiatööstuse toorainete saamisel ning tootmisel tekkinud jäätmete (põlevkivituha) kasutamisel odava ehitusmaterjali valmistamiseks.

Ehitusmaterjalide tootmiseks vajalike tooraineallikatega, kasutuselolevate ja uute ehitusmaterjalide omadustega, kohalike ehitusmaterjalide komplekssе ärakasutamisega ja paljude teiste ehitusmaterjalide ning üldse ehitustegevusega seotud küsimustega tegeleb Eesti NSV TA Ehituse ja Ehitusmaterjalide Instituut. Seoses ehitustegevuse pideva laienemisega vabariigis kasvavad ka selle instituudi ülesanded uute industriaalmeetodite juurutamisel ehitusmaterjalide tööstuses ja ehitusplatsidel.

Eesti NSV TA Geoloogia Instituudi ülesandeks on uurida ja avastada maapõuevarade leiukohti ja nende varusid ning koostada geoloogilisi kaarte nende maavarade kasutamiseks rahvamajanduses. Instituudi juurde on organiseeritud rikkalike kogudega Geoloogia Muuseum (Tartus).

Nõukogude teaduse viimaste aastate hiiglaslike edusammude parimaks tõendiks on esimeste Maa kunstlike kaaslaste väljasaatmine. Inimkond on tunginud kosmose saladustesse. Laialdasi uurimusi seoses rahvusvahelise geofüüsika-aastaga viib läbi Eesti NSV TA Füüsika ja Astronoomia Instituut, mille juures asub üks vanimaid Nõukogude Liidu tähetorne Tartus. Alustatud on uue ajakohase observatooriumi ehitamist Elvas, mis varustatakse uusimate seadeldistega ja mis alustab tööd juba lähematel aastatel.

Tehniliste ja füüsikalis-matemaatiliste teaduste osakonda kuulub veel eksperimentaaltehniline baas, kus kõigil neljal instituudil on võimalus läbi viia teaduslikuks uurimistööks vajalikke katseid.

Bioloogia ja meditsiiniteaduste osakonda kuuluvad Zooloogia ja Botaanika Instituut, Eksperimentaalse ja Kliinilise Meditsiini Instituut ning Bioloogia Eksperimentaalbaas, millede uurimisobjektiks on taimestik, loomastik ja meditsiini ning tervishoiu küsimused.

Ühiskonnateaduste osakonda kuuluvad Ajaloo Instituut, Keele ja Kirjanduse Instituut, Majanduse Instituut ning 3 muuseumi — Ajaloo Muuseum, Kirjandusmuuseum ja Etnograafia Muuseum. Ühiskonnateaduste osakonda kuuluvates instituutides uuritakse eesti rahva ajaloo, eesti keele, kirjanduse ja folkloori, samuti kaasaegse rahvamajanduse arengu ja rida teisi sõlmprobleeme. Ulatuslike uurimistööde tulemusena on välja antud „Eesti

NSV ajalugu" (üheköiteline) ning esimene köide kolmeköitelisest „Eesti NSV ajaloost", „Eesti NSV kirjanduse ajalugu" ja arvukalt monograafiaid.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia annab välja teaduslikku ajakirja „Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised".

Iga aastaga kasvab Teaduste Akadeemia poolt väljaantud teadusliku kirjanduse hulk.

Põllumajanduslike küsimustega, esmajärjekorras loomakasvatusele kindla söödabaasi loomisega seotud uurimistöödega tegelevad Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi Maaviljeluse ja Maaparanduse Teadusliku Uurimise Instituut ning Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituut, mis kuni 1956. aastani samuti kuulus Eesti NSV Teaduste Akadeemia süsteemi. Eesti NSV teadlaste poolt väljatöötatud meetodid kõrge tootlikkusega mitmeaastaste kultuurkarjamaade loomiseks maadel, mis ei ole kõlblikud põllumaaks, on leidnud rakendamist mitte üksnes meie vabariigis, vaid ka paljudes teistes NSV Liidu rajoonides. Suur töö on läbi viidud tõuaretuses ning mitmesuguste loomataudide tõrje ja loomakasvatuse produktiivsuse tõstmise teede uurimisel.

Uurimistööde eesmärgiks on abinõude komplekside väljatöötamine põllumajanduse ja loomakasvatuse laiendamiseks ning saagikuse tõstmiseks vabariigis.

Lisaks eespoolnimetatud teadusliku uurimistöö keskustele töötab vabariigis veel rida kitsamapiirdelisi uurimisinstituute ja katsebaase, mis töötavad vastavate ametkondade (ENSV Rahvamajanduse Nõukogu, Eesti NSV Tervishoiu Ministeerium jne.) juures.

Teaduslikku uurimistööd tehakse ka kõrgemates õppeasutustes.

Kogu teadusliku töö üldiseks suunamiseks ja olemasolevate ressursside paremaks ärakasutamiseks on asutatud Vabariiklik Teadusliku Uurimistöö Koordineerimise Nõukogu (ENSV TA juures), kes koostab iga aasta teadusliku uurimistöö plaani ning koordineerib selle plaani elluviimist teaduslike asutuste poolt.

Vabariigis on üle 1750 teadusliku töötaja, kellest ligi 1000 töötavad kõrgemates õppeasutustes. Teaduslike töötajate hulgas on üle 60 teaduste doktori ja ligi 470 teaduste kandidaati.

Käesoleval seitseaastakul, nagu seda eriti rõhutati NLKP Keskkomitee juunipleenumi otsustes, arendatakse rahvamajandust uue progressiivse tehnoloogia laialdase tootmisse juurutamise alusel, teaduse ja tehnika uusimate saavutuste baasil. Sellega seoses kasvab veelgi teaduse osa meie rahvamajanduse edasiarendamisel. Eriti intensiivselt arenevad põhiteadused — füüsika, matemaatika, keemia ja bioloogia. Ulatuslikult arendatakse rakendusteadusi, mis on otseselt seotud uue tehnika juurutamisega ja tootmisprotsesside mehhaniseerimisega ning automatiseerimi-

sega. Laieneb teaduslikuks uurimistööks vajalik materiaalne baas. Muuhulgas tuleb loomisele arvutuskeskus, mis võimaldab mehhaniseerida mitmeid teadusliku uurimistöö operatsioone.

Kavandatud abinõude tulemusena suudavad meie teaduslikud töötajad anda senisest veelgi suurema panuse vabariigi majandus- ja kultuurielu praktiliste probleemide lahendamisse.

Kirjandus

Nõukogude raamatul on suur osatähtsus uue inimese kasvatamisel. Aastast aastasse kasvab originaalse kirjanduse väljaandmine. Käesoleval ajal ilmub iga päev NSV Liidus 4 miljonit eksemplari raamatuid. UNESCO andmeil antakse Nõukogude Liidus välja 25 protsenti kogu maailma üldisest raamatutoodangust.

Eesti NSV-s väljaantud raamatute hulga kasvu iseloomustavad järgmised andmed.

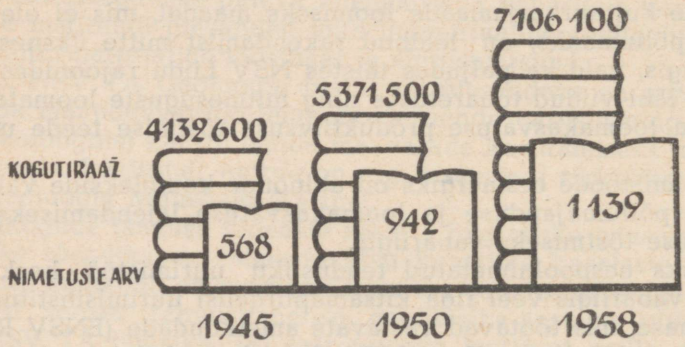

Raamatute kirjastamise kasv.

Üldse on nõukogude võimu aastail (1940—1958) Eestis välja antud üle 14 000 nimetuse raamatuid kogutiraažiga ligi 90 miljonit eksemplari. Käesoleval seitseaastakul on kavandatud raamatutoodangu edasine suur kasv, mis trükipoognais arvestatuina ulatub 35 protsendini. 1965. aastal antakse välja 8,5 raamatut iga elaniku kohta.

Kunagi varem ei ole meil raamatul olnud niivõrd suurt levikut kui praegu Nõukogude Eesti raamatul. Kõige selgemini tõendab seda raamatute tiraaži kasv, mis praegu keskmiselt kõikide kirjanduse liikide osas moodustab 6400 eksemplari.

Ka kodanlikus Eestis ilmus arvukalt igasuguseid raamatuid ning brošüüre. 1918. aastast kuni 1940. aasta juunikuuni ilmus ligikaudu 25 600 nimetust raamatuid, ent nende keskmine tiraaž ei ületanud 1400 eksemplari, olles rohkem kui neli ja pool korda väiksem praegusest. Ilukirjanduse keskmine tiraaž aga jäi 9—10 korda maha praegusest tiraažist. Väikesed keskmised tiraažid annavad tunnistust tolleaegsete raamatute piiratud levikust.

Kodanlikul perioodil ilmunud kirjanduse hulgas kuulus nimetuste arvult esikoht ilukirjandusele, millest aga väga suur osa (vähemalt kolmandik) oli väheväärtuslik kõmu- ja ajaviitekirjandus. 1939. aastal kirjastati sellist kirjandust 136 nimetust. Massiliselt anti välja mitmesugust religioosset pahna, protestitud vekslite nimekirju, igasuguseid kalendreid (1939. aastal arvult 138) ja muud sellesarnast, millel ei olnud kirjandusega midagi ühist.

Raamatutoodang kodanlikus Eestis jäi aga praegusega võrreldes väga väikeseks. 1934. aastal ilmus kodanlikus Eestis kirjandust keskmiselt 140 lehekülge inimese kohta. Võrdluseks märgime, et Nõukogude Eestis antakse viimastel aastatel iga elaniku kohta aastas välja keskmiselt 5,6 raamatut (iga raamat keskmiselt 107 lehekülge) — seega 600 lehekülge inimese kohta ehk 4,3 korda rohkem kui kodanlikus Eestis.

Peale selle olid kodanlikul perioodil välja antud raamatud ülemäära kallite hindade tõttu laiadele hulkadele kättesaamatud. Näiteks maksis E. Zola „Söekaevurid" kodanliku Eesti väljaandes 6 krooni 50 senti. Meenutame, et kvalifitseeritud tööline teenis tollal tavaliselt mitte üle 3 krooni päevas. Seega tähendas sellele töölisele ühe raamatu ostmine rohkem kui kahe päeva töötasu ohverdamist ning loobumist väljaminekutest toidule, korterile, riietusele jne. Seejuures tuleb märkida, et ligi 50 protsenti töölistest kuulusid töötute hulka, kes ei saanud mingit regulaarset tasu. Nõukogude Eestis anti sama teos välja hinnaga 7 rubla 50 kopikat, mis moodustab kvalifitseeritud töölise ühe päeva palgast vähem kui kuuendiku. Tähendab, selle töölise seisukohalt on raamat praegu ligikaudu 12 korda odavam.

Kõrge hind piiras ka hea raamatu levikut. „Nobeli laureaadid" ilmusid lõpuks ainult 500 eksemplaris. Praegune sellesarnane sari „Suuri sõnameistreid" ilmub 30 000 eksemplaris ega suuda veelgi kõiki soovijaid rahuldada. See ei kajasta muidugi mitte ainult rahva ostujõu kasvu, vaid selles peegeldub eeskätt meie rahva kultuuritaseme tõus, selline tõus, mis on võimalik üksnes nõukogude korra tingimustes.

Üheks suurimaks saavutuseks nõukogude võimu aastail kirjastustegevuses on K. Marxi, F. Engelsi ja V. I. Lenini teoste väljaandmine. Aastail 1940—1958 on Eesti NSV-s välja antud üle 400 marksismi-leninismi klassikute teose kogutiraažiga üle 4 miljoni eksemplari. Paljud neist on välja antud suurtes tiraažides kordustrükkidena. K. Marxi ja F. Engelsi „Kommunistliku partei manifest" on sõjajärgsetel aastatel ilmunud neljas väljaandes. Neli korda on välja antud massilistes tiraažides ka V. I. Lenini teosed „Mis teha?", „Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium", „Noorsooühingute ülesanded" jt.

Teaduslikku kirjandust on nõukogude võimu aastail välja antud üle 1150 nimetuse (8 protsenti üldisest nimetuste arvust) ligikaudu 5 miljonis eksemplaris. Sealhulgas ligi 500 nimetust

populaarteaduslikku kirjandust. Õppekirjanduse hulk moodustab raamatute üldarvust 17,1 protsenti.

Põllumajanduslikku kirjandust on kirjastatud üle 1700 nimetuse, kogutiraažiga ligi 7 miljonit eksemplari (7,5 protsenti kogu raamatutoodangust).

Tohutult on suurenenud ilukirjanduse väljaandmine. Nõukogude võimu aastail on ilmunud üle 2000 ilukirjandusliku teose enam kui 25 miljonis eksemplaris, sellest ligi 800 nimetust laste- ja noorsookirjandust. Ilukirjanduse osatähtsus üldises raamatutoodangus moodustab keskmiselt 25 protsenti nimetustest ja pisut üle 50 protsendi kogutiraažist.

Sellist raamatute levikut ei saanud olla kodanlikus Eestis, kus ilukirjanduslike proosateoste keskmine tiraaž oli 1000—2000 eksemplari, luuletuskogudel ainult kuni 500 eksemplari. Seepärast ei tule imeks panna, et näiteks Anna Haava „Valitud luuletused", mis ilmusid 9000 eksemplaris (see on muuseas märksa rohkem kui kõik selle autori kodanlikul perioodil ilmunud teoste tiraažid kokkuvõetult), müüdi läbi otse lennult ning sellest ei piisanud kõikide soovijate rahuldamiseks.

Suurt tähelepanu osutatakse eesti klassika kirjastamisele. Kui kodanliku korra ajal ilmusid eesti kriitilise realismi rajaja Eduard Vilde teosed 36 korral, siis Nõukogude Eestis on tema teosed (kuni 1958. aastani) ilmunud 58 korral, kogutiraažiga ligi miljon eksemplari. Või näiteks rahvaeepos „Kalevipoeg", mis kodanlikus Eestis ilmus 17 000 eksemplaris, on Nõukogude Eestis tervikuna välja antud 70 200 eksemplaris. Ettevalmistamisel on uus, juubeliväljaanne.

Nõukogude Eestis on välja antud August Alle, Johannes Vares-Barbaruse, Eduard Bornhöhe, Eessaare Aadu (Jaan Anveldi), Anna Haava, August Kitzbergi, Lydia Koidula, Friedrich Reinhold Kreutzwaldi, Juhan Liivi, Jakob Tamme, Oskar Lutsu, Johannes Madarik-Lauristini, Jakob Mändmetsa, Ernst Peterson-Särgava, Hans Pöögelmanni, Juhan Sütiste, Anton Hansen-Tammsaare, Marie Underi jt. teoseid. Antakse välja Friedebert Tuglase, Mait Metsanurga, Carl Robert Jakobsoni ja August Jakobsoni valitud teoseid. Valmistatakse ette rea teiste kirjanike valitud teoste väljaandmist.

Laieneb tõlkekirjanduse väljaandmine. Kui kodanliku diktatuuri aastatel kirjastati vaid 123 vene kirjandusteost (needki halvasti tõlgitud, kärbitud ja moonutatud), neist 54 klassikast, siis Nõukogude Eestis on ilmunud üle 190 nimetuse vene klassikute teoseid ligi 3 milj. eksemplaris. Üldse on välja antud (kuni 1959. aastani) 816 nimetust nõukogude vennasrahvaste kirjandust kogutiraažiga ligi 8 miljonit eksemplari. Esmakordselt ilmuvad eesti keeles Lev Tolstoi kogutud teosed 14 köites, M. Gorki koguteosed 16 köites. Välja on antud A. Puškini, N. Gogoli, A. Tšehhovi, D. Mamin-Sibirjaki, I. Gontšarovi, N. Dobroljubovi jt. teoseid.

Sõjajärgsel perioodil on välja antud hulgaliselt välismaa autorite teoseid, sealhulgas ligi sadakond rahvademokraatiamaade kirjanike teost üle poolteisemiljonilise tiraažiga. Eesti lugejal avanes võimalus esmakordselt oma emakeeles tutvuda W. Bredeli, Tšou Li-bo, A. Seghersi, Lu Sini, B. Prusi, M. Sadoveanu jt. teostega. Enam kui poolteisesaja kapitalistlike maade kirjanike teose hulgas (tiraaž ligi 3 milj. eksemplari) avanes võimalus tutvuda Ch. Dickensi, V. Hugo, G. Boccaccio, M. Andersen-Nexö, H. Fieldingi, H. de Balzaci, Th. Dreiseri, St. Heymi jt. maailmakirjanduse meisterteostega.

Suure populaarsuse on lugejate hulgas võitnud sarjad „Suuri sõnameistreid", „Seiklusjutte maalt-ja merelt" ning „Maailm ja mõnda".

Eesti nõukogude kirjandus on arenenud ja areneb tihedates sidemetes paljurahvuselise nõukogude ja eriti suure vene kirjandusega. Rahvas armastab eesti nõukogude kirjandust, seda loetakse mitte ainult Eesti NSV-s, vaid kõikjal üle kogu meie maa, samuti välismaal. Käesoleval ajal on üle 280 Nõukogude Eesti kirjanike teose välja antud nõukogude vennasvabariikides üldise tiraažiga üle 7 miljoni eksemplari.

Nõukogude võimu tingimustes on vabariigis välja kasvanud andekate eesti nõukogude kirjanike arvukas pere, keda ühendab ENSV Kirjanike Liit (liikmeid 83). Iga aastaga kasvab ilmunud originaalse ilukirjanduse hulk, mis moodustab kogu ilukirjanduse väljaannete hulgas ligi 40 protsenti.

Eesti nõukogude kirjandust iseloomustab sotsialistliku realismi printsiipide tugevnemine.

Sooja vastuvõtu on saanud romaanidest Aadu Hindi „Tuuline rand", Erni Krusteni „Noorte südamed", Johannes Semperi „Punased nelgid", R. Sirge mahukas romaan „Maa ja rahvas", P. Kuusbergi „Müürid", H. Leberechti teosed „Sõdurid lähevad koju", „Kaptenid" ja „Ühes majas", E. Ranneti „Tugevate tee", A. Sinkeli „Musta risti ikke all" ja „Mõõgaga mõõdetud maa", M. Metsanurga „Suvine pööripäev", J. Smuuli omapärane novellikogu „Kirjad Sõgedate külast" ja paljud teised.

Hilisema perioodi draamateostest on olulisemad A. Jakobsoni „Vana tamm" ja „Tormisõlmed", E. Ranneti „Südamevalu" ja „Kadunud poeg", J. Smuuli „Atlandi ookean", A. Liivese „Robert Suur" ja „Sinine rakett", L. Kompuse „Eksamid" ja rida teisi.

Luuletuskogusid on ilmunud viimastel aastatel J. Semperilt, R. Parvelt, E. Hiirelt, P. Rummolt, D. Vaarandilt, V. Beekmanilt, U. Lahelt, A. Kaalult, F. Kottalt, M. Kesamaalt, M. Veetammelt, P. Haavaoksalt jt.

Noorsoo- ja lastekirjandust on täiendanud teosed R. Parve, L. Kahase, V. Grossi, R. Vaidlo, E. Raua, M. Kesamaa, E. Krusteni, F. Kotta, H. Puki, P. Rummo, V. Beekmani, H. Männi, E. Niidu, J. Kaidla jt. sulest.

Viimastel aastatel on originaalteoste hulk tunduvalt kasvanud, mis annab tunnistust Nõukogude Eesti kirjanike tublist tööst, sellest, et meie kirjandus sammub avarat tõusuteed. Meie kirjanikud valdavas enamikus mõistavad oma ülesannete vastutusrikkust praegusel suurel ajal. Nende eesmärgiks on pühendada kogu oma loominguline jõud ja tuli, oma annete erinevus ja mitmekülgsus, kõik oma võimed kommunismi ehitava rahva teenimisele. Nõukogude Eesti kirjanikud pühendavad kõik jõud selleks, et veelgi eredamalt, jõulisemalt ja veenvamalt kujutada oma loomingus seda suurepärast kaasaega, milles meil on õnn elada.

Ajakirjandus

Erinevalt kodanlikust ajakirjandusest, mis imperialistliku kodanluse reaktsioonilise ideoloogia propagandavahendina on muutunud kapitalistlikuks äriettevõtteks, on nõukogude ajakirjanduse peamiseks ülesandeks kommunistliku partei poliitika selgitamine rahvahulkades, rahva kasvatamine marksismi-leninismi vaimus, töötajate mobiliseerimine kommunistliku ülesehitustöö suurte ülesannete täitmisele.

Nõukogude inimestele on ajakirjandus lahutamatuks kaaslaseks ja nõuandjaks nende igapäevases elus ja töös. Nõukogude Liidus levib ajakirjandus väga laialdaselt. Ilmub üle 9900 kesk-, vabariikliku, oblasti-, linna-, rajooni- ja kohaliku ajalehe rohkem kui 60 keeles, aastatiraažiga 12 213,7 miljonit eksemplari, üle 3000 ajakirja ja perioodika väljaande, aastatiraažiga 533 miljonit eksemplari.

Eestikeelse perioodika ajalugu ulatub XVIII sajandi keskpaika. 1912. aasta juunis hakkas Narvas legaalselt ilmuma bolševistlik ajaleht „Kiir". 1918. aastal hakkas illegaalselt ilmuma Eestimaa Kommunistliku Partei häälekandja „Kommunist". Enam kui 20 aasta jooksul andis Eestimaa Kommunistlik Partei valge terrori tingimustes välja oma ajalehte, üleskutseid ja lendlehti, paljastades imperialistide ja nende kodanlikest natsionalistidest kannupoiste rahvavaenulikku olemust ning innustades töötavat rahvast võitlusse nõukogude võimu taaskehtestamise eest.

Nõukogude võimu taaskehtestamine Eestis tõi kaasa suured sisulised muutused ka meie ajakirjanduses. Kodanlike eraomanduslike, üksikute kodanlike parteide vahelisi tüliküsimusi riigipiruka jagamisel ning sensatsioonilisi kõmulugusid jahtivate ajalehtede asemel hakkasid ilmuma töötava rahva ajalehed, mis väljendavad rahva elulisi huve ning luuakse rahva enda kätega.

Sisulised muudatused meie ajakirjanduses tingisid ka suure kvantitatiivse kasvu. Nõudmine ajakirjanduse järele tõusis päevpäevalt, mis ühtlasi on ilmekamaks tõendiks Nõukogude Eesti ajakirjanduse tihedatest sidemetest kõige laiemate lugejate hulkadega, meie ajakirjanduse jõust ja elulisusest.

Kui 1939. aastal ilmus kodanlikus Eestis 36 ajalehte, siis

1958. aastal ilmus Nõukogude Eestis 68 ajalehte, aastatiraažiga üle 116 miljoni eksemplari, sealhulgas 10 vabariiklikku ajalehte ühekordse tiraažiga üle 400 000 eksemplari, üldtiraažiga — ligi 90 miljonit eksemplari. Kuigi kodanliku perioodi ajalehtede tiraaže hoiti ranges saladuses ning need olid väga kõikuvad, sõltuvalt ühe või teise numbri „minekust", võib arvata, et nende üldtiraaž ei ületanud 50—55 miljonit eksemplari aastas. Seega on meil käesolevaks ajaks 1939. aastaga võrreldes tõus ajalehtede nimetuste kui ka tiraažide osas ligi kahekordne.

Lisaks ajalehtedele ilmus 1958. aastal 95 ajakirja ja bülletääni ühekordse tiraažiga 351 800 eksemplari (üldtiraaž üle 3,45 miljoni eksemplari).

Seega levib ajakirjandus Eesti NSV-s väga laialdaselt — iga 1000 inimese kohta tuleb 920 ajalehte ja ajakirja.

Raamatukaubandus Nõukogude Eesti töötajate aasta-aastalt kasvavat huvi ilmunud uudiskirjanduse vastu peegeldab selgesti raamatukaubanduse käive vabariigis.

Üksnes Eesti NSV Kultuuriministeeriumi Raamatukaubanduse Valitsuse raamatukauplustest müüakse igal aastal elanikkonnale raamatuid kümnete miljonite rublade väärtuses.

Raamatute jaekäibe kasvu iseloomustavad järgmised näitajad.

Aasta	Raamatute jaekäive (milj. rublades)
1945. a.	10,7
1950. a.	17,5
1955. a.	24,7
1958. a.	35,7

Üksnes riikliku võrgu kaudu müüdi seega 1958. aastal raamatuid ligikaudu 33 rubla väärtuses iga elaniku kohta. Kui arvesse võtta kogu kaubandusvõrgu kaudu elanikkonnale müüdud kirjandust (tarbijate kooperatiivid, sideasutused jne.), siis selgub, et iga elanik ostab aastas rohkem kui 40 rubla eest raamatuid. Selle näitaja osas asub Eesti NSV üleliiduliselt esikohal.

Kuna kodanlikus Eestis kuulusid raamatukauplused eraomanikele, ei ole säilinud võrdlevaid andmeid kirjanduse läbimüügi kohta tol perioodil. Arvesse võttes aga kodanlikus Eestis väljaantud raamatute väga väikesi keskmisi tiraaže, millest veel suur osa jäi kõrgete hindade ja sisulise vastuvõtmatuse tõttu raamatukaupluste riiulitele tolmuma, võib kindlasti öelda, et väljaantud kirjandusest jõudis rahva hulka võrdlemisi kesine protsent.

Koos raamatukaubanduse käibe pideva suurenemisega on kasvanud spetsialiseeritud raamatukaupluste arv vabariigis 23-lt 1945. aastal 75-le 1958. aastal. Võrreldes 1950. aastaga, on suu-

renenud elanikkonnale raamatute müük enam kui 23 protsendi võrra, ent arvestades 1952. a. aprillis toimunud ulatuslikku raamatute hindade alandamist on tegelik kasv veelgi suurem.

Muusika

Eestlaste suur lauluarmastus on tuntud juba kaugest minevikust. Selgesti tõendab seda rahvalaulude rikkalik pärand, mis tänapäeva heliloojatelegi on ammendamatuks inspiratsiooni allikaks. Et eestlased on laulurahvas, sellest kõneleb ka ligi sajandipikkune laulupidude kultuur. Ent kunagi veel ei ole eesti rahva laul kõlanud nii vabalt, nii võimsalt ja elurõõmsalt kui Nõukogude Eestis.

XIX sajandi keskel hakkas kiiresti arenema koorilaululooming. XX sajandi algul pandi alus eesti sümfoonilise ning kammermuusika loomingule. Tolleaegne eesti muusika arenes tihedais sidemeis vene heliloominguga. Valdav enamik selleaegseid eesti heliloojaid omandas muusikalise hariduse Peterburi konservatooriumis tuntud vene kunstimeistrite juhendamisel, mis avaldas suurt mõju ka nende loomingule.

Kodanliku diktatuuri perioodil iseloomustab meie muusikaelu reaktsioonilise kunstipoliitika tunduv mõju, mis avaldus ka mõnede eesti nimekamate heliloojate loomingus. Ometi osutusid aga eesti muusika demokraatlikud traditsioonid võrreldamatult tugevamateks pealesurutud ning rahvale võõrastest tendentsidest, mistõttu enamiku heliloojate loomingus jäid kandma realistlikud, terved, rahvalähedased alused. Täie kõlajõu on omandanud need teosed meie päevil. Selliste hulka kuulub muuhulgas esimene eesti ooper „Vikerlased" (Evald Aav), mida esmakordselt lavastati 1928/29. aasta hooajal.

Laialdased perspektiivid muusikakunsti igakülgseks arendamiseks avanesid nõukogude võimu taaskehtestamisega Eestis. Loodi Rahvaloomingu Keskmaja. Tehti eeltöid EN Heliloojate Liidu asutamiseks. Hoogsalt areneva ülesehitustöö katkestas fašistliku Saksamaa kallaletung.

Ent töö jätkus ka evakuatsiooni tingimustes. Kaugel NSV Liidu tagalas, Jaroslavlis, moodustati Eesti Riiklik Kunstiansambel, mille koosseisu kuulusid laulukoor, tantsukollektiiv ja orkester.

Heliloojad lõid pidevalt uut repertuaari, milles kajastus kodumaa-armastus, piiritu viha vaenlase vastu. Nõukogude Eesti heliloojate looming innustas võitlejaid üha uutele jõupingutustele vihatud vaenlase — fašistlike röövvallutajate lõplikuks purustamiseks.

Suure Isamaasõja ajal, kaugel fašistliku okupatsiooni all ägavast kodumaast sündis esimene Nõukogude Eesti ooper — Eugen Kapi „Tasuleegid", mis lavastati esmakordselt „Estonia" teatris 1945. aastal. Muistsete eestlaste vabadusvõitluse teemale pühendatud ooper „Tasuleegid" võeti avalikkuse poolt soojalt vastu.

Aasta hiljem (1946. aastal) ilmus „Estonia" teatrilavale esimene ooper Gustav Ernesaksa sulest — „Pühajärv". Neile järgnesid G. Ernesaksa ooper „Tormide rand" (1949), E. Kapi „Vabaduse laulik" (1950), G. Ernesaksa ja Leo Normeti tänapäeva käsitlevad ooperid „Käsikäes" ja „Valgus Koordis" (1955) ning Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäevale pühendatud 1905. a. revolutsiooni sündmusi kajastav G. Ernesaksa ooper „Tuleristsed" (1957).

1958. a. lõpul toimus esimese Nõukogude Eesti lasteooperi „Talvemuinasjutt" (E. Kapp) esietendus RT „Vanemuine". Valminud on helilooja Villem Reimani ooper „Kauged rannad", mis on pühendatud võitlusele rahu eest. Uute ooperite loomisel töötavad heliloojad Gustav Ernesaks, Eugen Kapp, Villem Kapp ja rida teisi.

Nõukogude Eesti balletiloomingule pani aluse Eugen Kapi koreograafiline poeem „Kalevipoeg" (1948). Hinnaliseks panuseks rahvusliku kunsti varamusse on Lidia Austeri poolt A. Kitzbergi tuntud draama „Libahunt" ainetel loodud ballett „Tiina" (1955). Saavutuseks on ka E. Kapi muinasjutu-aineline ballett „Kullaketrajad".

Nõukogude Eesti operetiloomingust on märkimisväärsemad E. Arro ja L. Normeti muusikaline komöödia „Rummu Jüri" (1954), Boris Kõrveri operett „Ainult unistus" (1955), Ants Sõbra tänapäeva käsitlev operett „Ristuvad teed" (1957) ja L. Normeti operett „Tuled kodusadamas" (1958).

Eriti rikkalik on Nõukogude Eesti heliloojate looming sümfoonilise ja vokaalsümfoonilise muusika alal. Enam kui poolesaja suurvormis helitöö hulgas paistavad silma Eugen Kapi kantaat „Rahva võim", „Patriootlik sümfoonia", II sümfoonia, vanameister Heino Elleri fümfooniline poeem „Laulvad põllud", Anatoli Garšneki oratoorium „Vürst Vjatško ja vanem Meelis", Eino Tambergi oratoorium „Rahva vabaduse eest" ja „Concerto grosso", mis sai VI ülemaailmsel üliõpilaste ja noorsoo festivalil Moskvas kuldmedali. Väärtuslike teostega on Nõukogude Eesti sümfoonilist muusikat rikastanud ka heliloojad Lidia Auster, Mart Saar, Artur Lemba, Boris Kõrver ja rida teisi.

Sümfoonilise muusika propageerimise alal on suuri teeneid Eesti Raadio sümfooniaorkestril.

Tunduvalt on laienenud laululooming, eriti koorilaulu looming. Koorilaul on meie isetegevuslikus kunstis kõige levinum ja ühtlasi üks vanemaid žanre. Nõukogude Eesti koorilaulu arendamisel on suuresti kaasa aidanud heliloojad Mart Saar, Gustav Ernesaks, Eugen Kapp, Edgar Arro, Villem Kapp, Leo Tauts, Boris Kõrver, Villem Reiman, Juhan Simm, Riho Päts, Richard Ritsing, Aado Velmet ja paljud teised.

Nõukogude isetegevusliku koorilaulu arendamisel on tähtsat osa etendanud igal aastal läbiviidud isetegevuse ülevaatused, laulupäevad ja laulupeod. Nõukogude aastatel on toimunud kolm

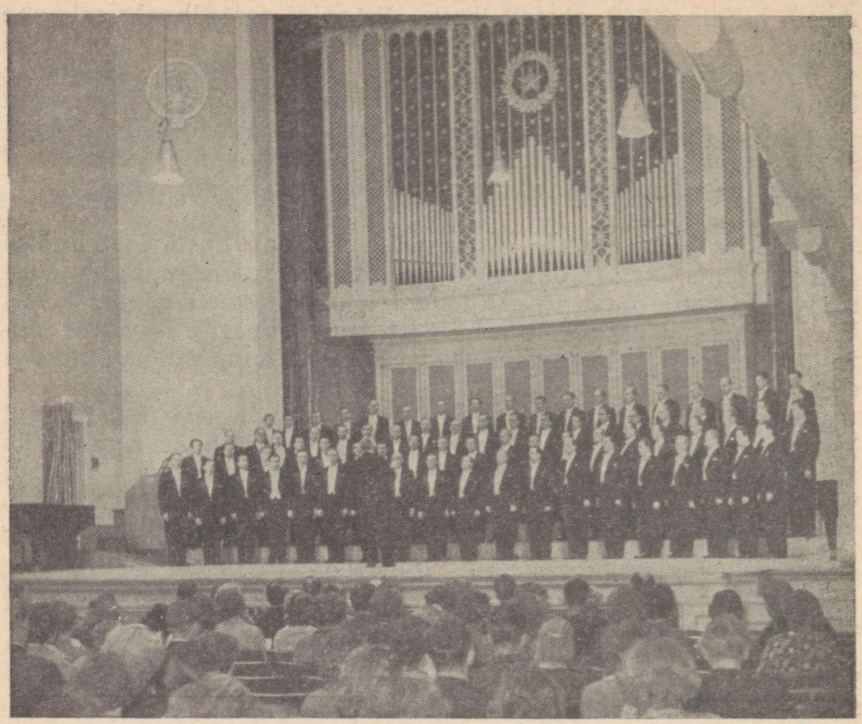

Eesti NSV Riiklik Akadeemiline Meeskoor.

üldlaulupidu (1947., 1950. ja 1955. aastal), käimas on ettevalmistused 1960. aasta üldlaulupeoks, mis tõotab kujuneda senistest veelgi suurejoonelisemaks.

Koorilaulu kultuuri arendamisel ja populariseerimisel nii vabariigis kui ka väljaspool on hindamatu tähtsusega Eesti NSV Riikliku Akadeemilise Meeskoori (asutatud G. Ernesaksa initsiatiivil 1944. aastal) tegevus. Teiseks kutseliseks koorikollektiiviks on vabariigis Eesti Raadio segakoor (asutatud 1945. aastal). Tuleb aga märkida, et vabariigis töötab terve rida isetegevuslikke koorikollektiive, kes ei jää maha kutseliste kollektiivide tasemest. Sellisteks on Viljandi Rajooni Kultuurimaja segakoor, J. Tombi nimelise Keskkultuurihoone mees-, nais- ja segakoor, Tallinna haridustööliste ametiühingu naiskoor, Tartu üliõpilasmeeskoor ja -naiskoor, Tallinna Polütehnilise Instituudi meeskoor ning rida teisi koorikollektiive.

Kerge muusika valdkonnas on loonud hulgaliselt meeldejäävaid, rahvapäraseid meloodiaid Edgar Arro, Boris Kõrver, Leo Tauts, Raimond Valgre, Valter Ojakäär, Harri Kõrvits, Gennadi Podelski, Uno Naissoo, Ulo Raudmäe jt.

Tartu Muusikakoolis.

Tuntumate esinejate, nii instrumentalistide kui ka vokalistide hulka kuuluvad NSV Liidu rahvakunstnik Tiit Kuusik, Eesti NSV rahvakunstnikud Elsa Maasik, Olga Lund, Georg Ots jt., viiuldajaist Eesti NSV rahvakunstnik Vladimir Alumäe, pianistid Eesti NSV teenelised kunstnikud Heljo Sepp, Anna Klas ja Bruno Lukk, dirigendid Eesti NSV rahvakunstnik Kirill Raudsepp, Eesti NSV teenelised kunstnikud Roman Matsov, Sergei Prohhorov ja rida teisi.

Nõukogude Eesti heliloomingu senist arenguteed tähistavad arvukad suurepärased saavutused kõikides žanrides. Meie rahvas ootab heliloojatelt ka edaspidi uusi loomingulisi võite, uusi helitöid, mis veelgi sügavamalt ja ilmekamalt kajastaksid kommunismi ehitava rahva elu ja tööd.

Kõneldes muusikast, ei saa jätta märkimata muusikalise hariduse olukorda vabariigis. Tallinnas töötab konservatoorium ligi 150 üliõpilasega. Rajoonikeskustes ja linnades töötab 18 lastemuusikakooli.

Käesoleval seitseaastakul ehitatakse uus moodne konservatooriumi hoone, mis täielikult kõrvaldab senised kitsaskohad kõrgema muusikalise kaadri praktilises ettevalmistamises. Samas saab ruumi ka muusika-keskkool. Seitseaastaku lõpuks töötavad kõikides rajoonides lastemuusikakoolid.

Kujutav kunst Eesti kujutava kunsti arengu algus langeb XIX sajandi 60-ndatesse aastatesse ning on tihedalt seotud eesti rahvusliku kunsti rajajate kunstnik Johann Köleri (1826—1899) ja esimese eesti skulptori August Weizenbergi (1837—1921) nimedega.

Suurt viljastavat mõju avaldas kujunevale eesti rahvuslikule kujutavale kunstile eesti ja vene rahva ajalooline ühtekuuluvus. Valdav osa eesti vanemapõlve silmapaistvamatest kunstimeistritest omandas kunstialase hariduse Peterburi Kunstiakadeemias. Oma hilisemas loomingus juhindusid nad vene progressiivse realistliku kunsti rikkalikest traditsioonidest.

Uude ajajärku, mida iseloomustab kriitilise realismi tekkimine, astus eesti kujutav kunst XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul.

Kodanluse diktatuuri perioodil elas eesti kunst üle raske kriisiolukorra. Algas kodanliku formalistliku kunsti pealetung. Ent kodanlusel ei läinud korda suunata kogu kunsti arengut oma huvide kohaselt. Selleks osutusid rahvusliku kunsti parimatele traditsioonidele tugineva progressiivse kunsti alused liialt tugevateks. Valdav osa nimekamaid eesti kunstnikke jäi oma loomingus truuks realismi printsiipidele.

Pärast nõukogude võimu taaskehtestamist algasid eeltööd kunstnike koondamiseks loodava Eesti Nõukogude Kunstnike Liidu ümber. Vabariigi kõrgemate kunstikoolide ja kunstimuuseumide töö reorganiseeriti ümber vastavalt uutele eesmärkidele.

Sõjajärgsel perioodil, arenedes vastastikustes viljastavates sidemetes vennasvabariikide kunstimeistrite loominguga, saavutas eesti nõukogude kunst seninägematu õitsengu. Lõplikult pääses võidule sotsialistlik realism, tõrjudes välja formalistlikud tendentsid kunstiloomingust. Tunduvalt kasvas kunstnike meisterlikkus. Nõukogude Eesti kunst rikastus paljude uute rahvalähedaste ja kõrge ideelisusega realistlike kunstiteostega. Pidevalt on avardunud teoste temaatiline ring. Üha sagedamini kohtame kujutavas kunstis nõukogude inimest tema loovas töös.

Ulatuslikumatest temaatilistest kompositsioonidest on olulisemad E. Okase „Eesti NSV vabastamine", „Mahtra sõda" jt., A. Viidalepa „Fr. R. Kreutzwald üliõpilasena rahvaluulet kogumas", R. Treumani ja V. Karruse ühistöö „Traktoristide üleskutse sotsialistlikuks võistluseks", V. Loigu „Puhkepäev Kihnu saarel" jne.

Märksa tugevamini on esindatud meie maalikunstis portree. Paremaid tulemusi on saavutanud portreemaalis kunstnikud V. Väli, I. Kimm, L. Kokamägi, R. Treuman, E. Kits ja rida teisi.

Peižasistide poolt saavutatud tulemusi kajastavad kunstnike R. Sagritsa, marinisti R. Uutmaa, J. Võerahansu, M. Bormeistri, V. Karruse, E. Kitse, A. Alase ja paljude teiste teosed.

Olulisel kohal Nõukogude Eesti kunstiloomingus on graafika. Meie kunstnike-graafikute kõrgeväärtuslikud teosed on kordu-

Tartus kunstinäitusel.

valt saanud kõrge hinnangu ka üleliidulises ulatuses. Erakordse lihtsuse, ent ometi sügava sisemaailma avamisega paistavad silma E. Einmanni graafilised portreed. Ainulaadse meistrina on loonud rea tundeküllaseid töid meie vabariigi loodusest G. Reindorff. Kõrge meisterlikkuse on saavutanud graafikas A. Bach, P. Luhtein, O. Soans, A. Kütt, O. Kangilaski ja rida teisi kunstnikke.

Omaette saavutuseks on Nõukogude Eesti raamatugraafika tase nii raamatute üldkujunduse kui ka illustratsioonide poolest. Nõukogude Eesti raamat on leidnud palju imetlejaid väljaspool Eesti NSV-d vennasvabariikides ja välismaadel. Väärtusliku panuse sellesse on andnud G. Reindorff, eriti illustratsioonidega Fr. R. Kreutzwaldi „Eesti rahva ennemuistsete juttude" 1957. aasta väljaandele ja A. Puškini muinasjuttudele. Suurepäraseks saavutuseks on A. Hoidre, O. Kangilaski ja R. Sagritsa ühistööna valminud illustratsioonid rahvaeepose „Kalevipoeg" 1950. aasta väljaandele. Raamatukujundajate-illustraatorite kaadrist paistavad silma P. Luhtein, V. Toots, P. Reeveer, O. Soans, H. Vitsur, R. Kaljo, A. Viidalepp ja paljud teised.

Tagasihoidlikumad on senised saavutused plakatikunstis.

Kõneldes Nõukogude Eesti skulptorite tööst, tuleb märkida skulptor A. Kaasiku poolt modelleeritud M. I. Kalinini kuju Tallinnas, G. Pommeri, F. Sannamehe ja A. Vommi poolt loodud V. I. Lenini monumenti Tartus, E. Roosi ja A. Alase „Vabastajate monumenti" ning E. Roosi poolt loodud V. Kingissepa kuju Tallinnas ja paljusid teisi. Hinnatavad on ka noorte skulptorite saavutused. Lõppjärku on jõudnud noore kunstniku Palutedre skulptuurigrupp 1905. a. revolutsiooni ohvrite mälestussambale. Järjekindlalt kasvab skulptorite oskus ka portreeloomingu alal. Nimetagem siinjuures J. Hirve V. I. Lenini marmorbüsti, F. Sannamehe Eesti NSV rahvakunstnik A. Suuroru büsti (puu), E. Kirsi poolt loodud Eesti NSV teenelise kirjaniku A. Hindi portreed, skulptorite A. Vommi, R. Timotheuse, M. Saksa jt. töid.

Toetudes laialdasele rahvakunsti pärandile on üleliidulise tunnustuse võitnud ka eesti tarbekunstnikud.

Levinumaks alaks on nahkehistöö nii vooli-, lõike- kui ka värvitehnikas. Silmapaistvamad on A. Reindorfi, M. Patuse, H. Reemetsa ning noorte kunstnike E. Külvi, K. Kirme jt. tööd.

Kunstilise tekstiili alal on häid tulemusi saavutanud M. Adamson, L. Erm, E. Hansen, L. Valter, S. Loik, G. Leškina jt.

Viimastel aastatel on astunud suure sammu edasi ka keraamika ja metallehistöö. Vähe viljeldakse aga klaasehistööd, üks selle järjekindlatest harrastajatest M. Roosma on siiski saavutanud siin silmapaistvaid tulemusi.

Tunduvalt elavnenud on ka sisearhitektide tegevus. On kujundatud terve rida rahvuslikule pärandile rajanevaid mööblikomplekte, kus pearõhk on pandud mugavusele ja otstarbekusele. Eriti paistab silma arhitektide B. Tombergi ja E. Velbri looming.

Oluliselt on tõusnud ka teatrite lavakujundus. Suured on selles V. Haasi — ühe meie silmapaistvama kunstniku-dekoraatori teened. Kõrge hinnangu osaliseks on saanud tema lavakujundused G. Ernesaksa ooperile „Tormide rand", M. Mussorgski ooperile „Boris Godunov" jt. Riiklikus Akadeemilises Ooperi- ja Balletiteatris „Estonia". Häid tulemusi on saavutanud samuti kunstnik V. Peil RT „Vanemuine", noored kunstnikud E. Renter, G. Sander, M. Vannas jt. Teatrikostüümide loomisel on paremaid tulemusi saavutanud N. Mei.

Nõukogude Eesti kunstil, mis tugineb kogu rahvusliku kunstipärandi ammendamatutele rikkustele, on rohkesti hinnatavaid saavutusi. Senised edusammud kõnelevad kindlast edasiminekust sotsialistliku realismi teel ja lubavad edaspidi meie kunstnikelt oodata veelgi enam monumentaalseid, elulähedasi ja kaasaegset tegelikkust kajastavaid väärtuslikke kunstiteoseid.

NLKP XXI kongressi otsustes on püstitatud nõue, et kunsti alal töötajad peavad tõstma oma loomingu ideelis-kunstilist taset, olema ka edaspidi partei ja riigi aktiivseteks abilisteks töötajate

kommunistlikul kasvatamisel, paljurahvuselise sotsialistliku kultuuri arendamisel, kõrge esteetilise maitse väljakujundamisel ja kommunistliku moraali printsiipide propageerimisel.

Selle partei poolt seatud ülesande täitmisel on tähtis koht rahva hulgas läbiviidaval kunstipropagandal. Meie vabariigis lasuvad need kohustused põhiliselt kahe riikliku kunstimuuseumi õlgadel (Tallinnas ja Tartus). Igal aastal korraldavad need kümneid näitusi, ligi sadakond rändnäitust ning teenindavad sadu tuhandeid kunstihuvilisi. Nõukogude võimu aastatel tungib kunst ka neisse metsakurudesse, kus kodanluse diktatuuri ajal sellest undki ei osatud näha.

Uue joonena kunstipropagandas tuleb märkida rändnäituste koostamist originaalteostest. Esmakordselt korraldati selline kunstinäituste sari koos arvukate selgitavate kunstiteoreetiliste loengute ja vestlustega Saaremaal.

Rahva huvi korraldatud ürituse vastu oli erakordselt suur. Edaspidi on kavas taolisi näitusi ja propagandistlikke esinemisi organiseerida veelgi laiemalt ning hõlmata aktiivse kunstipropagandaga kogu vabariik. See oleks ühtlasi suureks panuseks NLKP XXI kongressi otsustes toodud juhtmõtete elluviimisel.

Teatrid

Eesti teatrikunsti ajaloolised juured ulatuvad kaugesse minevikku, tal on palju ühiseid jooni muistse rahvaloominguga. Eesti teatrikultuur hakkas intensiivsemalt arenema XIX sajandi teisel poolel, pärast lauluseltside „Estonia" (Tallinnas) ja „Vanemuine" (Tartus) loomist, mille juurde peatselt tekkisid ka asjaarmastajate teatrikollektiivid.

Suured teened rahvusliku teatri kujunemises kuuluvad Lydia Koidulale. Lydia Koidula näidendi „Saaremaa onupoeg" esietendust „Vanemuise" seltsis 24. juunil 1870. aastal peetakse eesti rahvusliku teatri sünnipäevaks.

Esimesed kutselised teatrid „Estonia" ja „Vanemuine" asutati 1906. aastal. Neis lavastati eesti progressiivsete autorite August Kitzbergi „Tuulte pöörises" (1906), „Kauka jumal" (1911), „Libahunt" (1912), Edurad Vilde „Pisuhänd", „Tabamata ime" (1913—1914), samuti vene klassikalisi draamateoseid: M. Lermontovi „Maskeraad" (1906), A. Tšehhovi „Kolm õde" ja „Onu Vanja" jne.

Pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni loodi töölisteater Tallinnas ning rahvateatrid Narvas ja Viljandis, ent nende teatrite töö katkestas 1918. aastal alanud Saksa okupatsioon ja kodanluse võimulepääsemine Eestis.

Kodanlikus Eestis elas teater üle sügava loomingulise kriisi. Kodanlus nõudis teatrilt „sädelevaid" operette, müstilisi näidendeid, „pikantseid" salongikomöödiaid. Realistlikku kunsti suhtuti halvakspanuga. See viis omakorda teatrikülastajate arvu süstemaatilisele vähenemisele. Kui 1919/20. aasta hooajal külastas viit

olemasolevat teatrit 308 600 külastajat, siis 1922/23. aastal kuut teatrit 277 900 külastajat. 1926/27. aasta hooajal oli teatrite arv kasvanud üheksale (kaasa arvatud ka poolkutselised teatrid), ent külastajate arv vähenenud 246 900-le. Teatrid püüdsid olukorrast välja pääseda uuslavastuste arvu tõstmisega, et uute nimetustega rohkem rahvast teatrisse tõmmata. See aga viis alla lavastuste kunstilise taseme ega toonud soovitud lahendust. Nii esitati 1925/26. aasta hooajal „Estonia" teatris 25 lavastust ainult 287 korda, Viljandi teatris „Ugala" järgmisel hooajal 37 lavastust ainult 99 korda — vähem kui keskmiselt kolm korda igaüht.

Taoliste nähete vastu pidasid aktiivset võitlust paljud realistliku suuna esindajad eesti teatris ja kogu progressiivne avalikkus, ent nende püüded andsid tulemusi alles nõukogude võimu aastatel.

Uus etapp algas eesti teatrikunsti arengus sõjajärgsetel aastatel. Vaatamata rasketele sõjapurustustele (varemetes seisid „Estonia", Töölisteatri, „Vanemuise", Pärnu „Endla" teatrihooned), alustasid teatrid tööd kohe pärast Eesti NSV vabastamist. 1945. aastal töötas vabariigis juba 11 teatrit, mis 1864 etendusega teenindasid 569 900 külastajat. Sellest alates algab eesti teatrites pidev tõusuperiood nii sisulistes kui ka arvulistes näitajates. Kõige ilmekama ettekujutuse teatrikunsti suurest tõusust Nõukogude Eestis annab külastajate arvu kasv.

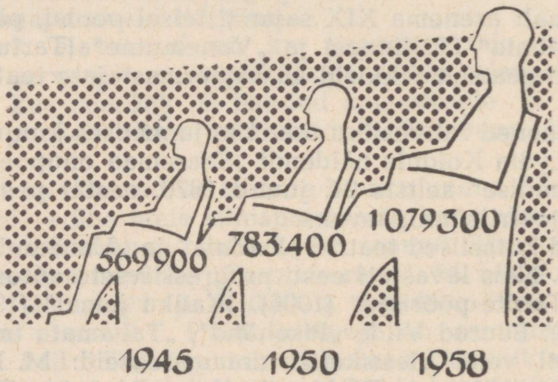

Teatrikülastajate arv.

Seega külastas 1958. aastal Nõukogude Eesti teatreid ligi kaks korda rohkem külastajaid kui kodanlikul perioodil 1939. aastal. Nõukogude Eestis tuleb iga 1000 elaniku kohta keskmiselt 974 teatrikülastust.

Nõukogude Eesti teatrid omandasid sügavalt sotsialistliku realismi printsiibid. Teater lülitus aktiivselt kaasaja probleemide lahendamisse. Seepärast armastab rahvas oma teatrit, ning teatri-

Akadeemiline Ooperi- ja Balletiteater „Estonia".

elu, mis kodanlikus Eestis kiratses, on asunud väärikale kohale rahvahulkade kommunistlikul kasvatamisel.

Teatrite repertuaar täienes Nõukogude Eesti autorite algupäraste lavateostega.

Laialdase leviku osaliseks nii vabariigis kui ka väljaspool vabariigi piire said August Jakobsoni näidendid „Elu tsitadellis", „Võitlus rindejooneta", „Šaakalid", „Kaitseingel Nebraskast", „Kaotatud paradiis", „Vana tamm" jt. Üldsuse õigustatult kiitva hinnangu said Egon Ranneti tänapäevateemalised näidendid „Südamevalu" ja „Kadunud poeg", Aadu Hindi kalurikolhoosi elu käsitlev „Peibutuslaul", Mai Talvesti „Sookollid" ja „Varrud", Ardi Liivese „Linnud lahkuvad pesast", „Sinine rakett" jne.

1948. aastal alustas tööd Eesti NSV Riiklik Vene Draamateater. 1950. aastal reorganiseeriti „Estonia" teater ainult muusikateatriks, kusjuures draamatrupp siirdus enamikus Tallinna Draamateatrisse. Samal aastal, pärast Moskvas toimunud edukaid külalisetendusi, anti „Estonia" teatrile akadeemilise teatri austav nimetus.

Suursündmuseks vabariigi teatrielus oli 1956. aasta detsembris Moskvas toimunud Eesti NSV kunsti ja kirjanduse dekaad. Dekaadist osavõtnud teatrid andsid Moskvas üldse 36 etendust, mida külastasid 38 000 teatrihuvilist.

Edukalt möödunud dekaadi tulemusena autasustati Riiklikku Akadeemilist Teatrit „Estonia" ja Riiklikku Teatrit „Vanemuine", kes samal aastal tähistasid kutselise teatri asutamise 50-ndat juubelit, Tööpunalipu ordeniga. V. Kingissepa nim. Tallinna Riiklikule Draamateatrile anti akadeemilise teatri nimetus.

Käesoleval ajal töötab Eesti NSV-s 9 teatrit ja Riiklik Filharmoonia (asutatud 1945. aastal) 6 kutselise teatri vastu 1939. aastal. Tallinnas töötab 4 teatrit — Riiklik Akadeemiline Ooperi- ja Balletiteater „Estonia", V. Kingissepa nimeline Tallinna Riiklik Akadeemiline Draamateater (asutatud 1916. aastal), Riiklik Vene Draamateater ja Eesti NSV Riiklik Nukuteater (asutatud 1952. aastal). Tartus töötab Riiklik Teater „Vanemuine", mis omapärase teater-kombinaadina ühendab endas nii muusikalise kui ka draamažanri. Lisaks neile töötavad vabariigis Lydia Koidula nimeline Pärnu Draamateater (asutatud 1911. aastal), Viljandi teater „Ugala" (1920. aastal), Rakvere Teater (1941. aastal) ja Kohtla-Järve Vene Draamateater (1952. aastal).

Temaatiliste uuslavastuste lavaletoomisega tähistasid vabariigi teatrid Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva. Silmapaistva eduga esinesid Viljandi teater „Ugala" ja V. Kingissepa nimeline TRA Draamateater III traditsioonilisel Balti teatrikevadel 1958. aastal Tallinnas, saavutades mõlemad oma grupi teatrite osas esikohad.

Ühe uudse joonena Nõukogude Eesti teatrite töös tuleb märkida üha suurenevat ringreiside ja külalisetenduste hulka. 1958. aastal andsid vabariigi teatrid rohkem kui 1500 etendust väljas-

E. Ranneti näidend „Kadunud poeg"
Eesti NSV Riikliku Draamateatri laval.

pool statsionaari rajoonikeskustes, kultuurimajades, rahvamajades ja kolhoosiklubides, teenindades üle 300 000 külastaja.

Iga aastaga laieneb ka Riikliku Filharmoonia kontserttegevus. Kui 1945. aastal korraldas Filharmoonia 787 kontserti, teenindades 244 900 osavõtjat, siis 1950. aastal toimus 1175 kontserti 349 000 külastajale, 1955. aastal juba 1441 kontserti 500 200 külastajale ning 1958. aastal 1576 kontserti 609 000 külastajale. Suurt tööd teeb Riiklik Filharmoonia muusikaharidusliku propaganda läbiviimisel elanikkonna hulgas. Riikliku Filharmoonia juures töötab ka Riiklik Akadeemiline Meeskoor ja rida teisi kutselisi kollektiive.

Vabariigi näitlejate ja lavastajate hulgas on väljapaistvamad NSV Liidu rahvakunstnikud Tiit Kuusik, Ants Lauter, Kaarel

Karm (Länts), Eesti NSV rahvakunstnikud Ants Eskola, Aino Talvi, Hugo Laur, Leopold Hansen, Kaarel Ird, Leida Ird (Epp Kaidu), Arno Suurorg jt., Eesti NSV teenelised kunstnikud Elo Tamul, August Mälton, Valdeko Ratassepp, Velda Otsus, Ilmar Tammur ja rida teisi. Suurt rõhku pannakse noorte lavajõudude juurdekasvule.

Teatrikunstnike peamiseks kasvulavaks on Eesti NSV Riiklik Konservatoorium, kus alates 1957. aastast töötab draamanäitlejate fakulteet.

Alanud seitseaastak toob suuri muutusi ka vabariigi teatriellu. Teoks saab sõjatules hävinud „Vanemuise" teatri uue hoone ehitus, mis kujuneb üheks moodsamaks ajakohase sisseseadega teatrihooneks. Uutesse ruumidesse asub ka Lydia Koidula nimeline Pärnu Draamateater. Ulatuslikud ümberehitused ja juurdeehitused toimuvad V. Kingissepa nimelises TRA Draamateatris, Riiklikus Vene Draamateatris ja Viljandi teatris „Ugala". Teatrite tugevnev materiaalne baas loob soodsad võimalused teatrikunsti edasiseks sisuliseks tõusuks.

Meie teatritöötajate peamiseks ülesandeks ka eeloleval perioodil on kõrgeideelise, sügavalt kunstilise repertuaari kujundamine, mis vastaks kommunistliku kasvatamise ülesannetele ja nõukogude inimeste nõuetele.

Kinokunst

Eestis loodi esimene film 1912.—1914. aastal. See oli dokumentaalfilm „Suur metsatulekahju Rõngus", mis on säilinud tänapäevani. Samal ajal valmistas keegi Tartu fotograaf ka esimese mängufilmi „Pärnu karujaht". Kuna selles naerdi välja kõrgemat seltskonda, linastati seda suurte kärbetega, kohati aga keelati hoopis. Peatselt valmis ka teine lühifilm „Naine laenuks" samanimelise lühinäidendi järgi.

Kinoekraanidel olid valitseval kohal Ameerika filmid. Ameerika kapitalistid rakendasid kinokunsti imperialistliku kodanluse teenistusse.

Ameerika filmide kaudu kandus ka Eesti kinodesse müstika, ekspressionismi ja formalismi võrseid. Kohalikust toodangust võis näha kodanluse võimutsemise perioodil ainult kinokroonikat „sensatsiooniliste" sündmuste kohta, mis kajastasid jõukamate kihtide elu ja prassinguid.

1919. aastal moodustati aktsionäride ühing „Eesti Film", kellele järgnesid mõned väiksemad grupid ja ettevõtlikumad ärimehed, kes lootsid uudsest üritusest suuri kasumeid lõigata. Midagi nimetamisväärset aga korda ei saadetud, vaid üksteise järel kas loobuti filmide tootmisest ja mindi laiali või tehti pankrot.

Vaatamata suurtele raskustele kogemustega juhtiva kunstilise ja ka filminäitlejate kaadri puudumise tõttu, suutsid siiski mõned entusiastid valmistada mõningad filmid. Nende hulka

kuulub kaheosaline film „Jüri Rumm". Lühemat aega läksid ekraanidel ka „Esimese öö õigus", „Dollarid" ja esimene helifilm „Kuldne pauk", kus heli anti juurde grammofoniplaatidelt. Suures osas demonstreeriti neid filme lisaprogrammina, kas enne või pärast põhifilmi.

Kõik need filmid olid nii kunstiliselt kui ka tehniliselt tasemelt võrdlemisi algelised. Seepärast ei pakkunud nad vaatajale midagi nimetamisväärset ega jätnud ka mingeid jälgi rahvusliku kinokunsti arengulukku.

Eesti rahvusliku kinokunsti arengust võime kõnelda alles pärast nõukogude võimu taaskehtestamist Eestis, mil loodi Krooonika- ja Dokumentaalfilmide Tallinna Kinostuudio. 1954. aastal reorganiseeriti see kinostuudio Kunstiliste ja Dokumentaalfilmide Kinostuudioks.

Algus oli väga raske: puudusid režissöörid ja operaatorid, kõnelemata muust kaadrist. Ei jätkunud ka vajalikku tehnikat. Esimeste filmide ülesvõtted tehti paviljoni puudusel klubides, tennishallis, maneežis jm.

Rahvusliku kinokunsti arengus paistab kõige eredamalt silma Nõukogude vennasrahvaste suur, omakasupüüdmatu abi. Esimesed filmid loodi tihedas loomingulises koostöös Lenfilmi kinostuudioga. Nii valmisid filmid „Elu tsitadellis" (1947) A. Jakobsoni samanimelise näidendi järgi, „Valgus Koordis" (1951) H. Leberechti samanimelise romaani järgi, „Andruse õnn" (1955) H. Leberechti jutustuse „Kaptenid" järgi.

Nüüd on Tallinna Kinostuudio varustatud uusima nõukogude filmitehnikaga. Stuudios töötavad noored spetsialistid, kes on saanud erihariduse Moskva ja Leningradi kõrgemates õppeasutustes. Iga aastaga täienevad noorte režissööride, operaatorite, kinoinseneride jt. kinospetsialistide read kõrgemate kinoalaste õppeasutuste lõpetajatega. Kinostuudiol on uus, suurepärase tehnikaga varustatud filmimispaviljon kasuliku pinnaga 340 m².

1955. aastal valmisid esimesed eesti kunstilised filmid „Jahid merel" ja värviline film-kontsert „Kui saabub õhtu". Kuigi esimestel filmidel oli terve rida väga tõsiseid puudusi ning need said vaatajate poolt õigustatult terava kriitika osaliseks, andsid nad kinostuudio noorele loomingulisele kollektiivile palju väärtuslikke kogemusi, mida edukalt rakendati järgnevate filmide juures.

1956. aastal valmis O. Lutsu jutustuse ainetel film „Tagahoovis". Ka see film ei olnud kaugeltki vaba puudustest. Loodud erakordselt lühikese ajaga — kõigest 4 kuuga, samal ajal, kui tavaliselt kulutatakse kunstilise täismetraažilise filmi loomiseks 8—12 kuud, märkis see film siiski mõningat edasiminekut stuudio senises töös. Film „Tagahoovis" võeti üleliidulisele ekraanile ja esimese 5 kuu jooksul käisid seda vaatamas 4 305 400 kinokülastajat.

1957. aastal valmisid kunstilised filmid „Juunikuu päevad" G. Ormi üleliidulisel stsenaariumide võistlusel kolmanda preemia vääriliseks tunnistatud stsenaariumi järgi, mis käsitleb 1940. a. juunis toimunud murrangulisi sündmusi ühe perekonna taustal, ning „Pöördel" (stsenaariumi autor A. Saar), kus leiavad kajastuse põhjalikud muutused meie kolhoosikülas. Film „Juunikuu päevad" on kinostuudio kollektiivilt juba tublim saavutus, mis on leidnud sooja vastuvõtu nii nõukogude kui ka rea välismaade kinokülastajatelt.

1958. aasta lõpul tuli ekraanile esimene eesti laiaekraaniline film „Esimese järgu kapten", 1959. aastal kunstiline film „Kutsumata külalised". Käimas on ka kunstiliste filmide „Veealused karid" ja „Vallatud kurvid" filmimine, mis valmivad 1959. aasta lõpuks.

Täismetraažiliste kunstiliste filmide kõrval on Tallinna Kinostuudio tootnud ka rea lühimetraažilisi kunstilisi filme, nagu filmföljeton „Mehed jäävad koju" (1956), „Värav nr. 2" (1956), esimese nukufilmina „Peetrikese unenägu" (1958), rea põllumajanduslikke, populaarteaduslikke ja dokumentaalfilme, nagu „Nõukogude Eesti" (1950), „Meie kodumaa" (1958) ja rida teisi, kogusummas üle 40 filmi. Regulaarselt laseb kinostuudio välja iganädalasi kinožurnaale „Nõukogude Eesti".

Vabariigi kinokunsti arengu määrab suures osas kindlaks see, et meie kinotöötajad õpivad püsivalt eesrindlikku nõukogude kinokunsti, omandavad üha põhjalikumalt sotsialistliku realismi meetodit ja arendavad ühtlasi edasi parimaid rahvuslikke kunstilisi traditsioone.

Veelgi intensiivsemaks muutub kinokunsti areng Nõukogude Eestis käesoleval seitseaastakul. Perspektiivplaanis on kavandatud kolme täismetraažilise kunstilise filmi tootmine aastas, ent kinostuudio loomingulised töötajad võitlevad selle eest, et seitseaastaku lõpul anda viis kunstilist täismetraažilist filmi aastas.

Realistlik, tõeliselt rahvalik kinokunst Nõukogude Eestis astub oma esimesi samme, ent kasutades kõiki kunstilisi ja tehnilisi võimalusi teeb ta suurt tööd rahvahulkade kommunistlikul kasvatamisel, kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse poolt kavandatud hiiglaslike ülesannete kiireima elluviimise kindlustamiseks.

Kinod

Kinokunsti toodete laialdase ja plaanipärase demonstreerimise ning seega rahvahulkadesse viimise ülesannet teostab kinovõrk.

Kodanlikus Eestis, nagu kõikides teisteski kapitalistlikes maades puudus kinofikatsiooni plaanipärane süsteem täielikult. Kinoseadmeid püstitati eraomanike initsiatiivil ja äranägemisel, arvestamata seejuures elanikkonna tegelikke vajadusi ning nõudeid. Peeti silmas üksnes kasusaamise eesmärki. Nii koondusid

kinoteatrid peamiselt suurematesse linnadesse, kuna maal, kus kinonäitamine on seotud suuremate kuludega ja seepärast vähem tulutoov, puudus igasugune võimalus kino külastamiseks. Lähem kino asus maakonnakeskuses. Terve vabariigi kohta töötas ainult 1 rändkino. 50 kinoteatrist asusid 14 Tallinnas. Seega Tallinna elanikkonda, kes moodustas üldisest rahva arvust ligikaudu 14,5 protsenti, teenindas ligi 30 protsenti kogu vabariigi kinovõrgust.

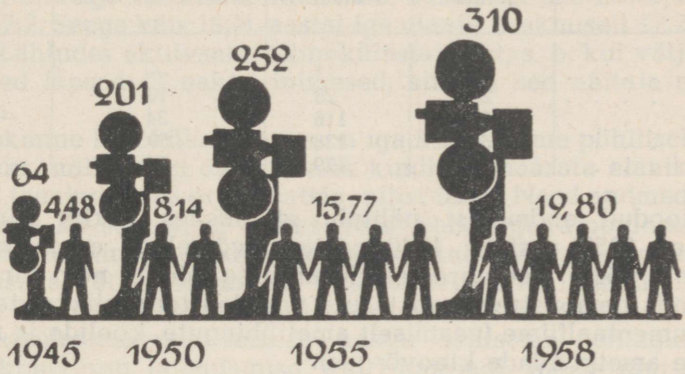

Kinoseadmeid ja kinokülastajate arv (miljonites inimestes).

Kinoteatrite tehniline varustatus oli halb, kasutatavad kinoseadmed vananenud, mistõttu ka filmide demonstreerimise kvaliteet jättis palju soovida.

Nõukogude võim seadis kinofikatsiooni Eestis uutele alustele. Alustati kinovõrgu plaanipärast väljaarendamist, et muuta kinokunst kõigile kättesaadavaks. Eriti suurt tähelepanu pöörati seni kõige halvemas olukorras olnud töölõigule — maaelanikkonna teenindamise parandamisele. Maa rändkinode võrk kasvas 1958. aasta lõpuks 179 kinoseadmeni.

Käesoleval ajal ei ole enam kohta vabariigis, mida regulaarselt, vähemalt 2—4 korda kuus ei teenindaks rändkino. Maaelanikkonna kinoga teenindamiseks on loodud üle 1100 rändkinoetenduspunkti, mis tiheda võrguna katavad kogu vabariigi territooriumi.

Viimastel aastatel on asutud statsioneeritud maakino-etenduspunktide loomisele. Sisuliselt tähendab see paiksete kinode loomist väljaspool rajoonikeskusi tihedamalt rahvastatud punktides. Need varustatakse paikse kinoaparatuuriga, et oluliselt tõsta kinofilmide demonstreerimise kvaliteeti. Statsioneeritud rändkino-etenduspunkte, kus toimub vähemalt 2—4 kinoseanssi nädalas, on juba loodud igas vabariigi rajoonis. Kokku on vabariigis statsioneeritud seni ligi sadakond rändkino-etenduspunkti.

Riikliku kui põhilise kinovõrgu kõrval on tugevasti laienenud ja kasvanud ka ametiühingute, asutuste ning kolhooside kinovõrk.

Aastate lõikes annab kinovõrgu kasv järgmise pildi

	Kinoseadmete arv riiklikus kinovõrgus		Kinoseadmete arv ametiühingute, asutuste ja kolhooside kinovõrgus	Kokku
	linnas	maal		
1940. a.	50	1	—	51
1945. a.	26	28	10	64
1950. a.	51	116	34	201
1955. a.	55	138	59	252
1958. a.	67	179	64	310

Eeltoodud andmetest nähtub, et üksnes riiklik kinovõrk suurenes 1958. aastaks 1940. aastaga võrreldes enam kui 480 protsendi võrra. Seejuures ei ole arvesse võetud neid kinoseadmeid, mis demonstreerivad tasuta populaarteaduslikke, tehnilisi ja dokumentaalfilme (peamiselt ametiühingute, koolide ja mitmesuguste ametkondade kinovõrgus).

Sõjajärgsetel aastatel on ehitatud uued kinoteatrid Tallinnas, Narvas, Kohtla-Järvel, Jõhvis, Otepääl, Pirital, Keilas, Paldiskis, Tartus jm., kogusummas 15 uut kinoteatrit. Taastatud on 7 kinoteatrit ja rekonstrueeritud Haapsalu kinoteater „Oktoober" laiaekraaniliseks kinoteatriks. Rida uusi kinoteatreid on ehitamisel. Laiaekraaniline kinoteater Tallinnas Kalinini rajoonis rakendati käiku 1959. aastal, samuti kinoteater Kärdlas. Perspektiivis on 16 uue laiaekraanilise kinoteatri ehitamine, sealhulgas 1000-kohaline panoraamkinoteater Tallinnas.

Kinovõrgu võimsa kasvu tulemusena on suurenenud tunduvalt kinoseansside ja kinokülastajate arv. 1958. aastal anti vabariigi kinodes kaugelt üle 150 000 kinoseansi, mida külastasid 19,8 miljonit kinohuvilist.

Kinokülastatavuse suur kasv peegeldub selgesti järgmises tabelis.

	Kinokülastajaid riiklikus kinovõrgus (miljonites)	Ametiühingute ja asutuste kinovõrgus (miljonites)	Kokku kinokülastajaid (miljonites)	Sealhulgas kinokülastajaid maal (miljonites)
1941. a. . .	4,020	—	4,020	andmed puuduvad
1945. a. . .	4,396	0,084	4,480	0,484
1950. a. . .	6,950	1,190	8,140	1,506
1955. a. . .	13,670	2,100	15,770	2,774
1958. a. . .	17,567	2,233	19,800	3,766

Niisuguste näitajate saavutamist on soodustanud üha kasvav tähelepanu elanikkonna kinoga teenindamisele. Kui 1945. aastal moodustas elanike arv iga kinoseadme kohta riiklikus kinovõrgus 18 500 inimest, sealhulgas maal 17 800, siis seoses kinovõrgu aktiivse kasvuga vähenes see 1958. aastal 4800 inimesele kogu riikliku kinovõrgu ulatuses, sealhulgas keskmiselt 2800 inimest iga rändkino teenindamispiirkonna kohta.

Kinofikatsiooni taseme kõige iseloomustavamaks näitajaks on kinokülastuste arv teatud ajavahemiku (tavaliselt aasta) vältel, arvestatuna iga elaniku kohta. 1958. aastal oli see näitaja vabariigis 17,2. Seega käis 1958. aastal iga elanik keskmiselt 17,2 korda kinos. Lähtudes aktiivsetest kinokülastajatest, s. o. kui välja jätta väikesed lapsed ja eakad inimesed, siis on see näitaja märksa suurem.

Keskmine kinokülastatavus on iga kinoseadme põhiliseks töönäitajaks, mille järgi on võimalik kindlaks määrata elanikkonna kinoga teenindamise organisatsioonilist taset. Need andmed kõnelevad aga ka sellest, et terves reas vabariigi rajoonides vajab elanikkonna kinoga teenindamine veel tunduvat parandamist.

Aluseks võttes keskmise külastatavuse iga elaniku kohta, kuulub Eesti NSV kinovõrgule üleliiduliselt esikoht.

Kinokülastatavuse edasise kasvu tähtsaks eeltingimuseks peale kinovõrgu laiendamise on filmifondi pidev juurdekasv. Aasta-aastalt suureneb uute nõukogude kinofilmide väljalase. Praegu toodab Nõukogude Liidu kinotööstus üle saja täismetraažilise kunstilise filmi aastas.

Vabariigi filmifond moodustab käesoleval ajal üle 2100 nimetuse filme ligi 5000 koopiaga. Sealhulgas ligi 650 nimetust Nõukogude Liidu ja üle 100 nimetuse välismaa kunstilisi filme, 48 dokumentaalfilmi, 36 populaarteaduslikku ja üle 1200 nimetuse lühimetraažilisi filme. See on tõeline varasalv, mille õige ja otstarbekas kasutamine on kinofikatsiooni peamiseks ülesandeks.

Kino leiab rakendamist väga mitmesugustel eesmärkidel. Laialdaselt kasutatakse populaarteaduslikke ja põllumajanduslikke filme eesrindlike kogemuste, teaduse uusimate saavutuste ja teadusalaste teadmiste propageerimiseks töötajate hulgas. Igal aastal antakse vabariigis selliste filmidega tuhandeid kinoseansse.

Eriti tähtis on laste teenindamine. 1958. aastal anti ligi 20 000 spetsiaalset laste-seanssi (neist üle 50 protsendi maal), mida külastas ligi 1 700 000 noort kinohuvilist (neist üle 700 000 maal).

Laialdaselt praktiseeritakse meil kinofilmide festivalide läbiviimist, nõukogude filmide pidulikke esilinastamisi, kinolektooriume jne., mis aitavad tunduvalt kaasa nõukogude kinokunsti viimisel rahva hulka.

Meie kino on võimsaks ideoloogilise töö relvaks võitluses kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eest.

Seitseaastaku jooksul suureneb kinovõrk ligi kahekordseks. Lastakse käiku 16 uut kinoteatrit. Kinoseadmeid on seitseaastaku

lõpuks peaaegu igas kolhoosis ja sovhoosis. Kinovõrgu ulatuslik kasv võimaldab ka kinokülastajate arvu tunduvat suurenemist. Eelduste kohaselt teenindab üksnes riiklik kinovõrk 1960. aastal niisama palju külastajaid, kui teenindasid 1957. aastal kogu riiklik, ametiühingute ja kolhooside kinovõrk kokku.

Muuseumid Vanemad eesti kohamuuseumid pärinevad XIX sajandi 80-ndaist aastaist. Juba enne Esimest maailmasõda omandasid muuseumid küllaltki tähtsa koha kultuuriasutuste üldises võrgus. Muuseumid või neid ellukutsunud seltsid avaldasid oma publikatsioone ning vahetasid neid teiste muuseumidega Venemaal ja välismaal.

Vaatamata sellele, et kohamuuseumides esines mõningat kallakut teaduslikule uurimistööle juba nõukogude võimu eelsel perioodil, jäid need ikkagi eeskätt ainult haruldaste esemete kogudeks. Ekspositsioon neis oli süsteemitu, kogutud materjalid ei olnud varustatud teadusliku kirjeldusega. Kogusid täiendati ilma mingi süsteemita — mida leiti, seda ka koguti. Seetõttu olid muuseumide fondid vahest küll üsna rikkalikud, kuid väga lünklikud. Muuseumitöötajate kaader oli väike — muuseumi teenindas üksainus inimene.

Nõukogude korra tingimustes on muuseumide ülesanded ja tähtsus mitmekordselt kasvanud. Nende põhiülesandeks on, nagu teistelgi kultuuriasutustel, kaasa aidata kommunistlikule kasvatustööle elanikkonna hulgas.

Pärast Suurt Isamaasõda tegutses vabariigis 13 muuseumi. Sõjajärgsetel aastatel asutati uusi kohamuuseume Tartus, Valgas ja Rakveres. Uuesti kutsuti ellu endised muuseumid Paides ja Haapsalus ning rakendati tööle uutel põhimõtetel vanimad eesti kohamuuseumid Kingissepas, Viljandis ja Pärnus.

Käesoleval ajal töötab vabariigis 27 muuseumi, sealhulgas 2 kunstimuuseumi, teatri- ja muusikamuuseum, 3 Eesti NSV Teaduste Akadeemia süsteemi kuuluvat muuseumi ja 21 vabariigi kultuurhariduslike asutuste võrku kuuluvat muuseumi. Nende hulgas on 7 koduloomuuseumi, 8 memoriaalmuuseumi, 3 linnamuuseumi, loodusteaduste muuseum, äsjaasutatud vabaõhumuuseum ja Mahtra muuseum.

Täiesti uuetüübilisteks kultuuriasutusteks on memoriaalmuuseumid, mis on loodud alles nõukogude korra ajal. Kodanlikus Eestis oli selline muuseumide kategooria tundmatu. „Viinakatku" autori ja „Kalevipoja" looja Fr. R. Kreutzwaldi majas Võrus peeti 30 aasta vältel kõrtsi (1910—1940). Memoriaalmuuseum rajati Kreutzwaldi majja alles 1940. aastal.

Muuseumide sisulise töö osas on eriti viimaste aastate vältel saavutatud mõningat edu. Kõikides muuseumides läbiviidav teaduslik uurimistöö on tunduvalt kaasa aidanud ekspositsioonilise töö paranemisele. Häid tulemusi saavutati seoses Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäevaks ettevalmistumi-

sega. Uurimistöödega kohapeal, eriti Pärnu, Viljandi ja Kingissepa muuseumides, selgitati välja rida senitundmatuid revolutsioonilisi tegelasi ja uusi fakte teadaolevate revolutsioonide sündmuste kohta.

Viljandi koduloomuuseumis tehakse laialdast teaduslikku uurimistööd Viljandi linna ajaloo alal.

Ed. Vilde memoriaalmuuseumis on ära tehtud suur töö materjalide kogumisel Mahtra ülestõusu kohta, mille 100. aastapäeva vabariigi avalikkus 1958. aasta suvel ulatuslikult tähistas.

Tunduvat edasiminekut võib täheldada ka ekspositsioonilise töö osas. Peaaegu kõigis muuseumides on eksponeeritud unikaalseid esemeid. Kultuurharidusliku süsteemi muuseumides on eksponeeritud üle 21 500 museaalse väärtusega eseme.

Muuseumifondid täienevad pidevalt uute eksponaatidega. Kui 1955. aastal oli muuseumifondides kokku 171 933 eset, siis nüüd on neid juba üle 185 000. Suurt abi muuseumifondide täiendamisel annavad koduloorингid. Kõpu rahvamaja juures töötav koduloorинg on Viljandi koduloomuuseumile üle andnud ligi 500 eset. Tähtsaks muuseumifondide täiendamise allikaks on arheoloogilised kaevamised, millest muuseumide töötajad aktiivselt osa võtavad.

Muuseumide sisulise töö tõusust annab tunnistust ka rahva elav huvi muuseumide ekspositsioonide vastu. Igal aastal külastavad muuseume ligi veerand miljonit inimest, sealhulgas ligikaudu pooled ekskursioonidega. Võrdluseks olgu öeldud, et 1955. aastal külastas muuseume 191 977 inimest. Muuseumid korraldavad kümneid näitusi ning muuseumitöötajate poolt peetakse igal aastal sadu loenguid.

Muuseumide töö põhiülesandeks on olnud ja jääb ka tulevikus tutvustada meie rahva revolutsioonilist ajalugu, näidata tema võitlust nõukogude võimu eest kodanliku Eesti tingimustes, mis praegustes ekspositsioonides veel mitte alati küllaldase selgusega välja ei ole toodud.

Viljakat tööd kunstiväärtuste tutvustamisel teevad riiklikud kunstimuuseumid Tallinnas ja Tartus.

Igal aastal korraldab Tallinna Riiklik Kunstimuuseum rea ekspositsioone, originaalteoste näitusi, neist suure osa väljaspool muuseumi ruume, ning arvukalt näitusi reproduktsioonidest ja fotodest. Muuseum teenindab aasta jooksul keskmiselt üle 200 000 inimese.

Tartu Riikliku Kunstimuuseumi korraldusel toimuvaid statsionaarseid ja rändnäitusi külastab kokku keskmiselt 70 000 inimest aastas.

Tallinna ja Tartu kunstimuuseumide fondidesse kuulub praegu ligi 21 000 unikaalse väärtusega kunstiteost.

Eesti NSV Teatri- ja Muusikamuuseumi fondides on üle 52 000 eksponaadi vabariigi teatri ja muusika ajaloost, sealhulgas suur hulk väga kõrge kultuuriloolise väärtusega käsikirju, originaal-

dokumente ja esemeid. Teatri- ja Muusikamuuseumis säilitatakse ka tuntud viiulikunstniku-revolutsionääri Eduard Sõrmuse viiulit, mille kunstniku abikaasa Virginia Sõrmus Nõukogude Eestis külaskäigul viibides üle andis.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia süsteemi kuuluvad Eesti NSV TA Ajaloo Muuseum (Tallinnas), Eesti NSV TA Kirjandusmuuseum (Tartus) ja Eesti NSV TA Etnograafia Muuseum (Tartus). Nendesse muuseumidesse on kogutud hulgaliselt eksponaate eesti rahva materiaalse kultuuri ja kujutava kunsti alalt, rahva vaimuvara käsikirjade kogumike, ajakirjade, raamatute ja dokumentide kujul ning rahva tarbekunsti väärtuslikumaid ajaloolisi mälestisi.

Need muuseumid on kujunenud laialdase teadusliku uurimistöö baasiks eesti rahva ajaloo, tema revolutsioonilise võitluse, kultuurielu ja kommete kohta minevikus ning saavutustest tänapäeval.

On käimas organisatsioonilised tööd äsjaloodud Eesti NSV Riikliku Vabaõhumuuseumi väljakujundamisel Rocca-al-Mares.

Lähemas tulevikus on kavas täiendada senist muuseumide võrku Vabariikliku Meremuuseumiga (Tallinnas).

Meie vabariik on rikas arheoloogiliste, ajalooliste, kunsti- ja arhitektuurimälestusmärkide poolest. Need jutustavad hilisematele põlvedele sellest, mis rahvas aastasadade jooksul on loonud väärtuslikku, õpetavad nüüdisaegseid inimesi tundma oma kodumaa ajalugu.

Seni on vabariigis arvele võetud enam kui 2200 arheoloogilist, üle 260 ajaloolise, 1100 kunsti- ja 153 arhitektuurilist mälestusmärki. Valdav osa nendest on võetud riikliku kaitse alla.

Klubilised asutused Klubilised asutused on selleks tsentrumiks, mille ümber koonduvad kümned tuhanded töötajad-isetegevuslased. Nende poolt organiseeritavaid üritusi külastavad igal aastal mitu miljonit inimest. Seetõttu on klubilised asutused — kultuurimajad, rahvamajad, kolhoosiklubid ja punanurgad — tähtsateks ideoloogilise töö keskusteks. Neil on juhtiv koht laiade rahvahulkade kasvatamisel kommunismi vaimus.

Heites pilgu meie klubiliste asutuste minevikku, näeme, et nende tegevus on alati olnud seotud ideoloogilise võitlusega. Kodanlikus Eestis hõlmas klubiliste asutuste võrk 1939. aastal 477 mitmesugust seltsimaja, rahvamaja ja külaklubi. Nagu nimetusestki nähtub, olid need valdavas enamikus mitmesuguste seltside ja organisatsioonide valduses. Kuna riik nende ülalpidamiseks või otseseks toetuseks summasid ei leidnud, siis oli ka klubiliste asutuste võrk kogu kodanliku diktatuuri perioodi vältel suuremate muudatusteta, sest seltsidel ja organisatsioonidel puudusid küllaldased majanduslikud võimalused klubiliste asutuste võrgu väljaarendamiseks ja laiemate rahvahulkade kaasatõmba-

miseks nende tegevusse. Nii oli kodanlikus Eestis 1933. aastal 469 klubilist asutust, 1934. aastal 472, 1937. aastal 477 ja 1940. aastal 479.

Suurema osa nende tegevust iseloomustas kalduvus marurahvuslusse, püüe „vaba ning iseseisva Eesti" sildi all süstida rahvasse viha ja vaenu teiste rahvaste, eeskätt vene rahva vastu. Palju klubisid oli „kaitseliidul", tuletõrjeühingul ning teistel kodanlikel organisatsioonidel. Isetegevus oli vahendiks, mis võimaldas kaasa tõmmata suuri rahvahulki, peamiselt noori oma organisatsiooni ja selle kaudu ka selle organisatsiooni ideelise mõju alla. Siin tehti kõik selleks, et saavutada võimutsevale kodanlusele laiemat toetuspinda.

Nõukogude võimu taaskehtestamise esimestest aastatest peale asuti kohe klubiliste asutuste võrgu väljakujundamisele. Nõukogude riik osutas suurt abi klubiliste asutuste tööle. Selle tulemusena kasvas tunduvalt isetegevuslaste arv ning tõusis nende kunstimeisterlikkus.

Käesoleval ajal moodustab klubiliste asutuste seas põhilise osa riiklik võrk. Riiklikku võrku kuulub praegu 25 rajooni-kultuurimaja, 29 linna-kultuurimaja, 22 maa-kultuurimaja ja 501 rahvamaja — kokku 577 klubilist asutust.

Võrgu arvuline suurus rahuldab täielikult elanikkonna kultuurilise teenindamise nõudeid, ent ebaotstarbekust esineb rahvamajade võrgu paiknevuse osas. Selle paremaks korraldamiseks on käesoleval ajal käimas ulatuslikud katsetused. Paremaid tulemusi on saavutatud katsetustel Jõgeva rajoonis, kus igasse külanõukogusse loodi üks küla-kultuurimaja ning ülejäänud rahvamajad muudeti kolhoosiklubideks, mis töötavad küla-kultuurimajade suunamisel ning metoodilisel abil. Analoogilised ümberkorraldused on kavandatud teistes vabariigi rajoonides ning need viiakse lõpule plaanikohaselt 1960.—1965. aastaks.

Lisaks riiklikele klubilistele asutustele töötas vabariigis 1958. aastal 79 ametiühingute klubi ja ligi 1200 punanurka (peamiselt linnades). Kolhoosiklubide võrk ulatus samaks ajaks 86-ni.

Kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse hoolitsusest kõneleb ka aasta-aastalt suurenev tähelepanu uute kultuurikollete ehitamisele.

Sõjajärgsetel aastatel on ehitatud vabariigis 23 riiklikku ja ametiühingute kultuurimaja. Ehitamisel on praegu 11 kultuurimaja, sealhulgas 1600 kohaga kultuurimaja Tallinnas Kalinini rajoonis. Perspektiivis on veel 12 uue kultuurimaja ehitamine, sealhulgas teater-kultuurimaja Pärnus, uued kultuurimajad Valgas, Türil, Elvas ja mujal.

Kokku on riik seni assigneerinud uute kultuurimajade ehitamisele üle 55 miljoni rubla. Kapitaalremontide läbiviimiseks on eraldatud üksnes kolme viimase aasta jooksul 10 miljonit rubla.

Kavandatud klubiliste asutuste riikliku võrgu ümberkorraldustega peab kaasnema kultuurihariduslike asutuste materiaalse

baasi tugevnemine. Selles osas on viimastel aastatel suur töö ära tehtud asutuste, ettevõtete ja ühiskondliku aktiivi abiga. Positiivse tõuke selleks andis 1956. aastal avaldatud Rapla rajooni aktiivi üleskutse kultuurhariduslike asutuste materiaalse baasi tugevdamise kohta.

Viimastel aastatel on hakatud suuremat rõhku panema klubiliste asutuste ümbruse heakorrastamisele. Reas kohtades on saavutatud häid tulemusi parkide rajamisel ja korrastamisel, mis peab kujunema aluseks kogu kodukultuuri suurele tõusule.

Kultuurharidustöö ülesandeks on anda inimestele neid teadmisi, mida nad vajavad kommunismi ülesehitamisel meie maal, NLKP XXI kongressi otsuste ning teiste partei ja valitsuse otsuste selgitamine elanikkonnale. Rahvahulkade poliitiliste ja teadusalaste teadmiste tõstmisel ja seega materialistliku maailmavaate propageerimisel ning süvendamisel on tähtsal kohal klubiliste asutuste poolt läbiviidav loenguline propaganda. Igal aastal toimuvad vabariigi klubilistes asutustes tuhanded loengud mitmele miljonile kuulajale.

Läbiviidud loengutest moodustasid enamiku ühiskondlik-poliitilistel teemadel peetud loengud. Suhteliselt vähene on aga veel põllumajanduslikke, loodusteaduslikke, ateistlikke ja kunstialaseid teemasid käsitlevate loengute arv.

Iga aastaga muutub klubiliste asutuste töö huvitavamaks ka mitmesuguste klubitöö vormide rakendamise poolest. Sagedamini kasutatavateks vormideks etenduste ja kontsertide kõrval on temaatilised õhtud, küsimuste-vastuste õhtud, elavad ajalehed, kohtumisõhtud tööeesrindlastega ja rida teisi.

Järjekindlalt kasvab ka klubiliste asutuste poolt läbiviidavate ürituste arv. Kui 1945. aastal toimus riiklikes klubilistes asutustes 4558 isetegevuslikku kontserti, siis 1950. aastal peaaegu kaks korda rohkem — 8439, 1955. aastal 8803 ja 1958. aastal 9333 kontserti 1 635 800 osavõtjale. Ametiühingute klubiliste asutuste võrgus toimus samal ajal 9051 etendust ja kontserti 1 771 000 osavõtjale.

Võrreldes massiürituste läbiviimist 1956. ja 1958. aastal, oli kasv järgmine.

	Riiklikus võrgus etendusi ja kontserte	Külastajaid (tuh.)	Ametiühingu võrgus etendusi ja kontserte	Külastajaid (tuh.)
1956 . .	8998	1342,3	7641	1461,8
1958 . . .	9333	1635,8	9051	1770,8

Tunduvat paranemist näitab nii riiklike kui ka ametiühingu klubiliste asutuste töö agitbrigaadidega. Suure tõuke andis sel-

leks 1957. aastal läbiviidud agitbrigaadide vabariiklik ülevaatus, millest võtsid osa 220 agitbrigaadi.

Täienenud ja paranenud on kunstilise isetegevuse repertuaar. Seoses Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni juubeliaastapäevaga tõusid isetegevuslikus repertuaaris keskkele kohale meie rahva kangelaslikku minevikku ja töökat tänapäeva käsitlevad teosed.

Nõukogude võimu aastail on spetsiaalselt näiteringide tarbeks trükis avaldatud 52 mitmevaatuselist näidendit. Samal ajal on ilmunud trükist 136 ühevaatuselist näidendit. Üksnes viimaste aastate jooksul on trükis avaldatud 15 kaasaegset mitmevaatuselist ja 22 ühevaatuselist näidendit.

Kunstilise isetegevuse ringidele sobiva repertuaari valiku hõlbustamiseks annab Eesti NSV Rahvaloomingu ja Metoodilise Töö Keskmaja regulaarselt välja repertuaari soovitusnimestikke, olemasoleva repertuaari loetelusid, avaldab ja saadab pidevalt kohtadele uudset loomingut kõikidelt aladelt. Edaspidi seisab aga ees veel suur töö repertuaari vastavusse viimisel tänapäeva nõuetega. Vähe luuakse veel repertuaari, mis on sobiv isetegevusringidele, pahatihti ei osata ka olemasoleva repertuaari hulgast teha kõige paremat valikut.

Töötajate kultuurse puhkuse organiseerimiseks ning sisult sotsialistliku ja vormilt rahvusliku kultuuri ulatuslikuks arendamiseks tõmbavad klubilised asutused mitmesuguste kunstilise isetegevuse ringide töösse kaasa laialdasi hulki.

Kunstilise isetegevuse ringide töös on saavutatud aasta-aastalt suurt kvalitatiivset kui ka kvantitatiivset kasvu.

Kunstilise isetegevuse ringide ja isetegevuslaste arvulist kasvu näeme järgmisest tabelist.

Aasta	Riiklikus võrgus		Ametiühingute võrgus	
	ringe	osavõtjaid	ringe	osavõtjaid
1955 . . .	3626	44 683	3527	47 996
1956 . . .	4013	50 743	3939	57 830
1957 . . .	4122	52 206	4143	60 275
1958 . . .	4214	57 043	4060	58 254

Võrreldes 1945. aasta vastavate näitajatega, mil riiklikus võrgus töötas 2243 kunstilise isetegevuse ringi 22 430 osavotjaga, näeme, et 1958. aastaks nii ringide kui ka osavõtjate arv kahekordistus.

Kokku töötas vabariigi klubiliste asutuste juures 1958. aastal 8005 mitmesugust ringi 107 243 osavõtjaga, sealhulgas 5789 kunstilise isetegevuse ringi 81 208 osavõtjaga.

1958. aastal töötas riiklike klubiliste asutuste juures 496

koori 13 724 osavõtjaga, 586 muusikaringi (osavõtjaid 5874), 686 näiteringi (10 154), 816 rahvatantsuringi (9363), 19 kujutava kunsti ringi (299), 39 põllumajandusringi (686).

Peale nimetatute töötab veel 807 üldhariduslikku, kodukultuuri-, tehnika- jne. ringi 16 943 osavõtjaga.

Tähtsat osa klubi töös etendab näitlik agitatsioon. Näitliku agitatsiooni kaudu organiseerib klubiline asutus kolhooside, sovhooside ja ettevõtete töösaavutuste ning tööeesrindlaste eesrindlike töökogemuste populariseerimist elanikkonna hulgas.

Enamikus klubilistes asutustes on kujundatud näitusi ja plakateid teemal „Eesti NSV seitseaastakul", „Meie kolhoos seitseaastakul", „Mille eest võitleb meie kolhoos käesoleval aastal" jne.

Näitlikus agitatsioonis on olnud ja jääb põhiprobleemiks anda üldiste andmete esitamise kõrval põhiline koht rajooni, kolhoosi konkreetsetele näitajatele viimaste partei ja valitsuse otsuste alusel. Klubilise asutuse töö peab olema lahutamatult seotud kolhoosi või ettevõtte tööga, üheks tähtsamaks lõiguks selles on näitlik agitatsioon.

Klubilise asutuse töö edukus sõltub palju kaadrist. Seepärast on igati arusaadav see suur tähelepanu, mida pööratakse kultuuritöötajate kaadri parandamisele, tema poliitiliste ja tööalaste teadmiste tõstmisele.

Ettekandes NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärgul kriipsutas seltsimees N. S. Hruštšov alla, et nüüd on sotsialistliku riigi tähtsaimaks funktsiooniks töötajate igakülgne kasvatamine. Klubilised asutused on kohustatud oma tööd pidevalt parandades abistama parteiorganisatsioone töötajates teadliku distsipliini ja töösse kommunistliku suhtumise kasvatamisel.

Klubilistes asutustes tehtava kasvatustöö järjekindel kasv kajastub iga-aastaste, regulaarselt läbiviidavate isetegevuse ülevaatuste käigus. Viljastavat mõju isetegevustööle avaldavad traditsioonilised laulupeod ja laulupäevad.

1955. aastal Eesti NSV 15. aastapäevale pühendatud üldlaulupeost võttis osa üle 33 000 laulja, tantsija ja pillimehe. Võrdluseks olgu märgitud, et kodanliku korra kõige laiaulatuslikumast laulupeost 1938. aastal võttis osa ainult ligi 19 000 inimest. On käimas hoogsad ettevalmistused Eesti NSV 20. aastapäevale pühendatud üldlaulupeoks 1960. aastal. Selleks ajaks valmib Tallinnas uus lauluväljak konstruktsioonilt ainulaadse laululavaga, mis mahutab kuni 20 000 lauljat.

Suurt tähelepanu isetegevusliku kunsti edasiarendamisele pühendas NLKP XXI kongress. Sm. N. S. Hruštšovi ettekandes esitati mõte, et mida enam me läheneme kommunismile, seda suurema osatähtsuse peavad omandama ühiskondlikud tegevusvormid nii majandusliku kui kultuurielu alal. Sellest järeldub, et edaspidi tuleb peamised jõupingutused suunata just massiliste isetegevusliku kunsti vormide arendamisele.

Üheks selliseks uueks vormiks on isetegevuslik teater. Käesoleval ajal töötab vabariigis juba kuus sellist teatrit. Üks tuntumaid neist töötab Otepää linna kultuurimaja juures. Selles teatris ei ole ei palgalist direktorit ega näitejuhti, ei kunstnikku ega näitlejaid — kõik need ülesanded täidetakse isetegevuslikus korras. Ometi tõi teater välja möödunud aastal 6 lavastust, sealhulgas sellised nõudlikud lavateosed, nagu E. Ranneti „Kadunud poeg", A. Korneitšuki „Eskaadri hukk" jt. Teater annab etendusi 4—6 korda kuus.

On selge, et niihästi isetegevuslikud teatrid, kultuuriülikoolid, operetiansamblid, muusikaringid kui ka rida teisi uusi vorme kultuurharidustöös omavad juba praegu, seda enam aga lähemas tulevikus, tähtsat kohta kultuuriasutuste võrgus. Neid tuleb igati toetada ja abistada, pidades silmas, et isetegevus on rahva vaimse arenemise, tema kommunistliku kasvatamise tähtsaks vahendiks. Mida enam on meil elujõulisi, end tegelikus töös õigustanud kultuuritöö mitmekesiseid vorme isetegevuses, seda lähemal oleme partei poolt kultuurharidustöö ette püstitatud ülesande lahendamisele.

Tallinna Zoopark on ainus sellelaadiline asutus Eesti NSV-s. Algatuse sai see kodanliku perioodi lõpuaastatel (1939) rea entusiastide poolt, kes otsisid Tallinnas vastava maa-ala Lasnamäe veerul ja organiseerisid üksikute kodanike valduses olevate lindude-loomade kasutamist, omandades eksponaate peamiselt kingituste näol. Riik uudsele algatusele mingit toetust ei osutanud. Keelduti isegi loa andmisest loomaaia asutamiseks Kloostrimetsa, milline koht oleks olnud igati sobivam. Kui aga üritus siiski takistuste kiuste kippus jalgu alla saama, trügis selle etteotsa rida suuromanikke, kes lootsid sellest täiendavat tulu.

Kodanlikul ajal oli loomaaed puht meelelahutusliku iseloomuga, seadmata kaugemaleulatuvaid ülesandeid. Eksponaatide arv oli haletsemisväärselt väike.

Nõukogude korra tingimustes jõuti juba 1940.—1941. aastal nii mõndagi ära teha, ning alates 1945. aastast asuti loomaaia intensiivsele ümberkorraldamisele. Suurendati eksponaatide arvu, loomaaed muutus loodusteadusliku propaganda teostajaks.

Elanikkonna huvi Tallinna Zoopargi vastu näitab suur külastajate arv. Igal aastal külastavad Tallinna Zooparki üle 150 000 inimese. Võrreldes 1951. aastaga on Zoopargi külastajate arv enam kui kahekordistunud.

1957. a. lõpul oli Zoopargis 213 eksponaati.

Raamatukogud Raamat on ammendamatuks varasalveks, kuhu ladestuvad inimkonna poolt aastasadade vältel omandatud teadmised, oskused ja kogemused. Raamat on kõige selle ustavaks talletajaks ning levitajaks. Seepärast

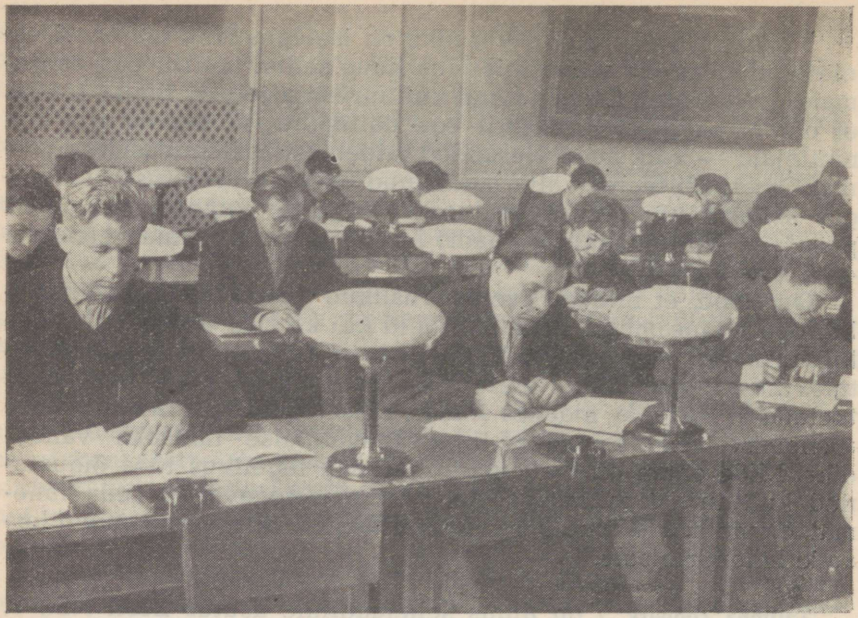

Fr. R. Kreutzwaldi nimelise raamatukogu lugemissaalis.

on nõukogude ühiskonnas tehtud kõik võimalik, et muuta raamat kui tähtis rahvahulkade ideelis-poliitilise kasvatuse vahend igaühele kättesaadavaks. Selles suures ning vastutusrikkas töös on aukoht raamatukogudel.

Kodanlikus Eestis oli raamatukogude võrk suhteliselt nõrgalt arenenud. 1939. aastal töötas Eestis 703 raamatukogu ligi 850 000-köitelise raamatufondiga, mis valdavas enamikus asusid mitmesuguste seltside ja organisatsioonide juures ning teenindasid esmajoones nende liikmeid. Riik ei osutanud neile raamatukogudele mitte mingisugust abi. Raamatukogude ülalpidamiseks ning laiendamiseks korjati summasid mitmesuguste annetuste näol ning ka raamatute laenutamine lugejatele toimus üldreeglina tasu eest. Ülejäänud raamatukogud asusid linnade omavalitsuste juures, kuid ka neile raamatukogudele oli riiklik abi väga juhuslik ja minimaalne. Raamatukogude fonde täiendati aeg-ajalt reaktsioonilise sisuga kirjandusega, kusjuures raamatukogude töö eesmärgiks seati rahvahulkade teadvuse allutamine valitseva kodanluse ideoloogiale.

Kõik see põhjustas ka raamatukogudes lugejate arvu vähesuse — 1939. aastal oli kõigis Eesti raamatukogudes registreeritud ainult 106 500 lugejat, s. o. peaaegu iga kümnes elanik laenutas raamatukogust raamatuid. Laenutuste tasulisus omakorda

nähtavasti mõjus laenutuste arvule (1939. aastal — 1 883 200 laenutust).

Eeltoodust on ilmne, et kodanlikus Eestis ei olnud tehtud kaugeltki mitte kõik selleks, et muuta raamat raamatukogude kaudu kõige laiematele elanikkonna kihtidele kättesaadavaks. Vastupidi, kodanlus ei olnud põrmugi huvitatud teadmiste levikust rahva hulgas.

Nõukogude võimu taaskehtestamisega Eestis alanud ülesehitustöö ka raamatukogude osas katkestas fašistlik okupatsioon, mis lõi noore nõukogude vabariigi raamatukogundusele raskeid haavu. Pärast Nõukogude Eesti vabastamist okupantidest alustas tööd ainult 447 raamatukogu, millede raamatufond 1944. aasta lõpuks ulatus 607 734 köiteni.

Algas raamatukogude võrgu väljaarendamine. Raamatukogude põhiline osa võeti riiklikule ülalpidamisele, varustati kvalifitseeritud palgaliste töötajatega ning riik eraldas suuri summasid raamatufondi täiendamiseks uue kirjandusega. Laenutamine toimub nüüd tasuta. Koos raamatukogude materiaalse baasi tugevdamisega muutus efektiivsemaks raamatukogude poolt läbiviidav propaganda ja agitatsioonitöö. Raamatukogude põhiülesandeks kujunes kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse otsuste laialdane selgitamine ja propageerimine elanikkonna hulgas, eesrindliku nõukogude kirjanduse viimine iga üksiku elanikuni.

Põhiliseks kujunes riiklike rahvaraamatukogude võrk, mille arengut iseloomustavad järgmised andmed.

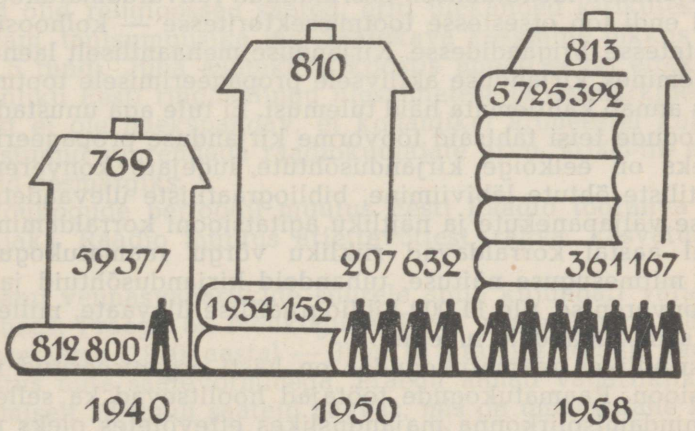

Riiklike rahvaraamatukogude, raamatute ja lugejate arv.

Neist andmeist nähtub, et üksnes riikliku võrgu raamatukogudes oli lugejate arv 1958. aastal, võrreldes 1939. aastal ko-

danlikus Eestis kõikide olemasolevate raamatukogude lugejate arvuga, kasvanud kaugelt rohkem kui kolmekordseks, raamatufond ligi seitsmekordseks. Ja seda ainult 17 nõukogude aasta jooksul, millest ligi poole röövis fašistlik okupatsioon ning selle poolt rahvamajandusele tekitatud purustuste likvideerimine.

Riikliku võrgu raamatukogude 1958. aasta töönäitajatest ilmneb, et ligikaudu iga kolmas vabariigi elanik on registreeritud lugejaks riiklikus raamatukogus, kusjuures iga lugeja luges aasta jooksul keskmiselt 23 raamatut.

Riiklike raamatukogude võrku täiendab tihe rändraamatukogude ja laenutuspunktide võrk. Vabariigis töötab üle 1100 rändraamatukogu ja laenutuspunkti, mis hõlmavad ligi 50 000 lugejat ja teostavad keskmiselt 400 000 laenutust aastas.

Peale riiklikku võrku kuuluvate raamatukogude töötab vabariigis 363 ametiühingute, 125 kolhooside ja 99 muude asutuste ning ettevõtete raamatukogu raamatufondiga kokku ligi 1 300 000 eksemplari.

Seega töötab vabariigis kogusummas üle 1400 avaliku raamatukogu. Lisaks sellele töötab veel 36 lastekodude ja 1102 kooliraamatukogu 1 180 000 raamatuga, 998 spetsiaalset ja tehnilist raamatukogu 8 753 000 raamatuga. Vabariigi kõikides raamatukogudes on lugejate käsutuses kokku 16 075 000 köidet mitmesugust kirjandust, s. o. 13,9 raamatut iga elaniku kohta. Need arvud on küllaltki suured.

Kõikide raamatukogude lugejaskond haarab 43,7 protsenti vabariigi elanikkonnast (8-aastased ja vanemad).

Meie raamatukogude sisulist tööd iseloomustab nende aktiivsus kirjanduse laenutamisel. Eesrindlikud rahvaraamatukogud on viinud endi töö otsestesse tootmissektoritesse — kolhoosidesse, ettevõtetesse, brigaadidesse. Kirjanduse mehaaniliselt laenutamiselt üleminek kirjanduse aktiivsele propageerimisele tootmissektorites annab kahtlemata häid tulemusi. Ei tule aga unustada raamatukogude teisi tähtsaid töövorme kirjanduse propageerimisel. Nendeks on eelkõige kirjandusõhtute, lugejate konverentside, temaatiliste õhtute läbiviimine, bibliograafiliste ülevaadete, kirjanduse väljapanekute ja näitliku agitatsiooni korraldamine.

Igal aastal korraldavad riikliku võrgu raamatukogud üle 17 000 mitmesuguse näituse, tuhandeid kirjandusõhtuid ja lugejate konverentse, üle 11 000 bibliograafilise ülevaate, millest osa võtab sadu tuhandeid lugejaid.

Eesrindlikes raamatukogudes on hästi organiseeritud näitlik agitatsioon. Raamatukogude töötajad hoolitsevad ka selle eest, et teenindamispiirkonna majanduslikes ettevõtetes oleks näitlik agitatsioon päevakohane ning kajastaks nende ees seisvaid majanduslik-poliitilisi ülesandeid.

Raamatukogude peamise ülesande — kirjanduse viimise iga töötajani täitmisel etendab otsustavat osa kaader, kaadri ideelis-poliitiline tase ja erialased teadmised. Ka selles osas on vii-

mastel aastatel toimunud otsustav pööre paremusele. 1056 rahvaraamatukogude töötaja hulgas on 54 kõrgema haridusega ning 904 kesk- ja kesk-eriharidusega töötajat.

40 protsenti raamatukogutöötajaist õpib kõrgemates ja keskeriõppeasutustes. Kaadri kvalifikatsiooni tõstmiseks viiakse regulaarselt läbi kursusi, nõupidamisi, rajoonidevahelisi seminare, organiseeritakse töökogemuste tundmaõppimist vennasvabariikides ja korraldatakse teisi üritusi. Raamatukogunduse eriala on sisse viidud Tartu Riiklikku Ülikooli. Kesk-eriharidusega raamatukogutöötajate ettevalmistusega tegeleb vabariiklik kultuurharidusala kool Tallinnas.

Meie raamatukogud töötavad tihedates sidemetes tootmisettevõtetega ning on nende abilisteks kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse otsuste elluviimisel.

Raadio ja televisioon Raadio on muutunud nõukogude inimeste igapäevases elus asendamatuks kaaslaseks. Nõukogude Liidu kodanike käsutuses on üle 30 miljoni raadiokuulamisseadme ja üle poolteise miljoni televiisori. Iga seitsmes elanik NSV Liidus on raadio või raadio kuuldepunkti omanik. Üksnes viimase nelja aasta jooksul on kasvanud raadiokuulajate pere 15 miljoni kuulaja võrra.

Eestis pandi alus regulaarsetele ringhäälingusaadetele 1926. aasta lõpul. Esialgselt oli raadio era-, hiljem riiklikuks äriettevõtteks. Tolleaegset raadiot iseloomustab väga piiratud tehnilise varustatuse ning nigelate materiaalsete tingimuste tõttu võrdlemisi üksluine saatekava. Peamiseks oli saatekavas heliplaadimuusika, mis moodustas üldisest mahust ligi veerandi. Teisel kohal olid religioossed saated, eriti ülekanded kirikutest, edasi reklaam, tantsumuusika jne. Saatekava keskmine pikkus päevas oli 7,5 tundi. Juba saatekava koostis annab selge ettekujutuse kodanliku Eesti ringhäälingu ülesannetest ja eesmärkidest. Seepärast ei ole imekspandav, et kodanlikel ärimeestel kuidagi ei õnnestunud suurendada raadiokuulajate arvu 50 000-ni, nagu oli seatud eesmärgiks.

Nõukogude perioodil muutus Eesti Raadio töörahva huvide teenijaks. Raadio muutus äriettevõttest rahva kasvatusvahendiks.

Tänu vennasvabariikide suurele abile kujundati välja tehniline baas. Praegu on Nõukogude Eesti ringhäälingu käsutuses 8 saatejaama (1940. aastal — 3) ja 10 stuudiot. Raadio saatekava rikastus uute saatevormidega. Praegu annab vabariiklik raadio keskmiselt 17 tundi saateid päevas, mis on umbes kahe kolmandiku võrra suurem kui 1955. aastal. Perspektiivis on saatekava veelgi laiendada, andes paralleelselt mitut erinevat programmi.

Raadio muusikaline saatekava sisaldab iga päev 15—20 mitmesugust kontserti. Et vältida esitatavate palade liiga sagedast kordamist, on sõjajärgsetel aastatel salvestatud fonoteegis üle

17 000 mitmesuguse heliteose ja sõnalise ettekande. Nende esitamiseks ilma vaheaegadeta kuluks umbes 1900 tundi.

Suurt tööd on tehtud raadiosaadete kuuldavuse parandamiseks. On asutud välja arendama ultralühilaine saatejaamade võrku. Ultralühilaine saatjatega, mis seni töötavad ainult Tallinnas ja Tartus, on kavas katta kogu vabariigi territoorium, mis muudab kõikjal saadete kuuldavuse ühtlaselt heaks.

Kõige selle tulemusena on märgatavalt kasvanud raadiokuulajate arv. Käesoleval ajal on elanikkonna kasutuses 165 000 raadioaparaati, s. o. ligi 14 korda rohkem kui sõjajärgsel, 1945. aastal.

Raadiot ühendavad tihedad sidemed kuulajaskonnaga. Sellest annavad tunnistust kümned tuhanded kirjad, mis saabuvad Eesti Raadio raadiokuulajatelt vabariigis ja ka väljaspool vabariigi piire.

Igal aastal võtavad saadete koostamisest osa tuhanded autorid. Raadiosaadete toimetustesse saabus möödunud aastal üle 10 000 kaastöö. Üldse saabus Eesti Raadiole ligi 30 000 töötaja kirja.

Eesti Raadio juures töötavad kutselised kunstilised kollektiivid — sümfooniaorkester, segakoor ja estraadiorkester, kes on võitnud laialdase tunnustuse nii vabariigi kui ka vennasvabariikide kontserdipubliku hulgas.

Eesti NSV 15. aastapäevaks anti ekspluatatsiooni Tallinna Televisioonikeskuse esimene järk. Nüüd võib ka televisioonisaadete loojate pere rahuldust tunda paljudest kordaminekutest.

On asutud realiseerima vabariigi televisiooni ülekandejaamade võrguga katmise plaani. Valminud on Tallinn—Leningradi vaheline raadioreleeliin, mis võimaldab televisiooniprogrammide vahetamist Tallinna ja kangelaslinna Leningradi vahel. Lähemal ajal valmib raadioreleeliin ja rakendatakse tööle ülekandejaam Tartus, mis muudab televisioonisaated kättesaadavaks Lõuna-Eestis. Ülekandejaamad ehitatakse ka Kohtla-Järvele, Lihula rajooni ning lähema kolme aasta jooksul luuakse televisioonisaadete jälgimise võimalused igas meie vabariigi punktis.

Kahe viimase aasta jooksul on Tallinna Televisioonistuudio andnud ligi 2600 mitmesugust saadet.

Sellele vaatamata, et televisioonisaateid on praegu võimalik jälgida võrdlemisi piiratud maa-alal, ulatub televiisoriomanike arv käesoleval ajal vabariigis ligi 20 000 inimeseni. Televisiooni ülekandejaamade võrgu valmimisel aga on oodata selle arvu kiiret suurenemist.

Eelolevatel aastatel on kavandatud televisiooni kiire ja laialdane areng. Juba lähemal ajal hakkavad kerkima uue televisioonikeskuse hoone müürid Tallinnas. Iga aastaga täieneb ja rikastub telestuudiote tehniline aparatuur, ilmuvad müügile üha paremad ja täiuslikumad televisioonivastuvõtjad. Uute ülekandejaamade käikurakendamisega muutuvad mitmekesisemaks ja

Tallinna Televisioonistuudios.

sisukamaks televisioonisaated. Laienevad võimalused televisioonisaadete vahetamiseks Nõukogude Liidu ja edaspidi ka rahvademokraatiamaade televisioonikeskustega. Selle tulemusena on oodata televiisoriomanike ja televisioonihuviliste arvu suurt kasvu ning juba seitseaastaku lõpuks, võib arvata, on televiisor iga töötaja peres niisama loomulik kui praegu raadio.

*

Käesoleva kogumiku piiratud maht ei võimalda anda üksikasjalist ülevaadet eesti nõukoguliku kultuuri arenguteest. Seepärast on püütud anda üldjoontes pilt nendest suurtest muutustest, mille on toonud meie rahva kultuuriellu nõukogude võim. Ent ka esitatud väheste materjalide põhjal võime teha rõõmustava järelduse — Nõukogude Eesti kultuurielu sammub avarat tõusuteed.

Meie vabariigi kunstnikud, kirjanikud, heliloojad, kino- ja teatritegelased on loonud palju sellist, mis jääb pikemaks ajaks sotsialistliku kultuuri kullafondi. Nende ideelises ja kunstilises mõttes kõrgeväärtuslike teoste arv näitab pidevat kasvutendentsi. See tõendab, et meie loominguline intelligents elab sügavalt kaasa suurtele muutustele, mis toimuvad nõukogude inimeste elus, et nad ei ole seejuures mitte registraatoriteks, vaid initsiaatoriteks, innustades rahvast uutele võitudele kommunismi ehitamisel.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXI kongressi resolutsioonis on seatud põhilise ülesandena loominguliste töötajate ette sidemete tugevdamine eluga, oma loomingu ideelis-kunstilise taseme järjekindel tõstmine, et olla ka edaspidi partei ja riigi aktiivseteks abilisteks töötajate kommunistlikul kasvatamisel, paljurahvuselise sotsialistliku kultuuri arendamisel.

Kogu ideoloogilise tööga, mis on lahutamatult seotud eluga, peavad loomingulised töötajad ja kõik kultuuritöötajad aitama täita seitseaastaku ülesandeid. Seitsme aasta plaani põhiülesanded omakorda määravad kogu ideoloogilise töö sisu ja suuna. Peamine, mida rahvas kirjandus-, kunsti- ja kultuuritegelastelt ootab, on kõrgeideelised, kunstimeisterlikkuselt eredad teosed.

NLKP XXI kongressi järgne periood, kongressi otsuste elluviimise periood, peab kaasa tooma kaasaegse temaatika osatähtsuse edasise suure kasvu lõuenditel, teatrilavadel, estraadil ja ekraanil. Professionaalse kunsti kõrval tuleb luua kõik tingimused isetegevusliku kunsti laialdaseks arenguks. Sellele peab kaasa aitama uute organisatsiooniliste vormide — isetegevusliku teatri, kultuuriülikooli, mitmesuguste kursuste, lektooriumide ja seminaride rakendamine. Rõõmustades ja uhkust tundes nõukogude kunsti edusammude üle, peame kuulutama otsustava võitluse puudustele, ideeliselt ja kunstiliselt nõrkade, teemalt tühiste teoste vastu, mida seni veel siin-seal kohata võime.

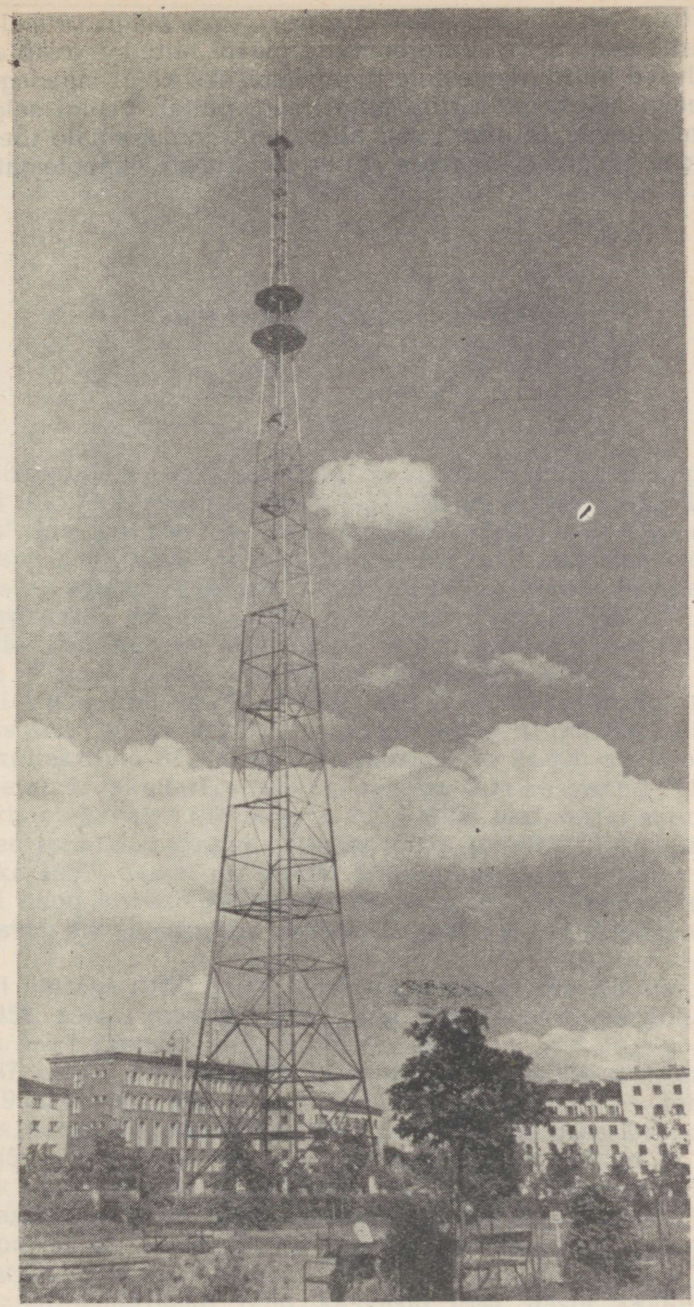

Tallinna Televisioonikeskus.

Seitsme aasta plaan näeb ette uue tõusu kõigil sotsialistliku kultuuri aladel. Selle suurejoonelise plaani täitmine avab avarad võimalused kultuurisidemete tugevdamiseks kõigi maadega, tõstab veelgi Nõukogude riigi autoriteeti, näitab veelgi selgemini kogu maailmale, et ainult sotsialism toob inimkonnale tõelise ja igakülgse progressi, teaduse, kultuuri, kunsti enneolematu õitsengu.

KEHAKULTUUR JA SPORT

Nõukogude Eesti kehakultuur ja sport on lühikese ajaga läbi teinud tohutu arengutee. Eesti NSV on muutumas „spordivabariigiks", kus igal soovijal on loodud kõik tingimused oma armastatud spordiala viljelemiseks. Sealjuures tuleb märkida kehakultuurlaste suurt aktiivsust sportimisvõimaluste avardamisel. Suurepäraseks näiteks selle kohta on Tartu Riikliku Ülikooli spordibaaside hoogne ehitamine, otepäälaste ja võrulaste, tennisistide ja mootorisportlaste vilgas ehitustegevus.

Kui kodanlikus Eestis oli 9000—10 000 kehakultuuriga tegelejat, siis nüüd on see arv tunduvalt kasvanud. 1. jaanuaril 1948 oli 1468 kollektiivis 81 500 kehakultuurlast ja 94 800 sektsioonides tegutsejat. 1. jaanuariks 1959 oli see arv aga kasvanud 1713 kollektiivis vastavalt 120 000-le ja 240 000-le. Igal aastal sooritavad kümned tuhanded norme „Valmis tööks ja NSV Liidu kaitseks" (näiteks 1957. aastal oli 23 000 märginormide sooritajat).

Nii nagu kasvab sektsioonides regulaarselt tegutsejate arv, nii kasvab ka võistlustest osavõtjate, meister- ja järgusportlaste arv.

Kui näiteks 1947. aastal võeti võistlustest osa 226 100 korda, siis 1958. aastal juba 525 000 korda. Iga kehakultuurlane võttis aastas osa vähemalt neljast võistlusest.

1947. aastal oli Eesti NSV-s vaid paarkümmend meistersportlast, 1958. aastal aga 7 teenelist meistersportlast — Johannes Kotkas, Edgar Puusepp ja August Englas maadluses, Bruno Junk kergejõustikus, Paul Keres males ning Ilmar Kullam ja Joann Lõssov korvpallis — ja 338 meistersportlast 25 spordialal, nendest laskespordis 48, mootorispordis 42, kergejõustikus 28, jalgrattaspordis 23, korvpallis 29. 1958. aastal valmistati ette 68 uut meistersportlast.

Ka järgusportlaste read kasvasid 1947. aasta 5500-lt kuni 36 800-ni 1958. aastal. Ainuüksi 1958. aasta jooksul valmistati ette ligi 18 000 järgusportlast.

Hoogsalt on kasvanud ka kehakultuurikaader. Nii oli 1947. aastal ühiskondlikke instruktoreid ainult 1153, 1958. aastal aga juba 4400 inimest, treenereid vastavalt 221 ja 417.

Nõukogude sport pole mõeldav ilma ühiskondliku kaadrita, kes pühendab oma vaba aja vastava spordiala edasiviimisele ja avaramate tegutsemisvõimaluste loomisele. Kui kodanlikus Eestis oli üksikuid spordifanaatikuid, nagu poksivetèran Kukk, Võntso, rida maadlejaid jt., siis sõjajärgsete aastate jooksul on aktiivsete spordisõprade pere tohutult kasvanud, mida iseloomustab ka kohtunike kaadri kasv. Nii oli 1947. aastal umbes 2000 kohtuniku ümber, nendest üleliidulise kategooriaga 12, vabariikliku kategooriaga 168 ja I kategooriaga 287 inimest. 1958. aastal kasvas kohtunike arv 9600-le, nendest üleliidulise kategooriaga 69 inimest 24 spordialal, vabariikliku kategooriaga 501 ja I kategooriaga ligi 1000 inimest. Paljud nende hulgast on noored. Laialdaselt on tuntud selliste üleliidulise kategooriaga kohtunike nimed, nagu Elmar Saar jalgpallis, Ademar Jürlau ja Ruudi Toomsalu kergejõustikus, Karl Dubas ja Johannes Kangro mootorispordis, Peeter Matsov poksis, Alfred Reier tennises, Raimond Isok ujumises, Eugen Belov võrkpallis jt.

Olulist kohta spordi arendamisel omab spordibaaside laialdane võrk. Kui kodanlikus Eestis oli noorsoo kasutada ainult üksikuid häid staadione ja võimlaid ning kui suur osa nendest hävis sõjakeerises, siis nõukogude võimu vältel on ka siin toimunud põhiline pööre. 1. jaanuariks 1959 oli 120 000 kehakultuurlase käsutuses 115 spordisaali, 61 suusahüppetrampliini, 242 suusabaasi, 102 lasketiiru, 6 ratsaspordibaasi, 19 jahilasketiiru, 7 jalgrattabaasi, 1551 võrkpalli-, 328 korvpalli- ja 104 tenniseväljakut ning 15 staadioni.

Spordibaaside arv suureneb pidevalt. Nii on sõjajärgsetel aastatel ekspluatatsiooni antud Tallinnas Tennishall, Komsomolinimeline staadion 12 000 istekohaga, sõudebaasid Harku järvel, Pärnus ja Tartus, 5 jahtklubi Tallinnas, tennisekeskstaadionist 16 väljakut ja nägus klubihoone, tennisepaviljon Suvorovi puiesteel, Kloostrimetsas mootorispordihoone, võimla Lasnamäel, Tartus rida võimlaid, TRÜ staadion, ratsaspordibaas, Käärikul õppebaas, Pärnus võimla jne. jne. Samal ajal on ehitusel Tallinnas suur 50 m siseujula, velotrekk Pirital, „Kalevi" kahe väljakuga tennishall, Pärnus siseujula, paljudes rajoonides staadionid, spordiväljakud ja võimlad.

Selline kasv on seletatav esmajärjekorras sellega, et Eesti NSV-s armastatakse sporti ja kehakultuuri. Kümned tuhanded noored ja täiskasvanud tegelevad pidevalt spordiga. Selgeks tõendiks kehakultuuri populaarsusest on iga-aastased koolinoorte ja täiskasvanute spartakiaadid. Pidevalt kasvab neist osavõtjate arv ja võistluste pinge. Noorsoo pidupäevade tähe all möödusid 1958. aasta suvel Tallinna I spordimängud, mis kujunesid oma laiahaardelisuselt ja läbiviimise tasemelt viimaste aastate suuri-

Sportlaste defilee Komsomoli-nimelisel staadionil Tallinnas.

maks spordisündmuseks vabariigis. Innustatuna heast eeskujust, viis VSÜ „Jõud" 1959. aastal läbi I maanoorte spordimängud Pärnus. Samuti korraldatakse 1960. aastal ametiühingute võimlemismängud.

Vabariigi spordiliikumist juhib äsja reorganiseeritud Eesti NSV Spordiühingute ja -organisatsioonide Liit, kellel on nõukogud igas linnas ja rajoonis. Liit hõlmab kõiki Eesti NSV spordiorganisatsioone ja -ühinguid ning on tihedalt seotud komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioonidega. Spordiühingute ja -organisatsioonide Liidu kõrgemaks juhtivaks organiks on 87-liikmeline nõukogu ja 15-liikmeline presiidium.

Suurimaks spordiühinguks on ametiühingusportlaste VSÜ „Kalev" ligi 40 000-liikmelise perega. Sporditööd maanoorte hulgas korraldab VSÜ „Jõud", kus on üle 26 000 liikme. Tööstuskoolide õpilaste sporditööd juhib VSÜ „Tööjõureservid". Laialdane liikmeskond ning palju nimekaid üleliidulisi ja vabariigi tšempione on spordiühingus „Dünamo". Pikemat aega töötab vabariigis ka koolinoorte spordiühing „Noorus", kes koordineerib koolide kehakultuuritööd, korraldab noortele võistlusi jm. Tuleb märkida, et Eesti NSV spordiühing „Noorus" loodi esimesena Nõukogude Liidus, samuti nagu maasportlaste spordiühing

„Jõud". Paljud vabariigid on järgnenud sellele otstarbekale algatusele ja loonud vastavad spordiorganisatsioonid. Maanoorte spordiühingud tegutsevad praegu kõigis liiduvabariikides.

Kuna kogu nõukogude spordiliikumise alustoeks on kehakultuurikollektiiv, siis lasub vabatahtlike spordiühingute õlgadel suur vastutus. Kuni viimase ajani oli peamine sporditöö koondunud spordikesksektsioonidesse, kus töötati vaid väheste, eriti silmapaistvate sportlastega. Kehakultuurlaste suurem pere oli aga enamikus jäetud omapead. Juba mitmendat aastat toimub sporditöö raskuspunkti viimine kehakultuurikollektiividesse. Kõigepealt kajastub see võistluskalendri ümberkorraldamises, kus oluline osa võistlustest läbi viiakse kehakultuurikollektiivide võistkondade vahel. Ka NSV Liidu II Rahvaste Spartakiaadi finaalvõistlustest võtsid osa parimad kehakultuurikollektiivide võistkonnad kõigist liiduvabariikidest jalgrattaspordis, sportlikus võimlemises, kergejõustikus, ujumises ja tõstmises. Teiselt poolt tugevdatakse pidevalt kehakultuurikollektiive kvalifitseeritud organisaatorite ja treenerite kaadriga, toimub väikesearvuliste kollektiivide koondamine tootmis-territoriaalsel printsiibil suurematesse üksustesse.

Suure populaarsuse on võitnud „Kalevi" poolt korraldatud suuremate tööstusettevõtete spartakiaadid, millest võtab osa üle 40 kollektiivi.

Igal aastal korraldatakse üha rohkem kollektiividevahelisi võistlusi. Heaks traditsiooniks on kujunenud ettevõtete ja asutuste võistlused sõsarettevõtetega Riias, Kaunases ja Leningradis.

Hästi on korraldatud vabariigis spordipropaganda küsimused. Kaks korda kuus ilmub ajakiri „Kehakultuur" ja kaks korda nädalas ajaleht „Spordileht". Rohkesti ilmub spordialaseid kirjutusi vabariigi keskajalehtedes. Hästi populariseerib sporti ka Eesti Raadio ja Televisioon.

Täie hooga käivad praegu ettevalmistused (peamiselt spordiföderatsioonide kaudu) monumentaalse kahekümneköitelise „Spordi suurraamatu" väljaandmiseks 1959.—1961. a. jooksul.

Seega on loodud sportlastele ja treeneritele kõik olulised tingimused loominguliseks tööks ning kõrgema meisterlikkuse saavutamiseks.

Tänu kogu kollektiivi pingelisele tööle on Eesti NSV sportlased saavutanud rea silmapaistvaid tulemusi. Nii saavutati NSV Liidu I Rahvaste Spartakiaadil Moskvas liiduvabariikide paremusjärjestuses auhinnaline kuues koht, võideti 1957. aastal Valgevene ja Balti vabariikide spartakiaadil esikoht. Viimase kümne aasta jooksul on Eesti NSV sportlased püstitanud 112 üleliidulist ja 2500 vabariiklikku rekordit. 1959. aastal NSV Liidu II Rahvaste Spartakiaadil saavutati seitsmes koht.

Spordiaktiivi töö koordineerimist ning uute kasulike ürituste

Võitlus palli pärast.

elluviimist juhtis 1955.—1958. aastal tegutsenud Eesti NSV Spordisektsioonide Nõukogu, kuhu kuulusid kõigi vabariiklike sektsioonide esimehed.

Üksikutest spordialadest on saavutanud kõrgema arengutaseme kergejõustik, klassikaline ja vabamaadlus, ujumine, mootorisport, tennis ja lauatennis, male jt.

Kergejõustikuga tegeles 1958. aastal 33 210 sportlast. Kergejõustiklaste kuulsusrikkad traditsioonid pärinevad juba 1910. aastast, mil võideti esimesed ülevenemaalise tšempioni tiitlid ja püstitati esimesed rekordid. Ka kodanliku aja tingimustes küündis mõningate sportlaste tase Euroopa ja maailma klassi (kümnevõistluses, kuulitõukes, odaviskes jm.). Sellised nimed, nagu Joh. Villemson, Aleksander Klumberg-Kolmpere, Elmar Rähn, Gustav Sule, Ruudi Toomsalu jt., olid spordisõprade peres laialdaselt tuntud.

Õige hoo sai kergejõustik aga alles pärast 1946. aastat.

Kiiresti tõusis maailma paremiku hulka kümnevõistleja ning kuulitõukaja Heino Lipu nimi. Tema parim saavutus kümnevõistluses oli 7110 punkti (uue tabeli alusel) ja kuulitõukes 16.98 m (1951. a.). 1952. aastal XV olümpiamängudel Helsingis saavutas Bruno Junk 10 km käimises 3. koha, mida ta kordas ka 1956. aastal Melbourne'is 20 km käimises. Hästi on esinenud Uno Palu, kes saavutas Melbourne'is kümnevõistluses 4. koha ja 1958. aastal Euroopa esivõistlustel teise koha. 1958. a. Euroopa esivõistlustest võttis osa Nõukogude Liidu võistkonna koosseisus 5 eestlast. Viimastel aastatel on parimate pikamaajooksjate ridadesse tõusnud Hubert Pärnakivi ja Lembit Virkus.

Kiiresti areneb kogu kergejõustiku tase. Enamik rekordeid küünib meistersportlase normini. Eriti hoogsalt on tõusnud naissportlaste tase. Nõukogude Liidu esivõistlustel on eesti kergejõustiklased olnud pidevalt 5.—6. kohal.

Suurt tööd teeb laialdane treenerite kaader. Rohkesti häid sportlasi on ette valmistanud treenerid F. Kudu, V. Heido, V. Kalam, V. Vaiksaar ja paljud teised.

Klassikalise ja vabamaadlusega tegeles 1957. aastal 4700 sportlast. Maadluse alal on spordiajalukku läinud niisugused kuulsused nagu Georg Lurich, Jüri Aberg, Georg Hackenschmidt ja nende sportlikud järglased — kahekordne 1936. a. olümpiavõitja Kristjan Palusalu, 1952. a. olümpiavõitja, mitmekordne Euroopa meister Johannes Kotkas, kahekordne maailmameister August Englas jt. Eesti maadlejad on pidevalt saavutanud NSV Liidu tšempioni tiitleid, nende ridades on 3 teenelist meistersportlast ja 24 meistersportlast. NSV Liidu I Rahvaste Spartakiaadil saavutas võistkond vabamaadluses 3. koha ja klassikalises maadluses 6. koha.

Kuigi paari viimase aasta jooksul on maadlejate tulemused nõrgenenud, on sirgumas rida tublisid noorsportlasi, nagu J. Roots, O. Palmet, T. Madalvee, M. Jalakas jt., kes pideva tree-

ningu juures võivad kujuneda Eesti NSV kui maadlusmaa väärikaiks esindajaiks.

Kiire arengu nõukogude korra ajal on läbi teinud ujumine, mida harrastab 4250 sportlast. Kõik sõjaeelsed rekordid on kaugelt ületatud. Eriti viimastel aastatel on kasvanud ujujate meisterlikkus — Ulvi Voog on mitmekordne NSV Liidu tšempion, samuti on selle tiitli saavutanud Eve Uusmees. Palju aastaid olid NSV Liidu paremiku ridades Gunnar Päron, Endel Press jt. Viimasel ajal on silmapaistvaid tulemusi saavutanud Heldur Laurits 200 m rinnuliujumises.

Treenerite K. Arusoo, Peeter ja Vilma Soosaare, U. Tõnnuse, F. Raudsepa, V. Hünersoni jt. loominguline suhtumine oma töösse on kitsastele oludele vaatamata (puudub normaalmõõdetega siseujula) aidanud ette valmistada rida rahvusvahelisse klassi kuuluvaid ujujaid. Viimaste aastate jooksul ujulate elavnenud ehitamisega olukord normaliseerub.

Ujujate hulgas on 10 meistersportlast ja 6 üleliidulise kategooriaga kohtunikku. Suure populaarsuse on võitnud „Ujuja märk", mis antakse vastava distantsi läbiujumise eest.

Mootorisport on muutunud rahvaspordiks. Võistlusspordiga tegeleb praegu 1375 sportlast, mootorrattureid on aga kümneid tuhandeid. Üleliidulise kuulsuse on võitnud Pirita—Kose ringrada, kus peetakse iga-aastaseid NSV Liidu meistrivõistlusi. Nende võistluste suurt populaarsust kinnitab ka üle sajatuhandeline pealtvaatajaskond. Mootorisportlaste hulgas on 42 meistersportlast eesotsas vanameistri Juku Tomsoniga. Väga populaarne on mootorrattasport ka naiste hulgas, nendest paremad — Evi Nugis-Gustel, Virve Laur, Õilme Kaseorg — omavad meistersportlase austavat nimetust ja pakuvad tõsist konkurentsi üleliidulistel ja rahvusvahelistel võistlustel.

On valminud mootorispordihoone Kloostrimetsas, viljandlaste ühistöö korras anti ekspluatatsiooni esimene vabariigi motodroom. Suure poolehoiu on võitnud võistlused Paides Mäo, Pärnus Sauga ja Haapsalus Taebla kolmnurgal.

Kui kodanlikul ajal oli tennis rikaste ja üksikute harrastuseks, siis nüüd tänu ühiskondliku aktiivi tublile tööle on ta muutunud kõigile kättesaadavaks ja armastatud spordialaks. Tennise harrastajate arv ulatub ligi 3000-le, tenniseväljakute arv ületab 100. Viimaste aastate jooksul on ette valmistatud 8 meistersportlast ja 5 üleliidulise kategooria kohtunikku. Toomas Leius sai juba 16-aastaselt meistersportlaseks ning võitis 1959. aastal Wimbledoni noorteturniiri. Eesti koolinoored on kolmandat aastat üleliidulised noortetšempionid.

Tennise omapäraks on asjaolu, et seda võib harrastada lapsepõlvest kuni kõrge vanaduseni. Nii õpivad lastespordikoolides vilunud treenerite — NSV Liidu teenelise treeneri Evald Kree, Harri Kalamäe, Hilja Vinkeli, Valter Lambi ja paljude teiste juhendamisel lapsed alates 8.—9. eluaastast ning süvenevad meis-

Regatt Tallinna lahel.

terlikkuse saladustesse. Samal ajal on meie vanim tennisist E. Laur, kel 1958. aasta lõpul täitus 70 eluaastat ja 50 aastat aktiivset tennisemängu, veel praegugi turniiridel noortele ohtlikuks vastaseks.

P u r j e s p o r t on samuti saanud nõukogude korra juures uue sisu. Aktiivsete purjesportlaste arv ulatub 1000-le, on ette valmistatud 10 meistersportlast. Pirita jõesuus on välja ehitatud 5 jahtklubi, sealhulgas ka „Tööjõureservide" noortele. Eesti paremik (E. Kuzmanov, A. Raud, Ester Käppa jt.) on korduvalt tulnud NSV Liidu tšempioniks. Tallinna lahel on toimunud rohkesti üleliidulisi võistlusi.

M a l e s on tuntum kuju suurmeister Paul Keres. Peale kolmekordse NSV Liidu tšempionitiitli on ta olnud alaliseks pretendendiks maailmameistri matšvõistlusele, on tulnud mitmeid kordi NSV Liidu meeskonna koosseisus maailmameistriks, on võitnud alates 1936. aastast suuri rahvusvahelisi turniire. Sõjajärgseil aastail on sirgunud 4 meistersportlast. Eesti NSV võistkond saavutas 1958. aasta NSV Liidu esivõistlustel Vilniuses 4. koha. Meistersportlane Salme Rootare oli 1959. a. malenaismaailmameistri pretendentide-turniirist osavõtja.

L a u a t e n n i s on kiirelt arenev spordiala, mis on eriti õppiva noorsoo hulgas saavutanud laialdase poolehoiu. On ette valmistatud 8 meistersportlast, neist Evelin Lestal on neljakordne NSV Liidu tšempion. Lauatennise mängijate arv ületab 12 000.

Palju huvitavat võib tuua ka teiste spordialade arengust. Ometi kipub olema alasid, mis ei pea sammu üldise arengutempoga, nagu tõstesport, jahilaskmine, jalgrattasport, vehklemine, jalgpall jt. On aga ka selliseid alasid, kus tehakse vähikäiku, nagu korvpallis (mehed), kiiruisutamises, vettehüpetes jm. Selline olukord näitab, et spordiühingud ei ole tegelnud tõsiselt nende alade viljelemisega.

Võitluses kehakultuuri massilisuse eest paranevad pidevalt ka rekordid. Eriti viimase kahe aasta jooksul on rekordite tase järsult tõusnud.

Kogu kollektiivi ühise pingelise töö tulemusena on vabariigi sportlased olnud pidevalt Nõukogude Liidu paremiku hulgas. See on olnud võimalik ka tänu treenerite hoolsale ja ennastsalgavale tööle. Praegu on Eesti NSV-s 6 NSV Liidu teenelist treenerit.

Üle 400-liikmelise treeneritepere ja kehakultuuriõpetajate ettevalmistamisel on suurt osa etendanud Tartu Riikliku Ülikooli arstiteaduskonna kehakultuuri osakond. Kui kodanlikul ajal said ainult kümned spetsialistid ettevalmistuse ülikoolis, siis praegu läheneb meil kvalifitseeritud kaadri arv juba tuhandele. Väga palju kasutatakse sealjuures kaugõppe meetodit.

Paremad treenerid töötavad tihedas kontaktis ühiskondliku aktiiviga, ja peab ütlema, et nendel spordialadel, kus treenerid ja aktiiv töötavad käsikäes (nagu kergejõustikus, mootorispordis, tennises, ujumises jm.), ei jää ka tagajärjed tulemata. Kasvab nende spordialade harrastajate arv kui ka sportlaste meisterlikkus. Järelikult on edaspidise sporditöö arendamise üks põhilisi küsimusi vastava spordiala kollektiivi tugevdamine, püstitatud eesmärkide visa ja järjekindel saavutamine.

Sellise kollektiivi kasvatamine algab juba noorte hulgas. Seetõttu pühendatakse ka koolinoorte sportlikule tegevusele Eesti NSV-s olulist tähelepanu. Sõjajärgsete aastate jooksul on paljud Eesti NSV koolinoored saavutanud NSV Liidu noortetšempioni tiitli kergejõustikus, ujumises, tennises, males, maadluses jt. aladel. Seega võib öelda, et sporditraditsioone antakse põlvest põlve edasi.

Parimate noorte spordialase meisterlikkuse arendamiseks on loodud laialdane laste- ja noorsoo spordikoolide võrk, kus vilunud treenerite juhendamisel õpib üle 8000 noore.

Tublisti on arenenud ka sport maal. Pidevalt on spordiühingu „Jõud" noored üleliidulistel maanoorte võistlustel võitjate pjedestaalil. Iga aasta pööravad kolhoosid üha rohkem tähelepanu oma noorte sportimisvõimalustele. Pärnu Lenini-nimeline kolhoos ehitas endale võimla, üle vabariigi on tuntud Paide rajooni kolhooside ratsasportlased, „Sõrve Kaluri" sportlased jt. Siin on sport lahutamatu osa maa kultuurielust.

Tähtsat osa etendavad võistlused teiste liiduvabariikide võistkondadega ja rahvusvahelised kohtumised. Suur populaarsus on

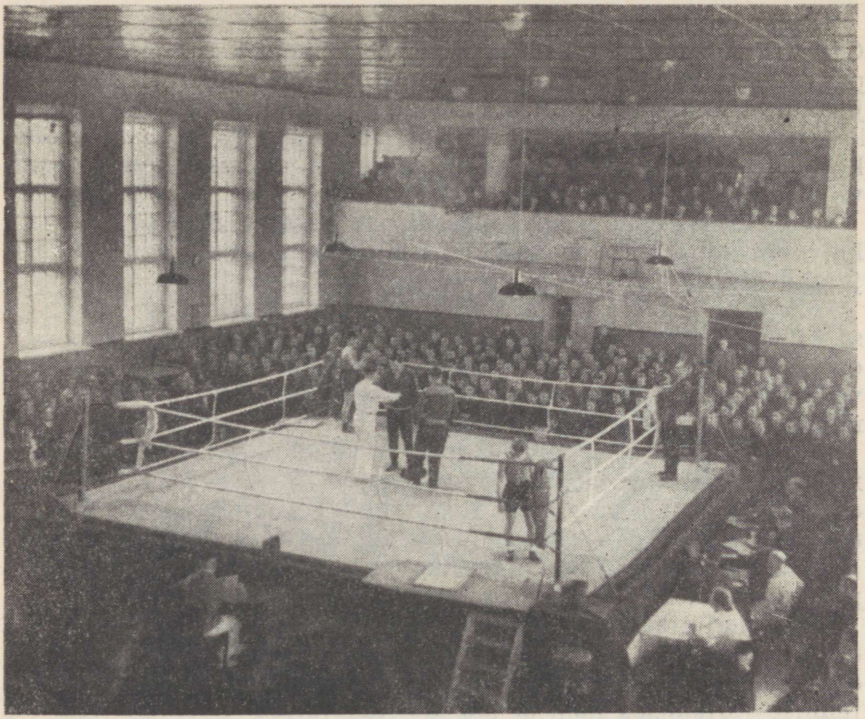

Poksivõistlus Ülemiste „Kalevi" uues spordihoones.

võistlusel Leningradi sportlastega „Sõpruse" auhinnale viiel spordialal.

Traditsiooniliseks on kujunenud iga kahe aasta tagant korraldatav Balti vabariikide ja Valgevene NSV spartakiaad.

Igal aastal korraldatakse üleliidulisi spartakiaade koolinoortele. 1957. aastal tulid Riias meie noored üldkokkuvõttes 7. kohale, kusjuures tennises saavutati esikoht, poeglaste korvpallis 3. koht, jalgpallis jäädi eelviimaseks ja vettehüpetes jagati 10.—19. kohta. 1958. aastal Tbilisis saavutati üldjärjestuses ainult 10. koht. Oma positsiooni suutsid kaitsta tennisistid, saavutades taas esikoha. 1959. aastal saavutati üldkokkuvõttes jällegi 7. koht.

Areneva peatüki vabariigi spordiliikumises moodustavad rahvusvahelised kohtumised. Kuni 1956. aastani kaitsesid ainult üksikud meie paremad sportlased Nõukogude Liidu au koondvõistkondade esindajatena. Kuid juba 1957. aastal toimus rida rahvusvahelisi kohtumisi. Soomega võisteldi kergejõustikus, ujumises ja tõstmises. Ungariga kohtuti lauatennises ja males. Samuti toimus rida sõpruskohtumisi jalgpallis, klassikalises maadluses, korvpallis ja võrkpallis. 1958. ja 1959. aastal süvene-

sid rahvusvahelised sõprussidemed veelgi soome ja poola tennisistidega, soome ja tšehhi mootorratturitega jt.

Kahtlemata süvendavad need kohtumised arusaamist ja vastastikust lugupidamist rahvaste vahel, aitavad tõsta spordimeisterlikkuse taset ja annavad uut hoogu kogu vabariigi laialdasele kehakultuuriliikumisele.

Nõukogude korra tingimustes on sport ja kehakultuur Eesti NSV-s arenenud kiirete sammudega. Igal töötajal ja noorel on piiramatud võimalused harrastada temale meeldivat spordiala. Käesoleva seitseaastaku jooksul kasvab kehakultuurlaste arv üle 250 000, ehitatakse staadionid, kompleksmänguväljakud ja ujula kõikides rajoonides. Koos massilisusega kasvab ka spordimeisterlikkus. Kogu laialdase spordiaktiivi eesmärgiks on veelgi edasi arendada toredaid sporditraditsioone, ette valmistada meie noori tööks ja kodumaa kaitseks, kommunismi tarmukaiks ehitajaiks.

REGIONAALNE OSA

Tallinn

Tallinn asub Soome lahe lõunakalda hästi liigestatud läänepoolses osas — Tallinna lahe ääres laiuval avaral rannikumadalikul. Linna pindala on 130 ruutkilomeetrit, mis on tublisti üle poole Muhu saare pindalast. Linna kaguosa paikneb paelaval, mis piirab poolsõõrjalt rannikumadalikku. Tallinna piirides tõuseb paekallas kohati järsu seinana, ulatudes kuni 46 m üle merepinna. Peaaegu rannikumadaliku keskel kõrgub hiiglaslik paepank — Toompea, kus asub vanim linnaosa.

Viimsi neem koos Tallinna lähedal asuva Aegna saarega kaitseb Tallinna lahte ida- ja kirdetuulte eest. Läänest aga varjab Tallinna lahte Kopli poolsaare jätkuna merest kerkiv Naissaar. Seega moodustab Tallinna laht tuulte eest hästi varjatud ankrupaiga.

Soome laht külmub ajavahemikul detsembrist kuni aprillini tavaliselt mitte kauemaks kui 4—7 nädalaks, vahel aga ainult 2—3 nädalaks. Sageli on Tallinna laht talve läbi jäävaba.

Mainitud looduslikud tingimused on kahtlemata olulise tegurina kaasa aidanud linna tekkimisele ja arengule.

Tallinn on iseseisev peasadam ja talvekuudel ka eelsadamaks Leningradile, kus navigatsioon raskete jääolude tõttu on sageli takistatud. Tallinna sadama tähtsust suurendab ühtlasi asjaolu, et siit läbi võib vahetult toimuda tunduv osa Vene Föderatsiooni Tööstusliku Keskrajooni talvistest transiitvedudest, kuna Tallinn asub Tööstuslikust Keskrajoonist umbes niisama kaugel kui Riia, mis on NSV Liidu suuremaid Balti mere sadamaid.

Tallinna majanduse arengut on soodustanud ka tema territooriumil või selle vahetus läheduses asuvate maavarade rohkus. Linnas, kaugele merre ulatuval kitsal Kopli poolsaarel, leidub mitmekümne meetri paksusega kambriumi sinisavi lademeid. Sinisavi kasutatakse toorainena telliste ja keraamiliste ehitusdetailide tootmiseks. Lasnamäel on suured varud paekivi, mida kasutatakse massiliselt ehitusmaterjalina. Paemurrud Lasnamäel võtavad enda alla mitme ruutkilomeetri suuruse maa-ala, kus paekivikiht on üle 10 meetri paks.

Ehitusmaterjalide tööstusele on suure väärtusega ka Tallinna edelaosas, Tondi—Pääsküla vahel laiuv suur deltaliivade ala, mis piirab Ülemiste järve läänest. Liivakiht on siin üle 5 meetri, kohati aga üle 10 meetri paks. Liivavarusid kasutavad peamiselt silikaattellisetehased.

Linna piirides (Ülemistel ja Pääsküla) ning linna läheduses (Harkus) leidub kütteturba varusid, mida ka kasutatakse.

Tallinna vahetu ümbrus (Iru, Maardu) on rikas fosforiidivarude poolest, mida kasutab üks suuremaid tehaseid Eestis — Maardu Keemiakombinaat — fosforiidi tootmiseks.

Linna kaguosas, 36 meetrit üle merepinna kõrguval paelaval, asub Ülemiste järv, mis on tekkinud paisjärvena paekaldal asetseva luiteaheliku taha. Järve pindala on 9,3 km². Et järv on Tallinna all-linnast tunduvalt kõrgemal, kasutatakse seda juba keskajast alates linna loodusliku veereservuaarina.

Tallinn on elanikkonna arvult liiduvabariikide pealinnade hulgas kümnendal kohal. 1959. aasta jaanuaris oli Tallinnas 280 000 elanikku. Balti liiduvabariikide pealinnade hulgas on Tallinn elanikkonna arvult Riia järel (605 000 elanikku) teisel kohal.

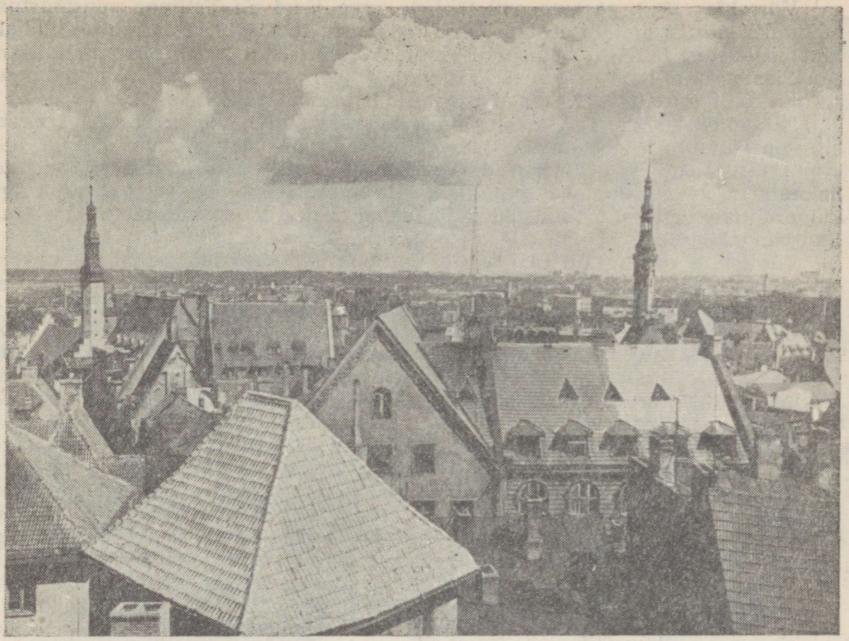

Vaade Toompealt Lasnamäe suunas.

Tallinna tööstus hakkas arenema juba XIX sajandi teisel poolel, pärast Tallinn—Peterburi raudtee ekspluatatsiooni andmist 1870. aastal. Esialgu kujunes Tallinn siiski Eesti kaubanduskeskuseks. Kui 1869. aastal Tallinna sadama kaubakäive oli 1,6 milj. rubla, siis 1871. aastaks kasvas see 22,1 ja 1879. aastaks koguni 140,5 milj. rublani. 80-ndate aastate esimesel poolel oli Tallinna sadam Vene riigis kaupade kogukäibelt Peterburi ja Odessa järel kolmandal kohal, sisseveo osas aga ajuti koguni esimesel kohal.

Tallinna tähtsus sadamalinnana ja kaubanduskeskusena oli üheks põhjuseks, et seoses talurahva kihistumisega (osa talupoegade proletariseerumisega) hakkas linnas kiiresti arenema tööstus.

Suurtööstuse arengu tulemusena XIX sajandi lõpul tõusis vabrikutööliste põhikaader Eestis 14 300-lt 1895. aastal umbkaudu 26 000-ni 1901. aastal. Üle poole sellest juurdekasvust langes kiiresti kasvava Tallinna suurtööstuse arvele. Tallinna koondus põhiosa Eesti metalli- ja masinaehitustööstusest, hõlmates sajandi vahetusel linnas $^2/_3$ vabrikutööliste põhikaadrist.

Suure tähtsusega olid ka linna tekstiili-, puidu- ja paberitööstus, samuti keemia- ja toiduainetetööstus. Tööstus, mis oli loodud nii vene ettevõtjate rahade kui ka väliskapitaliga, põhines peamiselt mereteel sisseveetaval välismaa toorainel ja kütusel.

Esimese maailmasõja alguseks oli Tallinn kujunenud tähtsaimaks tööstuslinnaks Eestis. Narva jäi Tallinna järel teisele kohale.

Kodanlik-natsionalistliku diktatuuri ajal toimus linna majanduses langus. Venemaa turu kaotamise tagajärjel läks linna tööstus allamäge, olles sunnitud kohanema Eesti enda siseturu piiratud ulatusega. Laevaehitus-, masinaehitus- keemia- ja tekstiilitööstuse juhtivad ettevõtted, suutmata konkureerida kapitalistlikel turgudel, suleti või töötasid alakoormatusega; nende sisseseadeid müüdi maha.

Võrreldes 1913. aastaga, mil tööliste arvu järgi oli Tallinna suurtööstuse juhtivaks haruks metallitööstus ja masinaehitus, tõusis 1937. aastaks esikohale tekstiilitööstus. Selles tööstusharus töötas 1937. aastal 26,8 protsenti Tallinna suurtööstuses töötajate arvust. Tallinna sadam kiiratses: kaubakäive langes 1,2 miljonilt tonnilt 1912. aastal 0,5 miljoni tonnini 1925. aastal.

Nõukogude korra tingimustes on tööle rakendatud varem seisnud tehased ning on ehitatud ja ehitatakse pidevalt juurde uusi tööstusettevõtteid. On tekkinud terved uued tööstusharud. Pealinna tööstus on sõjajärgsetel aastatel hakanud tootma sadu uusi tooteliike. Tallinnas asuv tööstus on vabariigis kõige mitmekülgsem, moodustades omavahel seotud tööstusharude näol ulatusliku ning keerulise kompleksi.

Tööliste arvu järgi oli 1957. aastal Tallinna juhtivaks tööstusharuks masinaehitus ja metallitööstus, kus töötas 26,4 protsenti pealinna tööliste arvust. Teisel kohal oli tekstiilitööstus — 16,1 protsenti ja kolmandal kohal toiduainetetööstus — 10 protsenti. Neljandal kohal oli metsa- ja puidutööstus — 9,5 protsenti linna tööliste arvust. Ule viie protsendi Tallinna tööstustööliste arvust moodustas tööliste arv veel õmblustööstuses. Rasketööstuse harud hõlmavad Tallinna tööliste arvust üle poole. Tallinna tööstuses on 1937. aastaga võrreldes tunduvalt suurenenud masinaehituse ja metallitööstuse osatähtsus ning vähenenud toiduainete-, tekstiili- ja puidutööstuse osatähtsus. 1913. aastaga võrreldes on Eesti NSV pealinnas suurtööstuse tööliste arv suurenenud 2,8-kordseks. Tallinna suurtööstuses töötab sotsialismi tingimustes tunduvalt rohkem töölisi kui Eestimaa kubermangus ja Liivimaa kubermangu Eesti maakondades 1913. aastal kokku. Seega on Tallinna tööstus tänapäeval oma kunagise kõrgtaseme Eestimaa kubermangu keskusena kaugelt ületanud.

Pealinna tööstusele on omane töötleva tööstuse suhteliselt kõrge arengutase. Mitmed tootmisharud, nagu elektrimootorite, katla-energeetikaseadmete, raadioaparaatide, mõõduriistade ja kaabli tootmine ning rida kerge- ja toiduainetetööstuse harusid on üleliidulise tähtsusega.

Tallinnas on rida niisuguseid kerge- ja toiduainetetööstuse harusid (vineeri-, kummijalatsite-, tubaka-, margariini-, kompvekitööstus jm.), mida mujal vabariigis ei esine.

Olles vabariigi tähtsaimaks tööstuslinnaks, annab Tallinn üle 40 protsendi Eesti NSV tööstuse kogutoodangust.

Rasketööstuse harudest on Tallinnal vabariigis juhtiv koht eeskätt metallitööstuse alal. Ehitusmaterjalidest annab Tallinn 67 protsenti vabariigi tellisetoodangust. Tallinna tööstus annab ka 52 protsenti Eesti NSV tselluloosi-, 46 protsenti paberitoodangust jne.

Kergetööstuse harudest väärib Tallinn tähelepanu trikoopesu ning sukkade ja sokkide tootmise alal. Nende toodete valmistamises ulatub Tallinna osatähtsus üle 90 protsendi vabariigi vastavast toodangust. Õmblustoodete osas on Tallinna osatähtsus 65, villase riide osas 36, puuvillase riide osas 28 ja nahkjalatsite osas 57 protsenti vabariigi vastavast toodangust. Toiduainete tootmise alal ulatub Tallinna osatähtsus liha, juustu ja konservide tootmises 20—30 protsendile.

Tallinna tööstus on sõjajärgsel ajal suurenenud kiires tempos. Kui pealinna tööstuse toodang 1950. aastal võtta 100, siis 1957. aasta toodang oli 216. Sõjaeelse, 1940. aastaga võrreldes kasvas aga Tallinna tööstuse toodang 1958. aastal rohkem kui 9-kordseks. Üksikute tooteliikide järgi suurenes 1950.—1958. aasta jooksul elektrijuhtmete toodang rohkem kui 4-kordseks, telliste toodang rohkem kui 3-kordseks, vineeritoodang rohkem kui poolteisekordseks, tselluloositoodang ligemale 2-kordseks ja paberitoodang ligemale 1,5-kordseks.

Kergetööstuse toodetest suurenes siidriide toodang rohkem kui 3-kordseks, sukkade ja sokkide toodang ligemale 4-kordseks, trikoopesu toodang rohkem kui 2,5-kordseks ja nahkjalatsite toodang rohkem kui 2-kordseks

Toiduainetetööstuse osas oli tõus liha tootmises (tööstuslik toodang) ligemale 3-kordne, vorsti tootmises rohkem kui 2,5-kordne, lihakonservide tootmises ligemale 2-kordne ja kondiitritoodete valmistamises rohkem kui 1,5-kordne.

Tallinna tööstusharude sisemine struktuur on vägagi mitmepalgeline. Pealinna metallitööstus hõlmab terve rea erinevaid tootmisharusid. Tähtsaimal

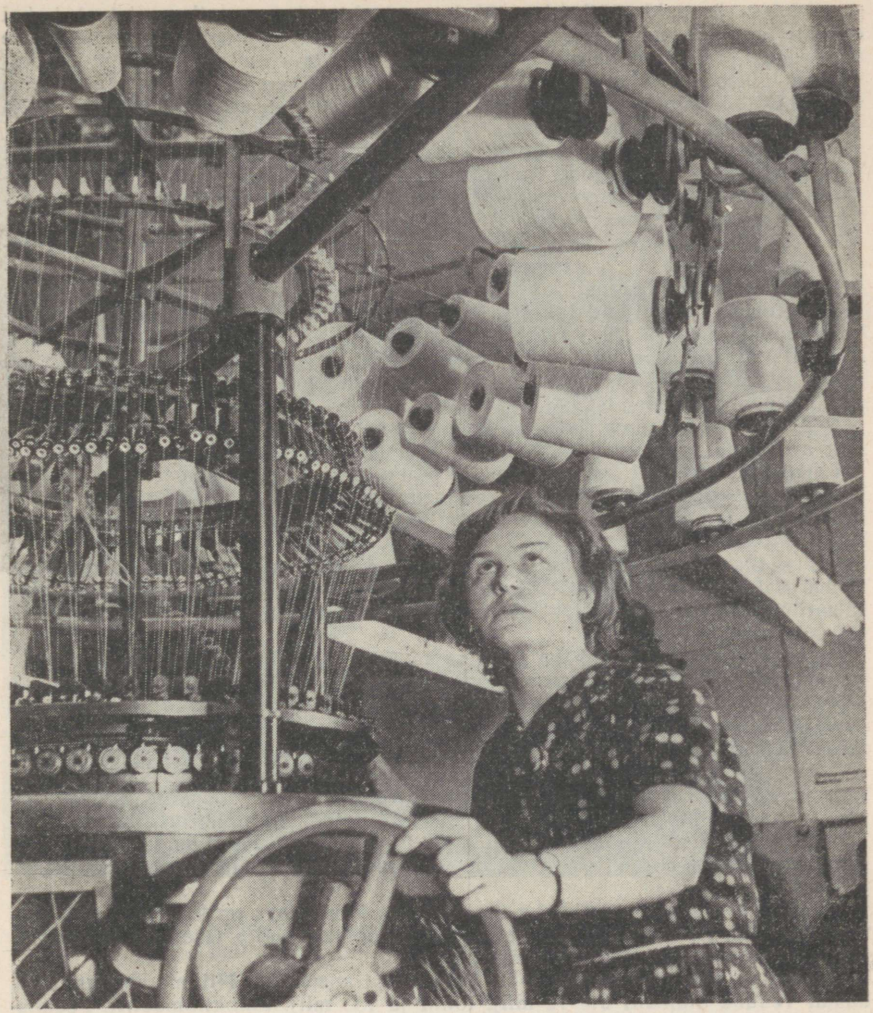

Trikotaaživabrikus „Marat". Ringkoe masin.

kohal metallitööstuse harudest on elektrimasinaehitus ja raadiotehniline tööstus. Teisel ja kolmandal kohal on raske- ja üldine masinaehitus ning metallist laiatarbekaupade tootmine.

Remonditööstuse osatähtsus on peaaegu niisama suur kui kahe viimati mainitud haru osatähtsus, ulatudes 16 protsendile. Aparaadi- ja automaatikatööstuse osatähtsus moodustab metallitööstuse toodangus 12 protsenti.

Ehitusmaterjalide tööstuses on esikoht ehitustelliste tootmisel — ligemale 23 protsenti ehitusmaterjalide tööstuse toodangust. Pehme katusekattematerjali, samuti ka termoisolatsiooni materjalide tootmise osatähtsus ulatub ligikaudu 20 protsendile.

Metsa- ja puidutöötlemise tööstuse struktuuris on silmapaistval kohal mööbli tootmine, mis moodustab üle poole metsa- ja puidutöötlemise tööstuse toodangust. Teisele kohale jääb saetööstus — 13 protsenti metsa- ja puidutöötlemise tööstuse toodangust. Ligemale 10 protsenti metsa- ja puidutöötlemise tööstuse toodangust annavad kaks tootmisharu — puitehitusmaterjalide ja -detailide ning puittaara tootmine.

Tekstiilitööstuses on esikohal trikotaažitööstus — ligemale 40 protsenti tekstiilitööstuse toodangust. Teisel kohal on puuvillatööstus — üle 35 protsendi, ja kolmandal kohal villase riide tootmine — 12 protsenti pealinna tekstiilitööstuse toodangust.

Toiduainetetööstuse harudest on tähtsaim leivatööstus — 23 protsenti vaadeldava tööstusharu toodangust. Teisel kohal (ligemale 20 protsenti toiduainetetööstuse toodangust) on kondiitritööstus, kolmandal kohal kalatööstus (15 protsenti) ja neljandal kohal lihatööstus — 13 protsenti toiduainetetööstuse toodangust.

Sajanditepikkune linna majanduslik areng on põhiliselt välja kujundanud ka linna transpordi konfiguratsiooni. Kiire kaasaegne areng nõuab aga transpordi olulist parandamist.

Tallinnas on sadam, laia- ja kitsaröövpmeline raudtee, lennujaam, laialdaselt arenenud autotransport, taksod, autobussid ja trammiliiklus. Individuaalsõiduautosid on Tallinnas rohkem kui enne sõda kogu Eestis kokku.

Oluline koht linna transpordi bilansis on raudteel. 8 raudteejaama kaudu laadib linn iga aasta peale üle 1,2 milj. tonni kaupu ja laadib maha umbes 3 milj. tonni.

Veetakse välja ehitusmaterjale 350 000 t, masinaid 65 000 t, vanametalli 70 000 t, toidukaupu 85 000 t, teravilja 25 000 t, naftasaadusi (ümberlaadimine kitsaröövpmelisele teele) 70 000 t, tööstuskaupu 85 000 t, mineraalväetisi 160 000 t jm.

Samaaegselt saabuvad iga päev sajad vagunid Tallinna tööstuse ja elanikkonna varustamiseks. Tähtsamatest kaupadest tuleb nimetada kütteaineid (750 000 t), metsamaterjale (480 000 t), küttepuid (45 000 t), ehitusmaterjale (300 000 t), naftasaadusi (310 000 t), metalli (140 000 t), toidukaupu (160 000 t), teravilja (140 000 t), maake (100 000 t) jm.

Raudtee teenindab ka väga suurt reisiliiklust. Ainuüksi Tallinn—Pääsküla ja alates 1958. aasta juulikuust elektrirongi pikendusliin kuni Keilani teenindab aastas üle 20 milj. inimese. Elektriraudtee on nüüd pikendatud kuni Kloogani. Peale selle annab Tallinn põhilise osa reisijatest kaugliinidel Leningradi, Moskva ja Riiga. Väga tihe on ka liiklus linnalähistel liinidel kuni Aegviiduni.

Tallinna sadama peamisteks saabuvateks kaupadeks on kivisüsi, puit, ehitusmaterjalid, toidukaubad jm. Tallinnast saadetakse välja (saartele ja mujale) ehitusmaterjale, tselluloosi, väetist jm.

Põhiline osa transpordis jääb täita autotranspordil. Nii moodustas 1957. aastal vedude üldmaht üle 12 milj. tonni ja 155 milj. tonnkilomeetrit. Peamisteks autotranspordi ettevõteteks on üldkasutatavad autobaasid nr. 1, 14, 16 ja 17, samuti ka Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu autobaasid nr. 101—105 toidukaupade, ehitusmaterjalide, kalatoodete jt. veoks. Vabariigi vedude kogumahust veab Tallinna autopark 35 protsenti. Siiani takistas autopargi edukamat tööd autode laialipaisatus väikemajanditesse. Tallinnas likvideeriti 1958. aasta jooksul üle 250 automajandi ja loodi suured riiklikud baasid, mille veod tulevad suhteliselt tunduvalt odavamad.

1958. a. lõpus loodi vabariiklik transpordi-ekspluatatsiooni kontor „Ekspediitor", kelle ülesandeks on kaupade kohaletoimetamine kliendile raudteejaamadest ja sadamatest.

Tallinn on oluliseks sõlmpunktiks marsruutvedude korraldamisel. Nii toimuvad juba praegu pidevalt veod Tallinn—Tartu, Tallinn—Kohtla-Järve—Narva ja Tallinn—Pärnu liinil.

Tallinnas asub ka suurim vabariigi autotranspordi ettevõte — Tallinna Autobussipark, kes teenindab üle 40 maa- ja linnadevahelise liini ja 20 linna siseliini. Iga aasta veetakse autobussidega Tallinnas 34 milj. reisijat. Auto-

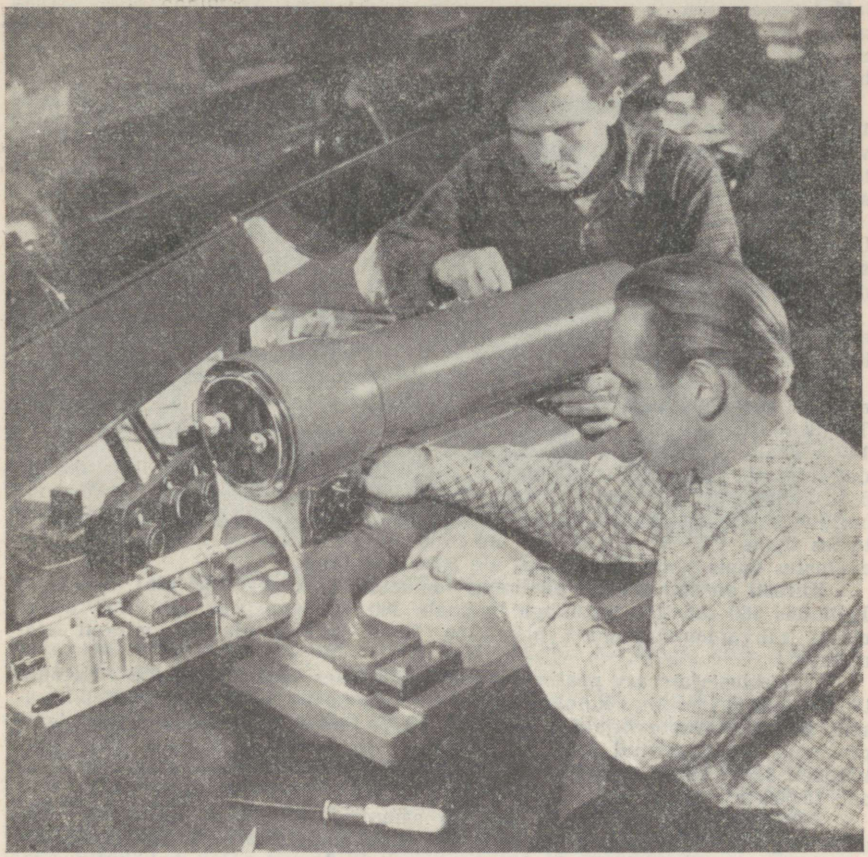

Tallinna Kontroll-mõõduriistade Katsetehas. Monteeritakse radioaktiivsete isotoopide abil töötavat paksusemõõtjat.

bussipark rekonstrueeritakse lähemate aastate jooksul ja on ette näha teise autobussipargi ehitus, kuna 1965. aastaks autobusside arv Tallinnas vähemalt kahekordistub. Juba praegu võib iga soovija sõita bussil kõikidesse rajoonikeskustesse, Leningradi ja Riiga.

Kiiresti on kasvanud ka taksopargi töö. 1958. aastal oli Tallinnas üle 300 sõidutakso ja sõideti läbi üle 12 milj. tasulise kilomeetri. Taksopark saab uue kolmekordse garaažihoone Endla tän., mis tunduvalt parandab pargi korrashoiu tingimusi.

Suuresti on oma mahult kasvanud Ülemiste lennujaama töö. Iga aasta kasutab üha rohkem reisijaid lennuliiklust — moodsat ja mugavat transpordiliiki. Lennuühendust peetakse Leningradi, Moskva, Riia, Vilniuse, Minski, Kiievi, Odessa, Kišinjovi jt. keskustega, samuti ka kohalikel liinidel, nagu Kingissepa, Käina, Tartu, Viljandi, Pärnu, Jõhvi jt.

1958. aastal valmis Tallinnas autoremonditehas, mille võimsus on üle 3000 kapitaalremondi aastas.

Tallinna linna piirides asuvad ETKVL-i Neeme aiandi ja Tallinna Sööklate, Restoranide ja Kohvikute Trusti eeskujulikud kasvuhoone- ja lavamajandid ning Eesti NSV Teaduste Akadeemia Geneetika Instituudi Tallinna eksperimentaalbaas, Tallinna Puukool ja „Raku" karusloomakasvatuse sovhoos.

Aastast aastasse kasvab pealinlaste materiaalne ja kultuuriline heaolu. 1958. aastal oli pealinnas 518 kauplust ja 286 ühiskondliku toitlustamise ettevõtet, neist 119 sööklat. Jaevõrgu kaubakäive kasvas 1957. aastaks 1951. aastaga võrreldes 70 protsendi ja ühiskondliku toitlustamise kaubakäive 16 protsendi võrra.

Lasteaedade arv pealinnas kasvas 33-lt 1951. aastal 61-le 1958. aastal. Laste arv lasteaedades kasvas 2023-lt 1951. aastal 4549-le 1958. aastal. Lastesõimede arv kasvas samal ajavahemikul 17-lt 26-le ja kohtade arv lastesõimedes 655-lt 1475-le.

On paranenud arstiabi. 1950.—1958. aasta jooksul suurenes haiglakohtade arv 2400-lt 3115-le. Arstide arv suurenes selle aja vältel 494-lt 954-le ning keskmise meditsiinilise personali arv 1093-lt 2259-le.

Tunduvalt on Tallinnas paranenud haridusolud. Võrreldes 1951/52. õppeaastaga suurenes 1957/58. õppeaastal üldhariduslike koolide arv 39-lt 42-le. Töölisnoorte ja täiskasvanute koolide arv kasvas samal ajavahemikul 9-lt 14-le. Pealinna üldhariduslikes koolides õpib üle 32 000 ja töölisnoorte koolides ligemale 6000 õpilast. Õpetajate arv Tallinna üldhariduslikes koolides on 8 aasta jooksul kasvanud 1002-lt 1416-ni. Kui 1951/52. õppeaastal oli kõrgema haridusega õpetajaid 236, siis 1957/58. õppeaastal juba 615. Kesk-eriõppeasutustes õppis 1957/58. õppeaastal üle 5700 õpilase. Pealinna kõrgemates õppeasutustes õppis samal õppeaastal üle 5300 üliõpilase.

Kiiresti on suurenenud pealinnas raamatukogude arv. Kui 1951. aastal oli Tallinnas 160 rahvaraamatukogu ligemale 380 000 raamatuga, siis 1958. aastal ulatus rahvaraamatukogude arv juba 185-le kokku üle 1,1 miljoni raamatuga.

Kinokülastajate arv pealinna kinodes suurenes samuti tunduvalt, ületades 1958. aastal (6,3 miljonit kinokülastajat) 1950. aasta taseme rohkem kui 2,5-kordselt. Ka raadiovastuvõtjate arv näitab kiiret tõusu. 1958. aasta algul ületas pealinnas registreeritud raadiovastuvõtjate arv (56 851) rohkem kui kahekordselt 1951. aasta raadiovastuvõtjate arvu. Televiisorite omanike arv läheneb 15 000-le.

Tallinna kehakultuurlaste pere on samuti järjekindlalt kasvanud. 1958. aasta alguseks oli pealinnas üle 26 000 kehakultuurlase, kes koondusid 226 kehakultuurikollektiivi. Seega iga kümnes tallinlane tegeleb kehakultuuriga. Pealinna sportlaste hulgast on võrsunud üle poolteisesaja NSV Liidu meistersportlase. Järgusportlaste arv suurenes 1958. aastaks vastavalt: I järk — 1008-le, II järk — 2169-le ja III järk — 5657-le.

Riigi hoolitsust pealinlaste heaolu tõstmise eest näitab ilmekalt kas või see, et sotsiaal-kultuuriliste ürituste finantseerimiseks kulutati 1957. aastal Tallinna eelarvest 96,1 miljonit rubla, mis on ligemale kaks korda rohkem kui 1951. aastal.

Eesti NSV pealinn jaguneb administratiivselt kolme rajooni: Keskrajoon, Mererajoon ja Kalinini rajoon, mis erinevad üksteisest majanduse, plaanistuse, ehituste iseloomu ja välise ilme poolest.

Keskrajoon on territooriumilt Tallinna suurim rajoon, hõlmates 59,8 ruutkilomeetrit ehk ümmarguselt 45 protsenti pealinna territooriumist. Rajooni suurus on tingitud sellest, et peale keskklinna kuulub temasse ka laialdase territooriumiga Nõmme. Keskrajoon on pealinna administratiivseks ja kultuurikeskuseks. Siin asub enamik Eesti NSV valitsusasutusi: Eesti NSV Ministrite Nõukogu, peaaegu kõik ministeeriumid, kohtuorganid jne. Siin asub ka Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee, Eesti NSV Ametiühingute Nõukogu, Eestimaa Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu Keskkomitee. Siin on tähtsaimad linna valitsemise ja muud organid ning asutused.

Kultuuriasutustest asuvad siin Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Konser-

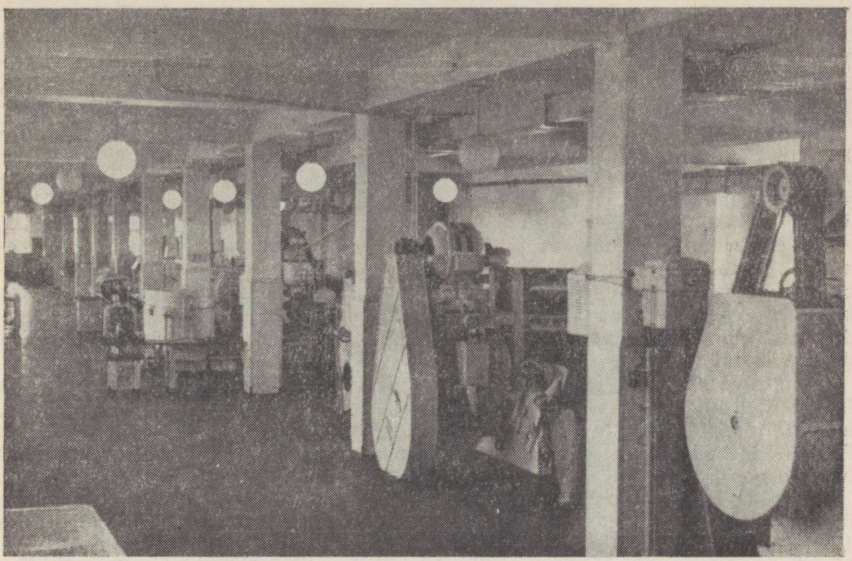

Kondiitrivabriku „Uus Kalev" šokolaaditsehhis.

vatoorium, kõik loomingulised liidud, Eesti Riiklik Kirjastus, kõik Tallinna teatrid, suuremad kinoteatrid, raamatukogud jne.

Hoolimata oma suhteliselt suurest territooriumist on Keskrajooni osatähtsus tööstuslikus tootmises siiski väike — üle 22 protsendi linna tööstuse toodangust.

Keskrajooni tööstuse struktuuris on esikohal metsa- ja puidutööstus — 21 protsenti rajooni tööstuse toodangust. Peaaegu samavõrdsel kohal on tekstiilitööstus — 20 protsenti, kuna kolmandal kohal on toiduainetetööstus — 17 protsenti rajooni tööstuse toodangust. Neljandale kohale jääb ehitusmaterjalide tööstus — 11 ja viiendale metallitööstus ja masinaehitus — ligemale 10 protsendiga.

Suurimateks tehasteks ja vabrikuteks rajoonis on Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrik, Tallinna Ekskavaatoritehas, H. Pöögelmanni nimeline Tallinna Raadiotehnika Tehas, ehitusmaterjalide tehased „Männiku" ja „Silikaat", valutehas „Pioneer", Tallinna Farmatseutiline Tehas, kondiitrivabrik „Uus Kalev", kalevivabrik „Keila", õmblusvabrik „Võit", Tallinna Juveliirvabrik, Tallinna Suusavabrik, trükikoda „Kommunist" jne.

Keskrajoon on pealinna kaubanduslikuks keskuseks. Siia rajatakse vabariigi suurimat kauplust — Tallinna universaalmagasini. Kesklinnas asuvad ka pealinna tähtsamad hotellid, kohvikud, restoranid ja sööklad.

Mererajoon hõlmab pealinna Merepuiestee, Narva ja Tartu maantee äärsed kvartalid. Siia kuulub ka Tallinna kaubasadam oma ümbruskonnaga, Lasnamägi, Kadriorg, Pirita, Kose ja Merivälja. Mererajoon on territooriumi suuruselt Keskrajooni järel teisel kohal, hõlmates 49,8 ruutkilomeetrit ehk 38 protsenti Tallinna pindalast.

Mererajoon on linna kiiresti arenenud tööstusrajooniks, andes umbkaudu 38 protsenti Tallinna tööstustoodangust.

Rajooni rasketööstuse ettevõtetest on tähtsamad raadiotehas „Punane Ret", elektrijuhtmete tehas „Eesti Kaabel", Tallinna Kontroll-mõõduriistade Katsetehas, Tallinna Mõõduriistade Tehas, plekitööstus „Norma", metallitööstuse ettevõte „Montaaž" jne.

Suuremate tehaste hulka kuuluvad ka Tallinna Paberivabrik, naha- ja jalatsikombinaat „Kommunaar", trikotaažitehas „Marat", V. Kingissepa nimeline Teravilja Kombinaat, tubakatehas „Leek", Tallinna Likööri- ja Viinatehas, Tallinna Piimatoodete Kombinaat jne.

Mererajooni tööstus on tunduvas osas koondunud Lasnamäele, mis sõjajärgsetel aastatel on kujunenud pealinna uueks linnaosaks. Lasnamäel paiknevad suuremated tehastest ja vabrikutest V. Kingissepa nimeline Tselluloosi- ja Paberikombinaat, ETKVL-i Kaubandusliku Inventari Tehas, Raudbetoontoodete Tehas, tehas „TEP", Tallinna Lihakombinaat, Leivatehas nr. 2 jt.

Mererajooni tööstuse struktuuris on esikohal toiduainetetööstus — ligemale 37 protsenti rajooni tööstuse toodangust. Teisele kohale jääb metallitööstus ja masinaehitus — üle 20 protsendi, kolmandale kohale tekstiili- ja trikotaaži- ning õmblustööstus — 10 protsenti, neljandale kohale 11 protsendiga tselluloosi- ja paberitööstus, kuna naha- ja jalatsitööstus 8,6 protsendiga jääb viiendale kohale.

Kultuuriasutustest asuvad Mererajoonis Ed. Vilde nimeline Pedagoogiline Instituut, Riiklik Kunstiinstituut, raadio- ja televisioonikeskus, mitmed kinod, klubid jne. Tallinlaste tähtsamad puhkepaigad — Kadriorg, Lauluväljak, Pirita—Merivälja supelrajoon, Pirita—Kose metsapark — kuuluvad samuti Mererajooni.

Kalinini rajooni keskseks osaks on Kopli poolsaar ja Balti jaama ümbruskond. Rajooni territoorium hõlmab 20,7 ruutkilomeetrit, mis moodustab 17 protsenti Tallinna pindalast.

Rajooni tööstus annab ligikaudu 40 protsenti linna tööstuse kogutoodangust. Rajooni tööstuse struktuuris on esikohal metallitööstus ja masinaehitus — 30 protsenti rajooni tööstuse toodangust. Teisel kohal (ligemale 21 protsenti) on tekstiili-, õmblus- ja trikotaažitööstus ning kolmandal kohal toiduainetetööstus — ligemale 19 protsenti rajooni tööstuse toodangust. Neljandale kohale jääb kunstsarve tootmine — ligemale 9 protsenti, viiendale kohale kummitööstus — ligemale 7 protsenti ja kuuendale kohale keemiatööstus — 5 protsenti rajooni tööstuse toodangust.

Kalinini rajoon on pealinna vanimaks tööstusrajooniks, vabariigi metallitööstuse, eeskätt masinaehitustööstuse keskuseks. Siin asuvad sellised suurtehased, nagu üleliiduliselt tuntud elektrimootorite tehas „Volta", Tallinna Masinaehitustehas, masinaehitustehas „Ilmarine", samuti Kalinini-nimeline Elavhõbealaldajate Tehas, Tallinna Mehaanikatehas jt. Uutest tööstusettevõtetest tuleks märkida Tallinna Ehituskeraamikatehast.

Kalinini rajoon on ka pealinna tekstiili- ja trikotaažitööstuse keskuseks; siin asub puuvillatehas Balti Manufaktuur, tehas „Punane Koit", Tallinna Õmblus- ja Karusnahavabrik jt. Rajoonis on ka mitmed laiatarbekaupade ja toiduainetetööstuse ettevõtted, nagu kummijalatsite tehas „Põhjala", kummitoodete vabrik „Tegur", klaasnõude tehas „Tarbeklaas", mitmed mööblivabrikud, Tallinna Taaratehas, Tallinna Kunstsarvetehased, Kunstitoodete Kombinaat, Tallinna Margariinitehas, Tallinna Kalakombinaat jt.

Rajooni tähtsaimaks kultuuriasutuseks on Tallinna Polütehniline Instituut.

*

Uue suure tõusu toob Tallinna arengusse seitseaastak. Tööstuse toodang kasvab aastail 1959—1965 70 protsendi võrra. Sõjaeelse, 1940. aastaga võrreldes suureneb pealinna tööstustoodang rohkem kui 14-kordseks. Eriti kiire areng on ette nähtud masinaehituses, mille toodang kasvab seitseaastaku jooksul 2,3-kordseks. Arendatakse peamiselt aparaaditööstust. Uutest tehastest ongi juba tööle rakendatud elavhõbealaldajate ja raadiotehnika tehas. Suureneb Tallinna Ekskavaatoritehase, „Volta", Tallinna Mehaanikatehase, „Punase Reti", Tallinna Mõõduriistade Tehase jt. tehaste toodang ning uute tooteliikide arv, nagu uut tüüpi ekskavaatorid, kraavikaevamismasinad, elektronseadeldised, soojusregulaatorid, bensiinimõõtjad jne. Tallinna Masinaehitustehas spetsialiseerub põlevkivitööstusele vajalike mehhanismide — põlevkivikombainide, horisontaalkäikude puurimisseadmete jne. tootmisele. Suureneb ka olemasole-

Vaade Pika Hermanni tornile.

vate masinaehitustehaste toodang. Tehas „Volta" hakkab tootma 1965. aastal ligemale poolteist korda rohkem elektrimootoreid kui 1958. aastal. Tallinna Ekskavaatoritehases suureneb ekskavaatorite toodang rohkem kui 1,5-kordseks. Raadiotehase „Punane Ret" toodang suureneb seitseaastakul ligemale kolmekordseks, „Ilmarise" toodang — rohkem kui poolteisekordseks jne.

Seega suureneb pealinna tööstuses tunduvalt metallitööstuse ja masinaehituse osatähtsus. Arvestades ka seda, et keemiatööstuse toodang suureneb seitseaastakul 35 protsendi võrra, ehitusmaterjalide toodang rohkem kui 60 protsendi võrra (sealhulgas monteeritavate ehitusmaterjalide toodang rohkem kui kahekordseks), metsa- ja puidutööstuse toodang 52 protsendi võrra, sealhulgas vineeri tootmine ligikaudu 2-kordseks, on ilmne, et seitseaastaku lõpul on rasketööstuse harudel kaugelt suurem osatähtsus kui 1958. aastal.

Peale rasketööstuse harude arenevad edasi ka kergetööstuse harud. Villase riide tootmine suureneb rohkem kui kahekordseks. Trikotaažitööstuse alal on tõus eriti silmapaistev. Toodang suureneb ligikaudu viie miljoni trikotaažeseme võrra. Uued tootmishooned saab tehas „Marat", Tallinna Klaverivabrik jt. Lastakse käiku uus õmblusvabrik jne.

Toiduainetetööstuse ettevõtetest suurendab kondiitrivabrik „Uus Kalev" oma toodangu rohkem kui kahekordseks ning Tallinna Liha- ja Konservikombinaat rohkem kui poolteisekordseks. Sama suur tõus on ette näha ka Tallinna Piimatoodete Kombinaadis. Tallinna Kalakombinaadi toodang suureneb rohkem kui kolmekordseks, kuna Eesti Kalapüügi Ekspeditsiooni Baas püüab kalu 1965. aastal ligemale viis korda rohkem kui 1958. aastal.

Väga ulatuslik on seitseaastakul programm elamuehituse alal. 1959.—1965. aastal on ette nähtud nii riigi arvel kui ka elanike poolt ehitada 800 000 ruutmeetrit elamispinda. See ületab 3-kordselt eelnenud seitsme aasta saavutused. Uued laialdased elamurajoonid rajatakse Pelgurannas, Lasnamäel ja Mustamäel. Tähtsamaks ehitustandriks kujuneb Mustamäe, kus seitsme aasta jooksul kerkib terve uus linnaosa elamispinnaga 300 000—400 000 ruutkilomeetrit. Selle sõna tõsises mõttes grandioosse ülesande täitmisega likvideeritakse Tallinnas põhiliselt korterikitsikus.

Tallinlaste heaolu tõstavad suuresti ka kommunaalmajanduse alal tehtavad tööd. Ehitatakse ligemale 80 kilomeetrit uusi gaasimagistraale ja gaasihoidla, kusjuures odavat gaasi hakkavad kasutama täiendavalt 50 000 korterit. Linna ääreosade elanikud saavad samuti kasutada gaasikütuse kõiki hüvesid — neid hakatakse varustama vedelgaasiga. Gaasikütusele viiakse ka mitmed tööstusettevõtted, mis aitab vähendada Tallinna õhu saastamist suitsuga. Ulatuslikke töid on ette nähtud ka linna veevarustamise osas, kuna tööstuse kasvuga ja elanike arvu suurenemisega ei suuda olemasolev veevarustuse süsteem oma ülesandeid tulevikus rahuldavalt täita.

Linna transport rikastub uue, vabariigis esmakordselt kasutatava transpordiliigiga — trollibussiga. Tunduvalt kasvab autobussipark ja suureneb bussiliinide arv. Pealinn saab juurde ka uue trammiliini — Mustamäele.

Paljudest seitseaastakul rajatavatest uusehitustest tuleb märkida Tallinna Polütehnilise Instituudi uut õppekorpust ja ühiselamuid, hooneid Eesti NSV Teaduste Akadeemia instituutidele, koolide ja internaatkoolide hooneid, hotelli, üldhaiglat, lastehaiglat ja lastenakkushaiglat, kiirabijaama jne. Üldse kasvab voodite arv haiglates 30 protsendi võrra. Uusi lasteaedu ja lastesõimi ehitatakse viie tuhandele lapsele. Kultuurialastest ehitustest püstitatakse kuus kinohoonet, televisioonikeskus, viiakse lõpule Kalinini rajooni kultuurimaja ehitus jne. Sportlaste käsutusse antakse suurematest spordiehitistest tennishall, siseujula ja velotrekk.

Tartu

Tähtsuselt Eesti teine tööstus- ja kultuurikeskus, asub Emajõe kõrglammoru veerudel, Võrtsjärve ja Peipsi madaliku vahelisel kõrgustikul. Peale hea sillakoha soodustasid Tartu tekkimist ja arenemist ka sõjalised kaalutlused. Nimelt asub osa linnast jõe paremal kaldal üle poole kilomeetri pikkusel ja 300 m laiusel kõrgustikul — Toomemäel. Tartu kui linna ajalugu algab XI sajandi kolmandast kümnest.

Tartu kui majanduskeskuse kiire arenemine algas XIX sajandi teisel poolel, pärast raudteede ehitamist, mil ta kujunes aga eeskätt kaubanduslinnaks. Sajandivahetusel ja enne Esimest maailmasõda hakkas Tartus üha rohkem arenema ka tööstus. Kodanlikus Eestis oli Tartu tööstus peamiselt Kagu-Eesti varustajaks mitmesuguste toiduainete- ja kergetööstuse toodetega.

Sõja-aastail 1941—1944 tekitati linnale suuri purustusi. Sõja lõpuks oli säilinud vähem kui 30 protsenti elumajadest (hävis 46 protsenti elamufondist, 93 tööstushoonet, 13 hotelli, 4 sauna, 5 koolihoonet, 3 kino, kõik kolm üle Emajõe viivat silda). Hävis ka palju kultuuriväärtusi.

Tartu vabastati Nõukogude armee poolt 1944. a. augustis.

Juba 1950. aastaks suudeti linna majandus taastada. Tänapäevaks on Tartu kujunenud Eesti NSV tähtsaks tööstuskeskuseks. Tema osatähtsus vabariigi tööstuse kogutoodangus ulatub 6,7 protsendile.

Mõningate tööstustoodangu liikide tootmises on Tartul vabariigis võrdlemisi tähelepanuväärne osatähtsus. Sellisteks on eeskätt toiduainetetööstuse harud. Märkimisväärt on veel nahkjalatsite valmistamine, mis ulatub ligemale kuuendikuni vabariigi nahkjalatsite toodangust. Vabariigis toodetud saematerjalidest annab Tartu 13 protsenti ning jahust ja jahvatustoodetest ligemale 10 protsenti.

Linna tööstuse struktuuris on esikohal toiduainetetööstus, mille toodang moodustab ligemale 40 protsenti (sellest lihatööstus 25 protsenti) linna tööstuse toodangust (rahalises väljenduses). Teisel kohal on metallitööstus ja masinaehitus — 20 protsenti ning kolmandal kohal naha- ja jalatsitööstus — 12 protsenti linna tööstuse toodangust. Nimetamisväärse osatähtsusega on veel tekstiili-, trikotaaži- ja õmblustööstus — ligemale 7 protsenti, kammivabriku tooted — ligemale 6 protsenti ning metsa- ja puidutööstus — ligemale 5 protsenti linna tööstuse toodangust.

Tartu rasketööstuse harudest on esikohal aparaaditööstus, mida esindab Tartu Aparaadiehituse Tehas. Tehas valmistab soojusenergeetiliste protsesside kontrollimise ja reguleerimise aparaate (surve- ja termoreleesid, soojuse reguleerimise ventiile), elektriseadmeid automajanditele ja -tehastele, taksomeetreid jne.

Tartu Põllutöömasinate Tehas „Võit" on linna ja vabariigi suurimaks põllutöömasinate tehaseks. Siiani toodeti tehases hobukartulivõtjaid KKK-2, 1959. aastast peale valmistab tehas ka traktori-kartulivõtjaid RKR-1, mis on tehase konstruktorite töö tulemuseks.

Tartu Autoremonditehas nr. 3 kuulub vabariigi suurimate sellelaadiliste tehaste hulka. Peale autode remondi valmistab tehas ka autobusse.

Tartu Alumiiniumivabrik on ainsaks tarbimisesemeid tootvaks masinaehitustööstuse ettevõtteks vabariigis. Vabrikus valmistatakse emailitud plekknõusid, sekundaaralumiiniumist tooteid ja stantsitud alumiiniumnõusid.

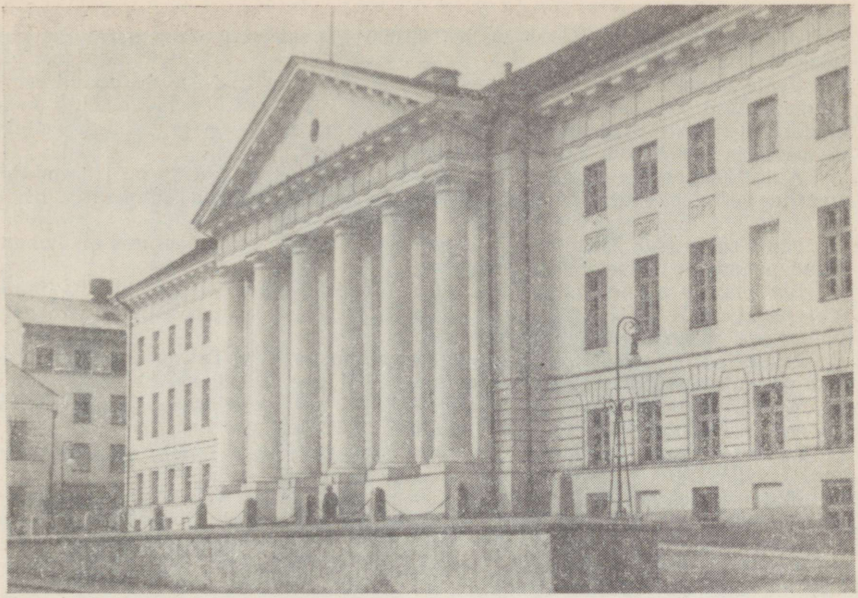

Tartu Riikliku Ülikooli peahoone.

Ehitusmaterjalide tehastest on Tartus tähtsaimaks „Ehitusdetail", mis toodab raudbetoon-, betoon- ja puit-ehituskonstruktsioone ja detaile. Tartu Keraamikatehas on spetsialiseerunud keraamiliste elektri-installatsioonitoodete ja lehtterasest harukarpide valmistamisele. Peale selle toodab tehas veel pudeleid — peaaegu üks kolmandik vabariigi pudelite toodangust.

Puidutööstuse ettevõtetest on tähtsamaid Tartu Ühendatud Lauatehas. Ehitustegevuse vajadusi rahuldab ka tehas „Tehnik".

Keemiatööstuse ettevõtetest on Tartus suurimaks kammivabrik, mis toodab mitmesuguseid tselluloidesemeid. Lakke, värve ja muid tarbekeemiatooteid valmistab Tartu Keemiatehas. Tartus asub ka Tartu Metsakeemia Majand.

Linna kergetööstuse ettevõtetest on suuremaid Tartu Naha- ja Jalatsikombinaat, mille aastatoodang on ligikaudu miljon paari jalatseid, s. o. ligemale veerand vabariigi jalatsite toodangust.

Peale selle on Tartus arenenud mööbli tootmine (mööblivabrik „Puit") õmblustööstus (õmblusvabrik „Sangar"), spordiriistade tootmine („Dünamo" spordiriistade tsehh) ja rida teisi kergetööstuse harusid.

Toiduainetetööstust, mis on Tartu tähtsaimaks tööstusharuks, esindavad sellised ettevõtted, nagu piimakombinaat, lihakombinaat, kalakombinaat, jahu- ja leivakombinaat, konservitehas, õlletehas.

Suure kultuurikeskusena on Tartu ühtlasi ka vabariigi teiseks polügraafiatööstuse keskuseks. Siin töötab Hans Heidemanni nimeline trükikoda.

Tartu asub laiarööpmelisel raudteemagistraalil — Tallinn—Tapa—Tartu—Bologoje—Moskva. Teine raudteeharu läheb Valga—Riia suunas. Linna saabub igal aastal ligi 500 000 tonni kaupa, sellest kütust 110 000 t, naftasaadusi 52 000 t, metsamaterjali 38 000 t, ehitusmaterjale 100 000 t, teravilja 30 000 t, toidukaupu 17 000 t jm. Tartu laadib peale 180 000 tonni kaupa, sellest metsamaterjale 75 000 t, toidukaupu 40 000 t, teravilja 12 000 t, masinaid 5000 t jm.

Jõetranspordiga veetakse umbes 80 000 t, peamiselt metsamaterjale, ehitusmaterjale, kütust jm.

Peale kaubavedude kasvab aasta-aastalt reisijate liiklus. On loodud regulaarsed liinid Tartu—Pihkva jt. 1959. aasta talvel täienes reisilaevastik kahe moodsa laevaga — „Lermontov" ja „Kreutzwald", mis toimetati kohale esiteks mereteel ja siis Narva kaudu mööda maad.

Autotranspordiga veetakse aastas üle 2,5 milj. tonni ja 39 milj. tonnkilomeetrit. Peamiseks transpordiettevõtteks on üldkasutatavad autobaasid nr. 4 ja 20.

Peale selle asub Tartus veel metsatööstuskeskuse autobaas, mis on kohandatud peamiselt metsa väljaveoks.

Iga aastaga areneb reisiliiklus autobussidel. Tartus on ligemale 10 linnaliini ja ligemale 40 maaliini, mis ühendavad linna kõigi põhiliste vabariigi keskustega ja Leningradiga.

Tartus on organiseeritud ka iseseisev Autobussi- ja Taksopark. Reisijateveos on autobussil Tartus suur osatähtsus. Nii veeti 1958. aastal linnaliinidel üle 14 milj. reisija ja linnadevahelistel liinidel 2 milj. reisijat. Sealjuures ulatus iga reisija keskmine sõidukaugus maaliinidel 35 kilomeetrini.

Tartul on lennuühendus Tallinnaga, Pärnuga (üle Viljandi) ja Leningradiga.

Sõjajärgsetel aastatel on linnas tehtud suuri ehitustöid. Peale Aparaaditehase, naha- ja jalatsikombinaadi, autoremonditehase jt. tööstushoonete on ehitatud kolm uut keskkoolihoonet, mitu hoonet ülikoolile, nende hulgas mahukas ühiselamu, kino, kaks silda üle Emajõe, ujula jne. Laialdase ulatuse on võtnud elamuehitus, on ehitatud ka palju individuaalelamuid.

Juba kauges minevikus oli Tartu silmapaistvaks kultuurikeskuseks. Tartus töötab alates 1802. aastast üks vanimaid ülikoole NSV Liidus. Tartus toimus esimene üldlaulupidu (1869) ja rida järgnevaid üldlaulupidusid. Siin loodi 1865. aastal laulu- ja mänguselts „Vanemuine", millest hiljem (1906) välja kasvas esimene kutseline teater „Vanemuine". Samal, 1906. aastal toimus Tartus esimene kunstinäitus. Tartus pandi alus eesti sümfoonilise muusika harrastamisele.

Tartuga on seotud maailmakuulsate teadlaste K. E. Baeri, Fr. G. W. Struve, M. H. Jacobi, N. I. Pirogovi, meie suurmeeste Fr. R. Faehlmanni, Fr. R. Kreutzwaldi, C. R. Jakobsoni, kümnete teadlaste, kirjanike, kunstnike ja heliloojate nimed.

Veelgi enam õigustab aga vabariigi ühe tähtsama teaduse ja kultuurikeskuse nimetust tänapäeva Tartu.

Linnas töötab arvukalt teadusliku uurimise asutusi. Siin asuvad Eesti NSV Teaduste Akadeemia Zooloogia ja Botaanika Instituut, Füüsika ja Astronoomia Instituut, Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituut koos rea laboratooriumide ja katsebaasidega. Laialdase teadusliku uurimistöö baasiks on Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv.

Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslikus Raamatukogus on 2,3 miljonit raamatut. Seal säilitatakse paljusid unikaalse väärtusega käsikirju, raamatuid ja teisi ürikuid.

Viljakas teaduslik uurimistöö toimub ka neljas Tartus asuvas Eesti NSV Teaduste Akadeemia muuseumis. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimelises Kirjandusmuuseumis säilitatakse peaaegu kõiki Eestis ilmunud kirjandusteoseid. Siia on kogutud üle 770 000 lehekülje rahvaluulet, üle 77 000 käsikirja. Kaugelt üle 100 000 ühiku sisaldavad Eesti NSV Teaduste Akadeemia Etnograafiamuuseumi fondid. Üle 50 000 eseme kuulub Eesti NSV TA Zooloogiamuuseumile, mis on üheks vanimaks NSV Liidus. Eesti NSV TA Geoloogiamuuseumi fondid ulatuvad samuti ligi 100 000 nimetuseni. Lisaks neile muuseumidele asuvad Tartus ka 1803. aastal asutatud Tartu Riikliku Ülikooli Klassikalise Muinasteaduse Muuseum, mis kuulub rikkalikumate sellelaadsete muuseumide hulka NSV Liidus, Tartu Riiklik Kunstimuuseum ning noorim — Tartu Linna ja Rajoonidevaheline Ajaloomuuseum (asutatud 1955. aastal).

Eesti Põllumajanduse Akadeemia peahoone.

Soodsad võimalused teaduslikuks tööks on loodud ka mõlemas kõrgemas õppeasutuses — Tartu Riiklikus Ülikoolis ja Eesti Põllumajanduse Akadeemias (asutatud 1951. aastal).

Tartu Riiklikus Ülikoolis on 4 teaduskonda: õigusteaduskond, arstiteaduskond, ajaloo-keeleteaduskond ja matemaatika-loodusteaduskond, kus õpib üle 5000 üliõpilase (kaasa arvatud mittestatsionaarsed üliõpilased).

Eesti Põllumajanduse Akadeemia viies teaduskonnas — veterinaaria, agronoomia, zootehnika, metsanduse ja hüdromelioratsiooni ning põllumajanduse mehhaniseerimise teaduskonnas — õpib üle 2100 üliõpilase.

Koos arvukate katsebaaside, laboratooriumide, õppe- ja elamukorpustega annavad mõlemad kõrgemad õppeasutused kogu linnale „ülikoolilinna" ilme.

Linnas töötab veel 20 üldhariduslikku kooli (neist 13 keskkooli) ligikaudu 10 000 õpilasega, Tartu Raudteetranspordi Tehnikum, Tartu Pedagoogiline Kool, Tartu Kujutava Kunsti kool, Tartu Muusikakool ja Tartu Vabariiklik Meditsiiniline Keskkool. Kesk-eriõppeasutustes õpib üle 2000 noore. Kui kaasa arvata ka Tartu Lastemuusikakooli ja rea Tööjõureservide süsteemi õppeasutuste õpilasi, siis õpib Tartus üle 20 000 koolinoore.

Suuri teeneid vabariigi teatrikunsti arendamisel on Tartu „Vanemuise" teatril. Teatri kollektiivi saavutuste suureks tunnustuseks on rida teatrikon-

kurssidel võidetud diplomeid ja teatri autasustamine Tööpunalipu ordeniga eduka esinemise eest Eesti kunsti ja kirjanduse dekaadil 1956. aastal Moskvas. Teater on üks iselaadsemaid kogu NSV Liidus. Tema tegevuses on orgaaniliselt seotud kõik neli põhilist lavastuseliini — sõnalavastused, ooper, operett ja ballett. Igal aastal etendab teater keskmiselt 12 uuslavastust, mille hulgas silmapaistev koht on muusikalavastustel. Aastas annab teater ligi 450 etendust, teenindades üle 150 000 külastaja.

Arvestamata õppeasutuste ja erialaseid raamatukogusid töötab Tartus ligi poolsada rahvaraamatukogu ligikaudu 300 000 raamatuga. Sealhulgas riiklikke raamatukogusid on 5 ligi 190 000 raamatuga.

Kinosid on Tartus 4 (neist 1 ametiühingute kino), sealhulgas 1957. aastal käikulastud kino „Komsomol". Eelolevatel aastatel rikastub Tartu uue laiaekraanilise moodsa kinoga.

Suuremaid klubilisi asutusi töötab Tartus 5, sealhulgas 4 ametiühingute klubi ja linna kultuurimaja. Laialdase tunnustuse on võitnud Eesti NSV Ametiühingute Nõukogu Kultuurihoone isetegevuslased. Parimate kultuurimajade hulka kuulub ka Tartu Linna Kultuurimaja.

Tartu linna kultuurielu rikkalik minevik kajastub arvukates kultuurimälestusmärkides. Eriti rohkesti on Tartus mälestussambaid. Neist tuntumad on vene väejuhi Barclay de Tolly monument kesklinnas, K. E. Baeri mälestussammas ja Fr. R. Faehlmanni monument Toomemäel, Tartu Ülikooli I rektori G. F. Parrot' mälestuseks ehitatud nn. Inglisild Toomemäel, „Rahvaste monument" Toomeorus, kuhu on ümber maetud ülikooli peahoone ehitusel leitud paljud inimluud.

Uuema aja mälestusmärkidest tuleb nimetada skulptorite A. Vommi, G. Pommeri ja F. Sannamehe loodud V. I. Lenini mälestussammast Eesti Põllumajanduse Akadeemia peahoone esisel väljakul, Fr. R. Kreutzwaldi monumenti Emajõe kaldapealsel, Tartuga seotud kuulsate teadlaste N. I. Pirogovi ja N. N. Burdenko monumente, mis püstitati 1925. aastal seoses Tartu Riikliku Ülikooli 150. aastapäevaga, revolutsionääri Hans Heidemanni hauale püstitatud monumenti Tähtvere pargis ja teisi. Lähemal ajal tuleb püstitamisele monument nn. Jalaka liinile, kus vanades tankitõrjekraavides hukati fašistlike okupantide poolt tuhandeid nõukogude inimesi.

*

Tartu majandus ja kultuurielu teeb suure sammu edasi seitseaastakul. Tööstuse kasvutempo on ette nähtud tunduvalt suurem kui vabariigi keskmine. 1965. aastal suureneb tööstuse toodang 92 protsendi võrra, mis ületab 1950. aasta taseme 4,5-kordselt. Sõjaeelne tootmistase ületatakse rohkem kui 10-kordselt. Iga linnaelaniku kohta annab Tartu 1965. aastal toodangut rohkem kui 12 000 rubla väärtuses. Võrdluseks märgime, et 1955. aastal tuli toodangut iga elaniku kohta 5700 rubla väärtuses.

Tööstusharudest saavutab kõige suurema arengutempo ehitusmaterjalide tootmine, mis 1965. aastal ületab 1958. aasta taseme rohkem kui 4-kordselt. Tartusse on seitseaastakul ette nähtud rajada raudbetoontoodete tehas võimsusega 25 000 m^3 raudbetoontooteid aastas.

Aparaaditööstuse toodang peab suurenema 2,3-kordseks, mööblitoodang 2-kordseks, nahkjalatsite tootmine 1,6-kordseks, villase riide tootmine 2-kordseks, õmblustoodete valmistamine rohkem kui 2,5-kordseks jne.

Uutest tehastest rikastub Tartu peale raudbetoontoodete tehase eeskätt kahe aparaaditehasega. Nendeks on luminestsentslampide tehas ja meditsiiniliste seadmete tehas, mille tähtsamaks tooteliigiks on röntgeniaparaadid. Lisaks neile võib veel nimetada nahavabrikut, karusnahavabrikut, leivatehast jne. Uue nahavabriku tootmisvõimsuseks on 1000 tonni alusnahka, 50 miljonit ruutdetsimeetrit kroomnahka ja 15 miljonit ruutdetsimeetrit juhtnahka aastas. 1965. aastal rivvi astuv karusnahavabrik pargib aastas 300 000 hõberebase ja 80 000 nertsi nahka.

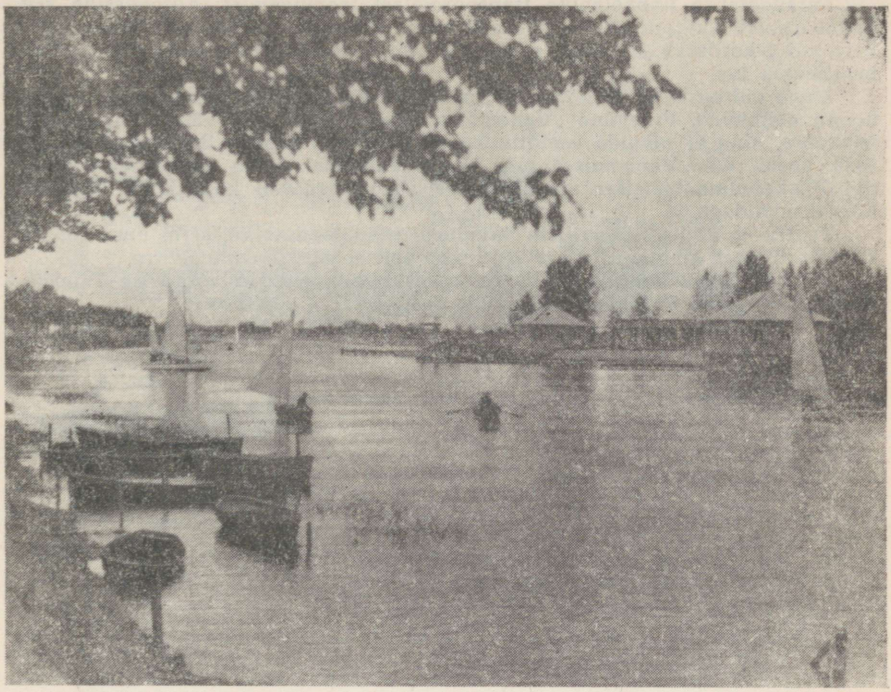

Emajõel.

Tartu Kammivabrikus on tootmisse juurutatud uus preparaat riide impregneerimiseks. Üldse on uute tööstusettevõtete ehitamiseks seitseaastakul ette nähtud 150 miljonit rubla, mis on 2,5 korda rohkem kui eelnenud seitsme aasta jooksul. Tööliste arv suureneb Tartus rohkem kui 3000 inimese võrra.

Uued tööstusettevõtted suurendavad Tartu tööstustoodangut rohkem kui 40 protsendi võrra. Peamine osa tööstustoodangu tõusust saavutatakse aga tööviljakuse tõstmise, uue tehnika ja tehnoloogia ning uute töövõtete abil.

Peale uusehituste laiendatakse või rekonstrueeritakse seitseaastakul olemasolevaid tehaseid, nagu aparaaditehas, autoremonditehas, keraamikatehas, lihakombinaat jt.

Põhjalikult rekonstrueeritakse põllutöömasinate tehas „Võit". Tehasele luuakse Elva rajoonis endise Rõngu masina-traktorijaama tootmishoonetes üks põhitsehhidest. Tehas alustab kartulipanemismasinate tootmist ja laiendab põllutöömasinate tagavaraosade tootmist.

Seitseaastak toob kaasa hoogsa tõusu ka elamuehituse alal. Elamispinda on 1959.—1965. aasta jooksul ette nähtud suurendada 2,4-kordseks, võrreldes eelnenud seitsme aasta saavutustega. Kokku individuaalehitusega saavad tartlased seitseaastakul ligemale 165 000 ruutmeetrit uut elamispinda. Arvestades Tartu praegust elanike arvu, tuleb iga elaniku kohta elamispinda juurde üle kahe ruutmeetri ehk neljaliikmelise perekonna kohta üks tuba.

Arendatakse laialdaselt linna gasifitseerimist, milleks kasutatakse vedelgaasi. Selleks ehitatakse vedelgaasi ümberlaadimise jaam. Gasifitseeritud korterite arvu on ette nähtud suurendada 1600 võrra. Laiendatakse 20 kilomeetri pikkuselt linna veevärki, samuti kanalisatsiooni jne.

Parandatakse linnaelanike transpordialast teenindamist. Autobusside arv linnas kasvab 4,2-kordseks. Kaubavedu autotranspordi abil suureneb linnas rohkem kui 2-kordseks jne. Linn saab uue hotelli, sauna, kohvik-einelaua, autobussijaama jne.

Linna kultuurielus on kõiki rõõmustavaks sündmuseks „Vanemuise" teatrihoone ehitamine. Praegune „Vanemuise" teatrihoone on väike, ainult 500 istekohta, ning ei rahulda seetõttu kasvava linna vajadusi. Seepärast alustati 1959. aastal RT „Vanemuise" uue hoone ehitamist, kuhu on projekteeritud ligi 700-kohaline teatrisaal ja 800 kohaga kontserdisaal koos kõigi vajalike kõrvalruumidega.

Teatri- ja kontserdihuviliste vajaduste rahuldamise kõrval ei unustata ka kinosõpru, sest kinoteatrite arv suureneb seitseaastakul kahe võrra.

Laieneb Tartu koolide võrk. Uued keskkoolihooned püstitatakse Tammelinna ja Ülejõele. Rajatakse kaks internaatkooli.

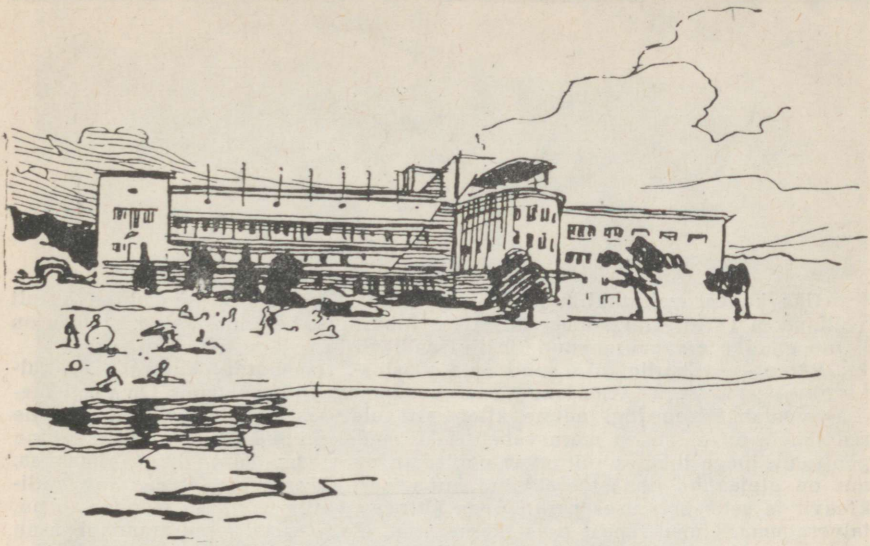

Pärnu

Uks kuuest vabariikliku alluvusega linnast Eesti NSV-s, elanike arvult Tallinna ja Tartu järel kolmandal kohal vabariigis. 1939. aastaga võrreldes on Pärnu elanike arv suurenenud 70 protsendi võrra.

Pärnu — vabariigi üks suuremaid tööstus-, transpordi-, kuurordi- ja kultuurikeskusi — asub Pärnu lahe ääres, samanimelise jõe suudmes. Oma suudmeosas voolab Pärnu jõgi mitme kilomeetri ulatuses paralleelselt Pärnu lahe rannikuga, nii et jõe ja mere vahele jääb madal, kuni kahe kilomeetri laiune poolsaar. Jõega loodest piirnevas poolsaare osas asub Pärnu linna vana osa, mis on ülejäänud linnast eraldatud kunagise vallikraaviga. Praegu on vallikraavil ja selle ümbruses park. Jõega külgnev vallikraavi osa moodustab nn. talvesadama. Linna vanast osast lõuna pool, ulatudes kuni mererannani, asub linna uus osa — nn. sanatooriumi-kuurordilinnaosa suurepärase liivaranna, mereäärse pargi ja mudaravilaga. Teine, väiksem osa linnast asub Pärnu jõe parempoolsel kaldal.

Üleliidulises ulatuses on Pärnu tuntud eeskätt kui merekuurort. 1958. aastal pühitses kuurort oma 100-aastast juubelit. Koos ambulatoorsete haigetega ravitakse Pärnus aasta jooksul keskmiselt 14 000 inimest. Kodanliku perioodiga võrreldes, kui kuurordis viibis aasta jooksul ravil 800—850 inimest, on ravisaajate arv kasvanud 17-kordseks.

Pärnu on kliima-mudaravikuurort, kus on võimalik saada muda-, vesi- ja kliimaravi, massaaži, elektriravi jne. Õhu- ja päikesevannideks on kasutada 2,5 kilomeetri pikkune avar liivarand, mis on põhjatuulte eest varjatud rannapargiga. Suplust soodustab madala rannavee kiire soojenemine päikesekiirte mõjul.

Pärnu kuurordimajandus on sõjajärgsetel aastatel teinud silmapaistvaid edusamme. Kolm spetsialiseerunud sanatooriumi rohkem kui kümne ravikorpusega suudavad mahutada ligi tuhat ravialust. 1946.—1947. aastast alates toimub ravi aasta läbi. Sanatooriumid on varustatud ravi-diagnostiliste kabinettidega, kliiniliste laboratooriumidega jne.

Sõja ajal sai linn tunduvalt kannatada — purustati linna jõeäärne osa, hävisid ka üle Pärnu ja Sauga jõe viivad sillad. Sõjajärgsetel aastatel on linnas toimunud ulatuslikud ehitustööd — peale taastatud hoonete on ehitatud hulgaliselt uusi. Uuesti rajati sillad üle Pärnu ja Sauga jõe. Esimeses maailmasõjas hävinud Waldhofi suurtehase asukohale ehitati üks Balti vabariikide suuremaid kalakombinaate.

Pärnu on ühtlasi Eesti NSV suuremaid tööstuslinnu, andes 5,3 protsenti vabariigi tööstuse kogutoodangust. Kodanliku Eestiga võrreldes on Pärnu osatähtsus Eesti tööstuse kogutoodangus suurenenud rohkem kui kahekordseks.

Nõukogude võimu ajal on Pärnus loodud mitmekülgne, arvukate ettevõtetega tööstus, millest mitmed ettevõtted on üleliidulise tähtsusega. Esikoht tööstustoodangus kuulub toiduainetetööstusele, mille toodang moodustab üle 58 protsendi (sellest kalatööstus ligemale 44 protsenti) linna tööstuse kogutoodangust. Järgnevad metsa- ja puidutööstus (15%), tekstiilitööstus (ligemale 14%) ning masinaehitus- ja metallitööstus (7 protsenti linna tööstuse kogutoodangust).

1950. aasta tasemega võrreldes on Pärnu tööstuse toodang suurenenud rohkem kui kolmekordseks.

Vaade Pärnu linnale.

Eriti silmapaistvalt on Pärnus suurenenud kalakonservide tootmine. 1958. aastal toodeti Pärnus 1950. aastaga võrreldes ligemale 19 korda rohkem kalakonserve. Tunduvalt kasvas nimetatud ajavahemikul ka mööbli tootmine (rohkem kui 14-kordseks), jalatsite tootmine (rohkem kui 4-kordseks), telliste tootmine (rohkem kui 3-kordseks), liha tootmine (kahe ja poole kordseks) jne.

Mõningate tooteliikide osas on Pärnul vabariigis juhtiv koht. Sellisteks on eeskätt kalakonservide tootmine, mis moodustab üle 50 protsendi Eesti NSV kalakonservide toodangust. Tekstiilitööstuse alal on Pärnu ühes Sindi linnaga samuti juhtival kohal, andes üle 47 protsendi vabariigi villase riide ja ligemale 40 protsenti linase riide toodangust. Märkimisväärt on Pärnu osatähtsus ka katusekivide (30 protsenti), saematerjalide (14 protsenti) ja juustu (10 protsenti) vabariiklikus toodangus.

Pärnu tähtsaimaks tööstusettevõtteks on Pärnu Kalakonservikombinaat, mis on suuremaid Balti liiduvabariikides. Tehase põhitsehhid anti ekspluatatsiooni 1956. aastal. Üle 150 meetri pikkune kolmekorruseline tootmiskorpus töötleb 150 tonni kala ööpäevas. 1958. aastal suurenes kombinaadi toodang 1956. aastaga võrreldes rohkem kui poolteisekordseks.

Pärnu kalatööstuse toorainebaasiks on Pärnu basseini kalarikkad veed. Pärnu bassein on vabariigi tähtsaimaks kalapüügipiirkonnaks. Linnas asub Riiklik Merepüügi Baas, kellele kuulub üle poolesaja traallaeva.

Üle vabariigi tuntud tööstusettevõtteks on Pärnu Linaketramis- ja -kudumisvabrik. 1958. aastal suurenes vabriku toodang 1955. aastaga võrreldes rohkem kui 80 protsendi võrra. Vabriku kvaliteetsed tooted on tunnustatud üle kogu NSV Liidu.

Puidutööstus on Pärnu vanimaid tööstusharusid. See tööstusharu on esindatud eeskätt Pärnu Metsakombinaadi näol, mis ühendab mitut varem eraldi-

seisnud ettevõtet. Metsalangetamise kõrval on Pärnu puidutööstuse tähtsamateks harudeks mööbli ja suuskade valmistamine, arendatakse ka puittaara tootmist.

Kergetööstuse harudest on Pärnus arenenud veel naha- ja jalatsitööstus. Seda tööstusharu esindab nahavabrik „Kroom". Viimane valmistab jalatseid ja töötleb toornahku. Vabrik varustab pealisnahkadega ka teisi vabariigi jalatsivabrikuid.

Rasketööstuse harudest on sõjajärgsetel aastatel kiiresti arendatud masinaehitustööstust. Pärnu Masinaehitustehas on viimastel aastatel rikastunud uute avarate tootmishoonetega ning uute seadmetega. Tehas toodab paadimootoreid kalalaevastikule ja seadmeid kalatööstusettevõtetele. Piimatööstuse jaoks toodab tehas pastörisaatoreid ja piimajahutajaid, samuti ekstsentrilisi presse jms. Peale eespoolmainitute töötavad Pärnus veel lihakombinaat, võitehas, trikotaaživabrik, jahu- ja leivakombinaat, õlle- ja limonaaditehas jt. Nende põhiülesandeks on eeskätt linna elanikkonna vajaduste rahuldamine.

Pärnu on Tallinna ja Viljandiga ühendatud kitsarööpmelise raudteega. Raudtee kaudu saabub aastas üle 260 000 tonni kaupu, peamiselt kütus, metsamaterjal, naftasaadused, ehitusmaterjalid, tööstuskaubad jm. Samal ajal laadib Pärnu peale üle 160 000 tonni kütust, metsamaterjale, ehitusmaterjale, kalatooteid jm. Tunduvalt on paranenud reisitingimused uute diiselvedurite ja reisivagunite kasutuselevõtmisega 1958. aastal.

Autotranspordi veokäive ületab 2,1 milj. tonni ja 38,5 milj. tonnkilomeetrit. Peamiseks autotranspordi ettevõtteks on üldkasutatav autobaas nr. 7. Autoveod näitavad viimasel ajal kiire kasvu tendentsi.

Autobussiliiklus on Pärnus ja selle ümbruses hästi korraldatud. Pärnut seob teiste keskustega üle 20 bussiliini, sealhulgas Tallinna, Riia, Viljandi ja Tartuga. Aastas kasutab autobusse linnnaliinidel ligemale 7 miljonit ja maaliinidel 750 000 reisijat.

Meresadamat kasutab eeskätt kalalaevastik. Jõetranspordi Valitsus teostab reisijate vedu Pärnu jõel. Uue, keskelt avatava silla ehitamisega võivad laevad edaspidi sõita ülesjõge otsekohe tööstusettevõteteni, mis tunduvalt elavdab sadama tegevust.

Linnas on 8 üldhariduslikku kooli, sealhulgas 4 keskkooli. 1958. a. sügisel valmis uus moodne keskkoolihoone, mis suurel määral lahendas ruumikitsikust koolides. Pärnus töötab ka merekool, tööjõureservide süsteemi kuuluv ehituskool, lastemuusikakool, noorte spordikool ja terve rida teisi õppeasutusi.

Tähtsat osa linna kultuurielus etendab Lydia Koidula nimeline Pärnu Draamateater, mis on välja kasvanud 1878. aastal asutatud „Endla" seltsist. Kutselise teatrina alustas Pärnu draamateater tööd 1911. aastal.

Suure Isamaasõja aastail hävis Pärnu teatrihoone, mistõttu teater töötab ajutistes ruumides. Igal aastal annab teater kuni 350 etendust, neist üle kahe kolmandiku rajoonikeskustes, rahvamajades ja kolhoosiklubides, teenindades kokku üle 81 000 teatrihuvilise.

On alustatud Pärnu Linna Kultuurimaja uue hoone ehitamist, kus saab uued ruumid ka Pärnu teater. Uues teatrisaalis on üle 600 istekoha, lava varustatakse pöördlava ja ajakohase sisseseadega.

Pärnu linnas töötab 38 raamatukogu üldise raamatufondiga ligi 140 000 eksemplari. 1950. aastaga võrreldes on raamatute arv raamatukogudes kolmekordistunud. Suurem osa raamatufondist (üle 70%) kuulub viiele riiklikule raamatukogule. Lugejaid on registreeritud raamatukogudes üle 20 000 inimese, kellele laenutatakse aastas üle 350 000 eksemplari mitmesugust kirjandust.

Kinoteatreid on linnas 2 — „Kiir" ja „Ranna". Seitseaastaku jooksul on kavas ehitada lisaks olemasolevatele veel laiaekraaniline kinoteater. Kinokülastajate arv kasvab aasta-aastalt ning ulatub 700 000 inimeseni aastas (1955. aastal veidi alla 450 000 inimese).

Suuremaid klubilisi asutusi on linnas kuus. Nende hulka kuulub ka kalurikolhoosi „Jahta" uus klubi. Riiklikke klubilisi asutusi on kaks. Suuremad on veel Pärnu kuurordi klubi, mis teenindab peamiselt Pärnu kuurordis viibivaid

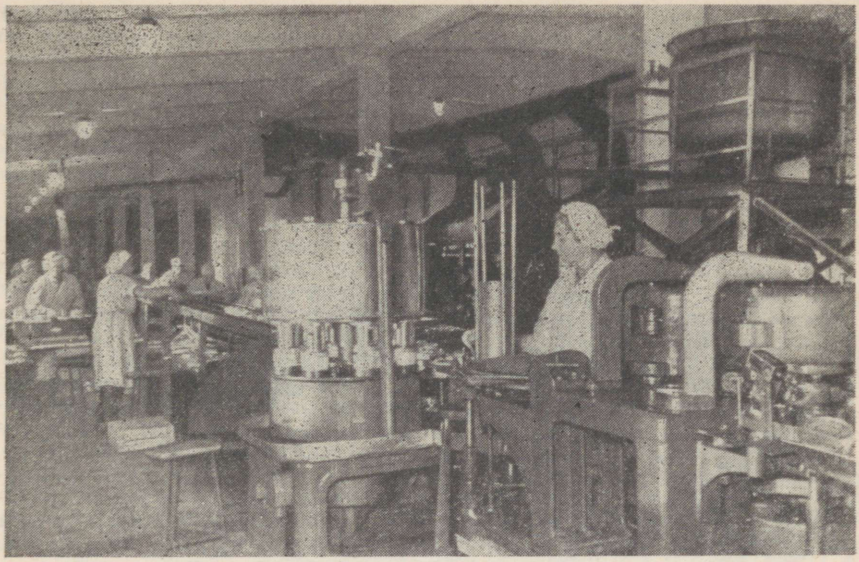

Pärnu Kalakonservikombinaadis.

puhkajaid. Töös paremaid tulemusi on saavutanud linna kultuurimaja. Siin on organiseeritud 15 kunstilise isetegevuse ringi, mille tööst võtavad osa kaugelt üle kolmesaja isetegevuslase. Igal aastal toimub siin ligi sadakond mitmesugust üritust ligikaudu 20 000 osavõtjale. Kultuurimaja töö muutub veelgi avaramaks ja töötulemused paremaks kultuurimaja uue hoone valmimisel, mis likvideerib seni põhilise puuduse — ruumide vähesuse.

Muuseume on Pärnus kaks — Pärnu Rajoonidevaheline Koduloomuuseum ja Lydia Koidula Memoriaalmuuseum.

Pärnu Rajoonidevaheline Koduloomuuseum kuulub vanemate muuseumide hulka vabariigis. Käesoleval ajal on muuseumi fondides üle 14 000 museaalse väärtusega eseme. Igal aastal külastab muuseumi ligikaudu 20 000 inimest. Muuseumi töötajad teevad ulatuslikke uurimistöid Pärnu linna ja eriti revolutsioonilise liikumise ajaloo probleemide tundmaõppimisel.

Pärnu kultuurielu on olnud seotud silmapaistvate kultuuritegelaste C. R. Jakobsoni, Lydia Koidula, Johann Sommeri (Suve Jaani), M. J. Eiseni, Amandus Adamsoni, Ernst Peterson-Särgava ja paljude teiste tegevusega.

Suur lõik ärkamisaja lauliku Lydia Koidula elust ja tööst on vahetult seotud Pärnuga. Tema nime kannab üks linna esinduslikumaid väljakuid, kus lopsaka roheluse süles kõrgub luuletaja mälestussammas. Lydia Koidula nime kannavad ka Pärnu Draamateater ja 2. Keskkool. Ülejõe linnaosas, Silla tänaval nr. 37 on säilinud maja, kus elas Koidula Pärnus viibimise perioodil. Siia on loodud Lydia Koidula memoriaalmuuseum, kuhu on koondatud üle 700 Koidulale kuulunud või temaga seotud eseme — käsikirju, dokumente, raamatuid jne. Igal aastal tutvub muuseumi väljapanekutega üle 8000 inimese.

*

Seitseaastakul toimub Pärnus palju uut. Linna tööstuse toodangu kasv on ette nähtud ligemale 70 protsenti. Pearõhk tööstuse väljaarendamisel on suunatud linna peamisele tööstusharule — kalatööstusele. Kalatööstuse toodang suureneb ligikaudu kahekordseks, seda eeskätt heeringatöötlemise arvel. Et Põhja-Atlandilt saabuvad heeringapüügilaevad saaksid oma lasti vahetult Pärnus ära anda, tuleb Pärnu sadam rekonstrueerida. Vastavalt uuele toorainele korraldatakse ümber ka kalakonservikombinaadi töö. 1958. aastaga võrreldes suureneb heeringatöötlemine juba 1959. aastal rohkem kui kolmekordseks. Üldse suureneb kombinaadi toodang 1965. aastaks 8 miljoni tingkarbi võrra.

Uutest tööstusettevõtetest rajatakse Pärnu veel mööblivabrik, mis hakkab andma 12 miljoni rubla väärtuses mööblit aastas. Nahavabrikus „Kroom" valmis juba uus lakitsehh. Seitseaastaku lõpuks annab tsehh lakknahka 45 000 paari naistejalatsite valmistamiseks. Laiendatakse või rekonstrueeritakse mitmeid tööstusettevõtteid, nagu piimatoodete kombinaati jne. Masinaehitustööstuse toodang suureneb Pärnus kahekordseks. Pärnu Masinaehitustehas spetsialiseeritakse põhiliselt tehnoloogiliste seadmete tootmiseks toiduainetetööstuse jaoks.

Seitseaastakul areneb linnas laialdane elamuehitus. Pärnulased saavad 1965. aastal juurde ligemale 1500 korterit, neile lisanduvad veel sajad individuaalelamud. Linn rikastub kahe hotelli, viie uue kaupluse, sauna, jaamahoone ja sidehoone võrra. Ehitatakse kolm lasteaeda ja niisama palju lastesõimi.

Parandatakse tunduvalt linna veega varustamist, laiendatakse kanalisatsiooni, asfalteeritakse tänavaid jne. Viiakse lõpule mudaravila rekonstrueerimistööd. Kui siiani ravila võimaldas päevas kuni 800 protseduuri, siis juba 1959. aastal hakkab ravila andma kuni 1000 protseduuri päevas. Laiendatakse ka linna haiglat.

Sportlased saavad ujumisbasseini.

Pärnu linnapiirkond

Territoorium — 2243,2 km².

Linnad ja alevid:

Keskus Pärnu linnas, kaugus Tallinnast 135 km.

Sindi linn (1938. a.), lähim raudteejaam Sindi (linnas), kaugus rajooni keskusest 14,5 km.

Lavassaare alev (1949. a.), lähim raudteejaam Pärnu — 25 km, kaugus rajooni keskusest 24,5 km.

Pärnu-Jaagupi alev (1945. a.), lähim raudteejaam Vigala — 27 km, kaugus Pärnust 28 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Are	Niidu k.	Tori	15	20
2.	Audru	Kihlepa k.	Pärnu	18,5	18
3.	Halinga	Pärnu-Jaagupi al.	Vigala	27	28
4.	Häädemeeste	Suure II k.	Laiksaare	9	41
5.	Kabli	Kabli k.	Teaste	9	51
6.	Kihnu	Mõisa k.	Pärnu sadam	45	
			Pärnu	45,5	45
7.	Ruhnu	Ruhnu k.	Pärnu	110,5	
			Pärnu sadam	110	110
8.	Sauga	Sauga k.	Pärnu	9	8,5
9.	Seliste	Seli k.	Pärnu	39,5	39
10.	Surju	Ilvese k.	Pärnu	23	23,5
11.	Taali	Kõrsa k.	Sindi	3,5	17,5
12.	Tõstamaa	Tõstamaa as.	Pärnu	48	47,5
13.	Uulu	Uulu k.	Pärnu	19	18,5

Pärnu linnale allub administratiivselt ka endise Pärnu rajooni ning osaliselt endise Pärnu-Jaagupi ja Kilingi-Nõmme rajooni territoorium, mis hõlmab Pärnu lahe ümbruse. See külgneb loodes Lihula, põhjas Märjamaa, kirdes Vändra, idas Viljandi ja kagus Abja rajooniga. Pärnu linnapiirkonda kuulub veel Kihnu saar (19,2 km²), kus on kuus küla, ja kaugel Riia lahes, 110 kilomeetrit Pärnust eemal asuv Ruhnu saar pindalaga 10,7 km². Saarel on üks küla. Pärnu linnapiirkond on üldjoontes tasandik. Erandiks on siin Tõstamaa

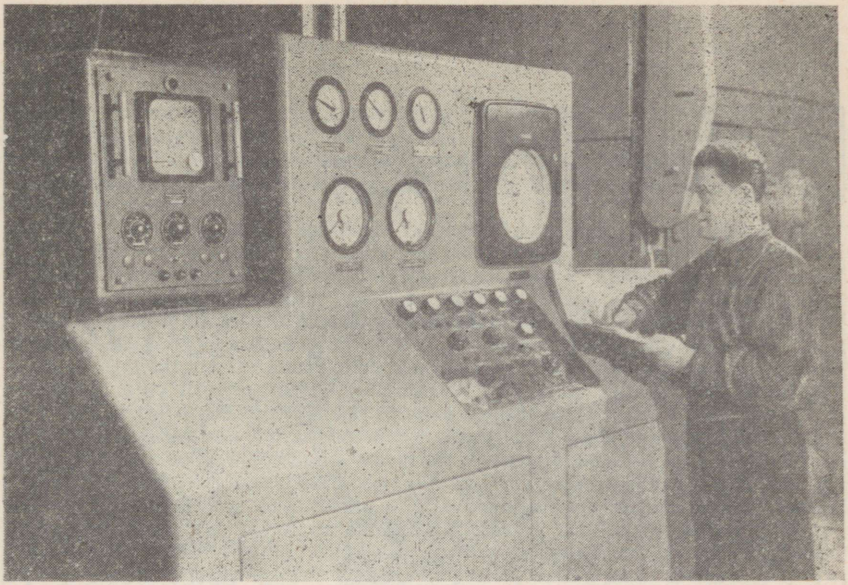

Sindi kalevivabrikus „1. Detsember".

poolsaare keskosas rannikumadalikult kerkiv kõrgustik (kuni 40 m merepinnast) ja seda lõunast piirav rööbiti rannajoonega kulgev luiteahelike vöönd, mis ulatub kuni Audruni. Lõuna pool Pärnu linna esinevad rannikul luiteahelikud, mis kulgevad piki rannikut lõuna suunas. Piirkonna põhjaosas, Pärnu-Jaagupi ümbruses esineb Lääne-Eestile omane paene lauskmaa.

Pärnu linnapiirkonda läbivad oma alamjooksudega arvukad jõed, suurim neist on Pärnu jõgi oma lisajõgedega (Reiu, Sauga jt.). Pärnu lähedal suubub merre Audru jõgi. Pärnu jõgi on laevatatav suudmest kuni Reiu jõe suubumiseni Pärnu jõkke (ca 10 km). Koos oma lisajõgedega moodustab Pärnu jõgi palgiparvetuseks soodsa vetevõrgu.

Suurematelt järvedeks Pärnu linnapiirkonnas on Tõstamaa lähedal asuvad Ermistu (5 km²) ja Tõhela (4,4 km²) järv, mis kuuluvad vabariigi kümne suurima järve hulka.

Maavaradelt on Pärnu linnapiirkond rikas turba poolest. Pärnu linnast põhjas asub vabariigi suurim — Jõõpre turbasoo (pindala üle 22 000 ha). On tähelepanuväärne, et Pärnu linnapiirkonnas paikneb üle 1/6 vabariigi turbavarudest.

Suured on ka viirsavi varud (Sindi—Lodja), mis on sobivad telliste, katusekivide ja põllutorude tootmiseks. Savi leidub ka vaadeldava piirkonna läänepoolses osas (Sindi, Tõstamaa). Pärnu-Jaagupi ümbruses leidub lubjakivi. Rikkalikud on ka kruusa- ja liivavarud. Tõstamaa poolsaarel ja Pärnust lõuna pool esineb rändrahnude külve. Pärnust läänes (Audru—Saulepa) leidub tervismuda.

Metsade poolest on vaadeldav territoorium Eesti NSV metsarikkamaid piirkondi.

Pärnu linnapiirkonna elanike arv (ilma Pärnu linnata) on suhteliselt suur. Seda põhjustab kolme linnalise asula (Sindi linn, Lavassaare ja Pärnu-Jaagupi alev) olemasolu.

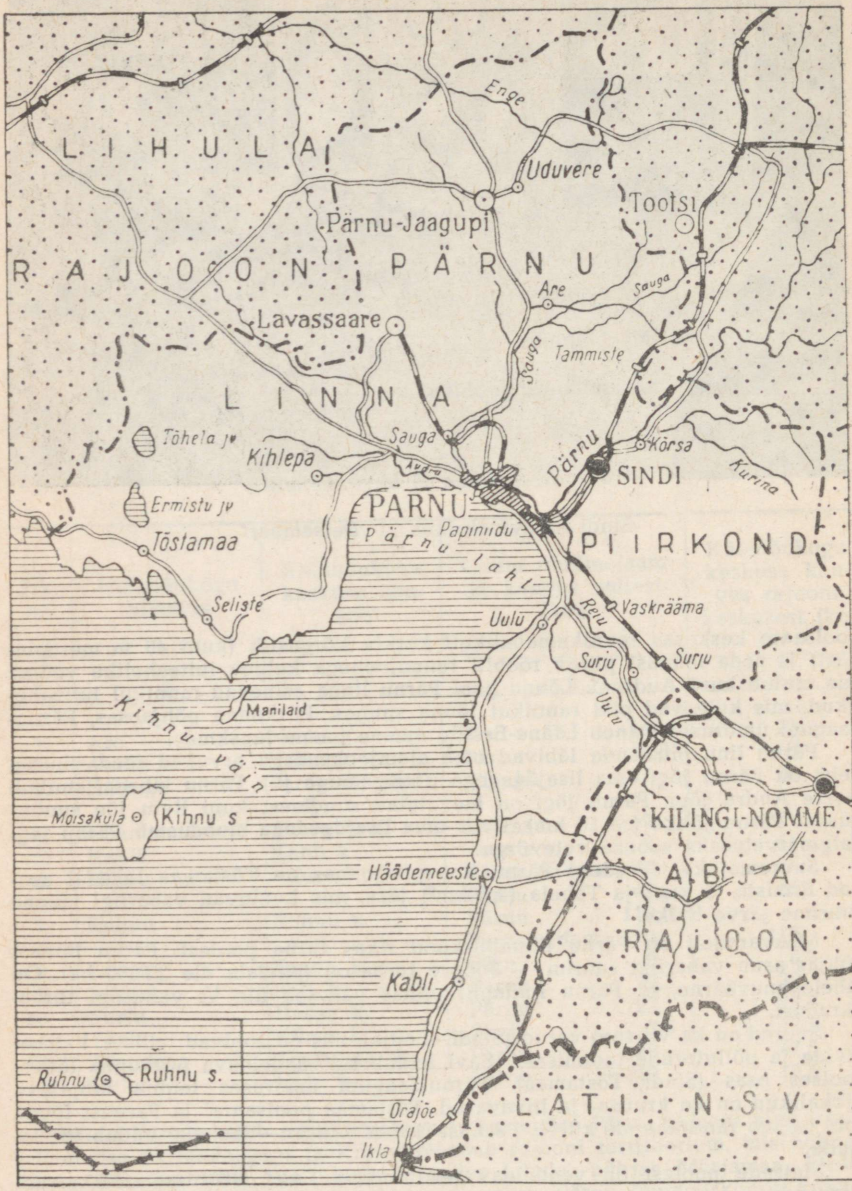
LIHULA
Enge
Uduvere
Tootsi
Pärnu-Jaagupi
RAJOON PÄRNU
Are
Sauga
Lavassaare
Sauga
Tammiste
LINNA
Tõhela jv
Sauga
Kihlepa
Pärnu
Kõrsa
SINDI
Kurina
Ermistu jv
PÄRNU
Pärnu Papiniidu
PIIRKOND
Tõstamaa
Pärnu laht
Seliste
Uulu
Rau
Vaskrääma
Surju
Surju
Uulu
Manilaid
Kihnu väin
Mõisaküla
Kihnu s
KILINGI-NÕMME
Häädemeeste
ABJA
RAJOON
Kabli
Ruhnu
Ruhnu s.
LÄTI NSV
Orajõe
Ikla

Sindi asub Pärnu jõe ääres. Linn tekkis 1832. aastal siia ehitatud kalevivabriku ümber. Sõjaeelse, 1939. aastaga võrreldes on Sindi elanike arv kasvanud ligemale poole võrra. Suurel määral on seda põhjustanud see, et Sindi ainuke tehas, vabariigi suurim villase riide vabrik „1. Detsember" hakkas nõukogude võimu ajal tööle täie võimsusega, kusjuures vabrikut on laiendatud mitme uue tsehhiga. Sindil on Pärnuga tihedad majanduslikud sidemed, mistõttu ta on kujunenud Pärnule nagu eeslinnaks. Sõjajärgsetel aastatel on Sindis arenenud hoogne ehitustegevus. Linn laieneb Pärnu suunas, rajatakse arvukalt individuaalelamuid.

Pärnust loodesse asub laialdase turbasoo serval Lavassaare alev, mille elanikkond koosneb eranditult samanimelise turbatööstuse ettevõtte töötajatest ja nende perekonnaliikmetest. Sõjajärgsetel aastatel on alev muutunud nägusaks heakorrastatud asulaks, kuhu on ehitatud arvukalt uusi elamuid ja kommunaalhooneid. Lavassaare mäele rajatakse alevi uut osa. Alevi eluhooneid hakatakse kütma eriti selleks ehitatud katlamajast.

Pärnu-Jaagupi alev asub Tallinn—Pärnu automagistraalil, maanteede ristil. Alev kulgeb mitme kilomeetri pikkuselt kahel pool autoteed. Alevis puuduvad nimetamisväärsed tööstusettevõtted.

Pärnu linnapiirkond kuulub vabariigi tööstuslikult kõige rohkem arenenud osade hulka, andes 2,8 protsenti vabariigi tööstuse toodangust. Vaadeldava territooriumi tööstuse struktuuris on esikohal toiduainetetööstus, mis annab üle 41 protsendi (sellest kalatööstus üle 28 protsendi) piirkonna tööstuse toodangust. Silmapaistval kohal on ka tekstiilitööstus — üle 38 protsendi piirkonna tööstuse toodangust. Mainimisväärt on veel metsa- ja puidutööstus, mille toodangu väärtus ulatub üle 10 protsendi piirkonna tööstustoodangu väärtusest. Kiiresti on ajavahemikul 1950—1958 suurenenud elektrienergia ja villase riide toodang, vastavalt rohkem kui üheksakordseks ja rohkem kui kahekordseks.

Pärnu linnapiirkonna tähtsaimaks tööstusettevõtteks on Sindi tekstiilivabrik „1. Detsember", mis 1957. aastal andis 35 protsenti villase lõnga ja ligemale 43 protsenti villase riide toodangust Nõukogude Eestis. Peale selle toodab vabrik väikestes kogustes puuvillast riiet ja viimistleb osa (üle 30 miljoni meetri aastas) Kreenholmi Manufaktuuri puuvillastest toorkangastest. Eelseisvail aastail kulutatakse vabriku rekonstrueerimiseks ligemale 20 miljonit rubla ja ajalooline Sindi kalevivabrik omandab moodsa tekstiilivabriku ilme.

Pärnu linnapiirkonna rikkalikel turbavarudel töötab Lavassaare Turbatööstus, mis on suurimaks tükkturba tootjaks Nõukogude Eestis. Kui 1957. aastal ulatus Lavassaare Turbatööstuse osatähtsus vabariigi tükkturba toodangus 21,1 protsendini, siis 1965. aastal tõuseb see vähemalt 28 protsendini. Pärnu tööstusettevõtteist kasutavad Lavassaare turvast kütusena Sindi tekstiilivabrik „1. Detsember", Pärnu Linaketramis- ja -kudumisvabrik ning paljud teised Edela-Eesti tööstusettevõtted ja asutused, samuti ka elanikkond. Eelseisvail aastail paigutatakse Lavassaare Turbatööstusse kapitaalmahutusi ligemale 15 miljoni rubla suuruse summa ulatuses. Peale tükkturba hakatakse tootma frees- ja alusturvast.

Pärnu linnapiirkonna võitööstus andis 1957. aastal üle 2 protsendi Nõukogude Eesti võitoodangust ja üle 1 protsendi juustutoodangust. Vähesel määral toodetakse veel kohupiima ja kaseiini.

Pärnu linnapiirkonnas arendab Pärnu Tarbijate Kooperatiivi Tööstuskombinaat mitmekülgset tööstuslikku tegevust. Toidukaupadest toodetakse peamiselt jahvatussaadusi ning leiva- ja saiatooteid, tööstuskaupadest põhiliselt mööblit ja õmblustooteid.

Piirkonna üldpindalast kasutasid 1959. aastal põllumajandusettevõtted 54,5 protsenti. Põllumajanduslikult kasutatava maa 85 042 hektarist on põllumaad 39,1 protsenti ning heina- ja karjamaid 60,9 protsenti. Rajooni lääne- ja edelaosas esinevad põhiliselt lubjarikkad rähksed liivsavimullad, kesk- ja lõunaosas leetunud saviliiv- ja liivsavimullad ning põhjaosas settealade glei ja lammi savi- ja peenliivmullad. Põllumaast on happelisi muldi põhjapoolses osas ligi 20 protsenti, lõunapoolses osas ligi 40 protsenti, neist tugevasti hap-

pelisi põhjapoolses osas ligi 10 protsenti ja lõunapoolses osas samuti ligi 10 protsenti. Piirkonna põhjapoolses osas kannatavad mullad tugevasti liigniiskuse all ning varem lahtiste kraavidega kuivendatult on põllumassiivid väga tugevasti killustatud.

Põllumajanduslik tootmine tugineb 39 põllumajanduslikule artellile, 11 kalurikolhoosile ja 4 sovhoosile.

Sealjuures kasutavad põllumajanduslikust maast 83,2 protsenti kolhoosid ning 12 protsenti sovhoosid ja teised riiklikud majandid.

Piirkonnas varem töötanud masina-traktorijaamad reorganiseeriti Pärnu remondi- ja tehnikajaamaks. Piirkonnas asuvad ka Pärnu-Jaagupi ja Sindi maaparandusjaam, kes teevad ulatuslikumaid maaparandustöid Edela- ja Lääne-Eestis.

Põhiliselt on piirkonna põllumajanduslikud ettevõtted spetsialiseerunud loomakasvatussaaduste tootmisele. Märkimisväärne tähtsus on piirkonna põhja-, ida- ja lõunaosas raskete muldade piirkonnas ka lina kasvatamisel ning piirkonna keskosas, Pärnu linna vahetus läheduses köögivilja tootmisel. Suuremad katmikalade pindalad on ETKVL-i Pärnu aiandil, samuti „Komsomoli" ja Lenini-nimelisel kolhoosil. Kolhoosides ja kolhoosnikute õueaiamaadel, mis asuvad Pärnu lahe ranniku ääres, kus on selleks soodsad looduslikud eeldused, arendatakse köögiviljadest eriti kurgi kasvatamist.

Kolhooside rahalistest sissetulekutest laekus 1958. aastal 79,8 protsenti loomakasvatusest, sealhulgas 48,7 protsenti veisekasvatusest, 21,5 protsenti seakasvatusest ning 5,2 protsenti linnukasvatusest. Taimekasvatusharudest saadi suuremaid rahalisi sissetulekuid linast ja köögiviljast, mille osatähtsus moodustas vastavalt 4 ja 2,9 protsenti.

Külvipinnast kasutati 1958. aastal teraviljadele 27,7 protsenti, linale 1,1 protsenti, köögiviljale 1,6 protsenti ja kartulile 10,2 protsenti. Eriti kõrge oli piirkonnas söödakultuuride osatähtsus, nimelt 59,4 protsenti külvipinnast, sellest moodustas mitmeaastane põldhein 45,1 protsenti. Samal ajal oli väga madal teraviljade osatähtsus.

Põllumajandusliku maa 100 hektari kohta oli kõigi majandite kategooriate keskmisena 1959. a. algul 23,1 veist (neist 14,6 lehma) ja 12,4 lammast. 100 hektari põllumaa kohta oli 47,9 siga ja 13,1 hobust.

Piima ja sealiha tootmise tasemelt jääb piirkond vabariigi keskmisest tasemest veel maha. Piima toodeti piirkonna kolhoosides 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 166,8 tsentnerit, lehma kohta 2152 kg, sovhoosides vastavalt 273,9 tsentnerit ja 2568 kilogrammi. „Murrangu" ja „Komsomoli" kolhoosis oli 1958. aastal piimatoodang lehma kohta 2696 ja 3034 kg ning 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti mõlemas kolhoosis 395 tsentnerit piima.

Sealiha toodang oli piirkonna kolhoosides 100 hektari põllumaa kohta 25,5 tsentnerit, sovhoosides 67,5 tsentnerit. Kolhoosides saadi 100 hektari teravilja külvipinna kohta 25 658 muna, kusjuures toodang kana kohta oli keskmiselt 134 muna. „Murrangu" ja „Arengu" kolhoosis toodeti 1958. aastal sealiha 100 hektari põllumaa kohta vastavalt 69,2 ja 54,5 ts. „Ranniku" kolhoosis toodeti 100 hektari teravilja külvipinna kohta 47 404 muna, sealjuures oli munatoodang kana kohta 154 muna.

Eesti mustakirju karja tõufarmid on „Bolševiku" ja „Ühenduse" kolhoosis ja Nurme Puukooli majandis. „Tuleviku" kolhoos on eesti punast tõugu veiste tõufarmi kandidaadiks. Pärivere sovhoos on eesti maatõugu veiste tõukarja sovhoosiks. Eesti lontkõrvaliste sigade tõufarmid on „Arengu", „Kommunismi Lipu", Lenini-nimelises, „Tuleviku", „Niidu", „Nõukogude Eesti" ja „Murrangu" kolhoosis. Rajooni seemnekasvatuse majandiks on Lenini-nimeline, „Kiire" ja V. Kingissepa nimeline kolhoos.

Sovhoosidest asuvad piirkonnas Audru, Pärivere, Pärnu ja Sauga tõuveisekasvatuse sovhoos. Neist on Audru sovhoos 8500 hektari suurune. Veiste üldarv ulatub siin 1000-ni, sigade arv 1400-ni. Sovhoosides arendatakse põhilisi loomakasvatusharusid, eeskätt piimakarja- ja seakasvatust.

Pärivere ja Audru sovhoosis vaatamata sellele, et neid on maade osas

Kihnu saarelt. Puhkehetkel.

tunduvalt suurendatud, toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 316 ja 247,6 tsentnerit piima ning 100 hektari põllumaa kohta 89 ja 81,9 tsentnerit sealiha.

Piirkonnas asub Riiklik Nurme Puukool, mis on spetsialiseerunud viljapuude ja marjakultuuride istikute kasvatamisele. Pärnu Riiklik Sordikatsepunkt asub Tori hobusekasvanduse majandis.

Pärnu Haude- ja Linnukasvatuse Jaam teenindab Pärnu linnapiirkonda ja Vändra rajooni. Haudejaamas hautati 1958. aastal 126 600 tibu. Pärnus on ka Pärnu rajoonidevaheline veterinaar-bakterioloogiline laboratoorium.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides eriti piima, liha ja munade tootmist. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks sovhoosides piimatoodang 2,6-, lihatoodang 2,2- ja munatoodang 3,8-kordseks. Kolhoosides arendatakse kõiki põhilisi loomakasvatusharusid ja linakasvatust. Samal ajavahemikul suurendatakse kolhoosides piimatoodang 2,7-, lihatoodang 4,3-, munatoodang 2,6-, villatoodang 2,4- ja linatoodang 1,3-kordseks.

Pärnu linnapiirkonna transpordi vajadusi rahuldavad esmajärjekorras kitsarööpmeline raudtee ja autotransport. Suurematéks raudteejaamadeks on Sindi ja Surju, kus laaditakse peale 55 000 tonni veoseid, peamiselt metsamaterjal, kütus (turvas), tööstuskaubad jm. Iga aasta saabub Pärnu linnapiirkonna raudteejaamadesse 40 000 tonni veoseid, seda peamiselt Sindi jaama, kuna teiste jaamade osatähtsus saabuvate veoste suhtes pole kuigi suur. 100 ruutkilomeetri territooriumi kohta tuleb üldkasutatavat raudteed 1,8 km. Peale selle teenindab kohalikke vajadusi veel Lavassaare Turbatööstuse raudtee, mida kasutataksegi peamiselt kütuse veoks (üle 30 km pikkuses teeosas).

Vaatamata looduslikult rasketele tingimustele on maanteede võrk küllaldane, moodustades 348,2 meetrit ühe ruutkilomeetri kohta.

Pärast rajoonide ühendamist ulatub kolhooside autopark tublisti üle 100 auto ning rahuldab põllumajanduse vajadusi. Ka sovhoosidel on kasutada arvukas autopark. Ülejäänud asutuste ja ettevõtete vajadusi rahuldab autobaas nr. 7.

Kõigil suurematel keskustel on regulaarne bussiühendus Pärnu ja teiste rajoonikeskustega.

Iseloomustades kultuurielu arengut Pärnu linnapiirkonnas, paistavad suured edusammud kõige reljeefsemalt silma piirkonna koosseisu kuuluvatel saartel — Kihnus ja Ruhnus. Neis mõlemas kultuurielu kodanliku korra ajal kiratses. Kodanluse võimutsemise 20 aasta jooksul toimus Kihnus ainult 2—3 kinoetendust, kõnelemata muust kultuurilisest teenindamisest. Nüüd töötavad Kihnus uus rahvamaja ja paikkino. Saarel on loodud raamatukogu ja töötab 7-klassiline kool. Samasugune olukord on Ruhnus. Saarterahva sagedasteks külalisteks on külalisesinejad mandrilt.

Tõusuteed sammub kogu piirkonna kultuurielu. Kõigis suuremates keskustes — Pärnu-Jaagupis, Tõstamaal, Häädemeestel jm. — töötavad keskkoolid. Sindis on peale keskkooli ka töölisnoorte kool. Kokku on linnapiirkonnas rohkem kui 40 üldhariduslikku kooli.

Rajooni elanikkonna käsutusse on antud raamatukogude kaudu üle 180 000 eksemplari mitmesuguseid raamatuid. Raamatukogude võrk on tihe, muutes kirjanduse kättesaadavaks ka kõige kaugemates nurkades. Kõik rajoonis asuvad suuremad ja väiksemad keskused on haaratud rändkinode marsruutidega. Kinoseadmete arv kasvab pidevalt ning on alustatud ka suuremate kinoetenduspunktide statsioneerimist. Pärnu-Jaagupis töötab paikkino. Igal aastal külastab kinosid üle 160 000 inimese.

Küllaldane on ka klubiliste asutuste võrk. Sindis, Pärnu-Jaagupis, Tõstamaal jm. suuremates keskustes töötavad kultuurimajad. Iga külanõukogu piirkonnas on vähemalt 1 rahvamaja. Kunstilise isetegevuse kollektiivide tööst võtab osa üle 2000 inimese.

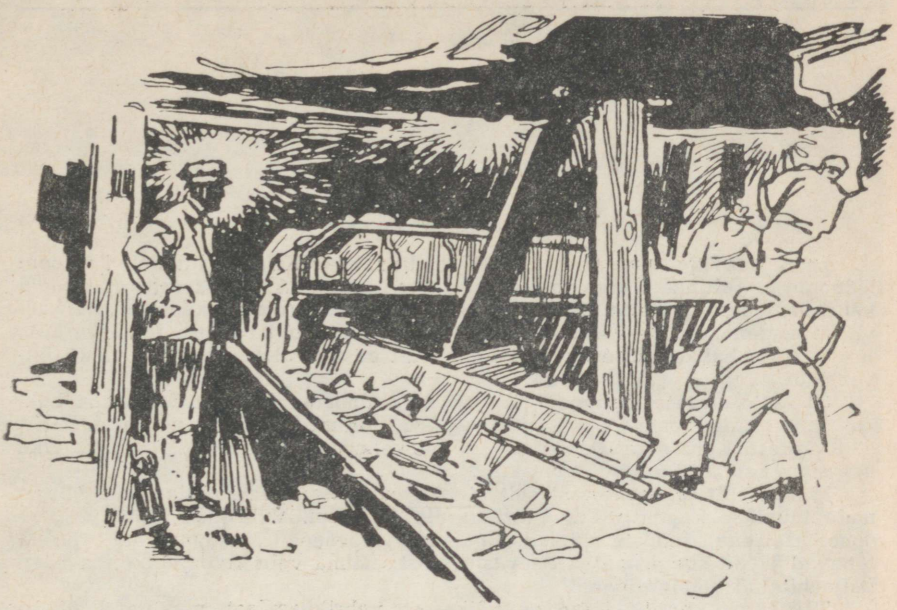

Kohtla-Järve

Eesti põlevkivibasseini suurim tööstuslinn, asub Kirde-Eestis Jõhvi rajooni läänepiiril Tallinn—Narva maantee ääres. Linn tekkis käesoleva sajandi kahekümnendate aastate algul Kukrusele ja Kävale rajatud kaevanduste kaevurite asulana. Kohtla-Järve on oma nime saanud Kohtla mõisa ja Järve küla järgi. Asula hakkas kiiremini kasvama 1929. aastast alates, mil siia rajati õlivabrikut.

30-ndate aastate lõpupoole, kui sõjaks valmistuv fašistlik Saksamaa hakkas suurel hulgal ostma Eestist strateegilise toorainena põlevkivi-tooröli, laiendati suuresti Kohtla-Järve tööstust. Ehitati kolm uut õlivabrikut. Asula elanike arv suurenes 5000-le.

Ehituslikult ja heakorrastuselt ei tõusnud tolleaegne Kohtla-Järve kõrgemale tüüpilise kapitalistliku vabrikuasula tasemest. Vabrikute vahetus läheduses asetsenud tööliste suitsunud barakid ja peaaegu igasuguse haljastuseta tänavad jätsid sünge mulje. Seevastu paistis silma vabrikute juhtkonna hästi väljaehitatud elamurajoon.

Tänapäeva Kohtla-Järve on väikesest vabrikuasulast muutunud üheks Eesti NSV suuremaks tööstuslinnaks, elanike arvuga 1956. aastal üle 22 200.

Ehituslikult on Kohtla-Järve ilme põhjalikult muutunud. Linn on kiiresti laienenud ida suunas ja hõlmab nüüd mitu korda suurema territooriumi kui enne sõda. Kõrvuti linna endise osa põhjaliku rekonstrueerimise ja heakorrastamisega on Kohtla-Järvel loodud täiesti uus linnaosa, nn. sotsialistlik linn. Uues linnaosas on rajatud moodne haigla, mis hõlmab terve kvartali.

Kohtla-Järve linn on laienedes lülitanud enda piiridesse ka endise Käva kaevandusasula, mis praegu moodustab kompaktse osa linnast.

Kohtla-Järvega liideti 1959. aastal kaks alevit — Kohtla ja Kukruse.

K o h t l a linnaosa asub Kohtla-Järvest edelas, Tallinn—Narva raudtee ääres. Asula tekkis siia seoses õlivabriku ehitamisega. Kolmekümnendate aastate lõpupoole rajati siia ka kaevandus. Nõukogude aastail on asula tunduvalt laienenud ning hõlmab looduslikult kauni, männimetsaga ala. Siia on ehitatud hulgaliselt elumaju, kultuurimaja, keskkoolihoone, lasteaed jm.

K u k r u s e linnaosa asub Kohtla-Järvest 5 km ida pool, Tallinn—Narva maantee ääres. Asula kujunes siia kahekümnendate aastate algul rajatud põlevkivikaevanduse juurde. Nõukogude ajal on ta suuresti kasvanud ja heakorrastatud.

Kohtla-Järve annab vabariigi tööstuse kogutoodangust 6,2 protsenti, olles kuue vabariikliku alluvusega linna hulgas tööstustoodangu osatähtuselt Tallinna, Tartu ja Narva järel neljandal kohal. Rasketööstuse harude osatähtuselt on aga Kohtla-Järve Tallinna järel vabariigis teisel kohal.

Linna tööstuse struktuuris on silmapaistval kohal põlevkivitööstus, mis annab üle kolme neljandiku linna tööstuse toodangust. Teisel kohal on osatähtuselt elektrienergia tootmine — ligemale üks kuuendik linna tööstuse toodangust.

Huvitav on märkida, et Kohtla-Järve andis 1958. aastal ligikaudu ühe kolmandiku vabariigi põlevkivi toodangust. Eesti NSV-s 1957. aastal toodetud elektrienergiast andis Kohtla-Järve 21,2 protsenti. Balti Soojuselektrijaama töölehakkamisega väheneb tunduvalt Kohtla-Järve osatähtsus vabariigi elektrienergia toodangus, ulatudes 1960. aastal ligikaudu 13 protsendile ja 1965. aastal alla 4 protsendi.

Vaade Sotsialistlikule linnaosale, tagaplaanil terrikonid.

Kohtla-Järve on vabariigi põlevkivi-keemiatööstuse tähtsaimaks keskuseks. Linna peamiseks tööstusettevõtteks on Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaat, mis on suurimaks selletaoliseks ettevõtteks kogu Nõukogude Liidus. Kombinaat kasutab umbkaudu ühe neljandiku Eestis kaevandatavast põlevkivist. Kombinaadi silmapaistvamaks osaks on 1948. aastal käiku lastud põlevkivigaasitehas — esimene selline NSV Liidus ja maailmas. Samal aastal valmis ka Kohtla-Järve—Leningradi gaasijuhe. Järgnevatel aastatel suurenes veelgi gaasitehase võimsus ning rajati gaasijuhe Tallinna. 1956. aastal, võrreldes 1948. aastaga, suurenes gaasitoodang 8-kordseks. Peale gaasi ja kütteõlide toodab kombinaat veel väävlit, värnitsat, parkaineid, trükivärvi, taimekaitsevahendeid, hüposulfiiti jne.

Kohtla-Järve teiseks tähtsaks põlevkivitööstuse ettevõtteks on Kohtlas asuv Kohtla Põlevkivikeemiakombinaat, mis toodab põlevkiviõli, toorbensiini jt. põlevkiviprodukte. Võrreldes Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadi toodangu mahuga, ei ole Kohtla Põlevkivikeemiakombinaadi toodangu maht kuigi suur, ulatudes 1957. aastal kõigest ligemale 7 protsendini.

Kohtla-Järvel on arenenud ka põlevkivi kaevandamine. Linnas asub kaks trusti „Eesti Põlevkivi" kaevandust — Käva-2 ja Kukruse — ning Kohtla Põlevkivikeemiakombinaadile kuuluv kaevandus ja karjäär. Suurimaks nendest on Käva-2 kaevandus, mis andis 1958. aastal üle 15 protsendi Eesti NSV põlevkivi toodangust. Märkimisväärne on ka Kukruse kaevanduse toodang, mis moodustas 1958. aastal vabariigis kaevandatud põlevkivist üle 11 protsendi.

Kohtla-Järvel on kiiresti kasvanud ka ehitusmaterjalide tootmine. Siin toodetakse raudbetoondetaile ja -konstruktsioone (kuni 10 000 kuupmeetrit aastas). Kohtlas töötab esimene mineraalvati tehas Eestis, mis läks käiku 1958. aasta lõpul.

Rasketööstuse kõrval on linnas sõjajärgsetel aastatel arendatud ka kerge- ja toiduainetetööstust. Kohtla-Järvel töötavad mööblivabrik, õmblustoodete ettevõtted, liha- ja leivakombinaat, rida elutarbelise teenindamise ettevõtteid jne.

Kohtla-Järvel puudub otsene raudteeühendus ja kõik peamised kaubaveod toimuvad tehaste haruteedel, mis on täielikult välja ehitatud sõjajärgsel ajal. Ametlikuks jaamaks on Kohtla, mille kaudu vormistatakse enamik veoseid Kohtla-Järvele, kuhu igal aastal saabub üle 200 000 t kaupu ja laaditakse peale üle 1,5 milj. tonni, peamiselt põlevkivi.

Teiseks suuremaks raudteejaamaks on Kiviõli — aastase veokäibega üle 400 000 tonni. Kitsaröövpmeliselt teelt laiaröövpmelisele ümberlaadimise jaamana on tähtis Sonda jaam.

Autotranspordi veokäive ületab 2,2 milj. tonni ja 28 milj. tonn-kilomeetrit. Peamisteks autotranspordi kasutajateks on ehitusorganisatsioonid. Kohtla-Järvel on loodud kaks Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu autobaasi ja üks ministeeriumi autobaas.

Kiiresti areneb põlevkivibasseinis reisiliiklus.

Kohtla-Järve autobussi-linnaliinidel veetakse aastas üle 7,5 milj. reisija ja maaliinidel üle 500 000 reisija. Järgnevatel aastatel autobusside arv põlevkivibasseinis kolmekordistub. Maanteede võrk täieneb pidevalt. 1958. aastal tuli ühele ruutkilomeetrile 0,4 kilomeetrit teid.

Kohtla-Järve haridusasutuste võrk koosneb keemia-mäetehnikumist, mitmest keskkoolist ja reast seitsmeklassilisest koolist. Noortele, kes soovivad tootmistöö kõrval haridust omandada, on avatud töölisnoorte koolid. Linnas töötab veel lastemuusikakool, lastespordikool ja rida teisi õppeasutusi. Palju õppeasutusi töötab ka Kohtla-Järve linnale administratiivselt alluvas Kiviõli linnas, Kukrusel, Püssis, Aseris, Sondas ja mujal. Enamik koole asub uutes moodsates hoonetes. Uues hoones töötab ka Kohtla-Järve Pioneeride Palee.

Teaduslikest asutustest hakkas linnas tööle Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogule alluv Põlevkivi Tootmise ja Töötlemise Instituut.

Alates 1952. aastast töötab Kohtla-Järvel ka teater — Kohtla-Järve Vene Draamateater, kes teenindab igal aastal keskmiselt ligi 50 000 külastajat. Teater töötab V. Kingissepa nimelise Kultuurihoone ruumides, mis on üks suuremaid ja kaunimaid kultuurimaju vabariigis. Suuremate klubiliste asutuste hulka kuuluvad veel Ed. Vilde nimeline klubi Kohtla-Nõmmel, Käva kaevanduse klubi, Kukruse kaevanduse klubi, Kiviõli kultuurihoone jt. Kohtla-Järve linna juurde kuuluvates külanõukogudes töötab tihe rahvamajade ja maakultuurimajade võrk.

Kohtla-Järve linnas on üle 20 avaliku raamatukogu 150 000-köitelise raamatufondiga. 1950. aastaga võrreldes on nüüd lugejate käsutuses kolm korda rohkem raamatuid. Raamatukogud on asutatud ka kõikides teistes keskustes, Kiviõli linnas koguni mitu.

Kinosid on Kohtla-Järvel 4 ning need teenindavad igal aastal kuni pool miljonit kinokülastajat. Kinod töötavad ka Kiviõlis, Aseris, Kohtlas, Kukrusel ja mujal. Külanõukogusid teenindavad regulaarselt rändkinod.

Kohtla-Järvel ilmub ajaleht „Kaevur".

*

Seitseaastakul toimub Kohtla-Järve tööstuses kiire kasv. Laieneb tunduvalt Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaat. Kiviõli Põlevkivikeemiakombinaadis ehitatakse kaks uut tunnelahju ja agregaat põlevkivi utmiseks

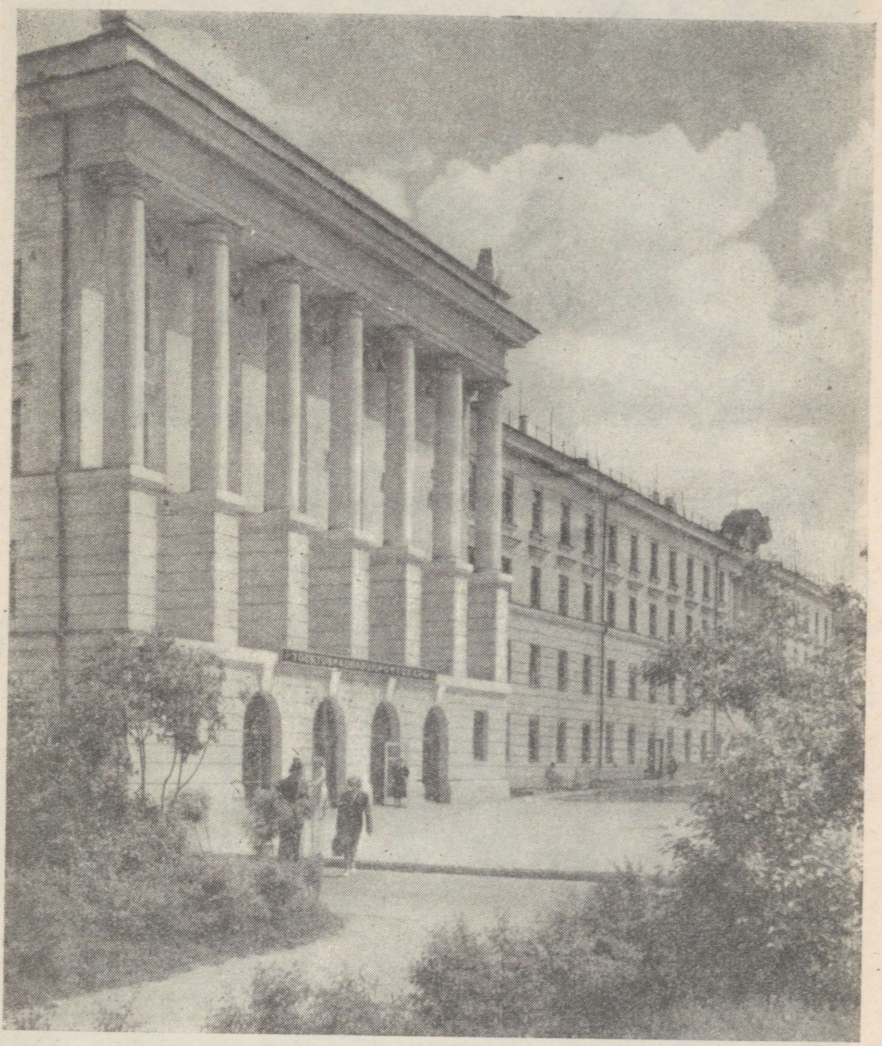

Uus 75 korteriga elamu.

Kinoteater „Pobeda“ Kohtla-Järvel.

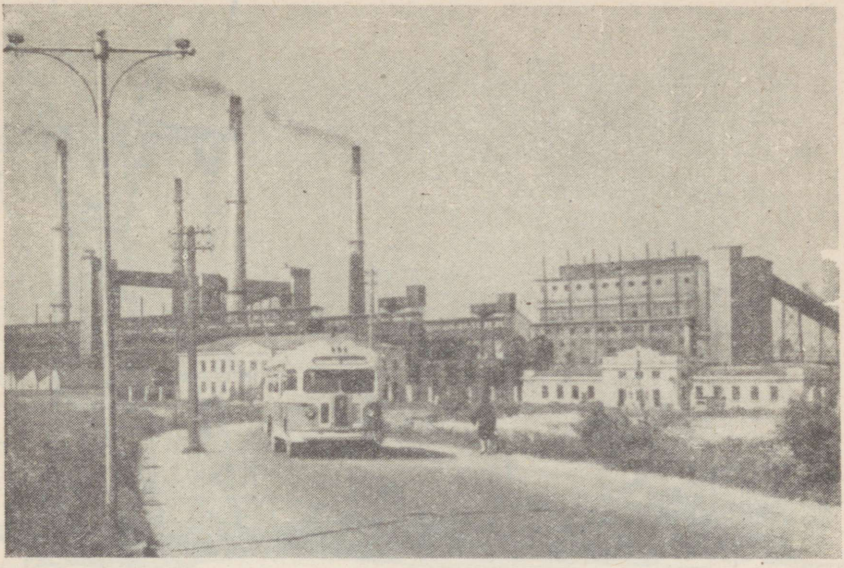

Vaade gaasitehasele.

tahke soojuskandjaga. Uue põlevkivitöötlemise tehase käikulaskmisega hakkab Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaat tootma ka toorbensiini ja sellega varustama Kiviõli Põlevkivikeemiakombinaati. Seitseaastakul valmib Kohtla-Järve kombinaadis veel gaasbensiini töötlemise tsehh, mis võimaldab hakata tootma väärtuslikke aromaatseid ühendeid. Fenoolide tootmise laiaulatusliku suurendamisega pannakse alus tooraine saamiseks plastmasside tootmisel. Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaat suurendab seitseaastakul ka gaasi tootmist. Selleks ehitatakse ümber gaasitehase kamberahjud.

Suur pööre toimub Kohtla Põlevkivikeemiakombinaadi arengus. Aastail 1961—1963 ehitatakse kombinaadi koosseisus karbamiidvaikude tehas ja seitseaastaku viimaseil aastail formaliinitehas. Nendel uutel tooteliikidel on suur rahvamajanduslik tähtsus.

Kohtla-Järve
linnaarhiiv

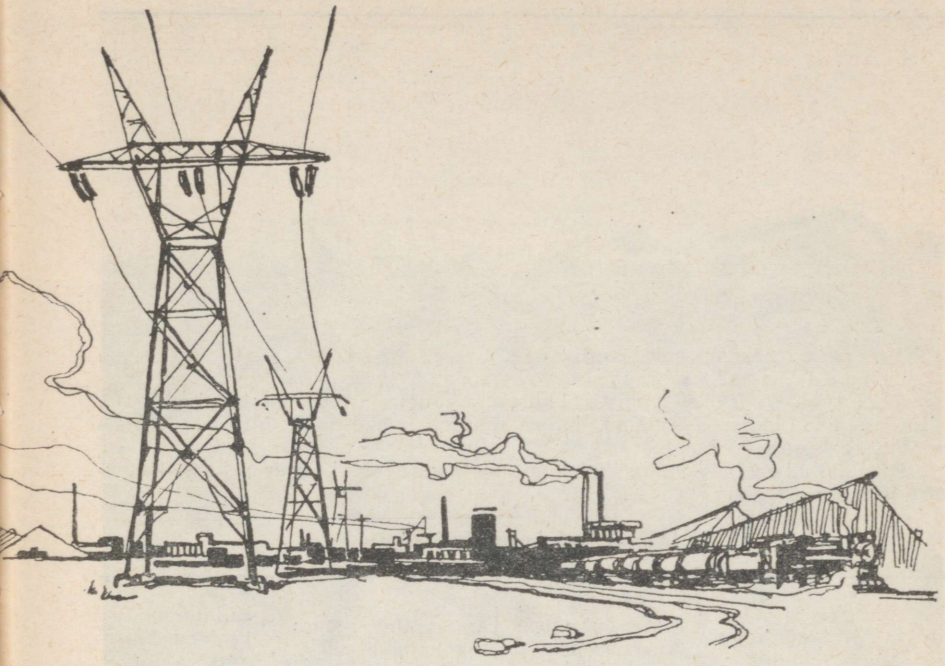

Kohtla-Järve linnapiirkond

Territoorium — 802 km².

Linnad ja alevid:

Keskus — Kohtla-Järve linnas, kaugus Tallinnast 157 km.

Kiviõli linn (1946. a.), lähim raudteejaam Kiviõli (linnas), kaugus rajooni keskusest 23 km.

Püssi alev (1954. a.), lähim raudteejaam Püssi, kaugus rajooni keskusest 16,5 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Kohtla	Kohtla-Järve linn	Kohtla	9	—
2.	Lüganuse	Lüganuse k.	Püssi	2,5	16
3.	Maidla	Savala k.	Kiviõli	5,5	22
4.	Rannu	Aseri as.	Püssi	18	26
5.	Sonda	Sonda k.	Sonda	—	30

Kohtla-Järve linnapiirkond asub Kirde-Eestis, põlevkivibasseinis. Piirkonna piiriks on põhjas Soome laht, idas külgneb ta Jõhvi ja läänes Rakvere rajooniga.

Pinnaehituselt on piirkonna põhjapoolne osa enamikus tasane, rähksest põhimoreenist koosneva õhukese pinnakattega, piirnedes põhjas Soome lahe rannikul Kalvi ja Aseri ning Saka ja Toila vahemikus kõrge paekaldaga. Aserist itta kuni Sakani kulgeb mere ääres liivakivist astang, olles tavaliselt veest lahutatud vaid mõnekümne meetri laiuse rannaribaga.

Piirkonna lõunapoolses osas maapind madaldub, minnes üle Alutaguse maastikuks, mida iseloomustavad tasandikud ja väikeseljakud ühes rohkete metsade, soode ja rabadega.

Vetevõrk koosneb piirkonnas peamiselt Soome lahte voolavast Purtse jõest ja selle arvukatest lisajõgedest (Ojamaa, Koolma jt.). Järvi on vähe, suuremaks järveks on Sondast loodes asuv Uljaste järv, mis paistab silma oma ümbruse kauni looduse poolest.

Kohtla-Järve linnapiirkond on rikas maavaradest. Tähtsaimaks maavaraks on põlevkivi, mille varud paiknevad kogu piirkonna ulatuses, välja arvatud enamik Tallinn—Narva raudteest põhja poole jäävast maa-alast. Suured on kvaliteetse fosforiidi varud, mida leidub Aseri—Saka ümbruskonnas. Rannikul,

Kartulipõllu vaheltharimine „Võidu Tee" kolhoosis.

eriti Aseri juures, on praktiliselt piiramatud varud kambriumi sinisavi, mis on tooraineks tellise- ja tsemenditööstusele. Ulatuslikud on ka lubjakivi varud (Paemurru—Uhaku salajõe kaldad, Aseri). Rannikul, Aserist idas ja läänes (Mustmätta, Aasukalda) on suured varud klaasiliiva. Leidub ka kruusa.

Suhteliselt suured (üle kolme protsendi vabariigi varudest) on piirkonna territooriumil ka turbavarud. Suuremateks turbasoodeks on Kuresoo — 910 ha, Murakasoo (osaliselt) — 7200 ha jt. Metsa on rohkesti piirkonna lõunapoolses osas.

Kohtla-Järve linnapiirkonnas on tähtsaimaks linnaliseks asulaks Kiviõli linn, mis asub Tallinn—Narva raudtee ääres. Ta on tekkinud alles sõjajärgsel ajal. Kodanlikus Eestis ei olnud praeguse linna kohal isegi mitte alevit, vaid väike vabrikuasula, mis ehitati 1922. aastal rajatud põlevkivikaevanduse ja pisut hiljem ehitatud õlivabrikute tööliste jaoks. Tänapäeval on Kiviõli sedavõrd laienenud, et ta ühines temast kagus asuva Küttejõu aleviga, mis sõjajärgsetel aastatel samuti suuresti kasvas (1934. aastal oli Küttejõus kõigest 604 elanikku). 1957. aastal liideti Küttejõu alev Kiviõli linnaga.

Piirkonna teine linnaline asula — Püssi alev — paikneb samuti Tallinn—Narva raudtee ääres, Kiviõli linnast mõni kilomeeter ida pool. Püssi oli kodanlikus Eestis väike alevike, elanike arvuga pisut üle 500 (1934. a. rahvaloenduse andmeil). Praegu ületab elanike arv Püssi alevis mitmekordselt sõjaeelse taseme.

Kohtla-Järve linnapiirkond kuulub vabariigi tööstuslikult arenenumate piirkondade hulka, andes 1,2 protsenti vabariigi tööstuse kogutoodangust. Valdava osa (73%) piirkonna tööstuse toodangust moodustab põlevkivitööstuse

toodang. Teisel kohal on metsa- ja puidutööstus (9,5%) ja kolmandal kohal (7,5%) mineraalsete ehitusmaterjalide tootmine.

Kohtla-Järve linnapiirkonna üheks suurimaks tööstusettevõtteks on Kiviõli Põlevkivikeemiakombinaat, mis toodab autobensiini, immutusõli, kütteõli jm. Kombinaadi tootmisvõimsuste tõstmiseks on teostatud ulatuslikke kapitaalmahutusi.

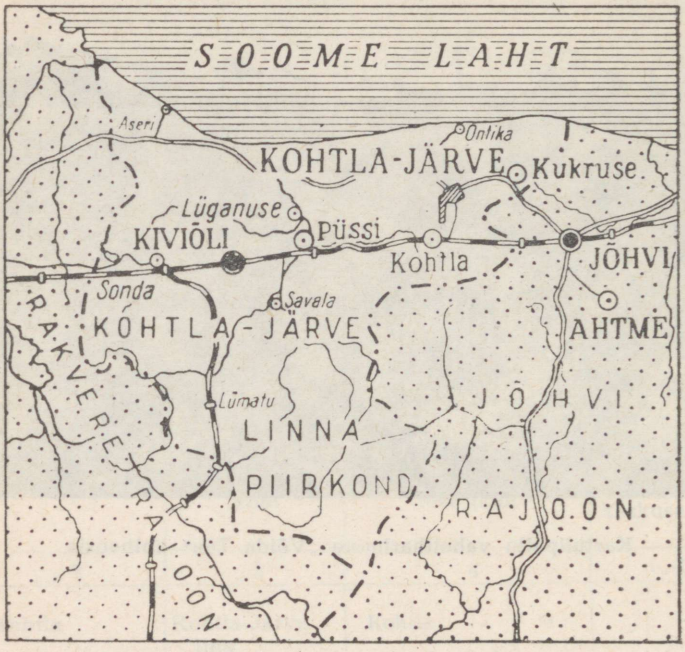

Eelseisvail aastail kulutatakse kombinaadi laiendamiseks samuti kümneid miljoneid rublasid, kusjuures juba 1960. aastal antakse ekspluatatsiooni seade põlevkivi utmiseks tahke soojuskandjaga.

Ehitusmaterjalide tööstust esindab Kohtla-Järve linnapiirkonnas Aseri Tellisetehas, mis 1957. aastal andis Eesti NSV savitelliste toodangust peaaegu 17 protsenti ja drenaažtorude toodangust 30,7 protsenti.

Aastail 1960—1962 ehitatakse Aseri Tellisetehases võimas drenaažtorude tsehh, mistõttu drenaažtorude toodang suureneb 1,3 miljonilt torult 1957. aastal 25 miljoni toruni ehk 19,2-kordseks.

Eesti NSV lauatehastest asub Kohtla-Järve linnapiirkonnas Sonda Lauatehas, mille osatähtsus ulatus 1957. aastal vabariigi saematerjalide toodangus 3,4 protsendini.

Piima- ja võitööstust esindab Lüganuse võitehas, mis 1957. aastal andis 4,6 protsenti Nõukogude Eesti võitoodangust, valmistas ligemale 30 tonni kohupiima ja 6 tonni kaseiini.

Iseseisvate tööstusettevõtete hulka kuulus varem ka Püssi soojuselektrijaam, mis nüüd kuulub aga tsehhina Kohtla-Järve Rajoonielektrijaama koosseisu.

Kohtla-Järve linnapiirkonna kohalikku tööstust esindavad Kiviõli Kohaliku Majanduse Kombinaat ja Kohtla-Järve Tarbijate Kooperatiivi Kiviõli

Tööstuskombinaat. Kohaliku majanduse kombinaadi peamisteks toodeteks on villane lõng, pealistrikooesemed ning sukad ja sokid. Tarbijate kooperatiivi tööstuskombinaat valmistab põhiliselt leiva- ja saiatooteid ning vorstitooteid.

Tööstusliku tootmisega tegeleb Kohtla-Järve linnapiirkonnas ligemale 6000 töölist.

Kohtla-Järve linnapiirkonna üldpindalast kasutasid 1959. aastal põllumajanduslikud ettevõtted 44,4 protsenti. Põllumajandusliku maa 27 332 hektarist on põllumaad 37,8 protsenti ning heina- ja karjamaad 62,2 protsenti. Peamiselt esinevad lubjarikkad rähksed liivsavi- ja saviliivmullad. Looduslikud rohumaad rajooni põhjaosas on küll liikiderikkad, kuid kohati on mullad väga õhukesepõhjalised ja seetõttu kannatavad kuival perioodil tugevasti põua all.

Põllumajanduslik tootmine tugineb 7 põllumajanduslikule artellile ja 3 sovhoosile. Põllumajanduslikust maast kasutavad kolhoosid 53,9 protsenti ja sovhoosid 39,9 protsenti.

Põlevkivitööstuse keskuse läheduse tõttu arendatakse kolhoosides ja sovhoosides loomakasvatusharudest eriti piimakarjakasvatust, selle kõrval ka sea- ja linnukasvatust. Veisekasvatusest saadud sissetulekud moodustasid 1958. aastal 47,5 protsenti ja seakasvatusest saadud sissetulekud 19,6 protsenti kolhooside üldistest rahalistest sissetulekutest. Ka kartuli- ja köögiviljakasvatamisele pööratakse Kohtla-Järve linnapiirkonnas suurt tähelepanu. Kokku andis kartuli ja köögivilja realiseerimine 13,3 protsenti üldsissetulekutest.

Külvipinnast moodustas 1958. aastal teravili 40 protsenti, kartul 19,9 protsenti, köögivili 2 protsenti ja söödakultuurid 38,1 protsenti, sellest mitmeaastane põldhein 26,1 protsenti. Mitmeaastase põldheina kasvatamisel on erilist tähelepanu osutatud lutserni külvipinna laiendamisele.

Loomade arvuline tihedus on üle keskmise. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli kõigi majandite kategooriate keskmisena 1959. a. algul 25,9 veist (neist 16,3 lehma) ja 11,4 lammast. 100 hektari põllumaa kohta oli 70,3 siga ja 13,5 hobust.

1958. aastal toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta kolhoosides 178,5 ja sovhoosides 173,3 tsentnerit piima, kusjuures piimatoodang lehma kohta oli vastavalt 2309 ja 2279 kg. Sealiha toodang moodustas 100 hektari põllumaa kohta kolhoosides 27,6 ja sovhoosides 56,6 tsentnerit.

Piirkonnas asuvad Erra, Aseri ja Kohtla-Järve sovhoos. Kõigis neis arendatakse peale põhiliste loomakasvatusharude ka köögiviljakasvatust. Eriti tugeva köögiviljakasvatuse spetsialisatsiooniga on Kohtla-Järve sovhoos, kus varajase köögivilja kasvatamiseks on rajatud ligi 10 000 m² suuruse pindalaga katmikala. Et sovhoosi on maade osas tunduvalt laiendatud, siis on loomakasvatussaaduste tootmise tase siin veel suhteliselt madal.

Kohtla-Järve linnapiirkonnas on seemnekasvatuse majandiks „Komsomoli" kolhoos.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides piima, liha ja munade tootmist ning laiendatakse köögiviljakasvatust. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piimatoodang 4,5-, lihatoodang 3,9-, munatoodang 6,3- ja köögivilja kasvupindala 2,8-kordseks. Erra, Aseri ja Kohtla-Järve sovhoos spetsialiseeruvad ulatuslikult köögivilja kasvatamisele. Kolhoosides arendatakse intensiivselt kõiki põhilisi loomakasvatusharusid, nende kõrval ka kaubalisi taimekasvatusharusid.

Kohtla-Järve linnapiirkonna transpordivajaduste lahendamisel etendab olulist osa laiarööpmeline Tallinn—Narva raudtee ja osa kitsarööpmelisest raudteest — Sonda—Mustvee. Sajale ruutkilomeetrile tuleb 9,18 kilomeetrit raudteed, mis ületab vabariigi keskmise ligi kolm korda. Vedude maht ulatub üle 1 milj. tonni aastas. Sealjuures laaditakse peale umbes kaks kolmandikku ja saabub veoseid üks kolmandik üldveokäibest. Peamisteks pealelaadimisveosteks on põlevkivi — 285 000 tonni, metsamaterjal — 140 000 tonni, puit — 67 000 tonni, naftasaadused jm. Saabuvatest veostest võib mainida esmajoones kütust — 120 000 tonni, metsamaterjali ja puid (ümberlaadimiseks laiarööpmelisele teele) — 130 000 tonni, ehitusmaterjale — 15 000 tonni jm.

Kitsarööpmeline raudtee on peamiselt ette nähtud metsamaterjalide juurdeveoks.

Kohtla-Järve linnapiirkonnas on arenenud autotransport. Autotranspordi aastane vedude maht ulatub ligi 500 000 tonnini ja 7 milj. tonnkilomeetrini.

Maanteede võrk on küllalt tihe, ulatudes 363,2 meetrile ühe ruutkilomeetri kohta. Sealjuures tuleb aga märkida, et teede koormatus selles rajoonis on väga suur, mis nõuab teedevõrgu edasist rekonstrueerimist.

Kohtla-Järve linnapiirkond, mis nagu linngi kuulus kunagi kultuurilises mõttes mahajäänumate hulka, on nõukogude võimu aastail läbi elanud sügavad muutused. Käesoleval ajal töötavad keskkoolid Kiviõlis (2), Püssis jm. Igas külanõukogus, kõnelemata linnadest ja alevitest, töötavad raamatukogud ja rahvamajad ning kultuurimajad. Tihe on ametiühingutele kuuluvate kultuuriasutuste võrk. Avarad kultuurimajad on Kiviõlis, Kohtlas, Kukrusel, Püssis, Sondas ja mujal. Kogu piirkond on hõlmatud kinopunktidega. Linnades asuvate kinoteatrite kõrval on tööle rakendatud üle 10 rändkino, sealhulgas üks laiaekraaniline rändkino. Suure panuse elanikkonna kultuurilisel teenindamisel annavad kohalikud isetegevuslased, kelle poolt korraldatud kontserte ja etendusi külastab igal aastal üle 20 000 inimese.

Kultuurielu Kohtla-Järve linnapiirkonnas on tihedalt seotud linnaga.

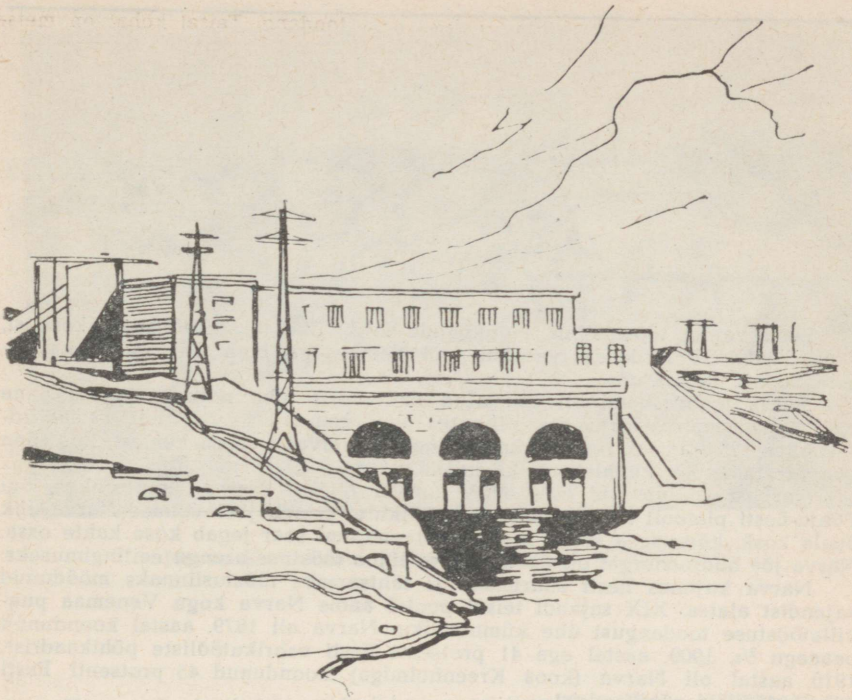

Narva

Eesti vanim tööstuslinn, Nõukogude Liidu üks tekstiilitööstuse keskusi, asub Eesti NSV kirdeosas vasakul pool Narva jõge. Linn jääb 15 km kaugusele Soome lahest.

Narva ümbruskond oli asustatud nähtavasti juba mitu aastasada enne meie ajaarvamist; kirjalikes allikates aga esineb Narva nimi esmakordselt alles 1256. aastal. Narva nimi tuleneb arvatavasti vepsa keelest, kus sõna „narva" tähendab künnist või ka koske.

Narvast voolab läbi Eesti NSV suurim jõgi — Narva. Linnas, kus jõgi Põhja-Eesti platoolt laskub rannikumadalikule, esineb jõel võimas Narva ehk Joala kosk, kõrgusega seitse meetrit. Kreenholmi saar jagab kose kahte ossa. Narva jõe hüdroenergia oli üheks Narva linna tööstuse arengu eeltingimuseks.

Narva kujunes Eesti suurimaks ja tähtsamaks tööstuslinnaks möödunud sajandist alates. XIX sajandi teisel poolel andis Narva kogu Venemaa puuvillatööstuse toodangust ühe kümnendiku. Narva oli 1879. aastal koondunud peaaegu $^2/_3$, 1900. aastal aga 41 protsenti Eesti vabrikutööliste põhikaadrist. 1910. aastal oli Narva (koos Kreenholmiga) koondunud 45 protsenti Eesti vabrikutööliste põhikaadrist.

Enne Esimest maailmasõda Narva osatähtsus Eesti tööstuses langes seoses Tallinna kasvuga. Narvas moodustas suurtööstuse tööliste arv 1913. aastal 36 protsenti nende arvust Eestis. See oli vähem kui Tallinnas. Narva jäi nüüd Tallinna järel Eesti teiseks tööstuslinnaks, elanike arvuga 45 000 inimest.

Kodanluse võimutsemise perioodil käis linna tööstus vastava turu puudumisel allamäge. Tööliste arv linna suurimas ettevõttes Kreenholmi Manufaktuuris vähenes 11 000-lt (1913. aastal) 2620-le (1939. aastal). Järsult langes tööliste arv ka teistes Narva tööstusettevõtetes. Seoses sellega vähenes linna elanike arv 1936. aastaks umbkaudu 20 000 inimese võrra.

Nõukogude võimu taaskehtestamisega Eestis algas Narva majandus- ja kultuurielus kiire tõus. Sellele tegi aga järsu lõpu Saksa fašistlik okupatsioon. Sõjatules hävines Narva peaaegu täiesti: 3550 kivihoonest säilis poolpurustatuna 111 hoonet. Linna tööstus hävitati samuti peaaegu täielikult.

Sõjajärgsetel aastatel on Narva uuesti üles ehitatud. Endise iidse linna asemele on kerkinud täiesti uus linn — uus Narva. Linna elanike arv on kasvanud iga sõjajärgse aastaga, ulatudes 1958. aastal 30 300-le, ületades seega 1939. aasta elanike arvu.

Linna tööstus on samuti taastatud. Narva annab vabariigi tööstustoodangust 6,3 protsenti, olles selles suhtes Tallinna ja Tartu järel vabariigi linnade hulgas kolmandal kohal.

Linna tööstuse struktuuris on suurim osatähtsus tekstiilitööstusel, mis annab 84 protsenti linna tööstuse toodangust. Teisel kohal on toiduainetetööstus — 6,5 protsenti (sellest lihatööstus 2,3 protsenti). Järgnevad ligemale 4,5 protsendiga ehitusmaterjalide ning 3,3 protsendiga metsa- ja puidutööstus, peamiselt mööbli tootmine.

1958. aastal kasvas 1950. aastaga võrreldes puuvillase lõnga toodang 2,2- ja puuvillase riide toodang 1,7-kordseks. Liha toodeti 1958. aastal üle kahe korra ja kondiitrisaadusi üle kolme korra rohkem kui 1950. aastal. Alustati mööbli tootmist.

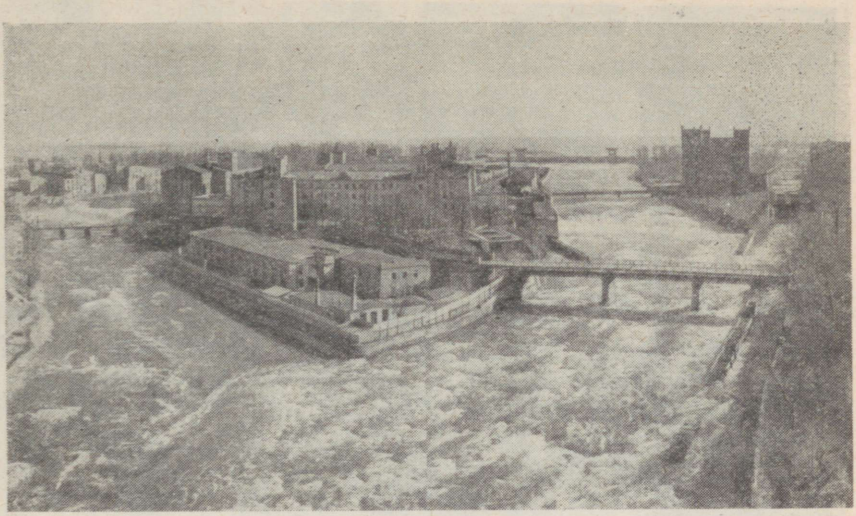

Narva Kreenholmi üldvaade kevadise suurvee ajal.

Kreenholmi Manufaktuur on taas Eesti üheks tähtsamaks tööstusettevõtteks. Tema ülesehitamiseks assigneeris Nõukogude valitsus 340 miljonit rubla, sealhulgas elamute ehitamiseks ja töötajate kultuuriliseks teenindamiseks 100 miljonit rubla. 1957. aastal anti ettevõttele tema 100-aastase juubeli puhul Lenini orden. Kreenholmi Manufaktuur on sisutatud uute, moodsate ketrus- ja kudumismasinatega. Ta toodab aastas üle 60 miljoni meetri puuvillast riiet, mis ületab sõjaeelse toodangutaseme paljukordselt. Kedrusetoodang ületab sõjaeelse taseme rohkem kui kuuekordselt. Kreenholmi Manufaktuuris töötab üle nelja korra rohkem töölisi kui kodanliku võimu ajal.

Narvas on ehitatud ja käiku lastud mitmed uued tööstusettevõtted, nagu raudbetoontoodete tehas, võimas polügoon raudbetoonkonstruktsioonide valmistamiseks, mööblivabrik, liha- ja leivakombinaat, piimavabrik. Töötavad mitmed kohaliku tööstuse ja elutarbelise teenindamise ettevõtted jne.

Suurimaks uusehituseks linnas (Leningradi oblastisse kuuluvas Ivangorodis) on Narva hüdroelektrijaam. Narva lähistel (Narvast edela suunas) on ehitamisel Balti Soojuselektrijaam.

Linna transporti iseloomustavad järgmised andmed: Narva raudteejaama saabub aastas üle 250 000 t kaupu, sealhulgas kütust 70 000 t, naftasaadusi 15 000 t, ehitusmaterjale 80 000 t jm. Peale laadib Narva umbes 75 000 tonni kaupa, peamiselt tekstiiltooteid, ehitusmaterjale jm.

Autovedude kogumaht ületab 1,3 milj. tonni ja 22 milj. tonnkilomeetrit. Linnas on kolm suurt automajandit.

Narvat ühendavad autobussiliinid Tallinna, Kohtla-Järve ja Leningradiga. Edaspidi kasvab autobussiliinide võrk tunduvalt.

Ehitamisel on autobaasi nr. 13 hooned, mis antakse ekspluatatsiooni 1961. aastal.

Narva on ka üheks vabariigi jõetranspordi keskuseks. Jõelaevad liiguvad Narvast Narva-Jõesuuni ja ülemjooksu suunas Kulgult Vasknarva ja Slantsõni (Pljussa jõel).

Kreenholmi Manufaktuuri tsehhides.

Tänapäeva Narva kultuurielu ei kajasta enam mingil määral elu kunagise Narva töölisagulis. Narvas töötab praegu 8 üldhariduslikku kooli, sealhulgas 5 keskkooli. On asutatud internaatkool. Lisaks neile õppeasutustele töötab töölisnoorte keskkool, tekstiilitehnikum, mis areneb välja polütehnikumiks, muusikakool ning rida teisi õppeasutusi ja kursusi.

Raamatukogusid on praegu Narvas 7 ning nende kaudu on narvalaste kasutusse antud üle 120 000 raamatu. 1950. aastaga võrreldes on raamatufond kolmekordistunud. Põhiline osa raamatukogude tööst lasub riiklikel ja ametiühingute süsteemi raamatukogudel. Lähtudes raamatufondi jaotusest, on riiklike raamatukogude osatähtsus veidi väiksem.

Kinoteatreid on Narvas kaks — „Punane Täht" — uus kinoteater, moodsa sisustuse ja nägusa välimusega, ja kinoteater „Narva Jõesuu", mis teenindab suvitusrajooni. Kinofilme demonstreeritakse ka ametiühingute klubides ja rändkinodes.

Narvas on 5 klubilist asutust. Suurimaks on V. Gerassimovi nimeline Kultuurimaja, mis anti ekspluatatsiooni Kreenholmi 100. juubeliaastapäevaks 1957. aastal. Ulatuslikke ümberehitusi tehakse Narva-Jõesuu kultuurimajas. Suveperioodil on töötajate käsutusse antud rida kõlakodasid ja tantsupõrandaid nii Narva-Jõesuus kui ka Narva parkides.

Jõe kaldal, kindluse maa-alal asub Narva Arengu ja Ajaloo Muuseum. Siia on koondatud üle 4200 huvitava eksponaadi Narva minevikust, olevikust ja ka tulevikust. Eksponeeritud on üle 1200 eseme. Keskmine külastatavus aastas ulatub kuni 25 000 inimeseni.

*

Uus 120 korteriga elamu.

Seitseaastak muudab tunduvalt Narva palet. Kapitaalmahutusteks ettenähtud 1,8 miljardi rubla suuruse summa poolest on Narva kõigi vabariigi linnade (ka Tallinna) ja rajoonide hulgas esikohal. Narvale tööstuse, elamute ja kommunaalmajanduse arendamiseks ettenähtud ressursid ületavad kolmekordselt eelnenud seitsme aasta jooksul kulutatud vahendeid. Elamuehitusele on seejuures käesoleval seitseaastakul 50 miljoni rubla võrra rohkem ette nähtud kui möödunud seitsme aasta jooksul.

Kiiresti areneb linna tööstus. Peale Balti Soojuselektrijaama rikastub Narva elektriseadmete tehasega, mis hakkab varustama automaatikaseadmetega elektrivõrke ja tööstusettevõtteid. Kreenholmi Manufaktuuris läheb käiku ajalooline Georgi tehas ja viimistlusvabrik. Georgi vabrikus hakkab tööle 72 700 ketrusvärtnat. Puuvillase riide toodang suureneb edasiselt kuni 145 miljoni meetrini aastas 112,4 miljoni meetri vastu 1958. aastal. Kaob vajadus Kreenholmis valmistatud riide viimistlemiseks kümnetes tehastes üle NSV Liidu, mis koormas transporti, põhjustades ebaratsionaalseid vedusid. Hakatakse valmistama ka gobeläänriiet, milleks lastakse käiku ligemale 300 kudumistelge.

Arenevad samuti teised tööstusharud: linna läänepiiril kerkivad mööblivabriku ja leivakombinaadi uued tootmishooned. Narva Mööblivabrik on spetsialiseerunud pehme mööbli (diivan-voodid) valmistamisele. Tema toodang mitmekordistub.

Rekonstrueeritakse ka piima- ja lihakombinaat, laiendatakse piimatehast jne.

Ehitusmaterjalide tööstuse alal kujuneb Narva vabariigi võimsama ehitusmaterjalide tootmise kombinaadi asukohaks. Uus kombinaat rajatakse Balti Soojuselektrijaama lähedusse. Ta hakkab toorainena kasutama põlevkivituhka ning toodab kuni 185 000 m³ ehitusplokke aastas.

Seoses tööstuse kasvuga suureneb ka linna elanikkond ja laieneb ehitustegevus. Seitseaastaku jooksul saavad Narva töötajad nii riikliku kui ka individuaalehituse korras 150 000 ruutmeetrit uut elamispinda. Juba praegu on linnas ehitamisel mitukümmend mitmekorruselist elumaja ja sadakond individuaalelamut. Narva õppiva nooruse eest hoolitsetakse samuti hästi. Seitsme aasta vältel antakse noorte kasutusse kolm keskkoolihoonet 3000 õpilasele, nende hulgas üks internaatkool. Antakse ekspluatatsiooni ka uus laiaekraaniline kinoteater ja kaks haiglat, samuti invaliididekodu tekstiilitöölistele. Lastele ehitatakse lasteaedu ja -sõimi. Umbkaudu 3000 korterit hakkavad saama Kohtla-Järvelt odavat gaasi.

*

Narva linna TS Nõukogule allub ka linna lähem ümbrus — Narva-Jõesuu alev ning Alutaguse külanõukogu territoorium, pindalaga 340 ruutkilomeetrit. Linna lähikonnas kujutab see territoorium paest tasandikku. Põhja pool, Narva jõe alamjooksul, levib metsaga kaetud tasandik, mida läbivad luiteahelikud. Mererannikul kerkib Merekula kohal otse rannalt mitmekümne meetri kõrgune pank. Linnapiirkonna lääneosa on tasane ja kaetud metsaga.

Narva linnapiirkonna tähtsamateks loodusvaradeks on diatomiit, mille leiukoht (ainuke Eestis) on Leekova soo Narva jõe vasakul kaldal, Narva-Jõesuust lõuna pool. See diatomiit on sobiv soojusisolatsioonimaterjaliks ning tooraineks termoisolatsioontelliste valmistamisel. Narva jõe alamjooksul on ka suuri ehitusliiva varusid. Tallinn—Narva raudteeliinist lõuna pool leidub dolomiiti ja tellisesavi.

Narva linnapiirkonna suurimaks veekoguks on Narva veehoidla, mis kuulub siia oma läänepoolses osas. Veehoidla laiub Narvast läände kuni Kuningakülani. Tema kogupindala on 240 ruutkilomeetrit, millest ainult väike osa kuulub Eesti NSV territooriumile.

Narva linnapiirkonna ainukeseks linnaliseks asulaks on N a r v a - J õ e s u u alev, mis on tuntud Eesti ühe kaunima kuurordikeskusena. Narva-Jõesuu peene ja puhta liivaga supelrand ulatub seitsme kilomeetri pikkuselt kuni Merekülani. Fašistliku okupatsiooni ajal sai Narva-Jõesuu tugevasti kannatada. Hävitati palju hooneid ja osaliselt rannikuäärset männimetsa. Nüüd on teoksil kuurordi taastamine. Lõpetamisel on 150-kohalise puhkekodu ehitamine, peatselt alustatakse teise ehitusega. Alevis töötab lastesanatoorium ja suviti mitu pioneerilaagrit. On ehitatud arvukalt individuaalelamuid ja suvilaid.

Narva-Jõesuus baseeruvad kohaliku kalurikolhoosi „Oktoober" ja Leningradi kalapüügi organisatsiooni „Lenrõbõ" traallaevad. Seitseaastakul ehitatakse siia uus kalatehas.

Linnapiirkonna üldpindalast kasutasid 1959. aastal põllumajandusettevõtted 27,2 protsenti. Põllumajanduslikult kasutatava maa 6095 hektarist on põllumaad 27,5 protsenti ning heina- ja karjamaid 72,5 protsenti.

Piirkonnas asub üks sovhoos ja üks kalurikolhoos.

Külvipinnast oli 1958. aastal teravilja all 36,7 protsenti, köögivilja all 4,9 protsenti, kartuli all 25,8 protsenti ja söödakultuuride all 32,6 protsenti, sellest mitmeaastase põldheina all 10,5 protsenti.

Piirkonnas asuv Narva sovhoos on spetsialiseerunud piima tootmisele ja köögiviljakasvatusele. Sovhoosis laiendatakse seitseaastakul eriti köögiviljakasvatust ning piima ja munade tootmist.

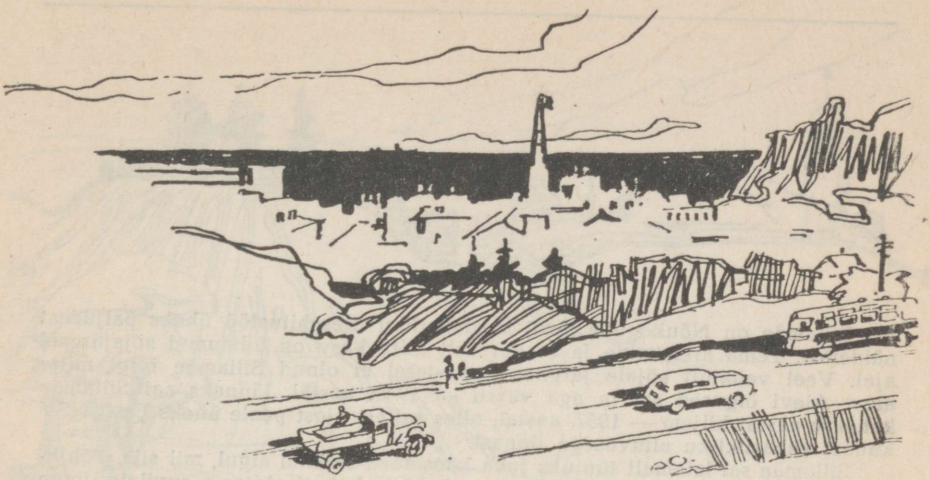

Abja

Sillamäe

Sillamäe on Nõukogude Eesti sotsialistliku ülesehitustöö üheks paljudest näidetest. Tema arenemine ja erakordselt kiire kasv on toimunud sõjajärgsel ajal. Veel vahetult sõjale järgnenud aastatel ei olnud Sillamäe isegi mitte alev. Alevi õigused sai ta aga varsti — 1949. aastal. Linnaks sai Sillamäe kaheksa aastat hiljem — 1957. aastal, olles sellest ajast peale üheks Eesti NSV kuuest vabariikliku alluvusega linnast.

Sillamäe sai laiemalt tuntuks juba käesoleva sajandi algul, mil siia, Põhja-Eesti looduslikult kaunile, kõrgele mere kaldale hakati ehitama suvilaid. Enne Esimest maailmasõda oli Sillamäe juba kõigiti tunnustatud suvituskohaks, kus olid esindatud peamiselt Peterburi jõukad kihid, eeskätt haritlaste hulgast.

Sillamäe asub Soome lahe kõrgel rannikul Toila ja Mereküla vahelises lõigus. Toilast on Sillamäe umbkaudu 15 kilomeetrit ida pool. Merekülani on Sillamäelt ligikaudu 10 kilomeetrit. Vaivara raudteejaamast on Sillamäe vaid mõne kilomeetri kaugusel.

Linna läbib Sõtke jõe org, mille veerudele ja terrassidele ongi linn rajatud. Jõgi on asula vahel paisutatud nägusaks järveks.

Ka Sillamäe lähem ümbrus paistab silma omapäraselt kauni ja huvipakkuva looduse poolest.

Linna läheduses, Päite küla kohal, kerkib paekallas järsu seinana, ulatudes üle 40 meetri kõrgemale merepinnast. Sillamäe enda kohal on aga kallas laugjas, moodustades kauni liivase supelranna. Viimane ühes kuiva männimetsaga ongi nii Sillamäe kui ka tema läheduses asuva Kannuka ning Perjatse rannaasula looduseiluks.

Sillamäe ilme muutus 1928.—1929. aastal, ühenduses põlevkivi utmistehase rajamisega rootsi kapitalistide poolt. 1929.—1933. a. majanduskriisi ajal tehas seisis. Uuesti alustas tehas tegevust 1935. aastal, hakates fašistlikku Saksamaad varustama strateegilise tooraine — põlevkiviõliga. Sillamäe utmistehas sai põlevkivi Viivikonna kaevandusest, kuna põlevkiviõli läks Saksamaale vahetult kohaliku sadama kaudu.

Nõukogude võimu aastail on Sillamäe kasvanud suureks kaasaegseks linnaks hästikorraldatud haridusolude ja kultuurieluga. Linnas töötab rida koole, sealhulgas töölisnoorte õhtukool ja lastemuusikakool.

Suuremate kultuuriasutuste hulka linnas kuulub uues moodsas hoones asuv kultuurimaja, mille juures töötab arvukalt isetegevusringe. Linnas töötab mitu raamatukogu ja suur kahe vaatesaaliga kinoteater „Kodumaa"

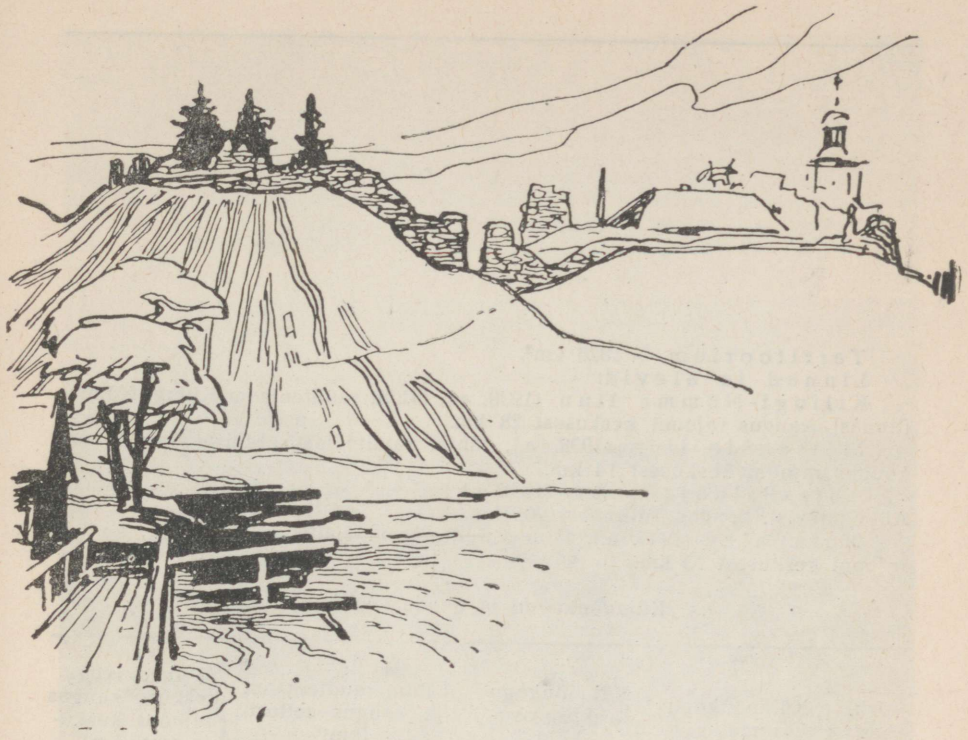

Abja rajoon

Territoorium — 1826 km².

Linnad ja alevid:

Kilingi-Nõmme linn (1938. a.), lähim raudteejaam Kilingi-Nõmme (linnas), kaugus rajooni keskusest 28 km.

Mõisaküla linn (1938. a.), lähim raudteejaam Mõisaküla (linnas), kaugus rajooni keskusest 14 km.

Abja-Paluoja alev (1945. a.), rajooni keskus, lähim raudteejaam Abja (alevis), kaugus Tallinnast 205 km.

Nuia alev (1945. a.), lähim raudteejaam Halliste — 11 km., kaugus rajooni keskusest 15 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)	Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4	5
1.	Abja	Abja-Paluoja al.	Abja —	—
2.	Halliste	Risti as.	Halliste 0,5	8
3.	Jäärja	Alliku k.	Kilingi-Nõmme 11	39
4.	Kanaküla	Kanaküla k.	Kilingi-Nõmme 16	42
5.	Kariste	Uue-Kariste k.	Halliste 12	16
6.	Karksi	Kaali k.	Kaarli 7	23
7.	Lilli	Äri k.	Halliste 7	21
8.	Massiaru	Laulaste k.	Massiaru 1	63
9.	Polli	Nuia al.	Halliste 11	15
10.	Rajangu	Mõisaküla l.	Mõisaküla —	14
11.	Saarde	Surtsi k.	Kilingi-Nõmme 5	31
12.	Tali	Tali k.	Laiksaare 11	45
13.	Tihemetsa	Alliku	Voltveti 1,5	23

Abja rajoon paikneb Eesti NSV lõunaosas. Idas piirneb rajoon Valga rajooniga, lõunas on tal ühine piir Läti NSV-ga, läänes külgneb ta Pärnu linnapiirkonnaga ja põhjas Viljandi rajooniga. Pindalalt (4 protsenti Eesti NSV territooriumist) kuulub Abja vabariigi suuremate rajoonide hulka. Rajooni idaosas levivad põhimoreeni kõrgustikud ja kühmjad lavamaad, mida läbistavad rohkearvulised ürgorud. Rajooni läänеosas valitseb voorestatud moreentasandik, mis pikkamööda madaldub Pärnu madaliku suunas. Selles rajooni osas leidub rohkesti metsi ja soid, kuna põllumaad koonduvad peamiselt väikevoortele ning ürgorgude äärde. Jõgedevõrk on rajoonis hõre — siit saavad suurematest jõgedest alguse Halliste, Kõpu ja Reiu jõgi.

Vaade Karksi orule.

Suurematek järvedeks on rajooni idaosas asuv Veisjärv ja kirdes asuv Õisu järv.

Maavaradest on märkimisväärsed rajooni lõunaosas ja Tihemetsa ümbruses asetsevad savivarud ning peamiselt rajooni idaosas paiknevad järvelubja varud. Leidub ka kruusa ja rajooni idaosas ning Kilingi-Nõmme ümbruses rändrahnude külve.

Turbavarud moodustavad alla kahe protsendi vabariigi turbavarudest. Suuremad turbasood asetsevad rajooni edelaosas, nagu Nigula raba (1822 ha), Rõngu (Soka — 794 ha), milledest esimene on looduskaitsealaks.

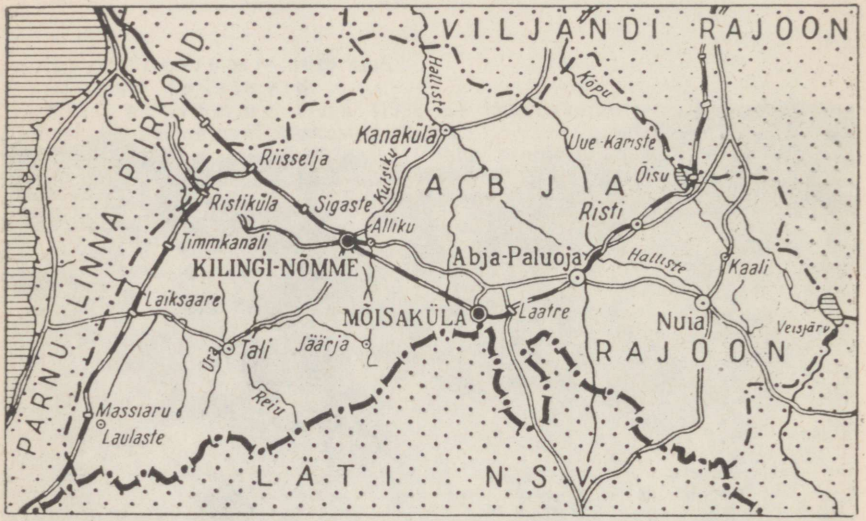

Rajooni keskus — Abja-Paluoja alev — rajooni idaosas, paikneb raudtee ja mitme maantee ristumiskohal. Abja-Paluojas puuduvad nimetamisväärsed tööstusettevõtted. Rajooni keskuseks saamisega on Abja-Paluoja alev tunduvalt kasvanud. Siin on ehitatud arvukalt elumaju, alev on heakorrastatud.

Mõisaküla linn asub rajooni edelanurgas vastu Läti NSV piiri Viljandi—Pärnu kitsaröövpmelisel raudteel, 45 km Viljandist. Mõisaküla tekkis seoses Pärnu—Valga kitsaröövpmelise raudtee rajamisega 1897. aastal. Mõisaküla kuulub nende üksikute vabariigi linnade hulka, kus sõjaeelsega võrreldes elanike arv ei ole kasvanud.

Tähtsamaks tööstusettevõtteks linnas on raudteedepoo ja linakudumisvabrik.

Rajooni arvult teine, Kilingi-Nõmme linn kuulub samuti vabariigi väikelinnade hulka. 1939. aastaga võrreldes on linna elanikkond suurenenud 1/3 võrra. Kilingi-Nõmme linn asub Pärnu—Mõisaküla—Viljandi kitsaröövpmelise raudtee lähedal, kahelpool Pärnu—Tartu maanteed liivasel pinnasel kasvava männimetsa ääres. Linnal on pikaksvenitatud põhikuju — peatänava pikkus üle 4 km. Suurematek tööstusettevõteteks on toorlinavabrik ja metsamajand.

Viimastel aastatel on linnas ehitatud hulgaliselt individuaalelamuid, tegevusse on rakendatud leivatehas ja mitmed teised vähemad tööstus- ja elutarbelise teenindamise ettevõtted. Linna on rajamisel uus koolihoone.

Nuia alev asub looduslikult kauni Karksi ürgoru pervel. Teisel pool on muistne linnamägi Karksi ordulossi varemetega. Alev on tekkinud maanteede sõlmpunkti. Suuremad tööstusettevõtted alevis puuduvad. Alevis asub remondi- ja tehnikajaam, ehitamisel on uus koolihoone.

Abja rajoon kuulub vabariigi nn. tööstuslik-põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka, andes 0,8 protsenti Eesti NSV tööstuse kogutoodangust. Tähtsaimaks tööstusharuks rajoonis on toiduainetetööstus, andes ligemale 44 protsenti (sellest võitööstus üle 32 protsendi) rajooni tööstuse toodangust.

Rajooni tööstuse struktuuris on silmapaistval kohal ka tekstiilitööstus — üle 36 protsendi rajooni tööstuse toodangust. Märkimisväärt on metsa- ja puidutööstus — 14 protsenti rajooni tööstuse toodangust. 1958. aastal suurenes linase riide toodang 1950. aastaga võrreldes rohkem kui neljakordseks, mööblitoodang rohkem kui kahe ja poole kordseks ja saematerjalide tootmine peaaegu kahekordseks.

Abja rajooni kõige suuremaks tööstusettevõtteks on Mõisaküla linnas asuv linakudumisvabrik „Bolševik", mis 1957. aastal andis 39,2 protsenti Eesti NSV linase riide toodangust. Aastail 1962—1963 suureneb vabriku võimsus veel 80 kudumistelje võrra.

Vabariikliku tähtsusega on samuti Abja ja Kilingi-Nõmme linavabrik, millede osatähtsus Eesti NSV toorlinavabrikute kogutoodangus ulatus 1957. aastal umbes 25 protsendini.

Rajooni võitööstus andis 1957. aastal ligikaudu 5 protsenti Nõukogude Eesti võitoodangust ja ligemale 8 protsenti juustutoodangust. Peale või ja juustu toodetakse veel kohupiima ja rasvata piimapulbrit, mis on vabariigi üheks väljaveoartikliks.

Abja Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat toodab aastas 4000 tihumeetri piires saematerjali, mööblit, villast lõnga, sukki ja sokke, pealistrikooesemeid, õmblustooteid ja väikestes kogustes muid tööstuskaupu.

Abja Rajooni Tarbijate Kooperatiivi Tööstuskombinaat annab aastas veidi üle 2000 tonni leiva- ja saiatooteid, 20 tonni piires vorstitooteid, alkoholita jooke, jahvatussaadusi, mööblit ning mõningaid teisi toidu- ja tööstuskaupu.

Kilingi-Nõmme Kohaliku Majanduse Kombinaat valmistab aastas kuni 1,5 miljonit tellist, keskmiselt 2500 tihumeetrit saematerjali, peamiselt teenuskorras villast lõnga, ligemale 1000 paari sukki ja sokke, üle 1000 pealistrikooeseme ning väikestes kogustes alus- ja pealisnahka.

Kilingi-Nõmme Tarbijate Kooperatiivi Tööstuskombinaat toodab aastas kuni 2000 tonni leiva- ja saiatooteid, ligikaudu 15 tonni vorstitooteid, alkoholita jooke ja väikeses ulatuses mõningaid tööstuskaupu.

Abja rajooni tööstuslikku ilmet täiendab Mõisaküla Veduri- ja Vagunidepoo.

Rajooni 700 tööstustöölisest töötab linakudumisvabrikus „Bolševik" ligemale 200.

Rajooni üldpindalast kasutasid 1959. aastal põllumajandusettevõtted 54,8 protsenti. Põllumajanduslikult kasutatava maa 63 120 hektarist on põllumaad 51,4 protsenti ning heina- ja karjamaid 48,6 protsenti. Rajooni lääne-, ida- ja kaguosas paiknevad põhiliselt leetunud saviliiv- ja liivsavimullad, kesk- ja lääneosas aga leostunud ja nõrgalt leetunud liivsavimullad. Põllumaast on happelisi muldi lääneosas ligi 60 protsenti, idaosas üle 70 protsendi, neist tugevasti happelisi lääneosas ligi 40 protsenti, idaosas üle 50 protsendi. Happeliste muldade lupjamiseks on rajoonis eriti rohkesti magevee-lubjalasundeid. Neid on „Edu", „Koidu", „Sangari", „Tähe", „Töö", „Võidu" ja Stalini-nimelise kolhoosi territooriumil.

Põllumajanduslik tootmine tugineb 25 põllumajanduslikule artellile ja 5 sovhoosile. Kolhoositootmises kasutatakse 63,9 protsenti ja sovhoositootmises 29,5 protsenti põllumajanduslikust maast.

Rajoonis töötanud masina-traktorijaamad reorganiseeriti Abja remondi- ja tehnikajaamaks.

Rajooni põllumajandusettevõtted on spetsialiseerunud loomakasvatussaa-

duste ning kaubalistest taimekasvatusharudest — lina tootmisele. Kuna rajoonis asub kaks toorlinavabrikut, siis on linakasvatuse arendamisel suur tähtsus.

Rahalistest sissetulekutest kolhoosides moodustasid 1958. aastal sissetulekud loomakasvatusest 72,3 protsenti, sellest veisekasvatusest 43,3 protsenti ja seakasvatusest 22,7 protsenti. Linakasvatuse osatähtsus rahaliste laekumiste allikana oli rajooni kolhoosides 13,7 protsenti.

Külvipinnast kasutati 1958. aastal teraviljadele 33,8 protsenti, linale 2,2 protsenti, köögiviljale 0,9 protsenti, kartulile 11 protsenti ja söödakultuuridele 52,1 protsenti, sellest mitmeaastasele heinale 38,1 protsenti.

Eesrindlikest kolhoosidest oli 1958. aastal „Sädeme" kolhoosis teravilja hektarisaak 13,6 tsentnerit, põldheina hektarisaak 41,5 tsentnerit, kartuli hektarisaak 141 tsentnerit ja linakiu hektarisaak 5,5 tsentnerit. Linakasvatuses oli eesrindlik „Võidu" kolhoos, kus 1958. aastal saadi kiudu 7 tsentnerit ja seemet 5 tsentnerit hektarilt.

Loomade arvuline tase on rajoonis mõnevõrra kõrgem selle piirkonna keskmisest tasemest. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli rajooni keskmisena 1959. a. algul 26,4 veist (neist 16,2 lehma) ja 13,6 lammast. Põllumaa 100 hektari kohta oli rajoonis 49,5 siga ja 8,4 hobust.

Piimatoodang 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli 1958. aastal rajooni kolhoosides 181,2 ja sovhoosides 317,2 tsentnerit. Lehma kohta saadi kolhoosides 1958. aastal 2247 ja sovhoosides 2653 kg piima. Eesrindlikus „Sädeme" ühismajandis toodeti 100 hektari kohta 359 tsentnerit piima ning keskmine piimatoodang lehma kohta oli siin 3022 kg.

Sealiha toodeti rajooni kolhoosides 100 hektari põllumaa kohta 26,9 ja sovhoosides 82,3 tsentnerit, sealhulgas „Sädeme" ja „Kalevi" kolhoosis 59,7 ja 54,1 tsentnerit. Mune saadi 100 hektari teravilja külvipinna kohta kolhoosides keskmiselt 13 675 ja sovhoosides 20 960.

Eesti punase karja veiste tõufarmid on „Kalevi", „Sädeme", „Töö" ja „Uue Võidu" kolhoosis ning Eesti Maaviljeluse Instituudi Polli katsebaasis ja Õisu Piimandustehnikumi õppemajandis. Kõrgemäe, Kamara ja Tõlla sovhoos on eesti punast tõugu veiste tõukarja sovhoosiks. Suurt valget tõugu sigade tõufarm on Eesti Maaviljeluse Instituudi Polli katsebaasis. Rajooni seemnekasvatuse majandeiks on Karksi, „Sädeme" ja „Esimese Mai" kolhoos. Polli katsebaasis kasvatatakse supereliit- ja eliitseemet.

Sovhoosidest on rajoonis Penuja, Kõrgemäe, Lanksaare, Tõlla ja Kamara tõuveisekasvatuse sovhoos. Juba varem tegutsenud pindalalt väikesed sovhoosid on viimastel aastatel seoses kolhoosimaade ulatusliku liitmisega muutunud maa-alalt suurteks — 5000—8000 hektari suurusteks majanditeks. Vaatamata maa suurenemisele oli loomakasvatussaaduste tootmise tase 1958. aastal neis suhteliselt kõrge.

Nii toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 1958. aastal Kõrgemäe sovhoosis 431,8 tsentnerit piima ja 83,1 tsentnerit liha, Tõlla sovhoosis toodeti 100 hektari põllumaa kohta 138,2 tsentnerit ning Penuja ja Kõrgemäe sovhoosis 85—87 tsentnerit sealiha.

Eesti Maaviljeluse Instituudi Polli katsebaas on vabariiklikuks puuviljanduse ja mesinduse uurimise keskuseks. Ule 80 hektari suuruses puuviljaaias toimuvad ulatuslikud uurimused puuviljanduse alal aluste, sortide ja agrotehnika küsimustes. Siin on häid tulemusi nii taime- kui ka loomakasvatuse arendamisel. Teravilja saadi siin 1958. aastal keskmiselt 21,7 tsentnerit, kartulit 172 tsentnerit ja põldheina 39,2 tsentnerit hektarilt. Majandis on rajatud kultuurkarjamaad erosiooniohtlikele künklikele aladele. Piima toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 1958. aastal 807 tsentnerit, kusjuures piimatoodang lehma kohta oli 3727 kg. Sealiha toodang 100 hektari põllumaa kohta moodustas 109 tsentnerit. Puuviljakasvatuses kujunes keskmiseks saagiks 1958. aastal 101 tsentnerit hektarilt.

Õisu Piimandustehnikumis valmistatakse ette kaadrit piimatööstusele. Tehnikumi õppemajandis oli 1958. aastal piimatoodang 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 735 tsentnerit ja lehma kohta aastas 3877 kg.

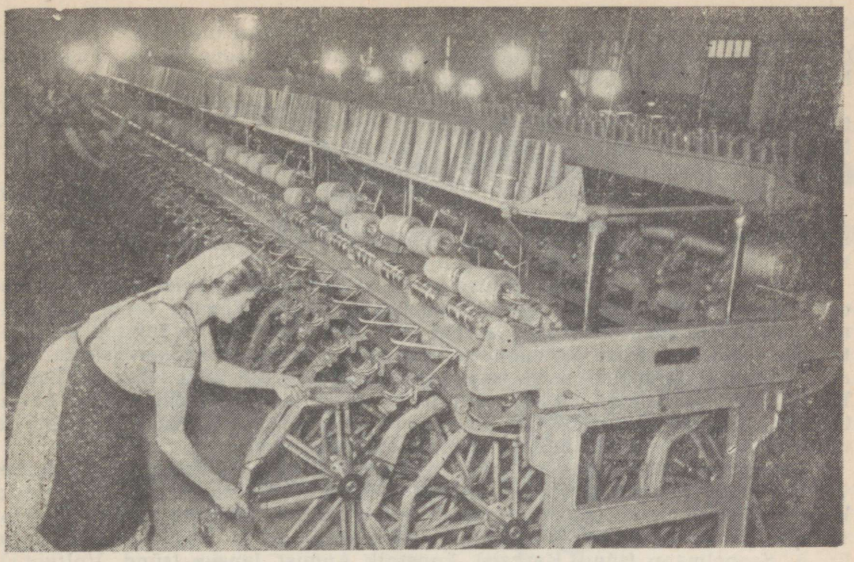

Mõisaküla linavabrikus „Bolševik".

Rajoonis asub ka Riiklik Muri Puukool viljapuude ja marjakultuuride istikute kasvatamiseks ning Abja Haude- ja Linnukasvatuse Jaam, kes teenindab Abja ja Viljandi rajooni. Haudejaamas hautati 1958. aastal 154 400 tibu.

Käesoleval seitseaastakul arendatakse rajooni sovhoosides eriti veise- ja seakasvatust ning linakasvatust, kolhoosides aga kõiki loomakasvatuse harusid ja linakasvatust. 1958. aastaga võrreldes suureneb 1965. aastaks sovhoosides piima- ja lihatoodang 2,2- ning linatoodang kahekordseks. Samal ajavahemikul suureneb kolhoosides piimatoodang 2,3-, lihatoodang 3,5-, munatoodang 2,8-, villatoodang 2,3- ja linatoodang 1,8-kordseks.

Abja rajoonis on raudteede võrk tihe. Sajale ruutkilomeetrile tuleb 6 kilomeetrit raudteed. Saabuvatest kaupadest on ülekaalus kütus — 30 000 t, ehitusmaterjalid — 14 000 t, väetised — 15 000 t, teravili — 3000 t, põllumajandussaadused — 3500 t, saadetakse peamiselt metsamaterjale — 27 000 t, puitu — 6800 t jm.

Autotranspordiga veeti 400 000 tonni ja 7 milj. tonnkilomeetri ulatuses. Kolhoosidel on üle 100 veoauto. Rajoon on ühendatud 12 autobussiliini kaudu teiste keskustega. Maanteede tiheduselt kuulub rajoon vabariigi keskmiste hulka. Ühele ruutkilomeetrile tuleb 0,4 kilomeetrit maanteid, sellest kaks kolmandikku riikliku teedevõrgu teid.

Rajooni koolide võrku kuulub üle 30 üldharidusliku kooli. Keskkoolid töötavad Abja-Paluojal, Nuias, Kilingi-Nõmmel, Mõisakülas jm. Uues hoones asub Abja Keskkool. Ehitamisel on Kilingi-Nõmme Keskkooli uus hoone. Rajoonis töötab veel Tihemetsa Põllu- ja Metsamajandustehnikum, mis ainsa metsatehnilise kesk-eriõppeasutusena valmistab ette kaadrit vabariigi metsamajandusele, metsatööstusele ja põllumajandusele. Käesoleval ajal õpib rajooni koolides ligi 6000 õpilast.

Abja rajooni teaduslikest asutustest on laialdane kuulsus Eesti Maaviljeluse Instituudi Polli katsebaasil.

Abja rajoonist pärineb veel teinegi tähtis teadusliku uurimistöö keskus — Õisu Piimandustehnikumi katsemajand, kus tehti esimesena algust tänapäeval laialdase populaarsuse võitnud atsidofiil-baktermassi tootmisega.

Abja rajoonis töötab üle 50 raamatukogu ligi 200 000-köitelise raamatufondiga. Suurematekс raamatukogudeks on rajooni raamatukogu, Kilingi-Nõmme linnaraamatukogu, Abja rajooni lasteraamatukogu, Õisu raamatukogu jt. Raamatukogudes on arvel ligikaudu 10 000 lugejat.

Elanikkonna kinoalase teenindamise eest kannavad hoolt kinoteatrid „Abja", „Karksi-Nuia" ja „Kilingi-Nõmme" ning ligi kümmekond rändkino. Rändkinode etenduspunktide võrguga on kaetud kogu rajoon. Igal aastal vaatavad kinofilme ligi 200 000 inimest.

Rajoonis töötab üle 30 klubilise asutuse. Suurimateks neist on Abja-Paluojal 1958. aastal valminud uus kultuurimaja, Kilingi-Nõmme linna kultuurimaja, raudteeklubi Mõisakülas ja rida teisi. Kuivõrd elav on rajooni klubilistes asutustes kunstilise isetegevuse töö, sellest kõneleb isetegevuslaste suur arv. Rajoonis on kunstilise isetegevusega haaratud üle 2500 inimese. Töötab ligi 20 laulukoori, kuni 30 orkestrit ja arvukalt teisi kollektiive. Igal aastal toimub klubiliste asutuste korraldusel sadu kunstilise isetegevuse kontserte ja mitmesuguseid loenguid, millest osavõtt on alati elav.

Praegusest Abja rajoonist pärineb kirjanik August Kitzberg. Siit pärinevad ka tema paljude suurt tunnustust võitnud teoste tegelased. Siin elasid kunagi „Rätsep Õhu", „Kauka Jumala" ja rea teiste näidendite tegelaste prototüübid. Teistest kultuuritegelastest pärinevad Abja rajoonist helilooja Fr. A. Saebelmann (sünd. Karksis), kunstnik August Jansen (sünd. Voltvetis), kirjanik Johannes Semper (sünd. Paluveres), kirjanik Peet Vallak ja rida teisi.

Abja-Paluojas asub ajalehe „Kommunaar" toimetus.

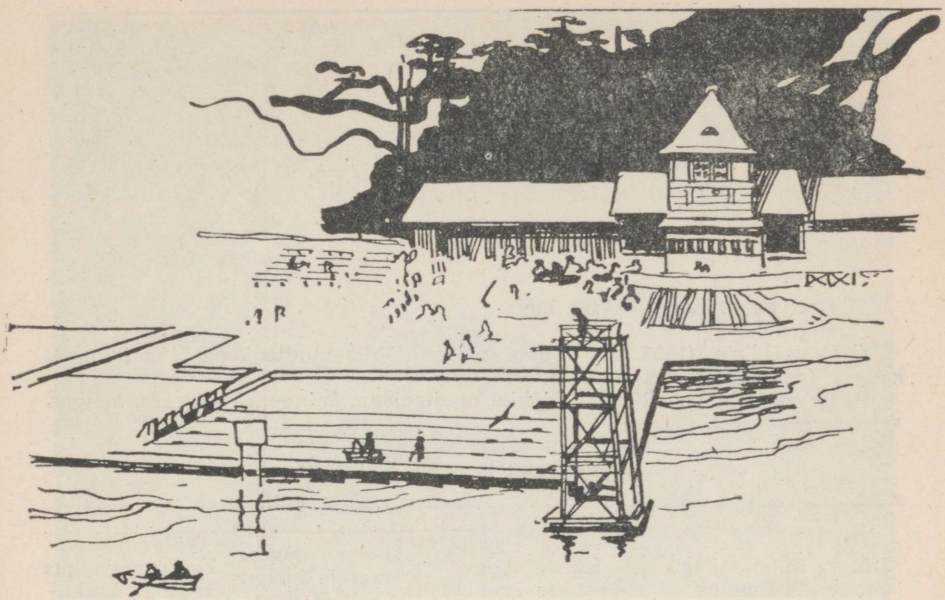

Elva rajoon

Territoorium — 1460 km².
Linnad:
Elva linn (1938. a.), rajooni keskus, lähim raudteejaam Elva (linnas), kaugus Tallinnast 222 km.
Otepää linn (1938. a.), lähim raudteejaam Palupera — 14 km, kaugus rajooni keskusest 34 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Aakre	Rebaste k.	Puka	2	25
2.	Elva	Elva l.	Elva	—	—
3.	Kambja	Kambja as.	Reola	8	23
4.	Konguta	Annikoru k.	Elva	14	14
5.	Nõo	Nõo as.	Nõo	—	13
6.	Otepää	Otepää l.	Palupera	16	35
7.	Palupera	Palupera k.	Palupera	—	20
8.	Puhja	Puhja k.	Elva	20	20
9.	Pühajärve	Sihva k.	Palupera	22	41
10.	Rannu	Valla-Palu k.	Elva	18	18
11.	Rõngu	Rõngu as.	Palupera	6	14
12.	Sangla	Väike-Rakke k.	Elva	26	26
13.	Ulila	Kaimi k.	Tartu	23	25

Elva rajoon asub vabariigi keskosas. Rajooni läänepiiriks on Võrtsjärv, põhjas külgneb ta Põltsamaa ja Tartu rajooniga, idas Põlva rajooniga. Lõunas on Elva rajoonil ühine piir Võru ja Valga rajooniga.

Elva kuulub oma pindalalt vabariigi keskmise suurusega rajoonide hulka. Ta hõlmab Eesti NSV territooriumist 3,2 protsenti.

Pinnaehituselt kuulub rajooni põhjaosa Emajõe ülemjooksu madalikku, mis ulatub Sangla ja Lauge soona lõuna poole. Reljeef on siin tasane, tõustes pikkamööda lõuna suunas. Võrtsjärve ranniku kesk- ja lõunaosas on reljeef vahelduv, esineb põhja-lõuna suunas kulgevaid voori. Ida suunas rajooni reljeef muutub mitmekesisemaks. Rajooni keskosas valitseb ürgorgudest liigestatud Lõuna-Eestile omane põlduderohke lainjas moreenmaastik. Rajooni idaosa ulatub Otepää kõrgustikule, millele on omane väga vahelduv kupliline moreenmaastik. Siin kerkivad rajooni kõrgeimad tipud — Meegaste mägi (214 m) ja Kuutse mägi (217 m). Rajooni edelaosas, Väike-Emajõe orundis, levivad sandurid, mille tõttu see osa rajoonist on metsarikas.

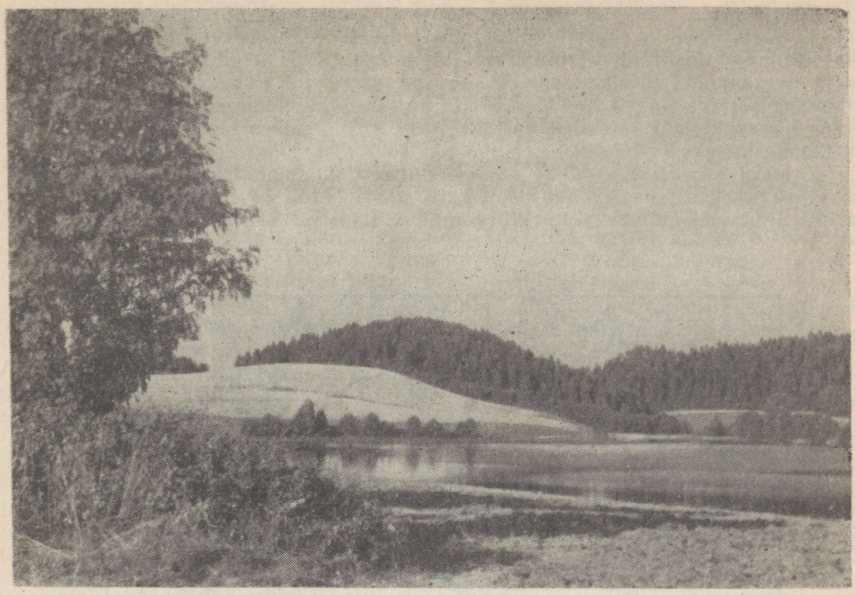

Otepää maastik.

Rajooni suurimaks jõeks on Emajõgi, mis voolab rajooni põhjapiiril. Otepää kõrgustikust algab Emajõkke suubuv Elva jõgi ning lõuna poole voolav Väike-Emajõgi. Rajooni lõunaosas on mõned pisijõed, mis voolavad Võrtsjärve. Rajooni äärmisest idanurgast voolab läbi Konsu jõgi, suubudes Emajõkke.

Rajooni piirides (osaliselt) on vabariigi suurimaid siseveekogusid — Võrtsjärv, kus toimub tööstusliku tähtsusega kalapüük. Järvel toimub laevasõit. Vähematest järvedest on märkimisväärsed Pangodi järv rajooni kaguosas, Keeri järv ja Karijärv rajooni põhjaosas. Väga palju järvi on Otepää ümbruses, suurim neist on maastikuliselt kaunis Pühajärv.

Elva rajooni tähtsamaks loodusvaraks on turvas. Turbavarud moodustavad ligemale 3 protsenti vabariigi turbavarudest. Suuremad turbasood asetsevad rajooni põhjaosas, Emajõe madalikul — Sangla (1900 ha), Laugesoo (2725 ha) jt.

Tellisesavi leidub rajooni kirdepoolses osas (Tatra, Porinurme, Võsivere), keskosas (Aru), edelaosas (Puidaku) ja lõunaosas (Otepää). Rajooni kesk- ja kirdeosas on arvukalt järvelubja leiukohti. Rajooni lõunapoolne osa on rikas kruusast. Allikalupja leidub rajooni edelaosas. Metsa osatähtsus rajooni territooriumil ei ole suur.

Elva rajoon kuulub peamiselt põllumajandusliku rahvastikuga rajoonide hulka, linnarahvastiku osatähtsus ei ole kuigi suur.

Rajooni keskus — E l v a linn — asub rajooni keskosas Tartu—Valga raudtee ääres, Tartust 27 km kaugusel. Linn asetseb keeruliste ürgorgude hargnemiskohal, mis tugevasti lõhestavad ümbritsevat vähelainjat maapinda. Linna idaserval voolab madalas moldorus Elva jõgi. Linna piirides on kaks järvekest: loodeserval on Verevi ehk Elva järv ning peaaegu kesklinnas on Väike ehk Arbi järv. Elva linn kujunes asulast, mis tekkis samanimelise raudteejaama juurde. Hilisemal perioodil kasvas Elva eeskätt suvituskohana, kuna looduslikud tingimused (kuiv männimets, kaunis maastik ühes jõgede ja järvedega) põhjustasid siia suvitajate tulekut ka kaugemalt.

Sõjajärgsetel aastatel on Elva suuresti kasvanud. Sõjaeelsega võrreldes on elanike arv linnas suurenenud ligemale kahekordseks. Kuna Elva tagamaaks on põllumajanduslikud rajoonid, tegeleb enamik linna tööstusettevõtteid põllumajandussaaduste töötlemisega. Linnas on arenenud köögivilja- ja puuviljaaiandus, millega arvukalt tegelevad ka individuaalaedade pidajad. Linna arenguperspektiivid seisavad eeskätt tema kujunemises sisemaa kuurordi- ja suvituskeskuseks.

Rajooni teine linn — Otepää — on Eesti vanemaid asulaid. Vene kroonikas mainitakse teda esmakordselt 1116. aastal. Linn asub Otepää Linnamäest kirdes, lohkudega ümbritsetud kõrgendikul. Linn on üks neid väheseid vaba-

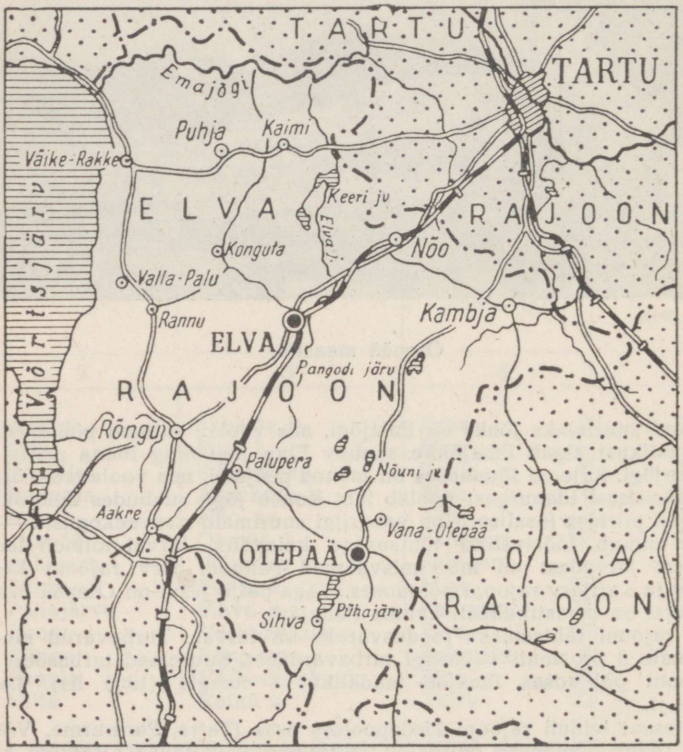

riigis, kellel puudub otsene raudteeühendus. Fašistliku okupatsiooni aastail sai linn raskesti kannatada — hävinesid tööstushooned ja $^2/_3$ elamispinnast.

Sõjajärgsetel aastatel on linn taastatud — siia on püstitatud rida suuri ehitisi (tellisetehas, internaatkoolihoone, universaalkauplus jm.). Linnas töötab võitehas ja rida väiksemaid tööstusettevõtteid. Viimastel aastatel on Otepää muutunud Balti vabariikide ja isegi üleliidulises ulatuses tuntud talispordivõistluste keskuseks. Linnal on eeldusi kujuneda sisemaa suvituslinnaks. Linna lähedal Pühajärvel on sanatoorium ja loodud suvitajatele avarad puhkevõimalused.

Elva rajooni majandus on põhiliselt põllumajandusliku ilmega, andes 0,6 protsenti vabariigi tööstustoodangust.

Tööstuse struktuuris on juhtival kohal toiduainetetööstus — üle 65 protsendi (sellest piimasaaduste tootmine 52 protsenti) rajooni tööstuse toodangust. Metsa- ja puidutööstus annab 12 protsenti ning turba tootmine 5,5 protsenti rajooni tööstuse toodangust.

Elva rajooni tööstuse tähtsamateks esindajateks on Ulila Turbatööstus, Elva Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat, Otepää Kohaliku Majanduse Kombinaat ja Elva Rajooni Tarbijate Kooperatiivi Tööstuskombinaat.

Eelseisvail aastail suureneb tunduvalt Ulila Turbatööstuse osatähtsus Nõukogude Eesti tükkturba tootmise mahus. Kui 1957. aastal ulatus Ulila Turbatööstuse osatähtsus ainult 18,6 protsendini, siis 1965. aastal annab Ulila juba 26,2 protsenti vabariigi tükkturba toodangust. Peale tükkturba hakatakse Ulilas tootma aastas 10 000 tonni alusturvast ja turbatööstuse koosseisu rajatavas liimivabrikus aastas 250 tonni kondiliimi. Toodangu tõstmiseks sellisele tasemele paigutatakse seitseaastakul Ulilas kapitaalmahutusi ligemale 11 miljoni rubla ulatuses.

Rajooni võitööstus andis 1957. aastal üle 5 protsendi Nõukogude Eesti võitoodangust ja ligemale 5 protsenti juustutoodangust, valmistas 100 tonni piires kohupiima ja ligemale 30 tonni kaseiini.

Elva Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat ja Rajooni Tarbijate Kooperatiivi Tööstuskombinaat toodavad saematerjali, jahvatussaadusi ja õmblustooteid. Peale selle toodab kohaliku majanduse kombinaat villast lõnga ja riiet, puuvillast riiet (šenilli), pealistrikooesemeid ja trikoopesu ning sukki ja sokke, tööstuskombinaat aga aastas 2500 tonni leiva- ja saiatooteid ning ligemale 20 tonni vorstitooteid.

Otepää Kohaliku Majanduse Kombinaadi peamisteks toodeteks on saematerjal, villane lõng tellija villast, ligemale 1000 pealistrikooeset aastas, ligikaudu 1100 paari sukki ja sokke aastas ning õmblustooted.

Tööstustööliste arv ulatub Elva rajoonis ligemale tuhandele.

Rajooni üldpindalast kasutatakse põllumajandusettevõtete poolt 71,9 protsenti. Põllumajanduslikult kasutatava maa 72 111 hektari suurusest pindalast on põllumaad 58,1 protsenti ja rohumaid 41,9 protsenti. Seega on põllumaa osatähtsus siin suhteliselt kõrge.

Rajooni põhja- ja keskosas esinevad peamiselt leostunud ja nõrgalt leetunud liivsavimullad, lõuna- ja kaguosas leetunud saviliiv- ja liivsavimullad. Siin esineb ka tugevasti liigestatud, erosiooniohtlikke muldi. Põllumuldadest on happelisi ligi 25 protsenti, sellest tugevasti happelisi ligi 10 protsenti. Muldade lupjamiseks sobivad magevee lubjalasundid asuvad Hellenurme, Mitšurinimelise, Akad. Viljamsi nimelise ja „Vambola" kolhoosi ning Nõo sovhoosi territooriumil.

Põllumajandusettevõtteist on rajoonis 31 põllumajanduslikku artelli ja 8 sovhoosi. Sealjuures kasutavad põllumajanduslikust maast kolhoosid 63,5 protsenti ja sovhoosid 31,5 protsenti.

Rajooni kolhoosid ja sovhoosid on mitmekülgsed majandid, kus arendatakse kõiki põhilisi loomakasvatusharusid, selle kõrval kaubalisi taimekasvatusharusid — lina- ja köögiviljakasvatust.

Rahaliste sissetulekute üldsummast kolhoosides moodustasid sissetulekud loomakasvatusest 1958. aastal 74,2 protsenti, sellest saadi veisekasvatusest 44.3 protsenti ja seakasvatusest 22,9 protsenti. Taimekasvatusest laekunud rahalised sissetulekud moodustasid sissetulekute üldsummast 18,4 protsenti, kusjuures linakasvatus andis 8,9 protsenti ning kartuli- ja köögiviljakasvatus 5,7 protsenti.

Rajooni külvipinnast hõlmas 1958. aastal teravili 36,6 protsenti, lina 1,7 protsenti, kartul 11,5 protsenti ja köögivili 1 protsent. Söödakultuuride all oli külvipinnast 49,2 protsenti, sellest moodustas mitmeaastane põldhein 37,2 protsenti, seega on põldheina osatähtsus siin tähelepandavalt kõrge. Kultuurkarjamaid oli 1959. a. kevadeks kolhoosides lehma kohta rajatud keskmiselt 0,43 hektarit. Suhteliselt kõrgem saagitase iseloomustas Hellenurme kolhoosi, kus 1958. aastal saadi teravilja 16,3 tsentnerit, kartulit 146 tsentnerit ja heina 40,7 tsentnerit hektarilt.

Seni töötanud masina-traktorijaamade asemele reorganiseeriti 1958. aastal Elva remondi- ja tehnikajaam. Uusi masinaid katsetatakse Kureküla sovhoosis.

Karja, eriti veiste arvuline tihedus on Elva rajoonis suhteliselt kõrge. Madal on see ainult rajooni lõunaosas. Kõigi majandikategooriate keskmisena oli rajoonis 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 1959. aasta algul 28,6 veist (neist 17,9 lehma) ja 16,3 lammast. 100 hektari põllumaa kohta peeti 52,7 siga ja 9,6 hobust.

Piima toodeti kolhoosides 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 1958. aastal keskmiselt 216,1 tsentnerit ja piimatoodang lehma kohta moodustas 2284 kg. Sealiha toodeti 100 hektari põllumaa kohta keskmiselt 26,2 tsentnerit, villa 100 hektari põllumajandusliku maa kohta keskmiselt 15,8 kg.

Paremaid tulemusi rajooni kolhooside hulgas saavutas Hellenurme kolhoos, kus kasvatatakse kõrgetoodangulist tõukarja ja söödabaasi küsimused on lahendatud ratsionaalselt. Nii ulatus siin piimatoodang lehma kohta 1958. aastal 3490 kilogrammini, 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti siin 479,6 tsentnerit piima ja 35 kg villa, 100 hektari põllumaa kohta 52,6 tsentnerit sealiha. Valguta kolhoosis oli piimatoodang lehma kohta 2755 kg ja 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 394 tsentnerit. Sealiha toodeti Valguta kolhoosis 100 hektari põllumaa kohta 43,1 tsentnerit ja mune 100 hektari teravilja külvipinna kohta 33 240. Ühtlasi on Hellenurme ja Valguta kolhoosil tähelepandavaid saavutusi tõuloomade kasvatamisel ja realiseerimisel teistele majanditele.

Eesti punase karja veiste tõufarmid on Hellenurme ja Elva kolhoosis, Kureküla, Teedla ja Uula sovhoos on eesti punast tõugu veiste tõukarja sovhoosid. Suurt valget tõugu sigade tõufarmid on Mitšurini-nimelises, Valguta, Vellavere ja „Võimsa Jõu" kolhoosis. Eesti valgepealiste lammaste tõufarm on Vellavere ja Rõngu kolhoosis.

Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks Nõo ja Kambja sovhoos ning Puhja, Valguta ja Ranna kolhoos, neist viimane on spetsialiseerunud kõrreliste heintaimede seemnekasvatamisele.

Rajoonis asuvatest sovhoosidest on Kureküla, Uula, Teedla ja Otepää spetsialisatsioonilt tõuveisekasvatuse sovhoosid, Kambja ja Nõo — piimakarjakasvatuse sovhoosid ning Mäeotsa ja Tamme — aiandussovhoosid. Enamik sovhoose on viimastel aastatel maade osas tunduvalt suurenenud.

Toodangu tase Elva rajooni sovhoosides ületas vabariigi sovhooside keskmise taseme. Nii toodeti rajooni sovhooside keskmisena 1958. aastal 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 358,6 tsentnerit piima, kusjuures keskmine piimatoodang lehma kohta moodustas 3230 kg. Eriti kõrged olid näitajad liha tootmise alal. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta moodustas lihatoodang keskmiselt 75,9 tsentnerit, kusjuures sealiha toodeti 100 hektari põllumaa kohta keskmiselt 89,5 tsentnerit.

Maa-alalt juba väljakujunenud sovhoosides oli toodangutase pinnaühiku kohta veelgi kõrgem. Märkimisväärsed on Kureküla sovhoosi saavutused, kes sovhoosidevahelises sotsialistlikus võistluses on pidevalt saavutanud esikoha.

Sovhoosi töötulemused on silmapaistvad nii taime- kui ka loomakasvatuse alal. Siin pööratakse söödabaasi organiseerimisel vajalikku tähelepanu kõrgesaagiliste kultuurkarja- ja heinamaade rajamisele, samuti teiste kõrgesaagiliste ja ökonoomsete söödakultuuride kasvatamisele. Eesrindliku agrotehnika rakendamise tulemusena saadakse sovhoosis püsivalt kõrgeid saake. 1957. aastal moodustasid hektarisaagid Kureküla sovhoosis põllu- ja kultuurrohumaade iga hektari kohta keskmiselt 3117 söötühikut, 1958. aastal veelgi rohkem. Nii oli 1958. aastal teravilja hektarisaak keskmiselt 25,3 tsentnerit, kartulil 190,8 tsentnerit, söödajuurviljal 612,8 tsentnerit, siloks kasvatatud maisil 472,5 tsentnerit, mitmeaastasel põldheinal 52,6 tsentnerit ja kultuurkarjamaal üle 3000 söötühiku hektarilt.

Kõrge on sovhoosis loomakasvatuse intensiivsus. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli siin 1958. a. algul ligi 50 veist, neist 25 lehma. Piimatoodang lehma kohta moodustas 1958. aastal 4229 kg. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta aga toodeti 1019,7 tsentnerit piima ja 223,8 tsentnerit liha. Seakasvatuse intensiivsust iseloomustab sealiha toodang 100 hektari põllumaa

Lüpsikari laudalähedases kultuurkoplis Kureküla sovhoosis.

kohta, mis ulatus 294,3 tsentnerini. Põhiliste tootmisharude ratsionaalse arendamise tulemusena sai sovhoos üle 6 miljoni rubla sissetulekuid, millest puhaskasum moodustas üle ühe miljoni rubla.

Ka rajooni teistes sovhoosides on saavutatud taime- ja loomakasvatuse arendamisel häid tulemusi. Uula ja Teedla sovhoosis oli põldheina keskmine hektarisaak 47—49 tsentnerit, Kambja sovhoosis saadi teravilja 19,6 tsentnerit, kartulit 167 tsentnerit ja söödajuurvilja 562 tsentnerit hektarilt. Kultuurkarjamaadelt saadi Uula sovhoosis 1958. aastal keskmiselt 3500 söötühikut hektarilt.

Teedla sovhoosis oli keskmine piimatoodang lehma kohta 1958. aastal 3039 kg ja 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 549,3 tsentnerit. Sealiha toodeti 100 hektari põllumaa kohta Teedla sovhoosis 121,7 ja Uula sovhoosis 110 tsentnerit.

Puuviljaaianduse arendamise poolest väärib märkimist Mäeotsa aiandussovhoos, kus aia pindala on ligi 100 hektarit. Puuvilja saadi sovhoosis 1958. aastal keskmiselt 159 tsentnerit hektarilt. Kõrge oli sovhoosis ka kartulisaak — 192,7 tsentnerit hektarilt ning maisi haljasmassi saak — 446 tsentnerit hektarilt. Sovhoosis on organiseeritud ka katmikköögiviljakasvatus, samuti arendatakse siin loomakasvatust. Keskmine piimatoodang oli 1958. aastal lehma kohta 3251 kg ja 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 465 tsentnerit. Riiklik puukool on Tamme aiandussovhoosis, kus toodetakse viljapuude ja marjakultuuride istikuid.

Käesoleval seitseaastakul kasvab sovhoosides tunduvalt piima- ja lihatoodang. 1958. aastaga võrreldes suureneb 1965. aastaks sovhoosides piimatoodang 2,1- ja lihatoodang 2,4-kordseks. Samal ajavahemikul suureneb kolhoosi-

des piimatoodang 2,7-, lihatoodang 3,9-, munatoodang 3,9-, villatoodang 2,9- ja linatoodang 1,5-kordseks. Tõuloomade müük suureneb kolhoosides 2,4-kordseks.

Elva rajoonis, kus on suhteliselt tihe maanteede võrk (ühele ruutkilomeetrile tuleb 0,65 kilomeetrit maanteid, mis on tihedaim vabariigis — peale Võru ja Põlva rajooni), ulatub raudteevedude maht Nõo, Elva ja Palupera raudteejaamas umbes 60 000 tonnile. See on tingitud sellest, et raudteede võrk ei ole rajoonis kuigi tihe. Saja ruutkilomeetri kohta tuleb 2,3 kilomeetrit raudteid. Peamiselt saabuvad kütus — 4500 t, ehitusmaterjalid — 22 000 t, väetis — 8000 t, teravili — 5000 t jm. Saadetakse põhiliselt toidukaupu, vähemal määral metsamaterjali.

Autotranspordiga veetakse aastas 420 000 tonni ja 6,2 milj. tonnkilomeetrit. Rajooni teenindamiseks on loodud autotranspordibaasi nr. 4 filiaal. Kolhooside kasutada on 81 veoautot. Rajooni läbib 7 bussiliini, kohaliku tähtsusega teede pikkus on 430 km.

Rajoonis asuvast Ulila Turbatööstusest transporditakse ligemale 5000—7000 tonni turvast teistesse vabariigi keskustesse.

Elva rajoon on tuntud kuurordikeskusena, ent viimastel aastatel on rajoon kujunenud ka teadusliku uurimistöö tsentrumiks real aladel. Käärikul töötab Tartu Riikliku Ülikooli õppebaas. Võrtsjärve kaldale, Rannaküla ehitatakse ENSV Teaduste Akadeemia Zooloogia ja Botaanika Instituudi limnoloogiajaam. Tõravere lähedale ehitatakse ENSV Teaduste Akadeemia Füüsika ja Astronoomia Instituudi uus moodne astronoomia observatoorium.

Rajoonis töötab ligi 40 üldhariduslikku kooli. Uus keskkoolihoone on ehitatud Elvas. Ehitamisel on uus moodne keskkoolihoone Otepääl. Õpilaste arv rajooni koolides ulatub ligi 5000-ni.

Rahvaraamatukogusid on rajoonis ligi 60 ning neisse on koondatud üle 200 000 köite mitmesugust kirjandust. Valdav osa raamatukogudest ja raamatufondist kuulub riiklikku võrku. Väiksem osatähtsus on ametiühingute, kolhooside ning teiste asutuste ja organisatsioonide raamatukogudel. Lugejaid on registreeritud rajooni raamatukogudes üle 12 000 inimese.

Elvas asub kinoteater „Heli". Kino on ka Otepääl. Väljaspool linnu teenindavad elanikkonda kinoga kümmekond rändkino. On asutud looma paikkinosid ka väljaspool rajoonikeskusi. Igal aastal vaatab Elva rajoonis filme üle 400 000 inimese.

Suuremaid klubilisi asutusi — kultuurimaju, rahvamaju ja klubisid on rajoonis üle 30. Tuntuim neist on Otepää Linna Kultuurimaja, mille uus hoone valmis mõne aasta eest. Siin töötab vabariigi esimene isetegevuslik teater, kes on võitnud laialdase vaatajaskonna lugupidamise. Igal aastal annab teater kuni kuus uuslavastust, seega peaaegu niisama palju kui kutselised teatrid. Teatrikollektiiv on edukalt toime tulnud rea lavastuslikult ja mänguliselt nõudlike näidenditega. Otepää Isetegevuslik Teater on sagedaseks ning oodatud külaliseks ka väljaspool rajooni piire.

Rajooni klubiliste asutuste ümber on koondunud arvukas isetegevuslaste pere — ligi 3000 inimest. Isetegevuslike jõududega antakse igal aastal üle 400 etenduse ja kontserdi ning teenindatakse ligikaudu 80 000 kuulajat-vaatajat.

Elva ja selle ümbruse kaunis loodus on köitnud paljude kunstnike, kirjanike ja heliloojate tähelepanu. Siin on elanud kirjanikud Jakob Pärn, Jaan Kärner, Friedebert Tuglas, Eduard Vilde, August Alle, helilooja Juhan Simm ja paljud teised. Rajoonist põlvnevad helilooja Aleksander Läte, kirjanik Jakob Tamm, luuletaja Ernst Enno jt.

Vanema põlve kultuuritegelastest töötas rea aastaid Otepääl veel Jakob Hurt. Hellenurmest pärineb tuntud loodusteadlane, omaaegne Vene Teaduste Akadeemia akadeemik-sekretär A. T. Middendorf.

Elvas antakse välja ajalehte „Uus Tee".

Haapsalu rajoon

Territoorium — 1564,7 km².
Keskus — Haapsalu linn (1279. a.), lähim raudteejaam Haapsalu (linnas), kaugus Tallinnast 103 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)	Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4	5
1.	Ahli	Haapsalu l.	Haapsalu —	—
2.	Kirna	Putkaste k.	Taebla 16	25
3.	Linnamäe	Linnamäe k.	Taebla 9,5	15
4.	Nõva	Nõva k.	Risti 39,5	52
5.	Palivere	Võntküla k.	Taebla 5	18
6.	Pürksi	Pürksi k.	Taebla 23	33
7.	Ridala	Käbla k.	Haapsalu 13,5	13,5
8.	Risti	Risti k.	Risti —	35
9.	Tuksi	Elbiku k.	Taebla 37	40
10.	Vormsi	Hullo k.	Haapsalu 24	24

Haapsalu rajoon kuulub vabariigi keskmise suurusega rajoonide hulka, hõlmates 3,5 protsenti Eesti NSV territooriumist. Ta asub Lääne-Eesti madalikul. Umbkaudu pool rajooni piirist on merepiir. Mandril külgneb rajoon kirdes Keila, idas Märjamaa ja lõunas Lihula rajooniga. Rajooni koosseisu kuulub ka arvukalt suuremaid ja väiksemaid saari ja saarekesi, milledest suurim on Vormsi (92,9 km²). Viimane on suuruselt neljas saar vabariigis. Väiksematest saartest on tuntumad Osmussaar (4,7 km², rajooni loodenurga läheduses), Tauksi saar (2,5 km², rajooni läänerannikul) ja Hobulaid.

Rajooni territoorium on enamikus tasase reljeefiga, kõrgusega alla 20 meetri üle merepinna, tõustes pikaldaselt kirde suunas. Rajooni põhjapoolses osas leidub künniseid ja seljakuid; tuntuim neist on Risti—Palivere otsmoreen. Suurem osa Haapsalu rajoonist on paene lauskmaa, suhteliselt väheviljakate kiviste kamar-karbonaatmuldadega. Keskosas esineb mannerjäästiku servakuhjatisi ja üksikuid vallseljakuid. Kajooni lõunaosa hõlmab Matsalu lahe äärne tasandik, millelt kerkib üksikuid kühme ja väikevoori. Maastikus on valitsevaks puisniidud ja kadakased karjamaad. Rannikul on kohati ulatuslikke roostikke.

Vetevõrk on rajoonis võrdlemisi hõre, koosnedes üksnes väikestest rannikujõgedest (Palivere, Rannamõisa — Martna, Riguldi jt.). Järvi on üldiselt vähe, suhteliselt rohkem on neid rajooni põhjaosas, kus on nimetamisväärsed Hindaste, Veskijärv ja Tänavjärv.

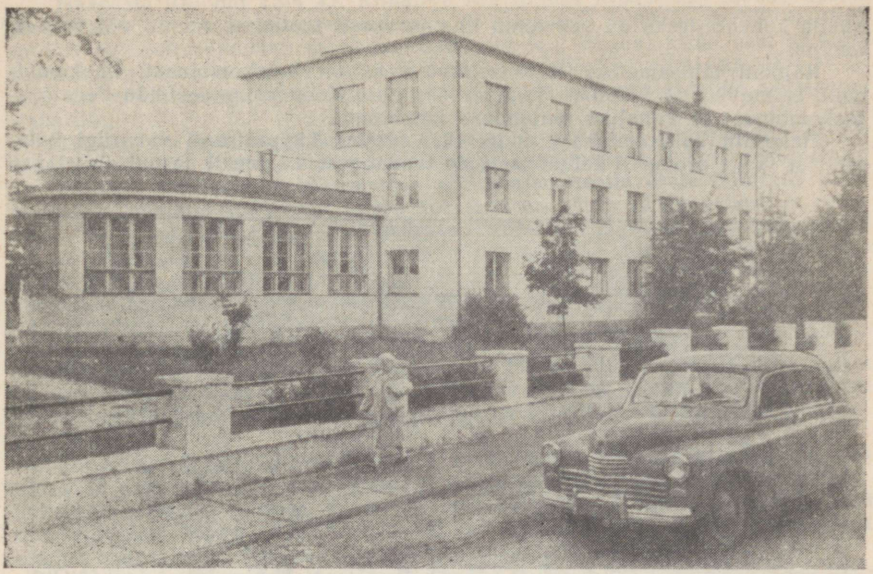

Sanatoorium.

Loodusvaradest on rohkearvulisemad savi leiukohad. Tellisesavi suuremad varud paiknevad Haapsalu linna lähedal (Paralepa), rajooni põhjaosas (Veskijärve, Suuresoo) ja rajooni idaosas (Risti). Kohaliku tähtsusega lubjakivi leiukohti on peamiselt rajooni kesk- ja lõunaosas (Kirimäe, Metsaküla, Keskvere jt.) ja Vormsi saarel.

Silmapaistvad on rajoonis tervismuda varud (Haapsalu laht, Noarootsi poolsaar, Vormsi). Turbavarudelt kuulub Haapsalu rajoon vabariigi turbarikkamate rajoonide hulka — 5,4 protsenti vabariigi turbavarudest. Suurimateks turbasoodeks on rajooni põhjaosas asuv Suursoo (1340 ha), Marimetsa soo rajooni idaosas (3770 ha), Niibisoo (1140 ha) jt.

Metsa on rajoonis vähe.

Linnarahvastiku osatähtsus (hoolimata vaid ühest linnalisest asulast) on enamikust vabariigi rajoonidest kõrgem.

Rajooni keskus — Haapsalu linn — asub samanimelise lahe lõunarannikul ja selle käärulistel madalatel neemedel. Haapsalu kuulub elanike arvult vabariigi keskmise suurusega linnade hulka. Sõjaeelse, 1939. aastaga võrreldes on elanike arv Haapsalus tunduvalt suurenenud. Linna tähtsamateks tööstusharudeks on toiduainete-, eeskätt kalatööstus. Haapsalu on tuntud siiski peamiselt kuurortlinnana. Juba 1825. aastal rajati Haapsallu mudaravila. Praegu töötab linnas peale mudaravila ka sanatoorium.

Haapsalu rajoon kuulub vabariigi nn. tööstuslik-põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka. Rajooni tööstuse toodang moodustab 0,8 protsenti vabariigi tööstuse kogutoodangust (see on kaks korda rohkem kui kodanlikus Eestis). Esikohal rajooni tööstuse toodangus on toiduainetetööstus — üle 63 protsendi, sellest kalatööstus 21 protsenti, piimasaaduste tootmine 17 protsenti ja liha tootmine 12 protsenti. Sellele järgneb tekstiilitööstus (25%) ja metsa- ning puidutööstus (9%).

1958. aastal suurenes 1950. aastaga võrreldes eriti kiiresti (13-kordseks) kalakonservide tootmine. Ligemale kolmekordistunud on mööblitoodang. Ligi-

kaudu kahekordseks on kasvanud liha ja vorsti tootmine, samuti või valmistamine.

Rajooni tähtsamateks tööstusettevõteteks on kalakombinaat, lihakombinaat, Lääne-Nigula võitehas, Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu Segatööstuskombinaat ja kohaliku majanduse kombinaat.

Haapsalu kalakombinaat andis 1957. aastal 5,3 protsenti vabariigi kalapüügist ja 4,1 protsenti kalakonservide toodangust. Lähemail aastail ehitatakse

kombinaat lõplikult välja, millega konservitsehhi tootmisvõimsus viiakse 2 miljoni tingkarbini aastas. Kombinaadi juurde rajatakse samuti ajakohane külmhoone.

Haapsalu Lihakombinaadi osatähtsus liha töötlemise alal vabariigis ulatus 1957. aastal 2,1 protsendini ja vorstitoodete väljalaske alal 1 protsendini.

Lääne-Nigula võitehas andis 1957. aastal 2,3 protsenti vabariigi võitoodangust.

Haapsalu Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu Segatööstuskombinaat toodab leiva- ja saiatooteid aastas keskmiselt 4000 tonni, jahvatab teravilja, valmistab alkoholita jooke ja annab aastas rajooni elanikkonnale 150 000 rubla eest mööblit.

Haapsalu Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat toodab aastas umbes 5000 tihumeetri ulatuses saematerjale, ligemale 75 000 meetrit šenillriiet, millest osaliselt valmistab rannamantleid, umbes 8 miljoni rubla eest õmblustooteid ja väiksemas ulatuses mitmesuguseid teisi tööstuskaupu. Laialdase kuulsuse on võitnud nägusad Haapsalu rätikud, mida tutvustatakse ka väljaspool vabariiki.

Tööstusliku tootmisega tegeleb Haapsalu rajoonis üle 1200 töölise, kusjuures enamik neist töötab kohaliku majanduse kombinaadis ja kalakombinaadis.

Rajooni üldpindalast kasutatakse põllumajandusettevõtete poolt 63 protsenti. Põllumajandusliku maa 72 093 hektarist on põldu 24,7 protsenti ja rohumaid 75,3 protsenti. Seega iseloomustab rajooni nagu teisigi Lääne-Eesti rajoone põllumaa vähesus ja rohumaade rohkus. Rajooni põhja- ja lääneosas ei ole mullad nii viljakad kui teistes osades. Valdavaks on lubjarikkad rähksed liivsavimullad. Põllumaadest on happelisi ainult 1,8 protsenti, neist tugevasti happelisi 1,2 protsenti.

Põllumajandusettevõtteist asub rajoonis 21 põllumajanduslikku artelli, 5 kalurikolhoosi ja 2 sovhoosi. Valdav osa (88%) põllumajanduslikust maast on kasutusel kolhooside ühismaana. Rajoonis töötasid varem Taebla ja Risti masina-traktorijaam, mis ümber organiseeriti Haapsalu remondi- ja tehnikajaamaks.

Looduslikud tegurid on rajoonis soodsamad veisekasvatuseks, rajooni mõnedes osades ka lambakasvatuseks. Arendatakse ka sea- ja linnukasvatust. Loomakasvatusest saadud rahalised sissetulekud kolhoosides moodustasid sissetulekute üldsummast 1958. aastal 86,9 protsenti, sealhulgas veisekasvatusest saadud sissetulekud 58,6 protsenti (seega valdava osa).

Õhukesed rähkmullad ja põldude kivisus tingivad suurema tähelepanu pööramist lutserni ja mesika kasvatamisele. Külvipinnast kasutati 1958. aastal teraviljadele 41,8 protsenti, kartulile 11,8 protsenti, söödakultuuridele 45,8 protsenti, sellest mitmeaastasele põldheinale 36,2 protsenti.

Loomade arvuline tihedus ühtub Lääne-Eesti rajoonide keskmise tasemega, mis on üldiselt madalam vabariigi keskmisest tasemest, välja arvatud lammaste ja hobuste osas. Nii oli 100 hektari põllumajandusliku maa kohta rajooni keskmisena 1959. aasta algul 18,3 veist (neist 11,3 lehma) ja 16,3 lammast. 100 hektari põllumaa kohta oli 43,2 siga ja 14,5 hobust.

Loomakasvatussaaduste tootmises 100 hektari kohta, samuti karja produktiivsuses ei ole rajooni kolhoosid veel saavutanud vabariigi keskmist taset. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti 1958. aastal kolhoosides 137,8 ja sovhoosides 108,1 tsentnerit piima, lehma kohta moodustas piimatoodang kolhoosides 2009 kg ja sovhoosides 2941 kg. Eesrindlikes ühismajandeis, nagu Lenini-nimeline kolhoos ja „Kommunismi Tee" kolhoos, toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 240—250 tsentnerit piima. Sealiha toodang 100 hektari põllumaa kohta moodustas kolhoosides keskmiselt 27,7 ja sovhoosides 43,1 tsentnerit, Lenini-nimelises kolhoosis aga 59,4 tsentnerit. Mune toodeti kolhoosides 100 hektari teravilja külvipinna kohta keskmiselt 17 274, kusjuures kana kohta saadi aastas 145 muna.

Eesti punast tõugu veiste tõufarmi kandidaatideks on „Kangelase" ja J. Lauristini nimeline kolhoos. „Külvaja" ja Lenini-nimelises kolhoosis on eesti lontkõrvaliste sigade tõufarmid. Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks Stalini-nimeline ja „Kaardiväe" kolhoos.

Rajoonis asub Haapsalu Haude- ja Linnukasvatuse Jaam, mis teenindab Haapsalu, Märjamaa, Lihula ja Keila rajooni. 1958. aastal hautati siin 151 900 tibu.

Rajoonis asuvad Niinja ja Vormsi sovhoos, neist Vormsi sovhoos on eriti spetsialiseerunud lambakasvatusele. Sovhoosis oli 1959. a. algul üle 2000 lamba, peale selle teisi loomaliike. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti sovhoosis 54,6 kg villa.

Rajooni sovhoosidest on suhteliselt kõrgemad tootmisnäitajad Niinja sovhoosil, kus seoses loomade kõrge arvulise tihedusega 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti 1958. aastal 520,1 tsentnerit piima ja 100 hektari põllumaa kohta 91,2 tsentnerit sealiha.

Rajoonis asub Riiklik Kõrgemäe Puukool, kes varustab Lääne-Eesti majandeid viljapuude ja marjapõõsaste istikutega. Haapsalus on Haapsalu Rajoonidevaheline Veterinaar-Bakterioloogia Laboratoorium.

Seitseaastaku jooksul kasvab rajooni sovhoosides piimatoodang 2,2-, lihatoodang 1,7- ja villatoodang 2,1-kordseks. Kolhoosides arendatakse veise-, sea-, linnu- ja lambakasvatust. Toodangu kasv kolhoosides on seitseaastakul veel suurem kui sovhoosides. Seda tagab loomakasvatusele tugeva söödabaasi organiseerimine ulatuslike maaparandustööde läbiviimise teel.

Haapsalu rajoon on ühendatud laiarööpmelise raudtee kaudu Tallinnaga. Raudteede võrk ei ole kuigi tihe — 100 ruutkilomeetri kohta tuleb 3,2 kilomeetrit raudteid. Rajooni aastane veokäive on 100 000 tonni ümber. Saabuvatest kaupadest on esikohal kütus — 6000 t, naftasaadused — 18 000 t, metsamaterjal — 7000 t, puit — 10 000 t, ehitusmaterjalid — 11 000 t, väetised — 4000 t, toidukaubad — 7000 t, teravili — 8000 t jm. Saadetavaist kaupadest on põhiline tähtsus kalasaadustel — 8000 t jt.

Rajooni teenindab üldkasutatav autobaas nr. 6. 1959. a. plaaniline veomaht rajoonis ulatub 530 000 tonnile ja 7,4 milj. tonnkilomeetrile. Kolhoosides on üle 70 veoauto.

Rajoonis töötab 15 autobussiliini.

Haapsalu rajooni kaudu (Rohukülast Heltermaale) toimub ka ühendus Hiiumaaga. Igal aastal toimetatakse Haapsalu kaudu mandrilt saartele kümned tuhanded tonnid kaupa. On pandud käiku jäälõhkuja-praam nagu Virtsu—Kuivastu liinil. Maanteedevõrgu tihedus ei ole suur — ühele ruutkilomeetrile tuleb 0,35 kilomeetrit maanteid.

Rajoonis on tihe õppe- ja kultuuriasutuste võrk. Üldhariduslikke koole on Haapsalu rajoonis 32 ning neis õpib kaugelt üle 3000 õpilase. Lisaks üldhariduslikele koolidele töötab veel lastemuusikakool, lastespordikool ning rida teisi õppeasutusi.

Raamatukogusid on rajoonis 44. Neist kuulub riiklike rahvaraamatukogude võrku 24 üle 185 000-köitelise raamatufondiga. Raamatukogud töötavad aktiivselt. Igal aastal korraldavad nad üle 600 mitmesuguse näituse, sadu kirjandusõhtuid ja lugejate konverentse ning hulgaliselt muid üritusi.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäevaks valmis Haapsalus vabariigi esimene laiaekraaniline kino „Oktoober". Haapsalus töötab veel suvekino ning sanatooriumi kino. Väljaspool rajoonikeskust teenindab elanikkonda 5 rändkino. Igal aastal külastab rajooni kinosid üle 220 000 inimese.

Klubilisi asutusi on rajoonis 21. Kunstilise isetegevuse ringe on nende juurde loodud üle 130, hõlmates ligi 1700 isetegevuslast. Rajoonis on 16 koorikollektiivi, 23 rahvatantsuringi, 26 näiteringi jne. Klubilised asutused korraldavad igal aastal üle 400 mitmesuguse ürituse, rohkem kui 400 loengut ja ettekannet kõige mitmekesisematel teemadel.

Teistest kultuuriasutustest tuleb nimetada Haapsalu Rajoonidevahelist Koduloomuuseumi, mille kogudesse kuulub ligikaudu 6000 museaalse väärtusega eset. Igal aastal külastab muuseumi üle 10 000 inimese. Haapsalu Koduloomuuseumi filiaaliks on Taeblas asuv kunstnik Ants Laikmaa maja-muuseum.

Haapsalu on rikas kultuurilooliste mälestusmärkide poolest.

1867. aastal viibis Haapsalus P. I. Tšaikovski. Seda aega meenutab helilooja teoses „Mälestusi Haapsalust". Kohta, kus elas tol ajal Tšaikovski, tähistab memoriaaltahvel. Rannas, seal, kus helilooja armastas istuda, on nüüd marmorist pink helilooja bareljeefi ja nootidega eesti rahvalaulust „Kallis Mari", mida helilooja kasutas oma 6. sümfoonias.

Mälestustahvliga on tähistatud ka keeleteadlase akadeemik F. Wiedemanni sünnikoht.

Monumendid on püstitatud veel heliloojale Rudolf Tobiasele, kes õppis tolleaegses Haapsalu kreiskoolis, ja luuletajale Ernst Ennole. Imposantne graniitsammas kunstniku bareljeefiga on püstitatud Ants Laikmaa hauale maja ümbritsevas, kunstniku enda poolt rajatud pargis.

Haapsalus ilmub ajaleht „Töörahva Lipp".

Harju rajoon

Territoorium — 2027 km².
Linnad ja alevid:
Tallinn — keskus.
Kehra alev (1945. a.), lähim raudteejaam Kehra (alevis), kaugus rajooni keskusest 43 km.
Loksa alev (1948. a.), lähim raudteejaam Kehra — 52 km, kaugus rajooni keskusest 72 km.
Maardu alev (1951. a.), lähim raudteejaam Ülemiste — 14 km, kaugus rajooni keskusest 17 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Alavere	Alavere k.	Kehra	13	54
2.	Anija	Kehra al.	Kehra	—	43
3.	Jõelähtme	Jõelähtme k.	Raasiku	12	25
4.	Kolga	Kahala k.	Kehra	30	48
5.	Kose	Kose as.	Kehra	26	41
6.	Kuivajõe	Kuivajõe k.	Kehra	29,5	38
7.	Kurtna	Kiisa as.	Kiisa	0,1	29
8.	Kuusalu	Kuusalu as.	Kehra	22	37
9.	Kõnnu	Kõnnu k.	Kehra	45	48
10.	Lagedi	Kopli k.	Lagedi	1,5	16
11.	Loksa	Loksa al.	Kehra	52	72
12.	Nabala	Nabala-Mõisa k.	Tallinn-Balti	25	25
			Tallinn-Väike	22	
13.	Pikavere	Suurevälja k.	Raasiku	13	35
14.	Prangli	Idaotsa k.	Tallinn-Balti	30	30
			Tallinn-Väike	33	
15.	Raasiku	Raasiku as.	Raasiku	0,2	38
16.	Vaida	Vaida k.	Ülemiste	24	26
17.	Viimsi	Miiduranna k.	Tallinn-Balti	10	10
			Tallinn-Väike	13	

Harju rajoon hõlmab vabariigi pealinna ümbritseva territooriumi ühes saartega, milledest suuremad on Prangli (6,2 km²) ja Aegna (4,8 km²). Rajooni rannajoon on hästi liigestatud rohkete lahtedega (Tallinna, Ihasalu, Kolga, Hara), poolsaarte ja neemedega (Viimsi, Kaberneeme, Juminda, Pärispea jt.).

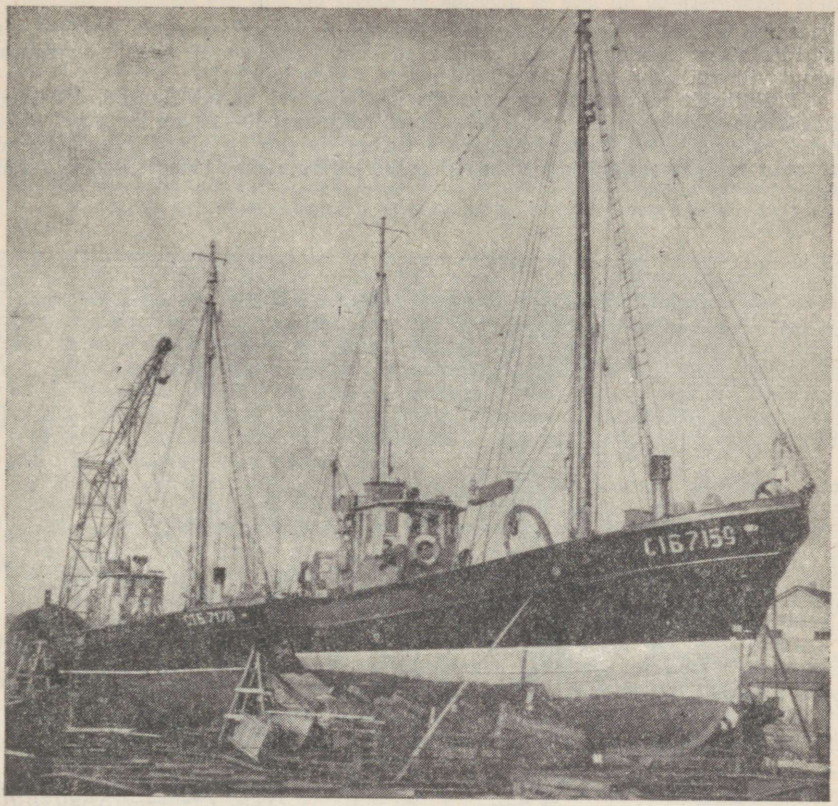

Traallaevade remont Loksa laevaremonditehases.

Maismaa poolt külgneb Harju rajoon läänes Keila, lõunas Rapla, kagus Tapa ja idas Rakvere rajooniga.

Pindala suuruselt (4,5 protsenti Eesti NSV territooriumist) kuulub Harju rajoon vabariigi suuremate rajoonide hulka.

Pinnaehituselt kuulub Harju rajoon Põhja-Eesti lauskmaa piiresse. Valdavaks reljeefitüübiks on lainjas tasandik. Paiguti esineb madalaid kühme ja künniseid ning lamedaveerulisi soostunud ja metsastunud nõgusid. Rannikut palistab enamasti järsk paekallas, mis annab ruumi kitsamale või laiemale rannikumadalikule (Kolga rannik jm.).

Rajooni vetevõrk on tihe. Rajooni piirides voolavad Soome lahte (alates lääne poolt) Pirita, Jägala, Valgejõgi ja rida vähemaid jõgesid. Jägala jõe lisajõgedest on tähtsamad Mustjõgi, Jänijõgi ja Tarvasjõgi. Jägala, Valgejõgi ja Loobu moodustavad jugasid. Viimatinimetatud jõgesid kasutatakse ka hüdroelektrienergia tootmiseks.

Rajooni järvedest (välja arvatud Ülemiste, mis asub Tallinna piirides) võib nimetada Maardu pisijärve Maardu alevi lähedal, Kuusalu ja Kolga vahel asetsevat Kahala järve (3,5 km²), Rummu järve Kodasool, Paunküla järve jt.

Maavaradest on Harju rajoon rikas. Väärtuslikumaks maavaraks rajoonis on fosforiit, mida esineb mitmes kohas (Iru, Maardu, Ülgase, Valkla, Tsitre). Kvaliteetsemad ja suurimad fosforiidivarud paiknevad 16 km Tallinnast —

Maardus. Siinset fosforiiti kaevandatakse ka lahtistes kaevandustes — karjäärides. Kambriumisavi varud paiknevad Viimsi poolsaarel; Loksal on suured varud viirsavi. Savi leidub veel Tsitres ja Kehra lähedal.

Praktiliselt piiramatud on rajoonis ka lubjakivi varud. Suured, tööstuslikult kasutatava lubjakivi varud paiknevad Tallinnast 10—20 km kaugusel (Väo, Kehra—Miku, Lilli). Rajooni kaguosas (Lubja) leidub ka klaasiliiva. Kõiki nimetatud maavarasid (välja arvatud klaasiliiv) kasutatakse tööstuslikuks tootmiseks.

Turbavarud on rajoonis võrdlemisi suured, kuid on arvukate vähemate turbasoodena mööda rajooni laiali pillatud. Suuremaks turbamassiiviks on Tallinnast lõunas asuv Valdeki turbasoo (2263 ha), Rae (1082 ha), Saku (700 ha) jt.

Metsa on rajoonis suhteliselt vähe. Valdav osa metsadest kuulub kaitsemetsade hulka, mis paiknevad linnade ja asulate läheduses, piki raudteetamme, maanteid ja mereranniku, ning nn. rohelisse vööndisse kuuluvad metsad. Metsarikkam on rajooni kirde- ja kaguosa.

Harju rajoon (ilma Tallinna linnata) on rahvarikkamaid rajoone vabariigis. Linnarahvastiku osatähtsus ei ole aga kuigi suur. See on tingitud sellest, et rajoonis on ainult 3 linnalist asulat (Maardu, Kehra, Loksa). Rajooni suhteli-

selt suur elanike arv aga on seletatav sellega, et siin on sõjajärgsetel aastatel kujunenud rida kiiresti kasvavaid asulaid (Saku, Kiisa, Aruküla, Raasiku jt.). Tunduv osa nende asulate elanikest töötab Tallinnas. Seega muutub osa nimetatud asulatest edaspidi Tallinna eeslinnakesteks.

Rajooni linnalistest asulatest on tähtsaimaks Maardu alev (16 km Tallinnast), mis on kujunenud sõjajärgsetel aastatel rajatud Maardu Keemiakombinaadi juurde. Maardus — fosforiidikaevurite ja keemiatööstuse töötajate uusasulas — on kinoteater, klubi, haigla, kool, raamatukogu, lasteaed, lastesõim; töölisi teenindavad kauplused, turg ja rida elutarbelise teenindamise ettevõtteid. Käsikäes keemiakombinaadi laienemisega kasvab aasta-aastalt ka Maardu alev.

Kehra alev asub rajooni idaosas Jägala jõe ja Tallinn—Narva raudtee ristumiskohal. Alev hakkas arenema seoses Kehra tselluloositehase rajamisega. Sõjajärgsetel aastatel on alev suuresti kasvanud. Tselluloositehase töötajatele on ehitatud hulgaliselt uusi elumaju, töötab leivatehas, hulk elutarbelise teenindamise ettevõtteid, kultuurimaja jne.

Loksa alev asub rajooni kirdeosas Valgejõe suubumise kohal Hara lahte. Kodanliku Eesti aastatel ei näidanud alev mingit kasvu. Nõukogude võimu ajal, kui Loksal rakendati tööle laevaremonditehas ja rekonstrueeriti tellisetehas, hakkas kiiresti kasvama ka Loksa alev. Siia on rajatud mitmed uued tänavad arvukate elumajadega.

Harju rajoon kuulub vabariigi nn. tööstusliku ilmega rajoonide hulka, andes 2,9 protsenti Eesti NSV tööstustoodangust.

Rajooni tööstuse struktuur on mitmekesine. Esikohal on tselluloosi- ja paberitööstus, mis annab üle 35 protsendi, ja teisel kohal keemiatööstus, peamiselt mineraalväetiste tootmine, mis moodustab ligemale 25 protsenti rajooni tööstuse toodangust. Järgnevad toiduainetetööstus — 19 protsenti (sellest piimasaaduste tootmine 11,3 protsenti) ning metsa- ja puidutööstus (8%) ja metallitööstus (ligemale 5%) rajooni tööstuse toodangust.

Harju rajooni tööstuse väljapaistvaimaks esindajaks on Maardu Keemiakombinaat, mille fosforiidijahu, väävelhape ja superfosfaat on tuntud üleliidulises mastaabis. Kombinaadi fosforiidijahu tootmise mahu ulatusest viimastel aastatel ja kasvust eelseisvail aastail annavad ülevaate alljärgnevad näitajad (protsentides).

	1955. a.	1956. a.	1957. a.	1960. a.	1965. a.
Fosforiidijahu	100	90	123	140	213

Maardu Keemiakombinaadi väljaehitamiseks kulutatakse seitseaastakul üle 80 miljoni rubla (rajatakse fosforiidikarjäär, suurendatakse väävelhappetsehhi võimsust, ehitatakse katseseadmed termofosfaadi tootmiseks jne.).

Harju rajooni tööstuse teiseks silmapaistvaks esindajaks on Kehra Tselluloosi- ja Paberikombinaat. Nõukogude Eesti tselluloositoodangust andis Kehra kombinaat 1957. aastal 48 protsenti ja paberitoodangust 42,5 protsenti, millest valdava osa moodustas jõupaber. Kombinaadi paberikotitsehhis aga valmistatakse jõupaberist kotte. Seitseaastakul suurendatakse kombinaadi võimsust tselluloosi tootmise alal ligemale ühe kolmandiku ja paberi tootmise alal vähemalt ühe viiendiku võrra. Uue tsehhina ehitatakse aastail 1961—1963 kombinaadi koosseisu puitkiudplaatide tsehh, mis on võimeline andma ehitajaile aastas 1,5 miljonit m² puitkiudplaate.

Rajooni tööstuse üheks vanemaks esindajaks on Saku Õlletehas, mis asutati 1876. aastal. 1957. aastal andis Saku Õlletehas 43,1 protsenti Eesti NSV õlletoodangust. Toodetakse Žiguli õlut vaadis ja pudelis, Moskva, Märtsi, Riia, Ukraina ja Leningradi õlut pudelis ning Porterit pudelis.

Teiseks vanemaks tööstusettevõtteks on endine Joaveski Papivabrik, mis rajati 1898. aastal Loobu jõe äärde, Tallinnast 71 km kaugusel. Käesoleval ajal kuulub vabrik Tallinna V. Kingissepa nimelise Tselluloosi- ja Paberikombinaadi koosseisu ja toodab aastas 1500 tonni piires ainult karbipappi.

Harju rajooni kõige vanemaks tööstusettevõtteks on aga Loksa Tellisetehas, mis asutati 1862. aastal. 1957. aastal andis Loksa Tellisetehas ligemale 11 protsenti Nõukogude Eesti savitelliste toodangust.

Harju rajooni tööstusettevõtete hulka kuulub veel Tallinna Metsakeemiamajand, mis organiseeriti Nõukogude Eesti põhjarajoonide metsadest vaigu kogumiseks (lõunarajoonides teostab vaigu kogumist Tartu Metsakeemiamajand). Oma esimesel tegevusaastal (1957) kogus Tallinna Metsakeemiamajand 353 tonni vaiku, mille saatis toorainena Riia keemiatehasele „Jugla". Väikestes kogustes töötab majand ka metsa üles ja veab välja metsamaterjali.

Metallitööstust esindab Harju rajoonis Loksa Laevaremonditehas, mis kuulub Eesti Riiklikule Merelaevandusele ja katab osaliselt ka Eesti kalalaevastiku remondivajadusi.

1957. aastal andis Harju rajooni võitööstus umbes 2,5 protsenti Nõukogude Eesti võitoodangust.

Harju Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat toodab Topi tellisetehases kuni miljon tellist aastas, jahu- ja saeveskis jahvatussaadusi ja saematerjali, tsehhides valmistatakse mööblit, kunstsiidriiet (70 000 m aastas), villast lõnga, sukki ja sokke, pealistrikooesemeid, õmblustooteid, vilt- ja nahkjalatseid ning muid tööstuskaupu.

Kose Kohaliku Majanduse Kombinaadi põhilisteks toodeteks on saematerjal ja mööbel.

Harju Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu Segatööstuskombinaat toodab samuti jahvatussaadusi, saematerjali, mööblit ja pealistrikooesemeid ning toiduainetetööstuse toodanguliikidest alkoholita jooke, leiva- ja saiatooteid.

Tööstusliku tootmisega tegeleb Harju rajoonis 3500 töölist.

Rajooni üldpindalast kasutasid 1959. aastal 68,9 protsenti põllumajandusettevõtted. Põllumajanduslikult kasutatavast 94 474 hektarist moodustab põllumaa 31,7 protsenti ning heina- ja karjamaad 68,3 protsenti; seega on rohumaade osatähtsus rajoonis suhteliselt kõrge. Rohumaadest on aga rajooni põhjaosas valdav osa õhukesepõhjalistel rähkmuldadel, väheproduktiivsed ning kannatavad kuival perioodil tugevasti põua all. Enamik muldadest on lubjarikkad rähksed liivsavimullad. Rajooni kaguosas esineb laialdaselt ka leostunud ja nõrgalt leetunud liivsavimuldi. Põllumuldadest on happelisi ligi 4,5 protsenti, neist tugevasti happelisi ligi 2 protsenti.

Põllumajandusettevõtteist asub Harju rajoonis 35 põllumajanduslikku artelli, 4 sovhoosi ja 6 kalurikolhoosi. 73,3 protsenti põllumajanduslikust maast on kolhooside ja 15,8 protsenti sovhooside kasutuses.

Asudes Tallinna vahetus läheduses, on rajooni põllumajandusettevõtted spetsialiseerunud täispiima ning kartuli ja köögivilja (eriti varajase köögivilja) tootmisele. Intensiivselt arendatakse ka sea- ja linnukasvatust.

Rohkem kui üheski teises rajoonis on arendatud kasvuhoone- ja lavamajandust. Rajooni piirides on suuremad kasvuhoone- ja lavamajandid „Töötava Talupoja", Kalinini-nimelise, „Oktoobri Võidu", „Töösangari" jt. kolhoosides.

Seoses linnalähedase spetsiifikaga iseloomustab külvipinna struktuuri rajoonis võrdlemisi madal teravilja osatähtsus. Külvipinnast oli 1958. aastal teravilja all 32,5 protsenti, samal ajal on siin kõrge kartuli ning köögivilja osatähtsus, moodustades külvipinnast vastavalt 19,1 ja 1,7 protsenti. Söödakultuuride all oli 1958. aastal 46,6 protsenti, sealhulgas mitmeaastase põldheina all 32,4 protsenti külvipinnast. Mitmeaastasest põldheinast kasvatatakse ulatuslikult lutserni. Kesapõllul on tähtsamaks kultuuriks mesikas.

Õhukesed rähkmullad ja põldude kivisus raskendavad põllutööde mehhaniseerimist. Rajoonis töötanud masina-traktorijaamad reorganiseeriti 1958. aastal Harju remondi- ja tehnikajaamaks. Harju remondi- ja tehnikajaamas, Som-

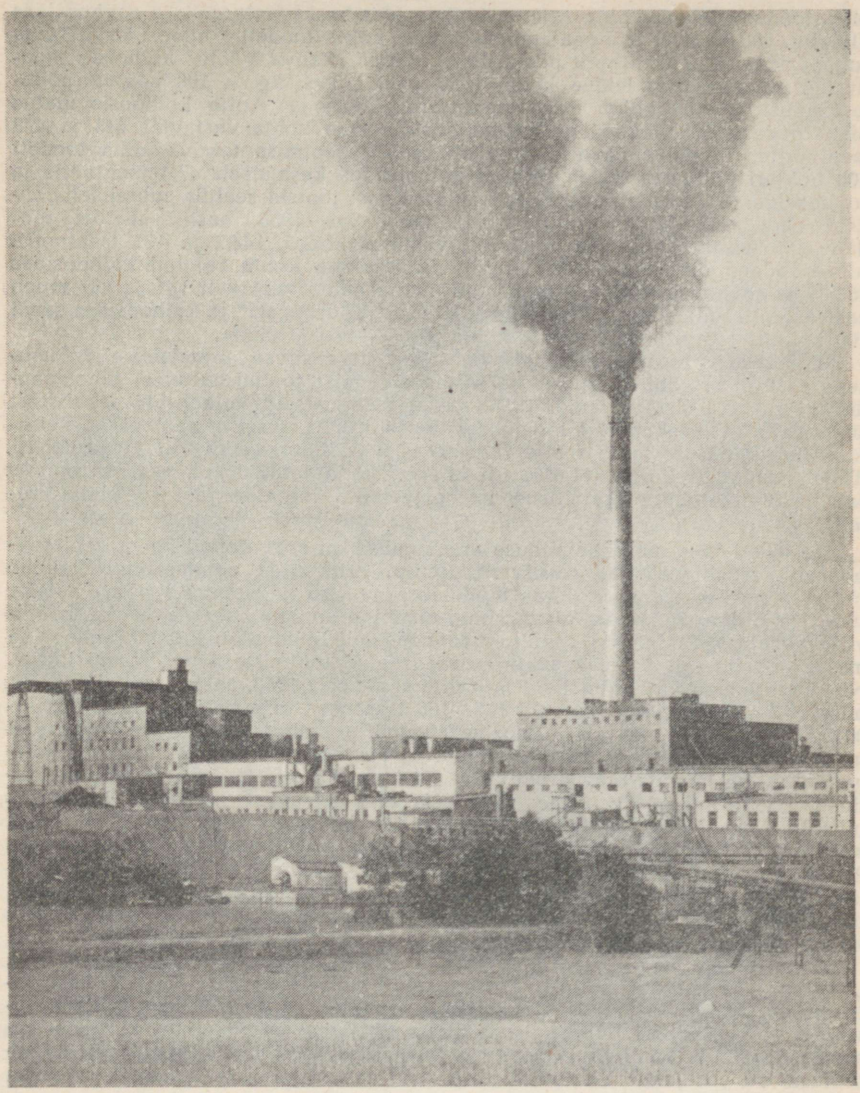

Kehra Tselluloosi- ja Paberikombinaadi üldvaade.

merlingi-nimelises sovhoosis, Mitšurini-nimelises kolhoosis ja Saku katsebaasis katsetatakse uusi masinaid.

Seoses linnalähedase asukohaga on loomakasvatuse intensiivsus rajooni kolhoosides ja sovhoosides üldiselt kõrgem kui teistes Põhja-Eesti rajoonides. Iga 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli kõigi majandikategooriate keskmisena 1959. aasta algul 25,5 veist (neist 16 lehma) ja 9,5 lammast. 100 hektari põllumaa kohta oli rajoonis 74,8 siga ja 13,2 hobust. Ka karja produktiivsuse tase on Harju rajoonis suhteliselt kõrge. Nii moodustas 1958. aastal

piimatoodang lehma kohta rajooni kolhoosides keskmiselt 2691 ja sovhoosides 3192 kg, 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti kolhoosides 258,7 ja sovhoosides 382,7 tsentnerit piima. Eesrindlikus „Rahva Võidu" kolhoosis moodustas piimatoodang lehma kohta 1958. aastal 3380 kg ja 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 512,3 tsentnerit, „Edu" ja Anija kolhoosis ulatus piimatoodang 100 hektari põllumajandusliku maa kohta vastavalt 448 ja 478 tsentnerini. Tähelepandavalt kõrge oli sealiha tootmise tase. Sealiha toodeti 100 hektari põllumaa kohta rajooni kolhoosides keskmiselt 47,4 tsentnerit ja sovhoosides 130,1 tsentnerit. Kolhooside hulgast tootsid sealiha suhteliselt rohkem „Edu", Anija ja „Majaka" kolhoos, kus 1958. aastal sealiha toodang 100 hektari põllumaa kohta oli vastavalt 162,5, 144,2 ja 131 tsentnerit. Munatoodang oli 100 hektari teravilja külvipinna kohta rajooni kolhoosides 36 789 ja sovhoosides 27 269 muna ning kana kohta vastavalt 141 ja 137 muna aastas. Stalini-nimelises, „Murrangu", Viimsi, „Töösangari" jt. kolhoosides saadi 100 hektari teravilja külvipinna kohta 67 000—96 000 muna.

Loomakasvatuse ja köögiviljakasvatuse intensiivse arendamise tulemusena saavad rajooni kolhoosid ja sovhoosid neist tootmisharudest tähelepandavaid rahalisi sissetulekuid. 1958. aastal moodustasid kolhooside rahalistest sissetulekutest laekumised loomakasvatusest 80,5 protsenti, sealhulgas veisekasvatusest 52 protsenti, seakasvatusest 19,9 ja linnukasvatusest 5,6 protsenti. Tähelepandavalt kõrge (11,6%) oli köögivilja ja toidukartuli realiseerimisest saadud sissetulekute osatähtsus, iseloomustades linnalähedast spetsialiseerumist.

Häid tulemusi põllumajanduse arendamisel on saavutanud ka rajooni sovhoosid. Rajoonis asuvad Kostivere, Kehra, Peningi ja Sommerlingi-nimeline tõuveisekasvatuse sovhoos, kus toodetakse suurtes kogustes nii piima kui ka liha; Kostivere, Kehra ja Sommerlingi-nimeline sovhoos arendavad ka köögiviljakasvatust. Vaatamata sellele, et sovhoosidele liideti ulatuslikult kolhooside maid, on taime- ja loomakasvatuses saavutatud tootmistase võrdlemisi kõrge. Nii saadi Sommerlingi-nimelises ja Kehra sovhoosis 1958. aastal teravilja keskmiselt 17—18 tsentnerit, kartulit 133—166 tsentnerit ja maisi haljasmassi 300—307 tsentnerit hektarilt. Ka kultuurkarjamaade rajamisel on rajooni sovhoosidel häid saavutusi. Kolhoosidega võrreldes iseloomustab sovhoose loomade kõrgem arvuline tihedus ning produktiivsuse tase. Nii oli 100 hektari põllumajandusliku maa kohta Kostivere sovhoosis 40 veist, neist 20 lehma, kusjuures piimatoodang lehma kohta oli 3342 kg. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti 1958. aastal 735,6 tsentnerit piima ja 100 hektari põllumaa kohta 213,3 tsentnerit sealiha. Sommerlingi-nimelises sovhoosis toodeti 7000-hektarilise üldpinna juures 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 418,9 tsentnerit piima, 100 hektari põllumaa kohta 176 tsentnerit sealiha ja 100 hektari teravilja külvipinna kohta 136 900 muna.

Eesti mustakirju karja tõufarmid on Mitšurini-nimelises, „Rahva Võidu", „Töötava Talupoja", Viimsi ja Kuusalu kolhoosis ning Eesti Maaviljeluse Instituudi Saku katsebaasis ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu Viimsi abimajandis. Kehra, Kostivere, Peningi ja Sommerlingi-nimeline sovhoos on eesti mustakirju tõugu veiste tõukarja sovhoosideks. Suurt valget tõugu sigade tõufarm on „Majaka" kolhoosis ning eesti tumedapealiste lammaste tõufarm Viimsi kolhoosis.

Reas kolhoosides on saadud kõrgeid hektarisaake. Nii oli 1958. aastal Mitšurini-nimelises kolhoosis teravilja hektarisaak 19,7 tsentnerit. Kartuli hektarisaagid olid Mitšurini-nimelises, „Rahva Võidu" ja „Oktoobri Võidu" ühismajandis üle 150 tsentneri. Mitmeaastast põldheina saadi Sommerlingi-nimelises sovhoosis üle 45 tsentneri hektarilt.

Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks „Rahva Võidu", Kuusalu ja Ždanovi-nimeline kolhoos. Seemnekasvatuse majandiks on ka Eesti Maaviljeluse Instituudi Ravila eliitseemnekasvatuse majand. Ravila eliitseemnekasvatuse majandi põhiülesandeks on mesika ja teiste Põhja-Eesti oludele kohaste põllukultuuride eliitseemnete kasvatamine. 1958. aastal saadi siin teravilja 18,1 tsentnerit ja kartulit 168 tsentnerit hektarilt.

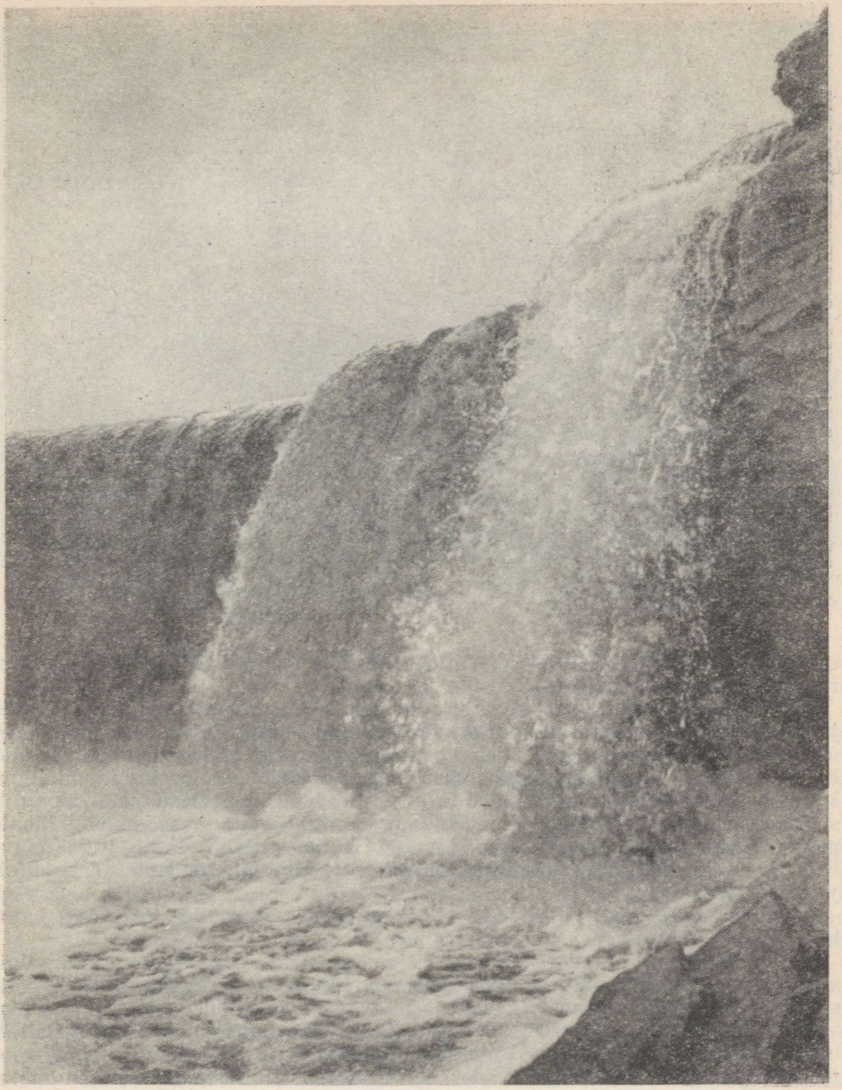

Jägala juga.

Saku katsebaas moodustab 1959. aastast alates Eesti Maaviljeluse Instituudi keskuse koos mullauurimise, mikrobioloogia, taimekaitse ja mehhaniseerimise laboratooriumidega. Saku katsebaasis asub põllumajandusloomade kunstliku seemenduse jaam. Siin on ka Saku Põllumajandustehnikum. Selle majandis toodeti 1957. aastal 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 522 tsentnerit piima, kusjuures piimatoodang lehma kohta oli 4144 kg, 100 hektari põllumaa kohta toodeti siin sealiha 278 tsentnerit.

„Nõukogude Põllumehe" ja Tšapajevi-nimelises kolhoosis on riiklik sordi-

„Tuleviku" kolhoosi kasvuhoonetes.

katsepunkt teravilja- ja heinakultuuride alal ning Peningi sovhoosis Põhja-Eesti riiklik puuvilja- ja marjakultuuride katsepunkt.

Teistest põllumajanduslikest ettevõtetest tuleks nimetada Kurtna Haude- ja Linnukasvatuse Jaama ja Lool asuvat Tallinna Linnuvabrikut. Kurtna Haude- ja Linnukasvatuse Jaam teenindab Harju ja Rapla rajooni. Haudejaamas hautati 1958. aastal 140 500 tibu. Kurtnas asub Eesti Loomakasvatuse Instituudi linnukasvatuse kontroll-katsejaam kanade ja vesilindude tõuaretuse, selektsiooni ja söötmisküsimuste lahendamiseks. Lindude produktiivsuse tase on siin tähelepandavalt kõrge, 1957. aastal saadi iga kana kohta aastas keskmiselt 233 muna. Hanede suvine pidamine toimub kultuurkarjamaadel, mis on jaotatud kopliteks ja tarastatud.

Harkus asub Eesti NSV Teaduste Akadeemia Geneetika Instituudi katsebaas.

Seitseaastakul arendatakse rajooni sovhoosides eriti veise- ja linnukasvatust ning köögiviljandust. 1958. aastaga võrreldes suureneb 1965. aastaks sovhoosides piimatoodang 2,1-, lihatoodang 1,2-, munatoodang 5,9- ning köögiviljade kasvupind 8,4-kordseks. Ulatuslikult spetsialiseeruvad köögiviljade kasvatamisele A. Sommerlingi nimeline, Kostivere ja Kehra sovhoos. Tõuloomade müük suureneb sovhoosides 1,7-kordseks. Kolhoosides suurendatakse samal ajavahemikul piimatoodang 2-, lihatoodang 3-, munatoodang 3,6-, villatoodang 1,6- ja köögiviljade kasvupind 1,2-kordseks. Ulatuslikult laiendatakse sovhoosides ja kolhoosides kasvuhoonete ja lavade pindala varajase köögivilja kasvatamiseks.

Harju rajoon on vahetult seotud Tallinna majandusega. Seetõttu kannab ka transpordi areng rajoonis pealinna läheduse pitserit. Rajooni läbivad kõigis suundades heakorrastatud teed, mistõttu ka vedude maht ületab 2,4 milj. tonni ja 19,1 milj. tonnkilomeetrit. Rajooni läbivad kõik Tallinnast väljuvad liinid, teenindades ka rajooni vajadusi.

Rajooni suuremal tööstuskeskusel, Maardu Keemiakombinaadil, on raudteeharu, mis hõlbustab valmistoodangu ja toormaterjali kohaletoimetamist Ulemiste jaama kaudu. Ka Lagedi, Aruküla ja Raasiku jaam paiknevad Harju rajoonis. Osa rajoonist teenindab kitsaröömeline raudtee. Üldine raudtee

Sommerlingi-nimelise sovhoosi tööliste elamud.

veokäive moodustab 570 000 tonni (ilma kaupadeta Ülemiste jaama kaudu). Sajale ruutkilomeetrile (ilma tööstusettevõtete haruteedeta) tuleb 3,2 kilomeetrit raudteid. Maanteede võrk on samuti tihe, ühele ruutkilomeetrile tuleb peaaegu pool kilomeetrit maanteid.

Rajooni kolhoosides on üle 170 veoauto.

Harju rajooni kultuurielu on tihedasti seotud Tallinnaga. Kõik pealinnas toimuvad kultuurilised sündmused on rajooni elanikkonnale hõlpsasti kättesaadavad. Omakorda rajooni kultuuriasutustel on kujunenud tihe kontakt linna kutseliste ja isetegevuslike kollektiividega. Seetõttu on kultuurielu Harju rajoonis teiste vabariigi rajoonidega võrreldes mõnevõrra elavam ja elanikkonna kultuuriline teenindamine parem.

Rajooni koolivõrk koosneb ligikaudu 60 üldhariduslikust õppeasutusest, kus õpib üle 6000 õpilase. Keskkoolid on Kehras, Maardus, Kosel ja Loksal. Sakus töötab põllumajandustehnikum, kus on valminud uus õppehoonete kompleks. Uus hoone on ehitatud ka Paunküla 7-klassilisele koolile.

Raamatukogusid on rajoonis üle 80 ning raamatufond ulatub ligi 300 000 eksemplarini. Üle poole raamatukogudest kuuluvad riiklike raamatukogude võrku. Riiklike raamatukogude raamatufondi osatähtsus aga ulatub üle 90 protsendi rajooni raamatukogude üldisest raamatufondist. Raamatukogudes on registreeritud rohkem kui 12 000 alalist kasutajat. Suhteliselt palju on organiseerinud raamatukogusid rajooni kolhoosid.

Kinoteatrid töötavad Loksal, Maardus, Kehras jm. Kinoteatrid koos kümmekonna rändkinoga teenindavad aastas keskmiselt 250 000—300 000 inimest.

Hästi on arenenud rajoonis kunstiline isetegevus. Ligi 50 klubilise asutuse ümber on koondunud üle 4000 isetegevuslase. Üksnes laulukoore töötab ligi 40, rahvatantsuringe üle 50 jne. Kunstilise isetegevuse ringide töö on veelgi hoogustunud 1960. aasta üldlaulupeoks ettevalmistumise perioodil. Rajoonis on vabariigi parimate hulka kuuluvad Kuusalu ja Raasiku kultuurimaja. Maardus, Kehras ja Loksal töötavad ametiühingute klubid.

Praeguse Harju rajooni territooriumilt on võrsunud rida vabariigi kultuuri- ja ühiskonnategelasi. Rookülas sündis 1891. aastal tulihingeline revolutsionäär Jaan Kreuks. Arukülas asus eesti töörahva juhi Viktor Kingissepa üks konspiratiivkortereid. 1922. aastal toimus siin EKP III kongress. Võisilma talus (Pikavere külanõukogus) toimus samal aastal Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu I kongress. Kuivajõel sündis ja kasvas Johannes Lauristin (Madarik).

Anijast kirjutab Eduard Vilde oma ajaloolises romaanis „Kui Anija mehed Tallinnas käisid".

Rajoonis ilmub ajaleht „Harju Elu".

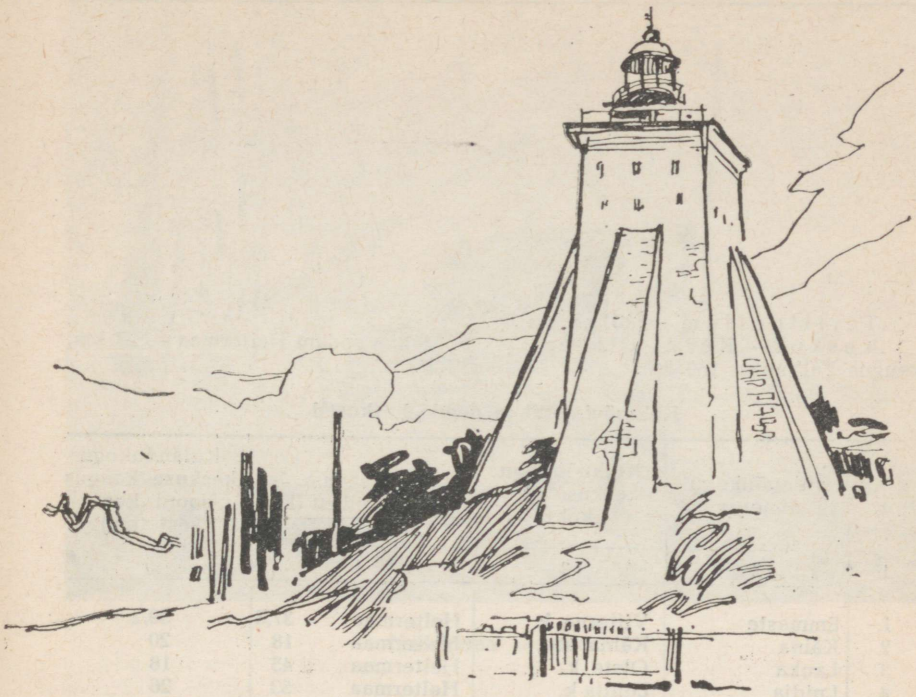

Hiiumaa rajoon

Territoorium — 1011,4 km².
Keskus — Kärdla linn (1938. a.), lähim sadam Heltermaa — 27 km, kaugus Tallinnast 160 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim sadam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Emmaste	Viiterna k.	Heltermaa	37,3	39,2
2.	Käina	Käina k.	Heltermaa	18	20
3.	Lauka	Otste k.	Heltermaa	45	18
4.	Luidja	Luidja k.	Heltermaa	53	26
5.	Pühalepa	Reikama k.	Heltermaa	16	11

Hiiumaa on pindalalt vabariigi väikseim rajoon. Ta hõlmab ainult 2,2 protsenti Eesti NSV territooriumist. Rajoon moodustub Hiiumaa saarest ühes selle rannikulähedaste saarekeste ja laidudega, milledest suurim on Kassaar. Hiiumaa on suuruselt teine saar Lääne-Eesti saarestikus. Saare põhjaosa on mõnevõrra kõrgem, tõustes kuni 20 m üle merepinna. Paasaluspõhi on siin üsna lähedal ja paljandub kohati rannikul. Saare lääneosas sirutub merre pikk Kõpu poolsaar Ristna neemega (ninaga), kus moreenseljakud ja luiteahelikud kerkivad kuni 54 meetrini üle merepinna.

Maavaradest on Hiiumaal, eriti tema põhjaosas (Paopa, Kärdla, Paluküla), rohkesti lubjakivi leiukohti. Saare loodeosas (Reigi) ja idaosas (Kleemo) leidub tellisesavi; viimase baasil töötab tellisetehas. Kruusavarusid on rohkesti rajooni kaguosas (Kassaare, Vaemla); idaosas (Suursadam) leidub tervismuda. Turbavarud on väikesed (0,5 protsenti vabariigi turbavarudest), turbasood paiknevad peamiselt saare keskosas. Kingissepa rajooniga võrreldes on Hiiumaa puiduvarud suhteliselt tunduvalt suuremad.

Rajooni vetevõrgu moodustavad üksnes väikesed rannikujõekesed, mis saadavad maapinna soistest lohkudest vett saartevahelisse väinastikku. Järvi on vähe, suurim nendest on saare keskosas asetsev rabastuv Tihu järv, mille veepinda on alandatud.

Hiiumaa rajoon kuulub elanike arvult vabariigi väiksemate rajoonide hulka. Rajoonis on ainult üks linn, aleveid ei ole, seetõttu ka linnarahvastiku osatähtsus ei ole suur.

Rajooni keskuseks on Kärdla linn. Sõjaeelsega võrreldes on linna elanikkond (hoolimata linna suurima tööstusettevõtte — Kärdla Kalevivabriku hävimisest sõjatules) tunduvalt suurenenud.

Kärdla asub Hiiumaa põhjarannikul. Ta tekkis 1829. aastal Kärdla külla rajatud kalevivabriku juurde, kujunedes Hiiumaa majanduslikuks ja kultuuri-

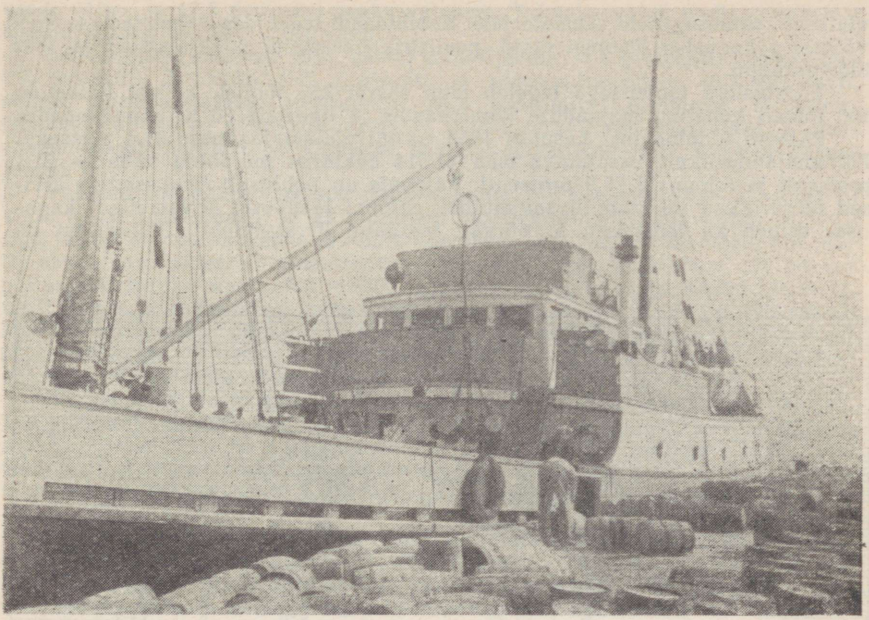

Heltermaa sadamas.

keskuseks. Kärdla on tänapäeval ka Hiiumaa administratiivkeskuseks. Suuremad tööstusettevõtted, välja arvatud kohaliku majanduse kombinaadi väikeettevõtted, linnas puuduvad.

Sõjajärgsetel aastatel on linnas ehitatud uus elektrijaam, leivatehas, saun, universaalkauplus, haiglahooned, ehitamisel on mitmed kommunaalelamud ja üle saja individuaalelamu.

Tähtsamateks asulateks Hiiumaal on K ä i n a, kust toimub lennuühendus Tallinnaga, ja H e l t e r m a a, mis on Hiiumaa—Rohuküla laevatee Hiiumaapoolseks sadamapunktiks.

Hiiumaa kuulub vabariigi nn. põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka, andes 0,2 protsenti vabariigi tööstustoodangust. Rajooni tööstuse struktuuris on esikohal toiduainetetööstus — ligemale 84 protsenti, sealhulgas piimasaaduste tootmine 36,1 protsenti rajooni tööstuse toodangust. Teisel kohal on kalatööstus (31 protsenti), kolmandal kohal metsa- ja puidutööstus (10 protsenti).

Rajooni tähtsamateks tööstusettevõteteks on Hiiumaa kalakombinaat, Emmaste võitehas, Hiiumaa Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat, Hiiumaa Rajooni Tarbijate Kooperatiivi Tööstuskombinaat ja Kärdla elektrijaam.

1959. aastal valmib Hiiumaa kalakombinaadi koosseisus Kõrgessaare kalakonservitehas, mis hakkab tootma aastas 2 miljonit tingkarpi kalakonserve. Konservitehas varustatakse külmhoone ja kiirkülmutusseadmetega.

Emmaste võitehas hõlmab 8 koorejaama 9 piimapunktiga ja on kogutoodangult kõige suuremaks tööstusettevõtteks Hiiumaal.

Kohaliku majanduse kombinaadi peamiseks tootmisalaks on ehitusmaterjalide tootmine kohalikeks vajadusteks. Aastas põletatakse lupja umbes 300 tonni, toodetakse 400 000—500 000 tellist ja valmistatakse kuni 4000 tihumeetri

ulatuses mitmesuguseid saematerjale. Kombinaadi tsehhides valmistatakse veel väikestes kogustes õmblustooteid, pealistrikooesemeid, nahkjalatseid ja teisi tööstuskaupu.

Tööstusliku tootmisega tegeleb Hiiu saarel 250 töölist, kellest ligikaudu 100 töötab kohaliku majanduse kombinaadis ja ligemale 60 kalakombinaadis.

Rajooni üldpindalast kasutati 1959. aastal põllumajanduses 61,4 protsenti. Põllumajanduslikult kasutatava maa 41 514 hektarist on põldu vähe — 21,1 protsenti ja rohumaid 78,9 protsenti. Rajoonis on põhiliselt õhukesed ja kivised lubjarikkad rähksed liivsavimullad, rajooni lääneosas liivamullad, kaguosas esineb ka leostunud ja nõrgalt leetunud liivsavimuldi. Põllumaast on

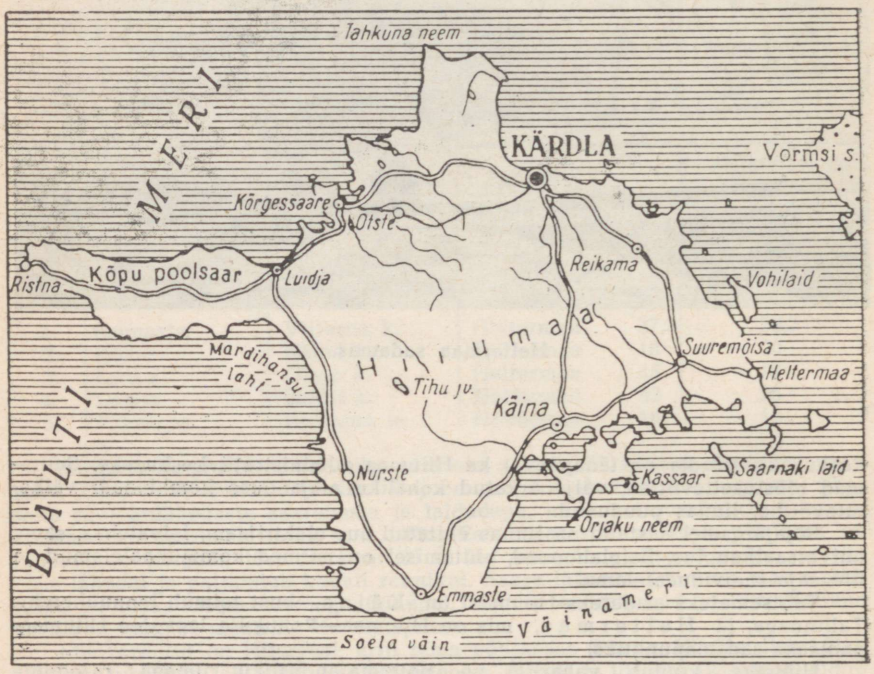

happelisi muldi 23,5 protsenti, neist tugevasti happelisi 11,9 protsenti. Looduslikud karjamaad on madalasaagilised ja kuival perioodil kannatavad tugevasti põua all. Põllumassiivid on looduslikult tugevasti killustatud.

Põllumajanduslik tootmine tugineb 10 põllumajanduslikule artellile, 5 kalurikolhoosile ja ühele sovhoosile. Põhiline osa põllumajanduslikust maast on põllumajanduslike artellide kasutuses.

Rajoonis töötas varem Hiiu masina-traktorijaam, mis 1958. aastal reorganiseeriti Hiiumaa remondi- ja tehnikajaamaks.

Rajooni põllumajandusettevõtted on loomakasvatussuunalised. Kaubalistest taimekasvatuse harudest arendatakse köögivilja ja söödajuurvilja seemnekasvatust. Rajoonis on seemnekasvatuse majandiks Kassari ja „Kungla" kolhoos ning Putkaste sovhoos.

Rahalistest sissetulekutest rajooni kolhoosides moodustasid 1958. aastal sissetulekud loomakasvatusest valdava osa (89,1%), kusjuures 60,1 protsenti

saadi veise- ja 18,5 protsenti seakasvatusest. Taimekasvatus andis rahalistest sissetulekutest ainult 3,3 protsenti.

Külvipinnast kasutati 1958. aastal teraviljadele 37,4 protsenti, köögiviljale 0,7 protsenti, kartulile 15,2 protsenti ja söödakultuuridele 46,7 protsenti, sellest mitmeaastasele põldheinale 28,5 protsenti. Külvipinna struktuuri iseloomustab kõrge söödakultuuride ja madal teraviljade osatähtsus. Mitmeaastastest põldheintest on viimastel aastatel laiendatud eriti lutserni kasvatamist.

Põllumajandusliku maa 100 hektari kohta oli rajoonis 1959. a. algul 20 veist (neist 13,8 lehma) ja 13 lammast, 100 hektari põllumaa kohta oli 36,3 siga ja 16,1 hobust. Loomade arvuline tihedus on siin üldiselt madalam kui teistes saarte rajoonides. Ka piima tootmise tase ei ole veel küllaldane. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti rajooni kolhoosides 1958. aastal 126 tsentnerit piima. Piimatoodang lehma kohta oli kolhoosides 1576 kg. Suhteliselt kõrgem oli sealiha tootmise tase. Sealiha toodeti kolhoosides 100 hektari põllumaa kohta 29,6 tsentnerit. Munatoodang 100 hektari teravilja külvipinna kohta oli kolhoosides 14 461 muna.

Sovhoosidest asub rajoonis Putkaste tõuveisekasvatuse sovhoos. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti siin 214,8 tsentnerit ja lehma kohta 2393 kg piima. Sealiha toodang moodustas 100 hektari põllumaa kohta 94,8 tsentnerit. Muude loomakasvatusharude kõrval arendatakse siin ka karusloomakasvatust. Putkastes asub põllumajandusloomade kunstliku seemenduse jaam.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides piima ja liha tootmist ning kolhoosides kõiki loomakasvatuse harusid. 1958. aastaga võrreldes suureneb 1965. aastaks sovhoosides piimatoodang 2,5- ja lihatoodang 6,6-kordseks. Samal ajavahemikul suureneb kolhoosides piimatoodang 2,5-, lihatoodang 3,7-, munatoodang 3,1- ja villatoodang 2,1-kordseks.

Hiiumaa transpordisidemed, olenevalt tema geograafilisest asendist, on teistest rajoonidest erinevad. Siin loob põhilise sideme mandriga meretransport. Kuna Kärdla sadam ei ole veel taastatud, toimub peamine kaubavahetus Heltermaa kaudu.

Rajooni teenindab üldkasutatav autobaas nr. 15.

Hiiumaa autotranspordi veokäive on 200 000 tonni ja 4,1 milj. tonnkm. Kolhoosides on üle 40 veoauto. Teedevõrk ei ole kuigi tihe — ühele ruutkilomeetrile tuleb 0,4 kilomeetrit maanteid. Rajoonis on arenenud bussiliinide võrk kokku 15 liiniga.

Rajoonil on igapäevane lennuühendus mandriga, mida kasutab enamik reisijaist.

Veel paarkümmend aastat tagasi oli Hiiumaal kultuurielu mahajäänud olukorras. Nüüd aga on Hiiumaal 24 üldhariduslikku kooli rohkem kui 1500 õpilasega. Rajooni elanikkonda teenindab 14 raamatukogu ligi 100 000 raamatuga. Raamatukogud hõlmavad üle 5000 lugeja. Laenutamise kõrval korraldavad raamatukogud igal aastal sadu näitusi, kirjandusõhtuid, lugejate konverentse ja muid üritusi.

1958. aasta lõpul valmis Kärdlas moodne 200 kohaga kinoteater. Rajooni elanikkonda teenindab 4 rändkino. Igal aastal teenindatakse saarel kinoga ligi 150 000 kinokülastajat.

Klubilisi asutusi töötab rajoonis 16. Juhtivaks nende hulgas on rajooni kultuurimaja, mille uus moodne hoone valmib lähemal ajal. Isetegevuslasi on rajooni klubiliste asutuste ümber koondunud üle 1300. Suhteliselt laialdaselt on levinud kodukultuuri ringid. Need on moodustatud iga rahvamaja juurde. Hiiumaa uhkuseks on kunagise Kärdla kalevivabriku juurde asutatud segakoor, üks väheseid koorikollektiive Eestis, kes asutamisaastana märgib möödunud sajandi keskpaika. Rajoonis on üle 20 rahvatantsuringi, 16 näiteringi ja rida teisi ringe. Need arvud aga ei ole püsivad, eelseisvaks laulupeoks ettevalmistumise perioodil hoogustub kunstiline isetegevus veelgi.

Igal aastal viiakse klubiliste asutuste poolt läbi üle 350 loengu ja vestluse ning keskmiselt 180 etendust ja isetegevuslikku kontserti, hõlmates nendega kokku üle 20 000 osavõtja.

Saare karm loodus ja erakordse huumorimeelega hiidlane on pakkunud ammendamatut ainestikku paljudele kunstnikele, kirjanikele ja heliloojatele. Neist tuntuim on G. Ernesaksa ooper „Tormide rand", mille libreto autoriks on J. Smuul.

Palju teoseid on pühendanud Hiiumaale kirjanik Aino Kallas, kes sageli veetis puhkeaega Kassaarel. Hiiumaaga on seotud helilooja Rudolf Tobiase nimi, kes sündis Käinas. Hiiumaalt pärineb proletaarne kirjanik Gustav Tikerpuu.

Rajoonis ilmub ajaleht „Nõukogude Hiiumaa"

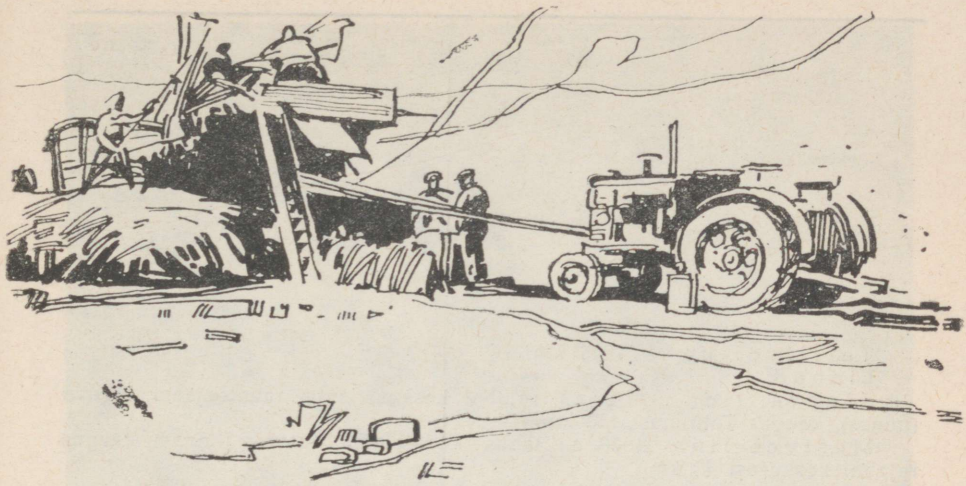

Jõgeva rajoon

Territoorium — 1845 km².

Linnad:

Jõgeva linn (1938. a.), rajooni keskus, lähim raudteejaam Jõgeva (linnas), kaugus Tallinnast 153 km.

Mustvee linn (1938. a.), lähim raudteejaam Mustvee (linnas), kaugus rajooni keskusest 43 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Aruküla	Sirguvere k.	Mustvee	23	40
2.	Avinurme	Mõisa k.	Avinurme	1	53
3.	Jõgeva	Eristvere	Jõgeva	3	3
4.	Järve	Järve k.	Tabivere	14	32
5.	Kalevi	Aruküla k.	Kaarepere	1	15
6.	Laiuse	Sootaga k.	Jõgeva	10	10
7.	Lohusuu	Lohusuu k.	Mustvee	14	50
8.	Lullikatku	Lullikatku k.	Mustvee	16	28
9.	Palamuse	Palamuse k.	Kaarepere	5	19
10.	Pedja	Kõola k.	Pedja	2	14
11.	Raja	Tiheda k.	Mustvee	4	45
12.	Sadala	Sadala k.	Jõgeva	23	23
13.	Tabivere	Voldi as.	Tabivere	1	28
14.	Ulvi	Ulvi k.	Avinurme	12	43
15.	Vassevere	Alnavere k.	Mustvee	20	55
16.	Võtikvere	Kõnnu k.	Mustvee	9	43

Jõgeva rajoon asub Eesti NSV idapoolses osas Tartust põhja pool. Territooriumi suuruselt (4,1 protsenti Eesti NSV pindalast) kuulub rajoon vabariigi suuremate rajoonide hulka. Jõgeva rajoon külgneb idas Peipsi järvega, kagus ja lõunas Tartu, läänes Põltsamaa, põhjas Väike-Maarja ning kirdes Rakvere ja Jõhvi rajooniga.

Pinnaehituselt on Jõgeva rajoon väga vaheldusrikas. Rajooni põhjaosas laiub tasandik, millel esinevad vaid harvad madalad kühmud ja künnised. Siin on rohkesti metsi ja soid. Rajooni kesk- ja lõunaosa hõlmab enamiku nn. Vooremaast, kus tüüpilisteks pinnavormideks on loode-kagu suunas kulgevad suurvoored. Jõgeva lähedal kerkib Eesti suurim ja kõrgeim voor nn. Laiuse mägi (144 m üle merepinna). Vooremaale tüüpilisem maastik esineb rajooni lõunaosas vastu Tartu rajooni.

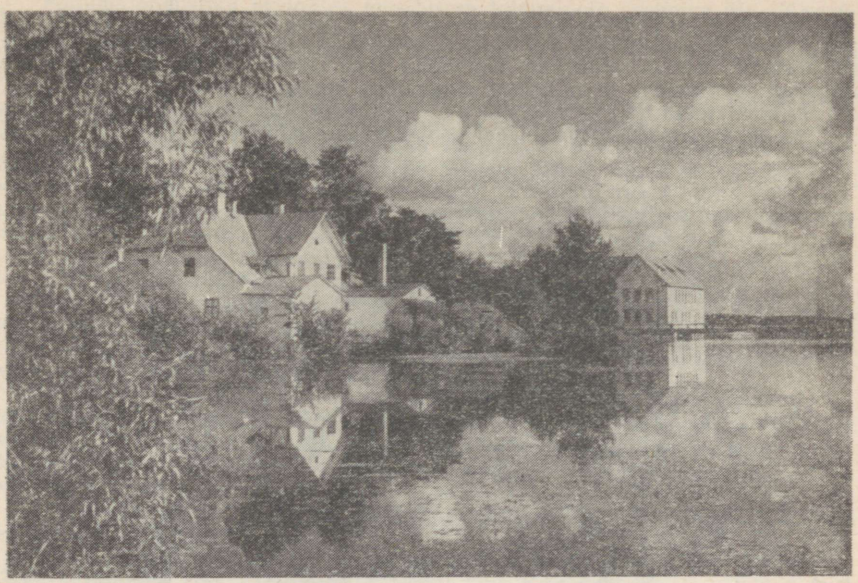

Vaade Jõgeva Sordiaretusjaamale.

Rajooni põhjaosa (Avinurme) kuulub Alutaguse metsade ja soode maastikku, maapind on siin tasane, väikese kallakuga ja soodustab soostumist. Rajooni Peipsi-äärne osa on peaaegu eranditult madal ja liivase pinnakattega. Rannik on Mustvee ümbruses madal, ranniku põhjapoolses osas esineb luiteid ja rannavalle. Rajooni lääneosas on valitsev lainja reljeefiga moreenmaastik. Vetevõrk on rajoonis võrdlemisi tihe.

Rajooni suuremaks jõeks on Pedja jõgi oma lisajõgedega, mis läbib rajooni lääneosa. Lohusuu kohal suubub Peipsisse Avijõgi. Mustvee linnast voolab läbi Mustvee jõgi. Omedu kohal suubub Peipsi järve Kääpa jõgi. Rajoon paistab silma ka järvede rohkuselt. Rajooni idaosas jääb osaliselt rajooni piiridesse Peipsi, kuna rajooni lõunaosas paikneb (samuti osaliselt rajooni piirides) vabariigi viie suurema järve hulka kuuluv Saadjärv (7 km²). Vabariigi kümne suurema järve hulka kuuluvad Endla järv (4,2 km²) ja Kuremaa järv (4,1 km²). Eesti NSV kahekümne suurema järve sekka tuleb arvata Kaiavere järv (2,4 km²) ja Soitsjärv (2,2 km²).

Maavaradest on rajoon rikas lubjakivi varudelt (Rohe, Jõgeva, Ellakvere, Jõune). Tellisesavi leidub rajooni lääneosas (Siimuste), kaguosas (Uhmardu) ja idaosas (Mustvee, Saare, Küli, Torma jt.). Rohkesti on rajoonis järve- ja allikalubja ning kruusa leiukohti.

Turbavarud on suhteliselt suured — ligemale kolm protsenti vabariigi varudest. Suurim turbasoo on rajooni äärmises loodeosas asuv Endla turbasoo (5200 ha), mille kasutamine (alusturbaks) on liigniiskuse tõttu raskendatud. Ülejäänud turbasood on väikesed ja asuvad laialipillatuna voortevahelistes nõgudes.

Metsavarud ei ole suured. Metsarikkam on rajooni põhjaosa.

Rajoonis on valdavaks põllumajanduslik rahvastik.

Rajooni keskus — Jõgeva linn — asub Tapa—Tartu raudteel, Tartust 47 km kaugusel. Linn paikneb kahe voore nõlval ja nendevahelises moldorus. Linna idapiiril voolab Pedja jõgi.

Nõukogude aastatel on linna elanike arv suuresti kasvanud. Sõjaaegsed purustused on linnas juba ammu likvideeritud ja linn kasvab kiiresti. Viimastel aastatel on eriti arenenud elamuehitus. Suuremateks tööstusettevõteteks Jõgeval on võitehas ja kohaliku majanduse kombinaadi tootmispunktid.

Rajooni teine linn — Mustvee — asub rajooni idaserval Peipsi rannikul, 70 km kaugusel Tartust, kahel pool Peipsisse suubuvat Mustvee jõge. See

liivane lauskrannik on endine järve põhi. Elanike arvult kuulub Mustvee vabariigi pisilinnade hulka. Fašistliku okupatsiooni aastail sai linn raskesti kannatada — hävisid peamised elamukvartalid ja kaupluste rajoon. Nüüd on Mustvee taastatud, töötab uus elektrijaam, on avatud mitmed ajakohaselt sisustatud kauplused, linna peatänavad on asfalteeritud. Suuremad tööstusettevõtted linnas puuduvad. Osa linna elanikkonnast tegeleb kalapüügiga, levinud on köögiviljakasvatus.

Jõgeva kuulub vabariigi nn. põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka. Ta annab 0,7 protsenti Eesti NSV tööstuse kogutoodangust.

Põllumajandusliku rajoonina moodustab toiduainete tootmine üle 73 protsendi (sellest piimasaaduste tootmine üle 57 protsendi) rajooni tööstuse toodangust. Metsa- ja puidutööstuse osatähtsus on ligemale 13 protsenti tööstuse toodangust.

Jõgeva rajooni võitööstus andis 1957. aastal ligemale 7 protsenti Nõukogude Eesti võitoodangust ja 3 protsenti juustutoodangust.

Jõgeva Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat toodab aastas 300 000 rubla ulatuses mööblit, umbes 500 000 tellist, üle 2600 pealistrikooeseme, ligikaudu 5600 paari sukki ja sokke, 2 miljoni rubla eest õmblustooteid ja väikestes kogustes muid tööstustooteid. Aastail 1959—1960 rekonstrueeritakse kombinaadi keraamikatsehh Siimustel, mis võimaldab muuhulgas toota 250 000 ahjupotti aastas. Aastail 1962—1963 ehitatakse villaketramiseks, lõnga värvimiseks ja vildi tootmiseks uus tootmishoone.

Jõgeva Rajooni Tarbijate Kooperatiivi Tööstuskombinaat valmistab aastas kuni 2000 tonni leiva- ja saiatooteid, 300 tonni piires vorstitooteid, ligemale tuhat tonni jahvatussaadusi ja alkoholita jooke. Peale selle toodab kombinaat väikeses ulatuses mööblit ja õmblustooteid.

Mustvee Kohaliku Majanduse Kombinaadi põhilisteks tootmisaladeks on metsamaterjali saagimine, telliste põletamine ja mööbli valmistamine kohalike vajaduste rahuldamiseks. 1961. aastal valmib kombinaadil Avinurmes tünnitsehh, mis on suuteline tootma mitmesuguseid puunõusid aastas 5 miljoni rubla väärtuses.

Tekstiilitööstuse esindajaks on Jõgeva rajoonis Mustvee Tekstiili Tööstuskombinaat „Avangard".

Tööstustöölisi on rajoonis ligemale 500, kusjuures neist üle 200 töötab Jõgeva Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaadis.

Põllumajandusettevõtted kasutasid 1959. aastal rajooni üldpindalast 67 protsenti. Põllumajandusliku maa 86 106 hektarist on põllumaad 48,8 protsenti ning heina- ja karjamaid 51,2 protsenti. Muldadest on enamik leostunud ja leetunud liivsavid. Põllumuldadest on happelisi muldi rajooni lääneosas ligi 31 protsenti, neist tugevasti happelisi ligi 15 protsenti. Idaosas on happelisi muldi ligi 68 protsenti, neist tugevasti happelisi 37 protsenti. Happeliste muldade lupjamiseks on rajoonis magevee lubjalasundid „Kungla" ja „Leegi" kolhoosis ning Torma sovhoosis.

Põllumajandusettevõtteist asub rajoonis 39 põllumajanduslikku artelli, üks kalurikolhoos ja kaks sovhoosi. Põllumajanduslikust maast on kolhooside kasutuses 83,5 protsenti ja sovhooside kasutuses 9 protsenti.

Kolhooside ja sovhooside põhiliseks tootmisharuks on loomakasvatus, kuid lisaks sellele kasvatatakse kaubalistest taimekasvatussaadustest vähemal määral lina ja Peipsi rannikul asuvates kolhoosides ka köögivilja. Rahaliste sissetulekute üldsummast moodustasid sissetulekud loomakasvatusest 1958. aastal 78,1 protsenti, sealhulgas veisekasvatusest 45,8 ja seakasvatusest 23,7 protsenti. Linakasvatus andis 6,3 protsenti ja kartul 3,8 protsenti rahalistest sissetulekutest.

Külvipinnast kasutati 1958. aastal teraviljale 40,3 protsenti, linale 1,3 protsenti, kartulile 12,5 protsenti, köögiviljale 1,4 protsenti ja söödakultuuridele 44,5 protsenti, sellest mitmeaastasele põldheinale 34,5 protsenti. Peipsi rannikul asuvates kolhoosides kasutavad kolhoosnikud oma õueaiamaad peamiselt köögivilja, eriti kurgi ja sibula kasvatamiseks.

Varem töötanud masina-traktorijaamade baasil organiseeriti Jõgeva remondi- ja tehnikajaam.

Loomade arvuline tihedus on vabariigi keskmisest kõrgem. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli 1959. a. algul 25 veist (neist 15,5 lehma) ja 15,4 lammast ning 100 hektari põllumaa kohta 52,6 siga ja 10,8 hobust.

Keskmine piimatoodang lehma kohta oli 1958. aastal kolhoosides 2107 ja sovhoosides 2919 kg ning 100 hektari põllumajandusliku maa kohta vastavalt 169 ja 248,1 tsentnerit. Seega on piima tootmise tase veel suhteliselt madal. Eesrindlikumates kolhoosides, nagu „Ühistöö" ja „Endla" kolhoos, saadi 1958. aastal lehma kohta 2173 ja 3205 kg ning 100 hektari põllumajandusliku maa kohta vastavalt 322,5 ja 298,3 tsentnerit piima. Sealiha toodang oli 100 hek-

tari põllumaa kohta kolhoosides 25,4 ja sovhoosides 62 tsentnerit, munatoodang 100 hektari teravilja külvipinna kohta kolhoosides 11 281 muna.

Eesti punase karja tõufarmid on H. Heidemanni nimelises, Kirovi-nimelises, Stalini-nimelises ja „Rahvaste Sõpruse" kolhoosis ning Eesti Maaviljeluse Instituudi Tooma katsebaasis. Torma sovhoos kuulub eesti punast tõugu veiste tõukarjasovhooside hulka. Suurt valget tõugu sigade tõufarm on Stalini-nimelises kolhoosis. Eesti tumedapealiste lammaste tõufarmid on „Stahhaanovlase" ja „Kungla" kolhoosis. Rajoonis on seemnekasvatamismajandiks Torma sovhoos ning Lenini-nimeline, „Kevade", Stalini-nimeline ja Heidemanni-nimeline kolhoos, viimane neist on spetsialiseerunud kõrreliste heintaimede seemnekasvatusele.

Jõgeva rajoonis asuvad Ausi ja Torma tõuveisekasvatuse sovhoos. Sovhooside pindala on viimastel aastatel tunduvalt laiendatud, seetõttu on siin toodangunäitajad veel suhteliselt madalad.

Rajoonis asuvad Eesti Maaviljeluse Instituudi Jõgeva Sordiaretusjaam ja Tooma katsebaas. Jõgeva sordiaretusjaamas aretatakse kõiki Eesti NSV-s viljeldavate ja uudiskultuuride sorte, parandatakse endisi sorte ning kasvatatakse rajonitud ja perspektiivsortide eliitseemneid. Sordiaretustöö toimub teraviljade, põldkaunviljade, heintaimede, haljasväetiskultuuride, kiu- ja õlitaimede, söödajuurvilja, kartuli ja köögivilja alal, teatud ulatuses ka aianduses, eriti maasikakasvatuses. Ulatuslikke katseid tehakse ka kultuurkarjamaade osas. Tooma katsebaasis uuritakse soomuldade kuivendus- ja kasutusviise ning kasvatatavate kultuuride agrotehnikat. Erinevate kuivendusviisidega on ulatuslikud kultuurkarjamaade katsed rajatud turvasmuldadele.

Jõgeva sordiaretusjaama iseloomustavad ühtlaselt kõrged taimekasvatuse näitajad. 1958. aastal saadi siin teravilja keskmiseks hektarisaagiks 24 tsentnerit, kartulil 162,8 tsentnerit, põldheinal 51,6 tsentnerit, silokultuuridel 501 ja söödajuurviljal 706 tsentnerit. Kultuurkarjamaalt saadi siin üle 3000 söötühiku hektarilt. Keskmiseks põllu- ja kultuurrohumaade hektarisaagiks kujunes 1958. aastal 2241 söötühikut.

Ka Tooma katsebaasis oli taimekasvatuse saagikus kõrge. Teravilja hektarisaak oli 1958. aastal 21,5 tsentnerit, kartuli hektarisaak 169,9 ja põldheina hektarisaak 41,9 tsentnerit. Maisi haljasmassi saadi 336 tsentnerit hektarilt ja söödajuurvilja 417 tsentnerit hektarilt. Keskmiseks põllu- ja kultuurrohumaade saagiks kujunes 1958. aastal ligi 2300 söötühikut hektarilt. Majandis kasvatatakse eliitseemet.

Rajoonis asuvad Kuremaa Loomakasvatustehnikum ja Kuremaa Metsakool. Kuremaa Loomakasvatustehnikumi õppemajandi saavutused on samuti silmapaistvad. Teravilja saadi õppemajandis 1958. aastal keskmiselt 18,4 tsentnerit, kartulit 143, põldheina 44,5 ja maisi haljasmassi 720 tsentnerit hektarilt. Piimatoodang lehma kohta moodustas siin 3315 kilogrammi ja 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 599 tsentnerit. Sealiha toodeti 100 hektari põllumaa kohta 53,7 tsentnerit. Õppemajand on ka seemnekasvatamismajandiks.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides intensiivselt nii veise- kui ka seakasvatust. 1958. aastaga võrreldes suureneb sovhoosides 1965. aastaks piimatoodang 2,3- ja lihatoodang kahekordseks. Tõuloomade müük suureneb sovhoosides 3,3-kordseks. Kolhoosides arendatakse kõiki loomakasvatusharusid ja linakasvatust. Samal ajavahemikul kasvab kolhoosides piimatoodang 2,6-, lihatoodang 4,1-, munatoodang 3,7- ja villatoodang 2,5-kordseks. Lina kogutoodang kasvab peamiselt saagikuse tõstmise kaudu. Tõuloomade müük suureneb kolhoosides kolmekordseks.

Jõgeva rajooni transpordi elusooneks on laiarööpmeline Tapa—Tartu raudtee. Suur osa Sonda—Mustvee kitsarööpmelisest raudteest asub samuti rajooni territooriumil. Rajooni raudteejaamade koguveokäive on 220 000 tonni aastas. Saabuvatest kaupadest on kütus — 11 000 t, ehitusmaterjalid — 90 000 t, väetis — 20 000 t jm. Peale laaditakse peamiselt metsamaterjale — 22 000 t, puitu — 7000 t, toidukaupu — 2500 t, teravilja — 3000 t jm.

Autotranspordi vedude maht ületab 360 000 tonni ja 7 milj. tonnkilomeet-

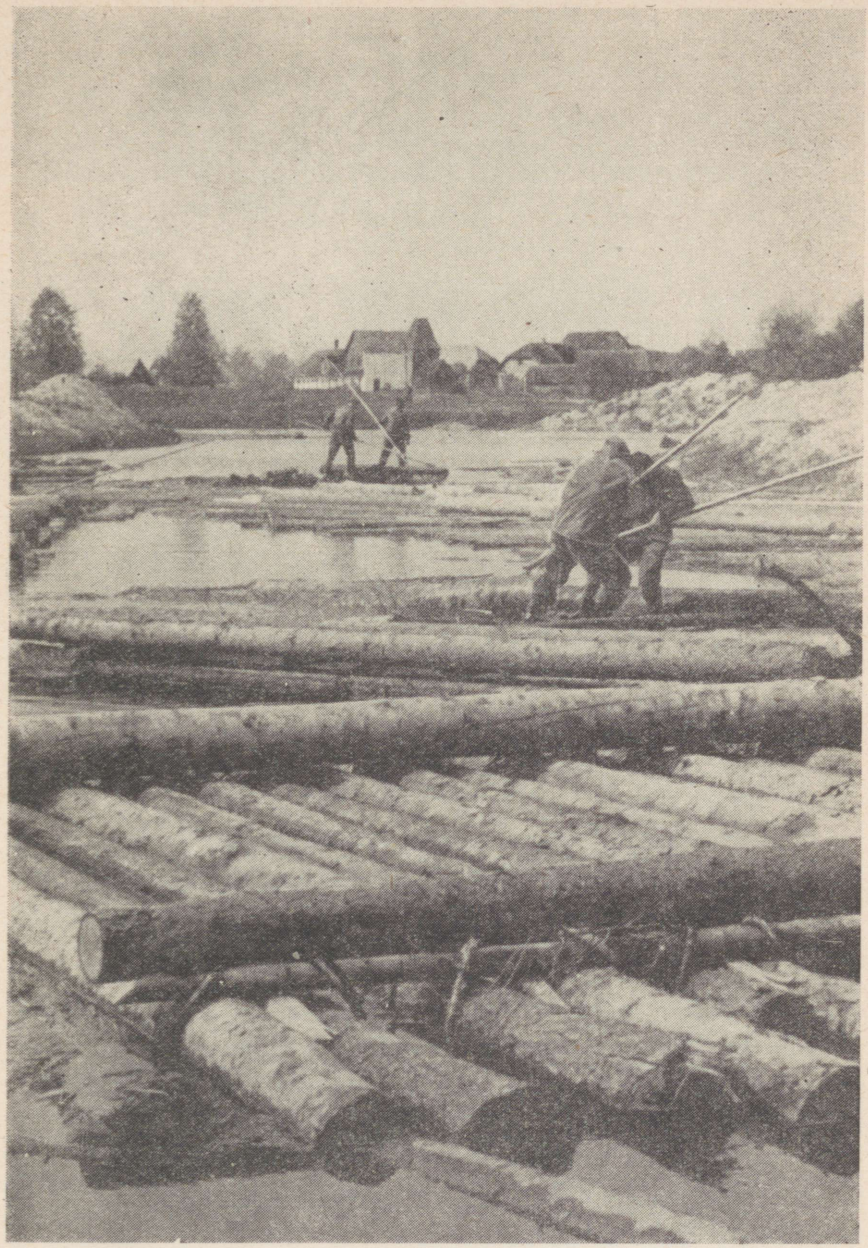

Palgiparvetus Avijõel.

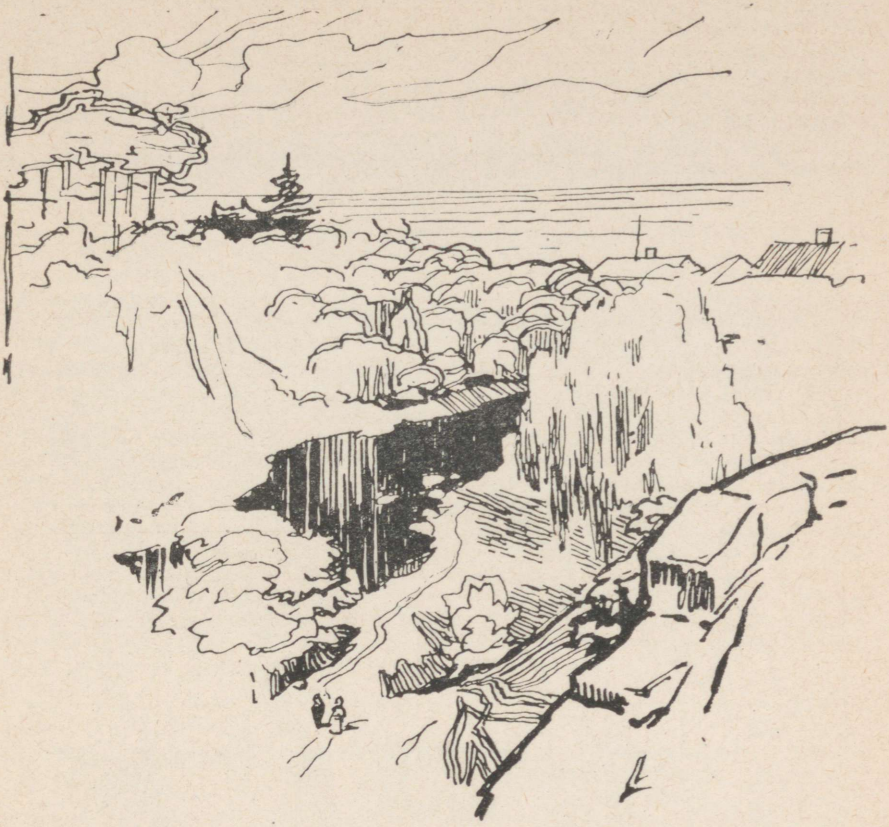

Jõhvi rajoon

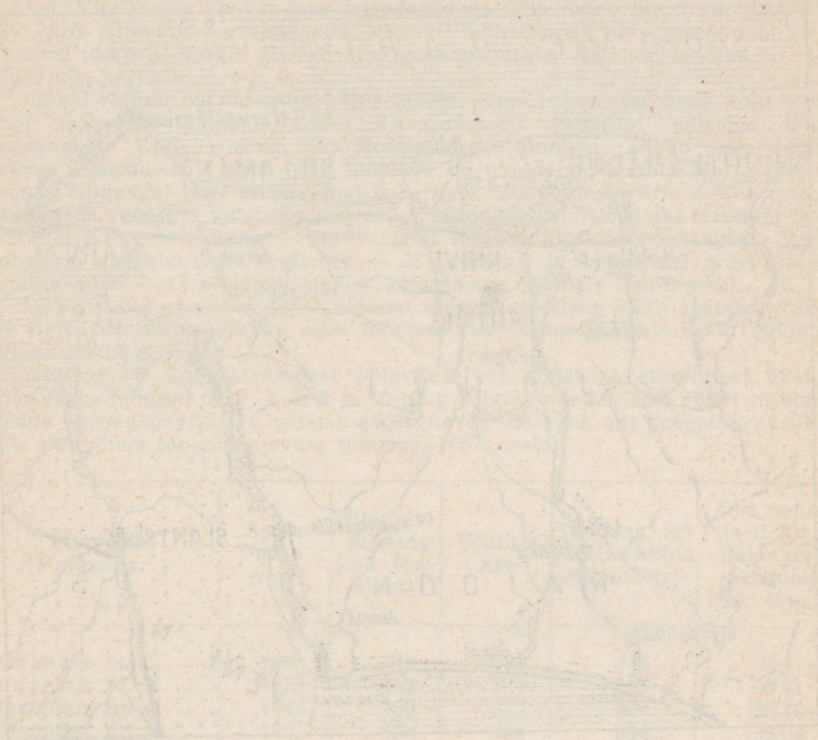

mujal Põhja-Eesti rajoonides. Rohkearvulisemalt on savivarusid rajooni keskosas (Kuremäe, Ahtme, Toila).

Turbavarude rohkuselt on Jõhvi rajoon teisel kohal vabariigi rajoonide hulgas. Rajooni turbavarud ulatuvad üle 7 protsendi vabariigi turbavarudest. Suuremateks turbasoodeks rajoonis on Murakasoo (7200 ha), Jõhvist kagus asuv Oru (4127 ha), Puhatu (2900 ha), Kase (2760 ha), Kivinõmme (2400 ha), Mustaladva (1950 ha) jt.

Metsa rohkuselt on rajoon samuti silmapaistval kohal vabariigis. Suuremad metsamassiivid paiknevad rajooni lõunapoolses osas — Alutaguses.

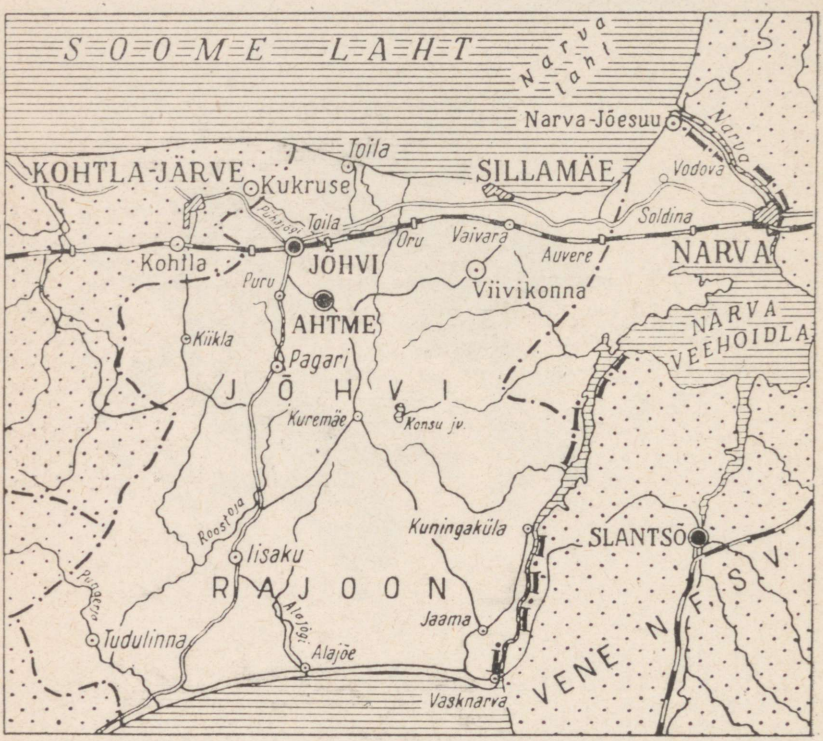

Rahva arvult on Jõhvi rajoon suurim vabariigis. Linnarahvastiku osatähtsus on samuti õige suur. Jõhvi on linnaliste asulate rohkuselt esikohal vabariigi rajoonide hulgas.

Rajooni keskus — J õ h v i linn — asub rajooni loodeosas Tallinn—Narva raudtee ja maantee ääres. Sõja ajal sai linn tugevasti kannatada, hävis üle $^2/_3$ linnast. 1938. aastal, mil Jõhvi sai linnaks, oli seal veidi üle 2500 elaniku. Sõjaeelsega võrreldes on käesoleval ajal linna elanike arv suurenenud 3,5-kordseks.

Sõjajärgsetel aastatel toimus linna kiire taastamine ja laiendamine. Jõhvi uus linnaosa rajati kaevanduste nr. 2 ja nr. 8 kaevurite elamurajoonina vanalinnast lääne. Pindalalt hõlmab Jõhvi uus linnaosa üle poole Jõhvi linna praegusest territooriumist. Siia on ehitatud saun, kaks sööklat, kaks lasteaeda, haigla, keskkool, ehituskool, kino, ehitamisel on kultuurimaja jms.

Rajooni teine linn — A h t m e — asub 2—3 km Jõhvist lõuna pool. Enamiku selle linna elanikest moodustavad kaevanduse nr. 10 ja Ahtme elektrijaama töötajad. Ahtme on uus linn, rajatud täiesti asustamata maa-alale. Linn koosneb kahest nagu eraldiasetsevast osast, nn. Tehnilisest ja Puru linnaosast. Puru linnaosa on Ahtme põhiliseks elamurajooniks. Tehnilises linnaosas on põlevkivikaevandus ja elektrijaam. Ahtmes töötab ka leivatehas.

S o m p a alev asub Jõhvi ja Kohtla vahel, ligikaudu 3 km Tallinn—Narva raudteest lõuna pool. Siin elavad peamiselt kaevanduste nr. 4 ja nr. 6 kaevurid.

V i i v i k o n n a alev asub samanimelise karjääri juures Vaivara jaamast Tallinn—Narva raudteel ligikaudu 15 km lõunasse Alutaguse metsade keskel. Viivikonna kaevanduse laiendamisega (siia rajati üle 2 km pikk karjäär, kus põlevkivi kaevandamine toimub lahtiselt) on alev kasvanud. Viivikonnast ida pool kerkib kiiresti uus kaevurite asula S i r g a l a, kus on rajamisel uus karjäär.

Jõhvi rajoon on vabariigi kõige tööstuslikum rajoon (esimene koht vabariigi rajoonide hulgas), andes 4,4 protsenti vabariigi tööstuse kogutoodangust. Koos Narva ja Kohtla-Järve linnaga annab aga Jõhvi rajoon 16,8 protsenti Eesti NSV tööstuse kogutoodangust, olles Harju rajooni (koos Tallinnaga) järel teisel kohal vabariigis. Sõjaeelsega võrreldes on rajooni osatähtsus vabariigi tööstuses suuresti tõusnud. Rajooni tööstuse struktuuris on esikohal põlevkivitööstus — 60 protsenti rajooni tööstuse toodangust. Teisel kohal on elektrienergia tootmine — 21 protsenti ja kolmandal kohal toiduainetetööstus — 13 protsenti (sellest kalatööstus ligemale 7 protsenti).

1958. aastal suurenes Jõhvi rajooni tööstuse toodang 1950. aastaga võrreldes ligikaudu neljakordseks, olles tööstuse kasvutempolt Põhja-Eesti rajoonide hulgas esikohal.

Eesti NSV üheteistkümnest põlevkivi kaevandavast ettevõttest asuvad kuus (kaevandused nr. 2, 4, 6, 8 ja 10 ning Viivikonna karjäär) Jõhvi rajoonis. Nende iseloomustamiseks esitame alljärgnevad näitajad, mis peegeldavad üksikute ettevõtete tootmistegevuse tulemusi 1957. aastal.

Ettevõtte nimetus	Asutamise aasta	Põlevkivi toodang (tuh. tonnides)	Tööliste arv	Toodang iga I tööline kohta (tonnides)	Ühe tonni ja II klassi põlevkivi omahind (rbl., kop.)
Kaevandus nr. 2 . .	1948	734	786	934	34.91
Kaevandus nr. 4 . .	1953	753	792	951	33.81
Kaevandus nr. 6 . .	1948	760	942	807	36.70
Kaevandus nr. 8 . .	1951	654	784	834	36.04
Kaevandus nr. 10 . .	1948	1169	1395	838	36.74
Viivikonna karjäär .	1955	381	389	979	31.39

Eelkõige järelduvad esitatud andmeist põlevkivi karjäärilise kaevandamise eelised: tööliste kõrgem tööviljakus ja põlevkivi madalam omahind. Teiseks tuleb märkida, et kõigil kaevanduste kollektiividel on palju õppida kaevanduse nr. 4 eesrindliku kollektiivi tootmiskogemustest, mille abil on saavutatud teistest tunduvalt kõrgem tööviljakus ja märkimisväärselt madalam põlevkivi omahinna tase.

Eesti NSV põlevkivi toodangust andsid 1957. aastal Jõhvi rajooni põlevkivi kaevandavad ettevõtted 53,3 protsenti, kusjuures eelseisvail aastail nende osatähtsus veelgi suureneb.

Põlevkivi kaevandavate ettevõtete kõrval on Jõhvi rajooni üheks tähtsamaks tööstusettevõtteks Nõukogude Eesti praegune suurim rajoonielektrijaam — Ahtme Soojuselektrijaam.

Metallitööstus on rajoonis esindatud Jõhvi Remondi- ja Mehaanikatehasega, mis teenindab peamiselt kaevandusi. Aastail 1961—1964 tehas rekonst-

Mineraalvatitehas.

köögiviljakasvatus andis 6 protsenti ja toidukartuli realiseerimine 6,9 protsenti kolhooside rahalistest laekumistest.

Linnalähedast spetsialiseerumist iseloomustab ka rajooni põllumaa kasutus. 1958. aastal kasutati külvipinnast teraviljale 37,3 protsenti, kartulile 17,6 protsenti, köögiviljale 1,1 protsenti ja söödakultuuridele 44 protsenti, sealhulgas mitmeaastasele põldheinale 27 protsenti. Varajase köögivilja kasvatamiseks on suured kasvuhoonete ja lavade pindalad ETKVL-i Jõhvi aiandis.

Loomade arvuline tihedus on rajoonis üle vabariigi keskmise. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli 1959. aasta algul 25,4 veist (neist 15,4 lehma) ja 13,6 lammast. 100 hektari põllumaa kohta oli 60,2 siga ja 12,1 hobust.

Karja produktiivsuse osas aga pole veel saavutatud vabariigi keskmist taset. Keskmine piimatoodang lehma kohta oli 1958. aastal kolhoosides 2001 kg ja sovhoosides 2446 kg, 100 hektari põllumajandusliku maa kohta vastavalt 145,6 ja 214,2 tsentnerit. Samal ajal aga saadi „Kaljuranna" kolhoosis piima lehma kohta aastas 2512 kg ja 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 311 tsentnerit.

Sealiha toodang oli 1958. aastal kolhoosides 100 hektari põllumaa kohta keskmiselt 24,6 tsentnerit ja sovhoosides 41,3 tsentnerit. Munatoodang 100 hektari teravilja külvipinna kohta oli kolhoosides 14 450 ja sovhoosides 19 170 muna.

Rajoonis on seemnekasvatuse majandiks „Juuni Võidu" kolhoos. Kirovinimeline kolhoos on tähelepandav varajase köögivilja kasvatamise poolest, katmikala pind ulatub 1400 m²-le.

Jõhvi rajoonis asuvad Kurtna, Sinimäe, Mäetaguse ja Iisaku sovhoos, neist on Kurtna spetsialiseerunud piimakarja- ja köögiviljakasvatamisele, teised — tõuveisekasvatusele. Maa-alalt on rajooni sovhoosid tähelepandavalt suured. Nii ulatub maafondi suurus Sinimäe ja Kurtna sovhoosis kummaski 12 000 hek-

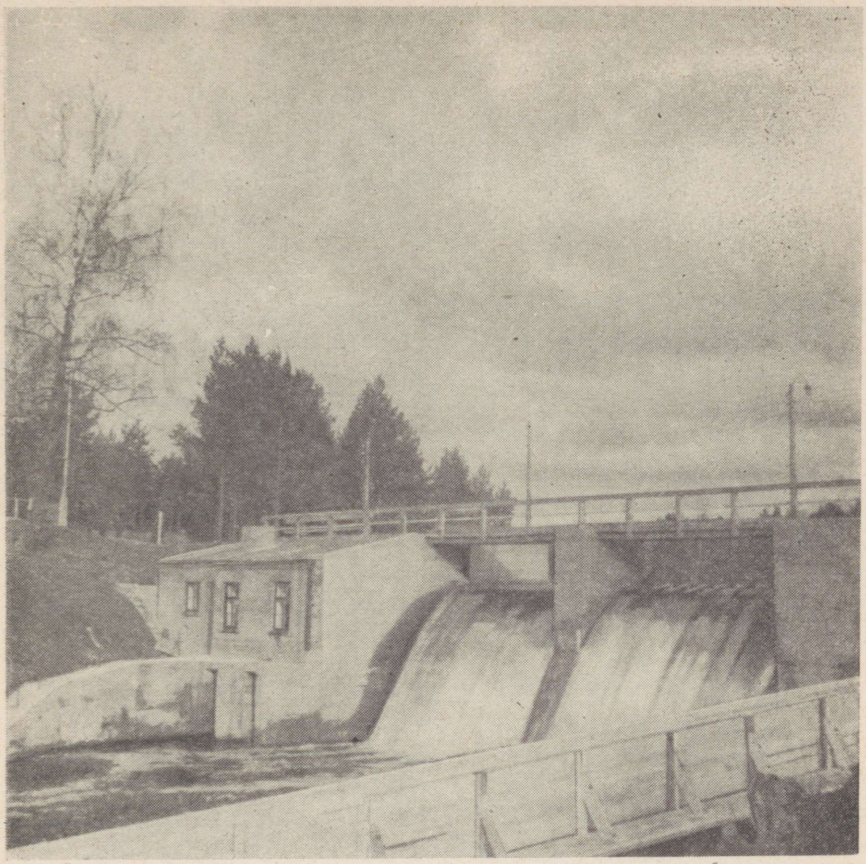

Kolhoosidevaheline hüdroelektrijaam Roostojal.

tarini. Suhteliselt kõrgem oli piima tootmise tase Sinimäe sovhoosis, kus 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti 322,1 tsentnerit piima.

Seitseaastaku jooksul arendatakse sovhoosides intensiivselt veise-, sea- ja linnukasvatust ning köögiviljandust. 1958. aastaga võrreldes suureneb 1965. aastaks sovhoosides piimatoodang 2,8-, lihatoodang 3,7-, munatoodang 12,4- ja köögivilja külvipind 3,2-kordseks. Ulatuslikult spetsialiseeruvad köögiviljakasvatusele Kurtna ja Sinimäe sovhoos. Tõuloomade müük suureneb sovhoosides 6,7-kordseks. Kolhoosides arendatakse seitseaastakul eriti veise- ja seakasvatust, selle kõrval ka köögiviljakasvatust.

Jõhvi rajoonis on kiiresti kasvanud transpordi osatähtsus. Olgugi et raudteede võrk ei ole eriti tihe, sajale ruutkilomeetrile tuleb 2,4 kilomeetrit raudteid, on see-eest tema kasutamine intensiivne. Nii laaditakse rajooni raudteejaamades aastas peale umbes 4,4 milj. tonni ja saabub ligi 1,3 milj. tonni veoseid. Põhiliselt laaditakse põlevkivi — 3,8 milj. t ja põlevkivisaadusi — 400 000 t, metsamaterjale — 50 000 t jm. Saabuvad rajooni peamiselt ehitus-

Territoorium — 1464 km².

Linnad:

Keila linn (1938. a.), rajooni keskus, lähim raudteejaam Keila (linnas), kaugus Tallinnast 26,3 km.

Paldiski linn (1789. a.), lähim raudteejaam Paldiski (linnas), kaugus rajooni keskusest 33 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Harku	Hüüru k.	Harku	3	11
2.	Keila	Keila l.	Keila	—	—
3.	Kernu	Jaani k.	Riisipere	16	32
4.	Klooga	Tulina k.	Klooga	2	11
5.	Nissi	Urjaste I k.	Riisipere	2	32
6.	Padise	Kasepere k.	Vasalemma	9	21
7.	Risti	Risti as.	Vasalemma	18	28
8.	Saue	Saue k.	Saue	3	10
9.	Vasalemma	Vasalemma as.	Vasalemma	—	14

Keila rajoon asub vabariigi loodeosas, hõlmates ka rannikulähedasi saari, milledest suuremad on Naissaar (17,9 km²), Suur-Pakri (12,8 km²) ja Väike-Pakri (12,7 km²). Rajooni rannajoon on hästi liigestatud, moodustades mitmeid suuremaid ja väiksemaid lahti (Keibu, Paldiski, Lahepere, Kakumäe laht) ning nendevahelisi poolsaari ja neemi (Pakri neem, Lohusalu neem, Kakumäe neem).

Territooriumi suuruselt (3,2 protsenti Eesti NSV pindalast) kuulub Keila rajoon vabariigi keskmise suurusega rajoonide hulka. Mandri poolt külgneb Keila rajoon Tallinna linnaga, idas Harju, kagus Rapla, lõunas Märjamaa ja läänes Haapsalu rajooniga.

Pinnaehituselt on Keila rajoon harvade madalate kühmude ja künnistega lame tasandik. Maastiku iseloomustavaks jooneks on loopealsete ja puisniitude rohkus. Jõed voolavad siin enamikus loode suunas, suubudes Soome lahte. Vetevõrk on rajoonis võrdlemisi tihe. Suurimaks jõeks on rajooni kirdenurgast läbi voolav Keila jõgi, mis moodustab 2 km enne merre suubumist paekaldalt alla langedes 4,5 m kõrguse joa. Vähematest jõgedest väärivad tähelepanu Vääna, Vasalemma, Kloostri ja Vihterpalu jõgi. Järvi on rajoonis vähe (Harku, Klooga, Ruila jt.).

Maavaradest paistab Keila rajoon silma rohkete lubjakivi varude poolest. Padise—Vasalemma ümbruses on peaaegu puhta lubjakivi, nn. Vasalemma marmori leiukohad. Lubjakivi esineb siin paksu, kümnemeetrilise lasundina. Vasalemma lubjakivi on peale ehituskivi (marmorplokid, seinakatte plaadid ja

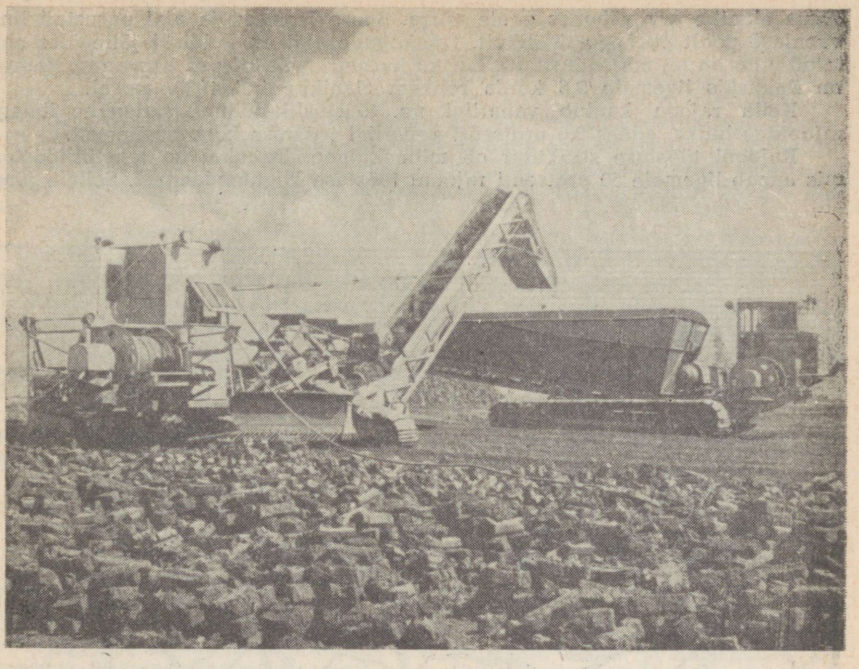

Mehhaniseeritud turbatootmine Ellamaal.

muud detailid) sobiv ka lubja tootmiseks. Samuti kasutatakse seda tselluloosi- ja suhkruvabrikutes.

Lubjakivi suuremad leiukohad paiknevad peale rajooni keskosa (Harku, Keila, Vasalemma) ka rajooni loodeosas (Paldiski, Pakerordi). Rajooni kaguosas (Mõnuste) esineb dolomiiti. Telliste tootmiseks sobivat savi leidub Vasalemmas. Suuremad kruusavarud paiknevad rajooni põhjapoolses osas. Suur-Pakri saare rannikul on tervismuda.

Turbavarud ei ole rajoonis suured. Suuremaks turbasooks on Suursoo — rajooni edelapiiril. Ka puiduvarud on võrdlemisi piiratud.

Elanike arvult kuulub Keila vabariigi rahvarohkemate rajoonide hulka. Ent sellest hoolimata, et rajoonis on kaks linna (Keila, Paldiski), on linnarahvastiku osatähtsus rajoonis suhteliselt väike. See on ilmselt tingitud Tallinna lähedusest.

Rajooni keskus — K e i l a linn — asub Keila jõe kaldal. Linn tekkis raudteesõlmjaama ümber, kus Tallinnast tulev laiarööpmeline raudtee hargneb kaheks: Haapsallu ja Paldiski. Tänapäeval on Keila kujunenud Tallinna eeslinnaks. Pealinnaga ühendab Keilat 1958. a. suvel ekspluatatsiooni antud elektriraudtee. Sõjajärgsetel aastatel on linnaelanike arv suurenenud ligemale 2,5-kordseks. Tunduv osa linnaelanikest töötab Tallinnas. Linnas on viimastel aastatel kiiresti arenenud ehitustegevus: on ehitatud uus kinohoone, koolimaja ja mitmed kommunaalhooned. Suuresti on kasvanud individuaalelamute arv. Linna tähtsamateks tööstusettevõteteks on kohaliku majanduse kombinaadi tekstiili- ja õmblustsehhid ning võitehas.

P a l d i s k i on elanike arvult Keilast veidi väiksem. Kodanliku Eesti tingimustes käis Paldiski — kunagise Peterburi eelsadama majandus allamäge.

Tema elanike arv vähenes poole võrra. Suure Isamaasõja ajal purustati linn vaenlase poolt peaaegu täielikult. Nõukogude ajal on Paldiski jälle üles ehitatud, linn on nii majanduslikult kui ka kultuuriliselt kiiresti kasvanud. Praegu on Paldiskis ligemale 3,5 korda rohkem elanikke kui 1939. aastal.

Keila rajoon kuulub vabariigi nn. tööstuslik-põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka, andes 0,6 protsenti vabariigi tööstuse kogutoodangust.

Rajooni tööstuse struktuur on mitmekülgne. Esikohal on tekstiilitööstus, mis annab ligemale 50 protsenti rajooni tööstuse kogutoodangust. Sellele järg-

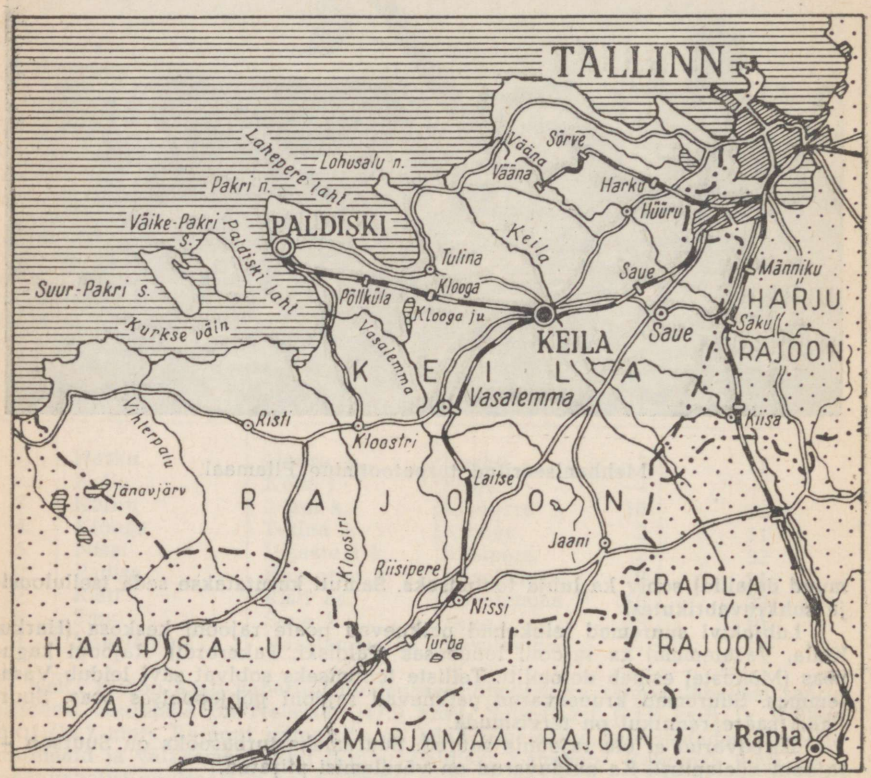

neb toiduainetetööstus — 17 protsenti (sellest võitööstus 8 protsenti), ehitusmaterjalide tootmine — 11 protsenti, elektrienergia tootmine — üle 8 protsendi ja turba tootmine — üle 6 protsendi rajooni tööstuse toodangust.

Keila rajooni suurimaks tööstusettevõtteks on Keila Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat, mis 1957. aastal andis 51,3 protsenti rajooni tööstuse kogutoodangust. Peamisteks toodeteks on riie, villane lõng, õmblustooted, saematerjal, tellised ja jahvatussaadused.

Kogutoodangu mahult on suuruselt järgmiseks ettevõtteks Keila Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu Tööstuskombinaat, mille põhilisteks toodangu-liikideks on leiva- ja saiatooted, vorstitooted, alkoholita joogid ja jahvatussaadused. Kuid väikeses ulatuses tegeleb kombinaat veel saematerjali, nahkjalatsite ja õmblustoodete tootmisega.

Keila rajoonis on kaks suurt paekivikarjääri, mis varustavad nii Nõukogude Eesti kui ka mitmete teiste liiduvabariikide tselluloosi- ja paberitööstust tööstusliku lubjakiviga ning ehitusorganisatsioone killustikuga. Kui 1957. aastal andis karjäär „Padise Paemurrud" tööstusliikku lubjakivi ligemale 96 000 tonni ja killustikku 123 000 m³, siis seoses karjääri rekonstrueerimisega eelseisvail aastail suureneb tööstusliku lubjakivi toodang 180 000 tonnini ja killustiku toodang 350 000 m³-ni aastas. Vasalemma karjääri väljaehitamisega eelseisvail aastail tõuseb sealne tööstusliku lubjakivi toodang 120 000 tonnilt 235 000 tonnini.

Rajooni kolmandaks suuremaks ehitusmaterjalide tehaseks on Vasalemma Lubjatehas. Aastail 1960—1962 tehas rekonstrueeritakse, mille tulemusena selle tootmisvõimsus suureneb 18 000 tonnilt 45 000 tonni lubjani aastas.

Keila rajoonis asub Eesti energiasüsteemi väikseim rajoonielektrijaam — Ellamaa Soojuselektrijaam, mille elektrienergia toodang ja selle osatähtsus Eesti NSV elektrienergia toodangus pidevalt langevad, sest suurte elektrijaamade käikulaskmisega järjest väheneb vajadus väikeste elektrijaamade elektrienergia järele, mille kilovatt-tunni omahind on tunduvalt kõrgem.

Ellamaa Soojuselektrijaama varustab turbaga Ellamaa Turbatööstus, mille tükkturba toodang eelseisvail aastail samuti langeb, sest väheneb peamise tarbija tarbimise ulatus.

Kuna rajooni võitööstust esindab üksnes Padise võitehas, siis moodustas rajooni võitoodang 1957. aastal ainult 0,6 protsenti Eesti NSV võitoodangust.

Tööstustööliste arv ulatub rajoonis 700-ni, kusjuures kohaliku majanduse kombinaat hõlmab sellest ligemale 38 protsenti, „Padise Paemurrud" 26 protsenti ja Ellamaa Turbatööstus 21 protsenti.

Rajooni üldpindalast kasutasid põllumajandusettevõtted 1959. aastal 69,9 protsenti. Rajooni iseloomustab põllumaa vähesus. Põllumajandusliku maa 73 324 hektarist moodustab põllumaa 28,1 protsenti, heina- ja karjamaad 71,9 protsenti. Rajooni põhjaosas asuvad looduslikud karjamaad õhukesepõhjalistel rähkmuldadel, mis on väheviljakad ja kannatavad kuival perioodil tugevasti põua all. Rajooni muldadest on põhiline osa lubjarikkad rähksed liivsavimullad. Sügavamapõhjalised mullad on rajooni lõunaosas. Põllumuldadest on happelisi ligi 4 protsenti, neist tugevasti happelisi ligi 2 protsenti.

Põllumajandusettevõtteist asub rajoonis 23 põllumajanduslikku artelli, 7 sovhoosi ja 3 kalurikolhoosi. Põllumajanduslikust maast on kolhooside kasutuses 67,1 protsenti ja sovhooside kasutuses 29,2 protsenti.

Rahaliste sissetulekute struktuur Keila rajooni kolhoosides iseloomustab loomakasvatuse juhtivat osa rajooni põllumajanduses. Veisekasvatuse sissetulekud moodustasid siin 1958. aastal 50,6 protsenti, seakasvatuse sissetulekud 22,3 protsenti ja linnukasvatuse sissetulekud 5 protsenti rahaliste laekumiste üldsummast, kokku andis loomakasvatus 80,9 protsenti rahalistest sissetulekutest. Taimekasvatus on kohandatud põhiliselt söötade tootmisele, kuid seoses linnalähedase asukohaga on tähtis koht ka köögivilja ja toidukartuli kasvatamisel. Seda näitab rahaliste sissetulekute struktuur. Nii moodustasid kartuli ja köögivilja realiseerimisest saadud sissetulekud 10,5 protsenti laekumiste üldsummast.

Külvipinnast oli rajoonis 1958. aastal teravilja all 35,2 protsenti, kartuli all 16,7 protsenti, köögivilja all 1,5 protsenti ja söödakultuuride all 46,6 protsenti, sellest mitmeaastase põldheina all 29,4 protsenti. Õhukesepõhjalisi rähkmuldi kasutatakse eriti lutserni kasvatamiseks. Kesakultuuridest on tähtsamaks mesikas.

Põllumajandusettevõtteid teenindanud masina-traktorijaamad reorganiseeriti Keila remondi- ja tehnikajaamaks. Rajoonis asub ka Keila maaparandusjaam, kes viib läbi suuremaulatuslikke maaparandustöid Eesti NSV loodeosas.

Loomade, eriti veiste arvuline tihedus on rajoonis vabariigi keskmisest tasemest madalam. 1959. aasta algul oli 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 21 veist (neist 13,3 lehma) ja 10,3 lammast. 100 hektari põllumaa kohta oli 68,4 siga ja 11,8 hobust.

Rajooni kolhoosides on loomakasvatussaaduste tootmine eelmiste aastatega võrreldes tunduvalt suurenenud. Piimatoodang lehma kohta moodustas

1958. aastal rajooni kolhoosides keskmiselt 2319 kg ja sovhoosides 3185 kg ning 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti kolhoosides 166,2 ja sovhoosides 259,2 tsentnerit piima. Samal ajal moodustas piimatoodang „Tasuja" kolhoosis lehma kohta 2470 kg ning 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 237,7 tsentnerit. Sealiha toodeti 1958. aastal 100 hektari põllumaa kohta kolhoosides keskmiselt 37,6 ja sovhoosides 120 tsentnerit ning mune 100 hektari teravilja külvipinna kohta vastavalt 23 427 ja 128 084. „Kungla", „Tuleviku" ja „Tasuja" kolhoosis saadi põllumaa iga 100 hektari kohta vastavalt 76, 84,5 ja 58,7 tsentnerit sealiha. 100 hektari teravilja külvipinna kohta toodeti „Tuleviku" ja „Murrangu" kolhoosis 53 000 muna, kana kohta keskmiselt 207—217 muna. Kolhooside hulgast tuleks esile tõsta „Tuleviku" kolhoosi, kus tootmise ratsionaalse organiseerimise tulemusena on paranenud nii taime- kui ka loomakasvatuse näitajad. Kolhoosis on rajatud üle 5000 m² suuruse pindalaga eeskujulik katmikala, kust varajase köögivilja realiseerimisest saadi 1958. aastal ligi pool miljonit rubla sissetulekut.

Rajoonis asuvad Keila, Haiba, Saida, Saue ja Riisipere tõuveisekasvatuse, Harku-Järve aianduse ja Karjaküla karusloomakasvatuse sovhoos ning Koppelma Puukool. Neist on Saue ja Riisipere sovhoos spetsialiseerunud ka köögivilja kasvatamisele. Taimekasvatusnäitajad olid 1958. aastal suhteliselt kõrgemad Saue sovhoosis, kus teravilja saadi 15,1, kartulit 165,6, söödajuurvilja 404 ja maisi 300 tsentnerit hektarilt. Sovhooside maa-ala laiendamise tõttu on loomade arvuline tihedus võrdlemisi madal, piimakarja produktiivsus aga üldiselt kõrge. Nii moodustas piimatoodang lehma kohta Saue ja Haiba sovhoosis 1958. aastal 3570 ja 3799 kg. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti Haiba sovhoosis 448 tsentnerit piima. Sealiha toodeti Haiba ja Saue sovhoosis 100 hektari põllumaa kohta 294,8 ja 137,8 tsentnerit, mune 100 hektari teravilja külvipinna kohta vastavalt 153 000 piires.

Karjaküla karusloomakasvatuse sovhoos realiseeris 1958. aastal 3810 hõberebase, 9224 sinirebase ja 3253 naaritsa nahka, millest saadi 7,2 miljonit rubla kasumit. Ka Haiba sovhoos tegeleb karusloomakasvatusega.

Eesti mustakirju veiste tõufarm on „Tasuja" kolhoosis. Suurt valget tõugu sigade tõufarm on „Tuleviku" kolhoosis. Haiba ja Saida sovhoos kuuluvad eesti mustakirju tõugu veiste tõukarjasovhooside hulka.

Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks „Koidula", „Tasuja" ja Kingissepa-nimeline kolhoos. Riiklik sordikatsepunkt on „Tuleviku" kolhoosis.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides eriti piima, liha ja munade tootmist ning köögiviljandust. 1958. aastaga võrreldes suureneb 1965. aastaks piimatoodang 2,9-, lihatoodang 2,2-, munatoodang 5,3- ja köögivilja külvipind 4,2-kordseks. Ulatuslikult laiendavad köögiviljakasvatust Saue ja Riisipere sovhoos. Tõuloomade müük suureneb sovhoosides 1,5-kordseks. Kolhoosides arendatakse piima, liha, munade ja villa tootmist, rajooni idaosas asuvates kolhoosides eriti ka kasvuhoone- ja lavamajandust.

Keila rajoonis viidi 1958. aastal lõpule Tallinn—Keila raudteeliini elektrifitseerimine. On alustatud Keila—Klooga raudteeliini elektrifitseerimist, millised tööd viiakse lõpule 1960. aastal. Seetõttu suureneb Keila rajooni osatähtsus tallinlaste nii elamis- kui puhkekohana.

Rajooni raudteede võrk on tihedaim vabariigi rajoonide hulgas — saja ruutkilomeetri kohta tuleb 6,1 kilomeetrit raudteid.

Keila rajoonis on 6 raudteejaama aastase kogukäibega ligi miljon tonni. Põhilise osa sellest kogusest moodustab Vasalemma jaama käive. Viimane ainuüksi laadib peale 680 000 tonni ehitusmaterjali, peamiselt killustikku ja paekivi. Turba jaam laadib suuremates kogustes turvast. Saabuvatest veostest (180 000 tonni) on peamiseks ehitusmaterjalid, naftasaadused, väetis, toidukaubad jm.

Autotranspordiga veetakse aastas 740 000 t ja 5,9 milj. tonnkm. Annab tunda Tallinna lähedus, kuhu suurem osa põllumajandussaadusi veetakse autodega. Kolhoosidel on üle 80 veoauto. Maanteede võrk on keskmise tihedusega, ühele ruutkilomeetrile tuleb ligemale 0,4 kilomeetrit maanteid.

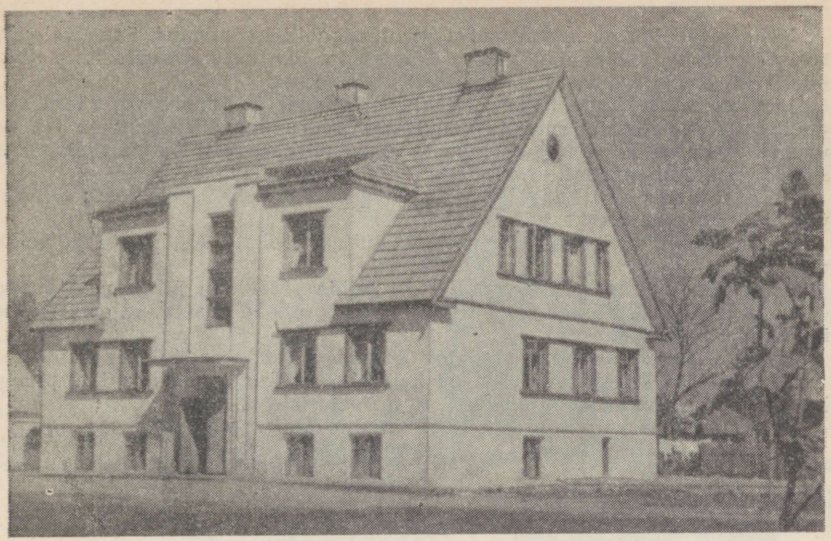

Tööliste uus elamu Saue sovhoosis.

Autobussiliine rajoonis on ainult 5, kuid arvestades tihedat rongiliiklust (17 paari elektrironge päevas), on nende võrk küllaldane.

Rajooni kultuurielu on seotud Tallinnaga. Suurlinna lähedus võimaldab luua tiheda kontakti rajooni ja linna kultuuriasutuste vahel, kohaliku isetegevuse ja Tallinna kutseliste kollektiivide vahel. Kutseliste kollektiivide sagedaste külaskäikude kõrval rajooni on elanikkonnal otsene võimalus külastada teatrietendusi ja kontserte Tallinnas. Neid võimalusi kasutatakse elavalt.

Rajoonis on üle 30 mitmesuguse õppeasutuse ligikaudu 3500 õpilasega. Uus keskkoolihoone on ehitatud Keilasse. Keskkool töötab ka Paldiskis jm. Uute keskkoolide avamine on viinud selleni, et kui veel kümmekonna aasta eest tuli rajooni noortel keskhariduse omandamiseks käia Tallinna koolides, siis nüüd puudub selleks vajadus.

Harkus asub ENSV Teaduste Akadeemia Eksperimentaalbioloogia Instituudi katsebaas.

Raamatukogusid töötab rajoonis ligi poolsada kuni 150 000-köitelise raamatufondiga. Suuremad on Keila rajooni raamatukogu, lasteraamatukogu ja Paldiski linna raamatukogu. Rohkem kui pool raamatukogudest kuulub riiklikku võrku, kusjuures nende valduses on üle 90 protsendi raamatufondist. Lugejaid on registreeritud raamatukogudes ligi 8000 inimest.

Sõjajärgsetel aastatel on rajoonis ehitatud kaks uut moodsat kinoteatrit — „Saluut" Keilas ja „Baltika" Paldiskis. Koos rändkinode võrguga teenindab kinovõrk aastas üle 250 000 kinokülastaja.

Klubiliste asutuste võrk hõlmab üle 20 kultuurimaja, rahvamaja ja kolhoosiklubi. Juhtiv koht teiste klubiliste asutuste hulgas on rajooni kultuurimajal, mille uus hoone valmis 1956. aastal. Isetegevuslasi on rajooni klubiliste asutuste juures asuvatesse kunstilise isetegevuse ringidesse koondunud üle 1100. Igal aastal korraldavad rajooni klubilised asutused üle 500 etenduse, kontserdi, loengu jt. ürituse ligi 50 000 osavõtjale.

Rajooni looduslikult kaunitel rannikualadel on koha leidnud kümned pioneerilaagrid. Rannamõisast Kloogani ja Laulasmaani laiuvad suvitusrajoonid, kus igal aastal veedavad suvepuhkuse kümned tuhanded töötajad.

Keila rajooniga on seotud palju revolutsioonilisi sündmusi. Saue külanõukogus Uku talus varjas end Viktor Kingissepp. Siin asus põrandaalune trükikoda. 1921. aastal toimus Uku talus EKP II kongress.

1918. aastal, lahingus Saksa okupatsioonivägede ja Punakaardi väesalkade vahel, sai Keila lähistel surma Alice Tisler. Tema langemise koht on tähistatud mälestustahvliga. Nende sündmuste tähistamiseks avati Keilas 1959. aastal suurejooneline monument.

Keila rajoonis suri kangelassurma Jevgeni Nikonov. Seda kohta tähistab nüüd mälestussammas.

Keila lähised on seotud ka paljude kultuurilooliste sündmuste ja paikadega.

Karjaküla mõisast pärinevad Eduard Vilde „Mäeküla piimamehe" sündmustik ja tegelased. Klooga mõisat on Eduard Bornhöhe kasutanud oma romaanis „Tasuja".

Keila rajoonist on pärit skulptor Amandus Adamson (sündis Paldiskis). Samas veetis ta ka elu viimased aastad. Majale, kus ta elas ja kus praegu elab kunstniku abikaasa, on üles seatud mälestustahvel.

Keilas antakse välja ajalehte „Kollektiivne Töö".

Kingissepa rajoon

Territoorium — 2905,7 km².
Keskus — Kingissepa linn (1384. a.), lähim sadam Kuivastu — 85 km, kaugus Tallinnast 228,5 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim sadam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest
1	2	3	4		5
1.	Hellamaa	Hellamaa k.	Kuivastu	7,5	73,5
2.	Kaali	Ree k.	Kuivastu	70	18
3.	Kaarma	Kaisvere k.	Kuivastu	70	15
4.	Kallemäe	Viira k.	Kuivastu	53,5	30
5.	Kihelkonna	Viki k.	Kuivastu	118	33
6.	Kuressaare	Kingissepa l.	Kuivastu	82	—
7.	Kärla	Mõnnuste k.	Kuivastu	105	20
8.	Laimjala	Aaviku k.	Kuivastu	43	40
9.	Leisi	Leisi k.	Kuivastu	58	42
10.	Lümanda	Aleviku k.	Kuivastu	118	32
11.	Maasi	Võhma k.	Kuivastu	50	58
12.	Metsküla	Metsküla k.	Kuivastu	70,5	57
13.	Mustjala	Mustjala as.	Kuivastu	117	32
14.	Pamma	Pamma k.	Kuivastu	64,5	49
15.	Pihtla	Lasnamaa k.	Kuivastu	74	17
16.	Piiri	Piiri k.	Kuivastu	14	68
17.	Pöide	Orissaare as.	Kuivastu	25	57
18.	Salme	Salme k.	Kuivastu	103	20
19.	Torgu	Jämaja k.	Kuivastu	135	50
20.	Tornimäe	Kärneri k.	Kuivastu	29	58
21.	Valjala	Kiriku k.	Kuivastu	55	29
22.	Võhma	Võhma k.	Kuivastu	120	35

Kingissepa rajoon (6,4 protsenti vabariigi territooriumist) on Eesti NSV suurim rajoon. Ta hõlmab Saaremaa ja Muhu (200 km²) ühes rannikulähedaste saartega, milledest suuremad on Abruka (10,6 km²), Vilsandi (8,9 km²), Kõinastu laid, Kessulaid jt. Muhu saart lahutab Saaremaast 4 km laiune Väike väin. Üle väina ehitati aastail 1894—1895 kivitamm. Sellel kulgeb maantee, mis mõlemaid saari ühendab. Saaremaa lääneranniku asub Eesti NSV läänepoolseim punkt — Nootamaa saareke.

Saaremaal ja Muhus on suuremalt osalt valitsev paene lauskmaa, mida iseloomustab loopealsete ja puisniitude rohkus. Saaremaa läänepoolses osas

Kalapaadid Nasva jõe suudmes.

kerkib pikk, lookja s-taoline kõrgustik, mis ulatub saare põhjarannikult lõunasse kuni Sõrve poolsaareni. See moreenist kõrgustik on ümbritsetud ulatuslikest luiteahelikest ning on suuremalt osalt metsa all (suurim kõrgus merepinnast 53 m). Saaremaa idaosas, Pöide ja Valjala ümbruses esineb moreenkühmustikke, mille tõttu siin mullastik on viljakam kui mujal Saaremaal. Rajooni lõunarannik on hästi liigestatud, siin on palju lahti ja neemi, milledest suurim on 40 km pikkuselt merre ulatuv Sõrve poolsaar. Saaremaa põhjarannikul esineb Põhja-Eesti pangale analoogilisi, järsult merre langevaid paeastanguid — Mustjala (Panga), Ninase jt. pangad. Ka Muhu saare põhjarannikul esineb pankasid (Üügu, Püssina jt.).

Sisevete võrk on Saaremaal hõre — leidub ainult väikesi jõgesid ja ojasid. Pikimaks jõeks on Kingissepa linna serval merre voolav Peduste (Meedla) jõgi. Linnast lääne pool viib Mullutu ja Suurlahe järve vee merre lühike, ent veerikas Nasva jõgi. Rohkesti leidub Saaremaal merest eraldunud rannajärvi — lahtesid. Kingissepa rajooni suurimaks järveks on Suurlaht (14,4 km^2), olles Peipsi ja Võrtsjärve järel suuruselt kolmandaks järveks vabariigis. Rajooni lääneosas on märkimisväärne maastikuliselt kaunis Karujärv.

Maavaradelt paistab rajooni lääneosa silma suurte keemiliselt puhaste lubjakivi varude poolest (Jaagarahu), mis on sobivad suhkru- ja tselluloositööstusele. Suured, peene kristalliga ehitusmaterjaliks (dekoratiivkivi) sobivad dolomiidivarud paiknevad Kingissepast kirdes (Kaarma). Lubjakivi ja dolomiidi vähemaid leiukohti on arvukalt (Muratsi, Kasti, Ohesaare jt.). Leidub ehituskruusa. Suured tervismuda varud on Suurlahe järves ja Kihelkonna lahes. Savivarudest on kasutamisel Kingissepa linna lähedal asuv Kellomäe savileiukoht.

Rajooni idaosas paiknevad rohkearvulised dolomiidileiukohad, peamiselt Orissaarest loodes ja Muhu saarel (Taaliku, Maasi, Kareda, Kavandi ning Muhul — Hellamaa, Üügu, Ekumäe). Orissaarest lõunas ja edelas leidub ka savi. Muhu kaguosa rannikul ja Saaremaa kirdeosas on tervismuda.

Turbavarud on Kingissepa rajoonis väikesed, kõigest üle 1,5 protsendi vabariigi varudest. Kütteturba tootmiseks kasutatakse Kasesoo turbasood (Kingissepast 22—28 km põhja pool).

Puiduvarud on Kingissepa rajooni lääneosas tunduvalt suuremad kui idaosas.

Rajooni keskus — Kingissepa linn (end. Kuressaare) — on sõjajärgsetel aastatel, seoses tööstuse arenguga, kiiresti kasvanud. Linna elanike arv on kahekordistunud.

Kingissepp asub rajooni lõunaosas Kuressaare lahe ääres tasasel rannikumadalikul. Linn kujunes Kuressaare lossi juurde, mis ehitati XIV sajandil. Kuressaare lahte pääsesid kunagi üsna suured laevad, kuid maapinna kerki-

mise tõttu on laht muutunud madalaks ja laevasõiduks kõlbmatuks. Sellest tingituna teenindab Kingissepa linna vajadusi linnast 3,5 km kaugusel asuv Roomassaare sadam.

Minevikus oli Kingissepp tuntud kuurordina — juba 1840. aastal asutati siia esimene mudaravila, millele lisandusid sajandi lõpupoole veel kaks. Mudaravilad kasutasid linna läheduses Suurlahe põhjas leiduvat väärtuslike omadustega tervismuda. Kuurordi taastamine Kingissepas on üheks tähtsamaks ülesandeks.

Tänapäeva Kingissepp on eeskätt tööstuslinn — siin asub kalakombinaat, jahu- ja leivakombinaat, lihakombinaat, piimatoodete kombinaat ning rida kohaliku majanduse kombinaadi ettevõtteid.

Kingissepa rajoon kuulub vabariigi nn. tööstuslik-põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka, andes 1,4 protsenti vabariigi tööstustoodangust.

Rajooni tööstuse struktuuris on juhtival kohal toiduainetetööstus — üle 80 protsendi (sellest kalatööstus ligemale 32 protsenti ja piimasaaduste tootmine 27 protsenti) rajooni tööstuse toodangust. Teisel kohal (ligemale 6 protsenti) on metsa- ja puidutööstus ning kolmandal kohal (üle 5 protsendi) tekstiili- ja õmblustööstus. 1958. aastaks (võrreldes 1950. aastaga) kalapüük rohkem kui kahekordistus, samuti kasvas kalakonservide tootmine. Üle kahe korra toodeti rohkem liha- ja piimasaadusi. Tellisetoodang ületas samuti peaaegu kahekordselt 1950. aasta taseme.

Kingissepa rajooni suurimaks tööstusettevõtteks on Kingissepa Kalakombinaat, mis 1957. aastal andis ligemale 26 protsenti Nõukogude Eesti kalapüügist rannavetes ja siseveekogudes ning 4,5 protsenti kalakonservide toodangust. Seitseaastaku viimaseil aastail suunatakse kombinaadi laiendamiseks kapitaalmahutusi 17,1 miljoni rubla ulatuses, mille tulemusena tõuseb kalakonservide väljalase 6 miljoni tingkarbini, korrastatakse külmhoonemajandus, organiseeritakse konservikarpide tootmine aastas 10 miljoni karbi ulatuses ja kalajahu tootmine.

Teiseks suuremaks ettevõtteks on Kingissepa Lihakombinaat, mille osatähtsus Eesti NSV lihatoodangus ulatus 1957. aastal 3,4 protsendini ja vorstitoodangus 0,9 protsendini.

Kingissepa Jahu- ja Leivakombinaat jahvatab teravilja, toodab aastas keskmiselt 4000 tonni leiva- ja saiatooteid ning 30 tonni piires kondiitritooteid.

Rajooni võitööstus andis 1957. aastal üle 6 protsendi Nõukogude Eesti võitoodangust ja ligemale 4,5 protsenti juustutoodangust. Väikeses ulatuses toodetakse samuti kohupiima ja kaseiini.

Kingissepa Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaadi peamisteks tootmisaladeks on ehitusmaterjalide, mööbli, tekstiilikaupade ja nahkjalatsite tootmine. Ehitusmaterjalidest toodetakse aastas kuni 1,7 miljonit tellist, põletatakse üle 800 tonni lupja ja valmistatakse saematerjale. Aastail 1961—1963 ehitab kombinaat uue tellisetehase tootmisvõimsusega 5 miljonit tellist aastas. Mööblit toodab kombinaat rajooni elanikkonnale aastas peaaegu 1 miljoni rubla eest. Tekstiilikaupadest valmistatakse aastas 1300 pealistrikooeset, 500 000 rubla piires õmblustooteid ja kedratakse lõnga peamiselt tellija villast. Väikeses ulatuses toodetakse alus- ja pealisnahka ning nahkjalatseid.

Kingissepa Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu Tööstuskombinaat valmistab toidukaupadest leiva- ja saiatooteid, vorstitooteid, alkoholita jooke ja koduõlut ning tööstuskaupadest mööblit, pealistrikooesemeid, rohkem kui 2 miljoni rubla eest õmblustooteid aastas ja mõningal määral nahkjalatseid.

Orissaare Kohaliku Majanduse Kombinaat töötab üles metsa, toodab saematerjali, jahvatussaadusi, mööblit, sukki ja sokke, pealistrikooesemeid, õmblustooteid ja põletab vähesel määral lupja.

Elektrienergiat annab Kingissepa linnale ja rajoonile Kingissepa elektrijaam. 1957. aastal moodustas Kingissepa elektrijaama elektrienergia toodang 0,3 protsenti Nõukogude Eesti elektrienergia toodangust.

Tööstusliku tootmisega tegeleb Kingissepa rajoonis üle 1000 töölise.

Rajooni üldpindalast kasutasid 1959. aastal põllumajandusettevõtted 74,9 protsenti. Põllumajanduslikult kasutatava maa 129 883 hektarist on põllumaad 23,9 protsenti ning heina- ja karjamaid 76,1 protsenti. Seega on rajoon üks

põllumaa väikseima osatähtsusega rajoone. Põhiliselt esinevad siin õhukesed ja kivised lubjarikkad rähksed liivsavimullad. Põllumaast on happelisi muldi lääneosas ligi 1,5 protsenti ja idaosas 0,5 protsenti. Looduslikud heinamaad kannatavad tugevasti liigniiskuse all ja on võsastunud. Seetõttu osutatakse siin maaparandustöödele erilist tähelepanu. Looduslikud karjamaad on madalasaagilised, asudes enamikus õhukestel rähkmuldadel, kus kasvavad kadakad ja sarapuud. Kuival perioodil kannatavad karjamaad tugevasti põua all. Põllumassiivid on looduslikult tugevasti killustatud.

Põllumajanduslik tootmine tugineb 46 põllumajanduslikule artellile, 20 kalurikolhoosile ja ühele sovhoosile. Põllumajanduslikust maast kasutasid kolhoosid 90,6 protsenti ja sovhoosid 3,4 protsenti.

Rajoonis töötanud Saare ja Pöide masina-traktorijaam ning Saare maaparandusjaam reorganiseeriti Kingissepa remondi- ja tehnikajaamaks.

Rajooni põllumajandusettevõtted on spetsialiseerunud loomakasvatussaaduste, eriti piima ja sealiha tootmisele. Kaubalistest taimekasvatuse harudest arendatakse köögivilja ja söödajuurvilja seemnekasvatust, milleks rajoonis on soodsad klimaatilised tingimused.

Rahaliste sissetulekute üldsummast kolhoosides moodustasid sissetulekud loomakasvatusest 1958. aastal 87,3 protsenti, sealhulgas veisekasvatusest 59,4 protsenti ja seakasvatusest 32,3 protsenti.

Külvipinnast kasutati 1958. aastal teraviljadele 46,7 protsenti, köögiviljadele 1,2 protsenti, kartulile 16,4 protsenti ja söödakultuuridele 35,7 protsenti, sellest mitmeaastasele heinale 26,6 protsenti. Mitmeaastasest põldheinast kasvatatakse eriti lutserni, mis rajooni tingimustes võimaldab kõrgeid saake. Kui põldheina keskmiseks hektarisaagiks kolhoosides oli 1958. aastal 24,4 tsentnerit hektarilt, siis „Hommiku", „Koidula", V. Kingissepa nimelises jt. kolhoosides ulatus põldheina hektarisaak 38 tsentnerini.

Tähelepandavaid tulemusi annab siin ka paljude kultuuride seemnekasvatus. Nii saadi valge mesika seemne keskmiseks hektarisaagiks kolhoosides 13,7 tsentnerit, mitmetes kolhoosides ulatus see aga 15—17 tsentnerini.

Veiste arvuline tihedus on üldiselt madal. Põllumajandusliku maa 100 hektari kohta oli kõigi majandikategooriate keskmisena 1959. a. algul 19 veist (neist 13,2 lehma) ja 16,6 lammast. Sigu ja hobuseid oli 100 hektari põllumaa kohta vastavalt 53,2 ja 18,5.

Piimatoodang 100 hektari põllumajandusliku maa kohta moodustas 1958. aastal rajooni kolhoosides 162,2 tsentnerit, lehma kohta vastavalt 2325 kg. „Sangari" ja Puškini-nimelises kolhoosis oli 1958. aastal piimatoodang 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 314,4 ja 282 tsentnerit ning lehma kohta aastas 2851 ja 2817 kg.

Kui piima tootmisel on rajooni kolhoosid keskmisel tasemel vabariigis, siis sealiha ja munatoodangu tase on üle keskmise. Sealiha tootmisel on rajoon vabariigi esimeste rajoonide hulgas. 1958. aastal toodeti sealiha 100 hektari põllumaa kohta keskmiselt 52 tsentnerit, mune 100 hektari teravilja külvipinna kohta 17 551. Puškini-nimelises ja Maasi kolhoosis moodustas sealiha toodang 100 hektari põllumaa kohta 76,9 ja 78,9 tsentnerit.

Eesti punase karja veiste tõufarmid on „Vätta Kaluri" kolhoosis, Kõljala Puukooli seemnekasvatuse majandis ja Eesti Maaviljeluse Instituudi Karja katsepunktis. Eesti lontkõrvaliste sigade tõufarm on „Kungla" (Pihtla k/n), „Tuleviku" ja Lenini-nimelises kolhoosis (Pöide k/n). Eesti tumedapealiste lammaste tõufarmi kandidaadiks on „Tuleviku" kolhoos. Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks Stalini-nimeline, „Koidula", „Sangari" ja „Kungla" kolhoos ning Sandla sovhoos ja Karja katsepunkt.

Kingissepa rajoonis asub Sandla tõuveisekasvatuse sovhoos, mille pindala on kolhooside liitmise tulemusena viimastel aastatel järsult suurenenud. Sovhoosi iseloomustab suhteliselt kõrge saagitase. 1957. aastal olid siin hektarisaagid kartulil 177 tsentnerit, söödajuurviljal 534 tsentnerit ja silokultuuridel 300 tsentnerit ning kultuurkarjamaal ligi 3000 söötühikut. Sovhoosis on kultuurkarjamaid rajatud ligi 150 hektarit. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti siin 210,5 tsentnerit piima ja 100 hektari põllumaa kohta 60,2 tsentnerit sealiha. Sovhoos tegeleb ka karusloomakasvatamisega.

Mustjala pank.

Rajoonis asub Riiklik Kõljala Puukool, kes varustab puuvilja- ja marjakultuuride istikutega saarte rajoone. Piimatoodang oli nimetatud majandis 1958. aastal 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 457 tsentnerit ja lehma kohta aastas keskmiselt 3029 kg. Kõljalas asub riiklik põllumajandusloomade kunstliku seemenduse punkt.

Rajoonis asuvas Eesti Maaviljeluse Instituudi Karja katsepunktis tehakse katseid põllu- ja rohumaakultuuride ning puuvilja- ja marjaaianduse alal saarte tingimustes. Siin saavutatakse häid tulemusi nii taime- kui ka loomakasvatamisel. 1958. aastal olid katsepunkti hektarisaagid teraviljal — 19,7 tsentnerit, kartulil — 153 tsentnerit, mitmeaastasel põldheinal — 45,7 tsentnerit, maisil ja teistel silokultuuridel 430—480 tsentnerit. Piimatoodang lehma kohta oli 2738 kg ja 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 840 tsentnerit. Sealiha toodang oli 100 hektari põllumaa kohta 177,8 tsentnerit.

Rajoonis asub ka Valjala Haude- ja Linnukasvatuse Jaam, kes teenindab saarte rajoone. Haudejaamas hautati 1958. aastal 68 600 tibu.

Seitseaastakul suurendatakse sovhoosides piima- ja lihatoodang 2,2- ning köögivilja külvipind 4,5-kordseks. Kolhoosides arendatakse kõiki loomakasvatuse harusid. 1958. aastaga võrreldes on kolhoosid planeerinud suurendada 1965. aastaks piimatoodangu 2,3-, lihatoodangu 3,1-, munatoodangu 3,3- ja villatoodangu 2,8-kordseks. Kolhoosides laiendatakse tunduvalt köögiviljade seemnekasvatust.

Kingissepa rajoonis puudub raudtee, mistõttu teiste transpordiliikide, eriti mere- ja autotranspordi osatähtsus on väga suur. Rajooni peamine varustamine toimub Roomassaare, Kuivastu ja Jaagarahu sadama kaudu, mereteel. Vedude aastane üldmaht ületab 200 000 tonni. Sealjuures tuleb siiski märkida, et mitte kõik võimalused meretranspordi arenguks ei ole kasutatud ja perspektiivplaani kohaselt vedude maht kasvab tunduvalt. Selleks on ette nähtud korrastada sadamad ja varustada need mehhanismidega.

Mereteel veetakse praegu peamiselt ehitusmaterjale, segakaupa, kütust. Väga väikestes kogustes veetakse praegu laevadel vedelkütust, milleks aga vajadus ja võimalused on olemas.

Enamik vedudest rajoonis toimub autotranspordi kaudu, üldmahuga 620 000 t ja 15,5 milj. tonnkm. Sealjuures on kolhoosidel üle 100 veoauto. Vedude keskmine kaugus on väga suur, moodustades riiklikus sektoris 25 km. Üheks põhjuseks on siin asjaolu, et tehakse kaugeid reise Tallinna ja mujale. Seetõttu ka kulutused riiklikule autotranspordile aastas on küllalt suured — umbes 8—9 milj. rubla. Kahtlemata on võimalik neid kulusid edaspidi vähendada rajooni transpordiolukorra edasise parandamise teel.

Kaarma dolomiidivarud.

Teedevõrk on üldiselt võrdlemisi tihe. Ühe ruutkilomeetri kohta tuleb 0,42 kilomeetrit maanteid.

Rajoonil on tihe bussiühendus (24 liini), ka mandriga. Suureks hõlbustuseks aastaringse autotranspordi töö korraldamisel on Virtsu—Kuivastu vahelise praami „Sõprus" käikulaskmine.

Eluliseks transpordimagistraaliks on õhuliinid Hiiumaa ja Tallinnaga, samuti Riia, Pärnu ja Tartuga. Iga aasta kasutavad tuhanded elanikud seda mugavat transpordiliiki. Perspektiivülesannete kohaselt kasvab lennuühendus saartega

veelgi, vähemalt 4—6-kordseks. Ka postisaadetiste seisukohalt on lennuühendus saartega asendamatu.

Kingissepa rajooni kultuurielu iseärasuseks on, et siin tuleb rohkem kui mandril baseeruda kohalikele jõududele, s. o. kunstilisele isetegevusele. Eriti varematel aastatel olid sügis- ja kevadkuudel teatri- ja kontserdikollektiivid saarel harvadeks külalisteks. Kuigi viimastel aastatel on olukord palju muutunud, ei saa Kingissepa rajooni teenindamist siiski veel täielikult kõrvutada mandrirajoonidega. Selle puuduse positiivne külg aga avaldub kunstilise isetegevuse suhteliselt laiemas arengus.

Rajooni ligikaudu 40 klubilise asutuse juures töötab ligi 250 kunstilise isetegevuse ringi, mis hõlmavad kaugelt üle 3000 isetegevuslase. Üksnes laulukoore on rajoonis 35, üle 50 rahvatantsuringi, üle 40 näiteringi ja hulgaliselt teisi kunstilise isetegevuse ringe. Klubilistes asutustes toimub igal aastal kuni 500 kontserti ja etendust, millest võtab osa ligi 65 000 külastajat. Lisaks sellele toimub aastas keskmiselt 1800 loengut, mida külastab üle 75 000 kuulaja. Suurimaks klubiliseks asutuseks rajoonis on hiljuti valminud uus kultuurimaja Orissaares.

Tihe on rajooni koolide võrk. Kogusummas töötab saarel üle 70 üldhariduslikku kooli 6300 õpilasega. Kingissepa linnas töötab töölisnoorte õhtukool, lastemuusikakool, spordikool, erikutsekool. Käesoleval aastal avati Kingissepas ka internaatkool.

Teaduslikke asutusi esindab rajoonis Eesti Maaviljeluse Instituudi Karja katsepunkt samanimelises asulas, kus tehakse ulatuslikke katseid Saaremaa oludes sobivate põllukultuuride väljaselgitamiseks.

Elanikkonna kinoga teenindamisel töötavad kolm paikkino ja kümmekond rändkino. Igal aastal külastab saarel kinosid ligi pool miljonit inimest. 1955. aastaga võrreldes on kinokülastajate arv rajoonis kasvanud rohkem kui 100 000 inimese võrra.

Vaadeldes raamatukogude võrku rajoonis, paistab silma kolhooside raamatukogude suur arv. Neid on rajoonis organiseeritud 30 kolhoosi juurde. Kogusummas töötab rajoonis 70 raamatukogu üldise raamatufondiga rohkem kui 260 000 köidet.

Sitke ja tööka saarerahva hulgast on võrsunud rida silmapaistvaid kultuuri- ja ühiskonnategelasi.

1888. aastal sündis Kuressaare (nüüdne Kingissepp) lähedal tulihingeline revolutsionäär Viktor Kingissepp. Tema noorpõlvekodus (Kingissepa tänaval) on rajatud memoriaalmuuseum. Siia on kogutud rikkalikke materjale Viktor Kingissepa elust ja revolutsioonilisest tegevusest.

Pöidest on pärit teine silmapaistev eesti töörahva huvide eest võitleja Aleksander Leiner. Kahutsi külas Alla talus elas Ellamite perekond — seitse revolutsionääri. Marie Ellami (Alla Mari) kuju on jäädvustatud Debora Vaarandi samanimelises poeemis.

Saaremaalt pärinevad ka kirjanik Jakob Mändmets, helilooja Peeter Süda, Muhust luuletaja Villem Grünthal-Ridala ning tänapäeva tuntud kirjanikud Juhan Smuul ja Aadu Hint.

Kingissepa linnas asub üks vabariigi vanimatest muuseumidest — Kingissepa Rajoonidevaheline Koduloomuuseum. Muuseum asub endises Kuressaare piiskopilossis. See on väheseid losse Baltimaadel, mis tänapäevani on enamvähem terviklikult säilinud. Muuseumi fondidesse kuulub ligi 6000 museaalse väärtusega eset. Muuseum pakub huvi ka kui arhitektuuriline mälestusmärk. Igal aastal külastab muuseumi üle 15 000 inimese.

Rajoonis ilmub ajaleht „Kommunismi Ehitaja".

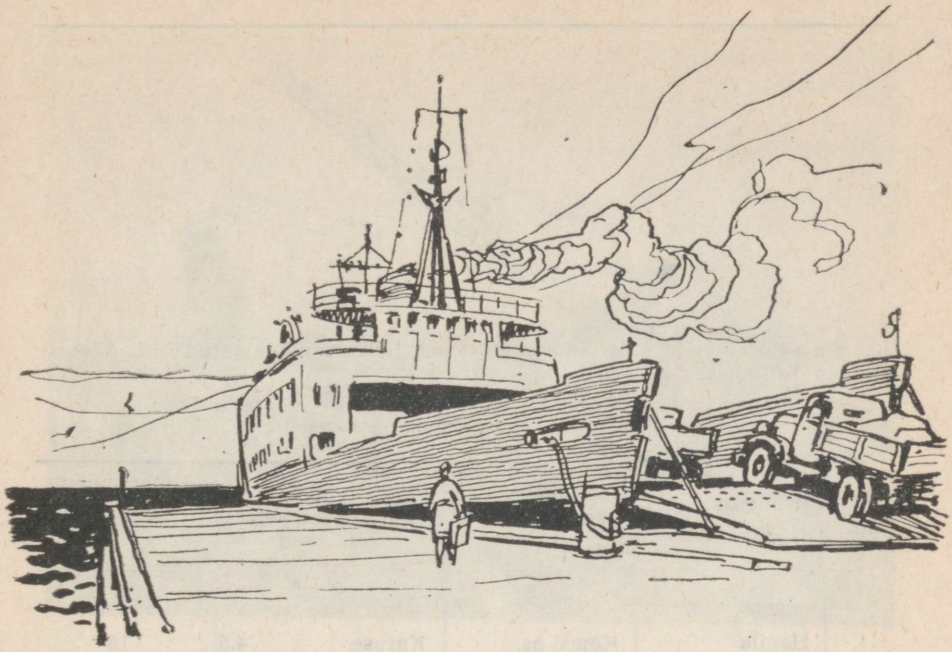

Lihula rajoon

Territoorium — 1401,9 km².

Keskus — Lihula alev (1945. a.), lähim raudteejaam Lihula (alevis), kaugus Tallinnast 114 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Hanila	Kõmsi as.	Karuse	4,5	15
2.	Karuse	Paatsalu k.	Karuse	12	24
3.	Kirbla	Kirbla k.	Kirbla	4	9
4.	Koonga	Koonga k.	Rootsi	14	33
5.	Lõpe	Lõpe k.	Lihula	19	18
6.	Tuudi	Vagivere k.	Tuudi	5	7
7.	Varbla	Helmküla k.	Karuse	22	35

Lihula rajoon asub Eesti NSV mandri lääneosas. Ligemale pool rajooni piirist on merepiir. Rannikul on arvukalt väikesi saari ja laidusid. Põhjas on rajooni piiriks umbkaudu 20 km ulatuses sügavale maismaasse tungiv roorikas Matsalu laht. Mandri poolt külgneb rajoon põhjas Haapsalu ja kirdes Märjamaa rajooniga ning idas ja kagus Pärnu linnapiirkonnaga. Pinnaehituselt kuulub rajoon Lääne-Eesti madaliku lõunaossa, kus esinevad üksikud paekõrgendikud. Rajooni lõunaosas kerkivad suurvoored kõrgusega kuni 45 meetrit üle merepinna.

Lääne-Eesti suuremaid jõgesid — Kasari — voolab oma alamjooksuga läbi Lihula rajooni põhjaosa. Jõe alamjooksul levib laialdane luht. Vähematest jõgedest võib märkida veel Tuudi jõge (Kasari lisajõgi) ja Paatsalu lahte voolavat Paadremaa jõge.

Loodusvaradest leidub Lihula rajoonis rohkesti turvast, mis moodustab 5,2 protsenti vabariigi turbavarudest. Suuremad turbasood paiknevad rajooni kesk- ja idaosas — Oidremaa (4500 ha), Lihula (2808 ha), Jõõpre (osaliselt) jt. Rajooni keskosas on mitmed kohaliku tähtsusega dolomiidi leiukohad. Kirdeosas leidub viirsavi. Merelahtedes (Puhtu, Paatsalu, Jaagu) on rikkalikke tervismuda varusid.

Metsavarud on rajoonis suhteliselt väikesed.

Kuna rajoonis peale ühe alevi rohkem linnalisi asulaid ei ole, on linnarahvastiku osatähtsus väike.

Rajooni keskus — Lihula alev — asub Tallinn—Virtsu maantee ääres, kusjuures alevi põhiosa on kujunenud mitme kilomeetri pikkuselt piki maanteed. Alevist ühe kilomeetri kauguselt kagus möödub Tallinn—Virtsu kitsarööpmeline raudtee. Lihula kuulub elanike arvult vabariigi väiksemate alevite

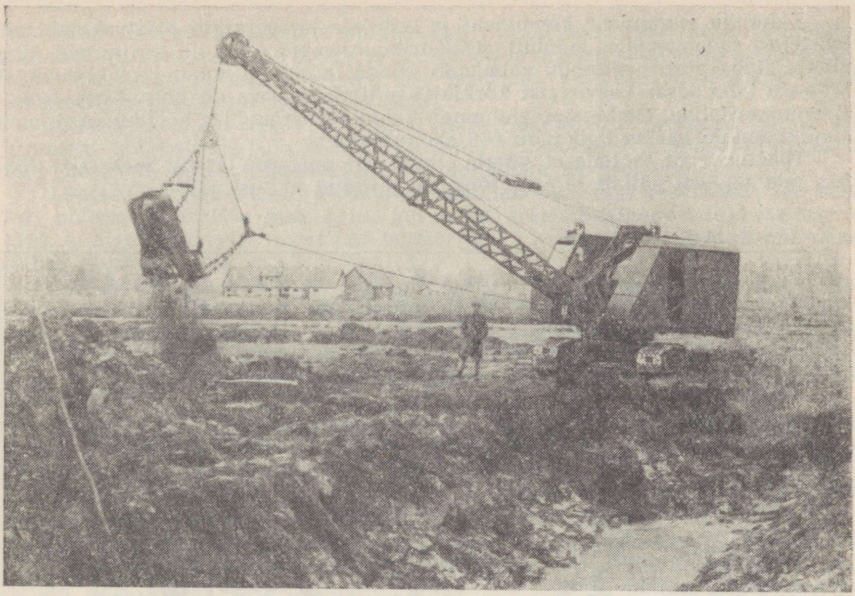

Ekskavaator Oidremaa sovhoosis ühenduskanalit kaevamas.

hulka. Suuremad tööstusettevõtted Lihulas on võitehas ja isolatsiooniplaatide tehas. Viimastel aastatel on alevis arvukalt ehitatud ühiskondlikke hooneid ja individuaalelamuid. Alev kasvab kiiresti raudteejaama suunas.

Lihula alevi piirides, Risti—Virtsu maantee äärsel paesel kõrgustikul, asetsevad Lihula linnus ja piiskopilossi varemed. Linnus ehitati arvatavasti XIII sajandil.

Lihula rajooni asulatest väärib tähelepanu Virtsu — sadam ja Tallinn—Virtsu kitsaröödmelise raudtee lõpp-punkt. Virtsu sadama kaudu toimub praam-laevaga ühendus üle Suure väina Kuivastuga.

Lihula kuulub vabariigi nn. põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka, andes 0,4 protsenti vabariigi tööstuse kogutoodangust.

Viimase kaheksa aasta jooksul on rajooni tööstus teinud läbi erakordselt kiire arengu, seda peamiselt kalatööstuse rajamise ja piimasaaduste tootmise suurenemise arvel.

Rajooni tööstuse struktuuris on esikohal toiduainetetööstus — üle 83 protsendi, sellest piimasaadused 53 protsenti ja kala 17 protsenti tööstuse toodangust. 1958. aastal suurenes rajoonis kalapüük 1950. aastaga võrreldes rohkem kui kuuekordseks, mööbli ja katusekivide tootmine kahekordseks jne. Suuresti on kasvanud roliit-isolatsiooniplaatide tootmine.

Kuni viimaste aastateni esindasid Lihula rajooni tööstust ainult 7 võitehast (Karuse, Kasari, Koonga, Lihula, Lõpe, Paadremaa ja Varbla), kusjuures nende kogutoodang ulatus näiteks 1950. aastal vaevalt 1 miljoni rublani. Viimastel aastatel on rajooni karjamajandus kiiresti arenenud, mille tulemusena 1957. aastal ulatus rajooni võitööstuse kogutoodang juba 6,4 miljoni rublani. Nõukogude Eesti võitoodangust andsid Lihula rajooni 7 võitehast 1957. aastal juba 3,8 protsenti.

Tänapäeval lisanduvad võitehastele veel Lihula Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat, Lihula Rajooni Tarbijate Kooperatiivi Tööstuskombinaat ja Virtsu Kalatehas.

Kohaliku majanduse kombinaat ja tarbijate kooperatiivi tööstuskombinaat toodavad saematerjale, mööblit, pealistrikooesemeid, jahu ja tangaineid ning villast lõnga. Peale eeltoodu valmistab rajooni kohaliku majanduse kombinaat Matsalu lahe ääres kasvavaist kõrkjaist roliitplaate, mis on tuntud hea isolatsioonimaterjalina. Õmblustooteid annab kohaliku majanduse kombinaat rajooni elanikkonnale aastas ligikaudu 600 000 rubla eest.

Tööstuslikust tootmisest võtab Lihula rajoonis osa ainult mõnisada töölist, mis selgesti näitab rajooni tööstuse piiratud ulatust.

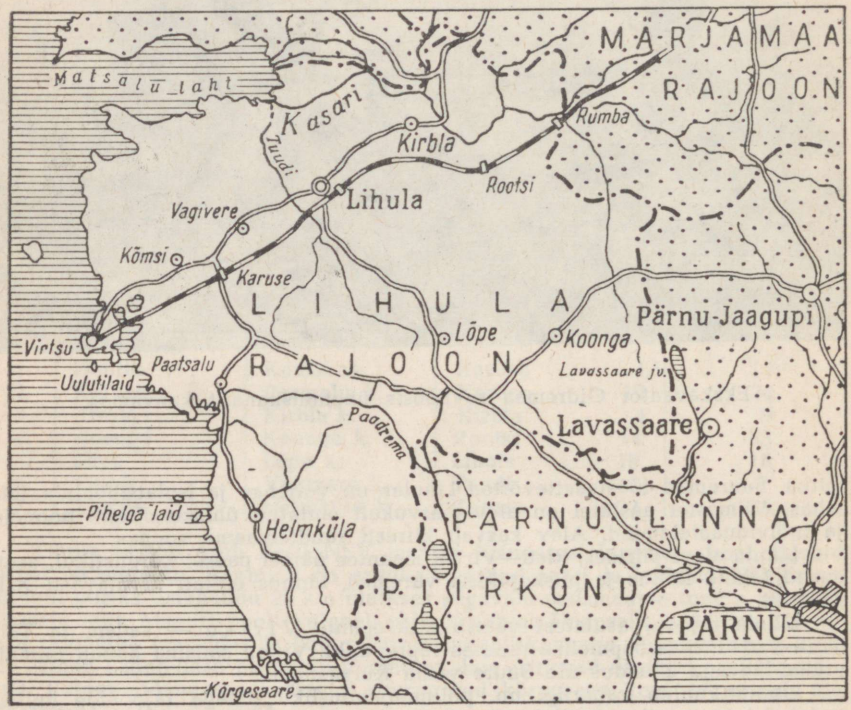

Rajooni üldpindalast kasutati 1959. aastal põllumajanduses 65,6 protsenti. Põllumajanduslikult kasutatava maa 63 054 hektarist on põldu 29,3 protsenti ja rohumaid 70,7 protsenti. Seega on rohumaade osatähtsus siin suhteliselt suur. Põhiline osa rajooni muldadest on lubjarikkad rähksed liivsavimullad, mis kohati, eriti lääneranniku äärses osas on õhukesepõhjalised ja kivised. Rajooni põhjaosas on settealade glei- ja lammipeenliiv- ning savimullad. Põllumaast on happelisi muldi 2,8 protsenti, neist tugevasti happelisi 2 protsenti.

Põllumajanduslik tootmine tugineb 22 põllumajanduslikule artellile, 6 kalurikolhoosile ja 2 sovhoosile. Sealjuures on kolhooside kasutuses 87 protsenti ning sovhooside ja teiste riiklike majandite kasutuses 10,1 protsenti põllumajanduslikust maast.

Rajoonis töötasid Lihula ja Tarva masina-traktorijaam, mis 1958. aastal reorganiseeriti Lihula remondi- ja tehnikajaamaks.

Rajooni põllumajandusettevõtted on spetsialiseerunud loomakasvatussaaduste tootmisele. Rajooni põhja- ja idapoolsetes kolhoosides kasvatatakse mõningal määral ka lina.

Rahalistest sissetulekutest kolhoosides moodustasid 1958. aastal sissetulekud loomakasvatusest 88,2 protsenti (seega valdava osa), sealhulgas saadi veisekasvatusest 57,8 ja seakasvatusest 20,8 protsenti. Taimekasvatus andis ainult 6,4 protsenti rahalistest sissetulekutest.

Külvipinnast kasutati 1958. aastal teraviljadele 41,6 protsenti, linale 0,7 protsenti, köögiviljale 0,5 protsenti, kartulile 9,6 protsenti ja söödakultuuridele 47,6 protsenti, sellest mitmeaastasele põldheinale 34 protsenti.

Loomade arvuline tase rajoonis on madalam vabariigi keskmisest. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli kõigi majandikategooriate keskmisena 1959. a. algul 19,2 veist (neist 11,5 lehma) ja 9,4 lammast; 100 hektari põllumaa kohta peeti 49,7 siga ja 13 hobust.

Piimatoodang moodustas 1958. aastal 100 hektari põllumajandusliku maa kohta rajooni kolhoosides 162,7 tsentnerit, sovhoosides 288,4 tsentnerit. Keskmine piimatoodang lehma kohta oli kolhoosides 2198 kg ja sovhoosides 2794 kg. Eesrindlikus Ždanovi-nimelises kolhoosis toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 329 tsentnerit piima, kusjuures piimatoodang lehma kohta oli 2458 kg.

Sealiha toodang 100 hektari põllumaa kohta oli rajooni kolhoosides keskmiselt 27,1 ja sovhoosides 93,5 tsentnerit, munatoodang 100 hektari teravilja külvipinna kohta vastavalt 15 655 ja 74 900 muna.

Eesti punase karja veiste tõufarmi kandidaadiks on „Sädeme" kolhoos. Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks „Arengu" ja „Sädeme" kolhoos.

Sovhoosidest asuvad Lihula rajoonis Lihula ja Oidremaa tõuveisekasvatuse sovhoos. Lihula sovhoosis toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 1958. aastal 424,1 tsentnerit piima, 100 hektari põllumaa kohta 121,3 tsentnerit sealiha ja 100 hektari teravilja külvipinna kohta 336 900 muna. Oidremaa sovhoosi on maade osas viimastel aastatel tunduvalt suurendatud, mille tõttu toodangutase 100 hektari kohta jääb mõnevõrra maha vabariigi sovhooside keskmisest tasemest. Sovhoos äratab tähelepanu kultuurrohumaade rajamisega, nende pindala on siin ligi 500 hektarit.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides eriti piima ja liha tootmist. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piimatoodang 2,1- ja lihatoodang 1,7-kordseks. Tõuloomade müük suureneb 1,8-kordseks. Kolhoosides arendatakse eriti veise-, sea- ja linnu-, samuti linakasvatust. Samal ajavahemikul suurendatakse kolhoosides piimatoodang 2,5-, lihatoodang 3,6-, munatoodang 2,7-, villatoodang 1,9- ja linatoodang 2,3-kordseks.

Lihula rajooni läbib Tallinn—Rapla—Virtsu kitsarööpmeline raudtee (3 jaama) üldise aastase veokäibega 70 000 t. Sellest veostekogusest laaditakse peale 15 000 t (ehitusmaterjale, põllumajandussaadusi jm.) ja maha 55 000 tonni, sellest naftasaadusi 10 000 t, ehitusmaterjale 15 000 t, väetist 4500 t, metsamaterjale ja puid 4500 t, teravilja 3000 t jm.

Autotranspordi vedude üldmaht ulatub 200 000 tonnini ja 3,9 milj. tonnkilomeetrini, kusjuures veetakse peamiselt ehitusmaterjale, kütust, põllumajandussaadusi. Kolhooside käsutuses on 68 veoautot. Tiheda bussiliinide võrgu juures (üle 10 liini) on rahuldatud ka põhilised rajooni liiklusvajadused. Rajooni teedevõrk ei ole aga üldiselt tihe: 100 ruutkilomeetri kohta tuleb 3,4 kilomeetrit raudteed, maanteede pikkus ühe ruutkilomeetri kohta on ainult 0,33 kilomeetrit.

Lihula rajooni koolide võrk koosneb 24 üldhariduslikust õppeasutusest õpilaste arvuga 1500. Teaduslikest asutustest asub rajoonis Eesti NSV Teaduste Akadeemia Zooloogia ja Botaanika Instituudi Puhtu Ornitoloogiajaam, kus teostatakse uurimistöid ning vaatlusi peamiselt Matsalu lahe linnuriigi osas.

Suhteliselt elav on raamatukogude tegevus. Rahvaraamatukogusid on rajoonis 29, sealhulgas 17 riiklikku võrku kuuluvat raamatukogu. Raamatufond rajooni raamatukogudes moodustab üle 100 000 eksemplari, kusjuures kandvam osa (kuni 95%) on koondunud riiklikesse raamatukogudesse.

Rajoonikeskuses töötavat paikkino „Lihula" ja rajooni teenindavaid rändkinosid külastab igal aastal üle 120 000 inimese.

Riiklikke klubilisi asutusi on rajoonis 13. Oidremaa sovhoosis töötab ametiühinguklubi. Kunstilise isetegevuse ringe on klubiliste asutuste juures ligi 80, hõlmates üle 750 isetegevuslase. Isetegevuslased annavad igal aastal üle 200 kunstilise isetegevuse kontserdi ja etenduse rohkem kui 23 000 osavõtjale.

Kultuuriloolistest mälestusmärkidest on rajoonis nimetamisväärsem Puhtus 1813. aastal püstitatud mälestusmärk suurele luuletajale ning kirjanikule Fr. Schillerile. Sõja päevil kannatada saanud mälestusmärk on nüüd restaureeritud.

Lihula rajoonis ilmub ajaleht „Koit".

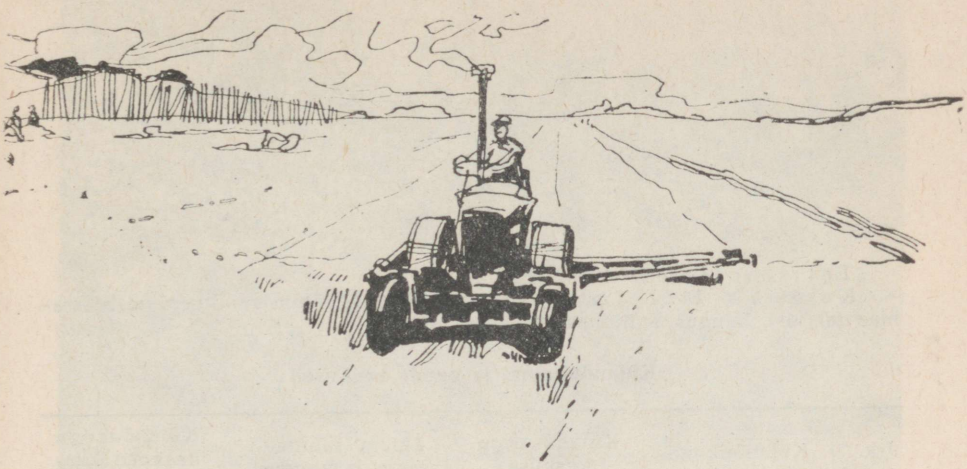

Märjamaa rajoon

Territoorium — 1389,7 km².
Keskus — Märjamaa alev (1945. a.), lähim raudteejaam Märjamaa (alevis), kaugus Tallinnast 69 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)	Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4	5
1.	Alaküla	Märjamaa al.	Märjamaa 1,5	—
2.	Kivi-Vigala	Kivi-Vigala k.	Vigala 11	26
3.	Kullamaa	Kullamaa k.	Risti 15	28
4.	Märjamaa	Märjamaa k.	Märjamaa 2	1
5.	Vaikna	Laukna k.	Risti 13	24
6.	Varbola	Vardi k.	Riisipere 13	18
7.	Velise	Velise k.	Märjamaa 24	23
8.	Vigala	Vana-Vigala k.	Vigala —	21

Märjamaa rajoon kuulub oma territooriumilt vabariigi väiksemate rajoonide hulka. Rajoon asub siirdealal Põhja-Eesti platoolt Lääne-Eesti madalikule ning piirneb läänes Haapsalu, põhjas Keila, idas Rapla ja kagus Vändra rajooniga ning lõunas Pärnu linnapiirkonnaga ja edelas Lihula rajooniga. Pinnaehituselt on rajooni põhjaosa paene tasandik, millelt kohati tõuseb esile lamedaid kühme, seljakuid ja väikevoori. Rajooni lõunaosa hõlmab Kasari tasandik, mille pinnakatteks on enamasti viirsavi. Maapind tõuseb kirde suunas. Madalamatel aladel esineb rohkesti puisniite ja soid.

Märjamaa rajoon on jõgederikas; siin voolab arvukalt Kasari lisajõgesid. Läbi rajooni territooriumi kulgeb kirdest edelasse Kasari pikemaid lisajõgesid — Teenuse jõgi. Rajooni lääneosas suubub Kasarisse Liivi jõgi; rajooni lõunaosas voolavad Konovere, Valgu, Nurtu ja Enge jõgi, mis suubuvad Kasarisse. Suhteliselt vähese languse ja madalate kallaste tõttu ei ole need jõed nimetamisväärselt kasutatavad elektrienergia tootmiseks.

Maavaradest on Märjamaa rajoonis rohkearvuliselt lubjakivi leiukohti, mis paiknevad peamiselt rajooni keskosas (Nõmme—Raadiku, Loodna, Kärsama, Kullamaa—Nordmani). Dolomiiti leidub rajooni idaosas (Orgita), mida ka kasutatakse. Savivarusid on peamiselt rajooni lõunapoolses osas (Konovere, Teenuse, Kullamaa). Rajooni kesk- ja põhjapoolses osas (Sõtke, Kohatu, Vaimõisa) leidub järvelubja suuremaid varusid. Kruusa on rajooni keskosas.

Turbavarud ei ole suured (üle 3 protsendi vabariigi varudest). Suuremad turbasood paiknevad rajooni lääne- ja lõunapoolses osas. Ka puiduvarud on suhteliselt väikesed.

Elanike arvult on Märjamaa rajoon vabariigi väiksemaid. Linnalistest asulatest on rajoonis üks alev, mistõttu linnarahvastiku osatähtsus ei ole suur.

Mesila Vigala Põllumajanduse Mehhaniseerimise Koolis.

Rajooni keskus — M ä r j a m a a alev — asub rajooni keskosas Tallinn—Pärnu autotee ääres. Alevi kaguservast kulgeb läbi Rapla—Virtsu kitsarööpmeline raudtee. Alevis on raudteejaam. Alev on kujunenud oma põhiosas kolme kilomeetri pikkuselt kahele poole autoteed ja sellest hargnevate maanteede äärde. Pärast sõda on alevis tehtud ulatuslikke heakorrastustöid, siia on ehitatud arvukalt kommunaal- ja individuaalelamuid, on käiku lastud mitmesuguseid elutarbelise teenindamise ettevõtteid jne.

Märjamaa rajoon kuulub vabariigi nn. põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka, andes 0.3 protsenti vabariigi tööstuse kogutoodangust.

Rajooni tööstuse struktuuris on esikohal toiduainetetööstus — ligemale 75 protsenti, sellest või tootmine 64 protsenti rajooni tööstuse toodangust. Sellele järgneb metsa- ja puidutööstus — 15 protsenti ning tekstiilitööstus ühes õmblustoodete valmistamisega — üle 6 protsendi rajooni tööstuse toodangust.

1955. aastaga võrreldes on juustu tootmine kahekordistunud. Võitoodang on suurenenud ligemale 60 protsendi võrra. Suuresti on kasvanud ka mööbli tootmine (ligikaudu neljakordseks).

Märjamaa rajooni tööstust esindavad võitehased, Märjamaa Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat ja Märjamaa Rajooni Tarbijate Kooperatiivi Tööstuskombinaat.

Rajooni kohaliku majanduse kombinaat ja tarbijate kooperatiivi tööstuskombinaat toodavad mööblit, jahvatussaadusi, pealistrikooesemeid ja õmblustooteid. Peale selle toodab kohaliku majanduse kombinaat veel saematerjale ja tööstuskombinaat leiva- ja saiatooteid ning alkoholita jooke.

Tööstusliku tootmisega tegeleb rajoonis ligikaudu 250 töölist, kusjuures kohaliku majanduse kombinaadis ja tööstuskombinaadis kokku töötab neist veidi üle 200.

Rajooni üldpindalast kasutavad põllumajandusettevõtted 72,3 protsenti. Põllumajanduslikult kasutatava maa pindalast (73 781 hektarit) on põldu 38,1 protsenti, rohumaid 61,9 protsenti. Nii põllu- kui ka rohumaad kannatavad ulatuslikult liigniiskuse all.

Rajooni põhja- ja keskosas on põhiliselt lubjarikkad rähksed liivsavimullad, kuid lõunaosas settealade glei- ja lammipeenliivad ja savimullad. Põllumaast on happelisi muldi 11,8 protsenti, sellest tugevasti happelisi 7,8 protsenti.

Põllumajandusettevõtteist asub rajoonis 27 põllumajanduslikku artelli ja 3 sovhoosi. Kolhoosides kasutatakse 72,5 protsenti, sovhoosides ja teistes riiklikes majandites 23,6 protsenti põllumajanduslikust maast.

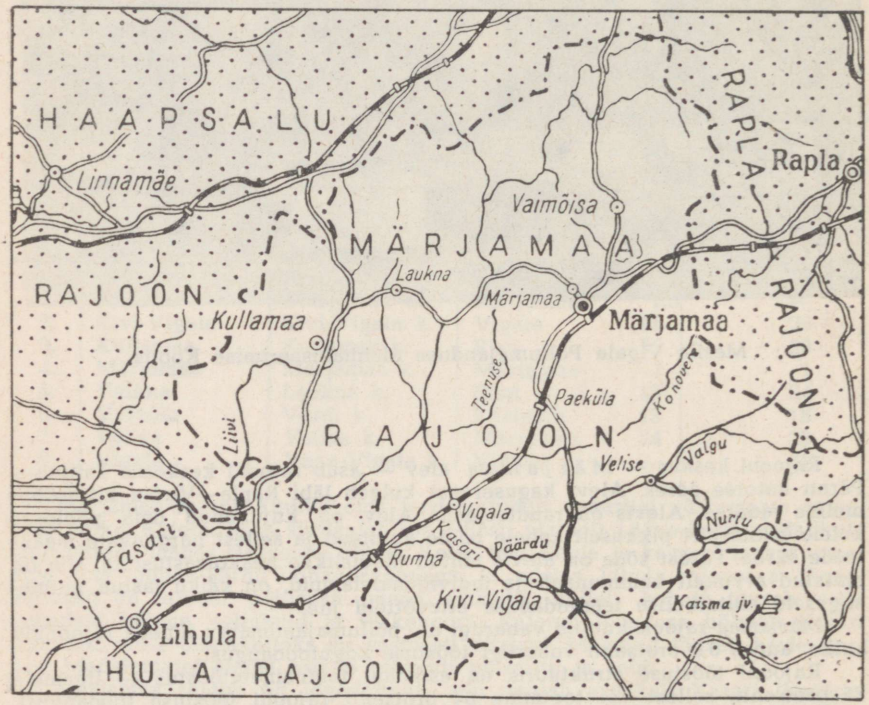

Rajooni teenindas Sipa masina-traktorijaam, mis 1958. a. kevadel organiseeriti ümber Märjamaa remondi- ja tehnikajaamaks.

Rajooni kolhoosid ja sovhoosid arendavad põhilisi loomakasvatusharusid — piimakarja- ja seakasvatust, selle kõrval ka linnu- ja lambakasvatust. Kolhooside rahalistest sissetulekutest moodustasid sissetulekud loomakasvatusest 1958. aastal 82,4 protsenti (sealhulgas veisekasvatusest 48 protsenti, seakasvatusest 20,8 protsenti ja linnukasvatusest 5,9 protsenti). Taimekasvatuse kaubalistest harudest on suurem tähtsus linal, millest sissetulekud olid 4 protsenti rahaliste sissetulekute üldsummast.

Külvipinnast moodustas kõigi majandikategooriate keskmisena 1958. aastal teravili 32,3 protsenti, lina 0,8 protsenti, kartul 8 protsenti, söödakultuurid 58,3 protsenti, sealhulgas mitmeaastane põldhein 46,1 protsenti.

Suhteliselt halvemate tootmistingimuste tõttu jääb rajoon loomade arvuliselt tiheduselt maha Põhja-Eesti teiste rajoonide keskmisest tasemest. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli rajoonis 1959. a. algul 18,1 veist (neist 10,7 lehma) ja 9,8 lammast. 100 hektari põllumaa kohta oli rajoonis keskmiselt 32,8 siga ja 10,6 hobust.

Seoses karja madala arvulise tihedusega ei ole rajoonis piima tootmisel veel saavutatud vajalikku taset. Keskmine piimatoodang lehma kohta oli rajooni kolhoosides 1958. aastal 2118 kg ja sovhoosides 2563 kg. 1958. aastal toodeti kolhoosides 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 145,9 ja sovhoosides 122,5 tsentnerit piima. „Ühisjõu" kolhoosis oli piimatoodang lehma kohta 2570 kg ja 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti siin 342 tsentnerit piima.

Sealiha toodang 100 hektari põllumaa kohta moodustas kolhoosides keskmiselt 21,9 tsentnerit ja sovhoosides 40,2 tsentnerit. Munatoodang 100 hektari teravilja külvipinna kohta oli kolhoosides 24 354 muna. „Edasi" kolhoosis toodeti 1958. aastal 100 hektari teravilja külvipinna kohta 75 081 muna.

Eesti mustakirju tõugu veiste tõufarmiks on Vigala Mehhaniseerimise Kooli õppemajand ja sama tõu tõufarmi kandidaadiks on „Leninliku Tee" kolhoos. Eesti lontkõrvaliste sigade tõufarm on „Nurme" kolhoosis. Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks „Tasuja" ja „Avangardi" kolhoos.

Sovhoosidest asuvad rajoonis Märjamaa, Varbola ja Sooniste tõuveisekasvatuse sovhoos. Neist esimene on sovhoos, millele liideti kahe endise kolhoosi maad, teine ja kolmas on vastrajatud, maa-alalt suured sovhoosid. Seetõttu on neis toodangunäitajad 100 hektari kohta veel suhteliselt madalad. Nii toodeti Märjamaa ja Varbola sovhoosis 5000—7000 hektari põllumajandusliku maa juures 1958. aastal 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 160—164 tsentnerit piima; piimatoodang lehma kohta oli 2400—2900 kg. Sealiha toodeti 100 hektari põllumaa kohta 45—60 tsentnerit, mune 100 hektari teravilja külvipinna kohta 27 000—33 000.

Rajoonis asub mandri lääneosa teenindav riiklik põllumajandusloomade kunstliku seemenduse jaam.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides piima-, liha- ja munade tootmist. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piimatoodang 4,1-, lihatoodang 2,7- ja munatoodang 12,8-kordseks. Tõuloomade müük suureneb 3,5-kordseks. Kolhoosides arendatakse veise-, sea-, linnu-, lamba- ja linakasvatust. Samal ajavahemikul suureneb kolhoosides piimatoodang 2,9-, lihatoodang 5,4-, munatoodang 3,5-, villatoodang 2,9- ja linatoodang 1,9-kordseks. Toodangu kasvu aluseks on tugeva söödabaasi loomine, milleks ulatuslikult läbi viiakse maaparandustöid.

Märjamaa rajooni läbib vabariigi üks suuremaid teid — Tallinn—Pärnu automagistraal. Märjamaa alev asub poolel teel Tallinnast Pärnusse. Juba kõige lähemal ajal ehitatakse siia bensiiniteenindusjaam. Autotranspordi vedude maht moodustab 148 000 t ja 2,8 milj. tonnkm. Veetakse peamiselt ehitusmaterjale, kütust, põllumajandussaadusi. Väga suur on rajoonis kolhooside transpordi osatähtsus, mille veoautode arv ületab 50. Olenevalt looduslikest tingimustest ei ole teedevõrk eriti tihe. Ühele ruutkilomeetrile tuleb 0,4 kilomeetrit teid, nendest kaks kolmandikku riiklikke teid.

Rajoonis on 6 bussiliini, peale selle läbivad Märjamaa keskust mitu korda päevas transiitliinide bussid, sealhulgas ka kiirbussid.

Rajooni läbib ka kitsarööpmeline raudtee. 100 ruutkilomeetri kohta tuleb 2,3 km raudteed. Ka veokäive on küllaltki tagasihoidlik, kõikudes 20 000—25 000 tonni vahel. Sealjuures laaditakse peale 3000—5000 t ümber, maha 17 000—20 000 t, sealhulgas ehitusmaterjale — 6000 t, väetisi — 5000 t, teravilja — 1300 t, põllumajandussaadusi ja toidukaupu — 2500 t.

Rajooni kultuurielus paistab silma raamatukogude hea töö. Raamatukogude võrk on suur, ligi 30 raamatukogu, neist pooled kuuluvad riiklikku võrku. Kolhoosidel on 11 raamatukogu. Raamatufondist aga on 90 protsenti koondunud riiklikesse raamatukogudesse, veidi üle 6 protsendi kolhooside raamatukogudesse ja ülejäänud osa ametiühingute raamatukogudesse. Kui kõik vaba-

riigi rajoonid seada, sõltuvalt lugejate suhtelisest hulgast raamatukogudes, paremusjärjestusse, siis Märjamaa rajoon asuks esimese nelja hulgas. Üksnes riiklikes raamatukogudes on lugejatena registreeritud pooled rajooni lugemisvõimelised inimesed.

Klubilisi asutusi on rajoonis 16. Kunstilise isetegevuse ringe töötab klubiliste asutuste juures üle 90, kokku rohkem kui 1200 isetegevuslasega. Klubilised asutused korraldavad aastas üle 170 kunstilise isetegevuse kontserdi ja etenduse ligi 25 000 osavõtjale ning üle 230 loengu ja vestluse 20 000 kuulajale.

Rajooni keskuses asub kinoteater. Rändkinod ja paikkino teenindavad aastas ligikaudu 80 000 kinokülastajat. Viimase kolme aasta jooksul on kinokülastajate arv kasvanud rohkem kui neljandiku võrra.

Üldhariduslikke koole on Märjamaa rajoonis 17, neis õpib üle 1300 õpilase. Vana-Vigalas töötab Põllumajanduse Mehhaniseerimise Kool, kus vabariigi põllumajandusele mehhanisaatoreid ette valmistatakse.

Mälestusmärkidest on tähelepandavamaid Udrumale 1959. aastal püstitatud tähis Punakaardi ja saksa interventide vahel 1918. aasta veebruaris toimunud lahingu kohale.

Mineviku kultuuritegelastest on Märjamaa rajooniga seotud helilooja Rudolf Tobias, folklorist M. J. Eisen, kunstnik A. Laikmaa ja rida teisi.

Märjamaal asub ajalehe „Kolhoosi Tõde" toimetus.

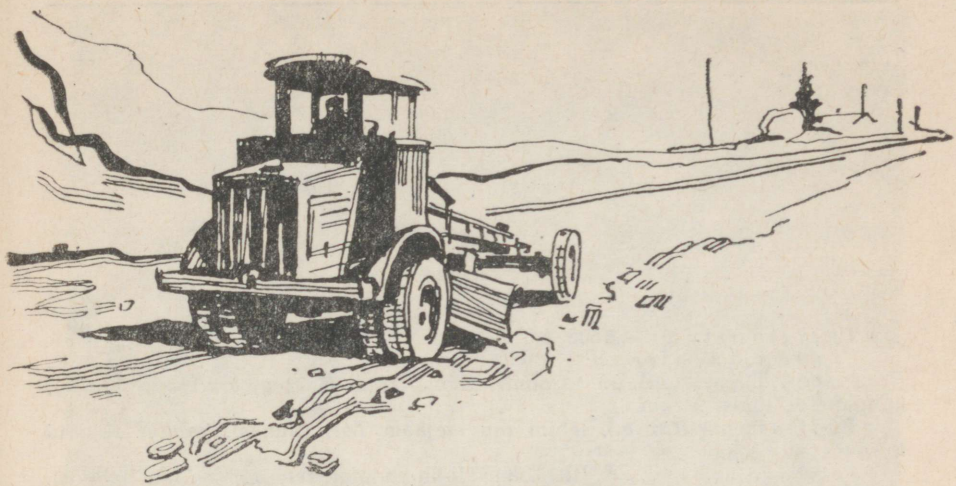

Paide rajoon

Territoorium — 1606 km².

Linnad ja alevid:

Paide linn (1265. a.), rajooni keskus, lähim raudteejaam Paide (linnas), kaugus Tallinnast 96 km.

Türi linn (1926. a.), lähim raudteejaam Türi (linnas), kaugus rajooni keskusest 14 km.

Järva-Jaani alev (1945. a.), lähim raudteejaam Järva-Jaani (alevis), kaugus rajooni keskusest 35 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)	Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4	5
1.	Esna	Esna as.	Esna —	20
2.	Järva-Jaani	Järva-Jaani linna t. al.	Järva-Jaani —	35
3.	Koeru	Koeru	Rakke 15	30
			Järva-Jaani 15	34
4.	Koigi	Koigi	Paide 17	17
5.	Laupa	Laupa k.	Türi 7,6	21,6
6.	Oisu	Väljaotsa k.	Kärevere 5,4	19,4
7.	Paide	Paide l.	Paide —	—
8.	Purdi	Purdi as.	Paide 16	16
9.	Türi	Türi l.	Türi —	14
10.	Vao	Vao k.	Esna 12	28
11.	Väätsa	Väätsa as.	Paide 8	8

Paide rajoon asub vabariigi keskosas. Pindalalt kuulub rajoon vabariigi keskmise suurusega rajoonide hulka. Ta hõlmab 3,6 protsenti Eesti NSV territooriumist. Rajoon külgneb idas Väike-Maarja, kagus Jõgeva, lõunas Põltsamaa ja Vändra, läänes Rapla ning põhjas Tapa rajooniga. Rajooni kirdepoolne osa, mis asub Pandivere kõrgustiku lääneserval, on kõrgem ning kujutab endast lainjat moreentasandikku. Maapind langeb lõuna ja lääne suunas, muutudes rajooni lääne- ja edelaosas kergelt voorestatud soode- ja metsarikkaks tasandikuks. Rajooni edelaosa kuulub Türi väikevoorte maastikku.

Rajoonis voolavad jõed kuuluvad enamikus Pärnu jõgikonda. Rajooni territooriumilt saab alguse Pärnu jõgi ühes oma arvukate lisajõgedega (Prandi, Röa, Piiumetsa, Lokuta jt.). Ülejäänud jõgedest voolab rajooni põhjaosas Jägala jõe ülemjooks ja rajooni idaosas Vardja jõgi (Põltsamaa lisajõgi). Järvedest esinevad ainult pisijärvekesed, enamikus soostunud aladel.

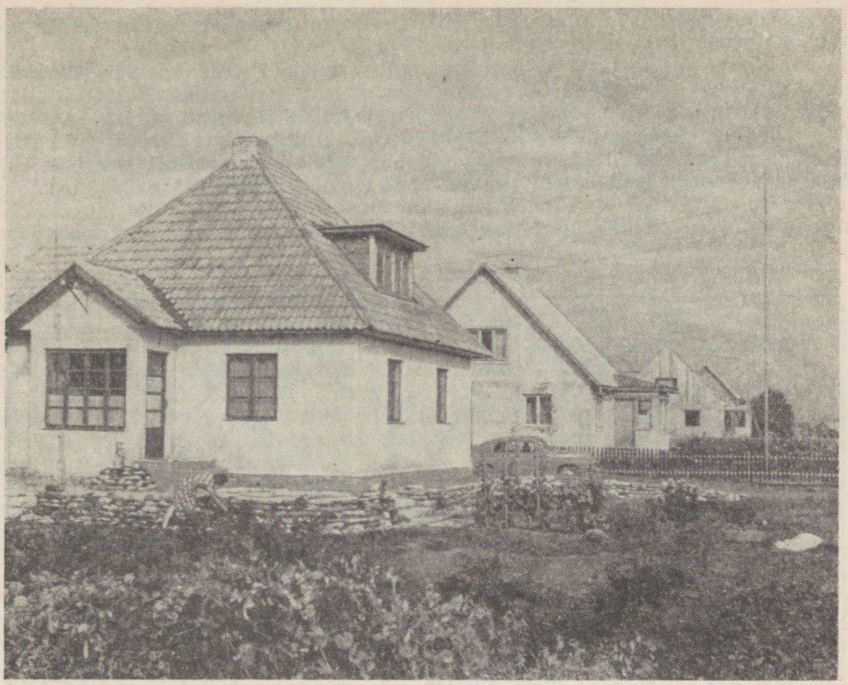

Kolhoosnikute individuaalelamud „9. Mai" kolhoosis.

Maavaradelt on rajoon suhteliselt ühekülgne — enamlevinud maavaraks on lubjakivi, mille leiukohti on rohkesti, eriti rajooni kirdeosas (Kuusna, Järva-Jaani, Metstaguse—Älli) ja edelaosas (Pikaküla, Vodja, Vissuvere, Änari, Retla—Oisu). Paide linna lähedal (Mündi) ja Türi—Allikul esineb ka dolomiiti. Tellisesavi nimetamisväärseid varusid on vaid rajooni kirde- (Karinu) ja edelaosas (Türi, Särevere). Kruusavarusid on samuti kirdeosas.

Turbavarude poolest on rajoon vabariigi rikkamaid (6,5 protsenti vabariigi varudest). Suured turbavarud paiknevad rajooni madalamas — läänepoolses osas. Turbasoodest on tähtsamad Epu (2300 ha), Kotku (1200 ha), Roosna-Alliku (1200 ha), Prääma (940 ha). Metsa on suhteliselt vähe.

Rajooni keskus — P a i d e linn — asub rajooni edelaosas Türi—Tamsalu kitsarööpmelise raudtee ääres. Linn asub lamedal kühmul, Pärnu jõe ja temasse põhjast suubuva Reopalu jõe niiskete lammide vahel. Paide on Eesti vanemaid linnu. Tänapäevani on säilinud XIII sajandil rajatud ordulossi varemed.

Sõjajärgsetel aastatel on linn kiiresti kasvanud. Linnas on kaks korda rohkem elanikke kui sõjaeelsel, 1939. aastal. Peale toiduainetetööstuse ettevõtete, millest suurim on lihakombinaat, asub linnas vabariigi ainuke teedemasinate tehas, mis toodab eeskätt autogreidereid.

Rajooni teine linnaline keskus — T ü r i linn — asub Tallinn—Viljandi kitsarööpmelise raudtee ääres, 98 km Tallinnast. Linn paikneb kergelt voorestatud tasandikul Pärnu jõe ülemjooksu lähedal. Türi linn kujunes aastail 1900—1905 ehitatud veejõul töötava paberivabriku ümber Pärnu jõe ääres. Raudtee ehitamisega hakkas linn kasvama ja kujunes raudteesõlmjaama juurde, sellest peamiselt põhja poole.

Sõja- ja fašistliku okupatsiooni aastail sai linn tugevasti kannatada. Purustati paberivabrik ja raadiosaatejaam.

Sõjajärgsetel aastatel on linn tunduvalt kasvanud. 1939. aastaga võrreldes on elanike arv suurenenud ligemale kahekordseks. Elanike arvult kuulub Türi vabariigi väikelinnadest rahvarohkemate hulka. Hoonestuselt on Türi aedlinna ilmega. Suurematekstööstusettevõteteks linnas on võitehas ja metsatööstuskeskuse ettevõtted. Linna servadel toimub hoogne ehitustegevus — ehitatakse peamiselt individuaalelamuid. Linn laieneb põhja ja kirde suunas.

Paide rajoon kuulub vabariigi nn. tööstuslik-põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka. Ta annab 1,5 protsenti Eesti NSV tööstuse kogutoodangust.

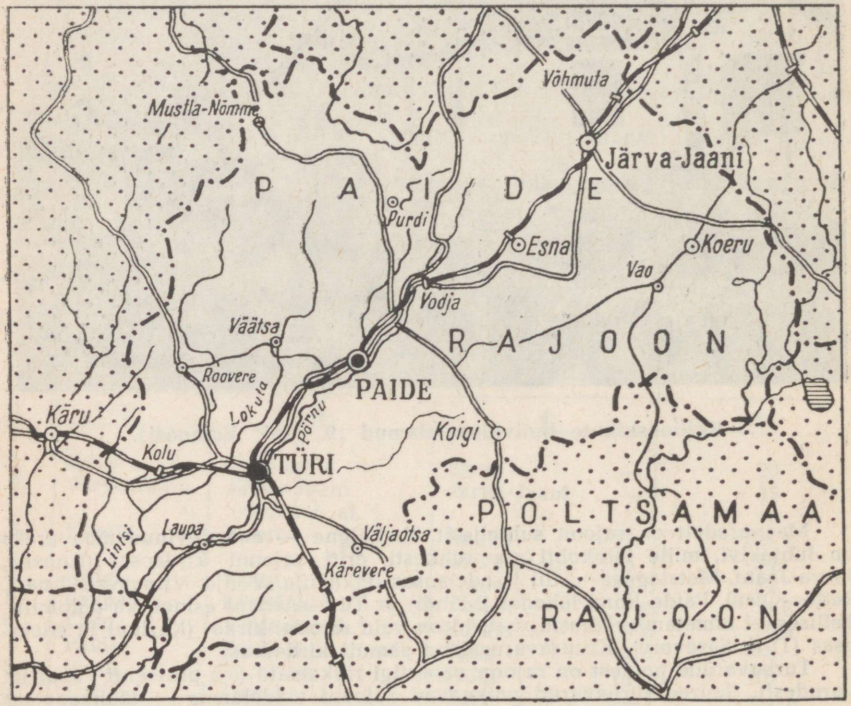

Rajooni tööstus on mitmekesise struktuuriga. Toiduainetetööstusest, mis annab üle 54 protsendi rajooni tööstuse toodangust, on esikohal piimasaadused — 29 protsenti, järgnevad lihasaadused — 10 protsenti ja piirituse tootmine — 6 protsenti rajooni tööstuse toodangust. Olulisel kohal on masinaehitus, mille toodang moodustab ühe kuuendiku rajooni tööstuse toodangust. Metsa- ja puidutööstuse osatähtsus on üle 13 protsendi rajooni tööstuse toodangust.

1958 aastal suurenes 1950. aastaga võrreldes lihatoodang rohkem kui kolmekordseks, ligikaudu pooltei sekordselt suurenes piimasaaduste tootmine. 1958. aastal toodeti üle 30 protsendi rohkem teehöövleid kui 1955. aastal.

Paide rajooni suurimaks tööstusettevõtteks on Paide Teedemasinate Tehas, mis toodab Eesti NSV majandusrajoonile ja naabruses asuvatele ma-

jandusrajoonidele keskmise suurusega teehöövleid. Kui 1957. aastal tootis tehas 200 teehöövlit, siis 1960. aastal lastakse neid välja 340 ja 1965. aastal vähemalt 700.

Rajooni võitööstus andis 1957. aastal umbes 5 protsenti Nõukogude Eesti võitoodangust ja ligemale 3 protsenti juustutoodangust.

Roosna-Alliku piiritusvabrik kuulub vabariigi keskmise suurusega toorpiiritusvabrikute hulka. 1957. aastal ulatus Roosna-Alliku piiritusvabriku toorpiirituse toodangu osatähtsus Eesti NSV toorpiirituse toodangus 13,4 protsendini.

Ehitusmaterjalide tootmisega tegeleb rajoonis peamiselt Paide Tootmisbaas. Tal on Paide linnas paekivikarjäär koos killustikusõlmega, polügoon monteeritavate raudbetoonist ehituskonstruktsioonide ja -detailide tootmiseks, mördisõlm, saeveski ja laudsepatsehh.

Paide Lihakombinaat andis 1957. aastal 3,1 protsenti Nõukogude Eesti lihatoodangust ja 1,2 protsenti vorstitoodangust ning on seega vabariigi kaheteistkümne lihakombinaadi hulgas üks väiksemaid.

Paide Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat toodab aastas veidi üle 5000 tihumeetri saematerjali, 250 000 rubla eest mööblit, 5500—6000 tonni jahvatussaadusi, väikeses ulatuses sukki ja sokke, pealistrikooesemeid, nahkjalatseid ja õmblustooteid.

Paide Rajooni Tarbijate Kooperatiivi Segatööstuskombinaat valmistab peamiselt leiva- ja saiatooteid, vorstitooteid, alkoholita jooke ning sisseseadet tarbijate kooperatsiooni kauplustele.

Türi Metsatööstuskeskus on vabariigi kuuest metsatööstuskeskusest kõige väiksema toodangu mahuga. 1957. aastal ulatus Türi Metsatööstuskeskuse osatähtsus metsatööstuskeskuste kogutoodangus ainult 9,6 protsendini.

Türi Kohaliku Majanduse Kombinaat toodab peamiselt telliseid, jahvatussaadusi ja saematerjale ning mööblit, õmblustooteid ja pealistrikooesemeid.

Tööstustööliste arv ulatub rajoonis ligemale 1600-ni, kusjuures sellest üle 400 haarab Paide Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat ja ligemale 350 Türi Metsatööstuskeskus.

Rajooni üldpindalast kasutasid 1959. aastal põllumajandusettevõtted 71,4 protsenti. 81 610 hektarist põllumajanduslikult kasutatavast maast on põllumaad 54 protsenti ning heina- ja karjamaid 46 protsenti. Enamik muldadest on leostunud ja leetunud liivsavid ja saviliivmullad, rajooni lääne- ja lõunaosas peamiselt leetunud saviliivmullad ja liivsavid. Happelisi muldi on põllumaast põhjapoolses osas ainult ligi 5 protsenti, neist tugevasti happelisi alla 1 protsendi, kuid lõunaosas on happelisi muldi üle 40 protsendi, neist tugevasti happelisi üle 20 protsendi.

Põllumajanduslikest ettevõtetest on rajoonis 39 põllumajanduslikku artelli ja 2 sovhoosi. Põllumajanduslikust maast kasutavad kolhoosid 83,6 protsenti ja sovhoosid 10,8 protsenti.

Kolhooside ja sovhooside põhiliseks tootmissuunaks on loomakasvatus, rajooni lõunaosas kasvatatakse väiksematel pindadel ka lina. Kuna rajoonis asub piiritusvabrik, siis on teatav tähtsus tööstuskartuli kasvatamisel.

Põllumajanduse spetsialiseerimist rajoonis iseloomustab rahaliste laekumiste struktuur kolhoosides. Valdav osa rahalistest sissetulekutest (85,1%) saadi 1958. aastal loomakasvatusest, kusjuures veisekasvatus andis 51,1 ja seakasvatus 26,1 protsenti rahaliste sissetulekute üldsummast. Taimekasvatus andis kokku 9,8 protsenti, millest 4,2 protsenti moodustasid sissetulekud kartuli realiseerimisest.

Külvipinnast moodustas kõigis majandikategooriates 1958. aastal teravili 40,9 protsenti, lina 0,2 protsenti, kartul 11,4 protsenti, köögivili 0,6 protsenti ja söödakultuurid 46,9 protsenti, sellest mitmeaastane põldhein 35,5 protsenti. Kesakultuurina arendatakse eriti mesika kasvatamist.

Rajooni kolhoosidel on häid saavutusi nii taime- kui ka loomakasvatuse arendamisel. „Uue Tee" kolhoosis ulatus teravilja hektarisaak üle 17 tsentneri. „9. Mai" kolhoosis saadi põldheina 42,8 tsentnerit hektarilt, Stalini-nimelises kolhoosis silokultuure 310 tsentnerit hektarilt. Kultuurkarjamaid oli kolhoosides 1959. aasta kevadeks rajatud lehma kohta keskmiselt 0,4 hektarit.

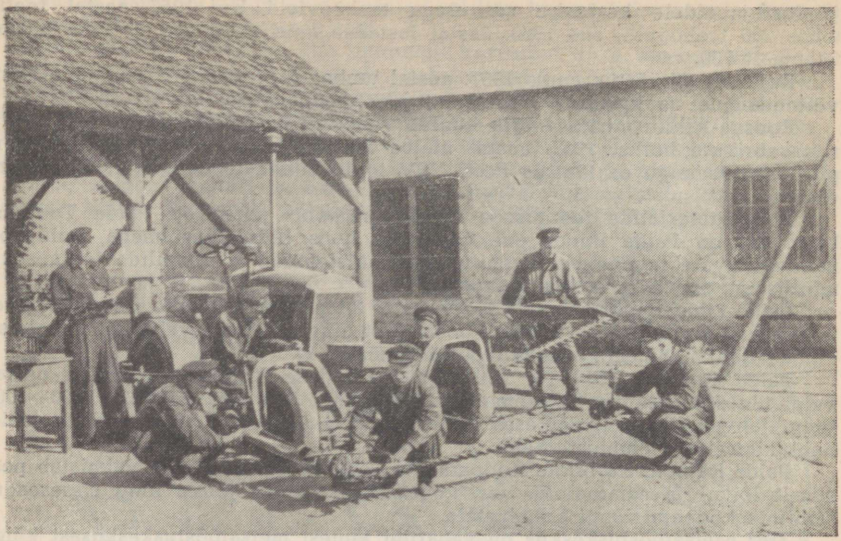

Põllumajanduse Mehhaniseerimise Kooli õpilased praktiliste tööde tunnis.

Põllumajanduslike tööde mehhaniseerimiseks varem töötanud masina-traktorijaamad reorganiseeriti Paide remondi- ja tehnikajaamaks. Maaparandustööde läbiviimiseks Kesk-Eestis asub rajoonis Türi maaparandusjaam.

Eesrindlikumaid kolhoose rajoonis ja ühtlasi paremaid ühismajandeid vabariigis on „Estonia" kolhoos, kes järjekindlalt on tulnud vabariigi kolhoosidevahelise sotsialistliku võistluse võitjaks.

Sihikindla maaparandustööga on kolhoosis rajatud 500 hektarit kultuurrohumaid. Samal ajal on suurt rõhku pandud põllukultuuride kõrge saagikuse tagamisele. Nii olid hektarisaagid 1958. aastal teraviljal 18,9 tsentnerit, kartulil 171 tsentnerit ja põldheinal 39,1 tsentnerit. Kolhoosis arendatakse intensiivselt kõiki põhilisi loomakasvatusharusid, eriti piimakarja- ja seakasvatust. Kolhoosil on eeskujulikud loomakasvatushooned. 453-pealiselt piimakarjalt saadi 1958. aastal lehma kohta keskmiselt 4104 kg piima ning piimatoodang 100 hektari põllumajandusliku maa kohta ulatus ühistootmises 569 tsentnerini. Sealiha toodeti 100 hektari põllumaa kohta 68,7 tsentnerit, mune 100 hektari teravilja külvipinna kohta 21 853.

Rahalised sissetulekud „Estonia" kolhoosis moodustasid 1958. aastal 4,4 miljonit rubla, sellest 4 miljonit rubla andis loomakasvatus. Põllumajandussaadusi toodeti kolhoosis suhteliselt odavalt. Seetõttu oli võimalik kasutada suuri summasid kolhoosnikute materiaalse heaolu tõstmiseks ja tootmise järjekindlaks laiendamiseks.

Märkimist väärivad „Edasi" ja „Õiguse Võidu" kolhoos piimakarjakasvatuse alal. „Edasi" kolhoosis oli 1958. aastal piimatoodang lehma kohta 3098 kg ja 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 416 tsentnerit. „Õiguse Võidu" kolhoosis oli piimatoodang lehma kohta 3021 kg ning 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 329 tsentnerit.

Loomade arvuline tihedus on vabariigi keskmise piirides. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli 1959. a. algul 23,2 veist (neist 14,2 lehma) ja 10,5 lammast. 100 hektari põllumaa kohta oli 51,5 siga ja 9,4 hobust.

Loomakasvatuse arendamisel on Paide rajoon teinud tähelepandavaid edusamme. Keskmine piimatoodang lehma kohta oli 1958. aastal kolhoosides 2856

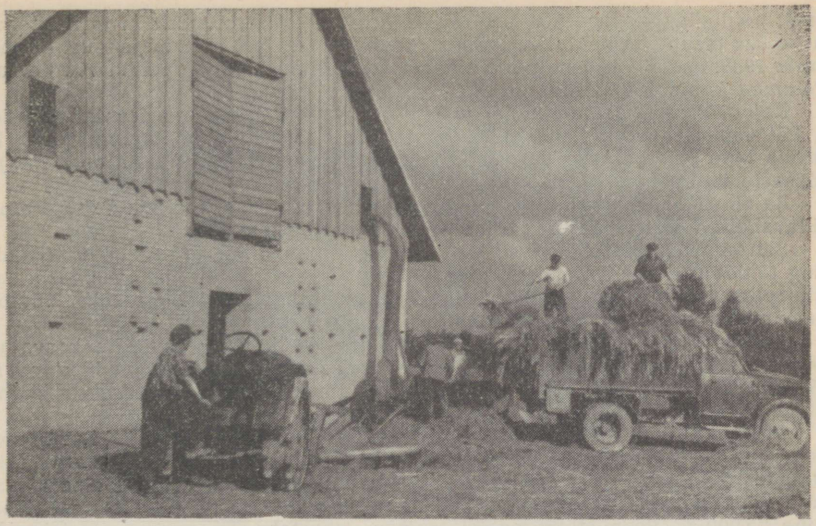

„Estonia" kolhoosis, silo valmistamine.

kilogrammi ja sovhoosides 4201 kilogrammi, seega märksa kõrgem vabariigi keskmisest tasemest. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti kolhoosides 235,2 tsentnerit ja sovhoosides 346 tsentnerit piima ning liha vastavalt 31,8 ja 65,2 tsentnerit.

Sealiha toodang oli 100 hektari põllumaa kohta kolhoosides 31,3 tsentnerit ja sovhoosides 56,8 tsentnerit; munatoodang 100 hektari teravilja külvipinna kohta 13 700 muna. Eesrindlikes kolhoosides (nagu „Koit") toodeti 1958. aastal sealiha 100 hektari põllumaa kohta 76,2 tsentnerit. Munatoodang oli „Kungla" kolhoosis 100 hektari teravilja külvipinna kohta 35 012 ja kana kohta aastas 176 muna.

Eesti punase karja tõufarmid on „Estonia", „Külvaja" ja „Koidu" kolhoosis. Eesti mustakirju karja tõufarmid on „Alliku", „Valgmaa" ja „Kevade" kolhoosis ning Türi Põllumajandustehnikumi õppemajandis. Viisu sovhoos on eesti mustakirjut tõugu ja Udeva sovhoos eesti punast tõugu veiste klassi kuuluv tõukarjakasvatuse sovhoos.

Eesti lontkõrvaliste sigade tõufarmid on „Vanemuise" ja „Estonia" kolhoosis. Eesti tumedapealiste lammaste tõufarmid on Türi Põllumajandustehnikumi õppemajandis ning „Vanemuise" ja „Külvaja" kolhoosis. Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks „Õiguse Võidu", Stalini-nimeline ja „Edasi" kolhoos ning Türi Põllumajandustehnikumi õppemajand.

Udeva ja Viisu tõuveisekasvatuse sovhoosile on viimastel aastatel suureulatuslikult liidetud kolhooside maid. Sellele vaatamata toodeti siin 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 1958. aastal 330—360 tsentnerit piima, sealjuures oli piimatoodang lehma kohta Udeva sovhoosis 4815 ja Viisu sovhoosis 3639 kilogrammi. Karja kõrgete tõuomaduste tõttu realiseeritakse nimetatud sovhoosides igal aastal suurearvuliselt tõunoorloomi, üksnes 1957. aastal müüs Udeva sovhoos neid 276.

Põllumajanduslikest õppeasutustest on rajoonis Türi Põllumajandustehnikum, mis on ka rajooni seemnekasvatuse majandiks. Siinses õppemajandis oli põllu- ja kultuurrohumaade keskmiseks hektarisaagiks 1958. aastal ligi 2500 söötühikut sööta, sealjuures saadi teravilja 22,4 tsentnerit, kartulit 158 tsent-

nerit, põldheina 40 tsentnerit, maisi haljasmassi 246 tsentnerit ja teisi silokultuure 324 tsentnerit hektarilt. Piima toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 1958. aastal 740 tsentnerit ning lehma kohta 4002 kg, sealiha 100 hektari põllumaa kohta 100,3 tsentnerit.

Rajoonis asub Paide Haude- ja Linnukasvatuse Jaam, mis teenindab Paide ja Põltsamaa rajooni. 1958. aastal hautati siin 158 800 tibu. Rajoonis asub ka Riiklik Mäe Puukool, mis varustab ümbruskonna majandeid puuvilja- ja marjapõõsaste istikutega.

Rajoonis on kaks põllumajanduse mehhaniseerimise kooli ja Paide Rajoonidevaheline Veterinaar-Bakterioloogia Laboratoorium.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides piima, liha ja munade tootmist ning tõuloomade kasvatamist. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piimatoodang 2,5-, lihatoodang 2- ja munatoodang 1,5-kordseks. Tõuloomade müük suureneb 2,3-kordseks.

Kolhoosides arendatakse eriti veise-, sea- ja linnu-, samuti linakasvatust. Samal ajavahemikul suurendatakse kolhoosides piimatoodang 2,4-, lihatoodang 4,7-, munatoodang 3,6-, villatoodang 2,6- ja linatoodang 4,9-kordseks. Tõuloomade müük suureneb 1,3-kordseks.

Paide rajooni läbivad automagistraaltee ja Tamsalu—Türi kitsarööpmeline raudtee. Raudteede võrk kuulub vabariigi rajoonidest tihedamate hulka, ulatudes 5,3 kilomeetrile 100 ruutkilomeetri kohta. Kaheksa raudteejaama aastane veokäive on 160 000 tonni, sellest pealelaadimine 65 000 t ja mahalaadimine 95 000 t. Peamisteks pealelaadimise veosteks on metsamaterjal, puit, mahalaadimisel — ehitusmaterjalid (14 000 t), kütus (7000 t), väetis (7500 t), teravili (7000 t) jm.

Paides asub üldkasutatav autobaas nr. 10. Rajooni autovedude kogumaht ulatub 850 000 tonnini ja 18,2 milj. tonnkilomeetrini, seejuures on kolhoosidel üle 100 veoauto. Sellest hoolimata moodustab nende osatähtsus rajooni üldveokäibest alla 10 protsendi.

Maanteede võrk on rajoonis samuti tihe. Ühe ruutkilomeetri kohta tuleb 0,46 kilomeetrit maanteid. See on soodustanud laialdase autobussiliinide võrgu väljaarendamist. Rajooni teenindab 21 bussiliini, mis loob kõigiti soodsad tingimused liikluse korraldamiseks.

Tänapäeva Paides on hästi korraldatud hariduselu. Keskkoolid töötavad Paides, Türil (2) ja Järva-Jaanis. Kokku hõlmab koolivõrk üle 40 üldharidusliku õppeasutuse, kus õpib ligi 4500 õpilast. Säreveres, Türi lähedal, asub Türi Põllumajandustehnikum. Siia on ehitatud rida uusi õppe- ja tootmishooneid, kujundatud eeskujulikud katseaiad ja -põllud. Eeskujulike õppe-katseaedade poolest on üle vabariigi tuntud ka Roosna-Alliku 7-klassiline kool. Paides töötab töölisnoorte keskkool, lastemuusikakool ja põllumajanduse mehhaniseerimise kool, ette valmistades tulevasi ekskavaatorijuhte. Põllumajanduse mehhaniseerimise kool töötab veel Järva-Jaanis.

Eriti arenenud on raamatukogude võrk. Kogusummas töötab rajoonis üle 36 linna ja maa rahvaraamatukogu üldise raamatufondiga ligikaudu 250 000 eksemplari. Valdav osa raamatufondist asub riiklikes raamatukogudes. Lugejaid on raamatukogudes üle 10 000 inimese. Laialdaselt teevad raamatukogud massitööd. Igal aastal toimub raamatukogude korraldusel üle tuhande mitmesuguse ürituse.

Paide rajoonis töötavad kinoteatrid „Aurora", „Saluut" ja „Oktoobri Võit". Ehitamisel on uus kinoteater Türil. Rändkinosid on rajoonis 6, ent eelolevatel aastatel see arv suureneb veelgi. Kinokülastajate arv rajoonis ulatub 350 000 inimeseni aastas.

Suurt edu oma töös on saavutanud klubilised asutused. Klubiliste asutuste võrku kuulub ligi kolmkümmend suuremat kultuurimaja, rahvamaja ja klubi. Silmapaistva edukusega töötavad Paide rajooni ja Türi kultuurimaja. Igal aastal teenindab rajooni kultuurimaja oma üritustega rohkem külastajaid kui näiteks kogu Hiiumaa rajooni klubiliste asutuste võrk tervikuna. Uus moodne kultuurihoone on ehitamisel Türil. Uldse on rajooni klubiliste asutuste juurde koondunud ligi 3500 isetegevuslast.

Udeva sovhoosi lehmalaudas.

Kultuurielu kõrge taseme Paide rajoonis on taganud see suur tähelepanu, mida sellele tähtsale töölõigule osutavad rajooni partei-, komsomoli- ja nõukogude organid. Rajoonist on algatuse saanud terve rida ülevabariiklikult tähtsaid üritusi kultuurielus. Tuntumad neist on noorte suvepäevade traditsioon ja Paide rajooni üleskutse kodukultuuri taseme tõstmiseks. Ka praktiliselt on rajoonis selleks palju ära tehtud. Paide rajooni Väätsa külanõukogu hoiab juba mitmendat aastat enda käes vabariiklikku rändpunalippu heade saavutuste eest majanduse ja kultuurielu juhtimisel.

Rajoon on rikas kultuuriloolistest mälestusmärkidest. Reopalu kalmistule on maetud prohvet Maltsvet — Eduard Vilde samanimelise ajaloolise romaani peategelane, kodanikunimega Juhan Leinberg. Paides on elanud helilooja J. Kappel. Koerus õppis graafik Eduard Viiralt. Paide rajoonist pärineb kirjanik Hans Leberechti tuntud romaani „Valgus Koordis" tegevustik. Udeva sovhoosi on käsitlenud kirjanik Egon Rannet romaanis „Tugevate tee". Tänassilma külas elab tuntud novellikirjanik Jaan Lintrop. Paide rajooni „Esimese Mai" kolhoos on andnud materjali Johannes Semperile näidendi „Murrang" kirjutamiseks.

Rajooni minevik ja olevik leiab põhjaliku kajastuse Paide Rajoonidevahelises Koduloomuuseumis. Siia on koondatud ligikaudu 5200 eksponaati, mis kajastavad tähtsamaid revolutsioonilisi ja kultuuriloolisi sündmusi rajoonis, samuti põhilisi majanduslikke näitajaid. Eksponeeritud on ligi 600 eset. Igal aastal tutvub muuseumi väljapanekutega kuni 6000 inimest.

Paides ilmub ajaleht „Võitlev Sõna".

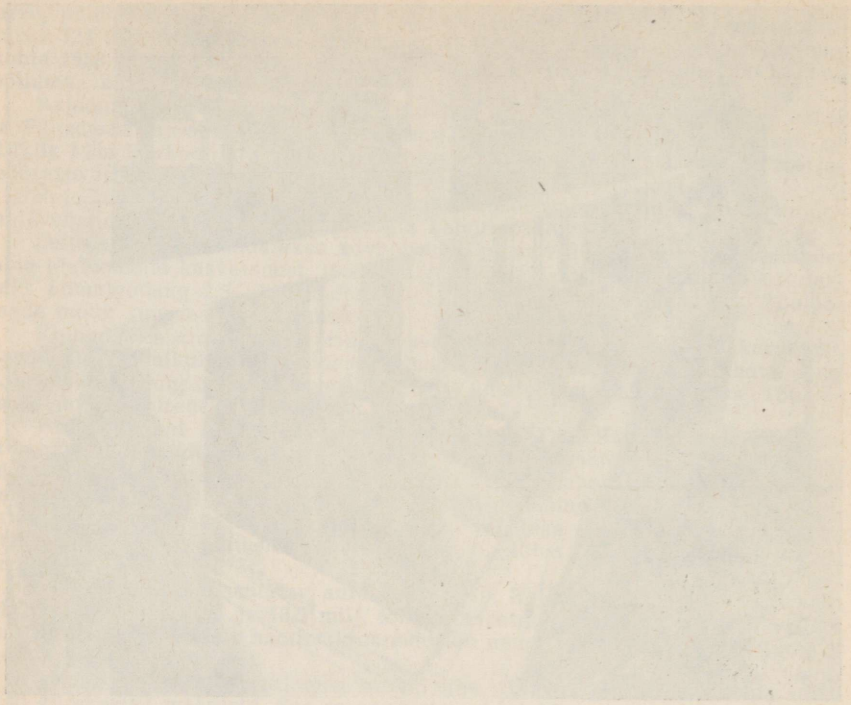

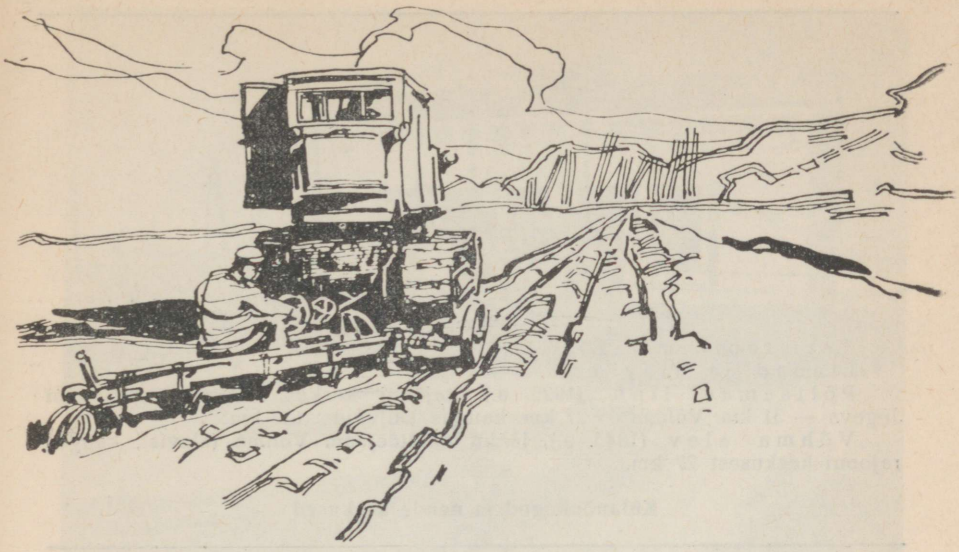

Põltsamaa rajoon

Territoorium — 1772,6 km².

Linnad ja alevid:

Põltsamaa linn (1926. a.), rajooni keskus, lähim raudteejaam Jõgeva — 31 km, Võhma — 27 km, kaugus Tallinnast 133 km.

Võhma alev (1945. a.), lähim raudteejaam Võhma (alevis), kaugus rajooni keskusest 27 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Anikvere	Võhma k.	Võhma	30	3
2.	Järavere	Järavere k.	Võhma	19	19
3.	Kolga-Jaani	Kolga-Jaani as.	Viljandi	32	18
4.	Lalsi	Lalsi k.	Viljandi	42	26
5.	Lustivere	Lustivere k.	Jõgeva	27	7
6.	Mõisaküla	Mõisaküla k.	Võhma	10	17
7.	Ollepa	Sagevere k.	Võhma	1	28
8.	Pajusi	Kalana k.	Jõgeva	24	10
9.	Puurmani	Puurmani k.	Jõgeva	25	22
10.	Põltsamaa	Mõhkküla k.	Võhma	31	2
11.	Päinurme	Päinurme k.	Paide	31	26
12.	Soomevere	Soomevere k.	Võhma	3	24

Põltsamaa rajoon (ligemale 4 protsenti Eesti NSV territooriumist) kuulub vabariigi keskmise suurusega rajoonide hulka. Ta paikneb Võrtsjärvest põhjas, hõlmates oma lõunaosaga Võrtsjärve metsade- ja sooderikast nõgu. Rajooni keskosas levib paesel aluspõhjal nõrgalt lainjas moreentasandik. Rajooni ääreosades maapind madaldub. Kolga-Jaani ümbruses esineb väikevoori, mis ulatuvad kuni Võrtsjärveni. Kaguosas, Põltsamaa ja Pedja alamjooksu piirkonnas on iseloomustavaks metsad, rabad ja jõgedeäärsed luhad. Keskosas paiknevad vabariigi suuremad kuultuurmaistud. Suurimaks, rajooni põhjast lõuna suunas poolitavaks jõeks on Põltsamaa jõgi, mis ei voola aga otse Võrtsjärve, vaid kaldub enne piki Kolga-Jaani voorestiku idakülge itta, suubudes rajooni kagupiiril ühise alamjooksu kaudu Emajõkke. Põltsamaa ja Pedja jõge kasutatakse parvetuseks ja elektrienergia tootmiseks. Järvedest kuulub rajooni peale Võrtsjärve (osaliselt) vaid pisike Parika järv rajooni edelapiiril.

Maavaradest väärib rajoonis tähelepanu õhukesekihiline peaaegu puhtast kaltsiidist kristalne lubjakivi, mis lihvitult ja poleeritult sarnaneb marmoriga, mistõttu teda nimetatakse vastavalt leiukohale Kalana marmoriks. Selle „mar-

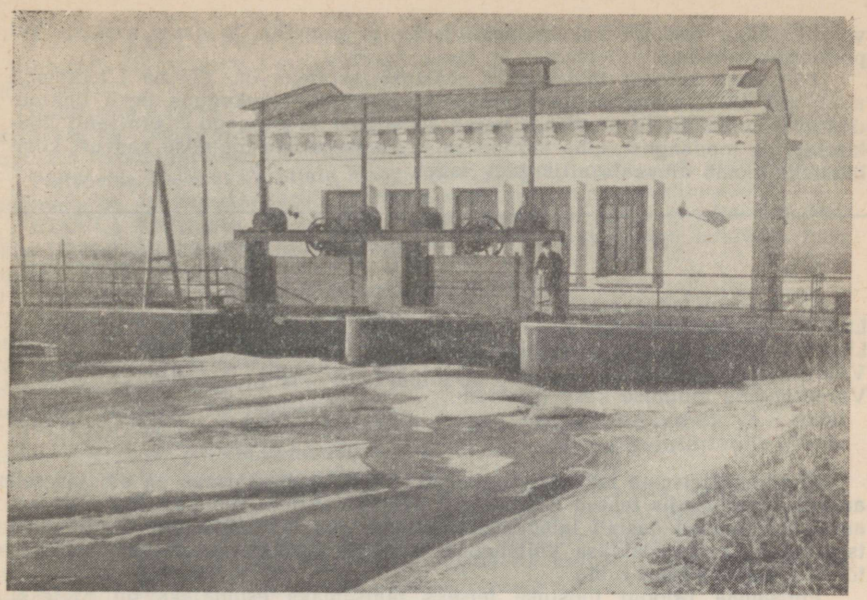

Kamari hüdroelektrijaam.

mori" puuduseks on aga see, et teda pole võimalik murda suuremate tükkidena. Teda kasutatakse lubja põletamisel. Viimasel ajal on ta tarvitamist leidnud agregaadina terrasiitkrohvi valmistamisel. Esineb ka dolomiite ja mitmes kohas järvelubja varusid. Rajooni idaosas leidub tellisesavi. Turbavarud rajoonis ei ole suured. Nimetamisväärsed turbasood asetsevad rajooni lõunaosas.

Metsa poolest on rajoon võrdlemisi rikas, metsarikkam on rajooni ida- ja kaguosa.

Rajooni keskus — P õ l t s a m a a linn — asub samanimelise jõe kaldail Tallinn—Tartu ja Viljandi—Jõgeva maanteede ristumiskohal. Põltsamaa on Kesk-Eesti üheks tähtsamaks maanteede sõlmpunktiks. Uhtlasi on Põltsamaa üks neid väheseid vabariigi linnu ja rajoonikeskusi, mis asub raudteedest eemal. Sõja ajal sai linn tunduvalt kannatada. Nüüd on ta rikastunud arvukate uute elumajadega, uue universaalkaupluse, ujula jt. hoonetega.

Tähtsamaks ettevõtteks linnas on ETKVL-i Põltsamaa Põllumajanduskombinaat, mis ainukese selletaolise ettevõttena Eestis koosneb peale eeskujuliku põllumajandi ka veini-, tärklise- ja džemmitsehhist.

V õ h m a alev asub rajooni lääneosas Tallinn—Viljandi—Mõisaküla kitsarööpmelise raudtee ääres, Viljandist 31 km kaugusel. Alev kujunes samanimelise raudteejaama juurde pärast eksporttapamaja asutamist. Sõjaeelsega võrreldes (1934. aastal — 566 elanikku) on alevi elanike arv praegu üle kahe korra suurem. Alevi suurimaks tööstusettevõtteks on Võhma Lihakombinaat.

Põltsamaa rajoon kuulub vabariigi nn. põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka. Rajooni tööstuse toodang moodustab alla ühe protsendi Eesti NSV tööstuse kogutoodangust. Tööstuse struktuuris on esikohal toiduainetetööstus, mille osatähtsus moodustab peaaegu 90 protsenti (sellest lihatööstus 50 protsenti ja võitööstus ligemale 30 protsenti) rajooni tööstuse toodangust. Klaasitööstuse toodang moodustab 3,4 protsenti rajooni tööstuse toodangust. 1958. aastal suurenes lihatoodang 1950. aastaga võrreldes ligemale 4-kordseks,

vorstitoodang rohkem kui kolmekordseks ja pudelite toodang rohkem kui poolteisekordseks.

Põltsamaa rajooni tähtsaimaks tööstusettevõtteks on Võhma Lihakombinaat, mis 1957. aastal andis ligemale 14 protsenti Nõukogude Eesti lihatoodangust, veidi üle 10 protsendi vorstitoodangust ja peaaegu 5 protsenti lihakonservide toodangust. Liha töötlemise ja vorstitoodete tootmise kasvust kombinaadis annab ülevaate alljärgnev tabel.

	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1957. a.
Liha töötlemine (tonnides)	632	1046	2273	3621
Liha töötlemise kasv (protsentides) .	100	165,5	359,7	572,9
Vorstitooted (tonnides)	144	401	819	1104
Vorstitoodete tootmise kasv (protsentides)	100	278,5	568,8	766,7

Tootmisvõimsuste rekonstrueerimiseks ja väljaehitamiseks on sõjajärgseil aastail kombinaadis tehtud kapitaalmahutusi 2,5 miljoni rubla ulatuses. Seitseaastaku viimaseil aastail laiendatakse veelgi liha töötlemist ja vorstitoodete tsehhi ning suurendatakse külmhoone võimsust. Kokku kulutatakse nendele töödele üle 4 miljoni rubla.

Põltsamaa rajooni tööstuse teiseks tähtsamaks esindajaks on Meleski Klaasivabrik, mis 1957. aastal tootis 4,3 miljonit mitmesugust pudelit ehk 41 protsenti Eesti NSV-s toodetud pudelite üldarvust.

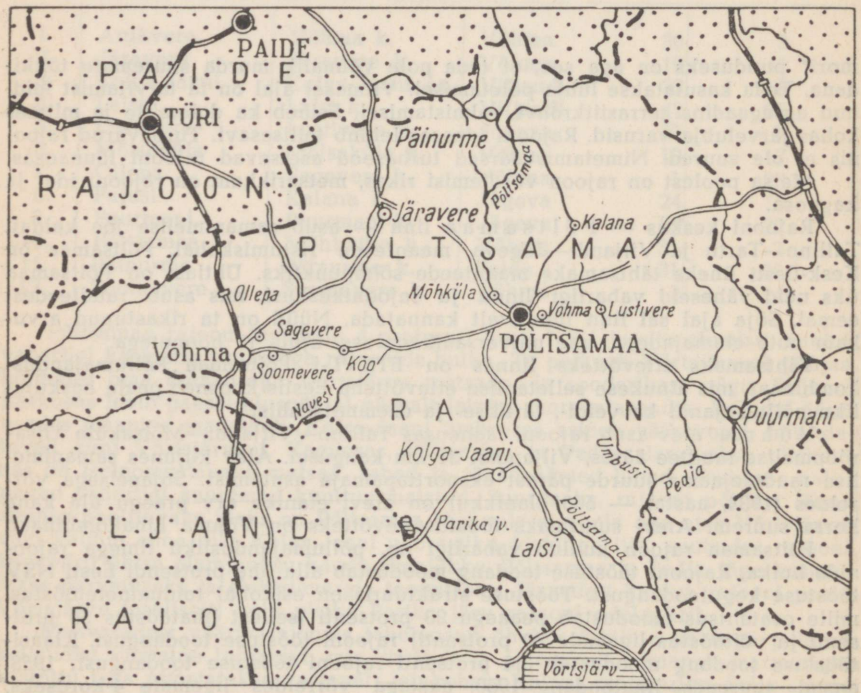

Juhtival kohal rajooni tööstuses on võitööstus, mis 1957. aastal andis üle 5 protsendi Nõukogude Eesti võitoodangust ja ligemale 6 protsenti juustutoodangust.

Põltsamaa Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat valmistab jahvatussaadusi, õmblustooteid, pealistrikooesemeid, villast lõnga ja väikestes kogustes mitmesuguseid muid tööstuskaupu.

Põltsamaa Rajooni Tarbijate Kooperatiivi Tööstuskombinaadi tähtsamateks toodeteks on jahvatussaadused, leiva- ja saiatooted ning vorstitooted.

ETKVL-i Põltsamaa Põllumajanduskombinaadi veinid ning mitmesugused puu- ja aedviljakonservid on võitnud oma kõrge kvaliteediga laialdase tunnustuse kogu vabariigis.

Tööstustööliste arv ulatub rajoonis seitsmesajani.

Põllumajandusettevõtted kasutasid 1959. aastal rajooni üldpindalast 68,4 protsenti. Põllumajandusliku maa 85 580 hektari suurusest pindalast on põldu 44,5 protsenti ja rohumaid 55,5 protsenti. Muldadest on enamik leostunud ja nõrgalt leetunud liivsavid. Happelisi muldi on põllumuldadest 6 protsenti, neist tugevasti happelisi 1,1 protsenti.

Põllumajandussaadusi toodavad 39 põllumajanduslikku artelli ja 5 sovhoosi, kusjuures põllumajanduslikust maast on põllumajandusartellide kasutuses 83,8 protsenti ja sovhooside kasutuses 11,4 protsenti.

Kolhoosides ja sovhoosides on põhiliseks tootmisharuks loomakasvatus, eriti veise- ja seakasvatus. Lina kasvatatakse ainult rajooni lõunaosas asuvates kolhoosides. Rahaliste sissetulekute üldsummast moodustasid taimekasvatusest saadud rahalised sissetulekud 1958. aastal 6,3 protsenti, loomakasvatusest aga 89,4 protsenti. Sealjuures andis veisekasvatus 55,8 protsenti ja seakasvatus 26,9 protsenti sissetulekute üldsummast.

Külvipinnast moodustas 1958. aastal teravili 38,3 protsenti, lina 0,4 protsenti, kartul 12 protsenti, köögivili 0,7 protsenti ja söödakultuurid 48,6 protsenti, sellest mitmeaastane põldhein 36,9 protsenti.

Eesrindlikest kolhoosidest saadi „Murrangu" kolhoosis 1958. aastal teravilja 17 tsentnerit, „Edu" ja „Sirbi ja Vasara" kolhoosis põldheina 40—42 tsentnerit ning „Koidu" kolhoosis kartulit 157 tsentnerit hektarilt.

Varem tegutsenud Põltsamaa ja Kursi masina-traktorijaam reorganiseeriti 1958. aastal Põltsamaa remondi- ja tehnikajaamaks. Veerjad suured põllumassiivid loovad soodsaid eeldusi põllutööde mehhaniseerimiseks.

Loomade arvuline tihedus on vabariigi keskmise piirides. 1959. aasta algul oli 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 24 veist (neist 14,7 lehma) ja 9,6 lammast. 100 hektari põllumaa kohta oli 49,4 siga ja 10,1 hobust.

Keskmine piimatoodang lehma kohta oli kolhoosides 1958. aastal 2307 kg ja sovhoosides 3079 kg, 100 hektari põllumajandusliku maa kohta saadi kolhooside ühistootmises 205,5 ja sovhoosides 326,4 tsentnerit piima. Eesrindlikumates kolhoosides, nagu Lillevere-nimeline, „Avangard" ja „Punalipp", oli keskmine piimatoodang lehma kohta 2600—2900 kg, 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 290—310 tsentnerit piima.

Sealiha toodang kolhoosides oli 100 hektari põllumaa kohta keskmiselt 30,4 ja sovhoosides 166,5 tsentnerit. 100 hektari teravilja külvipinna kohta toodeti kolhoosides 11 755 muna.

Eesti punase karja tõufarmid on „Avangardi", M. Lillevere nimelises, Mitšurini-nimelises, „Nooruse", „Punalipu", „Rahva Hääle" ja Stalini-nimelises kolhoosis ning ETKVL-i Põltsamaa põllumajanduskombinaadi majandis. Pilu ja Saduküla sovhoos kuuluvad eesti punast tõugu veiste tõukarjasovhooside nimestikku. Suurt valget tõugu sigade tõufarmid asuvad „Punalipu", „Kõo" ja M. Lillevere nimelises kolhoosis. Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks Stalini-nimeline ja „Soosaare" kolhoos ning Põdra ja Pilu sovhoos. Neist on „Soosaare" kolhoos spetsialiseerunud kõrreliste heintaimede seemnekasvatusele.

ETKVL-i Põltsamaa Põllumajanduskombinaadi majand on rajoonis üks eeskujulikumaid ja mitmekülgsemaid majandeid. Tal on kõrgetoodanguline piimakari, kõrgesaagilised kultuurkoplid, suur puuviljaaed ja puukool.

1958. aastal saadi piima lehma kohta aastas 4404 kg ja 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 980 tsentnerit.

Rajoonis on Pilu, Põdra, Võhma ja Saduküla tõuveisekasvatuse ning Sakala linnukasvatuse sovhoos.

Sovhoosidel on häid saavutusi nii taime- kui ka loomakasvatuse alal. Pilu sovhoosis toodeti 1958. aastal põllu- ja kultuurrohumaade iga hektari kohta ligi 2500 söötühikut sööta, sealjuures oli teravilja hektarisaak 21,9 tsentnerit, põldheinal 49 tsentnerit, söödajuurviljal 500 ja maisil 567 tsentnerit. Saduküla sovhoosis saadi teravilja 16,3 tsentnerit, põldheina 47 tsentnerit ja maisi 210 tsentnerit hektarilt. Võhma sovhoosis oli kõrgesaagiliste kultuurkarjamaade keskmiseks hektarisaagiks 1958. aastal üle 4000 söötühiku.

Ka loomakasvatussaaduste tootmise tase on rajooni sovhoosides kõrgem vabariigi sovhooside keskmisest tasemest. Eesrindlikus Pilu ja Saduküla sovhoosis oli 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 1958. a. lõpul 13—15 lehma, piimatoodang lehma kohta 3000—3400 kg. 1958. aastal toodeti siin 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 457—468 tsentnerit piima. Sealiha toodeti Pilu ja Võhma sovhoosis 100 hektari põllumaa kohta 311 ja 251 tsentnerit. Sakala tõulinnukasvatuse sovhoos on spetsialiseerunud vesilinnukasvatusele. Rajoonis asub ka põllumajanduse mehhaniseerimise kool.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides piima, liha ja munade tootmist. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piimatoodang 2,9-, lihatoodang 1,8- ja munatoodang 4,6-kordseks. Kolhoosides arendatakse veise-, sea-, linnu-, lamba- ja linakasvatust. Kolhoosides suurendatakse piimatoodang 2,3-, lihatoodang 3,2-, munatoodang 5,7-, villatoodang 3,2- ja linatoodang 4,4-kordseks. Tõuloomade müük suureneb kolhoosides kolmekordseks.

Põltsamaa rajoonis puudub raudteede võrk. Seetõttu toimub põhiline osa vedudest autotranspordil. Rajoonis asub üldkasutatav autobaas nr. 5. Rajooni vedude kogumaht ulatub 535 000 tonnini ja 11,5 milj. tonnkilomeetrini. Kolhoosides on üle 80 veoauto, nende vedude osatähtsus rajooni vedude kogumahus on 23 protsenti. Maanteede võrk areneb pidevalt, ühele ruutkilomeetrile tuleb ligemale 0,4 kilomeetrit maanteid.

Rajoonis töötab 12 autobussiliini, mis tagavad reisivajaduste rahuldamise.

Põltsamaa rajoonis on üle 30 üldhariduslikku kooli ligikaudu 3000 õpilasega. Põltsamaa Keskkool on tuntud üle vabariigi suurepärase katseaia poolest. Üldhariduslike koolide kõrval töötab Põltsamaa lähedal Kaarlis põllumajanduse mehhaniseerimise kool. Alates 1959. aastast töötab Põltsamaal ka lastemuusikakool.

Raamatukogusid on rajoonis üle 40. Raamatufond raamatukogudes ulatub peatselt 150 000 köiteni. Kolm neljandikku raamatukogudest kuuluvad riiklikku võrku ja nende valduses on põhiline osa raamatufondist. Lugejate arv rajoonis läheneb 7000 piirile.

Rajoonikeskuses töötab kinoteater „Edu". Koos viie rändkinoga teenindatakse aastas kinoga üle 160 000 inimese.

Klubilistest asutustest tuleb nimetada kõigepealt rajooni kultuurimaja, mille uue moodsa hoone ehitamine lõpetatakse eelduste kohaselt 1960. aastal. Üldine klubiliste asutuste võrk hõlmab üle 25 suurema klubi, rahvamaja ja kultuurimaja. Põltsamaal asub ka ETKVL-i Põltsamaa Põllumajanduskombinaadi ajakohane klubihoone. Isetegevuslasi töötab rajooni klubiliste asutuste juures üle poolteise tuhande. Teiste kunstilise isetegevuse kollektiivide hulgas on silmapaistev Põltsamaa kultuurimaja segakoor, mis asutati 1836. aastal. ETKVL-i Põltsamaa Põllumajanduskombinaadi juures töötab seni vabariigi ainus naismängijatest koosnev puhkpilliorkester. Korduvalt on esile tõstetud Põltsamaa kultuurimaja puhkpilliorkestrit.

Klubilistes asutustes käib vilgas tegevus. Igal aastal toimub siin üle 300 loengu ning ligi 250 kunstilise isetegevuse kontserti ja etendust, mida külastavad kümned tuhanded inimesed.

Põltsamaa on eestikeelse ajakirjanduse sünnikohaks. 1766. aastal asutati Põltsamaal trükikoda, kus hakati P. E. Wilde ja A. W. Hupeli poolt välja andma esimest eestikeelset ajalehte, mida ilmus 41 numbrit. Samas trükiti ka üksikuid eestikeelseid raamatuid.

Põltsamaa Põllumajanduse Kombinaadis. Keedised saadetakse kaubandusvõrku.

Põltsamaale asutati Eesti Aleksandri Kool, kus töötasid kirjanikud Jakob Tamm ja Ernst Peterson-Särgava. Selles koolis õppis Hans Pöögelmann.

Põltsamaa rajoonis sündis 1884. aastal revolutsionäär ja publitsist Jaan Anvelt. Rajoonist pärinevad veel luuletaja Jaan Bergman ja mitmekülgne kultuuritegelane Karl August Hermann. Põltsamaa pargis on talle püstitatud mälestussammas.

Rajoonis ilmub ajaleht „Kiir".

Põlva rajoon

Territoorium — 1250,13 km².
Keskus — Põlva asula, lähim raudteejaam Põlva — 3 km, kaugus Tallinnast 242 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)	Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4	5
1.	Ahja	Ahja as.	Vastse-Kuuste 11,5	25
2.	Häätare	Ihamaru k.	Põlva 13,5	10,5
3.	Kanepi	Kanepi as.	Põlva 26	23
4.	Kauksi	Kauksi k.	Põlva 11	14
5.	Kooraste	Kooraste k.	Palupera 28	35,5
6.	Mustajõe	Mustajõe k.	Põlva 21,6	18,6
7.	Peri	Peri k.	Põlva 8,1	5,1
8.	Põlva	Mammaste k.	Põlva 2,9	1,5
9.	Rasina	Rasina as.	Vastse-Kuuste 24,5	27,5
10.	Valgjärve	Saverna k.	Vastse-Kuuste 22	37,0
11.	Vastse-Kuuste	Vastse-Kuuste as.	Vastse-Kuuste —	15
12.	Veski	Maaritsa k.	Vastse-Kuuste 16	26

Põlva rajoon asub vabariigi kaguosas. Territooriumi suuruselt (alla kolme protsendi Eesti NSV territooriumist) kuulub vabariigi väiksemate rajoonide hulka. Põlva rajoon külgneb põhjas Tartu, idas Räpina, lõunas Võru ja läänes Elva rajooniga.

Rajooni territooriumi suurem osa kujutab pinnaehituselt arvukatest ürgorgudest läbistatud lainjat moreentasandikku. Rajooni kirdeosa on madalam, rohkete soodega ja suhteliselt metsarohke. Rajooni edelaosas, Kanepi ümbruses, muutub reljeef vahelduvaks. Rajooni lääneosa ulatub Otepää kõrgustikule, kus on valitsev vahelduv kupliline moreenmaastik.

Jõgedevõrk moodustub peamiselt Ahja jõest ühes selle arvukate lisajõgedega (Ora, Lutsu jt.). Ahja jõgi voolab kohati sügavas ürgorus, moodustades põrkeveerul ulatuslikke aluspõhja paljandeid, milledest silmapaistvaimad on Tartu—Petseri raudtee lähedal, 1,5 km Taevaskoja jaamast kirdes asuvad Suur ja Väike Taevaskoda (30—40 m kõrgused devoni liivapaljandid). Ahja jõge kasutatakse elektrienergia tootmiseks (Saesaare hüdroelektrijaam).

Järvi leidub rohkesti rajooni ida- ja edelaosas — Kooraste ümbruses.

Maavaradest on Põlva rajoonis arvukalt savi leiukohti, mis asetsevad rajooni kesk- ja põhjaosas (Kärsa, Põlva, Lootvina, Kiidjärve jt.). Rajooni kaguosas (Joosu) esinevad rikkalikud raskeltsulava savi varud. Nimetatud leiukohta kasutab Võru tellisetehas. Rajooni loode- ja lõunaosas on kruusa ning loodeosas vähesel hulgal lubimerglit.

Vaade Taevaskojale Ahja jõel.

Turbavarud rajoonis on väikesed, alla ühe protsendi vabariigi turbavarudest. Turbasood paiknevad peamiselt rajooni kirdeosas.

Suuremad metsad on rajooni edela- ja loodepoolses osas.

Põlva on üks neid väheseid rajoone vabariigis, kus ei ole linnalisi asulaid. Elanike arvult kuulub rajoon vabariigi väiksemate rajoonide hulka.

Rajooni keskus — P õ l v a asula — asub rajooni kagupoolses osas 3 km kaugusel Tartu—Petseri raudteest. Asula asukoht on sügaval ürgorus, mille põhjas voolab Ora (Põlva) jõgi. Hoonestik on hajali orulammil ja -veerudel. Sõjajärgsetel aastatel on asula pärast rajoonikeskuseks saamist tunduvalt kasvanud. Tähtsamateks uusehitusteks on Põlvas lina esmase töötlemise tehas ning remondi- ja tehnikajaam. Asulas ja selle lähemas ümbruses on head eeltingimused aianduse arendamiseks.

Põlva kuulub vabariigi nn. põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka. Ta annab 0,4 protsenti vabariigi tööstuse toodangust. Sõjajärgsetel aastatel on Põlva tööstus arenenud silmapaistva tempoga.

Põlva rajooni tööstuse struktuuris on juhtivaks toiduainetetööstus — ligemale 67 protsenti (sellest võitööstus — 51 protsenti), lina esmane töötlemine — üle 18 protsendi, metsa- ja puidutööstus — ligemale 10 protsenti ja mineraalsete ehitusmaterjalide tootmine — üle 2 protsendi rajooni tööstuse toodangust.

Põlva rajooni võitööstus andis 1957. aastal üle 3 protsendi Eesti NSV võitoodangust ja 2,4 protsenti juustutoodangust. Väikestes kogustes toodeti veel kaseiini ja kohupiima.

Põlva rajooni linavabriku linakiutoodang moodustas 1957. aastal 16,7 protsenti Nõukogude Eesti toorlinavabrikute linakiutoodangust.

Põlva Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat toodab saematerjali, telliseid, ahjupotte, peamiselt tellija villast lõnga, pealistrikooesemeid, sukki ja sokke ning õmblustooteid.

Põlva Rajooni Tarbijate Kooperatiivi Tööstuskombinaat on spetsialiseerunud leiva- ja saiatoodete, vorstitoodete, alkoholita jookide ja jahvatussaaduste valmistamisele.

Tööstusliku tootmisega tegeleb rajoonis ligikaudu 300 töölist, kusjuures neist 160 töötab kohaliku majanduse kombinaadis.

Rajooni üldpindalast kasutati 1959. aastal põllumajanduses 76,3 protsenti. Põllumajanduslikult kasutatava maa 68 271 hektarist on põldu 64,5 protsenti ja rohumaid 35,5 protsenti. Seega on Põlva üks põllumaa kõrgema osatähtsusega rajoone.

Rajooni põhja-, kesk- ja kaguosas on põhiliselt leetunud saviliiv- ja liivsavimullad, edelaosas aga erosiooniohtlikud mullatüüpide ja -liikide kooslused. Põllumaast on happelisi muldi ligi 95 protsenti, neist tugevasti happelisi ligi

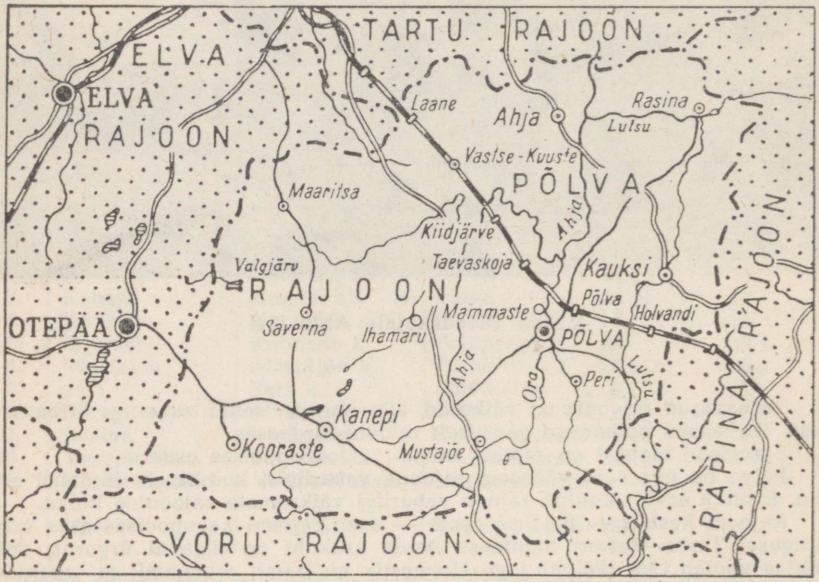

92 protsenti. Põlva rajoonis on happeliste muldade osatähtsus, võrreldes teiste rajoonidega, kõige suurem. Happeliste muldade lupjamiseks on rajoonis magevee lubjalasundid kolhoosi „Võit" ja V. Sassi nimelise sovhoosi territooriumil.

Põllumajanduslik tootmine tugineb 38 põllumajanduslikule artellile ja 2 sovhoosile. Valdavat osa (81,7%) põllumajanduslikust maast kasutavad kolhoosid.

Rajoonis töötasid varem Kanepi, Ahja ja Põlva masina-traktorijaam, kuid alates 1958. aastast Põlva remondi- ja tehnikajaam. Rajooni piirides asub Võru maaparandusjaam.

Rajooni põllumajandusettevõtted on spetsialiseerunud loomakasvatusele, kaubalistest taimekasvatusharudest aga eriti linakasvatusele. Linakasvatuse arendamisel on suur tähtsus, sest siin asub ka toorlinavabrik. Linakasvatuse arendamise seisukohalt on Põlva rajoon määratud lina sordiseemnekasvatuse rajooniks. Siin asub ka Võru Riiklik Rajoonidevaheline Linaseemnekasvatuse Jaam.

Lina kasvatavad rajooni kõik kolhoosid, kusjuures lina külvipind moodustab kolhoosi kohta keskmiselt 30—40 hektarit, üksikutes kolhoosides ka 50—

70 hektarit. Nii ulatus lina külvipind „Külvaja" kolhoosis 1958. aastal 65 hektarini, kusjuures keskmine hektarisaak oli 4,5 tsentnerit kiudu ja 3,6 tsentnerit seemet. Rahalised sissetulekud linast olid ligi pool miljonit rubla.

Linakasvatuse tähtsust rajooni kolhooside majanduses tõendab ka rahaliste laekumiste struktuur. Rahaliste sissetulekute üldsummast moodustasid 1958. aastal sissetulekud taimekasvatusest 29,6 protsenti, sealhulgas linast 24,9 protsenti. Loomakasvatus andis 60,2 protsenti rahalistest sissetulekutest, kusjuures veisekasvatusest saadi 31,5 protsenti ja seakasvatusest 22,1 protsenti.

Külvipinnast kasutati kõigi majandikategooriate keskmisena 1958. aastal teraviljadele 45,3 protsenti, linale 3,8 protsenti, köögiviljale 0,7 protsenti, kartulile 12,7 protsenti ja söödakultuuridele 37,5 protsenti, sellest mitmeaastasele põldheinale 27,8 protsenti.

Loomade arvuline tihedus rajoonis on veiste osas keskmine, sigade ja hobuste osas alla keskmise. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli rajoonis 1959. a. algul keskmiselt 23,2 veist (neist 15,2 lehma) ja 15,9 lammast. Sigu ja hobuseid 100 hektari põllumaa kohta oli vastavalt 43,6 ja 6,6.

Kuivõrd piimatoodang lehma kohta rajooni kolhoosides oli veel suhteliselt madal (1859 kg), siis toodeti ka 100 hektari põllumajandusliku maa kohta piima 148,1 tsentnerit, seega vähem vabariigi keskmisest tasemest. Paremad olid saavutused piima tootmise alal Ed. Vilde nimelises kolhoosis, kus lehma kohta lüpsti aastas 2489 kg piima ja 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti 299,2 tsentnerit piima. Sealiha toodeti rajooni kolhoosides 100 hektari põllumaa kohta 24,1 tsentnerit, Põlva rajooni „Võidu" kolhoosis aga 59 tsentnerit. Mune saadi rajooni kolhoosides 100 hektari teravilja külvipinna kohta keskmiselt 10 784.

Eesti valgepealiste lammaste tõufarm on „Punase Koidu" ja „Võidu" kolhoosis. Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks Ed. Vilde nimeline, Stalininimeline, Valgjärve ja „Külvaja" kolhoos.

Sovhoosidest asuvad rajoonis Mooste ja V. Sassi nimeline tõuveisekasvatuse sovhoos. Need on endised kõrge intensiivsuse tasemega sovhoosid, kellele on nüüd ulatuslikult liidetud kolhoosimaid. 1958. aastal saadi neis majandeis 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 290—300 tsentnerit piima ja 100 hektari põllumaa kohta 77—78 tsentnerit sealiha.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides eriti piima ja liha tootmist. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piimatoodang 2,2- ja lihatoodang 1,8-kordseks. Vähemas ulatuses arendatakse ka linakasvatust. Kolhoosides arendatakse nii veise-, sea-, linnu-, lamba- kui ka linakasvatust. Kolhoosides suurendatakse piimatoodang 2,6-, lihatoodang 4,2-, munatoodang 2,8-, villatoodang 2,3- ja linatoodang 1,4-kordseks.

Põlva rajooni raudteevõrk on keskmise tihedusega, 100 ruutkilomeetri kohta tuleb kolm kilomeetrit raudteid. Rajooni läbib laiarööpmeline Tartu—Petseri raudtee. Kahe raudteejaama aastaseks veokäibeks on 60 000 tonni, sellest laaditakse peale 25 000 t ja maha 35 000 t. Tähtsamad pealelaadimisveosed on metsamaterjal — 14 000 t, puit — 2500 t, ehitusmaterjalid — 1600 t, toidukaubad — 1700 t, teravili ja põllumajandussaadused — 1600 t jm. Saabuvatest veostest on olulisemad: kütus — 4500 t, ehitusmaterjalid — 9500 t, väetis — 8500 t, toidukaubad ja teravili — 3500 t.

Autotranspordi töömahu ulatus on aastas 245 000 t ja 4,8 milj. tonnkm. Põlva rajoonis on kolhoosidel üle saja veoauto, nende vedude osatähtsus rajooni vedudest moodustab 44 protsenti. Maanteedevõrk on rajoonis hästi arenenud. Ühele ruutkilomeetrile tuleb 0,73 kilomeetrit maanteid, see on rohkem kui üheski teises rajoonis.

12 autobussiliiniga on Põlva rajooni keskus ühendatud Tartu, Võru jt keskustega.

Veel mõnikümmend aastat tagasi ei olnud kogu praeguses Põlva rajoonis ühtki keskkooli. Praegu töötab rajoonis 45 üldhariduslikku kooli ligikaudu 3200 õpilasega. Eelolevatel aastatel on kavas asutada Põlvasse ka lastemuusikakool.

Rajoonis töötab rohkem kui 30 raamatukogu. Üldine raamatufond kõikides raamatukogudes on üle 110 000 eksemplari. Kaks kolmandikku kõigist rajoonis olemasolevatest raamatukogudest kuulub riiklikku võrku. Seejuures on riikliku võrgu raamatukogudesse koondatud 96 protsenti üldisest raamatufondist. Raamatukogude aktiivseid kasutajaid on umbes 6000 inimest.

Rajoonikeskuses töötab kinoteater „Oktoober". Kinoteater ja 9 rändkino teenindavad aastas keskmiselt 160 000 inimest. 1955. aastaga võrreldes on kinokülastajate arv poole võrra kasvanud.

Klubilisi asutusi on rajoonis 36 ning nende juurde on organiseeritud üle 200 kunstilise isetegevuse ringi. Isetegevuslasi on rajoonis üle 2000 inimese.

Põlva rajoonist on võrsunud paljud mineviku ja ka tänapäeva väljapaistvad kultuuritegelased. Kanepi ligikonnas sündis 1837. aastal skulptor August Weizenberg. Kanepi rahvamaja juures on talle püstitatud mälestussammas. Himmastes sündis 1839. aastal keeleteadlane ning ühiskonnategelane Jakob Hurt. Ahjast pärineb rahvakirjanik Friedebert Tuglas. Samas on ka meie noorsookirjanduse ühe populaarsema teose „Väike Illimar" tegevuspaigad. Voorest on pärit proletaarne kirjanik Villem Buk. Kõllestel sündis 1891. aastal Richard Roht. Siin möödusid ka Rudolf Sirge kooliaastad ning paljud tema suurromaani „Maa ja rahvas" tegelaste prototüübid on siit pärit.

Rajoonikeskuses antakse välja ajalehte „Koit".

Rakvere rajoon

Territoorium — 1908 km².

Linnad:

Kunda linn (1938. a.), lähim raudteejaam Kunda (linnas), kaugus rajooni keskusest 26 km.

Rakvere linn (1223. a.), rajooni keskus, lähim raudteejaam Rakvere (linnas), kaugus Tallinnast 97 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Haljala	Haljala as.	Rakvere	15	15
2.	Kaarli	Kaarli k.	Rakvere	5	6
3.	Kabala	Kabala k.	Kabala	1	22
4.	Kunda	Linnuse k.	Kunda	2	25
5.	Oonurme	Oonurme k.	Tudu	9	53
6.	Rakvere	Tammiku-aluse k.	Rakvere	2	1
7.	Roela	Roela-Tee-ääre k.	Rakvere	25	25
8.	Rägavere	Kantküla k.	Vaeküla	7	15
9.	Tudu	Tudu k.	Tudu	—	40
10.	Uhtna	Uhtna as.	Vaeküla	8	21
11.	Vihula	Paasi k.	Rakvere	45	45
12.	Viitna	Aaspere k.	Kadrina	12	23
13.	Viru-Jaagupi	Viru-Jaagupi as.	Rakvere	15	15
14.	Viru-Nigula	Viru-Nigula k.	Kabala	15	30
15.	Võsu	Võsu as.	Rakvere	40	40

Rakvere rajoon asub Eesti NSV põhjaosas Soome lahe ääres. Pindalalt (üle nelja protsendi Eesti NSV territooriumist) kuulub rajoon vabariigi suuremate rajoonide hulka. Idas külgneb Rakvere rajoon Kohtla-Järve linnapiirkonnaga, kagus Jõhvi ja Jõgeva rajooniga ning lõunas Väike-Maarja rajooniga. Läänes on rajoonil ühine piir Tapa ja Harju rajooniga. Põhjas on kogu ulatuses rajooni piiriks Soome laht.

Tallinn—Narva raudteest põhja pool asetsev osa rajoonist on üldjoontes tasane lavamaa, mida põhjas piirab Põhja-Eesti paekallas, mis ida suunas kõrgeneb. Paekalda ja rannajoone vahele jääb kitsa ribana pangaeelne rannikumadalik. Rajooni lõunapoolne osa jääb suuremalt osalt Pandivere kõrgustiku

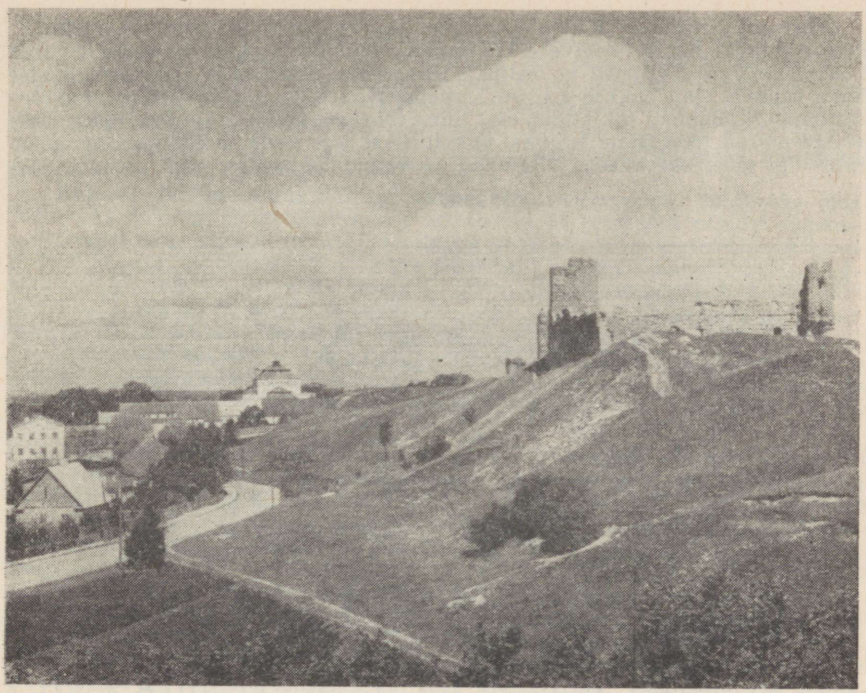

Vaade Rakvere linnale ja lossivaremetele.

alale, mida iseloomustab lainjas või kühmuline moreenmaastik. Rajooni kagupoolse osa hõlmab Alutaguse metsade ja soode maastik, mis on hõredasti asustatud.

Jõgedevõrgu moodustavad Pandivere kõrgustikult alguse saavad Selja, Kunda ja Pada jõgi ning teised vähemad jõed, mis voolavad Soome lahte. Järvi on Rakvere rajoonis vähe; neist on tuntum looduslikult kaunis Viitna järv Tallinn—Leningradi maantee lähedal.

Loodusvaradelt kuulub rajoon vabariigi rikkaimate rajoonide hulka. Tähtsamaks maavaraks on põlevkivi, mille tööstuslikud varud esinevad kogu rajooni keskosas, alates Tallinn—Narva raudteeliinist 10—15 km põhja poole. Põlevkivi kaevandatakse ühes (Ubja) kaevanduses. Tellisesavi leidub rajooni äärmises loodeosas (Võsu, Vergi), põhjaosas (Kunda), keskosas (Nortsu) ja idaosas (Põlula). Suured on ka lubjakivi varud, mida leidub rajooni põhjaosas (Ojaküla, Kunda—Aru, Kaliküla), loodeosas (Koone), keskosas (Rakvere—Rägavere, Aluvere). Viimati nimetatud leiukohast (Aluvere) varustatakse tsemendi tootmiseks vajaliku lubjakiviga Kunda tsementitehast. Lõunaosas leidub lubjakivi Voore—Mäekivi ja Rünga leiukohtades. Rannikul Kunda linna lähedal (Kronkskalda) leiduvad suured varud klaasiliiva. Rohkesti on ka kruusa ja järvelupja. Järvekriidist toodetakse tehnilist ja söödakriiti. Turbavarud ulatuvad üle 2 protsendi vabariigi turbavarudest. Suuremaks turbasoo massiiviks on Sirtsi (3000 ha). Metsarohkemateks osadeks on rajooni loode- ja kaguosa.

Kahe linna olemasolu tõttu on rajoonis linnarahvastiku osatähtsus võrdlemisi suur.

Rajooni keskus — Rakvere linn — asub rajooni lääneosas Tallinn—Narva raudtee ääres Pandivere kõrgustiku põhjanõlval. Linn kujunes moreenkuhjatisele, nn. Vallimäe vallseljaku idaservale, olles välja venitatud loodekagu suunas. Linn hakkas kiiresti arenema pärast Peterburi—Tallinna raudtee ehitamist. Kodanliku diktatuuri ajal linna tööstuse areng pidurdus. Nõukogude võimu aastail (hoolimata suurtest purustustest sõja ajal) on Rakvere administratiiv- ja tööstuskeskusena tunduvalt kasvanud. Sõjaeelse, 1939. aastaga võr-

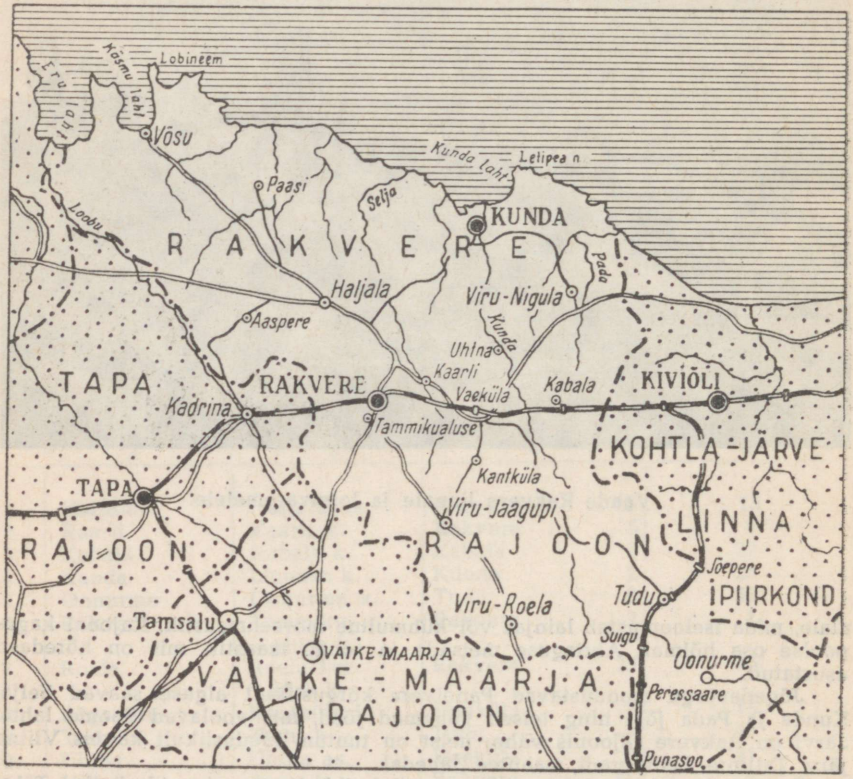

reldes on linna elanike arv suurenenud poole võrra. Rakveres on arenenud mitmekesine põllumajandussaadusi töötlev tööstus. Sõjajärgsetel aastatel on linnas käiku lastud mitmed uued tööstusettevõtted, nagu kalakonservitehas, mehaanikatehas, mööblivabrik, leivatehas jne. Alustati kaubandusliku inventari tootmist. Areneb elamuehitus. Linna lõuna-, edela- ja loodeosas on rajatud uued elamurajoonid.

Rakverel on raudteeühendus Soome lahe ääres Kunda jõe kaldal asetseva Kunda linnaga, mis minevikus oli Rakverele sadamaks. Kundas asub tsementitehas (ehitatud 1870), mis oli üheks esimeseks tsementitehaseks Venemaal. Kodanlikus Eestis vähenes Kunda elanike arv 20 protsendi võrra. Praegu käib Kundas hoogne ehitustöö, linna elanike arv on tunduvalt suurem kui enne sõda.

Rajooni äärmises loodeosas Käsmu lahe lõunarannikul (96 km Tallinnast) asub Võsu suvituskoht, kus on puhkekodu. Igal aastal puhkab siin üle 7000 inimese. Puhkajate paremaks teenindamiseks on ehitamisel rannahoone-klubi.

Rakvere kuulub vabariigi nn. tööstusliku ilmega rajoonide hulka. Ta annab 2,6 protsenti Eesti NSV tööstuse toodangust. Viimase kaheksa aasta (1950—1958) jooksul on rajooni tööstuse toodang kasvanud ligemale kahekordseks.

Rajooni tööstuse struktuur on mitmekesise iseloomuga. Põhiliseks tööstusharuks on toiduainetetööstus, mis annab üle 50 protsendi rajooni tööstuse kogutoodangust. Piimasaaduste osatähtsus rajooni tööstuse toodangus moodustab üle 18 protsendi. Tähelepanu väärivad ka lihasaaduste tootmine — 12 protsenti, metsa- ja puidutööstus — 19 protsenti, ehitusmaterjalide tootmine — 9 protsenti, masinaehitus- ja metallitööstus — ligemale 6 protsenti, tekstiilitööstus ühes õmblustööstusega üle 5 protsendi jne.

1958. aastal suurenes 1950. aastaga võrreldes eriti nahkjalatsite tootmine — rohkem kui kuuekordseks, juustu tootmine — rohkem kui viiekordseks, villase riide tootmine — ligemale viiekordseks, saematerjalide tootmine — ligemale neljakordseks jne.

Kogutoodangult on rajooni suurimaks tööstusettevõtteks Rakvere Lihakombinaat. Eesti NSV lihatoodangus ulatus Rakvere Lihakombinaadi osatähtsus 1957. aastal 7,1 protsendini ja vorstitoodete väljalaske alal 5,5 protsendini. Eelseisvail aastail Rakvere Lihakombinaat rekonstrueeritakse, mille tulemusena vorstitsehhi tootmisvõimsus tõuseb 2 tonnini vahetuses.

Kogutoodangu mahult on teisel kohal Rakvere Metsatööstuskeskus. Eesti NSV metsamaterjali väljaveos ulatus Rakvere Metsatööstuskeskuse osatähtsus 1957. aastal 9 protsendini, ületades seega kõigi metsatööstuskeskuste ja Pärnu Metsakombinaadi metsamaterjali väljaveo ulatuse. Väikestes kogustes tootis Rakvere Metsatööstuskeskus veel saematerjali, kastitaarat ja tünnilaudu.

Rakvere Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaadis domineerivad tekstiilitööstus (villane lõng ja riie, õmblustooted, sukad ja sokid jne.), naha- ja jalatsitööstus (alus- ja pealisnahk, nahkjalatsid) ja ehitusmaterjalide tööstus (saematerjalid ja katusekivid).

1957. aastani töötas Rakvere Kalakombinaat iseseisva tööstusettevõttena. 1958. a. algul ühendati aga Rakvere Kalakombinaat ja Narva Kalakonservikombinaat Toila Kalakonservikombinaadiga, kusjuures esimesed muutusid vii mase tsehhideks. Rakvere tsehhis toimub kalade külmutamine, soolamine, vürtsitamine ja suitsutamine ning valmistatakse väikestes kogustes nii preserve kui ka kalakonserve õlis ja tomatis. 1957. aastal moodustas Rakvere Kalakombinaadi kalakonservitoodang ainult 3,6 protsenti Eesti NSV kalakonservide toodangust.

Tarbijate kooperatsiooni süsteemil on rajoonis kaks tööstuskombinaati — ETKVL-i Rakvere Tööstuskombinaat ja Rakvere Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu Tööstuskombinaat.

ETKVL-i Rakvere Tööstuskombinaat toodab peamiselt mööblit, jahvatussaadusi, vorstitooteid ja ligemale niisama palju tärklist kui selleks spetsiaalselt organiseeritud Rakvere Tärklise- ja Siirupitehas.

Rakvere Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu Tööstuskombinaadi põhilisteks toodeteks on saematerjalid ja jahvatussaadused, leiva- ja saiatooted, õmblustooted ja viltjalatsid.

Rajooni üheks suuremaks tööstusettevõtteks on Rakvere Jahu- ja Leivakombinaat. Nõukogude Eesti jahutoodangust andis kombinaat 1957. aastal ligemale 5 protsenti ning leiva- ja saiatoodete toodangust üksnes 2,6 protsenti. Väikestes kogustes toodab kombinaat veel kondiitritooteid.

Rajooni piima- ja võitööstus andis 1957. aastal veidi üle 4 protsendi Nõukogude Eesti võitoodangust ja 12,5 protsenti juustutoodangust. Peale või ja juustu toodeti veel 234 tonni kohupiima ja 52 tonni kaseiini.

Rakvere Piiritustehas kuulub meie vabariigi suuremate toorpiiritustehaste-

Käsmu rand.

hulka. 1957. aastal andis tehas 21,5 protsenti vabariigi toorpiirituse toodangust ja oli kogutoodangu mahult seitsme piiritustehase hulgas teisel kohal (esikohal oli Moe Piiritusvabrik).

Põlevkivitööstust esindab rajoonis Ubja kaevandus, mis käesoleval ajal on Eesti NSV kõige väiksemaks põlevkivi kaevandavaks ettevõtteks (1957. aastal oli Ubja kaevanduse osatähtsus Eesti NSV põlevkivi toodangus ainult 0,8 protsenti).

Masinaehitustööstuse esindajaks on rajoonis Rakvere Mehaanikatehas, mis toodab peamiselt rippraudteid karjafarmidele, käsikärusid farmisiseseks transpordiks, raudvaate ja õlinõusid. Eelseisvail aastail tehase tootmisprofiilis olulisi muudatusi ei tehta.

Endiste tööstuslike artellide baasil organiseeriti Rakvere rajooni tööstuskombinaat „Keraamika", mis toodab peamiselt telliseid ja mööblit, ning Rakvere Rajooni Elutarbelise Teenindamise Tööstuskombinaat, mille tähtsamateks toodanguliikideks on õmblustooted ja nahkjalatsid.

Tööstustööliste arv ulatub rajoonis 3500-ni, kusjuures ligemale 20 protsenti tööliste arvust haarab Rakvere Metsatööstuskeskus.

Põllumajanduslikult kasutatava maa pindalalt on rajoon võrdlemisi suur. Üldpindalast kasutatakse 63,9 protsenti põllumajandusettevõtete poolt. 92 264 hektari suurusest põllumajanduslikust maast moodustab põld 45,8 protsenti, heina- ja karjamaad 54,2 protsenti.

Rajooni põhjaosas on peamiselt lubjarikkad rähksed liiv-savimullad, kuna rajooni kesk- ja lõunaosas esineb ka leostunud ja nõrgalt leetunud liiv-savimuldi. Põllumuldadest on happelisi ligi 25 protsenti, neist tugevasti happelisi ligi 10 protsenti.

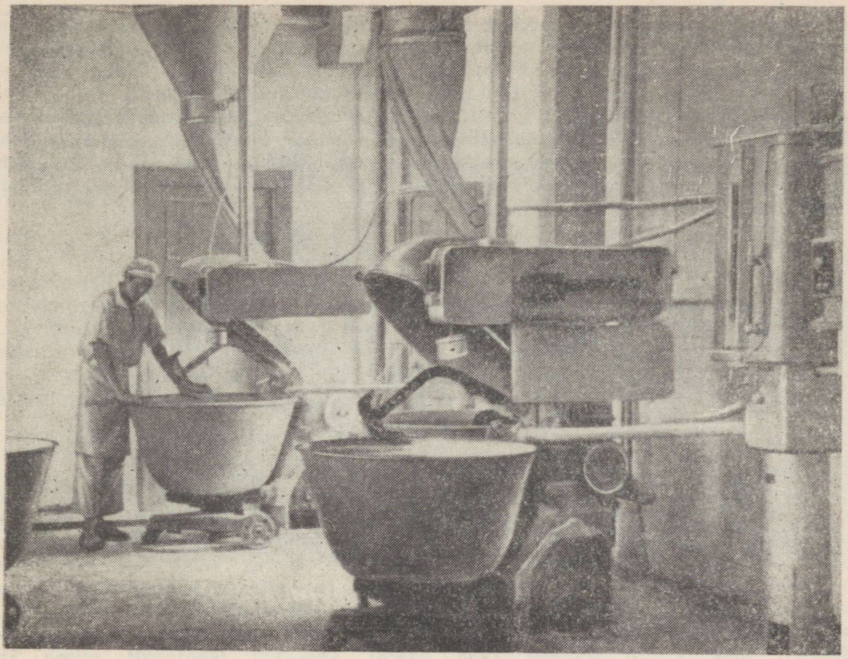

Rakvere uus leivatehas.

Põllumajandusettevõtetest asub Rakvere rajoonis 28 põllumajanduslikku artelli, 9 sovhoosi ja 5 kalurikolhoosi. Põllumajanduslikust maast kasutavad kolhoosid 58,2 protsenti ning sovhoosid ja teised riiklikud majandid 35,4 protsenti. Seega on sovhooside osatähtsus maakasutuses suhteliselt kõrge.

Asudes põlevkivibasseini piirkonnas, arendavad rajooni põllumajandusettevõtted põhilisi loomakasvatusharusid, eriti piimakarjakasvatust, selle kõrval ka kartuli- ja köögiviljakasvatust.

Rahaliste sissetulekute üldsummast kolhoosides moodustasid sissetulekud loomakasvatusest 1958. aastal 79,6 protsenti, sealhulgas sissetulekud veisekasvatusest 47,2 protsenti ja seakasvatusest 17,6 protsenti. Taimekasvatus andis 15,8 protsenti rahalistest sissetulekutest, kusjuures valdav osa (9,9 protsenti rahaliste tulude üldsummast) saadi kartuli realiseerimisest.

Külvipinnast oli rajoonis 1958. aastal teravilja all 38,1 protsenti, kartuli all 14,9 protsenti ja köögivilja all 0,7 protsenti. Söödakultuuride pindala moodustas külvipinnast 46,3 protsenti, sellest oli mitmeaastast heina 32,1 protsenti. Võrdlemisi suur pindala on rajoonis lutserni all, kesa kasutatakse laialdaselt mesika kasvatamiseks.

Rajoonis töötasid Rakvere ja Vihula masina-traktorijaam, mis 1958. aastal reorganiseeriti Rakvere remondi- ja tehnikajaamaks. Siin asub ka Rakvere maaparandusjaam, mis teenindab Kirde-Eesti rajoone.

Karja arvuline tihedus on rajoonis keskmine. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli siin 1959. a. algul 24,1 veist (neist 15,2 lehma) ja 9,2 lammast. 100 hektari põllumaa kohta peeti 59,8 siga ja 9,2 hobust.

Rajooni iseloomustab võrdlemisi kõrge piima tootmise tase, ka sealiha ja mune toodetakse siin vabariigi keskmisest tasemest rohkem. 100 hektari põllu-

majandusliku maa kohta toodeti 1958. aastal kolhoosides 243,6 tsentnerit ja sovhoosides 220,9 tsentnerit piima, kusjuures piimatoodang lehma kohta moodustas kolhoosides 2497 ja sovhoosides 2551 kg. Eesrindlikus „Rahu Tee" ja „Vapruse" kolhoosis toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 1958. aastal vastavalt 519,5 ja 411,1 tsentnerit piima; lehma kohta moodustas piimatoodang „Rahu Tee" kolhoosis 3431 kg ja „Vapruse" kolhoosis 2890 kg. Sealiha toodeti 100 hektari põllumaa kohta rajooni kolhoosides 30,7 ja sovhoosides 43,8 tsentnerit ning mune 100 hektari teravilja külvipinna kohta kolhoosides 18 092 ja sovhoosides 33 723.

Rajooni kolhoosidest tuleks veel märkida Ed. Vilde nimelist kolhoosi, mis paistab silma karusloomakasvatuse, piimakarjakasvatuse, seakasvatuse jt. loomakasvatusharude hoogsa arendamise poolest. 1958. aastal moodustas piimatoodang lehma kohta 3352 kilogrammi ja 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 363,9 tsentnerit. 1958. aastal realiseeriti siin ligi 1300 nuumsiga. Rahalised sissetulekud ulatusid selles kolhoosis 1958. aastal 5,8 miljoni rublani.

Eesti punase karja tõufarm on Ed. Vilde nimelises kolhoosis. Suurt valget tõugu sigade tõufarm on „Hiiemäe" kolhoosis. Eesti tumedapealiste lammaste tõufarmid on „Energia", „Vapruse" ja Ed. Vilde nimelises kolhoosis.

Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks Ed. Vilde nimeline ja „Tee Kommunismile" kolhoos ning Küti ja Viru-Jaagupi sovhoos.

Rajoonis asuvast üheksast sovhoosist on kuus (Vinni, Ubja, Roela, Lasila, Rägavere ja Viitna) tõuveisekasvatuse sovhoosid, kaks (Küti ja Viru-Jaagupi) seemnekasvatuse sovhoosid ja üks (Kullaaru) aiandussovhoos. Sovhoosid on põhiliselt organiseeritud endiste kolhoosimaade baasil. Neist Roela sovhoos on 7600 hektari suurune. Suhteliselt kõrgem tootmistase iseloomustab Ubja ja Vinni sovhoosi. Teravilja saak ulatus neis 1958. aastal 16—17 tsentnerini, kultuurkarjamaa saagikus üle 3000 söötühiku ning 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti 1958. aastal 330—350 tsentnerit piima ja 55—75 tsentnerit liha. 100 hektari põllumaa kohta toodeti nimetatud sovhoosides 83—91 tsentnerit sealiha. 100 hektari teravilja külvipinna kohta ulatus munatoodang Roela sovhoosis 125 627 munani.

Rajoonis asub ETKVL-i Tõrma karusloomakasvatus, mis on suuremaid vabariigis. Majand on eeskujulikult hoonestatud, põhilised tootmisprotsessid on mehhaniseeritud. Kasvatatakse hõbe- ja sinirebaseid ning nutriaid. Aastane läbikäik on ligi 15 000 karuslooma.

Rajooni suuremaid katmikalasid asub ETKVL-i Rakvere aiandis.

Rajoonis asub Rakvere Haude- ja Linnukasvatuse Jaam, mis teenindab Kirde-Eestit. 1958. aastal hautati siin välja 183 900 tibu.

Põllumajanduslikest õppeasutustest asub rajoonis Arkna Aianduskool, mis valmistab ette aednikke-mesinikke. Samas asub Kirde-Eestit teenindav põllumajandusloomade kunstliku seemenduse jaam. Rajoonis asub ka Rakvere rajoonidevaheline veterinaar-bakterioloogiline laboratoorium.

Arkna Aianduskooli õppemajandis toodeti iga hektari põllumaa kohta keskmiselt üle 2500 söötühiku. Sealjuures oli teravilja keskmine hektarisaak 25,4 tsentnerit, kartulil 174 tsentnerit, põldheinal 46,4 tsentnerit ja maisil 530 tsentnerit. Arkna Aianduskooli õppemajandis on saavutatud ka loomakasvatuse kõrge intensiivsuse tase. Piimatoodang lehma kohta ulatub siin 4620 kilogrammini, 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 1055 tsentnerini.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides veise-, sea-, linnu- ja lambakasvatust. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piimatoodang 2,4-, lihatoodang 3,1-, munatoodang 2,5- ja villatoodang 2,9-kordseks. Tõuloomade müük suureneb 12,8-kordseks. Ka kolhoosides arendatakse intensiivselt kõiki põhilisi loomakasvatusharusid. Samal ajavahemikul suurendatakse kolhoosides piimatoodang 2,5-, lihatoodang 4,9-, munatoodang 4,9- ja villatoodang 2,3-kordseks.

Rakvere rajooni läbib Tallinn—Narva laiarööpmeline raudtee. Üldse tuleb rajoonis saja ruutkilomeetri kohta üle 3,5 kilomeetri raudteid ühes üle 20 km

Söödakapsa vaheltharimine Vinni sovhoosis.

pikkuse haruteega tsemenditehasesse „Punane Kunda". Raudtee vedude üldmaht moodustab 372 000 t aastas. Pealelaadimisveoste üldmaht on 130 000 tonni, neist peamised on tsement, metsamaterjalid (5600 t), toidukaubad ja teravili (9600 t) jm. Saabuvast 242 000 tonnist võib esmajärjekorras märkida kütust (104 000 t), naftasaadusi (20 400 t), ehitusmaterjale (55 000 t), väetist (11 800 t), teravilja (19 700 t) jm.

Oluline koht vedudes on ka autotranspordil, mille aastane veokäive on 1,6 milj. t ja 24,7 milj. tonnkm. Kolhoosides on 106 veoautot, nende osatähtsus rajooni vedudes moodustab 11 protsenti. Tuleb silmas pidada, et rajooni teenindab üldkasutatav autobaas nr. 2, mis hõlmab ka osa naaberrajoone. Seoses uue tsemenditehase ehitamisega kasvab tunduvalt kogu rajooni vedude maht.

Rajooni läbiva Tallinn—Narva automagistraali tõttu on väga elav autobussi liiklus. Käigus on 19 liini, mis tulevad toime elanikkonna vajaduste rahuldamisega. Maanteede võrk on küllaldane — ühe ruutkilomeetri kohta tuleb üle poole kilomeetri maanteid.

Rakvere rajoonis töötab üle 50 üldharidusliku kooli ligi 6000 õpilasega. Rakvere linnas alustas 1956. a. sügisel tööd vabariigi esimene internaatkool. Erialastest koolidest tuleb nimetada Mõdriku Põllumajandustehnikumi, Arkna Aianduskooli, Rakvere Lastemuusikakooli, lastespordikooli jne. Rajooni koolides õpib ligi 7000 noort. Vaekülas töötab uus internaatkool.

Raamatukogusid on Rakvere rajoonis üle 60 rohkem kui 225 000-köitelise raamatufondiga (1950. aastal oli vaid ligikaudu 70 000 köidet). Suurimateks raamatukogudeks on Rakvere Rajooni Raamatukogu üle 33 000 raamatuga, Rakvere Rajooni Lasteraamatukogu üle 18 000 raamatuga ja Kunda Linnaraamatukogu üle 13 000 raamatuga. Arvukalt on asutatud rajoonis ametiühingute ja kolhooside raamatukogusid. Seejuures kuulub riiklikele raamatukogudele ligi 90 protsenti üldisest raamatufondist. Üksnes riiklikes raamatukogudes on registreeritud lugejatena üle 10 000 inimese. Iga lugeja laenutas aastas keskmiselt kuni 30 raamatut.

Rakvere linnas töötab kaks kinoteatrit — „Säde" ja „Lembitu", kokku 458 kohaga. Rajooni elanikkonda teenindavad 6 rändkino, kinod Kundas ja Ubja ning Vinni ja Küti sovhoosis. Kinokülastajate arv Rakvere rajoonis läheneb poolele miljonile inimesele aastas. Veel 1955. aastal aga külastas kinosid vaevalt 380 000 inimest.

Rakveres töötab ka draamateater. Rakvere teater on vabariigis üks noormaid — ta asutati alles 1941. aastal. Teater kuulub rajooniteatrite tüüpi. Andes aastas keskmiselt 340—350 etendust, teenindab teater igal aastal kuni 75 000 teatrihuvilist. Iseloomulik on märkida, et üle 85 protsendi etendustest toimuvad rahvamajades, kultuurimajades ja kolhoosiklubides, ainult 15 protsenti etendustest antakse teatri enda ruumes Rakveres. Seega orienteerub teater peamiselt külalisetendustele vabariigi teistes keskustes.

Rajoonis on välja kujunenud ka tihe klubiliste asutuste võrk. Suurimad neist on rajooni kultuurimaja Rakveres, ETKVL-i Rakvere Tööstuskombinaadi klubi, tsementitehase „Punane Kunda" klubi Kunda linnas, Viru-Jaagupi kultuurimaja ja rida teisi. Kokku on rajoonis ligi 30 klubilist asutust. Isetegevuslasi on klubiliste asutuste ümber koondunud üle 2000. 1960. aastal toimuvaks laulupeoks ettevalmistumise perioodil suureneb isetegevuslaste arv pidevalt. Rahvamajade ja kultuurimajade juures töötab üle 20 laulukoori, ligi 20 orkestrit, arvukalt näiteringe, rahvatantsuringe ja teisi isetegevuskollektiive. Isetegevuslaste poolt korraldatud üritustest võtab igal aastal osa üle 50 000 inimese. Klubiliste asutuste hulka kuulub ka Rakvere linnas asuv Rakvere Rajooni Tuletõrje Propaganda Maja.

Rakveres asub Rajoonidevaheline Koduloomuuseum. Muuseumi fondidesse kuulub ligi 4000 mitmesugust eset, millest üle 2500 on eksponeeritud. Muuseumi külastab keskmiselt 8000 inimest aastas.

Muuseumis leiame huvitavaid materjale eesti kultuuritegelaste kohta, kelle elu on olnud seotud praeguse Rakvere rajooniga.

Kunagises Rakvere Kreiskoolis õppisid Fr. R. Faehlmann ja Fr. R. Kreutzwald. Sellest kõneleb ka mälestustahvel tänini säilinud koolihoone seinal. Rakvere vallimäe äärde on püstitatud monument Fr. R. Kreutzwaldile. Kaua aastaid töötas siin Juhan Kunder, ka tema mälestus on jäädvustatud mälestussamba näol iidse tammiku läheduses. Rakveres on pikemat või lühemat aega töötanud veel Johann Sommer (Suve Jaan), Jakob Liiv, proletaarne kirjanik Otto Münther ja palju teisi tuntud kultuuritegelasi. Rakvere rajoonist pärinevad kirjanikud Eduard Bornhöhe, Jüri Parijõgi, Juhan Lilienbach, Evald Tammlaan, kunstnikud Paul ja Kristjan Raud jt.

Rajoonis ilmub ajaleht „Punane Täht".

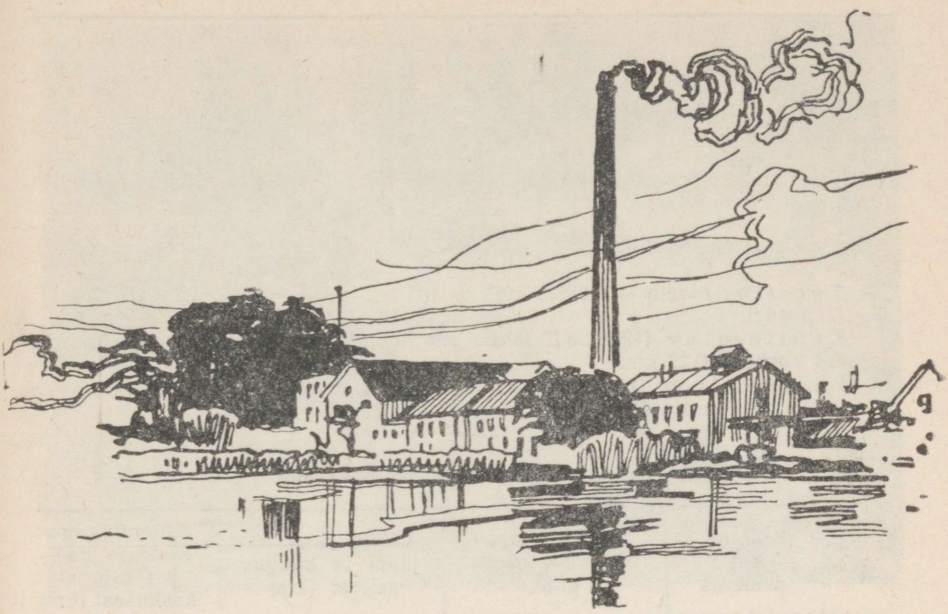

Rapla rajoon

Territoorium — 1826,3 km².

Alevid:

Kohila alev (1945. a.), lähim raudteejaam Kohila — 1 km, kaugus rajooni keskusest 22 km.

Rapla alev (1945. a.), rajooni keskus, lähim raudteejaam Rapla — 3 km, kaugus Tallinnast 56 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Alansi	Äksi k.	Kehra	33	34,7
2.	Hageri	Hageri as.	Kohila	7	23
3.	Juuru	Juuru as.	Hagudi	12	16
4.	Järvakandi	Purku k.	Keava	13	18
5.	Kaiu	Kasvandu k.	Hagudi	22	25
6.	Kehtna	Madalama k.	Keava	5	17
7.	Kohila	Kohila al.	Kohila	1	22
8.	Kõue	Raava k.	Kehra	43	44
9.	Käru	Käru k.	Käru	1,5	34
10.	Lelle	Lelle as.	Lelle	0,5	23
11.	Raikküla	Lipa k.	Raikküla	10	12
12.	Rapla	Rapla Uusküla k.	Rapla	4,5	1,5

Rapla rajoon asub vabariigi loodeosas Harju rajoonist lõuna pool. Territooriumi suuruselt (4 protsenti Eesti NSV territooriumist) on ta vabariigi suuremaid rajoone. Külgneb põhjas Harju, kirdes Tapa, idas Paide, lõunas Vändra ning läänes Märjamaa ja Keila rajooniga.

Reljeefilt on Rapla rajoonis valitsevad lainjad tasandikud. Paiguti esineb ka madalaid kühme ja künniseid ning lamedaveerulisi soostunud ja metsastunud nõgusid. Rajooni ida- ja kaguosa läbib mannerjäästiku servakuhjatiste vööde, millega seoses leidub ka vallseljakuid. Siin on rajooni kõrgeim koht Paluküla mäed — 106 meetrit üle mereninna.

Suuremad jõed rajoonis puuduvad. Olles veelahkmealaks, saavad siit alguse arvukad jõed, mis voolavad rajooni territooriumil ainult oma ülemjooksudega. Suurimaks jõeks rajoonis, mis saab siit ka alguse, on Keila jõgi oma lisajõgedega (Atla). Rajooni kirdeosas saab alguse Pirita jõgi. Siit algavad ka Kasari lisajõed Teenuse ja Konovere jt. Rajooni kaguosast saavad alguse Pärnu jõgikonda kuuluvad jõekesed.

Suuremad järved, välja arvatud mõned soo- ja rabajärvekesed, rajoonis puuduvad.

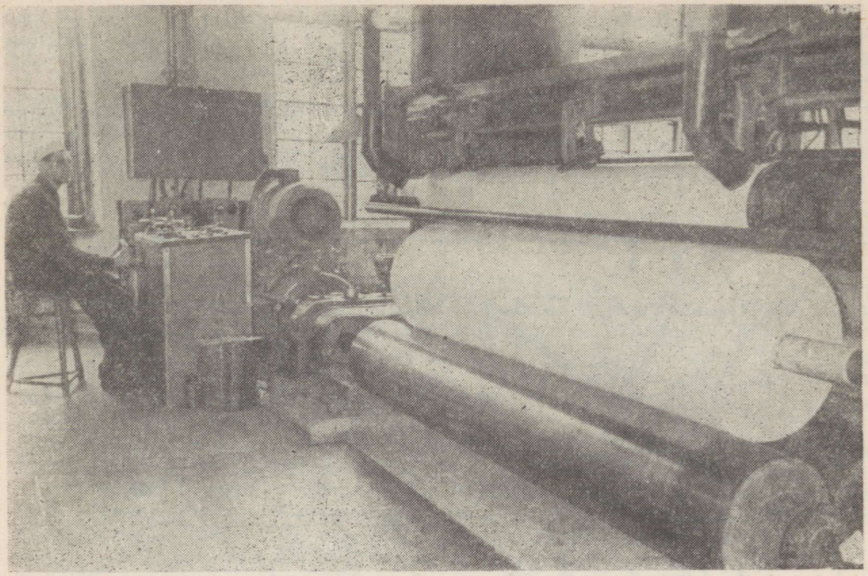

Uus rull-lõikemasin Kohila Paberivabrikus.

Maavaradest on Rapla rajoon rikas lubjakivi varudest. Enamik leiukohti (Kuimetsa, Härgküla, Salutaguse, Sutlema) paikneb rajooni põhjaosas. Rajooni lõunaosas on kaks suuremat leiukohta (Raikküla, Keava). Tellisetööstuse arendamiseks sobivaid varusid on vähe; need paiknevad rajooni keskosas. Leidub ka kruusa.

Rajooni turbavarud ei ole suured — pisut üle 2 protsendi vabariigi turbavarudest. Suured turbasoo massiivid puuduvad.

Ehkki Rapla rajoonis puuduvad linnad, on ta vabariigi rahvarohkemaid rajoone.

Rajooni keskus — R a p l a alev — on rajooni suhtes keskse asendiga. Ta paikneb 3 kilomeetri kaugusel Rapla jaamast, kus Tallinnast tulev kitsarööpmeline raudtee hargneb kaheks: Lelle ja Virtsu suunas. Sõjajärgsetel aastatel on alev tublisti kasvanud ning hoonestik on peaaegu liitunud Rapla jaama ümber tekkinud asulaga. Suurematest tööstusettevõtetest on Rapla jaama lähedal asuv Joh. Jürna nimeline Tellisetehas.

K o h i l a alev — rajooni teine linnaline asula — asub rajooni loodeosas Keila jõe ja Tallinn—Pärnu kitsarööpmelise raudtee vahemikus. Alev tekkis seoses 1899. aastal asutatud Kohila paberivabrikuga ning on nõukogude aastatel kiiresti kasvanud. On rajatud mitmed uued elamukvartalid, mis on hoonestatud peamiselt individuaalelamutega. Peale paberivabriku on Kohilas ka puidutöötlemise ettevõte.

Rapla rajoon kuulub vabariigi nn. tööstuslik-põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka. Ta annab 0,9 protsenti Eesti NSV tööstuse kogutoodangust.

Rajooni tööstuse struktuuris on juhtival kohal toiduainetetööstus — 46 protsenti, sellest või tootmine 27 protsenti ja pärmi tootmine üle 6 protsendi

rajooni tööstuse toodangust. Silmapaistval kohal on paberi tootmine — ligemale üks neljandik, metsa- ja puidutööstus — 14 protsenti rajooni tööstuse toodangust. Rajoonis on eriti kiiresti arenenud pärmi tootmine, mis ületab 1950. aasta taseme ligemale viiekordselt.

Rapla rajooni suurimaks tööstusettevõtteks on Keila jõe ääres asuv Kohila paberivabrik, mis 1957. aastal andis veidi üle 12 protsendi Nõukogude Eesti paberitoodangust. Toodetakse peamiselt ajalehe-, trüki-, kirjutus- ja pakkepaberit.

Rajooni võitööstus andis 1957. aastal 2,3 protsenti Nõukogude Eesti võitoodangust ja ligemale 4 protsenti juustutoodangust. Peale või ja juustu toodeti veel 53 tonni kohupiima.

Rapla rajooni kuulub ka Salutaguse Pärmivabrik, mis 1950. aastal tootis pärmi ainult 160 tonni. 1957. aastal ulatus pärmitoodang juba 771 tonnini, mis moodustas 43,5 protsenti vabariigi pärmitoodangust.

Ehitusmaterjalide tööstuse ettevõtetest asub Rapla rajoonis Joh. Jürna nim. Tellisetehas, mille toodang ulatub aastas ligemale 5 miljoni telliseni.

Rapla Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaadi ja Rapla Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu Tööstuskombinaadi toodeteks on saematerjal,

jahvatussaadused, pealistrikooesemed ja õmblustooted. Peale nende toodab kohaliku majanduse kombinaat mööblit, puuvillast riiet, villast lõnga, sukki ja sokke ning teisi tööstuskaupu. Tarbijate kooperatiivide liidu tööstuskombinaadi peamisteks toodeteks on leiva- ja saiatooted, alkoholita joogid ning villane lõng ja silmkoetooted.

Tööstusliku tootmisega tegeleb rajoonis ligemale 1000 töölist, kusjuures neist veidi üle 700 töötab kohaliku majanduse kombinaadis ja Kohila paberivabrikus.

Rajooni üldpindalast kasutavad põllumajandusettevõtted 68,3 protsenti. Põllumajandusliku maa 87 972 suurusest pindalast on põldu 41,2 protsenti ja rohumaid 58,8 protsenti.

Rajooni põhjaosas on põhiliselt lubjarikkad rähksed liivsavimullad ning kesk- ja lõunaosas leostunud ja nõrgalt leetunud liivsavimullad. Põllumuldadest on happelisi muldi 19,1 protsenti, neist tugevasti happelisi 8,5 protsenti.

Põllumajandusettevõtteist asub rajoonis 30 põllumajanduslikku artelli ja 8 sovhoosi. Põllumajanduslikust maast on 66,6 protsenti põllumajanduslike artellide kasutuses, 27,7 protsenti sovhooside ja teiste riiklike majandite kasutuses.

Rajoonis töötasid Juuru ja Rapla masina-traktorijaam, mis 1958. aastal ümber organiseeriti Rapla remondi- ja tehnikajaamaks.

Põhiliseks tootmisharuks rajooni sovhoosides ja kolhoosides on loomakasvatus. Loomakasvatusest laekunud sissetulekud moodustasid sissetulekute üldsummast kolhoosides 1958. aastal 82,6 protsenti, kusjuures veisekasvatus andis 44,3 protsenti ja seakasvatus 28,3 protsenti sissetulekutest. Mõnevõrra oli kaubalise tootmisharuna tähtsust ka kartuli- ja köögiviljakasvatusel, millest saadud sissetulekud moodustasid 7,2 protsenti rahalistest laekumistest.

Külvipinnast kasutati 1958. aastal teraviljadele 36,7 protsenti, kartulile 13 protsenti, köögiviljale 0,7 protsenti ja söödakultuuridele 49,5 protsenti, sellest moodustas mitmeaastane põldhein 35,7 protsenti. Seega oli söödakultuuride pindala üldiselt suur. Õhukestel rähkmuldadel rajooni põhjaosas kasvatatakse ka lutserni. Kesast kasutatakse põhiline osa mesika kasvatamiseks. Rajooni kolhoosides oli 1959. aastal ligi 3500 hektarit kultuurkarjamaid, seega lehma kohta keskmiselt 0,52 hektarit.

Rajooni kolhoose iseloomustab suhteliselt kõrge taimekasvatuse tase. Eesrindlikus „Uue Elu" kolhoosis olid 1958. aastal hektarisaagid teraviljal 16,3, kartulil 168,1 ja põldheinal 44,4 tsentnerit hektarilt. „Jüriöö" kolhoosis saadi teravilja 21,1 tsentnerit ja kartulit 157,7 tsentnerit hektarilt. Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks Kehtna ja „Vambola" kolhoos ja Kohila sovhoos.

Loomade arvuline tihedus on rajoonis keskmine. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli 1959. a. algul kõigis majandikategooriates 21,8 veist (neist 13,8 lehma) ja 8,6 lammast. 100 hektari põllumaa kohta oli 69,8 siga ja 10,7 hobust.

Loomakasvatussaaduste tootmise tasemelt on rajoon üle vabariigi keskmise. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti 1958. aastal rajooni kolhoosides 199,5 ja sovhoosides 278,9 tsentnerit piima, kusjuures keskmine piimatoodang lehma kohta moodustas kolhoosides 2518 ja sovhoosides 3058 kg. „Tee Kommunismile", „Uue Elu" ja „Jüriöö" kolhoosis toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 352, 348 ja 347 tsentnerit piima ning piimatoodang lehma kohta oli vastavalt 3562, 3194 ja 3287 kg. Tähelepandavad on rajooni saavutused seakasvatuse alal. 100 hektari põllumaa kohta toodeti 1958. aastal rajooni kolhoosides 40,9 ja sovhoosides 76 tsentnerit sealiha. 100 hektari teravilja külvipinna kohta toodeti kolhoosides 17 633 ja sovhoosides 31 861 muna. „Uue Elu", „Tee Kommunismile" ja „Jüriöö" kolhoosis moodustas sealiha toodang 100 hektari põllumaa kohta 63—72 tsentnerit, munatoodang 100 hektari külvipinna kohta ulatus 40 000 munani. „Jüriöö" kolhoos on tähelepandav ka villa tootmise taseme poolest. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti seal 1958. aastal üle 40 kg villa, villatoodang lamba kohta moodustas 4,6 kg.

Eesti mustakirju veiste tõufarmid on „Jüriöö", Kehtna, „Lenini Tee", „Põlduri", „Tee Kommunismile" ja „Uue Elu" kolhoosis. Eesti punast tõugu veiste

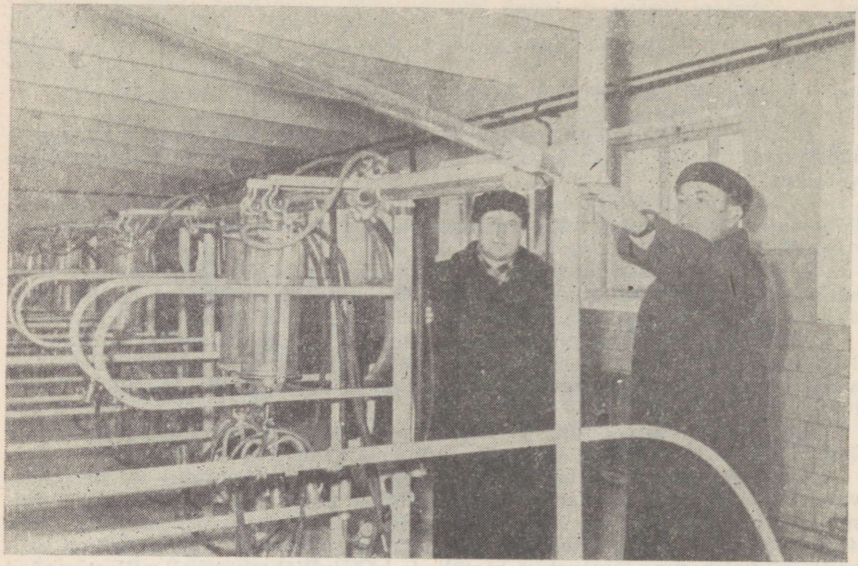

Lüpsisaal Kehtna sovhoosi karjalaudas.

tõufarm on „Lenini Tee" kolhoosis. Hõreda, Habaja, Kohila, Purila ja Kehtna sovhoos on eesti mustakirju tõukarja sovhoosideks. Eesti mustakirju karja tõufarmid on veel Mitšurini-nimelises puukoolis ja Raikküla lastekodu abimajandis. Eesti lontkõrvaliste sigade tõufarmid on Järvakandi ja „Tee Kommunismile" kolhoosis ning eesti tumedapealiste lammaste tõufarmid Kehtna ja „Uue Elu" kolhoosis.

Rajoonis asub 7 tõuveisekasvatuse sovhoosi (Kohila, Purila, Lungu, Habaja, Kehtna, Hõreda ja Kodila) ning Kohila karusloomakasvatuse sovhoos. Seoses kolhooside liitmisega sovhooside süsteemi on sovhooside kasutuses olev maafond mitmekordselt suurenenud, võimaldades sovhooside osatähtsust rajooni põllumajanduses tunduvalt tõsta. Rajooni sovhoosidest on mitmetel silmapaistvaid saavutusi nii taime- kui ka loomakasvatuse arendamisel.

Nii saadi Kehtna sovhoosis, endises õppemajandis, põllu- ja kultuurrohumaade keskmiseks saagiks 1958. aastal üle 2500 söötühiku hektari kohta. Teravilja hektarisaak oli 25,3 tsentnerit, kartulil 149 tsentnerit, maisi haljasmassil 600 tsentnerit, söödajuurviljal 530 tsentnerit hektarilt. Loomade suvine pidamine on selles majandis organiseeritud eeskujulikult majandatud kultuurkarjamaadel. Piima toodeti siin 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 968 tsentnerit, kusjuures keskmine piimatoodang lehma kohta oli 3923 kg. Sealiha toodeti 100 hektari põllumaa kohta 145 tsentnerit.

Kehtna sovhoosis asub ka Eesti Loomakasvatuse Instituudi seakasvatuse katsejaam, kus uuritakse sigade tõuomadusi ja viiakse läbi söötmiskatseid.

Kohila karusloomakasvatuse sovhoos realiseeris 1958. aastal ligi 4400 rebase ja 7300 naaritsa nahka. Rajoonis asub ka Järlepa vesilinnukasvatuse majand ja Mitšurini-nimeline Riiklik Puukool.

Põllumajanduse uurimisasutustest asub rajoonis Eesti Maaviljeluse Instituudi Kuusiku katsebaas, kus tegeldakse peamiselt põllunduse küsimuste uurimisega. Katsebaasis uuritakse põllu-, rohumaakultuuride ja köögiviljade agrotehnikat ning kasvatatakse põllu- ja köögiviljakultuuride eliitseemneid. Katsebaasis asub ka vabariiklik muldade väetistarbe uurimise laboratoorium. Katse-

Väetisproovide võtmine Kuusiku katsebaasis.

baasis moodustas 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 1958. aastal piimatoodang 518 tsentnerit, sealiha toodeti 100 hektari põllumaa kohta 91,4 tsentnerit.

Uute masinate katsetamine toimub „Tee Kommunismile" kolhoosis.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides piima, liha ja munade tootmist ning köögiviljakasvatust. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piimatoodang 2,5-, lihatoodang 2,2-, munatoodang 3,2- ja köögivilja külvipind 5,7-kordseks. Tõuloomade müük suureneb 1,6-kordseks. Kolhoosides arendatakse intensiivselt kõiki loomakasvatusharusid. Samal ajavahemikul suurendatakse kolhoosides piimatoodang 2,8-, lihatoodang 3,8-, munatoodang 3,3-, villatoodang 2,4- ja linatoodang 1,2-kordseks. Tõuloomade müük suureneb 4,7-kordseks.

Rapla rajoonis on oluliseks transpordimagistraaliks Tallinn—Pärnu ja Tallinn—Virtsu kitsarööpmeline raudtee. Seega on Rapla raudteejaam raudteesõlmeks. Rajoonis tuleb 100 ruutkilomeetri kohta 3,5 kilomeetrit raudteed, mis on rohkem kui vabariigi keskmine. Rajoonis asuvate jaamade aastane veomaht on umbes 145 000 tonni. Sellest kogusest laaditakse peale 25 000 t, peamiselt ehitusmaterjale (tellised ja lubi J. Jürna nimelisest tellisetehasest) — 11 000 t ning paber ja paberitooted (Kohila paberivabrikust) — 11 500 t. Saabuvatest veostest, mille kogus ulatub 120 000 t, tuleb esmajoones märkida kütust — 49 000 t, metsamaterjale — 18 500 t, tööstustoormaterjali paberitööstusele — 7900 t, naftasaadusi — 7900 t, väetisi — 6000 t jm.

Hästi on arenenud rajoonis autotransport, mis veab aastas kaupu 338 000 t ja 7,0 milj. tonnkm ulatuses. Peamiselt veetakse põllumajandussaadusi, kütust ja ehitusmaterjale. Kolhooside kasutada on 78 veoautot, nende osatähtsus moodustab üldisest veomahust ligi ühe kolmandiku. Maanteede võrk on võrdlemisi tihe — 0,36 kilomeetrit ühe ruutkilomeetri kohta.

Rajooni teenindab 7 bussiliini. Alates 1958. aastast rajooni üldkasutatava autotranspordibaasi nr. 21 organiseerimisega paranes rajooni transpordi olukord tunduvalt.

Rajoonis töötab 37 üldhariduslikku kooli üle 3700 õpilasega. Keskkoolid on Raplas, alates 1957. aastast ka Juurus, Kohilas ja mujal. Kohilas on ehitusel 600 õpilaskohaga keskkool. Kehtnas töötab EKP Keskkomitee Nõukogude ja Parteikool. Siia on kerkinud uued õppekorpused, laboratooriumide hooned ja rajatud katsepõllud.

Raamatukogusid on Rapla rajoonis üle 40 ning raamatufond ulatub peatselt 200 000 köiteni. Raamatukogusid kasutatakse palju. Sellest annab tunnistust suur lugejate arv. Ligikaudu 9000 elanikku on registreeritud rajooni raamatukogudes alalisteks lugejateks. Raamatukogud korraldavad igal aastal üle 600 mitmesuguse näituse, sadu kirjandusõhtuid, lugejate konverentse ja bibliograafilisi ülevaateid.

Rajooni elanikkonna kinoalase teenindamise eest kannavad hoolt 2 kinoteatrit — Raplas ja Kohilas — ning 5 rändkino. Kinokülastajate arv kasvab pidevalt ja peatselt ulatub see juba 200 000 piiresse aastas.

Teaduslikke asutusi esindab rajoonis Eesti Maaviljeluse Instituudi Kuusiku katsebaas.

Rapla rajooni asutustele, ettevõtetele, kolhoosidele ja ühiskondlikule aktiivile kuulub teatavasti kultuuriasutuste materiaalse baasi tugevdamise algatus ühiskondlike jõudude ja eelkõige kolhooside abiga. Üleskutse esitajad on suhtunud võetud kohustustesse täie innuga ja seetõttu on olukord reas klubilistes asutustes tunduvalt paranenud.

Valtu rahvamaja asub „Tee Kommunismile" kolhoosi keskuses. Kodanliku korra ajal töötas siin Valtu haridusselts, kes suure vaevaga suutis kohalikelt võimumeestelt ühe vana mõisatalli — muldpõrandaga, ilma akende ja usteta majavare — kooskäimise kohaks välja kaubelda. Nüüd on „Tee Kommunismile" kolhoosi abiga ehitatud Valtus uus rahvamaja avara, valgusküllase saali ja kõigi vajalike kõrvalruumidega. Rahvamaja ümber on rajatud park ja spordiväljakute kompleks.

Analoogilisi näiteid võiks tuua rajooni mitmest paigast — Raikkülast, Lellest, Kabalast ja mujalt. Rajoonis on üle 20 suurema klubilise asutuse ning nende ümber on koondunud ligi 2000 isetegevuslast. Kõikides kultuurimajades ja rahvamajades toimub vilgas tegevus. Igal aastal antakse keskmiselt 300 kunstilise isetegevuse kontserti ja etendust üle 46 000 osavõtjale ning korraldatakse ligi 350 loengut ja vestlust, mis haaravad üle 13 000 kuulaja.

Rapla rajoonis on paljud kohad seotud talupoegade ülestõususga, mis Eduard Vilde romaani „Mahtra sõda" järgi on saanud üldtuntuks. 1958. aastal tähistati laiaulatuslikult Mahtra ülestõusu 100. aastapäeva. Tänini on säilinud paljud ajaloolised pärimused nendest aegadest. Mahtra sõja mälestuseks ehitati 1958. aastal Juurus uus rahvamaja, kuhu asutati ka koduloomuuseum. Mahtra pidustuste ajal tähistati memoriaaltahvlitega senini säilinud Eeru kõrts, Ants Tertsiuse ait, verepõld, Adra Mihkli langemise koht ja rida teisi „Mahtra sõjast" tuntud kohti. Ülestõusu koht on tähistatud graniidist mälestussambaga. Ülestõusu aastapäevaks ehitati ka „Mahtra" kolhoosile uus klubihoone.

Rapla rajoon on andnud meie kultuurielule palju silmapaistvaid jõude. Ohulepas elas rea aastaid Fr. R. Kreutzwald. Raplast on pärit helilooja Johannes Kappel. Siin elasid kunstnik Roman Nyman ja helilooja Eduard Oja. Kehtnast pärineb silmapaistev revolutsionäär ja üks Punakaardi organiseerijaid Otto Rästas.

Raplas asub ajalehe „Ühistöö" toimetus.

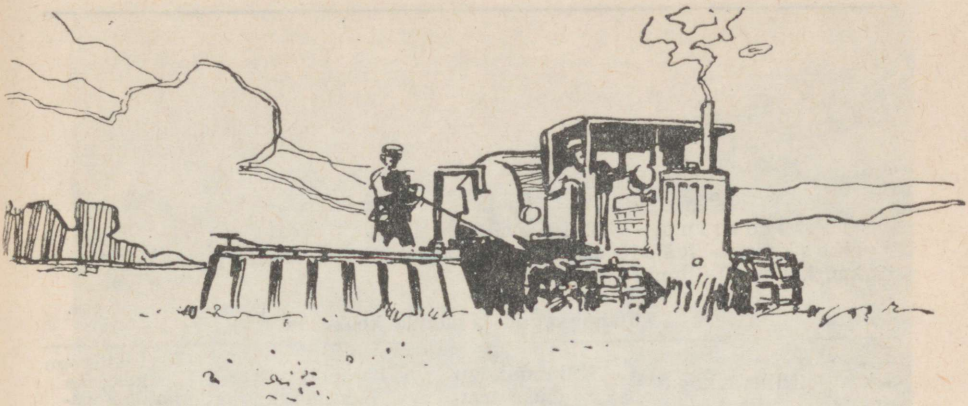

Räpina rajoon

Territoorium — 1073,7 km².
Keskus — Räpina alev (1945. a.), lähim raudteejaam Veriora — 13 km, kaugus Tallinnast 263,2 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Alaküla	Jaama as.	Veriora	14	1
2.	Leevi	Leevi k.	Veriora	10	23
3.	Linte	Linte k.	Veriora	18	5
4.	Mehikoorma	Küka k.	Veriora	27	14
5.	Mikitamäe	Mikitamäe k.	Orava	11	18
6.	Parapalu	Parapalu k.	Veriora	39	26
7.	Piirisaare	Piiri k.	Veriora	53	40
8.	Satserinna	Satserinna k.	Petseri	13	41
9.	Suuremetsa	Orava as.	Orava	5	37
10.	Veriora	Veriora jaama as.	Veriora	—	13
11.	Võõpsu	Toomasmäe k.	Veriora	16	12
12.	Värska	Värska k.	Orava	13	23

Räpina rajoon asub Eesti NSV kaguosas. Territooriumi suuruselt kuulub ta vabariigi väiksemate rajoonide hulka, hõlmates ainult 2,4 protsenti Eesti NSV territooriumist. Rajooni piiriks on idas Peipsi ja Pihkva järv. Räpina rajooni kuulub ka Peipsi järves Lämmijärve põhjapoolse suudme lähedal asetsev Piirissaar (7,5 km²), mis on asustatud (kolm küla). Võhandu suudme kohal asub väike Salu saar. Kagus külgneb rajoon Pihkva oblastiga, lõunas ja edelas Võru rajooniga, läänes Põlva ja loodes Tartu rajooniga. Räpina rajoon on pikaksvenitatud kujuga: loode-kagu suunas on rajoon linnulennult üle 70 km pikk.

Pinnaehituselt on Räpina rajoon osa Kagu-Eesti lauskmaast. Rajooni Peipsi ja Pihkva järve äärne osa on enamikus madal, järve pinnast veidi kõrgemale tõusev soine tasandik, mis on endine järve põhi. Tasandikult tõusevad kohati soosaared kuni mitme kilomeetri pikkuste ja kuni poole kilomeetri laiuste künnistena.

Rajooni lääneosa on kõrgem, mida iseloomustavad suured järsuveerulised ürglammorud. Orgude lammidel on niisked luhaniidud. Suurimaks oruks on Võhandu ürgorg, mille järsuseinalised veerud moodustavad „taevaskodasid".

Rajooni lõunaosa on lainjas, madalate, enamikus metsaga kaetud kuplite ja kühmudega.

Vetevõrgu moodustab rajoonis Peipsisse voolav Võhandu jõgi oma lisajõgedega (Mädajõgi jt.). Võhandu on oma suudmeosas kuni Võõpsuni laevatatav.

Maavaradelt on Räpina rajoonis arvukalt savi leiukohti, mis paiknevad rajooni põhjaosas (Mägiotsa, Meeksi), keskosas (Rääsulaane) ja lõunaosas

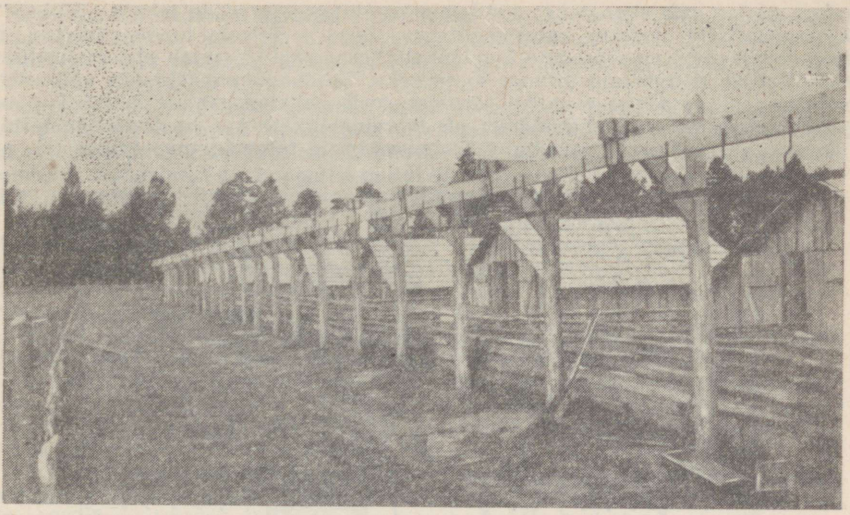

Sigade laagriviisiline pidamine Stalini-nimelises kolhoosis.

(Mäeoru, Hundi, Satserinna). Rajooni edelaosas (Süvahavva) leidub raskeltsulavat savi.

Räpina alevi läheduses on kruusa ja allikalupja. Alevist lõunasse esineb rändrahnude külve.

Piusa jaama lähedal (Võru—Petseri raudteel) on suured klaasiliiva varud. Siia on rajatud mehhaniseeritud liivakarjäärid, kust kaevandatav liiv saadetakse „Järvakandi Tehastele".

Turbavarud on Räpina rajoonis väikesed. Suurimaks turbasooks on Meelva järvest loodes asuv Meelva turbasoo (2400 ha). Rajooni äärmises põhjasopis kuulub osaliselt Räpina rajooni Meerapalu turbasoo — 3200 ha.

Metsarikkam on rajooni läänepoolne osa.

Elanike arvult kuulub Räpina rajoon vabariigi väiksemate rajoonide hulka. Ka linnarahvastiku osatähtsus on väike.

Rajooni keskus — Räpina alev — asub rajooni keskosas Võhandu jõe ääres. Alev on üks neid väheseid vabariigis, millel puudub otsene raudteeühendus. Nõukogude ajal on Räpina kujunenud kiiresti arenevaks rajoonikeskuseks. Tähtsamaks tööstusettevõtteks on alevis paberivabrik, mida on laiendatud. Vabriku töölistele on ehitatud uusi eluhooneid. Alevis on ehitatud uus parteikomitee hoone, universaalkaupluse hoone koos sööklaga, arvukalt elumaju jne.

Räpina rajoon kuulub vabariigi nn. põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka, andes 0,4 protsenti Eesti NSV tööstuse kogutoodangust. Toiduainete tootmise kõrval, mis moodustab üle 40 protsendi (sellest piimasaadused 24 protsenti) rajooni tööstuse toodangust, on rajooni üheks juhtivaks tööstusharuks paberitööstus, andes üle 18 protsendi rajooni tööstuse toodangust. Tähtsal kohal on ka metsa- ja puidutööstus — ligemale 18 protsenti, kuna tekstiili- ja õmblustööstuse osatähtsus on ligemale 16 protsenti rajooni tööstuse toodangust. 1955. aastaga võrreldes oli 1958. aastal eriti suur (1,5- kuni 2-kordne) juurdekasv piimasaaduste — juustu, kohupiima ja ka kaseiini valmistamises.

Räpina rajooni kaks võitehast (Linte ja Võhandu) andsid 1957. aastal 6,5 protsenti Nõukogude Eesti juustutoodangust ja 1,7 protsenti võitoodangust.

Räpina ajalooline paberivabrik toodab ainsana Nõukogude Eestis kaltsudest, makulatuurist ja tselluloosijäätmetest ligikaudu 3000 tonni toorkatuse-

pappi aastas, mis suunatakse töötlemiseks ehitusmaterjalide tehase „Silikaat" katusepapitsehhi (endine katusepapitehas „Järve"). Teiseks toodanguliigiks on isoleerpaber, mida paetoodete kombinaat „Lasnamägi" kasutab elektriinstallatsioonitorude (bergmanni torude) tootmiseks. Toodangu pakkimiseks valmistab vabrik veel vajalikus koguses jämedat sorti pakkimispaberit. Kuna Räpina paberivabrik paikneb ebasoodsalt nii tooraineallikate kui ka toodangu tarbijate suhtes, siis ei ole vabrikul märkimisväärseid tulevikuperspektiive.

Teisteks tähtsamateks tööstusettevõteteks on Räpina Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat, kus toodetakse peamiselt mööblit, õmblustooteid ja laudsepatooteid, ning Räpina Rajooni Tarbijate Kooperatiivi Tööstuskombinaat, mille tähtsamateks toodanguliikideks on leiva- ja saiatooted, vorstitooted ja alkoholita joogid.

Tööstusliku tootmisega tegeleb Räpina rajoonis veidi üle 600 töölise, kellest rohkem kui üks kolmandik töötab kohaliku majanduse kombinaadi mitmesugustes tsehhides, ligemale niisama palju Veriora metsamajandis ja üks kaheksandik paberivabrikus.

Rajooni üldpindalast kasutati 1959. aastal põllumajanduses 60,3 protsenti. Põllumajanduslikult kasutatava maa 39 838 hektarist on põldu 59,6 protsenti ja rohumaid 40,4 protsenti. Peipsi ja Pihkva järve äärsed rohumaad kannatavad tugeva üleujutuse all.

Rajoonis on valdavaks leetunud saviliiv- ja liivsavimullad, rajooni kaguosas peamiselt leetunud liivmullad. Edelaosas esineb ka erosiooniohtlikke mullatüüpide ja -liikide kooslusi, kirdeosas leostunud ja nõrgalt leetunud liivsavimuldi. Põllumaast on happelisi muldi 96,7 protsenti, neist tugevasti happelisi 89,8 protsenti.

Põllumajanduslik tootmine tugineb 11 põllumajanduslikule artellile, 5 kalurikolhoosile ja 4 sovhoosile. Pärast seda, kui rajooni kaguosas väheviljakatel maadel asuvad majanduslikult nõrgemad kolhoosid ühendati sovhooside süsteemi, kasutavad kolhoosid 54,8 protsenti ja sovhoosid 37,9 protsenti põllumajanduslikust maast.

Pärast Räpina ja Orava masina-traktorijaama reorganiseerimist töötab rajoonis alates 1958. aastast Räpina remondi- ja tehnikajaam.

Rajooni põllumajandusettevõtted on spetsialiseerunud loomakasvatussaaduste ja lina kasvatamisele. Kolhoosnikute õueaiamaadel, mis asuvad Peipsi ja Pihkva järve rannikul, kasvatatakse laialdaselt köögivilja, esmajoones sibulaid ja kurke.

Rahaliste sissetulekute struktuuris on loomakasvatuse kõrval tähtsal kohal laekumised linakasvatusest, iseloomustades rajooni kolhooside spetsialiseerumist. 1958. aastal moodustasid linakasvatuse sissetulekud 19,1 protsenti, veisekasvatuse sissetulekud 35,7 protsenti, seakasvatuse sissetulekud 19,8 protsenti ja linnukasvatuse sissetulekud 5,9 protsenti rajooni kolhooside rahaliste sissetulekute üldsummast.

Külvipinnast kasutati kõigi majandikategooriate keskmisena 1958. aastal teraviljadele 41,7 protsenti, linale 3 protsenti, köögiviljale 1,9 protsenti, kartulile 12 protsenti ja söödakultuuridele 41,4 protsenti, sellest mitmeaastasele põldheinale 28,2 protsenti.

Loomade arvuline tihedus veiste ja lammaste osas on rajoonis kõrge, 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli kõigi majandikategooriate keskmisena 1959. a. algul 30,9 veist (neist 19,7 lehma) ja 20,1 lammast. Loomade arvuline tihedus ei põhine aga niivõrd ühisloomakasvatuse arendamisel kui isiklikus kasutuses oleval loomapidamisel. Sigu ja hobuseid oli 100 hektari põllumaa kohta vastavalt 47,1 ja 7,8.

Piima toodeti rajooni kolhoosides 1958. aastal lehma kohta 1948 ja sovhoosides 2268 kg ning 100 hektari põllumajandusliku maa kohta kolhoosides 171,6 ja sovhoosides 136,4 tsentnerit. V. Kingissepa nimelises ja Stalini-nimelises kolhoosis oli piimatoodang lehma kohta 2433 ja 2513 kg ning 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 321 tsentnerit.

Sealiha tootmises jäävad rajooni kolhoosid teistest rajoonidest maha. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti 1958. aastal kolhoosides 21,2 ja sovhoosides 28,1 tsentnerit sealiha, 100 hektari teravilja külvipinna kohta kolhoosides 15 418 ja sovhoosides 13 616 muna.

Eesti punase karja veiste tõufarm on Stalini-nimelises kolhoosis. Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks V. Kingissepa nimeline ja Stalini-nimeline kolhoos, viimane on spetsialiseerunud kõrreliste heintaimede seemnekasvatusele.

Sovhoosidest asuvad rajoonis Orava, Ruusa, Räpina ja Zarja tõuveisekasvatuse sovhoosid. Neist ainsana on Ruusa endine sovhoos, millele samuti on liidetud kolhoosimaid. Teised sovhoosid rajanevad endistel väheviljakatel kolhooside maadel, seetõttu on käesoleval ajal tootmise tase neis veel madal.

Rajoonis asub Räpina Aiandustehnikum, selle õppemajand on ka seemnekasvatuse majandiks. Majandil on mitmekülgselt arendatud aiand. Taimekasvatuses toodeti 1958. aastal põllu- ja kultuurrohumaade iga hektari kohta keskmiselt ligi 3000 söötühikut, kusjuures teravilja keskmiseks hektarisaagiks oli 28,9 tsentnerit, kartulil 180 tsentnerit, põldheinal 60 tsentnerit, söödajuurviljal 424 tsentnerit ja maisil 350 tsentnerit.

100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti õppemajandis 616 tsentnerit piima, lehma kohta 3077 kg piima. 100 hektari põllumaa kohta saadi 55 tsentnerit sealiha.

Seitseaastakul suurendatakse sovhoosides eriti piima ja liha, samuti lina tootmist. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piimatoodang 4,8-, lihatoodang 2,8-, munatoodang 1,2- ja linatoodang 2,7-kordseks. Samal ajal suurendatakse kolhoosides piimatoodang 2,5-, liha- ja munatoodang 3,5-, villatoodang 2,5- ja linatoodang 1,4-kordseks. Tõuloomade müük suureneb kolhoosides 1,6-kordseks.

Räpina rajooni keskus on üks vähestest, millel puudub otsene raudteeühendus. Lähim raudtee — Tartu—Petseri — on rajoonikeskusest üle 10 km kaugel. Raudteede võrk on üldiselt keskmise tihedusega — 100 ruutkilomeetri kohta tuleb 3,1 kilomeetrit raudteid. Rajoonis asuva 3 raudteejaama üldveokäive aastas moodustab 80 000 tonni, kusjuures veoste peale- ja mahalaadimise maht on peaaegu võrdne. Tähtsamatest pealelaaditavatest veostest võib nimetada metsamaterjali — 26 500 t, paberit — 4000 t, toidukaupu — 4000 t jm. Mahalaaditavatest veostest on suuremad kütus — 9000 t, ehitusmaterjalid — 6500 t, väetised — 7000 t, toidukaubad — 4000 t jt.

Rohkesti toimub vedusid autodel, aastane veoautode üldmaht ületab 220 000 t ja 4,2 milj. tonnkm. Rajooni kolhooside kasutada on üle 70 veoauto ja nende vedude osatähtsus vedude kogumahus ulatub 50 protsendini. Palju veetakse ehitusmaterjali, põllumajandussaadusi, kütust. Maanteedevõrk on tihe — ühe ruutkilomeetri kohta tuleb 0,55 kilomeetrit maanteid. Rajoonis on 7 autobussiliini, peamine ühendus toimub Võru ning Tartuga.

Rajoon kasutab vähesel määral ka veetransporti, kuna reisijate liiklusel ja varustamisel ning ühenduse pidamisel Piirissaarega on veetransport asendamatu.

Nõukogude võimu aastail on palju ära tehtud selle kunagi mahajäänud maanurga kultuurielu edasiarendamiseks. Selle tulemusena on siin olukord tundmatuseni muutunud. Räpina rajoonis töötab käesoleval ajal 38 üldharidusliku kooli ligi 3000 õpilasega. 7-klassiline kool töötab ka Piirissaarel. Rajoonikeskuses on ehitamisel 880 õpilaskohaga uus keskkoolihoone. Rajoonis töötab veel maanoorte kool, et anda võimalus omandada haridust tootmistöö kõrval.

Kesk-eriõppeasutused on esindatud Räpina Aiandustehnikumi näol, kus õpib üle 200 õpilase. Aiandustehnikum valmistab ette keskharidusega aiandusagronoome. Kooli juurde on rajatud rikkalik katsemajand. Eriti tähelepanuväärne on puuviljaaiandus, kus aretatakse uusi, meie tingimustele vastavaid puuviljasorte. Suurt tööd tehakse tehnikumi katsemajandis ka ehisaianduse ja mesinduse arendamisel.

Välja on arendatud raamatukogude võrk. Töötab 23 rahvaraamatukogu üle 120 000 raamatuga. Olemasolev raamatukogude võrk tagab täielikult elanikkonna varustamise lugemisvaraga. Raamatukogude teenuseid kasutab ligikaudu 6300 inimest.

Räpina alevis töötab kinoteater „Räpina". Rajooni elanikkonda teenindab 5 rändkino. Rändkinode arv suureneb pidevalt. Igal aastal teenindatakse kinoga üle 160 000 inimese.

Rajoonis töötab ka tihe klubiliste asutuste võrk. Suurt aktiivsust osutavad klubiliste asutuste hoonete ehitamisel, remontimisel ja kunstilise isetegevuse tööks vajaliku inventari soetamisel kolhoosid ja ühiskondlikud organisatsioonid. Peamiselt sel teel on ehitatud uued klubid Meerapalus, „Pobediteli" kolhoosis ja mujal. Ehitamisel on kultuurimaja Värskas. Kokku töötab rajoonis 22 klubilist asutust. Kultuurimaja ja rahvamajade juures töötab üle 170 kunstilise isetegevuse ringi üle 2000 isetegevuslasega. Kunstilise isetegevuse jõududega korraldatakse igal aastal ligi 300 kontserti ja etendust üle 32 000 osavõtjale. Suure ulatuse on omandanud klubiliste asutuste loenguline töö. Igal aastal korraldatakse mitmesugustel teemadel üle 700 loengu ja vestluse, mis hõlmavad ligi 38 000 kuulajat.

Räpinas ilmub ajaleht „Sotsialistlik Räpina".

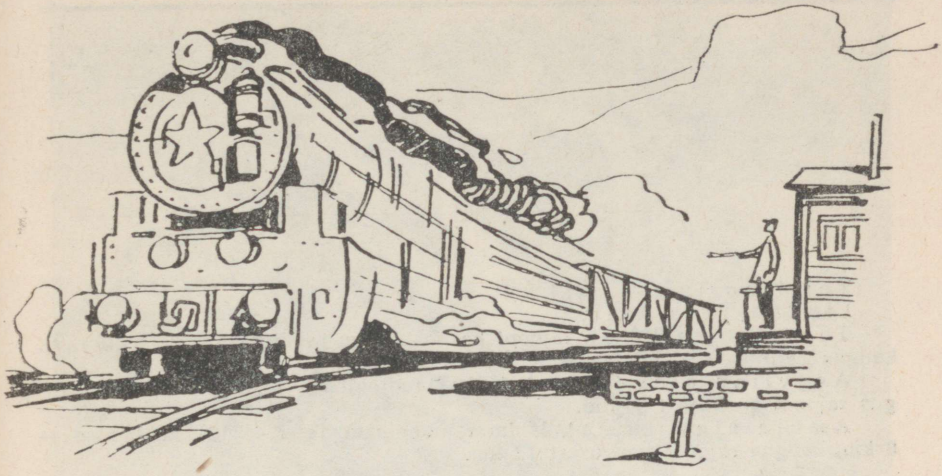

Tapa rajoon

Territoorium — 1421,1 km².

Linnad ja alevid:

Tapa linn (1926. a.), rajooni keskus, lähim raudteejaam Tapa (linnas), kaugus Tallinnast 93 km.

Aegviidu alev (1945. a.), lähim raudteejaam Aegviidu (alevis), kaugus rajooni keskusest 30 km.

Ambla alev (1945. a.), lähim raudteejaam Tapa — 12 km, Lehtse — 8 km, kaugus rajooni keskusest 12 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Albu	Järva-Madise k.	Tapa	30	—
			Jäneda	28	30
2.	Aegviidu	Aegviidu al.	Aegviidu	—	30
3.	Ambla	Ambla al.	Tapa	13	
			Lehtse	9	13
4.	Aravete	Aravete k.	Tapa	23	
			Jäneda	15	23
5.	Jäneda	Jäneda k.	Jäneda	—	22
6.	Kadrina	Kadrina as.	Kadrina	—	16
7.	Lehtse	Lehtse as.	Lehtse	—	13
8.	Põima	Pakitu k.	Kadrina	8	12
9.	Saksi	Saksi k.	Tapa	10	10
10.	Vohnja	Vohnja as.	Kadrina	14	17

Tapa rajoon asub Eesti NSV põhjaosas. Pindalalt (3,1 protsenti Eesti NSV territooriumist) kuulub ta vabariigi keskmise suurusega rajoonide hulka. Idas külgneb Tapa rajoon Rakvere ja Väike-Maarja rajooniga, lõunas Paide, edelas Rapla ning läänes ja põhjas Harju rajooniga.

Pinnaehituslikult on rajooni põhja- ja lääneosale iseloomustavaks soode- ja metsaderikas „kõrvemaastik", kus kohati kerkivad vallseljakud ja manner-jäästiku servakuhjatised. Ida-, kesk- ja lõunapoolne osa rajoonist ulatub Pandivere kõrgustikule, kus on valitsev kergelt lainjas moreentasandik rohkete põldude ja metsatukkadega.

Peale Loobu ja Valgejõe kuuluvad ülejäänud suuremad jõed (Soodla, Mustjõgi, Jänijõgi, Ambla jõgi) Soome lahte voolava Jägala jõe parempoolsete lisajõgede hulka. Järvede arv on rajoonis võrdlemisi suur, kõik nad on aga pisijärved. Tähelepanu väärib looduse ilult Aegviidu-Nelijärve järvede rühm.

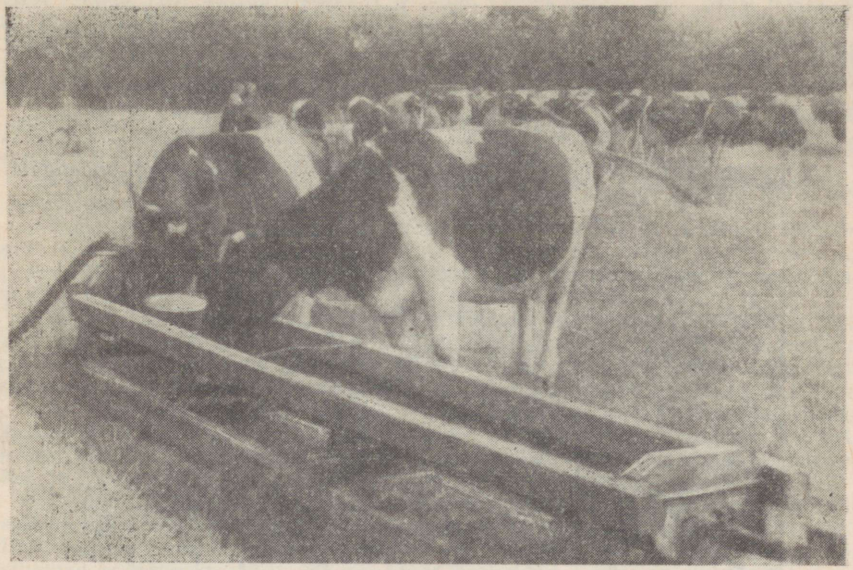

Automaatjoogiveekünad „Kaardiväelase" kolhoosi kultuurkoplis.

Maavaradelt paistab rajoon silma rohkete kruusavarude poolest (üle kümne suurema leiukoha). Lubjakivi leidub peamiselt rajooni ida- ja lõunapoolses osas (Tapa, Orgmetsa, Järva-Madise). Tellisesavi on rajooni lääneosas (Lehtmetsa). Tapa linna lähedal on ehitusliiva ja järvelupja. Viimatimainitud varusid kasutatakse söödakriidi tootmiseks. Järvelupja leidub ka rajooni kirdeosas.

Soode ja rabade all on umbkaudu 1/7 rajooni pindalast. Rajooni turbavarud moodustavad 3,5 protsenti vabariigi varudest. Suuremad turbasood paiknevad rajooni põhja-, loode- ja läänepoolses osas — Apuparra (1000 ha), Suurjärve (1000 ha) ja osaliselt Tartussaare (1500 ha), Kautla (1000 ha) ning Kakerdi raba (1200 ha).

Tapa rajoon kuulub metsarikkamate rajoonide hulka vabariigis.

Linnalised asulad rajoonis ei ole suured, kuid nende rohkuse tõttu (üks linn ja kaks alevit) on linnarahvastiku osatähtsus võrdlemisi suur.

Rajooni keskus — Tapa linn — asub rajooni idapoolses osas Valgejõe ürgoru läänepervel, paese pinnasega tasandikul, kahel pool Tallinn—Tartu raudteed. Tapa kui linnalise asula teke on seoses peamiselt samanimelise raudteesõlmjaamaga. Sõjajärgsetel aastatel, vaatamata suurtele purustustele sõja ajal, on linna elanike arv suuresti kasvanud, ületades 1939. aasta elanike arvu ligemale kahekordselt. Taastatud hoonete kõrval on linnas ehitatud palju uusi.

Aegviidu-Nelijärve alev asub Tallinn—Narva raudteemagistraali ääres. Alev tekkis Aegviidu raudteejaama ümber, mida kasutati eeskätt metsaveoks. Alevist 4 km ja Nelijärve raudteepeatusest 0,5 km kaugusel asub järvederikka moreenmaastiku keskel Purgatsi metsajärve kaldal Aegviidu-Nelijärve turismibaas. Viimane kuulub 1950. aastast üleliidulisse turismibaaside võrku. Turismibaasi külastavad aastas tuhanded töötajad vennasvabariikidest.

Ambla alev asub rajooni kagupoolses osas samanimelise jõe ääres. Suuremad tööstusettevõtted, välja arvatud võitehas, alevis puuduvad.

Tapa rajoon kuulub vabariigi nn. tööstuslik-põllumajandusliku ilmega

rajoonide hulka. Ta annab 0,9 protsenti Eesti NSV tööstuse kogutoodangust.

Rajooni tööstuse struktuuris on valdavaks toiduainete, eeskätt piimasaaduste tootmine — 60 protsenti rajooni tööstuse toodangust. Teisel kohal on keemiatööstus — 21 protsenti. Märkimisväärt on ka metsa- ja puidutööstus ning turbatööstus.

Tapa rajooni tööstuse juhtivateks harudeks on võitööstus ja toorpiirituse tööstus.

Võitööstus andis 1957. aastal 3,8 protsenti Nõukogude Eesti võitoodangust. Peale või toodeti veel 14 tonni juustu ja 52 tonni kohupiima.

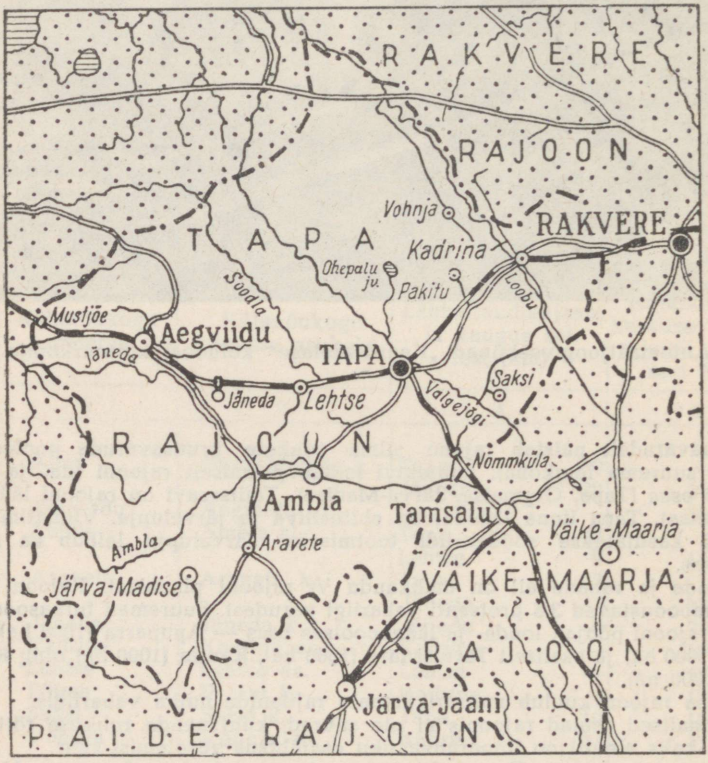

Tapa rajoonis asub Eesti NSV seitsmest piiritusvabrikust kaks — Moe ja Lehtse. 1957. aastal andsid mõlemad vabrikud kokku 40,4 protsenti vabariigi toorpiirituse toodangust ja ligemale 26 protsenti rajooni tööstuse kogutoodangust.

Kütteainetetööstus on rajoonis esindatud Lehtse Turbatööstusega, mis 1957. aastal andis 12,3 protsenti Nõukogude Eesti tükkturba toodangust. Eelseisvail aastail Lehtse Turbatööstusel märkimisväärseid arenemisperspektiive ei ole. Orienteeruvate arvestuste järgi näitab Lehtse Turbatööstuse osatähtsus 1965. aastal vabariigi tükkturba toodangus ainult väikest tõusu ja ulatub 13 protsendini.

Tapa Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu Tööstuskombinaat ja Tapa Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat toodavad saematerjali, jahvatussaadusi, õmblustooteid ja nahkjalatseid. Kohaliku majanduse kombi-

naat toodab veel aastas ligikaudu 3 tonni villast lõnga, 3000 paari sukki ja sokke, üle tuhande pealistrikooeseme, ligemale 2000 paari viltjalatseid, 110 000 ahjupotti ja 1600 tonni söödakriiti. Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu Tööstuskombinaat annab aastas rajooni elanikkonnale veel üle 3000 tonni leiva- ja saiatooteid ning väikeses koguses vorstitooteid.

Uheks suuremaks rajooni tööstusettevõtteks on rajooni tööstuskombinaat „Mineraal", kus toodetakse peamiselt kummiliimi, pesupulbrit, kingakreemi ja seebikivi. Alates 1959. aastast hakatakse valmistama kunstnahka.

Tapa rajooni tööstuslikku ilmet täiendavad veel Tapa Vagunidepoo ja Tapa Veduridepoo.

Tööstustöölisi on rajoonis üle seitsmesaja, kusjuures 20 protsenti tööliste arvust hõlmab Tapa Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat, 18 protsenti Lehtse Turbatööstus ja 16 protsenti rajooni tööstuskombinaat „Mineraal".

Rajooni üldpindalast kasutasid põllumajandusettevõtted 1959. aastal 49,3 protsenti, seega suhteliselt vähe. Põllumajandusliku maa 48 501 hektarist on põldu 55,2 protsenti ning heina- ja karjamaid 44,8 protsenti. Teiste Põhja-Eesti rajoonidega võrreldes iseloomustab Tapa rajooni põllumaa suurem osatähtsus.

Rajooni loodeosas on enamikus leetunud saviliiv- ja liivsavimullad, kesk- ja kaguosas leostunud ja nõrgalt leetunud liivsavimullad, kirdeosas aga esinevad põhiliselt lubjarikkad rähksed liivsavimullad. Põllumuldadest on happelisi 10,3 protsenti, neist tugevasti happelisi 3,2 protsenti.

Tapa rajoonis asub 26 põllumajanduslikku artelli ja 2 sovhoosi. Põhiliselt on majandid spetsialiseerunud loomakasvatussaaduste, eriti piima ja sealiha tootmisele. Kuna rajoonis asuvad piiritustööstused, siis omab teatavat tähtsust ka tööstuskartuli kasvatamine. Kolhoosid kasutavad 78,5 ning sovhoosid ja teised riiklikud majandid 15,3 protsenti põllumajanduslikust maast.

Külvipinnast kasutati 1958. aastal teraviljale 40 protsenti, kartulile 12,1 protsenti, köögiviljale 0,5 protsenti ja söödakultuuridele 47,4 protsenti, kusjuures mitmeaastane põldhein moodustas 36,2 protsenti põllumaast. Ristiku kõrval kasvatatakse siin ulatuslikult lutserni. Kesal kasvatatavaks põhiliseks kultuuriks on mesikas.

Rajooni kolhoosid pööravad vajalikku tähelepanu ka kultuurkarjamaade rajamisele. 1959. aasta kevadeks moodustas nende pind lehma kohta 0,45 hektarit.

Rajoonis töötasid varem Ambla ja Kadrina masina-traktorijaam, mis 1958. aastal reorganiseeriti Tapa remondi- ja tehnikajaamaks.

Loomade arvuline tihedus on Tapa rajoonis keskmine. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli 1959. aastal 24,1 veist (neist 14,5 lehma) ja 14,7 lammast. 100 hektari põllumaa kohta peeti 45,7 siga ja 8,1 hobust.

Loomakasvatussaaduste tootmise suurendamisel on Tapa rajoon teinud mõningaid edusamme. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti rajooni kolhoosides 242,1 ja sovhoosides 239,3 tsentnerit piima.

Tähelepanuväärselt kõrge oli piimatoodang lehma kohta. 1958. aastal lüpsti lehma kohta kolhoosides 2871 ja sovhoosides 4176 kg piima. „Kaardiväelase" ja „Kalevipoja" kolhoosis ulatus piimatoodang lehma kohta 4200 kilogrammini, piimatoodang 100 hektari põllumajandusliku maa kohta aga 440—450 tsentnerini.

Sealiha ja munade tootmisel ei ole rajoon tervikuna jõudnud üle keskpärase taseme. Kolhoosides oli 1958. aastal sealiha toodang 100 hektari põllumaa kohta keskmiselt 29,3 tsentnerit, sovhoosides 44,5 tsentnerit. „Võidu" kolhoosis toodeti 100 hektari põllumaa kohta 95,8 tsentnerit sealiha. 100 hektari teravilja külvipinna kohta toodeti kolhoosides 11 684 ja sovhoosides 17 875 muna. Villatoodang 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli kolhoosides 14,5 kg.

Piimakarjakasvatuse intensiivse arendamise tulemusena said kolhoosid sellest tootmisharust tähelepandavaid rahalisi sissetulekuid. Loomakasvatusest saadud rahalised sissetulekud moodustasid 1958. aastal üldsissetulekutest 84,6 protsenti, sealhulgas saadi veisekasvatusest 51,7 protsenti ja seakasvatusest

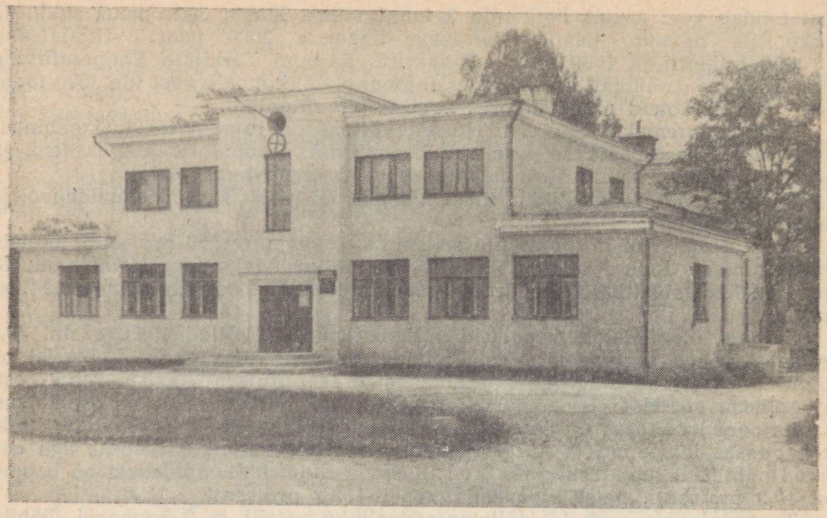

Aravete rahvamaja.

25,2 protsenti. Üksikutes kolhoosides — näiteks „Kaardiväelase" kolhoosis — saadi üksnes veisefarmist üle 1,5 miljoni rubla rahalist tulu.

Rajoonis asuvad Käravete ja Hulja sovhoos, neist esimene tegeleb tõuveisekasvatusega, teine karusloomakasvatusega, kuid mõlemas arendatakse ka teisi loomakasvatusharusid.

Nii oli Hulja karusloomakasvatuse sovhoosis märkimisväärselt kõrge ka piimakarja produktiivsuse tase, lehma kohta saadi siin 1958. aastal 5036 kg piima.

Eesti mustakirju karja tõufarm on „Kaardiväelase" kolhoosis. Käravete sovhoos on eesti mustakirju tõukarja sovhoos. Eesti tumedapealiste lammaste tõufarmid on „Murrangu", „Uue Elu" ja „Punase Tähe" kolhoosis. Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks „Kaardiväelase" ja „Kalevipoja" kolhoos, Käravete sovhoos ning Jäneda Põllumajandustehnikumi õppemajand.

Põllumajanduslikest õppeasutustest asub rajoonis Jäneda Põllumajandustehnikum. Siin saadi iga hektari põllu- ja kultuurrohumaade kohta keskmiselt 1958 söötühikut sööta. Sealjuures saadi teravilja keskmiselt 17,8 tsentnerit, kartulit 159 tsentnerit, põldheina 32 tsentnerit, söödajuurvilja 424 tsentnerit ja maisi haljasmassi 200 tsentnerit hektarilt. Piimatoodang lehma kohta oli siin 4105 kg ning 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti 639 tsentnerit piima, 100 hektari põllumaa kohta 75,3 tsentnerit sealiha.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides kõigi põhiliste loomakasvatussaaduste tootmist. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piimatoodang 3-, lihatoodang 2,6-, munatoodang 7,8- ja villatoodang kaheksakordseks. Tõuloomade müük suureneb sovhoosides kahekordseks. Kolhoosides suurendatakse piimatoodang 2,3-, lihatoodang 3,9-, munatoodang 3,1- ja villatoodang 2,1-kordseks.

Tapa rajoonis on tihe raudteede võrk — 4,4 kilomeetrit saja ruutkilomeetri kohta. Tapa raudteejaam on sõlmpunktiks Tallinn—Narva—Leningradi, Tallinn—Tartu—Moskva ja Tallinn—Tartu—Valga—Riia teedel. Rajoonis asuva 5 raudteejaama aastane veomaht moodustab 288 000 t, põhilisteks jaamadeks on Tapa ja Lehtse. Pealelaadimise osas, mis moodustab 75 000 tonni,

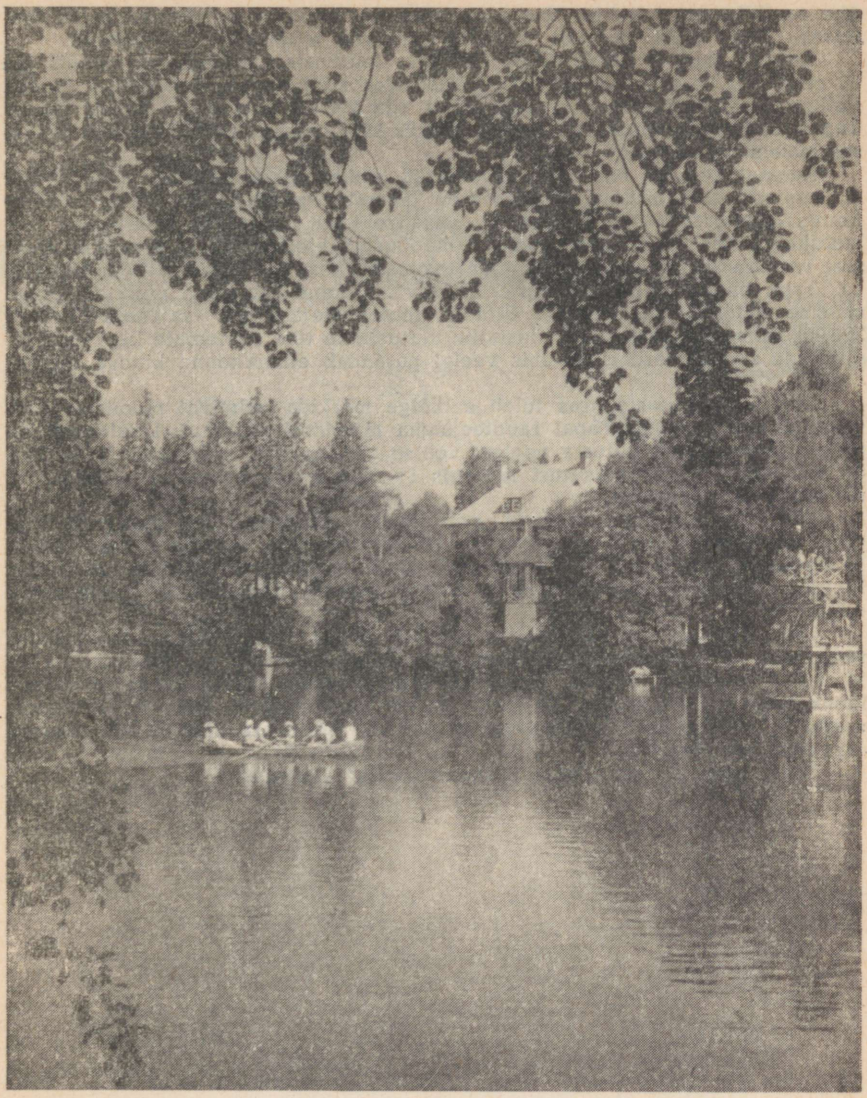

Nelijärve turismibaasis.

on esikohal turvas — 35 000 t, metsamaterjal — 16 000 t, toidukaubad — 4500 t, põllumajandussaadused — 4500 t jm. Mahalaadimisel, mille kogusumma ulatub 213 000 t, on olulisemad veosed kütus — 89 000 t, ehitusmaterjalid — 68 000 t, väetised — 5500 t, metsamaterjal — 5000 t, teravili — 12 000 t jm.

Autotranspordi vedude kogumaht ulatub 317 000 tonnini ja 6,1 milj. tonnkilomeetrini. Kolhoosidel on üle 90 veoauto ja nende osatähtsus rajoonivedudes on üle kolmandiku. Maanteede võrk ei ole tihe — 0,3 kilomeetrit

ühe ruutkilomeetri kohta. Uue üldkasutatava autotranspordibaasi nr. 22 loomisega 1958. aastal paranes rajoonis tunduvalt autotranspordi olukord.

Rajooni keskne asend tingib ka elava kultuurielu. Koole on rajoonis üle 30 ning neis õpib ligikaudu 3500 õpilast. Keskeriõppeasutustest töötab Jäneda Põllumajandustehnikum, kus õpib veidi alla 200 õpilase. Alles hiljuti valmis Tapal raudtee-keskkooli uus hoone. Alates 1957. aastast töötab rajooni keskuses lastemuusikakool.

Raamatukogusid on Tapa rajoonis 23 üldise raamatufondiga üle 144 000 eksemplari. 1950. aastaga võrreldes on raamatukogude kaudu praegu elanikkonna käsutusse antud üle kolme korra rohkem raamatuid. Riiklikesse raamatukogudesse koondatud kirjandus moodustab üle 95 protsendi rajooni üldisest raamatufondist. Raamatukogude teenuseid kasutab ligi 6500 inimest.

Tapa linnas töötab kinoteater „Kalev". Rajooni asustatud punkte läbivad seitsme rändkino marsruudid. Üldine kinokülastajate arv rajoonis läheneb 300 000 inimesele aastas. On alustatud ulatuslikke töid suuremate kinoetenduspunktide statsioneerimiseks, mis veelgi parandab elanikkonna kinoga teenindamist.

Klubiliste asutuste osas tuleb eelkõige märkida valmivat moodsat raudteelaste klubi hoonet Tapal raudteejaama lähedasel väljakul. Laialdaselt on tuntud heade töösaavutuste poolest Lehtse ja Aegviidu kultuurimaja. Kokku on suuremaid klubilisi asutusi rajoonis 11 ning nende ümber on koondunud üle 1150 isetegevuslase.

Paljud kohad Tapa rajoonis, eriti Neeruti ümbruses, on seotud Kalevipoja muistenditega. Endise Jõepere mõisa Ristmetsa vabadikukohal sündis „Kalevipoja" looja Fr. R. Kreutzwald. 1953. aastal, mil möödus 150 aastat lauluisa sünnist, püstitati sinna graniidist mälestusmärk Fr. R. Kreutzwaldi reljeefiga.

Tapa rajoonis on ka „Tõe ja õiguse" autori Anton Hansen-Tammsaare sünnikoht. Järva-Madise ümbruses, kus Põhja-Tammsaarel asub kirjaniku isakodu, on paljud paigad tuttavaks saanud suurromaani „Tõde ja õigus" lehekülgedelt. 1958. aastal, kirjaniku 80. sünniaastapäeval, avati Põhja-Tammsaarel A. H. Tammsaare memoriaalmuuseum. Tammsaare büst on üles seatud Järva-Madise alevikus.

Tapal asub ajalehe „Edasi Kommunismile" toimetus.

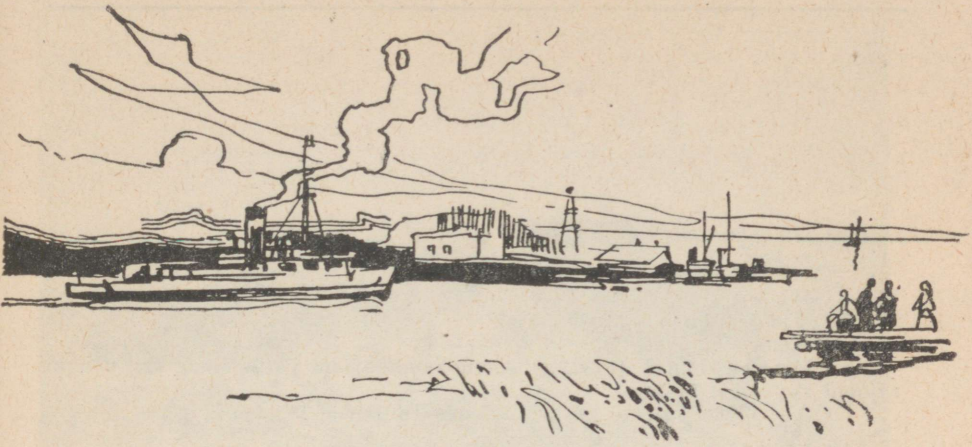

Tartu rajoon

Territoorium — 2034,7 km².

Linnad:

Kallaste linn (1938. a.), lähim raudteejaam Tartu — 52 km, kaugus rajooni keskusest 51 km.

Tartu linn, rajooni keskus, kaugus Tallinnast 195 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)	Külanõukogu keskmine kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4	5
1.	Alatskivi	Lahepera k.	Tartu 45	44
2.	Emajõe	Metsa k.	Tartu 17	16
3.	Haaslava	Kurepalu k.	Tartu 12	11
4.	Kokora	Kokora k.	Tartu 49	48
5.	Koosa	Koosa k.	Tartu 36	35
6.	Kärevere	Kärevere k.	Kärkna 13	17
7.	Lemmatsi	Lemmatsi k.	Ropka 4	5,5
8.	Luunja	Lohkva k.	Tartu 7	6
9.	Mäksa	Melliste k.	Tartu 22	21
10.	Pala	Pala k.	Tartu 66	65
11.	Peipsiääre	Kolkja k.	Tartu 46	45
12.	Tartu	Aovere k.	Tartu 9	8
13.	Tähtvere	Rahinge k.	Tartu 6	7
14.	Vara	Matjamaa k.	Tartu 21	20
15.	Võnnu	Võnnu k.	Tartu 27	26
16.	Välgi	Välgi k.	Tartu 36	35
17.	Äksi	Puhtaleiva k.	Kärkna 8	17

Tartu rajoon asub Eesti NSV idapoolses osas Võrtsjärve ja Peipsi vahel, kahel pool Emajõge. Territooriumi suuruselt (4,5 protsenti Eesti NSV territooriumist) kuulub rajoon vabariigi suuremate rajoonide hulka. Põhjas külgneb Tartu rajoon Jõgeva, kagus Räpina, lõunas Põlva, edelas Elva ja loodes Põltsamaa rajooniga. Ida pool piirneb rajoon Peipsi järvega.

Pinnaehituselt on rajooni põhja- ja kirdeosale omased loode-kagu suunaga voored. Rajooni läänepoolne osa, ulatudes Võrtsjärve madalikule, on tunduvalt madalam ning soode-, rabade- ja metsarikas. Rajooni idaosa, mis asub endisel Peipsi järve põhjal, on samuti madal ja tugevasti soostunud. Emajõest lõuna pool on maapind lainjam, tõustes pikkamööda lõuna suunas. Siin on rohkesti ürgorgusid (Reola jt.). Ka rajooni kirdeosas, Alatskivi ja Pala ümbruses valitseb Lõuna-Eestile omane ürgorgudest läbistatud moreentasandik.

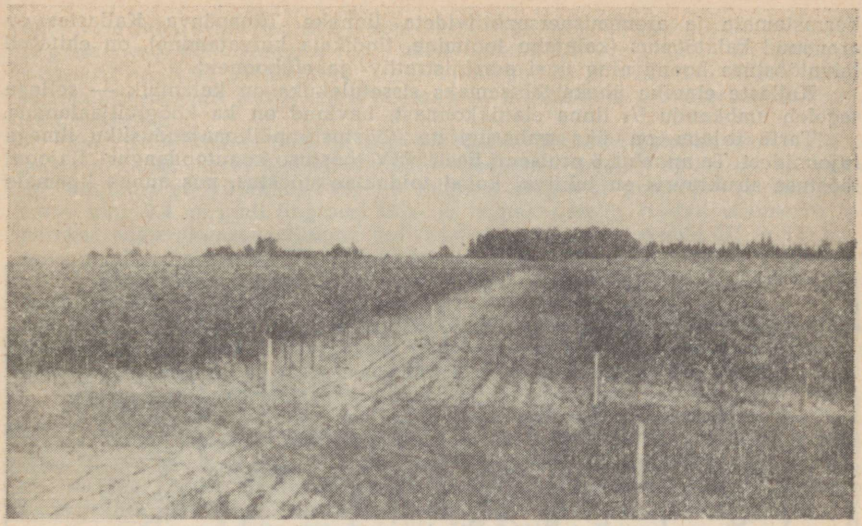

Viljapuuistikud Vasula Puukoolis.

Välgi ümbruses levivad laialdased mõhnastikud, mille tõttu see osa rajoonist on metsarikas.

Rajooni läbib ida-lääne suunas Eesti tähtsamaid jõgesid — Emajõgi. Jõgi on vabariigi ainukeseks kogu pikkuses laevatatavaks jõeks; siin toimub ka tööndusliк kalapüük. Emajõe tähtsamad lisajõed Tartu rajooni piires on Amme, Konsu, Mõra, Luutsna, Kargaja ja Ahja. Viimane on kuni Läänisteni laevatatav.

Järvedest on tähtsamad Peipsi, Lahepera, Kalli ja mõned teised.

Maavaradelt ei ole rajoon rikas. Turbavarud moodustavad alla kolme protsendi vabariigi turbavarudest. Suurematest turbasoodest paiknevad rajooni idaosas Meerapalu (3200 ha), kuulub Tartu rajooni osaliselt, Jõmmsoo (1500 ha) ja Varnja (1200 ha). Rajooni lääneosas on suurematеks turbasoodeks Ristsaare (1500 ha), Küti (3750 ha), mis kuulub Tartu rajooni osaliselt. Rajooni turbasood kannatavad suuresti liigniiskuse all, mistõttu nad on enamikus turba tootmiseks kõlbmatud.

Rajooni kirde-, edela- ja lääneosas on mitmed tellisesavi leiukohad (Torila, Nina, Reola, Peetri, Ilmatsalu, Vanaaseme, Laeva). Peale turba- ja savivarude leidub rajoonis veel allika- ja järvelupja ning kruusa.

Puiduvarud ei ole suured. Metsarikkamad on rajooni lääne-, kirde- ja kaguosa.

Elanike arvult (ilma Tartu linnata) kuulub rajoon vabariigi rahvarohkemate rajoonide hulka.

Rajooni keskus — T a r t u linn — on üks Eesti NSV kuuest vabariiklikust linnast.[1]

Teine rajoonis asuv linn — K a l l a s t e — paikneb rajooni kirdeosas Peipsi järve kaldal. Linna elamukvartalid paiknevad Peipsi kõrge ranniku serval, piki randa, ligemale 2 km ulatuses. Kodanlikus Eestis oli Kallaste hea-

[1] Vabariikliku alluvusega linnade kohta on andmestik esitatud eraldi (vaata lk. 359).

korrastamata ja arenemisperspektiivideta linnake. Tänapäeva Kallastes on arenenud kalatööstus (kalajahu tootmine, tindikala kuivatamine), on ehitatud leivatööstuse hoone ning uusi administratiiv- ja eluhooneid.

Kallaste elanike üheks tähtsamaks sissetulekuks on kalapüük — sellega tegeleb umbkaudu 1/4 linna elanikkonnast. Levinud on ka köögiviljaaiandus.

Tartu rajoon on üks vabariigi nn. tööstuslik-põllumajandusliku ilmega rajoonidest. Ta annab 1,6 protsenti Eesti NSV tööstuse kogutoodangust. Rajooni tööstuse struktuuris on juhtival kohal toiduainetetööstus, mis annab ligemale

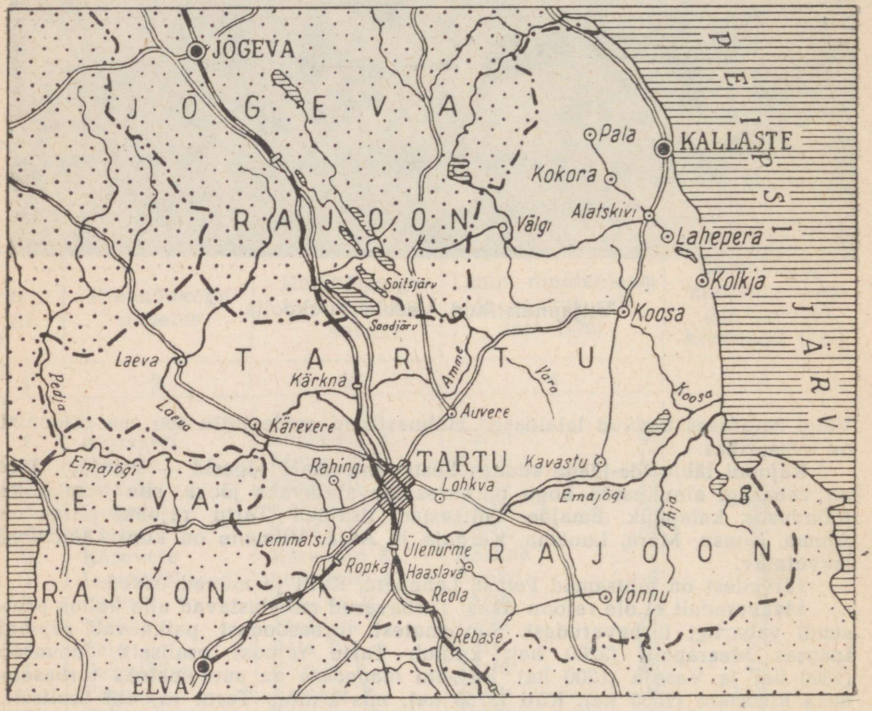

65 protsenti (sellest piimasaaduste tootmine 50 protsenti) rajooni tööstuse toodangust. Metsa- ja puidutööstuse osatähtsus moodustab ühe viiendiku rajooni tööstuse toodangust.

1958. aastal kasvas 1955. aastaga võrreldes juustutoodang rohkem kui seitsmekordseks, võitoodang peaaegu kahekordseks. Saematerjale toodeti üle kahe korra rohkem kui kolm aastat tagasi. Suurenenud on ka trikootoodete valmistamine jne.

Tartu rajooni tähtsamateks tööstusettevõteteks on Tartu Piimatoodete Kombinaat, Tartu Konservitehas, Tartu Metsatööstuskeskus, Tartu Metsakeemiamajand, Tartu Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat, rajooni tarbijate kooperatiivi tööstuskombinaat „Tootja" ja Kallaste Kohaliku Majanduse Kombinaat.

Kuna Tartu Piimatoodete Kombinaat on spetsialiseerunud peamiselt pastöriseeritud piima ja teiste täispiimatoodete tootmisele Tartu linna elanikkonna

vajaduste rahuldamiseks, siis ulatus Tartu rajooni võitööstuse osatähtsus Nõukogude Eesti võitoodangus 1957. aastal ainult 3,5 protsendini. Seitseaastaku esimestel aastatel kulutatakse Tartu Piimatoodete Kombinaadi laiendamiseks ligemale 3 miljonit rubla, mille tulemusena kombinaadi tootmisvõimsus tunduvalt suureneb.

Eesti NSV kahest puu- ja aedviljakonservitehasest esindab üks Tartu rajooni tööstust. Tartu Konservitehases toodetakse aastas ligikaudu 1,1 miljonit tingtoosi aedviljakonserve, 1,6 miljonit tingtoosi puuvilja- ja marjakonserve ning 0,4 miljonit tingtoosi liha- ja taimekonserve. Aedviljakonserve toodetakse augustikuust maikuuni, puuviljakonservidest — mahlu III ja IV kvartalis, povidlot peamiselt I ja II kvartalis ning džemmi ja keedist kogu aasta vältel, kasutades mittevarumiskuudel teistest liiduvabariikidest sisseveetavaid vesihoidiseid.

Tartu Metsatööstuskeskus kuulub Eesti NSV keskmise suurusega metsatööstuskeskuste hulka. Tüüpiliselt teistele metsatööstuskeskustele langetab ta metsa, veab kokku ja välja metsamaterjali ning toodab kastitaarat.

Nõukogude Eesti metsadest vaigu kogumiseks on organiseeritud 2 metsakeemiamajandit — Tallinna ja Tartu. Oma esimesel tegevusaastal (1957. a.) kogus Tartu Metsakeemiamajand 324 tonni vaiku, mille saatis toorainena edasi Riia keemiatehasele „Jugla", sest Eesti NSV-s puudub vaigu töötlemiseks vastav tehas. Peale vaigu kogumise veab majand väikestes kogustes välja tarbe- ja küttepuitu.

Tartu Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat toodab aastas Laeva Tellisetehases kuni miljon tellist, sae- ja jahuveskis saematerjali tuhande tihumeetri ja jahvatussaadusi 1700 tonni piires, tsehhides ja töökodades villast lõnga, sukki ja sokke, viltjalatseid, õmblustooteid töötlemishinnas 700 000 rubla ulatuses ja teisi tööstuskaupu. Seitseaastakul ehitab kombinaat veel ühe tellisetehase, mis hakkab aastas andma umbes 5 miljonit tellist ja 0,5 miljonit ahjupotti.

Tarbijate kooperatiivi tööstuskombinaadi „Tootja" peamisteks toodanguliikideks on leiva- ja saiatooted (aastas ligemale 2000 tonni), vorstitooted (aastas 100 tonni piires), alkoholita joogid ja mööbel (aastas keskmiselt 500 000—600 000 rubla eest).

Tartu rajoonis asuv endine Ilmatsalu Tellisetehas, mis 1958. aastal liideti Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Tartu Keraamikatehasega ja kujutab nüüd endast viimase tsehhi, annab aastas ehitajaile 6,5 miljonit tellist.

Kallaste Kohaliku Majanduse Kombinaat toodab põhiliselt saematerjali, laudsepatooteid, mööblit ja õmblustooteid.

Tööstustööliste arv ulatub Tartu rajoonis 1600-ni, kusjuures ligemale kolmandiku neist hõlmab Tartu Metsatööstuskeskus.

Põllumajandusettevõtted kasutasid 1959. aastal rajooni üldpindalast 62,3 protsenti. Põllumajandusliku maa 98 922 hektarist on põllumaad 56,8 protsenti ning heina- ja karjamaid 43,2 protsenti. Seega on põllumaa osatähtsus siin suhteliselt kõrge.

Mullastik on rajooni lääne- ja keskosas põhiliselt leostunud ja nõrgalt leetunud liivsavi, kuid rajooni idaosas leetunud saviliiv ja liivsavi. Põllumuldadest on happelisi muldi ligi 60 protsenti, neist tugevasti happelisi ligi 40 protsenti, rajooni idaosas on happelisi muldi üle 80 protsendi ja neist tugevasti happelisi üle 60 protsendi. Muldade lupjamiseks sobivad magevee lubjalasundid rajoonis asuvad „Uue Elu" kolhoosi ja Vasula Puukooli territooriumil.

Põllumajandusettevõtteist asub rajoonis 40 põllumajanduslikku artelli, 3 kalurikolhoosi ja 8 sovhoosi. Kolhoosid kasutavad 71,5 protsenti ning sovhoosid ja teised riiklikud majandid 20,2 protsenti põllumajanduslikust maast.

Varem tegutsenud masina-traktorijaamad reorganiseeriti Tartu remondi- ja tehnikajaamaks. Maaparandustööde läbiviimiseks Kesk- ja Kagu-Eestis töötab Tartu maaparandusjaam. Uute masinate katsetamine Lõuna-Eesti tingimustes viiakse läbi Tartu remondi- ja tehnikajaamas ning „Avangardi" kolhoosis.

Rajooni kolhoosides ja sovhoosides on põhiliseks tootmisharuks loomakasvatus, eriti piimakarja- ja seakasvatus. Kasvatatakse ka lina ja köögivilja. Rahaliste sissetulekute üldsummast kolhoosides moodustasid sissetulekud loomakasvatusest 1958. aastal 75,2 protsenti, sealhulgas veisekasvatusest 47,7 protsenti ja seakasvatusest 20,4 protsenti. Taimekasvatuses olid juhtival kohal sissetulekud linast (7,3%), neile järgnesid sissetulekud kartuli- ja köögiviljakasvatusest (6,9%). Kasvuhoone- ja lavamajandust on eriti arendatud „Jüriöö" kolhoosis ja ETKVL-i Tartu aiandis.

Külvipinnast moodustas 1958. aastal teravili rajooni keskmisena 38,1 protsenti, lina 1,1 protsenti, kartul 11,4 protsenti, köögivili 1,5 protsenti ja söödakultuurid 47,9 protsenti, kusjuures mitmeaastase põldheina all oli 35,2 protsenti. Peipsi järve rannikul asuvate kolhoosnikute õueaiamaad kasutatakse peamiselt köögivilja tootmiseks. Kasvatatakse eriti sibulaid ja kurke, selle kõrval märkimisväärsetes kogustes ka söögipeeti, porgandit ja teisi köögivilju.

Loomade arvuline tihedus ning karja produktiivsuse tase rajoonis on suhteliselt kõrge. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli kõigi majandikategooriate keskmisena 1959. a. algul 26,9 veist (neist 16,8 lehma) ja 14,1 lammast. 100 hektari põllumaa kohta oli rajoonis 53 siga ja 8,1 hobust.

Rajooni keskmisena toodeti 1958. aastal 100 hektari põllumajandusliku maa kohta kolhoosides 218 tsentnerit ja sovhoosides 385,9 tsentnerit piima, kusjuures piimatoodang moodustas lehma kohta kolhoosides 2261 kilogrammi ja sovhoosides 2978 kilogrammi.

„Avangardi" kolhoosis, kus 1958. aastal piimatoodang lehma kohta ulatus 3313 kilogrammini, toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 433,3 tsentnerit piima. „Külvaja" ja „Tuleviku" kolhoosis ulatus piimatoodang 100 hektari kohta 315—319 tsentnerini.

Liha ja munade tootmises asuvad rajooni kolhoosid keskmisel, sovhoosid aga keskmisest kõrgemal tasemel. Kokku toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta kolhoosides 27,5 ja sovhoosides 100,2 tsentnerit liha. 100 hektari põllumaa kohta toodeti 1958. aastal kolhoosides 23,5 tsentnerit ja sovhoosides 122,9 tsentnerit sealiha ning 100 hektari teravilja külvipinna kohta kolhoosides 14 340 muna. „Külvaja" kolhoosis oli 1958. aastal sealiha toodang 100 hektari põllumaa kohta 50,2 tsentnerit. „Jüriöö" kolhoosis saadi 100 hektari teravilja külvipinna kohta 1958. aastal keskmiselt 19 900 muna, kana kohta saadi 195 muna.

Eesti punase karja veiste tõufarmid on „Avangardi", Miina Härma nimelises ja „Tuleviku" kolhoosis ning Eesti Loomakasvatuse Instituudi Tähtvere katsemajandis ja Eesti Põllumajanduse Akadeemia Raadi õppemajandis. Sootaga sovhoos on eesti punast tõugu veiste tõukarjasovhoosiks. Suurt valget tõugu sigade tõufarm on Eesti Loomakasvatuse Instituudi Tähtvere katsebaasis, „Ranna" ja „Avangardi" kolhoosis. Eesti valgepealiste lammaste tõufarmid on „Külvaja", „Tee Kommunismile" ja „Uue Elu" kolhoosis ning eesti tumedapealiste lammaste tõufarm Eesti Loomakasvatuse Instituudi Tähtvere katsemajandis. Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks „Tee Kommunismile", Miina Härma nimeline, V. Kingissepa nimeline ja Pala kolhoos ning Luunja sovhoos. Eliit- ja supereliitseemet toodavad Eesti Loomakasvatuse Instituudi Tähtvere Katsemajand ja Eesti Põllumajanduse Akadeemia Raadi Katsemajand ning õppe-katsesovhoos Sootaga. Ilmatsalu sovhoos on eesti lontkõrvaliste sigade tõukarja sovhoosiks. Sovhoosis on ka Lõuna-Eesti puuvilja- ja marjakultuuride sordikatsepunkt.

Rajooni sovhoosidel on saavutusi nii taime- kui loomakasvatuse alal. Kõrgete hektarisaakide poolest väärivad esiletõstmist Nõgiaru, Luunja, Ulenurme, Sootaga jt. sovhoosid. Nii moodustas teravilja hektarisaak Nõgiaru sovhoosis 1958. aastal keskmiselt 23,2 tsentnerit, Luunja sovhoosis 19,4 tsentnerit, kartuli hektarisaak vastavalt Luunja sovhoosis 166 tsentnerit ja Ulenurme sovhoosis 152 tsentnerit. Kultuurkarjamaa hektarisaak oli Luunja, Sootaga ja Ulenurme sovhoosis ligi 3000 söötühikut. Seoses loomade kõrge arvulise tihedusega rajooni eesrindlikes sovhoosides (100 hektari põllumajandusliku maa

Sügiskünd Kambjas.

kohta 40 veist, neist 20 lehma) toodeti neis 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 500—700 tsentnerit piima, kusjuures lehma kohta moodustas piimatoodang 3000—3600 kg.

Sealiha toodeti 100 hektari põllumaa kohta 1958. aastal Kuuste sovhoosis 244 tsentnerit, Ülenurme sovhoosis 173,1 ts, Nõgiaru sovhoosis 83,1 ts, Ilmatsalu sovhoosis 166,5 ts ja Sootaga sovhoosis 131,9 tsentnerit. Mune toodeti 100 hektari teravilja külvipinna kohta Nõgiaru sovhoosis 63 100.

Rajoonis asuv Riiklik Vasula Puukool on spetsialiseerunud viljapuude ja marjakultuuride istikute tootmisele. Ta on üks eeskujulikumaid puukoole. Ka põllukultuuride saagid on kõrged. Nii saadi 1958. aastal hektarilt teravilja 26,1 tsentnerit, kultuurheina 62,2 tsentnerit ja maisi 900 tsentnerit.

Tartu Haude- ja Linnukasvatuse Jaam teenindab Tartu, Elva ja Jõgeva rajooni. Haudejaamas hautati 1958. aastal 186 200 tibu.

Teistest majanditest asub siin Eesti Põllumajanduse Akadeemia Raadi õppemajand, mis on ühtlasi ka eliitseemnekasvatuse majandiks. Õppemajandis toodeti 1958. aastal 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 1213 tsentnerit piima, kusjuures piimatoodang lehma kohta oli keskmiselt 4274 kg. Sealiha toodeti 100 hektari põllumaa kohta 115 tsentnerit.

Eesti Loomakasvatuse Instituudi Tähtvere katsebaasis viiakse läbi ulatuslikke katseid loomade söötmisküsimustes. Instituudil on söötade uurimise ja põllumajanduslike loomade kunstliku seemendamise laboratooriumid.

Tähtvere katsebaasis oli 1958. aastal keskmine saagitase teraviljal 25,5

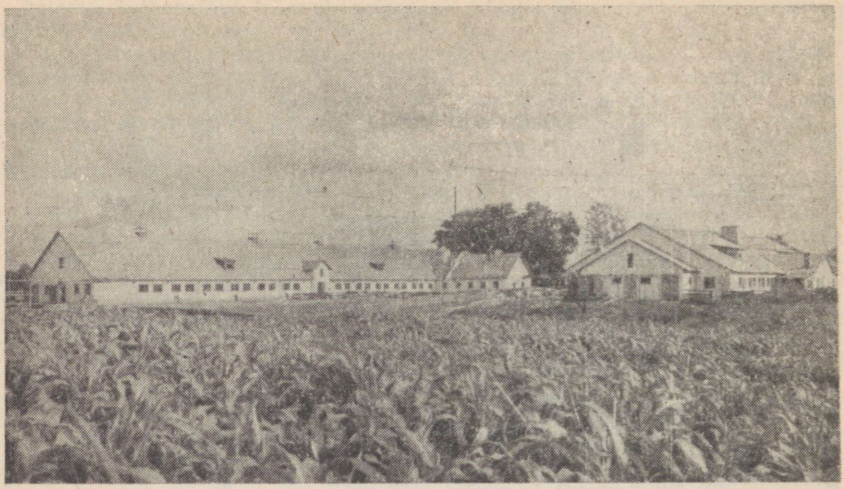

Ülenurme sovhoosi loomalaudad.

tsentnerit, kartulil 180 tsentnerit, põldheinal 45,4 tsentnerit ja söödajuurviljal 574 tsentnerit. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti siin 1958. aastal 720 tsentnerit piima, keskmine piimatoodang lehma kohta oli 3488 kg. 100 hektari põllumaa kohta toodeti 132,7 tsentnerit sealiha. Keskmine munatoodang oli kana kohta 185 muna. Märkimisväärne on ka Kaagvere õppemajand. 1958. aastal oli piimatoodang siin 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 459 ts ja sealiha toodang 100 hektari põllumaa kohta 200,3 tsentnerit.

Rajoonis asub veterinaar-bakterioloogia laboratoorium.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides eriti piima, liha, munade ja köögivilja tootmist. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piimatoodang 2,4-, lihatoodang 1,9-, munatoodang 3,2- ja köögiviljakasvupind 1,4-kordseks. Tõuloomade müük suureneb sovhoosides kahekordseks. Kolhoosides arendatakse nii veise-, sea-, linnu-, lamba- kui ka köögivilja- ja linakasvatust. Samal ajavahemikul suurendatakse kolhoosides piimatoodang 2,6-, lihatoodang 4,4-, munatoodang 3,9-, villatoodang 2,5-, linatoodang 2,1- ja köögiviljakasvupind 1,7-kordseks. Tõuloomade müük suureneb kolhoosides kuuekordseks.

Tartu rajooni transpordivõrgu kujunemist mõjutab suures osas Tartu linna vahetu lähedus. Rajooni läbib Tartu—Petseri ja Tapa—Tartu—Valga raudteeharu. Raudteede võrk ei ole eriti tihe, 100 ruutkilomeetri kohta tuleb rajoonis 2,4 km raudteid.

Raudteejaamade veokäive on 42 000 tonni. Peamiseks pealelaaditavaks veoseks on metsamaterjal, saabuvatest veostest väärib märkimist kütus, ehitusmaterjal ja väetis.

Suur osa vedudest toimub autotranspordiga. Nii veetakse aasta jooksul autodega ligi 1 milj. tonni ja 18,5 milj. tonnkilomeetri ulatuses, teiste sõnadega 25 korda rohkem kui raudteel! Sellele vaatamata, et kolhoosidel on üle 100 veoauto, moodustab nende veomaht ainult 18 protsenti rajooni vedude kogumahust. Sealjuures aga on kolhooside autotranspordi veomaht niisama suur kui Hiiumaa, Abja ja Valga rajooni kolhoosides kokku. Sellise veomahu täitmist hõlbustab teataval määral ka tihe teedevõrk, kus kohaliku tähtsusega teede osatähtsus on eriti suur. Ühele ruutkilomeetrile tuleb 555 meetrit teid. Kuna suurem osa Tartu linnadevahelisi bussiliine läbivad rajooni, siis on olemas ka küllaldane reisiliikluse võrk.

Vähesel määral kasutatakse rajooni Emajõe piirkonnas ka jõetransporti.

Rajoonis töötab üle 50 õppeasutuse rohkem kui 4000 õpilasega. Uus keskkoolihoone on ehitamisel Kallastel. Kaagveres asub tööjõureservide õppeasutuste süsteemi kuuluv tehniline õppeasutus.

Ulatuslik on rajooni raamatukogude võrk. Rohkem kui 10 000 inimest rajoonis kasutavad pidevalt raamatukogude teenuseid. Ligi 60 raamatukogu kaudu on lugejate kasutusse antud kuni 200 000 köidet mitmesugust kirjandust.

Tartu rajoon on seotud ka rea Tartu linnas asuvate teadusliku uurimise asutuste tegevusega.

Rajoonis töötab Eesti Põllumajanduse Akadeemia õppe-katsemajand Raadil. Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi Sovhooside Peavalitsusele alluv tõuloomakasvatuse suunaga Sootaga sovhoos kujundatakse EPA õppe- ja katsesovhoosiks. Järvselja õppe-katsemajandist asub samuti osa Tartu rajoonis.

Rajooni elanikkonda teenindavad kinoga Kallaste kinoteater ja kümmekond rändkino. Igal aastal vaatab filme kuni 300 000 inimest.

Küllaltki arvukas on klubiliste asutuste võrk, ulatudes üle neljakümne kultuurimaja, rahvamaja ja klubi. Isetegevuslasi töötab klubiliste asutuste juurde moodustatud kunstilise isetegevuse ringides ligikaudu 2000 inimest. Tartu rajoonis on muuhulgas üks vanemaid puhkpilliorkestreid Eestis, nimelt Väägvere puhkpilliorkester, mis asutati 1839. aastal.

Praegusest Tartu rajoonist on pärit palju kultuuritegelasi, kelle nimed on tuntud kogu vabariigis.

Alatskivil sündisid ning veetsid lapsepõlve Jakob ja Juhan Liiv. Siit pärinevad Juhan Liivi tuntumad teosed „Vari", „Käkimäe kägu" jt. Siiasamasse Alatskivi kalmistule on Juhan Liiv ka maetud. Viimse „hingemaa" on samal kalmistul leidnud ka J. Weitzenbergi läbi tuntuks saanud Laksi Tõnis. Kõrvekülas on sündinud Miina Härma, Pala lähedal Anna Haava, Lohkval K. E. Sööt. Kärknast pärineb Mait Metsanurk (Ed. Hubel). Samas lähedal on skulptor Jaan Koordi sünnikoht. Kõik need kultuuritegelased on jätnud märgatavaid jälgi rajooni kultuuriellu.

Paljud kohad Tartu rajoonis on seotud Kalevipoja muistenditega. Saadjärve, Lääniste ja Alatskivi lähedal on Kalevipoja sängid. Melistes asub Lingutusmägi.

Rajooni häälekandjaks on Tartus ilmuv ajaleht „Edasi".

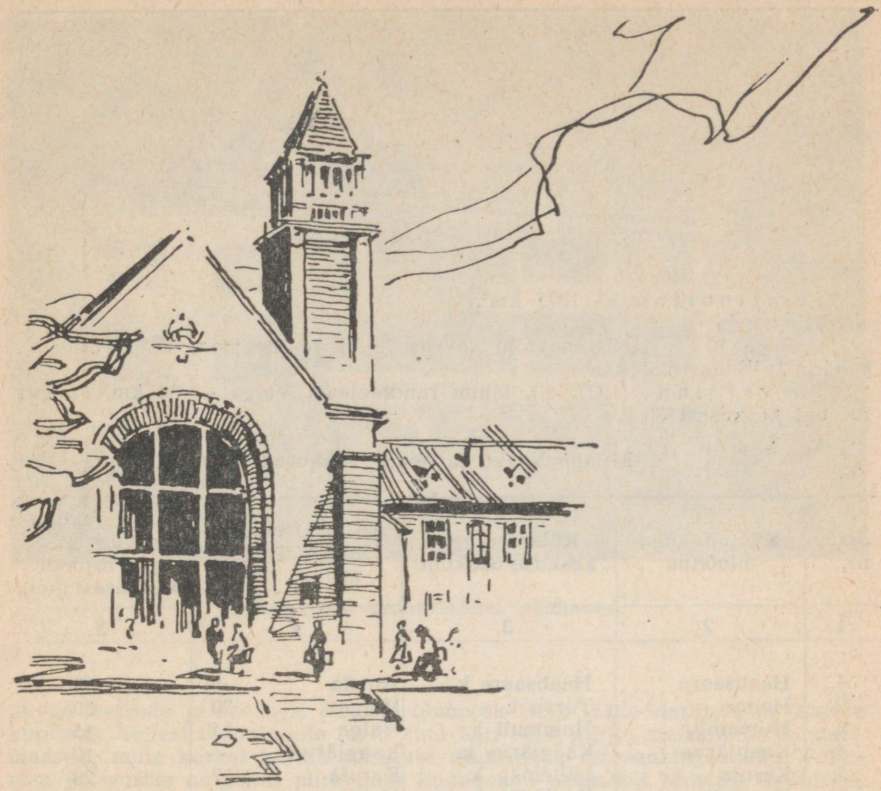

Valga rajoon

Territoorium — 1877 km².

Linnad:

Valga linn (1584), rajooni keskus, lähim raudteejaam Valga (linnas), kaugus Tallinnast 251 km.

Tõrva linn (1927. a.), lähim raudteejaam Valga — 30 km, kaugus rajooni keskusest 30 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Haabsaare	Haabsaare k.	Antsla	8	33
2.	Helme	Tõrva l.	Valga	30	30
3.	Hummuli	Hummuli k.	Valga	15	15
4.	Kaagjärve	Kaagjärve k.	Kaagjärve	—	10
5.	Karula	Lüllemäe k.	Karula	7	23
6.	Koorküla	Koorküla k.	Valga	30	30
7.	Mõniste	Rooksoo k.	Mõniste	3	51
8.	Puka	Puka k.	Puka	—	39
9.	Riidaja	Riidaja k.	Valga	44	44
10.	Sangaste	Sangaste k.	Keeni	8	28
11.	Taagepera	Karjatnurme k.	Valga	41	41
12.	Taheva	Laanemetsa as.	Laanemetsa	—	25
13.	Tõlliste	Tsirgulinna as.	Sangaste	0,5	15
14.	Õru	Õru as.	Sangaste	6,5	19,5
			Keeni	6,5	

Valga rajoon asub Eesti NSV lõunaosas. Territooriumi suuruselt (4,2 protsenti Eesti NSV pindalast) kuulub ta vabariigi suuremate rajoonide hulka. Idas külgneb Valga rajoon Võru rajooniga, lõunas on rajooni piir ühtlasi Eesti NSV ja Läti NSV piiriks. Läänes on Valga rajoonil ühine piir Abja, põhjas Viljandi ja Elva rajooniga.

Looduslikelt tingimusilt on Valga rajoon võrdlemisi mitmekesine. Rajooni läänеosa asub Sakala kõrgustikul, mida iseloomustab suuremalt osalt (Helme ümbruses) tihedasti asustatud lainjas moreenmaastik. Hummuli ümbruses esineb vähemas ulatuses ka kuplilist moreenmaastikku, kuna Läti NSV piiril levivad laialdased metsaga kaetud sandurialad. Rajooni kirdeserv ulatub Otepää kõrgustikule ning omab väga vahelduvat kuplilist reljeefi. Otepää ja Sakala kõrgustikul eraldub Väike-Emajõe orund, mis on suuremalt osalt sanduritega täidetud ning metsaga kaetud. Lõuna pool avardub orund laialdaseks Valga nõoks, milles põllustatud moreentasandikud (Sangaste ümbruses) vahel-

Taagepera sanatooriumi peahoone.

duvad metsade ja soodega. Rajooni lõunaosa läbib lääne-idasuunaline Karula kuplistik. Sellest lõuna poole levib kuni Läti NSV piirini metsarohke sandurimaastik, mille keskel kerkib üksikute rühmadena moreenkingustikke. Põllumaa ja asustus on selles piirkonnas koondunud peamiselt Mustjõe ümbrusse, kus leidub viljakamat moreenset pinnakatet.

Vetevõrgu põhiliseks lüliks on rajooni kesk- ja põhjaosas voolav Väike-Emajõgi ühes oma lisajõgedega (Laatre, Meiga, Pedeli jt.). Rajooni lõunapoolne osa kuulub Koiva (Gauja) jõgikonda. Koiva on osaliselt piirijõeks Eesti NSV ja Läti NSV vahel. Tema suuremaks Eesti NSV poolseks lisajõeks on Mustjõgi, mis Valga rajooni piirides suubub Koivasse. Rajooni lääneosa veestab Õhne jõgi oma lisajõgedega.

Järvi on rajoonis ohtrasti, kuid enamik nendest on väikesed. Suurimateks järvedeks on rajooni lõunaosas asuv Aheru järv (2,3 km²) ja Ahijärv. Rohkesti on järvi ka rajooni lääneosas, Koorküla ümbruses, Otepää ja Karula kuplistikus.

Loodusvaradelt ei ole rajoon kuigi rikas. Maavaradest on suurema tähtsusega tellisesavi varud, mis paiknevad rajooni lääne-, kesk- ja lõunaosas (Taagepera, Jürimäe, Tõlliste, Valga, Hargla). Rajooni lääne- ja põhjapoolses osas on arvukalt järvelubja leiukohti. Leidub ka allikalupja ja kruusa. Turbavarud on väikesed, alla ühe protsendi vabariigi varudest. Suurimateks turbasoodeks on Lagesoo (ligi 1000 ha) rajooni lääneosas ja Korijärve (426 ha) Valgast kirde pool.

Metsarikkam on rajooni lääne- ja lõunaosa.

Elanike arvult kuulub Valga rajoon vabariigi rahvarohkemate rajoonide hulka. Linnarahvastiku osatähtsus rajoonis on suhteliselt suur.

Rajooni keskus V a l g a linn asub Pedeli ürgoru mõlemal veerul ja sellega külgneval tasandikul. Linn hakkas arenema kiiresti pärast raudtee ehitamist, kui Valga sai raudteesõlmeks.

Linna üheks iseärasuseks on see, et ta asub Eesti ja Läti NSV piiril, kusjuures Läti NSV-le kuulub tema lõunaosa (väiksem osa linnast — Valka).

Fašistliku okupatsiooni ajal sai linn tugevasti kannatada. Sõjajärgsetel aastatel on linn taastatud ja tunduvalt suurenenud. Sõjaeelse, 1939. aastaga võrreldes on linna elanike arv suurenenud poole võrra.

Valga on tähtis raudteesõlm ja Lõuna-Eesti suurem tööstuskeskus. Sõjajärgsetest uusehitustest on linnas tähtsaim kombineeritud loomasöödа tehas, mille toodang moodustab rajooni tööstuse toodangust 20 protsenti. Linnas

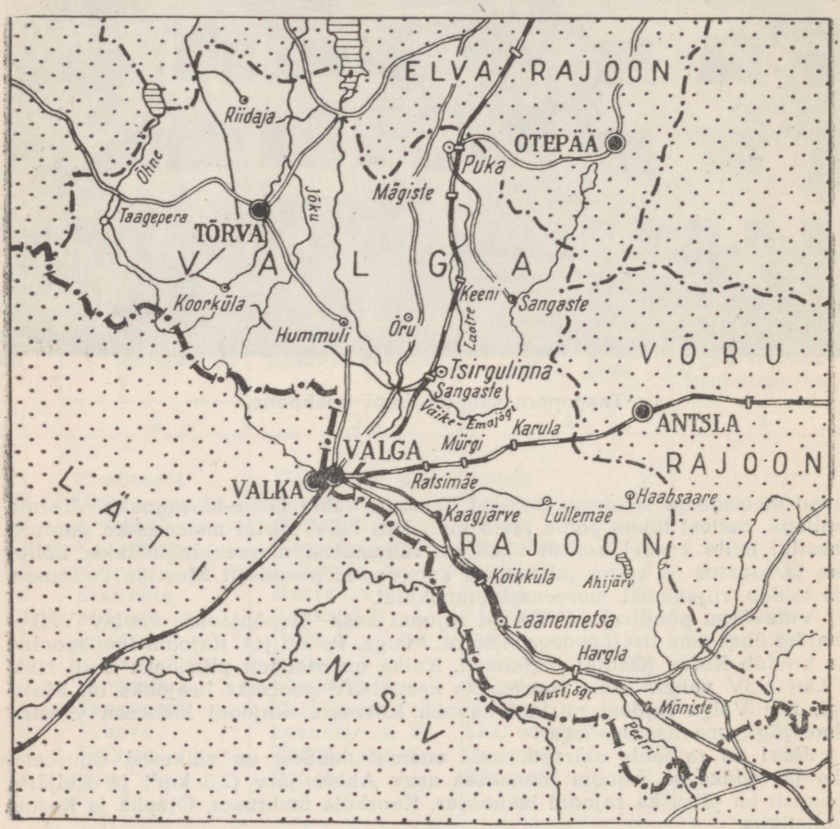

asuvatest tööstusettevõtetest on veel tähtsamad tellisetehas, vaguni- ja veduridepoo, lihakombinaat, lauavabrik ja veinitehas.

Rajooni teine linn — Tõrva — asub rajooni kagupoolses osas Viljandi—Helme kühmustiku kaguserval. Linnast kulgeb läbi lookleva Õhne jõe sügav lammorg, mis linna kohal muutub ürgoruks. Linna kaguserval on Riiska ja põhjaserval Vanamõisa järv.

Tõrva kuulub vabariigi suhteliselt nooremate linnade hulka. Linna kasvu on pidurdanud tema kaugus (30 km) raudteest. Sõja ja fašistliku okupatsiooni ajal linn tunduvalt purustati, kuid on nüüd jälle üles ehitatud. On ehitatud uus kinohoone, elamuid, ujula jt. Linnas asub Tõrva Kohaliku Majanduse Kombinaadi tööstusettevõtteid. Linna looduslikult kauni asendi, rohkete vee-

kogude, männimetsa ja tervisliku kliima tõttu on tal eeldusi areneda eeskätt sisemaa kuurordi- ja suvituslinnaks.

Rajooni tööstuse struktuuris on esikohal toiduainetetööstus — 54 protsenti (sellest veini tootmine 18 protsenti ja võitööstus 15 protsenti). Järgnevad kombineeritud loomasööda tootmine ning metsa- ja puidutööstus — üle 10 protsendi rajooni tööstuse toodangust.

Valga rajoon kuulub vabariigi nn. tööstuslik-põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka, andes 1,5 protsenti Eesti NSV tööstuse kogutoodangust.

Kogutoodangult on rajooni suurimaks tööstusettevõtteks üleliidulise alluvusega Valga Kombineeritud Loomasööda Tehas, mis 1957. aastal andis 62 309 tonni segajõusöötasid.

Valga Veinitehases villitakse Gruusiast, Armeeniast, Moldaaviast ja mõnedest teistest liiduvabariikidest saabuvad viinamarjaveinid pudelitesse (aastas 150 000 dekaliitri piires) ning toodetakse aastas kuni 90 000 liitrit puuvilja- ja marjaveine.

Valga Lihakombinaat on Eesti NSV kaheteistkümnest lihakombinaadist üks väiksemaid. Vabariigi lihatöötlemise mahus ulatus 1957. aastal Valga Lihakombinaadi osatähtsus ainult 2,7 protsendini ja vorstitoodete toodangus 1,4 protsendini.

Rajooni võitööstus andis 1957. aastal ligemale 4 protsenti Nõukogude Eesti võitoodangust ja umbes niisama palju juustutoodangust. Peale selle tootsid rajooni võitehased veel väikestes kogustes kohupiima ja kaseiini.

Valga rajoonis asub kaks tellisetehast — Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Sangaste Tellisetehas ja üleliidulise alluvusega Valga Tellisetehas. 1957. aastal ulatus Sangaste Tellisetehase osatähtsus vabariigi savitelliste toodangus 4,9 protsendini ja Valga Tellisetehase osatähtsus 4 protsendini. Peale savitelliste toodab Sangaste Tellisetehas aastas katusekive 0,5 miljoni kivi piires, mis 1957. aastal moodustas 16,1 protsenti vabariigi katusekivide toodangust. Eelseisvail aastail suunatakse Sangaste Tellisetehasesse veel 4 miljoni rubla ulatuses kapitaalmahutusi, millega tehase töös likvideeritakse savitellisetehastele tüüpiline tootmise sesoonsus.

Valga rajooni Tarbijate Kooperatiivi Segatööstuskombinaat toodab aastas 7000 tonni piires leiva- ja saiatooteid, ligemale 1000 tonni jahvatussaadusi, väiksemas ulatuses villast lõnga, pealistrikooesemeid ja mitmesuguseid muid tooteid.

Valga Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat toodab aastas ligemale 4000 tonni turvast, saematerjali, jahvatussaadusi, villast lõnga, mõnisada paari sukki ja sokke, umbes veerand miljoni rubla eest mööblit ja piiratud ulatuses teisi tööstuskaupu.

Tõrva Kohaliku Majanduse Kombinaat on samuti mitmekesise tootmisprofiiliga tööstusettevõte. Toodetakse aastas veidi üle 700 000 tellise, 3000 tihumeetrit saematerjali, ligemale 700 000 rubla eest mööblit, ligemale 9 tonni villast lõnga, 6000 pealistrikooeset, üle miljoni rubla eest õmblustooteid, pealisnahka, viltjalatseid, jahvatussaadusi ja väiksemas ulatuses mitmesuguseid muid tooteid.

Tähtsamatest tööstusettevõtetest tuleb veel märkida Eesti Raudteevalitsuse Valga vagunijaoskonda, kus teostatakse reisi- ja kaubavagunite jooksvat, keskmist ja kapitaalremonti, ning Valga Veduridepood, kus teostatakse vedurite jooksvat ja keskmist remonti.

Tööstustöölisi on Valga rajoonis ligemale 1400, kusjuures Valga Kombineeritud Loomasööda Tehas, Sangaste Tellisetehas ja Valga Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat hõlmavad tööliste arvust umbes 40 protsenti.

Rajooni üldpindalast kasutasid 1959. aastal põllumajandusettevõtted 57,4 protsenti. Põllumajanduslikult kasutatava maa 80 172 hektarist on põllumaad 55,2 protsenti ning heina- ja karjamaid 44,8 protsenti. Rajoonis on põhiliselt leostunud ja leetunud saviliiv- ja liivsavimullad, kuid rajooni kaguosas erosioonioohtlikud mulla tüüpide ja liikide kooslused tugevasti liigestatud künkliku reljeefiga aladel. Põllumaast on happelisi muldi rajooni lääneosas 50 protsendi piirides, kesk- ja idaosas üle 70 protsendi, neist tugevasti happelisi ligi 50

Sovhoosi hanekari.

protsenti. Happeliste muldade lupjamiseks on rajoonis magevee lubjalasundid „Bolševiku", Hargla, „Kalevipoja" ja „Vanemuise" kolhoosis ning Keeni ja Mõniste sovhoosis.

Põllumajanduslik tootmine tugineb 26 põllumajanduslikule artellile ja 9 sovhoosile. Seoses sovhoosimaade ulatusliku suurenemisega kolhooside arvel kasutavad kolhoosid 47,3 protsenti ning sovhoosid ja teised riiklikud majandid 46,6 protsenti põllumajanduslikust maast. Rajooni iseloomustab seega sovhooside suur osatähtsus maavaldajaina.

Rajoonis varem töötanud masina-traktorijaamad on reorganiseeritud Valga remondi- ja tehnikajaamaks.

Rajooni põllumajandusettevõtted on spetsialiseerunud loomakasvatusele, kaubalistest taimekasvatusharudest ka lina kasvatamisele.

Kolhooside rahalistest sissetulekutest moodustasid 1958. aastal sissetulekud loomakasvatusest 68,1 protsenti ja taimekasvatusest 22,7 protsenti. Nagu teisteski Lõuna-Eesti rajoonides, oli siin sissetulekute osatähtsus taimekasvatusest suhteliselt suurem. Sealjuures andis veisekasvatus 39,4 protsenti, seakasvatus 21,8 protsenti ja linakasvatus 15,2 protsenti rahaliste sissetulekute üldsummast.

Külvipinnast kasutati 1958. aastal teraviljadele 41,2 protsenti, linale 2 protsenti, köögiviljale 1 protsent, kartulile 10,6 protsenti ja söödakultuuridele 45,2 protsenti, sellest mitmeaastasele põldheinale 31,3 protsenti.

Karja arvuline tihedus on rajoonis keskmine. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli siin 1959. a. algul kõigi majandite keskmisena 24 veist (neist 15,2 lehma) ja 18 lammast. Sigu ja hobuseid oli 100 hektari põllumaa kohta vastavalt 41 ja 7,4.

Rajooni kolhoosides toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 1958. aastal 164,1, sovhoosides 165 tsentnerit piima, kusjuures piimatoodang lehma kohta oli kolhoosides 1940 ja sovhoosides 2260 kilogrammi. Hargla ja „Bolševiku" kolhoosis oli piimatoodangu tase 100 hektari kohta vastavalt 272 ja 283 tsentnerit.

Vanamõisa järv Tõrva linna lähedal.

Sealiha toodeti 100 hektari põllumaa kohta rajooni kolhoosides keskmiselt 23,8 tsentnerit, sovhoosides 31,3 tsentnerit, mune 100 hektari teravilja külvipinna kohta kolhoosides 8023 ja sovhoosides 7024.

Loomakasvatussaaduste tootmises on seega nii kolhoosides kui ka sovhoosides veel suuri reserve.

Eesti punase karja veiste tõufarmid on „Võidu" ja „Tuleviku" kolhoosis. Suurt valget tõugu sigade tõufarm on „Esimese Mai" kolhoosis. Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks „Bolševiku" ja Stalini-nimeline kolhoos ning Laatre sovhoos. Rajoonis asub Eesti Maaviljeluse Instituudi Sangaste aretuspunkt, kus toimub teraviljade, esijoones talirukki sordi „Sangaste" aretustöö. Teravilja keskmine hektarisaak oli aretuspunktis 1958. aastal 26 tsentnerit, kartulil 200 tsentnerit ja põldheinal 49,5 tsentnerit. Majandis on eesti punase karja veiste tõufarm.

Rajoonis asuvad Tahte, Valga, Laatre, Puka, Mõniste, Kaagjärve ja Keeni tõuveisekasvatuse sovhoos ning Hummuli ja Taagepera aiandussovhoos. Sovhoosidest põhinevad Valga, Tahe ja Kaagjärve endistel sovhoosidel, millele on liidetud ulatuslikult kolhoosimaid. Teised sovhoosid rajoonis on täielikult organiseeritud kolhooside baasil.

Rajoonis asub Valga Haude- ja Linnukasvatuse Jaam, kus hautati 1958. aastal 87 300 tibu.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides kõiki põhilisi loomakasvatuse harusid ja linakasvatust. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piimatoodang 3,7-, lihatoodang 3,4-, munatoodang 2,3-, villatoodang 4,2- ja linatoodang 1,5-kordseks. Tõuloomade müük suureneb sovhoosides 10-kordseks. Kolhoosides arendatakse nii veise-, sea-, linnu-, lamba- kui ka linakas-

vatust. Samal ajavahemikul suurendatakse piimatoodang 3-, lihatoodang 4,1-, munatoodang 6,2-, villatoodang 2,4- ja linatoodang 1,4-kordseks. Tõuloomade müük suureneb kolhoosides 1,5-kordseks.

Valga rajooni läbib rida vabariikliku tähtsusega raud- ja maanteid. Valga raudteejaama kaudu on ühendus Läti NSV-ga ja üle Võru ka Pihkva oblastiga. Raudteede võrk rajoonis on tihe — saja ruutkilomeetri kohta tuleb 4,6 kilomeetrit raudteid.

Kuna Valgal on suhteliselt küllaltki arenenud tööstus, siis ka raudteejaamade kogukäive ulatub aastas 500 000 tonnini. Sellest üldkogusest laaditakse peale 175 000 t ja maha 295 000 t. Peamisteks pealelaadimise veosteks on jõusõõt — 44 000 t, metsamaterjal — 46 000 t, tellised — 40 000 t, puit — 5100 t jm. Saabuvatest veostest võib esmajärjekorras märkida kütust — 111 000 t, ehitusmaterjale — 28 000 t, teravilja — 51 800 t, väetist — 11 000 t.

Valgas asub üldkasutatav autobaas nr. 9. Üldine rajooni autovedude maht ulatub 625 000 tonnini ja 14,5 milj. tonnkilomeetrini. Sealjuures peab märkima, et kolhooside transport on suhteliselt madalamal tasemel kui teistes vabariigi rajoonides. Rajoonis on arenenud maanteede võrk, ühele ruutkilomeetrile tuleb 0,55 kilomeetrit maanteid. Rajoonil on hea autobussiühendus, kusjuures põhiliste vajaduste rahuldamiseks on rakendatud 16 bussiliini.

Valga rajoonis töötab üle 40 üldharidusliku kooli, kus õpib ligi 6000 õpilast. Keskkoolid on Valgas, Tõrvas, Tsirgulinnas ja Pukas. Eriõppeasutustest on Valgas lastemuusikakool. Helmes asub Põllumajanduse Mehhaniseerimise Kool.

Rajoonis on loodud tihe rahvaraamatukogude võrk. Rohkem kui 50 suuremasse raamatukogusse on koondatud ligi 200 000-köiteline raamatufond. 1950. aastaga võrreldes on raamatufond kasvanud rohkem kui kahe ja poole kordseks. Üle 90 protsendi kogu raamatufondist asub riiklikes raamatukogudes. Valga lähedal asub Kaagjärve külaraamatukogu, mis on heade töönäitajatega korduvalt tulnud riiklike rahvaraamatukogude vahelises sotsialistlikus võistluses esikohale. Raamatukogude teenuseid kasutab regulaarselt ligikaudu 15 000 inimest.

Valga rajoonis on kolm kino — uued kinod „Saluut" Valgas ja „Koit" Tõrvas ning kinoteater „Puka". Väljaspool neid keskusi asuvad alad kuuluvad rändkinode teenindamispiirkondadesse. Rändkinosid on üle kümne ja nende arv kasvab järjest. Algust on tehtud kinoteatrite loomisega suuremate rändkinoetenduspunktide baasil. Igal aastal vaatab filme üle 600 000 inimese.

Suuremaid klubilisi asutusi töötab rajoonis üle 30. On käimas riiklike klubiliste asutuste võrgu reorganiseerimine, mis oluliselt suurendab kolhoosiklubide osatähtsust kunstilise isetegevuse töös. Isetegevuslasi on klubiliste asutuste ümber koondunud ligi 2500 inimest. Kunstilise isetegevuse kontsertide ja etendustega teenindatakse igal aastal kuni 100 000 külastajat.

Valga linnas asub rajoonidevaheline koduloomuuseum. Siia on kogutud ligi 4000 eksponaati, mis iseloomustavad Valga ümbruse ajalugu, olevikku ning tulevikku. Muuseumi ruumid on väikesed ega võimalda korraldada laiahaardelist ekspositsiooni. Sellele vaatamata külastab muuseumi igal aastal üle 5000 inimese.

Mõnistes töötab Valga Rajoonidevahelise Koduloomuuseumi filiaalina kohalike entusiastide algatusel loodud Mõniste koduloomuuseum. Muuseum asutati 1948. aastal ning nüüd kuulub tema fondidesse juba üle 4000 eksponaadi. Loomisel on väikesemõõduline vabaõhumuuseum, kus esimeste eksponaatidena on üles seatud ning restaureeritud vana püstkoda ja suitsutare. Mõniste koduloomuuseumi külastatakse väga elavalt.

Teistest ajaloolistest mälestusmärkidest Valga rajoonis väärib märkimist Jõgevestel asuv 1812. a. Isamaasõja kangelase feldmarssal Barclay de Tolli mausoleum.

Valgas ilmub ajaleht „Valga Kommunist".

Viljandi rajoon

Territoorium — 2236,73 km².

Linnad:

Mustla linn (1938. a.), lähim raudteejaam Viljandi — 28 km, kaugus rajooni keskusest 27 km.

Suure-Jaani linn (1938. a.), lähim raudteejaam Olustvere — 5,2 km, kaugus rajooni keskusest 28 km.

Viljandi linn (1211. a.), rajooni keskus, lähim raudteejaam Viljandi (linnas), kaugus Tallinnast 169 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Arjandi	Vihiküla k.	Olustvere	13	32
2.	Holstre	Kooli k.	Viljandi	15	14
3.	Kalmetu	Kalmetu k.	Viljandi	16	15
4.	Koidu	Muku k.	Viljandi	27	26
5.	Kõpu	Keskküla k.	Viljandi	22	23
6.	Kärstna	Kärstna k.	Viljandi	33	33
7.	Olustvere	Olustvere k.	Olustvere	5,4	23
8.	Paistu	Aidu k.	Loodi	6	16
9.	Pärsti	Viljandi l.	Viljandi	—	—
10.	Raudna	Raudna k.	Viljandi	8	9
11.	Saarepeedi	Saarepeedi k.	Viljandi	11	10
12.	Tääksi	Tääksi k.	Olustvere	8,2	22
13.	Uusna	Verilaske k.	Viljandi	13	12
14.	Valma	Oiu k.	Viljandi	29	28
15.	Vastemõisa	Vastemõisa k.	Sürgavere	6,3	14
16.	Vooru	Suislepa k.	Viljandi	40	40
			Puka	26	

Viljandi rajoon asub Eesti NSV lõunaosas. Territooriumi suuruselt (5 protsenti Eesti NSV territooriumist) on ta Kingissepa järel vabariigi rajoonide hulgas teisel kohal. Idas on rajooni piiriks Võrtsjärv. Lõunas külgneb rajoon Valga ja Abja rajooniga. Läänes on tal ühine piir Pärnu linnapiirkonnaga, loodes Vändra ning põhjas ja kirdes Põltsamaa rajooniga.

Pinnaehituselt on rajoon vaheldusrikas. Suurem osa Viljandi rajoonist paikneb Sakala kõrgustikul, mida lõhestab Viljandi ürgorg. Viljandi ürgorgu, mis läbib kõrgustikku lääne-ida suunas, suubub nii lõunast kui ka põhjast väiksemaid lisaorge, mis jaotavad kõrgustiku üksikuiks lavajaiks osadeks.

Vaade Lossimägedelt Viljandi järvele.

Rajooni läänepoolne osa jääb metsasele ja soisele Pärnu madalikule. Põhja poolt piirab Sakala kõrgustikku Navesti orund. Rajooni idaosa hõlmab Võrtsjärve madalat nõgu. Kõrgustiku servadel nii idas kui ka läänes esineb väikevoori, rajooni lõunaosas, kõrgustiku kõrgemas keskosas ka moreenkingustikke.

Vetevõrk koosneb enamikus Pärnu jõgikonda kuuluvatest jõgedest (Halliste, Kõpu, Raudna, Navesti). Võrtsjärve voolavatest jõgedest on suurimad Tänassilma, Oiu, Tarvastu ja Õhne jõgi.

Rajooni piiridesse kuulub osaliselt Võrtsjärv. Peale nimetatu on rajooni suuremaks järveks Viljandi järv, mis kuulub vabariigi kaunimate järvede hulka.

Maavaradelt ei ole rajoon rikas. Leidub tellisesavi (Kalvre, Tohvri). Rikkalikult on järve- ja allikalubja lademeid ning kruusa. Turbavarud ei ole suured — alla kahe protsendi vabariigi turbavarudest. Suuremad turbasood paiknevad rajooni lääneosas — Kuresoo (9850 ha), Ördi (4400 ha), Valgeraba (1880 ha).

Metsa on rohkesti rajooni läänepoolses osas.

Viljandi rajoon on vabariigi üks rahvarikkamaid rajoone. Kolme linna olemasolu tõttu on linnarahvastiku osatähtsus rajoonis suur.

Rajooni keskus — V i l j a n d i — asub laia ürgoru veerul, samanimelise järve ääres. Keskaegne linn tekkis muistse eesti linnuse asemele. Linn hakkas kasvama möödunud sajandil pärast Tallinn—Viljandi—Mõisaküla raudtee ehitamist.

Nõukogude aastatel, hoolimata suurtest sõjapurustustest, on linna elanikkond tunduvalt kasvanud ja ületab sõjaeelse, 1939. aasta taseme poole võrra.

Sõjajärgsetel aastatel on linnas suuresti arenenud ehitustegevus. Peale taastatud hoonete on linnas palju uusehitisi. Linna äärtesse on rajatud terved uued linnaosad — Paalalinn ja Uueveski.

Tähtsamatest tööstusettevõtetest töötavad Viljandis toorlinavabrik, linavabrik, tuletikuvabrik, puu- ja köögivilja konservitehas, lihakombinaat, võitehas.

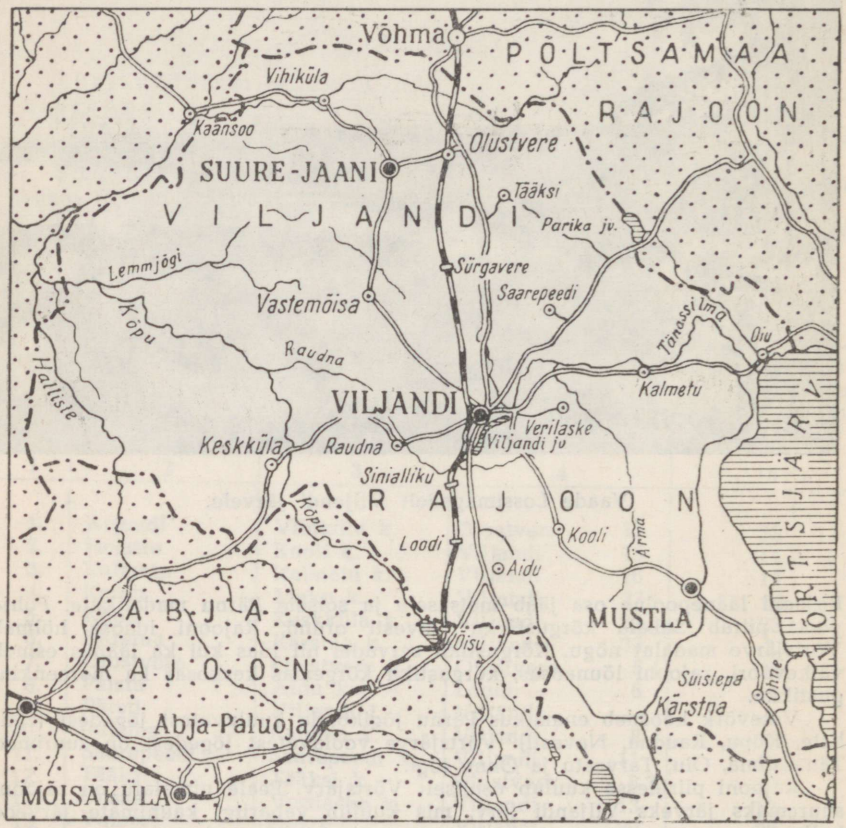

Rajooni põhjaosas, Tallinn—Viljandi—Mõisaküla kitsarööpmelisest raudteeliinist 5 km kaugusel asub Suure-Jaani linn. Elanike arvult kuulub ta vabariigi väiksemate linnade hulka. Sõjaeelsega võrreldes on linna elanike arv ligemale poole võrra suurenenud. Suuremad tööstusettevõtted linnas puuduvad.

Võrtsjärve suubuva Tarvastu jõe läheduses asub väike Mustla linn. Nimetamisväärseid tööstusettevõtteid linnas ei ole.

Rajoon kuulub vabariigi nn. tööstuslik-põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka. Ta annab 2,1 protsenti Eesti NSV tööstuse kogutoodangust.

Rajooni tööstuse struktuur on mitmekesine. Juhtival kohal on toiduainete tootmine, mis moodustab üle 43 protsendi (sellest võitööstus 18 protsenti, puuvilja konservitööstus 5 protsenti) rajooni tööstuse toodangust. Tähtsal kohal on ka metsa- ja puidu- ning tekstiilitööstus. Neist esimene annab ühe neljandiku ja teine ühe viiendiku rajooni tööstuse toodangust.

Rajoonis on eriti kiiresti arenenud mööblitööstus, mis annab ligemale neli korda rohkem toodangut kui kaheksa aastat tagasi. Rohkem kui kahekordistunud on tekstiilitööstuse ning naha- ja jalatsitööstuse toodang. Tunduvalt on tõusnud ka piimasaaduste valmistamine.

Viljandi rajooni suurimaks tööstusettevõtteks on Viljandi Jahu- ja Leivakombinaat, mis andis 1957. aastal umbes 5 protsenti Eesti NSV jahutoodangust, peaaegu 2 protsenti leiva- ja saiatoodetest, 20 protsenti makaronitoodetest ja ligikaudu 0,5 protsenti kondiitritoodetest.

Toiduainetetööstuse alal on teiseks tähtsamaks tööstusettevõtteks Viljandi Konservitehas, mis on Tartu Konservitehase kõrval vabariigi teiseks spetsialiseeritud konservitehaseks puu- ja aedviljakonservide alal.

Toiduainetetööstuse kolmandaks esindajaks on Tarvastu Piiritustehas, mis 1957. aastal andis 12,7 protsenti Eesti NSV seitsme toorpiiritusvabriku toorpiirituse toodangust.

1957. aastal andis Viljandi rajooni võitööstus umbes 6 protsenti Nõukogude Eesti võitoodangust ja juustutööstus ligemale 5 protsenti juustutoodangust. Peale või ja juustu toodeti veel 30 tonni piires kohupiima.

Tekstiilitööstust esindavad rajoonis Viljandi Linaketramise ja -kudumise Vabrik ning Viljandi Toorlinavabrik.

Nõukogude Eesti linase lõnga toodangust andis Viljandi Linaketramise ja -kudumise Vabrik 1957. aastal 34 protsenti ja linase riide toodangust ligemale 24 protsenti. Aastail 1959—1960 vabrik rekonstrueeritakse, mille tulemusena ketrusvärtnate arv suureneb 2500 ja kudumistelgede arv 130 võrra.

Nõukogude Eesti seitsme toorlinavabriku hulgas asub Viljandi Toorlinavabrik kogutoodangu mahult kolmandal-neljandal kohal.

Silmapaistval kohal rajooni tööstuses on Viljandi Metsatööstuskeskus. Eesti NSV metsamaterjali väljaveo üldmahus ulatus Viljandi Metsatööstuskeskuse osatähtsus 1957. aastal aga ainult 6,3 protsendini, kusjuures keskus asus vabariigi kuue metsatööstuskeskuse hulgas neljandal kohal.

Seoses Tallinna Tuletikuvabriku likvideerimisega on alates 1958. a. juunikuust Viljandi Tuletikuvabrik ainsaks tuletikkude tootjaks vabariigis. Arvestades tuletikkude vajadust nii Eesti NSV-s kui ka väljaveoks, hakkab Viljandi Tuletikuvabrik tootma tuletikke aastas 220 000 kasti piires, mis ainult mõnevõrra ületab tehase toodangu 1957. aastal (218 000 kasti).

Viljandi rajoonis asub neli kohaliku alluvusega kombinaati. Viljandi Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat toodab aastas kuni 60 tonni villast lõnga, üle 50 000 meetri villast riiet, mõnituhat paari sukki ja sokke, umbes 5000 pealistrikooeset ja ligemale 13 miljoni rubla väärtuses õmblustooteid.

Suure-Jaani Kohaliku Majanduse Kombinaat valmistab saematerjali ja jahvatussaadusi, villast lõnga, viltjalatseid, pealistrikooesemeid, õmblustooteid ja väikeses ulatuses muid tööstuskaupu.

Rajooni tööstuskombinaat „Terma" on välja kasvanud samanimelisest tööndusliikust artellist. Tööstuskombinaat on spetsialiseerunud metsamaterjali väljaveole, toodab saematerjali, laudsepatooteid ja mööblit. Tööstuskombinaadi tellisetehas annab aastas ehitajaile ligemale 700 000 tellist.

Rajooni naha- ja jalatsite tööstuskombinaat „Leek" on samuti välja kujunenud samanimelise tööndusliku artelli baasil. Tööstuskombinaat toodab aastas ligikaudu 20 tonni alusnahka, 2 miljonit dm^2 pealisnahka ja 50 000 paari nahkjalatseid.

Viljandi Rajooni Tarbijate Kooperatiivi Segatööstuskombinaadi põhilisteks toodanguliikideks on jahvatussaadused ning leiva- ja saiatooted, mida valmistatakse aastas vastavalt 3500 tonni ja 1500 tonni piires.

Tööstustöölisi on rajoonis ligikaudu 3000.

Rajooni üldpindalast kasutasid põllumajandusettevõtted 63,8 protsenti. Põllumajanduslikult kasutatava maa 100 331 hektarist on põllumaad 47,3 protsenti ning heina- ja karjamaid 52,7 protsenti. Põhiliselt on rajoonis leostunud ja nõrgalt leetunud saviliiv- ja liivsavimullad. Põllumaast on happelisi muldi ligi 47 protsenti, neist tugevasti happelisi ligi 24 protsenti. Happeliste muldade lupjamiseks on rajoonis magevee lubjalasundid „Kommunismi Tee", „Uue Tee", Joh. Varese nimelises, „Sõpruse", Akad. Viljamsi nimelises, „Ühise Kodu", „Kindla Tee" ja M. Kalinini nimelises kolhoosis ning Heimtali, Kurvitsa, Viiratsi ja Savikoti sovhoosis, samuti Viljandi maaparandusjaama territooriumil.

Põllumajanduslik tootmine tugineb 50 põllumajanduslikule artellile, ühele kalurikolhoosile ja 7 sovhoosile. Põllumajanduslikust maast kasutavad kolhoosid 82,4 protsenti ja sovhoosid 11,5 protsenti.

Rajoonis varem töötanud masina-traktorijaamad reorganiseeriti Viljandi remondi- ja tehnikajaamaks. Siin asub ka Viljandi maaparandusjaam, mis teenindab Lõuna-Eesti rajoone.

Rajooni põllumajanduslikud ettevõtted on spetsialiseerunud põhiliselt loomakasvatussaaduste (piima ja sealiha) tootmisele. Selle kõrval on taimekasvatuslikest kaubalistest tootmisharudest teatav tähtsus ka linal, sest Viljandis on toorlina töötlemise vabrik. Kuna rajoonis asub piiritustööstus, siis on siin soodsad tingimused tööstuskartuli kasvatamiseks.

Kolhooside rahalistest sissetulekutest moodustasid 1958. aastal laekumised loomakasvatusest 79,4 protsenti, sealhulgas veisekasvatusest 46,6 protsenti ja seakasvatusest 25,8 protsenti. Linakasvatus andis 5,3 protsenti ja kartulikasvatus 3,3 protsenti rahaliste sissetulekute üldsummast.

Külvipinnast kasutati kõigi majandikategooriate keskmisena 1958. aastal teraviljale 36,6, linale 1,4, köögiviljale 1,1, kartulile 11,7 ja söödakultuuridele 49,2 protsenti, sellest mitmeaastasele põldheinale 39,3 protsenti. Seega on söödakultuuride osatähtsus rajoonis üldiselt kõrge.

Taimekasvatusalaste näitajate poolest väärib märkimist „Koidu" kolhoos, kus 1958. aastal kujunes keskmiseks hektarisaagiks teraviljal 15,8, põldheinal 38 ja silokultuuridel 400 tsentnerit hektarilt. Tähelepandavad on Joh. Varese nimelise kolhoosi saavutused linakasvatuses, keskmine saak moodustas siin 1958. aastal 8,7 tsentnerit kiudu ja 3,7 tsentnerit seemet hektarilt.

Võrreldes vabariigi keskmise tasemega, iseloomustab Viljandi rajooni mõnevõrra kõrgem loomade arvuline tihedus. Põllumajandusliku maa 100 hektari kohta oli siin kõigi majandikategooriate keskmisena 1959. a. algul 26 veist (neist 15,8 lehma) ja 13,3 lammast. 100 hektari põllumaa kohta oli rajoonis 54,7 siga ning 10,3 hobust.

Loomakasvatussaaduste tootmise tase 100 hektari kohta oli kõigi põhiliste saaduste osas vabariigi keskmisest kõrgem. Nii toodeti 1958. aastal 100 hektari põllumajandusliku maa kohta rajooni kolhoosides 214,7 ja sovhoosides 388 tsentnerit piima. Piimatoodang lehma kohta oli kolhoosides keskmiselt 2212 ja sovhoosides 2943 kg. Eesrindlikus „Koidu" ja „Kommunismi Tee" kolhoosis oli piimatoodang 100 hektari kohta 1958. aastal vastavalt 388,6 ja 347 tsentnerit ning lehma kohta 3072 ja 2547 kilogrammi. Liha toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta rajooni kolhoosides keskmiselt 33,3 ja sovhoosides 96,9 tsentnerit.

Kõrge oli ka sealiha tootmise tase. Sealiha toodeti kolhoosides 100 hektari põllumaa kohta keskmiselt 36,6 ja sovhoosides 121,1 tsentnerit. 100 hektari teravilja külvipinna kohta saadi kolhoosides keskmiselt 16 311 ja sovhoosides 30 980 muna. Kolhoosidest oli sealiha toodang kõrgem „Kalevipoja" ja „Lehola-Lembitu" kolhoosis, kus 100 hektari põllumaa kohta toodeti 1958. aastal sealiha vastavalt 75,5 ja 64,4 tsentnerit. Munatoodang oli „Õitsengu" kolhoosis 100 hektari teravilja külvipinna kohta 45 181 ja kana kohta 147 muna.

Eesti punase karja veiste tõufarmid on „Kajaka", „Koidu", „Kommunismi Tee", „Linda", „Uue Tee", „Lehola-Lembitu" ja „Võidu Tee" kolhoosis ning Kurvitsa aiandussovhoosis, Olustvere Põllumajandustehnikumi õppemajandis, Vana-Võidu Loomakasvatustehnikumi õppemajandis ja põllumajandusloomade

Lehmade elektrilüps Viiratsi sovhoosi kultuurkoplis.

seemendusjaama majandis. Uusna, Viiratsi ja Heimtali sovhoos kuuluvad eesti punast tõugu veiste tõukarjasovhooside nimestikku. Suurt valget tõugu sigade tõufarm on „Bolševiku", „Kevade", „Kommunismi Tee", „Võidu Tee", „Sirbi ja Vasara" ja „Kajaka" kolhoosis ning Viljandi põllumajandusloomade kunstliku seemendusjaama majandis. Eesti tumedapealiste lammaste tõufarmi kandidaadiks on „Sinialliku" kolhoos.

Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks „Koidu", „Vambola", „Edasi" ja „Kalevi" kolhoos, Heimtali sovhoos ning Vana-Võidu Loomakasvatustehnikumi ja Olustvere Põllumajandustehnikumi õppemajand. Rajoonis asub riiklik sordikatsepunkt Pärsti külanõukogus ja „Kindla Tee" kolhoosis.

Rajooni sovhoosidest on Viiratsi, Uusna, Heimtali, Mustla ja Savikoti tõuveisekasvatuse sovhoosid ning Lahmuse ja Kurvitsa — aiandussovhoosid. Viimases on rajatud aeda üle 50 hektari ja katmikala ligi 2000 m². Märkimisväärne on ka ETKVL-i Viljandi aiand, kus arendatakse kasvuhoone- ja lavamajandust.

Loomakasvatussovhoosid, välja arvatud Mustla, on põhiliselt väljakujunenud, 1500—2000 hektari suurused, eeskujulike tootmishoonetega varustatud kõrge tootmiskultuuriga majandid. Maa-alalt suurendati viimastel aastatel ainult Heimtali sovhoosi.

Põllu- ja kultuurrohumaade keskmiseks hektarisaagiks 1958. aastal oli Uusna ja Viiratsi sovhoosis ligi 2500 söötühikut. Neis sovhoosides oli teravilja hektarisaak 16—20 tsentnerit, kartuli hektarisaak 133—137 tsentnerit, põldheina hektarisaak 40—43 tsentnerit, maisi hektarisaak 240—330 tsentnerit, kultuurkarjamaa hektarisaak ligi 3000 söötühikut. Sovhoose iseloomustab suvise söödabaasi korrastus kultuurkarjamaade baasil.

Taimekasvatuse parema organiseerimise tulemusena on nimetatud sovhoosides suuremaid edusamme ka loomakasvatuse alal. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli Viiratsi ja Uusna sovhoosis 38—44 veist, neist 20—22

lehma. Piimatoodang oli Uusna ja Viiratsi sovhoosis 1958. aastal lehma kohta 3139 ja 3618 kg, 100 hektari põllumajandusliku maa kohta vastavalt 725,1 ja 753,1 tsentnerit. Kõrgeväärtusliku tõukarja aretuskeskustena realiseerivad rajooni sovhoosid igal aastal suurearvuliselt tõuloomi.

Eriti kõrge oli seakasvatuse tase. 100 hektari põllumaa kohta oli Viiratsi, Uusna ja Savikoti sovhoosis 1959. a. algul üle 200 sea. Sealiha toodeti 1958. aastal 100 hektari põllumaa kohta Viiratsi sovhoosis 206,8, Uusna sovhoosis 207,7, Savikoti sovhoosis 228,9 ja Heimtali sovhoosis 89 tsentnerit.

Linnukasvatust arendatakse Heimtali sovhoosis, kus 100 hektari teravilja külvipinna kohta toodeti 82 700 muna.

Rajoonis asub Lõssenko-nimeline Riiklik Puukool, mis on spetsialiseerunud viljapuude ja marjakultuuride istikute tootmisele.

Põllumajanduslikest õppeasutustest on Olustvere Põllumajandus- ja Vana-Võidu Loomakasvatustehnikum. Olustvere tehnikumi õppemajandis saadi 1958. aastal põllu- ja kultuurrohumaadelt keskmiselt 2500 söötühikut hektari kohta. Teravilja saadi 19,1 tsentnerit, põldheina 56,4 tsentnerit, maisi 275 tsentnerit hektarilt. Piima toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 625 tsentnerit, sealiha 100 hektari põllumaa kohta 125 tsentnerit. Suhteliselt kõrged olid ka Vana-Võidu tehnikumi õppemajandi tootmisnäitajad. Teravilja keskmine hektarisaak oli siin 1958. aastal 18,6 tsentnerit, kartulil 190,5 tsentnerit, põldheinal 45,6 tsentnerit, söödajuurviljal 489 ja maisil 250 tsentnerit. Loomakasvatuses saadi 1958. aastal 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 666 tsentnerit ja lehma kohta 3060 kg piima ning 100 hektari põllumaa kohta 81 tsentnerit sealiha.

Viljandis asub ka Viljandi rajoonidevaheline veterinaar-bakterioloogia laboratoorium ning Kesk- ja Edela-Eestit teenindav riiklik põllumajandusloomade kunstliku seemenduse jaam.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides piima, liha ja munade tootmist ning linakasvatust. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piima-, liha- ja munatoodang kahekordseks ning linatoodang kolmekordseks. Kolhoosides arendatakse ka edaspidi veise-, sea-, linnu-, lamba- ja linakasvatust. Seitseaastakul suurendatakse piimatoodang 2,7-, lihatoodang 4,4-, munatoodang 4,4-, villatoodang 2,6- ja linatoodang 3,1-kordseks. Köögivilja külvipind laiendatakse kolhoosides 1,5-kordseks.

Transpordisidemete osas kuulub Viljandi rajoon, sellele vaatamata et ta asub kitsarööpmelise raudtee piirkonnas, vabariigi arenenumate rajoonide hulka. Rajoonis tuleb 100 ruutkilomeetri kohta 1,8 kilomeetrit raudteid. Viljandi on kujunenud suureks autotranspordi keskuseks, mis ühendab Tallinna lõunarajoonidega ja Tartut Pärnuga, samuti Pärnut põlevkivibasseiniga.

Raudteevedude üldine aastamaht moodustab 175 000 t, kusjuures põhilise veokäibe annab Viljandi raudteejaam. Pealelaadimise veoste üldmaht on 67 000 tonni, neist peamisteks on metsamaterjal — 36 000 t, puit — 7600 t, teravili — 7200 t, tööstuskaubad — 6500 t, toidukaubad — 5200 t jm. Saabuvast 108 000 tonnist veostest võib märkida esmajoones ehitusmaterjale — 18 500 t, teravilja — 18 500 t, kütust — 16 900 t, väetisi — 14 500 t, naftasaadusi — 11 800 t jm.

Suur osatähtsus rajooni majanduses on autotranspordil, mille vedude maht on kasvanud 1,4 milj. tonnini ja 28,9 milj. tonnkilomeetrini. Sealjuures on kolhooside kasutada üle 100 veoauto ja nende töömaht moodustab üldmahust alla 10 protsendi. Suure osa veotööst teeb üldkasutatav autobaas nr. 8.

Väga elav on rajoonis ka autobussiliiklus. 27 liini ühendavad Viljandit kõigi tähtsamate linnadega vabariigis. Maanteede võrk on rajoonis tihe. Ühe ruutkilomeetri kohta tuleb 0,43 kilomeetrit maanteid.

Viljandi linnas töötab neli keskkooli, töölisnoorte kool ja kaks 7-klassilist kooli. Keskkoolid töötavad ka Suure-Jaanis ja Mustlas. Viljandi 1. Keskkool kannab suure ühiskonnategelase C. R. Jakobsoni nime. Selles koolis on asutatud C. R. Jakobsoni talu-muuseumi filiaal. Kesk-eriõppeasutusi on rajoonis kolm: Viljandi Vabariiklik Meditsiiniline Keskkool, Vana-Võidu Loomakasva-

tustehnikum ja Olustvere Põllumajandustehnikum. Viljandi linnas töötab spordikool, lastemuusikakool, põllumajanduse mehhaniseerimise kool ja rida teisi õppeasutusi ning kursusi.

Kokku töötab Viljandi rajoonis ligikaudu 50 mitmesugust õppeasutust, kus õpib üle 7000 õpilase.

Suur on rajoonis ka raamatukogude võrk. Rohkem kui 80 raamatukogusse on koondatud üle 225 000 raamatu. 1950. aastaga võrreldes on raamatufond kasvanud kolmekordseks. Ligikaudu pooled raamatukogud kuuluvad riiklikku võrku, kusjuures riikliku võrgu raamatukogudele kuulub üle 80 protsendi raamatufondist. Raamatukogude teenuseid kasutab regulaarselt ligi 20 000 inimest. Laialdaselt on tuntud Viljandi rajooni Kõpu raamatukogu oma eeskujuliku töö poolest.

Elanikkonda teenindavad kinoga neli kinoteatrit (neist kaks — „Täht" ja „Edasi" — Viljandi linnas) ja kümmekond rändkino. Igal aastal vaatab kinofilme ligi 700 000 inimest.

Tähtsamate kultuuriasutuste hulka kuulub rajoonis teater „Ugala". Käesoleval ajal on teatrihoones lõpetamisel ulatuslikud juurde- ja ümberehitused, mis muudavad teatrihoone avaramaks, ühtlasi varustatakse teater uusima lavatehnikaga. Teater annab aastas keskmiselt kuni 350 etendust, kusjuures igal nädalal antakse 4—5 etendust väljaspool Viljandit.

„Ugala" teatri lavastuste kõrgest tasemest annab tunnistust eelkõige 1958. aasta kevadel toimunud Balti vabariikide ja Valgevene NSV III teatrikevad, kus „Ugala" teater saavutas rajooni teatrite hulgas vabariikidevahelises konkurentsis esikoha.

Rajoonis on üle 30 klubilise asutuse. Suurimaks ning ühtlasi üheks paremaks klubiliseks asutuseks vabariiklikus ulatuses on Viljandi Rajooni Kultuurimaja, mille uus hoone valmis mõne aasta eest. Klubiliste asutuste juures töötab üle 150 kunstilise isetegevuse ringi ligikaudu 3000 osavõtjaga. Vanimaks koorikollektiiviks rajoonis on segakoor „Koit", mis tegutseb juba üle 90 aasta.

Igal aastal korraldavad klubilised asutused sadu kunstilise isetegevuse kontserte ja etendusi ning viivad läbi sadu loenguid ja vestlusi, millest võtab osa kokku kaugelt üle saja tuhande inimese.

Viljandis asub ka üks vabariigi vanemaid muuseume — Viljandi Rajoonidevaheline Koduloomuuseum. Eksponaatide arv selles muuseumis ulatub üle 29 000. Huvi muuseumi töö vastu on suur. Aastas külastab muuseumi üle 15 000 inimese.

Rajoonis ilmub ajaleht „Tee Kommunismile".

Viljandiga, täpsemalt Holstrega oli seotud rida üritusi omaaegse Aleksandri kooli ja Eesti Kirjameeste Seltsi asutamisega. Elades Kurgjal (Vändra rajoon), andis G. R. Jakobson Viljandis välja ajalehte „Sakala". Pikemat või lühemat aega töötasid Viljandis Friedrich Kuhlbars (Villi Andi), August Kitzberg, proletaarsed kirjanikud G. Tikerpuu ja V. Buk. Suure-Jaanist pärineb helilooja Artur Kapp. Samas läheduses on helilooja Mart Saare sünnikodu. Viljandi rajoonist pärineb eesti realistliku maalikunsti isa Johann Köler. Heimtalis sündis Johannes Vares-Barbarus. Holstrest pärinevad Mihkel Veske ja Juhan Kunder. Tarvastu lähedal elas Ado Reinvald. Aidus sündis Hans Pöögelmann.

Ajalooliselt kujunenud kultuurilised traditsioonid on omandanud täie kõlapinna tänapäeva Viljandi rajoonis.

Võru rajoon

Territoorium — 2030 km².

Linnad:

Antsla linn (1938. a.), lähim raudteejaam Antsla (linnas), kaugus rajooni keskusest 38,9 km.

Võru linn (1784. a.), rajooni keskus, lähim raudteejaam Võru (linnas), kaugus Tallinnast 265 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)	Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4	5
1.	Antsla	Antsla l.	Antsla —	38,9
2.	Haanja	Haanja as.	Võru 14	17,1
3.	Illi	Illi as.	Võru 24,4	—
			Lepassaare 20	27,5
4.	Kapera	Vastseliina	Võru 21,9	—
			Lepassaare 17	25
5.	Kasaritsa	Vana-Kasaritsa as.	Võru 5,7	8,8
6.	Kurenurme	Vaabina k.	Antsla 8	31,1
7.	Lasva	Lasva as.	Husari 3,1	17,4
8.	Meremäe	Meremäe as.	Piusa 13	38
9.	Misso	Misso as.	Võru 35,5 (üle Haanja—Ruusmäe)	38,6
			Võru 40,8 (üle Vastseliina)	43,9
10.	Nursi	Nursi as.	Võru 10,5	13,6
11.	Obinitsa	Obinitsa k.	Piusa 5	46
12.	Ruusmäe	Ruusmäe as.	Võru 26	29,1
13.	Rõuge	Rõuge as.	Võru 14,4	17,5
14.	Saaluse	Vana-Saaluse as.	Võru 19,1	22,2
15.	Sõmerpalu	Osula as.	Sõmerpalu 7	15
16.	Tsooru	Tsooru k.	Antsla 14	27,5
17.	Urvaste	Kuldre k.	Antsla 8	33,6
18.	Varstu	Varstu k.	Mõniste 11	34,7
19.	Viitina	Viitina as.	Võru 19,2	22,3
20.	Väimela	Võru as.	Võru 4,7	1,6

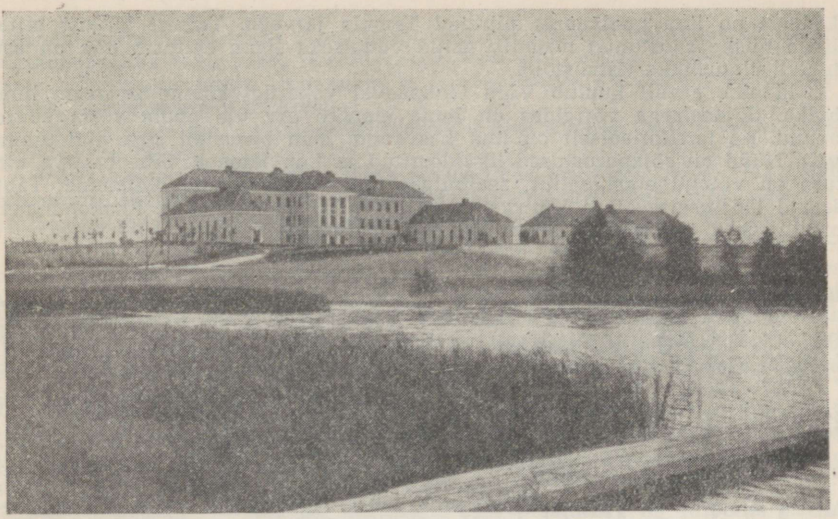

Väimela Loomakasvatustehnikumi peahoone.

Võru rajoon asub Eesti NSV kaguosas. Territooriumi suuruselt (4,5 protsenti Eesti NSV pindalast) kuulub ta vabariigi suuremate rajoonide hulka. Rajoon külgneb idas Vene Föderatsiooni kuuluva Pihkva oblastiga ja lõunas Läti NSV-ga. Läänes on Võru rajoonil ühine piir Valga, loodes Elva ning põhjas Põlva ja Räpina rajooniga.

Võru rajooni põhjaosas on valitsevaks lainjas moreenmaastik rohke põllumaa ja tiheda asustusega. Rajooni loodeosa asub Otepää kõrgustiku kagunõlval, kust kulgeb läbi sügav Urvaste ürgorg. Rajooni lääneosale on iseloomustav kuppelmaastik, mis on Karula kuplistiku jätkuks. Võru rajooni keskosa läbib Võru—Hargla laialdane orund, mis jätkub ida pool Võru—Petseri ürgoruna. Rajooni lõunaosas tõuseb Haanja kõrgustik — Eesti NSV kõrgeim osa, kuna rajooni idaosa kujutab endast sügavatest ürgorgudest liigestatud lavamaad rohkete põldude ja tiheda asustusega.

Rajooni vetevõrk koosneb eeskätt Võhandu jõgikonda kuuluvate jõgede ülemjooksudest. Võhandu jõgi saab alguse rajooni põhjaosast Tamula järvest. Rajooni loodeosas voolab Vagula järve Pühajõgi. Rajooni lõunapoolses osas voolab Pärlijõgi, mis suubub Mustjõkke, kuna rajooni idaosa läbib Piusa jõgi.

Järvedelt on Võru rajoon väga rikas. Peaaegu kõik need on aga pisijärved. Tähtsamad nende hulgas on Võrust läänes asuv Vagula (6,6 km²), mis kuulub oma pindalalt vabariigi kümne suurema järve hulka. Võru linna piiresse jääb Tamula järveke (2,5 km²).

Maavaradest väärib tähelepanu eeskätt tellisesavi, mille suuremad varud paiknevad rajooni kesk- ja kaguosas (Võru, Husari, Piirimäe, Uue-Saaluse). Leidub ka raskeltsulavat savi (Sänna, Küllatova), allika- ja järvelupja ning kruusa. Rajooni idaosas (Tiirhanna) on lubjakivi, mis on sobiv lubja tootmiseks.

Turbavarud ei ole suured — üle ühe protsendi vabariigi varudest. Suuremaks turbasooks on Võrust läänes asuv Kerreti turbasoo (2384 ha) ja Võru linna külje all (ida pool) asuv Võrusoo (400 ha). Teised turbasood on väikesed.

Metsarikkam on rajooni idapoolne osa.

Rajooni keskus — Võru linn — asub Valga—Pihkva raudtee ääres. Linn paikneb laia orundi põhjas, mis kunagi ühendas Peipsi järve Riia lahega.

Läänest on linn poolkaares piiratud Tamula järvega. Teisest küljest piirab linna niiske soostunud madalik, mille võtmiseks linna ehituste alla on seal tehtud ulatuslikke täitmistöid.

Elanike arvult kuulub Võru tänapäeval vabariigi kümne suurema linna hulka. Sõjaeelsega võrreldes on linna elanike arv üle poole võrra suurenenud. Ka territoriaalselt on linn kasvanud. Linn purustati sõja ajal tunduvalt. Nüüd on sõjapurustused likvideeritud ja linn laieneb. Silmapaistva ulatuse on võtnud elamuehitus, sealhulgas individuaalelamute ehitamine. Tähtsamad tööstusettevõtted Võrus on toorlinavabrik, mööblitehas, lihakombinaat, piiritustehas, tellisetehas, leivatehas ja rajatav gaasianalüsaatorite tehas.

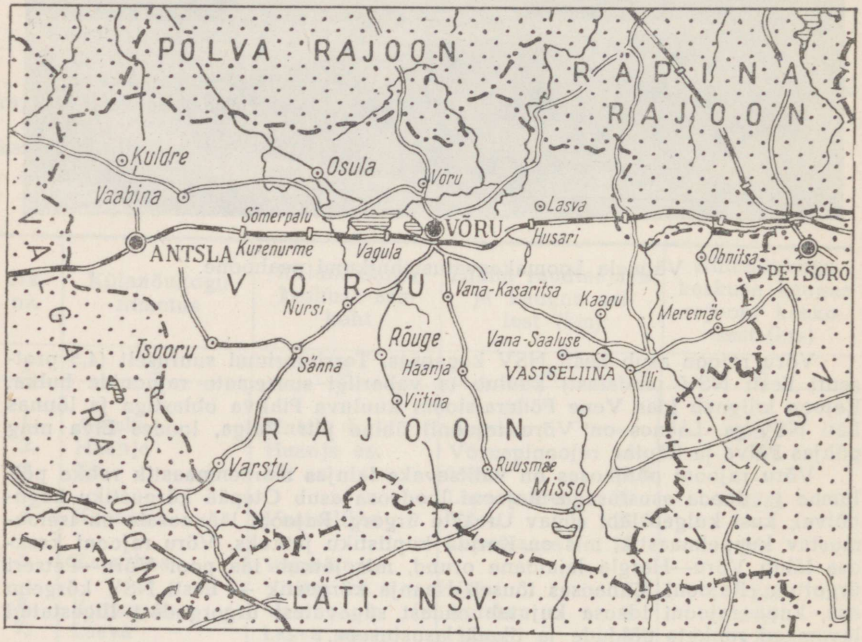

Rajooni arvult teine linn — Antsla linn — asub rajooni loodeosas Valga—Võru raudtee ääres. Linn paikneb orgude võrgust piiratud lavakõrgendikul, mille lael kerkivad suhteliselt madalad kühmud, künnised ja seljakud.

Antsla linn tekkis samanimelise raudteejaama juurde. Kodanliku diktatuuri aastail näitas linn aeglast kasvu. Sõja ajal sai linn tugevasti kannatada, sõjajärgsetel aastatel taastati ja on tunduvalt laienenud. On rajatud uusi elamukvartaleid. 1939. aastaga võrreldes on linna elanike arv suurenenud ligemale poole võrra. Tähtsamateks uusehitisteks linnas on toorlinavabrik, kultuurimaja jt.

Võru rajoon kuulub vabariigi nn. tööstuslik-põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka, andes umbkaudu 1,4 protsenti vabariigi tööstustoodangust. Sõjaeelsega võrreldes on rajooni osatähtsus vabariigi tööstuse kogutoodangus suurenenud rohkem kui kahekordseks. Valdava osa (üle 40%) rajooni tööstustoodangust annab toiduainetetööstus (sellest võitööstus üle 18 protsendi ja liha-

saaduste tootmine ligemale 8 protsenti). Tekstiilitööstuse osatähtsus on samuti võrdlemisi suur — ligemale 14 protsenti (sellest lina esmane töötlemine 8 protsenti). Ehitusmaterjalide ning naha- ja jalatsitööstuse osatähtsus on peaaegu võrdne — ligikaudu 6 protsenti.

1959. aastal rajati Võru konserveeritud elektrijaama baasil Võru Gaasianalüüsijate Tehas.

Võru rajooni suuremaks tööstusettevõtteks on Eesti NSV väiksemaid metsatööstuskeskusi — Võru Metsatööstuskeskus, mis andis 1957. aastal 14 protsenti vabariigi kuue metsatööstuskeskuse kogutoodangust.

Eesti NSV väiksemate lihakombinaatide hulka kuulub ka Võru Lihakombinaat. Vabariigi 12 lihakombinaadi poolt 1957. aastal töödeldud lihakogusest andis Võru Lihakombinaat ainult 2,7 protsenti. Eelseisvail aastail lihakombinaati laiendatakse, kusjuures antakse ekspluatatsiooni uus tapa- ja vorstitsehh.

Rajooni võitööstus andis 1957. aastal ligemale 5 protsenti Nõukogude Eesti võitoodangust. Peale või toodavad rajooni võitehased väikestes kogustes juustu, kohupiima ja kaseiini.

Eesti NSV suuremate toorlinavabrikute hulka kuulub Võru Toorlinavabrik. 1957. aastal ulatus Võru Linavabriku osatähtsus Eesti NSV toorlinavabrikute kogutoodangus 15,2 protsendini ja vabrik asus kogutoodangu mahult vabariigi seitsme toorlinavabriku hulgas teisel kohal.

Ehitusmaterjalide tööstuse tähtsamateks esindajateks on rajoonis tellisetehas „Võrukivi" ja Rahvamajanduse Nõukogu Ehituse Valitsuse Võru Tootmisbaas.

1957. aastal andis tellisetehas „Võrukivi" 5,8 protsenti Nõukogude Eesti savitelliste toodangust ja ligemale 20 protsenti katusekivide toodangust.

Võru tootmisbaas on Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Ehituse Valitsuse kõige väiksemaks tööstusettevõtteks. Tootmisbaasi tähtsaimaks toodanguliigiks on monteeritavad raudbetoonist ehituskonstruktsioonid ja -detailid, mille toodang ulatub aastas 5000 m^3-ni.

Võru Piiritustehas erineb ülejäänud kuuest Eesti NSV piiritustehasest sellega, et toorpiirituse tootmise asemel tehas puhastab nii kohalike kui ka ümberkaudsete administratiivsete majandusrajoonide piiritusvabrikute toorpiiritust.

Võru Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat teostab paari tuhande tihumeetri ulatuses metsa ülestöötamist, metsamaterjali kokku- ja väljavedu, toodab turvast, jahvatussaadusi, telliseid, ahjupotte ja katusekive, saematerjali, mööblit, sadulsepatooteid, pealistrikooesemeid, õmblustooteid, alus- ja pealisnahka, nahkjalatseid ja teisi tööstuskaupu.

Antsla Kohaliku Majanduse Kombinaat tegeleb samuti väikeses ulatuses metsa ülestöötamise, metsamaterjali kokku- ja väljaveoga, valmistab saematerjali, mööblit ja laudsepatooteid, toodab tellisetehases ligemale 1 miljon tellist aastas, jahvatab teravilja, valmistab rajooni elanikkonnale õmblustooteid, väikeses ulatuses nahkjalatseid, sukki, sokke jne.

Võru Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu Segatööstuskombinaadi tähtsamateks toodeteks on jahvatussaadused, leiva- ja saiatooted, vorstitooted ja alkoholita joogid. Alates 1959. aastast suurenes tunduvalt tööstuskombinaadi toodang, sest selle koosseisu kuuluvad seoses rajoonide reorganiseerimisega endise Antsla ja Vastseliina rajooni tarbijate kooperatiivide tööstusettevõtted.

Tööstustööliste arv ulatub Võru rajoonis ligemale 2600-ni, kusjuures neist üle 20 protsendi töötab Võru Metsatööstuskeskuses.

Rajooni üldpindalast kasutasid 1959. aastal põllumajandusettevõtted 77,8 protsenti. Põllumajanduslikult kasutatava maa 101 736 hektarist on põllumaad 59,2 protsenti ning heina- ja karjamaad 40,8 protsenti. Seega on põllumajandusliku maa struktuur teistest rajoonidest erinev. Rajooni territooriumist on osa tugevasti liigestatud künkliku reljeefiga. Rajoonis asuvad põhiliselt leetunud saviliiv- ja liivsavimullad, osalt aga erosiooniohtlikud mullatüüpide ja -liikide kooslused. Põllumaadest on happelisi üle 75 protsendi, neist tugevasti happelisi ligi 60 protsenti. Happeliste muldade lupjamiseks asuvad rajoonis

magevee lubjalasundid Partorg Sibula nimelises, Kalinini-nimelises, „Edasi", „Pioneeri" jt. kolhoosides ning Rõuge sovhoosis.

Põllumajanduslik tootmine tugineb siin 55 põllumajanduslikule artellile ja 7 sovhoosile, kusjuures põllumajanduslikust maast on kolhooside kasutuses 68,2 protsenti ja sovhooside kasutuses 25 protsenti.

Varem töötanud masina-traktorijaamad reorganiseeriti Võru remondi- ja tehnikajaamaks.

Rajooni kolhoosid ja sovhoosid on spetsialiseerunud loomakasvatusele ning kaubalistest taimekasvatusharudest lina kasvatamisele. Kuna Võrus ja Antslas asub toorlinavabrik, siis on linakasvatamisel rajoonis suur tähtsus. Soodsamad eeldused on selleks rajooni põhja- ja keskosas, kus on suuremad ja tasasemad põllumassiivid. Lina külvipind ulatub siin kolhoosi kohta 40—50 hektarini. Rajooni lõunaosas, kus esinevad tugevasti liigestatud künkliku reljeefiga erosiooniohtlikud alad, osutub otstarbekohaseks viljakuse tõstmiseks laiendada rohumaakultuuride pindala ja omistada senisest rohkem tähelepanu veisekasvatuse arendamisele.

Rahaliste sissetulekute üldsummast kolhoosides saadi 1958. aastal loomakasvatusest 59,7 protsenti (sellest veisekasvatusest 31,3 protsenti, seakasvatusest 21,5 protsenti ja linnukasvatusest 3,8 protsenti) ning linakasvatusest 22,9 protsenti. Seega on linakasvatuse osatähtsus rajooni kolhooside majanduses võrdlemisi suur.

Külvipinnast kasutati kõigis majandikategooriates 1958. aastal teraviljadele 42,8 protsenti, linale 3,5 protsenti, köögiviljale 1 protsent, kartulile 11,9 protsenti ja söödakultuuridele 40,8 protsenti, sellest mitmeaastasele põldheinale 28,1 protsenti. Mitmetes Võru rajooni kolhoosides, nagu „Vabadus", „Edasi" jt., saadi 1958. aastal teravilja üle 17 tsentneri hektarilt. Kõrgemaid linasaake said S. M. Kirovi nimeline, „Vabaduse" ja Kalinini-nimeline kolhoos, kus kiu hektarisaagiks oli 5,8—6,4 ja seemne hektarisaagiks 3,2—4,4 tsentnerit.

Põllumajandusliku maa 100 hektari kohta oli siin 1959. aasta algul kõigi majandikategooriate keskmisena 24,6 veist (neist 16,3 lehma) ja 21,2 lammast. Põllumaa 100 hektari kohta peeti 35,3 siga ja 8,6 hobust. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti kolhoosides keskmiselt 122,5 ja sovhoosides 214 tsentnerit piima, piimatoodang lehma kohta oli vastavalt 1685 ja 2362 kg Sealiha toodang moodustas 100 hektari põllumaa kohta kolhoosides 19,9 ja sovhoosides 40 tsentnerit ning munatoodang 100 hektari teravilja külvipinna kohta kolhoosides 10 580 ja sovhoosides 33 936 muna. Eesrindlikumaid kolhoose piima tootmisel olid „Edasi" ja Sverdlovi-nimeline kolhoos, kus 1958. aastal 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti 317,7 ja 308 tsentnerit piima, lehma kohta vastavalt 2862 ja 2616 kg. Sealiha toodang 100 hektari põllumaa kohta oli „Lembitu" kolhoosis 59,1 ja „Edasi" kolhoosis 58 tsentnerit.

Eesti punase karja veiste tõufarm on „Edasi", Sverdlovi-nimelises ja „Vabaduse" kolhoosis ning Antsla Põllumajandustehnikumi ja Väimela Loomakasvatustehnikumi õppemajandis. Sõmerpalu sovhoos on eesti punast tõugu veiste tõukarjasovhoos. Suurt valget tõugu sigade tõufarm on Väimela Loomakasvatustehnikumi õppemajandis ning „Edasi" ja Darwini-nimelises kolhoosis. Eesti valgepealiste lammaste tõufarm on „Pärlijõe" kolhoosis. Seemnekasvatuse majandeiks on Varstu sovhoos ning Viljamsi-nimeline, Stalini-nimeline, „Vabaduse" ja „Edasi" kolhoos. Neist viimane on spetsialiseerunud kõrreliste heintaimede seemnekasvatusele. Seemnekasvatuse majandeiks on ka Antsla Põllumajandustehnikumi ja Väimela Loomakasvatustehnikumi õppemajand. Uhtlasi asub viimases riiklik sordikatsepunkt linakasvatuse alal.

Väimela Loomakasvatustehnikumi õppemajandis oli põllu- ja kultuurrohumaade keskmiseks hektarisaagiks 1958. aastal üle 3000 söötühiku, kusjuures teravilja saadi keskmiselt 25,8 tsentnerit, kartulit 200,5 tsentnerit, põldheina 71,4 tsentnerit ja maisi haljasmassi 500 tsentnerit hektarilt. Ka loomakasvatuse intensiivsuse tase oli siin kõrge. Piima toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 920,9 tsentnerit, sealjuures lehma kohta 3964 kg, sealiha 100 hektari põllumaa kohta 151,8 tsentnerit.

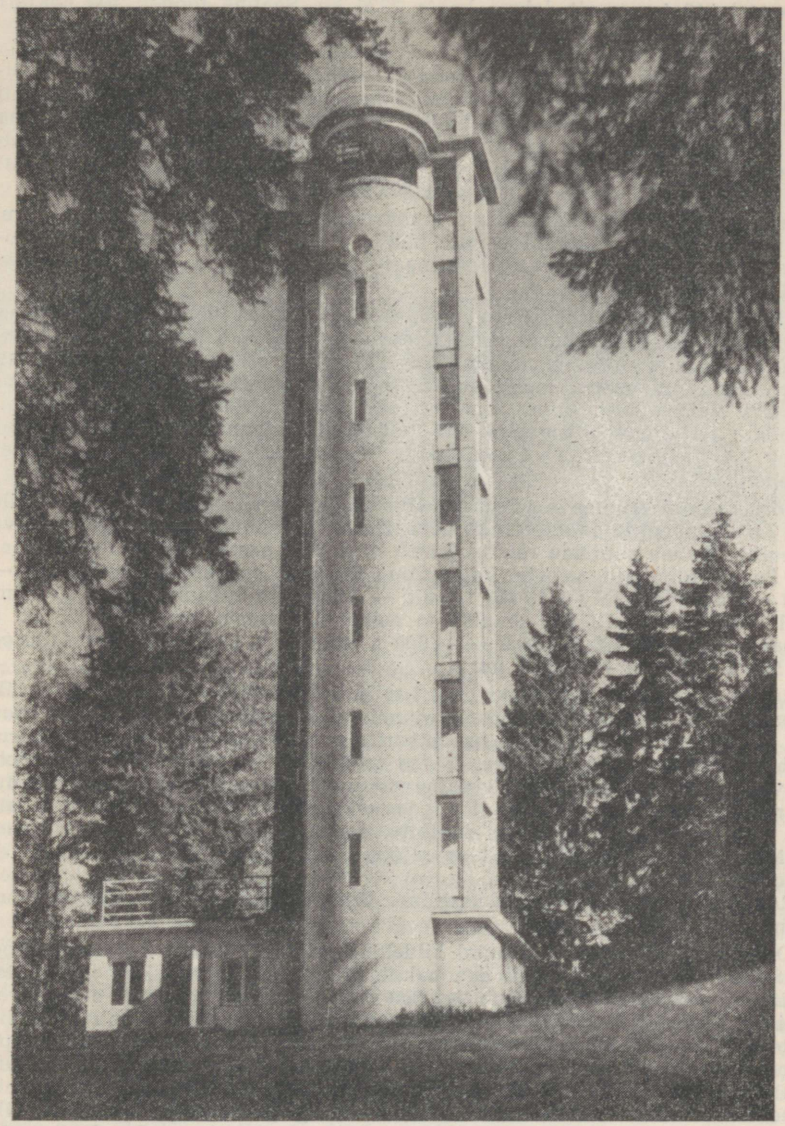

Vaatetorn Suurel Munamäel.

Antsla Põllumajandustehnikumi õppemajandis toodeti ühe hektari põllu- ja kultuurrohumaade kohta 1958. aastal keskmiselt 2120 söötühikut. Sealjuures oli keskmine hektarisaak teraviljal 26 tsentnerit, kartulil 144, põldheinal 43,5, söödajuurviljal 554, maisil 383 ja teistel silokultuuridel 289 tsentnerit. Piimatoodang 100 hektari põllumajandusliku maa kohta moodustas õppemajandis

1958. aastal 818 tsentnerit, lehma kohta 3336 kg. Sealiha toodeti 100 hektari põllumaa kohta 85 tsentnerit.

Rajoonis asuvad Sõmerpalu, Antsla, Varstu, Misso, Ruusmäe, Rõuge ja Vastseliina sovhoos, mis valdavas osas on organiseeritud endiste majanduslikult nõrkade kolhooside baasil. Neist Sõmerpalu sovhoosis (millele samuti ulatuslikult liideti kolhoosimaid) toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta keskmiselt 240 tsentnerit piima ja 100 hektari põllumaa kohta 35,2 tsentnerit sealiha. Tähelepandavalt kõrge oli sovhoosis munatoodang. 100 hektari teravilja külvipinna kohta toodeti siin 303 157 muna.

Rajoonis asub Võru Haude- ja Linnukasvatuse Jaam, kes teenindab Võru, Põlva ja Räpina rajooni. Haudejaamas hautati 1958. aastal 125 900 tibu. Rajoonis on Võru rajoonidevaheline veterinaar-bakterioloogiline laboratoorium ja ETKVL-i aiand.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides kõiki põhilisi loomakasvatuse harusid ja linakasvatust. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piima- ja lihatoodang viiekordseks, munatoodang 1,4-, villatoodang 7,1- ja linatoodang 1,4-kordseks. Tõuloomade müük suureneb 9,4-kordseks. Kolhoosides arendatakse eriti veise-, sea-, linnu-, lamba- ja linakasvatust. Samal ajavahemikul suurendatakse piimatoodang 2,8-, lihatoodang 3,7-, munatoodang 3,5-, villatoodang 2,4- ja linatoodang 1,2-kordseks. Tõuloomade müük suureneb kahekordseks.

Võru rajooni raudteede võrgu tihedus ei ole suur, sajale ruutkilomeetrile tuleb 2,8 kilomeetrit raudteid. Rajooni läbib laiarööpmeline Valga—Pihkva raudteeliin. Kolme suurema raudteejaama veokäive aastas ulatub 195 000 tonnini. Pealelaaditavate veoste kogus on 68 000 t, sellest metsamaterjal — 26 400 t, ehitusmaterjal — 19 200 t, puit — 3800 t, toidukaubad — 4700 t jm. Mahalaadimisveoste 127 000 tonnist on esikohal ehitusmaterjalid — 25 200 t, naftasaadused — 14 900 t, kütus — 14 900 t, teravili ja põllumajandussaadused — 10 500 t, väetised — 9500 t jm.

Autotranspordi vedude maht on 1,1 milj. t ja 20 milj. tonnkm. Kolhooside rohkem kui 70 veoauto osatähtsus rajooni üldveokäibest on umbes 10 protsenti. Selline suhteliselt väike osatähtsus on seletatav asjaoluga, et Võrus töötab üldkasutatav autobaas nr. 3, kes teenindab ka teiste lähemate rajoonide vajadusi. Autobaasis nr. 3 valmivad uued ajakohased profülaktikaruumid, mis loovad head eeldused töö edasiseks parandamiseks. Rajooni maanteede võrk on väga tihe, ühele ruutkilomeetrile tuleb 0,7 kilomeetrit maanteid. Maanteede võrgu tiheduselt on rajoon Põlva rajooni järel vabariigis teisel kohal.

Rohkesti on rajoonis autobussiliine. Praegu teenindab rajooni vajadusi 27 liini.

Omaaegne Võrumaa ei saanud kiidelda haridusolude hea korralduse poolest. Seda rõõmustavamat pilti aga pakub praegune olukord. Rajoonis töötab 77 mitmesugust õppeasutust, kus ligi 600 pedagoogi juhendamisel omandavad vajalikke teadmisi üle 8000 noore. Võru linnas töötab 2 keskkooli ja töölisnoorte keskkool. Keskkoolid töötavad ka Antslas, Vastseliinas, Varstus jm. Rajoonis on kolm kesk-eriõppeasutust — Väimela Loomakasvatustehnikum, Võru Kohaliku Tööstuse Tehnikum ja Antsla Põllumajandustehnikum. Neist Väimela Loomakasvatustehnikum kuulub vabariigi parimate põllumajanduslike kesk-eriõppeasutuste hulka. 1952. aastal valmis tehnikumi uus õppekorpus. On rajatud rikkalik õppe- ja katsemajand.

Võrus töötab spordikool ja alates 1956. aastast ka lastemuusikakool. Rõuges ja Meremäel asuvad lastekodud.

Üle vabariigi on saanud tuntuks ka Kurenurme 7-klassiline Kool eeskujuliku õppe- ja katseaia poolest.

Tihe on rajoonis raamatukogude võrk. Rajooni enam kui 70 raamatukogusse on koondatud ligi 300 000 köiteni ulatuv raamatufond, mis on ligi kolm korda suurem 1950. aastal samal territooriumil asunud raamatukogude raamatufondist. Valdav osa raamatukogudest kuulub riiklikku võrku ning neisse

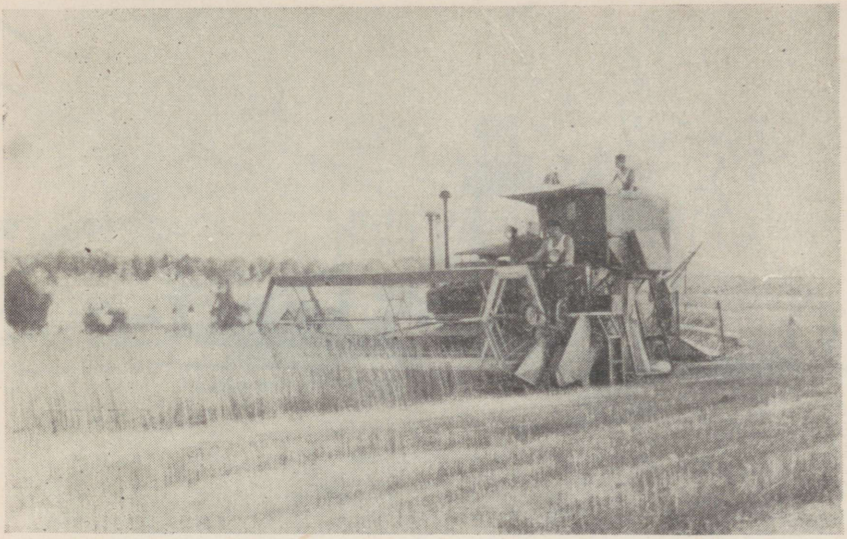

Kõrreliste seemnepõllu koristamine „Edasi" kolhoosis.

on koondatud ligikaudu 90 protsenti üldisest raamatufondist. Raamatukogude teenuseid kasutab regulaarselt kuni 20 000 inimest.

Rajooni elanikkonda teenindavad kinoga „Avangard" Võrus ning kinod Vastseliinas ja Antslas. Väljaspool suuremaid keskusi asuvaid rändkinode etenduspunkte teenindab regulaarselt üle kümne rändkino. Rändkinode arv kasvab pidevalt ning on asutud ka üksikute suuremate rändkinoetenduspunktide statsioneerimisele. Eelolevatel aastatel on kavas ehitada uus laiaekraaniline kinoteater Võrru. Kinokülastajate arv näitab rajoonis aasta-aastalt kasvutendentsi ning ulatub ligi poole miljonini aastas.

Klubiliste asutuste võrku kuulub üle poolesaja kultuurimaja, rahvamaja, kolhoosiklubi ja ametiühingute klubi. Uutes hoonetes töötavad Antsla ja Vastseliina Kultuurimaja. Järjekindlalt kasvab kolhoosiklubide arv. Iga aastaga täieneb klubiliste asutuste materiaalne baas ning paranevad võimalused isetegevusliku kunsti harrastamiseks.

Eriti tuntud on oma töösaavutuste poolest Võru Rajooni Kultuurimaja kunstilise isetegevuse kollektiiv. Kultuurimaja koorikollektiivid, näitering, orkestrid ning solistid on korduvalt esinenud Tallinnas, Tartus ja teistes suuremates keskustes ning on kõikjal pälvinud õigustatud tunnustuse. Isetegevusliku kunsti kõrge tase on omane ka reale teistele rajooni kultuurimajadele, rahvamajadele ja klubidele. Isetegevuslaste pere rajoonis ulatub üle 4000 inimese. Igal aastal toimub klubiliste asutuste korraldusel üle 600 kontserdi ja etenduse ning üle 800 vestluse ja loengu rohkem kui 150 000 osavõtjale.

Võrus ilmub ajaleht „Töörahva Elu".

Praeguse Võru rajooni ja eeskätt Võru linna kultuurielu on olnud seotud Friedrich Reinhold Kreutzwaldi tegevusega, kes elas ning töötas Võrus ligi poolsada aastat (1833—1877). Majas, kus elas lauluisa, töötab 1940. aastast alates Fr. R. Kreutzwaldi memoriaalmuuseum. Sinna on koondatud üle 3400 eksponaadi, mis annavad küllaltki ammendava ülevaate meie ärkamisaja silmapaistvama tegelase elust, tööst ja loomingust. Igal aastal tutvuvad nende materjalidega üle 30 000 inimese, sealhulgas üle 1000 ekskursiooni kõikidest vabariigi rajoonidest ja linnadest ning ka väljastpoolt vabariigi piire.

Fr. R. Kreutzwaldi mälestuseks on püstitatud Võrus mälestussammas.

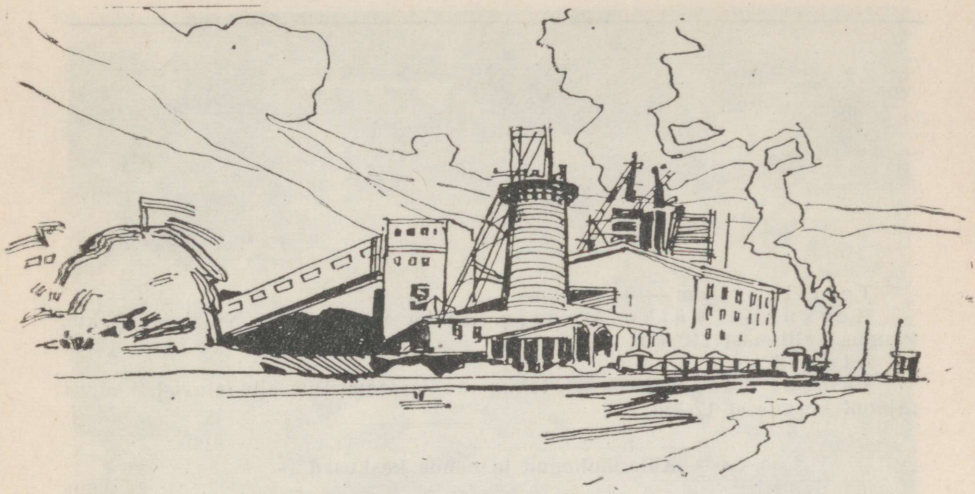

Väike-Maarja rajoon

Territoorium — 1306,5 km².
Keskus — Väike-Maarja. Lähim raudteejaam Kiltsi — 7 km, kaugus Tallinnast 110 km.
Alevid:
Tamsalu alev (1954. a.), lähim raudteejaam Tamsalu (alevis), kaugus rajooni keskusest 12 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Assamalla	Assamalla k.	Tamsalu	13,5	11,8
2.	Kiltsi	Kiltsi as.	Kiltsi	—	6,7
3.	Laekvere	Laekvere k.	Rakke	24	24,1
4.	Muuga	Muuga k.	Avinurme	22	28,5
5.	Rakke	Rakke as.	Rakke	—	18,7
6.	Salla	Salla k.	Rakke	13	27,2
7.	Simuna	Simuna as.	Rakke	16,3	17
8.	Tamsalu	Sauevälja k.	Tamsalu	4	8
9.	Triigi	Avispea k.	Kiltsi	14,4	7,4
10.	Vajangu	Vajangu k.	Vajangu	—	22
11.	Venevere	Venevere k.	Avinurme	10	36,8
12.	Väike-Maarja	Väike-Maarja	Kiltsi	7	—

Väike-Maarja rajoon paikneb Eesti NSV kirdeosas. Pindalalt (2,9 protsenti Eesti NSV territooriumist) kuulub ta vabariigi väiksemate rajoonide hulka. Lõunas külgneb Väike-Maarja rajoon Jõgeva, edelas Paide ja loodes Tapa rajooniga. Põhjas on Väike-Maarja rajoonil ühine piir Rakvere rajooniga.

Väike-Maarja rajoon asub valdavas osas Pandivere kõrgustikul, selle lõuna- ja kaguosas. Kõrgustiku tähtsaimaiks pinnavormideks on suured lamedad künnised, nagu Emumägi, Kellavere mägi jt. Nende pikkus ulatub kilomeetritesse ja laius mõne kilomeetrini. Suurte künniste kõrval esineb kühme, lamedaid orgusid ja nõgusid. Rajoonis on ka vallseljakuid, mis moodustavad pikki katkendlikke ahelikke. Rajooni kõrgeimaks punktiks on rajooni lõunaosas asetsev Emumägi (166 m üle merepinna). Rajooni ida- ja kagupoolne osa madaldub, üle minnes Alutaguse soode ja metsade maastikuks.

Jõgedevõrk on rajoonis hõre. Siin voolavad ülemjooksudega kagu suunas Põltsamaa, Pedja ja Avijõgi. Loodesse kulgeb Porkuni järvest alguse saav Valgejõgi. Järvi on rajoonis suhteliselt vähe. Suuremaks järveks on Porkuni järv.

Põdrangu sovhoosi linnud suvelaagris.

Maavaradest on rajoonis arvukalt lubjakivi leiukohti. Suurematest lubjakivi varudest paiknevad loodes Porkuni ja Tamsalu paemurrud, kesk- ja põhjaosas Vao ning Rahkla paemurrud ja lõunaosas Kamariku paemurd. Lubjakivi kasutatakse lubja tootmiseks — rajoonis paiknevad vabariigi suuremad lubjatehased (Tamsalu, Rakke). Rajooni lõunaosas on ehitusliiva. Leidub ka järvelupja ja kruusa.

Turbavarud ulatuvad 1,8 protsendini vabariigi turbavarudest. Rohkem turbasoid on rajooni lõunaosas: Peetla (Peedla) — 1200 ha, Katku (Avanduse, Simuna) — 475 ha.

Metsa leidub rohkesti. Metsarikkam on rajooni kaguosa.

Väike-Maarja kuulub peamiselt põllumajandusliku rahvastikuga rajoonide hulka. Linnarahvastiku osatähtsus on siin vabariigi rajoonidest väiksemaid.

Rajooni keskuseks on V ä i k e - M a a r j a asula, mis asub rajooni loodepoolses osas maanteede ristil. Väike-Maarja kuulub nende väheste rajoonikeskuste hulka, mis on raudteest eemal. Asulas puuduvad nimetamisväärsed tööstusettevõtted (välja arvatud võitehas). Rajooni keskuseks saamisega kasvab jõudsalt asula elanike arv. Sõjajärgsetel aastatel on asulas ehitatud TSN administratiivhoone, universaalkauplus-söökla ja arvukalt elamuid.

Rajooni ainukeseks linnaliseks asulaks on T a m s a l u alev, mis asetseb Tapa—Tartu raudteel ning on kujunenud samanimelise sõlmjaama ümber. Viimane on tähtsaks ümberlaadimise punktiks, kus kaupu kitsaröövõpmeliselt raudteelt laiaröövõpmelisele ümber laaditakse ja vastupidi. Siia on rajatud raudteetransporti teenindavaid ettevõtteid, nagu liiprite immutamise tehas. Suurimaks tööstusettevõtteks on Tamsalu lubjatehas.

Väike-Maarja kuulub vabariigi nn. tööstuslik-põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka. Ta annab 0,7 protsenti Eesti NSV tööstuse kogutoodangust.

Rajooni tööstuse struktuuris on tähtsamateks tööstusharudeks toiduainetetööstus — 54 protsenti, sellest piimasaaduste tootmine 34 protsenti ja piirituse tootmine 8 protsenti. Sellele järgneb mineraalsete ehitusmaterjalide (lubja)

tootmine — 20 protsenti, liiprite immutamine — 18 protsenti ning metsa- ja puidutööstus — 3,5 protsenti rajooni tööstuse toodangust. 1958. aastal suurenes rajoonis 1950. aastaga võrreldes juustutoodang 2,7-kordseks, lubja tootmine aga kahekordseks.

Väike-Maarja rajooni võitööstus andis 1957. aastal 4,2 protsenti Nõukogude Eesti võitoodangust ja 3,4 protsenti juustutoodangust. Peale või ja juustu toodetakse veel kohupiima ja kaseiini.

Väike-Maarja rajoonis asuvad Eesti NSV kaks suuremat lubjatehast, mille osatähtsus vabariigi lubjatoodangus ulatus 1957. aastal ligemale 80 protsen-

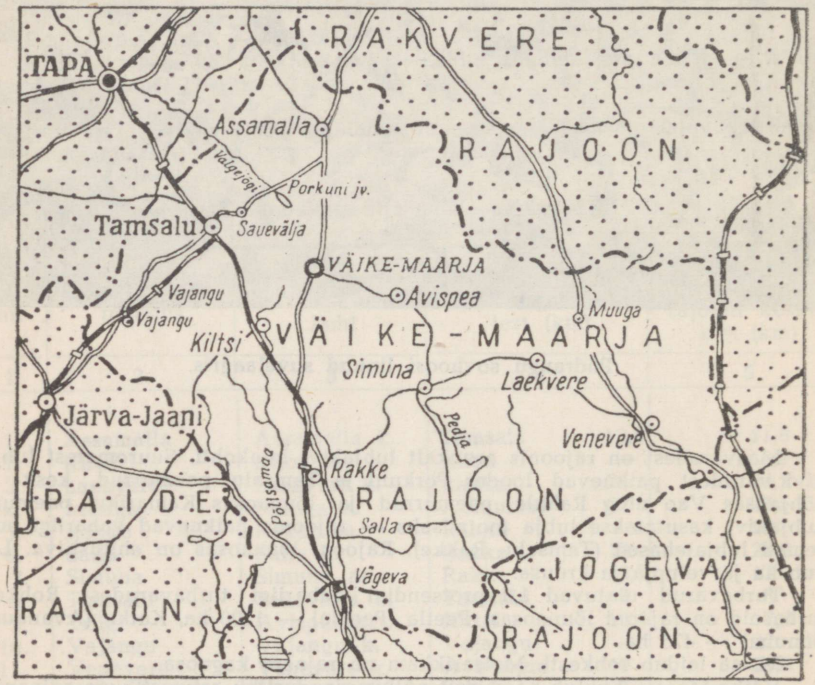

dini. Rakke lubjatehases areneb juba mitmendat aastat ulatuslik rekonstrueerimistöö, mis viiakse lõpule 1960. aastal ja mille tulemusena üksnes tehase uutes lubjaahjudes on võimalik toota 60 000 tonni lupja aastas. Tamsalu lubjatehas rekonstrueeritakse aastail 1962—1964, kusjuures uute lubjaahjude projekteeritud tootmisvõimsuseks on 65 000 tonni lupja aastas.

Kogutoodangult on rajooni suurimaks tööstusettevõtteks NSV Liidu Teedeministeeriumi Tamsalu Liipriimmutustehas, kus aastas immutatakse 46 000 tihumeetri ulatuses raudteeliipreid ning elektri- ja telefoniliinide maste.

Väike-Maarja rajoonis asub üks Eesti NSV seitsmest piiritustehasest — Kaarma Piiritustehas, mis 1957. aastal andis ligemale 12 protsenti vabariigi toorpiirituse toodangust.

Väike-Maarja Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat toodab aastas 4500 tihumeetri ulatuses saematerjali, tuhande tonni piires jahvatus-

saadusi, vähesel määral mööblit, õmblustooteid, nahkjalatseid ja teisi tööstuskaupu.

Väike-Maarja Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu Tööstuskombinaat valmistab aastas kuni 3000 tonni leiva- ja saiatooteid ning 15 tonni vorstitooteid. Kuid peale toidukaupade toodab kombinaat õmblustooteid, pealisnahka, nahkjalatseid, mööblit ja teisi tööstuskaupu.

Varangus kaevandatakse ja töödeldakse söödakriiti.

Tööstustööliste arv ulatub Väike-Maarja rajoonis ligemale 700-ni. Kõige rohkem töölisi töötab lubjatehastes, mis hõlmavad üle 64 protsendi tööliste arvust.

Rajooni üldpindalast kasutavad põllumajandusettevõtted 67,2 protsenti. Rajoonile on iseloomulik põllumaa suur osatähtsus. Põllumajandusliku maa 59 962 hektarist on põldu 61,9 protsenti ja rohumaid 38,1 protsenti. Enamik muldadest on leostunud ja nõrgalt leetunud liivsavid. Happelisi muldi on põllumaast 15,8 protsenti, neist tugevasti happelisi 7,4 protsenti.

Rajoonis asub 16 põllumajanduslikku artelli ja 9 sovhoosi. Kasutuselolevast põllumajanduslikust maast on põllumajanduslikel artellidel 39,3 protsenti ja sovhoosidel 55,9 protsenti. Seega on sovhooside osatähtsus maavaldajaina rajoonis kõrgem kui kolhoosidel.

Nii sovhooside kui ka kolhooside põhiliseks tootmisharuks on loomakasvatus. Kuna rajoonis asuvad kartulit töötlevad tööstusettevõtted, siis omab tähtsust ka tööstuskartuli kasvatamine. Rahalistest üldsissetulekutest kolhoosides moodustasid 1958. aastal sissetulekud loomakasvatusest 79,6 protsenti, sealhulgas veisekasvatusest 45,6 protsenti ja seakasvatusest 24,5 protsenti. Taimekasvatuse rahalistest laekumistest saadi suurem osa kartulikasvatusest, mis moodustas 5,4 protsenti rahalistest sissetulekutest.

Külvipinnast kõigis majandikategooriates moodustas 1958. aastal teravili 37 protsenti, kartul 11,8 protsenti, köögivili 0,5 protsenti ja söödakultuurid 50,7 protsenti, sellest mitmeaastane põldhein 34 protsenti

Kolhoosidest oli saagikus suhteliselt kõrgem „Rahva Võidu", „Õiguse" ja „Uue Elu" kolhoosis. Nii saadi 1958. aastal teravilja „Rahva Võidu" ja „Uue Elu" kolhoosis üle 16 tsentneri, kartulit „Õiguse" ja „Uue Elu" kolhoosis üle 155 tsentneri, põldheina „Rahva Võidu" kolhoosis 33,6 tsentnerit hektarilt.

Põllumajanduslike tööde mehhaniseerimiseks kolhoosides töötasid varem Vao ja Paasvere masina-traktorijaam. Alates 1958 aastast tegutseb Väike-Maarja remondi- ja tehnikajaam.

Loomade arvuline tihedus on vabariigi keskmise piirides. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta oli 1959. aasta algul 24,2 veist (neist 14,1 lehma) ja 8,6 lammast. 100 hektari põllumaa kohta oli 50,7 siga ja 6 hobust.

Loomakasvatussaaduste tootmisel on rajooni kolhoosid ja sovhoosid saavutanud edu. Keskmine piimatoodang lehma kohta oli 1958. aastal kolhoosides 2427 ja sovhoosides 2883 kg, 100 hektari põllumajandusliku maa kohta saadi kolhooside ühistootmises 210,9 ja sovhoosides 220,8 tsentnerit piima. Eesrindlikumates kolhoosides, nagu „Õigus" ja „Uus Elu", oli piimatoodang lehma kohta vastavalt 3349 ja 3252 kg ning 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 444 ja 398 tsentnerit. Ka lihatoodang oli rajooni kolhoosides suhteliselt kõrge, moodustades 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 33,6 tsentnerit, sovhoosides 49,2 tsentnerit.

Sealiha toodang 100 hektari põllumaa kohta oli kolhoosides keskmiselt 26,9 ja sovhoosides 47,1 tsentnerit. Eesrindlikumates kolhoosides, nagu „Tuleviku" kolhoos, oli sealiha toodang 100 hektari põllumaa kohta 53,5 tsentnerit. Munatoodang 100 hektari teravilja külvipinna kohta oli kolhoosides 12 272 ja sovhoosides 32 622 muna. Kolhoosis „Uus Elu" toodeti 100 hektari teravilja külvipinna kohta 45 014 muna, kusjuures kana kohta saadi aastas 193 muna. Rajooni kolhoose iseloomustab suhteliselt kõrge villa tootmise tase, 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti 14,2 kg villa. „Vambola" ja „Oktoobri Võidu" kolhoosis saadi lamba kohta 1958. aastal 4,2—4,7 kg villa, mis moodustas 100 hektari põllumajandusliku maa kohta keskmiselt 30—32 kg.

Eesti punast tõugu veiste tõufarm on „Uue Elu" ja „Õiguse" kolhoosis. Triigi ja Vao sovhoos on eesti punast tõugu karja kasvatavateks tõukarja

Triigi sovhoosi kari.

sovhoosideks. Suurt valget tõugu sigade tõufarm on „Uue Elu" kolhoosis, eesti tumedapealiste lammaste tõufarm on „Kiire" ja „Uue Elu" kolhoosis.

Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks „Oktoobri Võidu" ja „Tuleviku" kolhoos ning Kalevi, Rahkla ja Tamsalu sovhoos. Riiklik teraviljade sordikatsepunkt asub „Oktoobri Võidu" kolhoosis.

Seoses sellega, et rajoonis viidi läbi kolhooside reorganiseerimine sovhoosideks ja kolhoosimaade liitmine sovhoosidega, suurenes sovhooside maafond viimastel aastatel järsult. Rajooni üheksast sovhoosist on tõuveisekasvatusele spetsialiseerunud 7 sovhoosi — Triigi ja R. Pälsoni nimeline ning hiljem organiseeritud Kalevi, Vao, Assamalla, Rahkla ja Simuna sovhoos. Põdrangu sovhoos on põhitootmissuunalt linnukasvatussovhoos, kuigi siin arendatakse ka teisi loomakasvatusharusid. Rajoonis asub veel Kullaaru aiandussovhoos.

Üksikud sovhoosid rajoonis on maa-alalt silmapaistvalt suured. Nii on R. Pälsoni nimelisel sovhoosil maad kokku 12 000 hektarit, sellest põllumajanduslikku maad üle 7000 hektari. Vaatamata kolhooside liitmisele sovhoosidega toodeti Põdrangu, Triigi, Vao jt. sovhoosides 1958. aastal 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 300—400 tsentnerit piima ja 60—80 tsentnerit liha. Seakasvatuse alal saavutasid häid tootmisnäitajaid Triigi, Kalevi ja Vao sovhoos, linnukasvatuse alal Põdrangu sovhoos. Viimases saadi 11 000 kana keskmisena 1958. aastal 130 muna kana kohta ja 100 hektari teravilja külvipinna kohta toodeti keskmiselt 176 355 muna. Triigi ja Vao sovhoosi headest töötulemustest annab tunnistust ka see, et 1958. aastal said nad kumbki üle poole miljoni rubla kasumit.

Rajoonis asub Väike-Maarja Haude- ja Linnukasvatuse Jaam, mis teenindab Väike-Maarja ja Tapa rajooni. Haudejaamas hautati välja 1958. aastal 118 800 tibu. Rajoonis asub ka vabariiklik Tamsalu metsakuivendusjaam.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides eriti piima, liha ja munade tootmist. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piimatoodang 2,9-, lihatoodang 2,4- ja munatoodang 2,3-kordseks. Tõuloomade müük suureneb sovhoosides 1,9-kordseks. Kolhoosides arendatakse veise-, sea-, linnu- ja

Väetisturba vedamine kolhoosipõldudele.

lambakasvatust. Samal ajavahemikul suurendatakse piimatoodang 2,7-, lihatoodang 4,1-, munatoodang 3- ja villatoodang 2,7-kordseks.

Väike-Maarja rajoonis kujundab raudteevõrgu nii laiarööpmeline kui ka kitsarööpmeline raudtee. Raudteevõrk on võrdlemisi tihe — 100 ruutkilomeetri kohta tuleb 4,1 kilomeetrit raudteid. Kuna rajoonis on suured lubjatehased (Rakke ja Tamsalu), siis ka raudteevedude maht on suhteliselt suur — 447 000 tonni. Sellest laaditakse peale 218 000 t (ehitusmaterjal — 77 000 t, metsamaterjal — 72 000 t, liiprid — 25 000 t, kütus — 22 000 t). Mahalaaditavate veoste hulgas (229 000 t) on esikohal kütus — 72 000 t, ehitusmaterjalid — 36 000 t, immutamata liiprid — 24 000 t, väetised — 10 500 t, teravili — 800 t jm.

Teiste rajoonidega võrreldes on autotranspordi osatähtsus raudteetranspordist suhteliselt väiksem. Vedude üldmaht moodustab 510 000 t ja 7,4 milj. tonnkm. Kolhoosidel on üle 80 veoauto. Ka autobussiliine on rajoonis piisavalt (10 liini). Maanteede võrgu tihedus on võrdlemisi suur — ühele ruutkilomeetrile tuleb ligemale 0,5 kilomeetrit maanteid.

Rajoonis on üle 30 üldharidusliku kooli ligi 3000 õpilasega. Iselaadseks õppeasutuseks on Porkunis asuv kurttummade kool. Siin on valminud uus õppekorpus. Koolil on suur õppe-katseaed, park ja spordiväljakute kompleks. Kool kuulub parimate taoliste koolide hulka meie maal. Eelolevatel aastatel on kavas asutada Väike-Maarjasse lastemuusikakool.

Raamatukogusid on rajoonis ligi 40 üldise raamatufondiga üle 100 000 eksemplari. Pooled raamatukogud kuuluvad riiklikku võrku. Neile kuulub üle 90 protsendi üldisest raamatufondist.

Rajooni keskuses töötab kinoteater „Väike-Maarja". Rajooni elanikkonna teenindamiseks on loodud 6 rändkinomarsruuti. Kinokülastajate arv ulatub rohkem kui 150 000 inimeseni aastas.

Suuremaid klubilisi asutusi on rajoonis 20. Silmapaistvamaks nende hulgas on rajooni kultuurimaja, mille ulatuslik ümberehitus viidi lõpule 1958. aastal. Kunstilise isetegevuse ringe töötab klubiliste asutuste juures üle 100

— ligi 1400 isetegevuslasega. Looduslikult kauni Porkuni järve kaldale rajatakse Komsomoli-nimeline puhkepark. Uhtlasi on käimas ulatuslikud tööd Porkuni järve puhastamiseks ja süvendamiseks. Tööde lõpuleviimisel rikastub rajoon kauni loodusliku pargiga.

Rajoonis ilmub ajaleht „Kommunismi Koit".

Väike-Maarja rajoon on rikas Kalevipoja muistenditega seotud paikadest. Siia kuuluvad Assamalla lahingupaik Väike-Maarja ja Rakvere rajooni piiril. Mõisamaal on Kalevipoja puhkepaik. Palju on Kalevipoja hobuse jälgi jne.

Väike-Maarja rajoonist pärineb suur hulk meie vabariigi omaaegseid kultuuri- ja ühiskonnategelasi.

Endises Piibe mõisas sündis 1792. aastal tuntud loodusteadlane K. E. v. Baer. Rakke lähedal sündis 1798. aastal teadlane ja kirjamees Friedrich Reinhold Faehlmann. Kiltsis elas suur meresõitja-maadeuurija A. J. Krusenstern. 1865. aastal sündis Simunas Eduard Vilde. Muuga koolimaja juurde on talle püstitatud mälestussammas. Tamsalust pärineb proletaarne kirjanik Otto Münther. Väike-Maarjas elas viimased eluaastad Jakob Tamm. Tema hauale Väike-Maarja kalmistul on püstitatud skulptor Jaan Koordi poolt loodud mälestussammas. Väike-Maarjaga on seotud ka kirjanik Jakob Liivi tegevus. Jakob Liivile on püstitatud rajoonikeskuses mälestussammas. Väike-Maarjast pärineb veel eesti maadluskuulsus Georg Lurich. Aastaid töötas Väike-Maarja rajoonis (Varangul) graafik Eduard Viiralt.

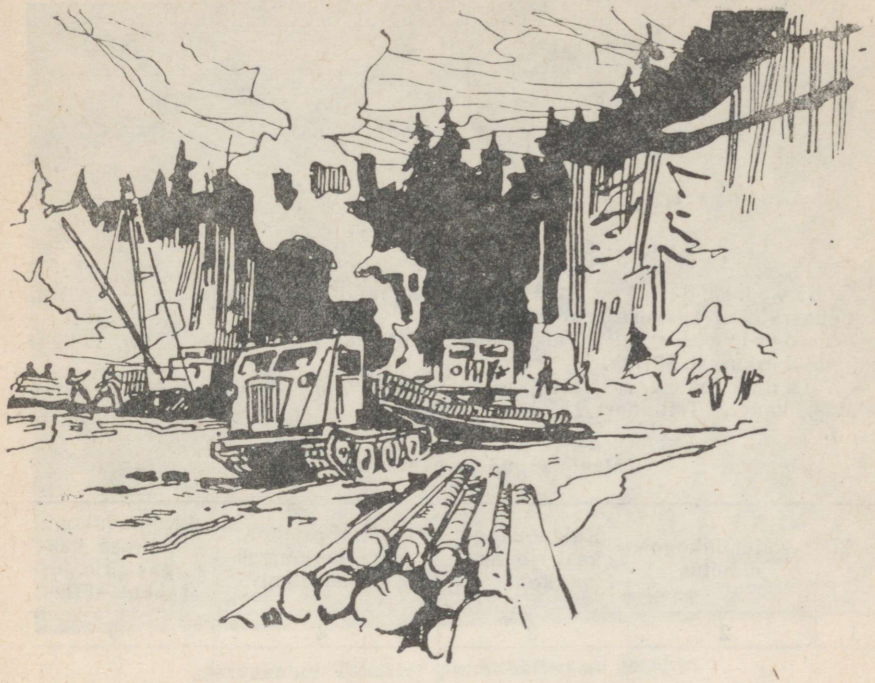

Vändra rajoon

Territoorium — 1079,7 km².

Alevid:

Järvakandi alev (1945. a.), lähim raudteejaam Eidapere — 20 km, kaugus rajooni keskusest 36 km.

Tootsi alev (1949. a.), lähim raudteejaam Tootsi — 3 km, kaugus rajooni keskusest 35 km.

Vändra alev (1945. a.), rajooni keskus, lähim raudteejaam Vändra (alevis), kaugus Tallinnast 115 km.

Külanõukogud ja nende keskused

Jrk. nr.	Külanõukogu nimetus	Külanõukogu keskuse asukoht	Lähim raudteejaam ja kaugus sellest (km)		Külanõukogu keskuse kaugus rajooni keskusest (km)
1	2	3	4		5
1.	Aesoo	Rahnoja k.	Vändra	16	16
2.	Aluste	Massu k.	Vändra	7	7
3.	Eidapere	Eidapere as.	Eidapere	—	18
4.	Kaisma	Kergu k.	Viluvere	9	24
5.	Rõusa	Rõusa k.	Vändra	7	7
6.	Tori	Tori as.	Tori	2	28

Vändra rajoon asub tasasel Pärnu madalikul, mida läbib Pärnu jõe keskjooks ühes oma põhjapoolsete lisajõgedega. Territooriumi suuruselt (2,4 protsenti Eesti NSV territooriumist) kuulub ta vabariigi kõige väiksemate rajoonide hulka. Ta külgneb kirdes Paide, idas Põltsamaa ja Viljandi rajooniga, läänes ja edelas Pärnu linnapiirkonnaga ning põhjas Rapla rajooniga. Maapind kaldub ühtlaselt lõunasse, ulatudes ainult üksikutes kohtades üle 50 m üle merepinna. Rajoonis voolavate jõgede vahel esineb põhja-lõunasuunalisi kruusaseljakuid. Pärnu madaliku pinnakattes valitsevad viirsavid, mis paljanduvad paljudes kohtades jõgede ääres. Põllumaad ja asustus on koondunud eeskätt jõgede äärde, kus liigvee ärajuhtimine on hõlpsam.

Jõgede võrk on rajoonis tihe (Pärnu, Vändra, Mädara, Navesti jt. jõed). Rajooni läänеosast saavad alguse mitmed Kasari jõgikonda kuuluvad jõed (Nurtu, Enge jt.). Suuremaks järveks rajooni piires on tema läänepiiril asetsev Kaisma järv.

Loodusvaradelt paistab rajoon silma turbarohkuse poolest — 2,6 protsenti vabariigi varudest. Suurematеks turbarabadeks on Tootsi Suursoo, Mukre, Riisa, Leho ja Mõrdama raba.

Maavaradest väärivad tähelepanu veel ulatuslikud savivarud Vändra alevi ümbruskonnas (Massu, Vana-Vändra, Suurejõe), mis on sobivad telliste ja põllutorude tootmiseks. Rajooni läänеosas (Kaisma, Metsaküla) on rikkalikud lubjakivi leiukohad. Leidub ka dolomiiti. Tori lähikonnas (Oore) on võrdlemisi suured klaasiliiva varud, mis sobivad pudelite tootmiseks.

„Järvakandi Tehaste" puidutöötlemise tsehhis.

Tunduv osa rajooni pindalast on metsa all. Suured metsad paiknevad rajooni põhja- ja kirdeosas ning Viluvere ümbruskonnas.

Linnarahvastiku osatähtsus Vändra rajoonis on kolme alevi (Vändra, Tootsi, Järvakandi) tõttu üsna suur.

Rajooni keskus — Vändra alev — asub rajooni keskosas, kahelpool Pärnu—Paide maanteed. Suurematekstööstusettevõteteks on Vändras toorlina- ja võitehas. Viimastel aastatel on alev rikastunud uue administratiivhoone, kinoteatri ja arvukate elumajadega.

Tootsi alev asub rajooni edelanurgas, laialdase Jõõpre turbasoo serval. Nõukogude aastatel on alevi elanike arv mitmekordistunud, alev ise aga muutunud aedlinna tüüpi asulaks, kuhu on rajatud palju uusi elamuid.

Järvakandi alev asub rajooni loodeosas ning on kujunenud vabariigi klaasitööstuse ja ühtlasi üheks tähtsamaks puidutööstuse keskuseks. Alevi elanike arv on seoses tööstuse kiire arenguga suuresti kasvanud. Alev laieneb ruttu ning on kujunenud aedlinna tüüpi asulaks nagu Tootsigi.

Vändra rajoon kuulub vabariigi nn. tööstuslik-põllumajandusliku ilmega rajoonide hulka, andes ligemale ühe protsendi vabariigi tööstustoodangust. Rajooni tööstuse struktuuris on esikohal ehitusmaterjalide, eeskätt klaasi tootmine, mis moodustab 42 protsenti rajooni tööstuse toodangust. Teisel kohal on toiduainetetööstus — 26 protsenti (sellest piimasaaduste tootmine 20 protsenti). Kolmandal kohal on kütteturba (briketi) tootmine (22%) ja neljandal kohal toorlinatööstus (5,5%).

1958. aastal suurenes 1950. aastaga võrreldes tunduvalt juustu ja kaseiini tootmine. Ligemale kahekordseks on kasvanud klaasitoodang, saematerjale aga toodetakse poole rohkem kui 1950. aastal.

Vändra rajooni kaheks tähtsamaks tööstusettevõtteks on kombinaat „Järvakandi Tehased" ja Tootsi Briketitööstus.

Kombinaadi „Järvakandi Tehased" klaasivabrikut, mis 1940. aastal andis rahvamajandusele ainult 602 000 m² aknaklaasi, on viimastel aastatel laiendatud ja tehniliselt tunduvalt täiustatud, mille tulemusena 1957. aastal ulatus aknaklaasi toodang juba 1 044 000 m²-ni. Orienteeruvate arvestuste järgi tõuseb 1965. aastaks aknaklaasi toodang aga vähemalt 2 miljoni m²-ni. Seitseaastaku lõpul hakkab kombinaat tootma ka poleeritud klaasi, millest Tallinna Vineerija Mööblivabriku peeglitsehhis on võimalik valmistada suuremõõdulisi mööblipeegleid kui ka mitmesuguseid muid peeglitiike. Peale tahvelklaasi toodab kombinaat käesoleval ajal veel klaasist isolaatoreid sideliinidele. Kombinaadi puidutöötlemise tehase peamisteks toodanguliikideks on kokkupandavad

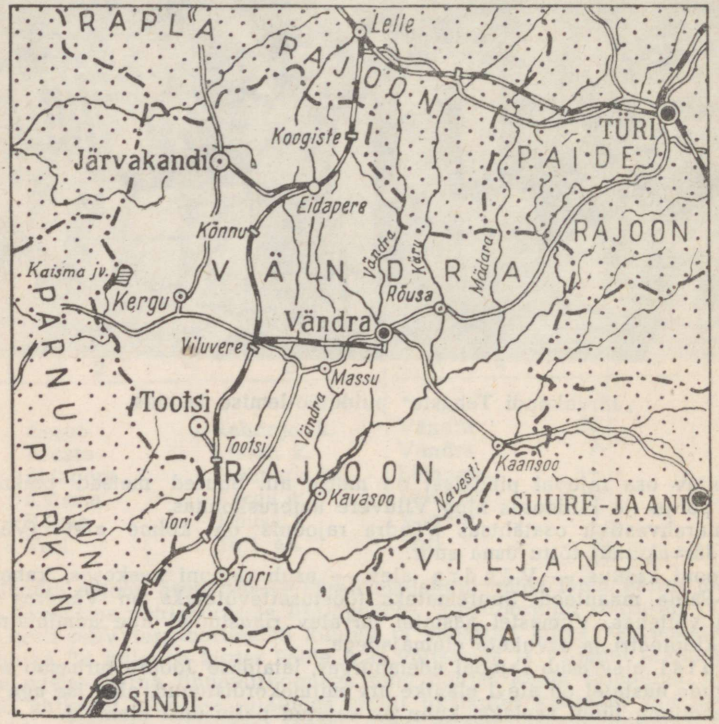

standardmajad (neid valmistatakse aastas mitusada komplekti, elamispinnaga 40 000 m²), sisseehitatav mööbel (mille toodang ulatub 1—1,5 miljoni rublani aastas) ning akna- ja ukseplokid.

Tootsi Briketitööstus on sõjajärgseil aastail muutunud eesrindlikuks kütteainetetööstuse ettevõtteks, mille tootmiskogemusi käiakse õppimas nii lähedastest kui ka kaugematest liiduvabariikidest. Selleks on ka põhjust, sest Tootsis on tootmisprotsesside mehhaniseerimisega saavutatud suurepäraseid tootmisvõite.

Vändra toorlinavabrik on üks Nõukogude Eesti seitsmest toorlinavabrikust ja annab aastas ligikaudu ühe seitsmendiku vabariigi linakiu toodangust.

Küllaltki märkimisväärse osa Eesti NSV või- ja juustutoodangust (vastavalt 3,3 ja 4,5%) andsid 1957. aastal Vändra rajooni 6 võitehast (Vändra, Selja, Suurejõe, Kaisma, Lokuta ja Aesoo).

Vändra rajooni tööstuslikku ilmet täiendavad Vändra Rajooni TSN TK Kohaliku Majanduse Kombinaat ja Vändra Rajooni Tarbijate Kooperatiivi Tööstuskombinaat.

Kohaliku majanduse kombinaat toodab väikeses ulatuses saematerjale, peamiselt tellija materjalist villast lõnga, villaseid pealistrikooesemeid, õmblustooteid, telliseid ja drenaaztorusid.

Rajooni Tarbijate Kooperatiivi Tööstuskombinaat valmistab aastas 2500—2700 tonni ulatuses leiva- ja saiatooteid ja 7500—8500 tonni ulatuses vorstitooteid.

Tööstusliku tootmisega tegeleb Vändra rajoonis 1500 töölist, kusjuures valdav osa (64%) neist töötab „Järvakandi Tehastes", ligemale 20 protsenti Tootsi Briketitööstuses ja umbes 8 protsenti kohaliku majanduse kombinaadis.

Põllumajandusettevõtted kasutavad rajooni üldpindalast 66,7 protsenti. Põllumajanduslikult kasutatava maa 45 177 hektarist on põldu 47,5 protsenti ja rohumaid 52,5 protsenti. Rajooni kirdeosas on leetunud saviliiv- ja liivsavimullad, kuid muus osas põhiliselt settealade glei- ja lammipeenliivning savimullad. Põllumaast on happelisi muldi 43 protsenti, neist tugevasti happelisi 25 protsenti. Põllumassiivid kannatavad üldiselt liigniiskuse all ja lahtiste kraavidega kuivendatult on massiivid väga killustatud, takistades põllutööde mehhaniseerimist.

Põllumajanduslik tootmine tugineb 18 põllumajanduslikule artellile ja 3 sovhoosile. Põllumajanduslikust maast kasutatakse kolhoositootmises 70,1 protsenti ja sovhoositootmises 25,1 protsenti.

Rajoonis töötas varem Vändra masina-traktorijaam, mis 1958. aastal reorganiseeriti Vändra remondi- ja tehnikajaamaks.

Rajooni põllumajandusettevõtted on spetsialiseerunud loomakasvatussaaduste tootmisele. Rajoonis omab olulist tähtsust ka linakasvatamine, sest mullastik on soodne kõrgekvaliteedilise lina kasvatamiseks. Seni on aga linakasvatuse osatähtsus rahaliste laekumiste allikana rajoonis olnud madal. Üldistest rahalistest sissetulekutest kolhoosides laekus 1958. aastal linast 5,3 protsenti. Loomakasvatusest saadi 80,8 protsenti (sealhulgas veisekasvatusest 52,1 ja seakasvatusest 20,6 protsenti) ja linnukasvatusest 3,7 protsenti.

Külvipinnast kasutati 1958. aastal teraviljadele 25,4 protsenti, linale 1 protsent, köögiviljale 0,6 protsenti, kartulile 8 protsenti ja söödakultuuridele 65 protsenti, sellest mitmeaastasele heinale 54,2 protsenti. Seega on rajoonis silmapaistev söödakultuuride, eriti mitmeaastase põldheina suur osatähtsus, teravilja osatähtsus on aga liiga madal.

Arvestades mullastikulisi tingimusi, mis on eriti soodsad mitmeaastase heina kasvatamiseks, on edaspidi eeldusi kõrgetoodangulise piimakarja osatähtsuse tõstmiseks rajoonis. Selleks loob eeldusi ka kultuurkarjamaade rajamine. 1959. aasta kevadel moodustas kolhoosides rajatud kultuurkarjamaade pind ühe lehma kohta keskmiselt 0,49 hektarit.

1959. a. algul oli rajoonis kõigi majandite kategooriate keskmisena 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 21,3 veist (neist 13,6 lehma) ja 6,9 lammast. 100 hektari põllumaa kohta oli sigu 39,5 ja hobuseid 9,9.

Piimatoodang 100 hektari põllumajandusliku maa kohta moodustas rajooni kolhoosides 1958. aastal 182,6 ja sovhoosides 267,3 tsentnerit, lehma kohta 2056 ja 2413 kg. Kalinini-nimelises kolhoosis, kus piimatoodang lehma kohta ulatus 2711 kilogrammini, toodeti 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 314 tsentnerit piima. Rajooni keskmisena toodeti 1958. aastal sealiha 100 hektari põllumaa kohta kolhoosides 23,9 ja sovhoosides 71,6 tsentnerit, eesrindlikus „Ühisjõu" kolhoosis 52,4 tsentnerit. 100 hektari teravilja külvipinna kohta toodeti kolhoosides 21 323 ja sovhoosides 102 797 muna.

Eesti punase karja veiste tõufarmid on C. R. Jakobsoni nimelises kolhoosis. Pärnõe ja Rahnoja sovhoos on nimetatud tõugu veiste tõukarjasovhoosideks. Eesti mustakirju karja tõufarmid on Tori hobusekasvanduses ja Eesti Loomakasvatuse Instituudi Vändra katsejaamas. Eesti lontkõrvaliste sigade tõufarm on „Kalevipoja" kolhoosis. Eesti tumedapealiste lammaste tõufarm asub Aluste ning „Sirbi ja Vasara" kolhoosis.

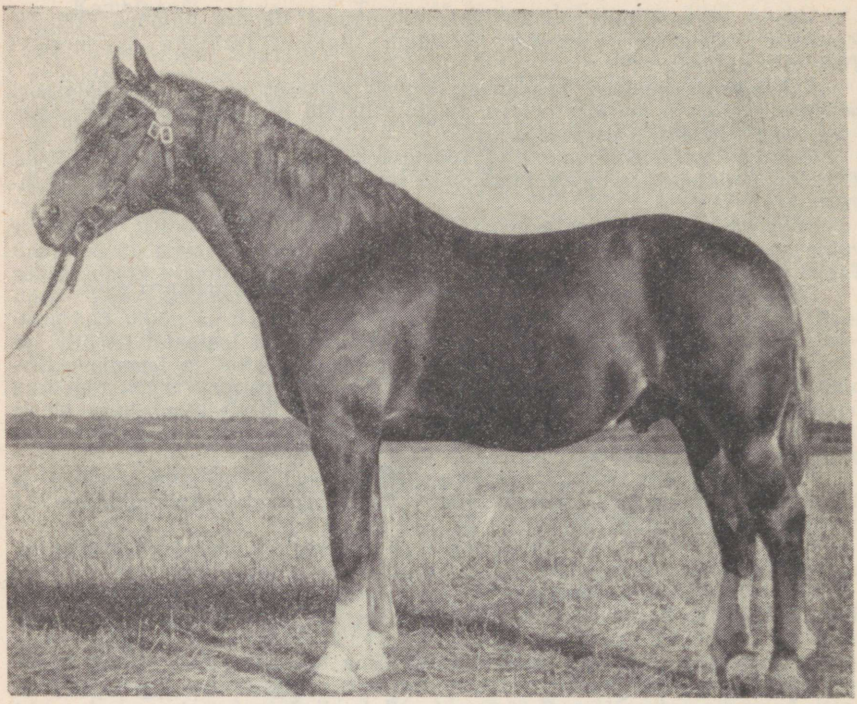

Tori Hobusekasvandus. Eliit-täkk „Hindo".

Rajoonis on seemnekasvatuse majandeiks Kingissepa-nimeline ja „Aluste" kolhoos ning Tori hobusekasvanduse majand. Tori hobusekasvandus on vabariigis hobusekasvatuse aretustöö keskuseks. Majandis on eeskujulikult korrastatud kultuurkoplid hobustele, suurte pindadega katmikala varajase köögivilja tootmiseks ja veiste pidamine vabalauda süsteemil.

Sovhoosidest asuvad rajoonis Pärnjõe, Rahnoja ja Võidula tõuveisekasvatuse sovhoos. Neis arendatakse nii tõuveise- kui ka sea- ja linnukasvatust. Sovhoosidele on ulatuslikult liidetud endisi kolhoosimaid. Suhteliselt paremaid tulemusi loomakasvatuse arendamisel on saavutanud Pärnjõe sovhoos, kus kasvatatakse tõukarja, mida realiseeritakse ka väljapoole majandit. Sovhoosis on rajatud üle 230 hektari kultuurrohumaid. 100 hektari põllumajandusliku maa kohta toodeti sovhoosis 1958. aastal piima 326,2 tsentnerit, sealiha toodang 100 hektari põllumaa kohta oli 102 tsentnerit. Mune toodeti suhteliselt rohkem Võidula sovhoosis, nimelt 136 835 muna 100 hektari teravilja külvipinna kohta.

Rahnoja sovhoosis toimuvad laialdastel pindadel erinevate kuivendussüsteemide katsed rasketes viirsavimuldade tingimustes.

Uurimisasutustest on rajoonis Eesti Loomakasvatuse Instituudi Vändra katsejaam loomade söötmisküsimuste uurimiseks ja eesti mustakirju karja aretamiseks. Majandis on eeskujulikud pikaajalise kestvusega kultuurkarjamaad, kus keskmine saagikus on pidevalt üle 3000 söötühiku. Ka põldheina saadi siin 1958. aastal 48,8 tsentnerit hektarilt.

Piimatoodang oli 1958. aastal lehma kohta 4591 kg ja 100 hektari põllumajandusliku maa kohta 1076 tsentnerit. Piimakari saab kultuurkarjamaalt 80—85 protsenti karjatamise perioodi söödakogusest. Kõrge on majandis ka teiste söödakultuuride saagikus.

Toris asub põllumajandusloomade kunstliku seemenduse jaam.

Seitseaastakul arendatakse sovhoosides eriti piima ja liha tootmist. 1958. aastaga võrreldes suurendatakse 1965. aastaks piimatoodang 3,4- ja lihatoodang 2,1-kordseks. Tõuloomade müük kasvab sovhoosides 2,8-kordseks. Kolhoosides arendatakse veisekasvatust, selle kõrval ka sea-, linnu-, lamba- ja linakasvatust. Nii suurendatakse piimatoodang 2,7-, lihatoodang 3,6-, munatoodang 2,8-, villatoodang 2,2- ja linatoodang 1,2-kordseks. Tõuloomade müük suureneb kolhoosides 1,4-kordseks.

Vändra rajooni läbib kitsarööpmeline raudtee. Raudteevõrk on suhteliselt tihe — 100 ruutkilomeetri kohta tuleb 5,4 kilomeetrit raudteid. 5 raudteejaama veoste kogumaht ulatub 300 000 t aastas. Pealelaadimise veostest (185 000 tonni) on tähtsamad ehitusmaterjal (peamiselt liiv ja klaas) — 84 000 t, turbabrikett — 65 000 t, standardelamud — 19 000 t jne. Saabuvast 115 000 tonnist on esikohal metsamaterjal — 42 000 t, ehitusmaterjal — 26 500 t, kütus — 18 000 t, väetised — 5500 t jm.

Autotranspordi vedude maht on aastas 245 000 t ja 6 milj. tonnkm. Peamise osa vedudest teostavad põllumajanduslike ettevõtete autod. Kolhoosidel on üle 50 auto, kusjuures nende arv pidevalt kasvab. Rajooni teenindab 6 bussiliini, mis aga rajooni tööstuslikku kasvu arvestades ei ole veel küllaldane, pealegi on maanteede võrk võrdlemisi tihe. Ühe ruutkilomeetri kohta tuleb 0,4 kilomeetrit maanteid.

Vändra rajooni on koondunud mitu teadusliku uurimise asutust. Tuntumad neist on Eesti Loomakasvatuse Instituudi Tori Hobusekasvandus, mis 1956. aastal tähistas 100. aasta juubelit. Tori hobusekasvandus on korduvalt osa võtnud Üleliidulisest Põllumajandusnäitusest ja tema töö uue tugeva ning vastupidava tori tõugu hobuse aretamisel on leidnud üleliidulise tunnustuse. Rajoonis töötab ka sama teadusliku uurimise instituudi Vändra katsejaam.

Vändra rajoonis on 19 üldhariduslikku kooli ligikaudu 2000 õpilasega. Alates 1956. aastast töötab uus keskkool Järvakandis.

Rahvaraamatukogusid on rajoonis 25 rohkem kui 100 000-köitelise raamatufondiga. Raamatukogude teenuseid kasutab regulaarselt üle 4500 inimese.

Rajoonikeskuses asub kinoteater „Kungla". Rajooni elanikkonda teenindab 4 rändkino. Igal aastal külastab kinosid üle 80 000 inimese.

Klubiliste asutuste võrk koosneb 14 riiklikust, 2 kolhoosi- ja 3 ametiühingute klubist. Kunstilise isetegevuse ringide töösse on kaasa tõmmatud üle 1000 inimese. Igal aastal korraldavad klubilised asutused ligi 200 loengut ja ettekannet rohkem kui 12 000 kuulajale ning ligi 150 kunstilise isetegevuse kontserti ja etendust, millest võtab osa kuni 20 000 külastajat.

Vändraga on seotud paljud meie kultuurielu silmapaistvad tegelased. Vändrast pärinevad Lydia Koidula, Ernst Peterson-Särgava, Toris on sündinud rea ajalooliste romaanide ja jutustuste autor Andres Saal. Pikemat aega töötas Vändras vanameister Mihkel Lüdig. Kurgjal veetis viimased eluaastad C. R. Jakobson. Nüüd on Kurgjal avatud C. R. Jakobsoni memoriaalmuuseum. Muuseumi on koondatud üle 800 museaalse väärtusega eseme, mis kajastavad suure ühiskonnategelase elu ja tööd. Siin on unikaalseid käsikirju, raamatuid ja tarbeesemeid. Igal aastal külastavad talu-muuseumi sajad ekskursioonid ja tuhanded üksikisikud. Üldine külastajate arv ulatub aastas 10 000 inimeseni.

Vändras antakse välja ajalehte „Sotsialismi Võit".

SISUKORD

Saateks 5
Eessõna 9
Asend, piirid, administratiiv-territoriaalne jaotus — *V. Tarmisto* . . 11
Rahvastik, asulastik — *V. Tarmisto* 15
Looduslikud tingimused ja ressursid — *V. Tarmisto* 22
Majanduse üldiseloomustus — *V. Tarmisto* 35
Tööstus — *R. Renter* 61
Põllumajandus — *E. Vint* ja *H. Elenurm* 119
Transport — *J. Rebane* 169
Side — *J. Rebane* 193
Muutusi tootmise paiknemises — *V. Tarmisto* 197
Majanduslikest sidemetest — *R. Renter* 203
Kapitaalehitus — *R. Renter* 228
Kaubandus — *H. Tikand* 232
Tervishoid — *A. Reiman* 256
Elanikkonna materiaalse heaolu tõus — *K. Kristin* 267
Kultuurielu — *A. Ansberg* 280
Kehakultuur ja sport — *J. Rebane* 333

Regionaalne osa

Tallinn 347
Tartu 359
Pärnu 367
Pärnu linnapiirkond 373
Kohtla-Järve 381
Kohtla-Järve linnapiirkond 389
Narva 395
Sillamäe 401
Abja rajoon 403
Elva rajoon 411
Haapsalu rajoon 419
Harju rajoon 425
Hiiumaa rajoon 437
Jõgeva rajoon 443
Jõhvi rajoon 453
Keila rajoon 463

Kingissepa rajoon 471
Lihula rajoon 481
Märjamaa rajoon 487
Paide rajoon 493
Põltsamaa rajoon 503
Põlva rajoon 511
Rakvere rajoon 517
Rapla rajoon 527
Räpina rajoon 535
Tapa rajoon 541
Tartu rajoon 549
Valga rajoon 559
Viljandi rajoon 567
Võru rajoon 577
Väike-Maarja rajoon 587
Vändra rajoon 595

ЭСТОНСКАЯ ССР.
СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja *H. Seping*

Kunstiline toimetaja *I. Torn*

Tehniline toimetaja *A. Sepp*

Korrektorid *A. Kiho* ja *E. Järve*

Ladumisele antud 20. VI 1959. Trükkimisele antud 20. VIII 1959. Paber 60×92, 1/16. Trükipoognaid 37,75. Arvutuspoognaid 43,22. Trükiarv 6000. MB-08007. Tellimise nr. 1132. Trükikoda „Punane Täht", Tallinn, Pikk t. 54/58. Ümbrispaber ja eeslehed trükitud trükikojas „Oktoober", Tallinn, Tartu mnt. 49.

Hind rbl. 12.35

1—11

Trükivigu

		On trükitud	Peab olema
Lk. 25	foto allkiri	Võisiku	Võiste
„ 364	rida 29 ülalt	1925. aastal	1952. aastal

TÄHTSAMATE UUTE JA PÕHJALIKULT REKONSTRUEERITAVATE ETTEVÕTETE PAIKNEMINE SEITSEAASTAKUL

Kunda
Aseri
Kohtla-Järve
Oru
Sillamäe
Maardu
Kiviõli
Rakvere
Jõhvi
Narva
Tapa
Püssi
Kehra
Ahtme
Viivikonna
Tamsalu
Väike-Maarja
Rakke
Paide
Sümuste
Jõgeva
Massu
Võhma
Põltsamaa
Laeva
Tartu
Viljandi
Rannu
Elva
Põlva
Räpina
Kanepi
Abja
Sangaste
Võru
Valga
Küllatova

A
2276
45679

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00380537 3